ISSN 2335-2086

TEORIJA IR PRAKTIKA: STUDENTIŠKOS ĮŽVALGOS

THEORY AND PRACTICE: STUDENT INSIGHTS

Tarptautinė studentų mokslinė—praktinė konferencija

International Students Practical Conference

2015 11 19

Tarptautinė studentų mokslinė-praktinė konferencija “Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“
International Students Practical Conference “Theory and Practice: Student Insights”

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS:
Pirmininkė -
Lina Kalibataitė, Kolpingo kolegijos direktorė
Nariai:
Evelina Darulienė, Studentų paslaugų centro koordinatorė, Kolpingo kolegija
Paulius Šatūnas, ryšių su visuomene specialistas, Kolpingo kolegija
Erika Stakionytė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija
Viktorija Matiušovaitė, konferencijos koordinatorė (KOK SA), Kolpingo kolegija
Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija
Dr.Regina Navickienė, Ekonomikos ir verslo centro lektorė, Kolpingo kolegija
Rokas Jankauskas, Teisės programos koordinatorius, Kolpingo kolegija
Rasa Šemiotienė, Ekonomikos ir verslo centro lektorė, Kolpingo kolegija
Saulė Zadlauskienė, Ekonomikos ir verslo centro lektorė, Kolpingo kolegija

THE ORGANIZING COMMITTEE:
Chairmen:
Lina Kalibataitė, Director of *Kolping University of Applied Sciences*
Members:
Evelina Darulienė, Coordinator of Student Service Center, Kolping University of Applied Sciences
Paulius Šatūnas, Public Relations Specialist, Kolping University of Applied Sciences
Erika Stakionytė, Conference Coordinator (KOK SA), Kolping University of Applied Sciences
Viktorija Matiušovaitė, Conference Coordinator (KOK SA), Kolping University of Applied Sciences
Ramunė Bagdonaitė-Stelmokienė, Head of Center of Social Welfare, Kolping University of Applied Sciences
Dr.Regina Navickienė, Lecturer of Economics and Business Centre, Kolping University of Applied Sciences
Rokas Jankauskas, Coordinator of Law Studies Program, Kolping University of Applied Sciences
Rasa Šemiotienė, Lecturer of Economics and Business Centre, Kolping University of Applied Sciences
Saulė Zadlauskienė, Lecturer of Economics and Business Centre, Kolping University of Applied Sciences

Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.
Authors’ papers were not edited.

PRATARMĖ

Šiame leidinyje pristatoma tarptautinės studentų konferencijos „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“ medžiaga. Konferencija vyko 2015 m. lapkričio 19 d. Kaune, Kolpingo kolegijoje.

Mums reikia linksmų, jaunų, energingų žmonių, kurie kupini drąsių vilčių tapti reikšmingais šiame pasaulyje (Kunigas Adolfas Kolpingas.

Prieš keturiolika metų Kolpingo kolegijoje pradėtos organizuoti studentų konferencijos, kuriose studentai dalinosi atliktų tyrimų, projektinės veiklos rezultatais, įgyta akademine patirtimi Lietuvoje ir užsienyje. Šiais metais jau ketvirtojoje tarptautinėje studentų konferencijoje „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“ sveikinome gausų būrį mūsų kolegų (studentų) iš Vilniaus, Žemaitijos, Marijampolės, Utenos, Kauno, Kolpingo, šv.I.Lojolos kolegijų, Kauno technologijos universiteto, Lietuvos karo akademijos bei Lietuvos aukštosios jūreivystės mokyklos, svečius iš LCC International University, Informācijas Sistēmu Menedžmenta Augstskola ir Almaty Management University atstovus. Konferencijos metu Lietuvos ir užsienio šalių studentams suteikiama galimybė susipažinti, pasidalinti turima patirtimi, tinkamai pasirengti dalyvauti kituose moksliniuose – praktiniuose renginiuose bei smagiai praleisti laiką drauge.

Konferencijos metu įgyta patirtimi ir teorinėmis įžvalgomis studentai dalijosi 4 darbo grupėse: „Tarptautinio verslo bei ekoturizmo programos studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Socialinio darbo bei Vaiko gerovės ir socialinės apsaugos programos studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Teisės programos studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“, „Verslo anglų kalbos programos studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje“.

Leidinyje pateikiami studentų straipsniai, kurie susiję su žinių ir įgūdžių taikymu analizuojant įvairias temas.

Konferencijos organizatoriai skaitytojams linki įdomių ir prasmingų įžvalgų skaitant šį leidinį.

FOREWORD

This publication presents inernational student conference „Theory and Practice: Student Insights“ material. The conference was held in 2015 19 November , in Kaunas, at Kolping University of Applied Sciences.

We need fun, young, energetic people, who are full of brave hopes to become significant in this worl. (Priest Adolph Kolping).

Fourteen years ago Kolping University of Applied Sciences began to organise student conferences. During those conference students shared the results of their research and academic experience in Lithuania and abroad. This year in the fourth international student conference „Theory and Practice: Student Insights“ we welcomed our colleagues (students) from Vilnius, Žemaitija, Marijampolė, Utena, Kaunas, Kolping University of Applied Sciences, St. I. Loyola College, Kaunas University of Technology, Lithuanian Military Academy and Lithuania Maritime Academy, guests from LCC International University, Informācijas Sistēmu Menedžmenta Augstskola and Almaty Management University representatives. During the conference students from Lithuania and abroad had an opportunity to share their experience, to prepare to participate in other scientific – practical activities and to have a good time.

During the conference students shared their experience and insights in 4 different groups: „Experiences and Prospects in the Contemporary Society of the International Business and Ecotourism Programme Students“, „Experiences and Prospects in the Contemporary Society of Social Work Program Students, Child Welfare and Social Security Programme Students“, „Experiences and Prospects in the Contemporary Society of Law Programme Students“, „Experiences and Prospects in the Contemporary Society of the Business English Programme Students“.

The publication presents students articles that are related to the application of knowledge and skills in different areas.

Conference organizers wish the readers interesting and meaningful insights when reading this publication.

TURINYS/CONTENTS

TARPTAUTINIO VERSLO BEI EKOTURIZMO PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF THE INTERNATIONAL BUSINES AND ECOTOURISM PROGRAMME STUDENTS **7**

1. Inesa Biesiekerskytė, Viktorija Dervinytė
KURORTŲ IR KURORTINIŲ TERITORIJŲ REKLAMAVIMAS **7**
ADVERTISING RESORTS AND RESORT AREAS

2. Gabrielė Bliūdžiūtė, Viktorija Navickaitė
UOSTO IR LAIVYBOS VALDYMO STUDENTŲ AKADEMINĖS IR PRAKTINĖS PATIRTIES PERSPEKTYVINĖS ĮŽVALGOS **12**
THE PROSPECTIVE INSIGHTS OF STUDENTS' ACADEMIC AND PRACTICAL EXPERIENCE IN PORT AND SHIPPING MANAGEMENT

3. Agneta Dargytė, Simona Mereckaitė
LIETUVOS TURIZMO PLĖTROS 2014–2020 METŲ PROGRAMOS ANALIZĖ **20**
LITHUANIAN TOURISM DEVELOPMENT 2014 – 2020 PROGRAM ANALYSIS

4. Eglė Eitkevičiūtė, Jovita Laurinaitytė, Austėja Šeškevičiūtė, Kristina Zernovaitė
ELEKTRONINIAI ATSISKAITYMO BŪDAI: PRANAŠUMAI IR TRŪKUMAI **28**
ELECTRONIC PAYMENTS: PROS AND CONS

5. *Tadas Gesaitis, Dovydas Gudžiūnas*
VERSLO LIUDIJIMAI, KAIP VIENA IŠ SMULKAUS VERSLO VYKDYMO FORMŲ **39**
INDIVIDUAL BUSINESS CERTIFICATE AS ONE OF SMALL BUSINESS ACTIVITY FORM

6. Agnė Kadišaitė
TARPTAUTINIŲ PROJEKTŲ PORTFELIO FORMAVIMO TEORINĖ ANALIZĖ **43**
THEORETICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL PROJECT PORTFOLIO FORMING

7. Diana Karosevičiūtė, Justas Jurkūnas
NACIONALINIO BIUDŽETO PAJAMŲ IR IŠLAIDŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ:LIETUVOS IR GRAIKIJOS ATVEJIS **50**
COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONAL BUDGET REVENUES AND EXPENDITURES:CASE OF LITHUANIA AND GREECE

8. Loreta Lapinskaitė
MEDICINOS TURIZMAS **56**
MEDICAL TOURISM

9. Eglė Onskulytė
KIEKYBINIS TYRIMAS – DVIRAČIŲ TURIZMO INFRASTRUKTŪROS VERTINIMAS LIETUVOJE **63**
QUANTITATIVE RESEARCH - BICYCLE TOURISM INFRASTRUCTURE ASSESSMENT IN LITHUANIA

10. Kristina Pečiukonytė
EKONOMIKOS POKYČIŲ ĮTAKA LIZINGO RINKOS VYSTYMUISI: BALTIJOS ŠALIŲ ATVEJIS **70**
THE IMPACT OF ECONOMIC CHANGES ON THE LEASING MARKET DEVELOPMENT: THE CASE OF BALTIC COUNTRIES

11. Marius Raginis
LIETUVOS MIGRACIJOS POKYČIŲ ANALIZĖ 2008-2014 METŲ LAIKOTARPIU **81**
ANALYSIS OF MIGRATION CHANGES IN LITHUANIA IN 2008-2014

12. Marius Raginis, Šarūnas Velička
VIDINĖS IR IŠORINĖS APLINKOS TYRIMAS UAB „ŠVYTURYS – UTENOS ALUS“ VERSLO ĮMONĖJE **87**
RESEARCH ON EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT IN COMPANY UAB „ŠVYTURYS – UTENOS ALUS”

13. Lina Sakalauskaitė
BALTIJOS VALSTYBIŲ MOKESTINIŲ PAJAMŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ **94**
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TAX REVENUE IN THE BALTIC STATES

14. Mireta Stankevičiūtė, Vaida Paulauskaitė
TAUTINIO IR KULINARINIO PAVELDO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS **101**
NATIONAL AND CULINARY HERITAGE LEGAL REGULATION
15. Ernesta Tamulytė, Rokas Varnelis
RUSIJOS EMBARGO POVEIKIS LIETUVOS MAISTO PRAMONĖS SEKTORIAUS EKSPORTUI **109**
RUSSIAN EMBARGO IMPACT ON LITHUANIAN FOOD INDUSTRY EXPORTS
16. Rita Vyšniauskaitė, Regina Vėžytė
LIETUVOS TURIZMO ISTORIJOS IR STUDIJŲ SĄSAJOS KOKYBINIS TYRIMAS **119**
LITHUANIAN TOURISM HISTORY AND STUDY THE INTERFACE KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
SOCIALINIO DARBO BEI VAIKO GEROVĖS IR SOCIALINĖS APSAUGOS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE. **124**
EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF SOCIAL WORK PROGRAM STUDENTS, CHILD WELFARE AND SOCIAL SECURITY PROGRAMME STUDENTS
17. Kristina Berulienė
SOCIALINIO DARBUOTOJO VAIDMUO ORGANIZUOJANT DVASINĘ PALIATYVIĄJĄ PAGALBĄ **124**
SOCIAL WORKER'S ROLE IN ORGANIZING SPIRITUAL PALLIATIVE CARE
18. Andželika Judeikaitė
SOCIALINIO DARBO GALIMYBĖS SU NUSIKALSTI LINKUSIAIS PAAUGLIAIS **132**
SOCIAL WORK OPPORTUNITIES WORKING WITH CRIMINAL JUVENILE
19. Ineta Ladukaitė, Evelina Gečaitė
VALSTYBĖS SOCIALINĖ PARAMA IŠSITUOKUSIOMS ŠEIMOMS **137**
STATE SOCIAL SUPPORT FOR DIVORCED FAMILIES
20. Januševskaja Diana, Makaveckaitė Aurelija, Motiekaitytė Erika
VISUOMENĖS VAISTINĖS PACIENTO POŽIŪRIO Į SKIRTINGŲ FARMACINĖS INFORMACIJOS ŠALTINIŲ PATIKIMUMĄ, TYRIMAS IR VERTINIMAS **144**
DRUGSTORE PATIENT'S POINT OF VIEW OF PHARMACY INFORMATION SOURCES RELIABILITY, RESEARCH AND EVALUATION
21. Laura Marčiutė
ASMENŲ, SERGANČIŲ CEREBRINIU PARALYŽIUMI, SOCIALINĖS INTEGRACIJOS PROBLEMOS TELŠIŲ RAJONE **150**
SOCIAL INTEGRATION PROBLEMS FOR PEOPLE SUFFERING FROM CEREBRAL PALSY IN TELSIAI MUNICIPALITY
22. Veronika Matyushenko, Laima Morkutė
TĖVŲ EMIGRACIJOS ĮTAKA VAIKŲ SOCIALIZACIJAI **160**
THE INFLUENCE OF EMIGRATION OF PARENTS TO CHILD'S SOCIALIZATION
23. Dalia Mikniutė
SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRO TEIKIAMA PAGALBA SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATYRUSIEMS ASMENIMS TELŠIŲ APSKRITYJE **171**
SPECIALIZED ASSISTANCE CENTER FOR HELP FOR PERSONS HARMED BY DOMESTIC VIOLENCE IN TELŠIAI COUNTY
24. Neringa Pečiulytė
NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMĄ ELGESĮ LEMIANTYS SOCIALINIAI VEIKSNIAI **179**
SOCIAL FACTORS WHICH DERTERMINE JUVENILE CRIMINAL ACTIONS
25. Dovilė Stankutė
LIETUVOS FARMACIJOS STUDENTŲ POŽIŪRIS Į APITERAPIJOS NAUDOJIMĄ GYDYMUI IR LIGŲ PROFILAKTIKOS TIKSLAIS **186**
KNOWLEDGE, ATTITUDES AND USAGE OF APITHERAPY FOR DISEASE PREVENTION AND TREATMENT AMONG UNDERGRADUATE PHARMACY STUDENTS

26. Asta Tamulaitienė
MOTINOS IR VAIKO POREIKIŲ TENKINIMAS, TEIKIANT SOCIALINES PASLAUGAS KRIZIŲ CENTRE **193**
MEETING THE NEEDS OF A MOTHER AND CHILD WHEN PROVIDING SOCIAL SERVICES AT THE CRISIS CENTER
27. Paulina Varnelytė
VAIKŲ PSICHOSOCIALINĖS PROBLEMOS AUGANT NUO ALKOHOLIO PRIKLAUSOMOJE ŠEIMOJE **202**
CHILDREN PSYHOSOCIAL PROBLEMS IN THE FAMILIES ADDICTED TO ALCOHOL
28. Sonata Venskutė, Deimantė Lukoševičiūtė
VAIKŲ, PATYRUSIŲ TĖVŲ SKYRYBAS, SOCIALINĖS ADAPTACIJOS PROBLEMOS **209**
CHILDREN PROBLEMS OF SOCIAL ADAPTATION DURING PARENTAL DIVORCE PERIOD
TEISĖS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF LAW PROGRAMME STUDENTS **216**
29. Greta Grigonytė
CENSORSHIP **216**
AUTORIŲ TEISĖS
30. Brigita Mozūraitytė, Karolina Vasiliauskaitė
VARTOTOJŲ NUOMONĖ APIE RINKOS PRIEŽIŪROS IR VARTOTOJŲ APSAUGOS BEI JŲ TEISIŲ GYNIMĄ: TYRIMO REZULTATAI **222**
RESEARCH ON CONSUMER OPINION ON MARKETCARE ANDCONSUMERPROTECTIONANDDEFENCE OF THEIR RIGHTS
31. Karolina Petkevičiūtė
LIETUVIŲ LIAUDIES POSAKIO „SKOLA – NE ŽAIZDA, NEUŽGIS“ATSPINDYS VYKDYMO PROCESE ***232***
LITHUANIAN FOLK SAYING: „DEBT IS NOT A WOUND, IT WILL NOT BE HEALED BY ITSELF“ REFLECTION ON THE ENFORCEMENT PROCESS
32. Gitana Stančiauskaitė
ATSTOVAVIMAS **239**
REPRESENTATION
33. Kristina Šaltenė
IMPLICATION OF BANKING UNION IN THE EUROPEAN UNION **245**
BANKŲ SĄJUNGOS IMPLIKACIJA EUROPOS SĄJUNGOJE
VERSLO ANGLŲ KALBOS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF THE BUSIESS ENGLISH PROGRAMME STUDENTS. **253**
34. Mindaugas Buzenkovas, Dominykas Veckas
THE OFFICIAL LANGUAGE AND LOCAL DIALECTS **253**
BENDRINĖ KALBA IR DIALEKTAI
35. Ieva Grantina
LATVIAN BUSINESS STUDENTS` ETHICAL IDEOLOGIES AND ATTITUDES TOWARDS BUSINESS ETHICS **258**
VERSLO STUDIJŲ STUDENTŲ IŠ LATVIJOS ETIKOS IDEOLOGIJOS IR INDIVIDUALUS POŽIŪRIS Į VERSLO ETIKĄ
36. Lach Inna
STUDENT EXPERIENCE AND PERSPECTIVES IN CONTEMPORARY SOCIETY: BUSINESS ENGLISH LANGUAGE. **268**
STUDENTŲ PATIRTIS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE: VERSLO ANGLŲ KALBA
37. Alina Shadrina
MANAGING CHANGE THROUGH ECOLOGICAL PROJECTS **275**
POKYČIŲ VALDYMAS ĮGYVENDINANT EKOLOGINIUS PROJEKTUS

TARPTAUTINIO VERSLO BEI EKOTURIZMO PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF THE INTERNATIONAL BUSINES AND ECOTOURISM PROGRAMME STUDENTS

KURORTŲ IR KURORTINIŲ TERITORIJŲ REKLAMAVIMAS

INESA BIESIEKERSKYTĖ, VIKTORIJA DERVINYTĖ
Kolpingo kolegija

Vadovė: dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnyje supažindinama su kurorto ir kurortinės teritorijos sąvokomis. Taip pat pristatoma Lietuvos kurortų asociacija. Buvo atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu buvo apklausti keturi kurortai ir keturios kurortinės teritorijos. Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti kaip reklamuojasi kurortai, su kokiomis problemomis jie susiduria. Gauti duomenys buvo susisteminti ir pateikti grafiškai.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Lietuvoje yra net 4 kurortai ir 4 kurortinės teritorijos, sulaukiančios vis daugiau ne tik vietinių lankytojų, bet taip pat lankytojų ir iš užsienio šalių. Didžiausią įtaką augančiam turistų srautui daro reklama, kuri yra vienas pagrindinių kriterijų, renkantis, kurį kurortą ar kurortinę teritoriją asmuo pasirinks aplankyti.

Darbo problema. Kurortai reklamai naudoja įvairias formas ir skiria nemažai lėšų, tačiau neaišku, kaip jie patys vertina savo ir kitų kurortų ir kurortinių teritorijų investicijas i reklamą.

Darbo tikslas. Sužinoti, kaip kurortų ir kurortinių teritorijų atstovai vertina savo ir kitų kurortų organizuojamas reklamines kampanijas.

Darbo uždaviniai.

1. Atskleisti kurorto ir kurortinės teritorijos sampratą.
2. Išsiaiškinti, kaip yra vertinamos kurortuose ir kurortinėse teritorijose organizuojamos reklaminės kampanijos ir pateikti tyrimo rezultatus.
3. Pateikti tyrimo išvadas.

1. Kurorto ir kurortinės teritorijos sampratos atskleidimas

Norint pilnai suvokti kas yra kurortas reikia sužinoti kaip kurorto sąvoka apibrėžia Lietuvos turizmo terminų žodynas.

Kurortas – įstatymu suteiktas statusas gyvenamajai vietovei, kurioje yra moksliškai ištirtų ir pripažintų gydomaisiais gamtinių gydomųjų veiksnių (mineralinių vandenų, gydomojo purvo, sveikatai palankus mikroklimatas, rekreacinių želdinių, vandens telkinių) ir išplėtota speciali infrastruktūra naudoti šiuos veiksnius gydymo, sveikatinimo, turizmo ir poilsio reikmėms.

Lietuvos kalbos žodynas taip pat pateikia ir kurortinės teritorijos sąvoką.

Kurortinė teritorija – Lietuvos Respublikos Vyriausybės suteiktas statusas gyvenamajai vietovei arba jos daliai (gyvenamosioms vietovėms arba jų dalims), kurioje yra gamtinių išteklių, galinčių turėti gydomųjų savybių, ir speciali infrastruktūra naudoti šiuos išteklius sveikatinimo, turizmo ir poilsio reikmėms.

Lietuvoje yra keturi kurortai – Druskininkai, Birštonas, Palanga, Neringa. Ir taip pat keturios kurortinės teritorijos – Trakai, Anykščiai, Zarasai ir Ignalinos miesto Strigailiškio ir Palūšės kaimų dalių teritorijos. Tačiau Anykščiai ir Zarasai siekia kurorto statuso. Visi jie yra gilias istorines tradicijas ir savitą kultūrą sukūrę kurortai. Juose ramus poilsis natūralios gamtos apsuptyje derinamas su sveikatinimo paslaugomis.

Kurorto statusas suteikiamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 350 „Dėl kurorto statuso suteikimo gyvenamosioms vietovėms reikalavimų aprašo, kurortinės teritorijos statuso suteikimo gyvenamosioms vietovėms reikalavimų aprašo ir kurorto ar kurortinės teritorijos statuso suteikimo gyvenamosioms vietovėms ir panaikinimo taisyklių patvirtinimo“.

Lietuvos kurortų asociacija (toliau - Asociacija, LKA) – yra ne pelno organizacija, sprendžianti savo narių bendrąsias problemas, atstovaujanti savo narių bendriesiems interesams valstybės valdžios ir valdymo institucijose, koordinuojanti jų kryptingą veiklą Sveikatos turizmo, kurortinio gydymo, sveikatinimo natūraliais gamtiniais ištekliais, Spa paslaugų ir kitose srityse, tenkinanti ir ginanti kitus Asociacijos narių viešuosius interesus. Asociacijos tikslas – koordinuoti Asociacijos narių veiklą, atstovauti Asociacijos narių interesams ir juos ginti, įgyvendinant Asociacijos tikslus ir uždavinius. Asociacija veiklą pradėjo 2007 metų kovo 2 d. ir šiuo metu vienija Birštono, Druskininkų, Neringos ir Palangos kurortus bei Anykščių, Ignalinos, Trakų ir Zarasų kurortines vietoves. Asociacijos prezidentas – Šarūnas Vaitkus (Palangos miesto savivaldybės meras).

2. Kurortų ir kurortinių teritorijų organizuojamų reklaminių kampanijų vertinimas ir tyrimo rezultatai.

Norint pasiekti darbo tikslą buvo atliktas kokybinis tyrimas.

Apklausa buvo anoniminė. Tyrimo metu buvo apklausti aštuoni respondentai iš keturių kurortų (Druskininkų, Birštono, Palangos ir Neringos) ir keturių kurortinių teritorijų (Anykščių, Zarasų, Trakų ir Ignalinos). Visiems aštuoniems respondentams buvo suteikti kodai nuo 1 iki 7, norint išsaugoti privatumą.

Tyrimas truko daugiau nei mėnesį. Nuo 2015.10.05 iki 2015.11.02.

Visiems aštuoniems respondentams buvo pateikti tie patys septyni klausimai apie kurortų ir kurortinių teritorijų reklamavimą.

Atliekant kokybinį tyrimą buvo susidurta su keliomis problemomis. Per pirmą savaite, kuomet buvo išsiųsta apklausa, atsakė tik vienas respondentas. Kiti septyni nesureagavo į mūsų prašymą. Buvo dar kartą paprašyta likusių septynių respondentų atsakyti. Ne visi atsakė ir vėliau. Keliems teko skambinti telefonu. Ne visos anketos buvo atsakytos taisyklingai, kai kuriems respondentams teko skambinti ir užduoti patikslinamuosius klausimus. Paskutinis respondentas vėlavo viena diena atsiųsti anketą.

Tyrimo eiga:

I. Anketos buvo išsiųstos aštuoniems respondentams el., paštu.

II. Ne visiems atsakius buvo skambinta telefonu.

III. Atsakius trumpai į pateiktus klausimus, buvo užduoti papildomi, tikslinamieji klausimai.

Gavus visus atsakymus iš aštuonių respondentų informacija buvo susisteminta, apibendrinta ir pateikta grafiškai.

1. Kaip vertinate savo kurorto/kurortinės teritorijos reklamavimą? Kodėl?

1 pav. **Savo kurorto vertinimas**

Iš pirmojo klausimo (1 pav.) atsakymo variantų galima pastebėti, kad apklaustieji savo kurortų ir kurortinių teritorijų reklamavimą vertina įvairiai : daugiausiai, po tris, vertina vidutiniškai, o du, Nidos ir Druskininkų, atstovai vertina labai gerai. Kad vertina blogai neatsakė nei vienas.

2. Kuris, Jūsų nuomone, kurortas/kurortinė teritorija reklamuojasi geriausiai? Kodėl?

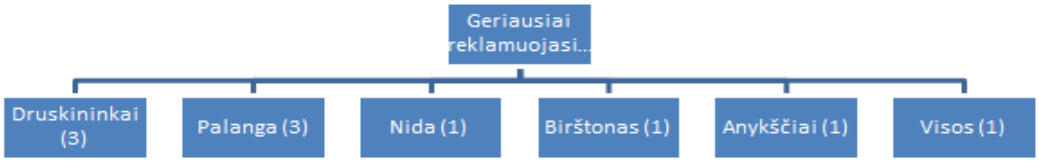

2 pav. **Geriausiai besireklamuojantis kurortas**

Peržiurėjus antro klausimo (2 pav.) atsakymo variantus, galime išskirti Druskininkus ir Palangą, kaip vienus geriausiai besireklamuojančių kurortų. Po vieną kartą paminėti Birštonas, Nida, Anykščiai. Vienas apklausos dalyvis pasisakė už tai,kad neišskirtų nei vieno kurorto reklamos.

3.Su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria kurortai/kurortinės teritorijos reklamos srityje? Kodėl taip manote?

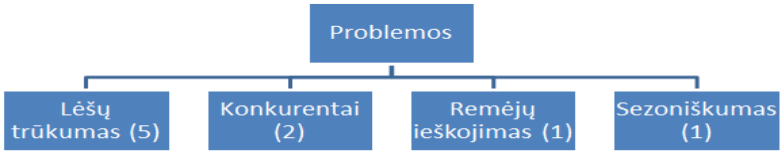

3 pav. **Problemos**

Trečias klausimas buvo apie tai, kas kelia didžiausias problemas kurorto/kurortinės teritorijos reklamavimui. Dažniausias atsakymo variantas buvo lėšų stoka, jį paminėjo net 5 atstovai, taip pat, kaip problema, buvoįvardinti ir konkurentai, sunkumai ieškant rėmėjų ir sezoniškumas.

4. Ką ir kaip norėtumėte keisti savo kurorto/kurortinės teritorijos reklamavime? Kodėl?

4 pav. **Būdai pagerinti kurortų/kurortinių teritorijų reklamavimą**

Ketvirtu klausimu norėjome išsiaiškinti, ką apklausiamieji norėtų keisti savo atstovaujamo kurorto/kurortinės teritorijos reklamavime. Sulaukėme nemažai ir įvairių atsakymo variantų: populiariausias iš jų yra didesnių lėšų gavimas, sekantis pasirinkimas tikslinės grupės identifikavimas.

5. Kuris reklamavimosi būdas, Jūsų nuomone, yra pats efektingiausias, patraukiantis daugiausiai klientų?

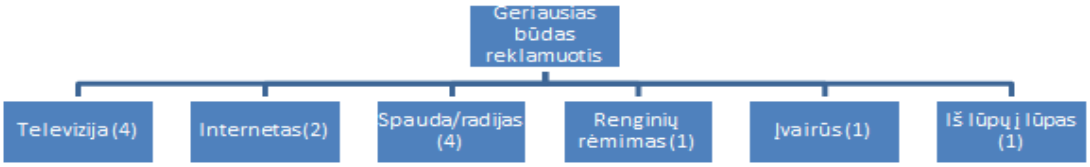

5 pav. **Geriausias būdas reklamuotis.**

Taip pat pasidomėjome, koks reklamavimosi būdas, respondentams, atrodo patraukliausias ir efektyviausias. Daugiausiai paminėtą buvo televizija, taip pat spauda ir radijas, mažiau efektyvus pasirodė internetas. Prie šių variantų dar radome priskirta ir „žodinę“ reklamą, įvairių renginių rėmimą. Vienas atstovas neišskyrė vieno efektyviausio būdo ir pasisakė už įvairumą, ir visų variantų derinimą.

6. Kuris kurortas/kurortinė teritorija (išskyrus tą kurioje Jūs dirbate) Jums yra pats patraukliausias ir kodėl?

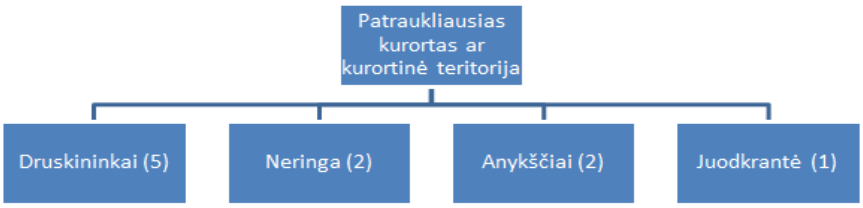

6 pav. **Patraukliausias kurortas/kurortinė teritorija.**

Klausėme respondentų asmeninės nuomonė, kuris Lietuvos kurortas/kurortinė teritorija, jiems atrodo patraukliausias. Dažniausias pasirinktas variantas buvo Druskininkai, keletą kartų buvo paminėta Neringa bei Anykščiai, vieną – Juodkrantė.

7. Kokią reklaminę kampaniją per 2015 metus Jūs vertinate geriausiai ir kodėl?

7 pav. **Geriausia reklaminė kampanija 2015 m.**

Ir taip pat prašėme įvertinti, kuri reklaminė kampanija 2015 m., apklausos dalyviams, pasirodė geriausia ir sėkmingiausia. Lajų takas tapo absoliučiu lyderiu, be šios kampanijos buvo paminėta tik stintų šventės reklama ir Mineralinio vandens „Vytautas“ ir „Birutė“ reklaminės kampanijos.

IŠVADOS

1. Analizuojant įvairią literatūrą galime rasti daug kurortų ir kurortinių teritorijų sąvokų. Tačiau jos visos turi tą pačią reikšmę.
2. Atlikus tyrimą ir susisteminus gautus atsakymų variantus, galima teigti,jog nei vienas kurortas savo reklamavimosi nevertina blogai, tačiau didžioji dalis negali pasigirti puikiomis reklamavimosi sąlygomis. Didžioji dalis respondentų pasisakė už tai, jog savo reklamavimąsi vertina gerai arba vidutiniškai ir taip pat įvardijo pagrindines problemas, su kuriomis susiduria norėdami kelti savo reklamavimosi lygį ir kokybę.
3. Visų tyrime pateiktų klausimų atsakymai buvo išanalizuoti, susisteminti ir pateikti grafiškai. Iš lentelių galima lengvai suprasti, kaip apklaustieji vertina tiek savo, tiek konkurentų pastangas, reklama prisivilioti kuo daugiau turistų. Taip pat, kokia kiekvieno asmeninė nuomonė apie Lietuvos kurortus ir kurortines teritorijas, ką kiekvienas rinktųsi aplankyti ir kieno reklama pritraukia daugiausiai dėmesio, žiūrint iš profesionalios pusės.

LITERATŪRA

1. Bodin, A. (2011). *Dėl kurorto statuso suteikimo gyvenamosioms vietovėms reikalavimų aprašo.*
2. Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=402067&p_tr2=2 žiūrėta: 2015 11 07
3. Lietuvos kurortų asociacija. Internetinė prieiga: http://www.kurortuasociacija.lt/ žiūrėta 2015 10 25
4. Lietuvos turizmo terminų žodynas. (2009) internetinė prieiga: http://www.tourism.lt/uploads/documents/Naudinga_informacija/turizmo_terminu_zodynas/Turizmo_zod.pdf žiūrėta 2015 11 01
5. Talalaitė I. (2010) Kauno rajono kurortų istorija. Internetinė prieiga: http://www.turizmo-info.lt/wpcontent/uploads/2012/10/LT_kulaut_kacerg1.pdf žiūrėta: 2015 11 08
6. Šimtmečio belaukiant: Reikšmingiausi Lietuvos įvykiai Internetinė prieiga: http://www.istorineprezidentura.lt/balsavimas3/rezultatai.php?visi=irasai&rodyti=irasa&irasas=394 žiūrėta: 2015 11 05

ADVERTISING RESORTS AND RESORT AREAS

INESA BIESIEKERSKYTĖ, VIKTORIJA DERVINYTĖ
Kolping University of Applied Sciences

Consultant: dr. R. Navickienė

SUMMARY

In this article You will be introduced to some concepts of resorts and resort areas. Also the Lithuanian Resort Association will be presented. Qualitative research was conducted in order to find out how Lithuanian resorts are advertising their activities and what problems they are encountering. Four resorts and four resort areas were surveyed in this research. The results of this research were processed and grafically depicted.

UOSTO IR LAIVYBOS VALDYMO STUDENTŲ AKADEMINĖS IR PRAKTINĖS PATIRTIES PERSPEKTYVINĖS ĮŽVALGOS

GABRIELĖ BLIŪDŽIŪTĖ, VIKTORIJA NAVICKAITĖ
Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla

Vadovas: doc. dr. S. Lileikis

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos Lietuvos aukštosios jūreivystės mokyklos Uosto ir laivybos valdymo programos studentų perspektyvinės įžvalgos jų akademinės ir praktinės patirties pagrindu. Tyrime taikyti mokslinės literatūros analizės, apklausos raštu, lyginamosios analizės, SSGG analizės, vertinimo, sisteminimo metodai. Metodologinė nuostata – konstruktyvizmas kaip pagrindinis studentų patirties vertinimo kriterijus. Nustatyta, kad teorinės žinios studentams padeda profesinėje praktikoje ugdytis vadybininko kompetencijas. Studento aktyvumas, įžvalgumas, savitų žinių konstravimas, mokymasis kūrybiškai jas taikyti įvairiose situacijose padeda garantuoti asmeninį tobulėjimą ir perspektyvią darbo vietą. Įsidarbinimo perspektyvos yra didelės, tačiau kiekvienas studentas yra unikali asmenybė ir susidaro savitą požiūrį į savo karjeros galimybes.

ĮVADAS

Tyrimo problemos aktualumas. Lietuvos aukštosios jūreivystės mokyklos (LAJM) Uosto ir laivybos valdymo (ULV) programa – viena iš jūrų sektoriaus aukštųjų studijų programų, teikiančių perspektyvas įsidarbinti ne tik Lietuvos, bet ir užsienio įmonėse. Studentai, studijuojantys LAJM pagal šią programą, tiek studijose, tiek atlikdami profesinės veiklos praktiką ugdosi aktualias vadybines kompetencijas. Vadybinė kompetencija – tai vadybininko gebėjimas pritaikyti profesines žinias, įgūdžius, asmenines savybes praktinėje veikloje ir pasiekti pageidaujamų įmonės rezultatų (Cambal, Caganova, Sujanova, 2012).

Uosto institucijos globaliu mastu remia perspektyvių kvalifikuotų uosto vadybininkų specializaciją, kuri didina jūrų sektoriaus konkurencingumą, kuria naujas strategijas (Lam, Notteboom, 2012). ULV studijų programa skirta rengti uosto ir laivybos įmonių vadybininkus, gebančius valdyti pagrindinius jūrų verslo įmonių bei uosto veiklos technologinius procesus, rengti veiklos dokumentus pagal tarptautinius teisės aktus, tirti rinką, numatyti galimas jūrų verslui sąlygas, vesti derybas su šalies ir užsienio klientais (Mokymo programos, 2011).

Visa tai rodo, kad studijų dalyviams (*studentams, jų dėstytojams, administracijai bei socialiniams partneriams*), siekiant tinkamai organizuoti ugdomąją veiklą, labai aktualu pažinti ne vien formaliuosius teisinius ir technologinius studijų aspektus, bet ir pačių studentų motyvacines įžvalgas bei karjeros siekius jų akademinės ir praktinės patirties atžvilgiu. Tačiau tiesiogiai tai nėra tiriama. Tyrimuose labiau orientuojamasi į bendrąją jūrų sektoriaus darbuotojų rengimo ir jo atitikties darbo tikrovei problematiką (Burns, 2015; Florin, 2012 ir kt.).

Įsidarbinimo bei karjeros galimybės tampa vis aktualesne problema šių laikų studentams. Pradiniam susipažinimui su būsimu darbu ULV studentai atlieka profesinės veiklos praktiką jūrų verslo kompanijose Lietuvoje *(AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ (KLASCO);*

UAB Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „BEGA“; LKAB „Klaipėdos Smeltė“ ir kt.) bei užsienyje *(„Bruhold OU“ Estijoje; „Northwest Crewing GmbH“ Vokietijoje ir kt.).*

Atsižvelgiant į tiesioginę uostų rinkos augimo ir kvalifikuotų darbuotojų stygiaus sąsają, studentams teikiamos plataus pasirinkimo galimybės jūrų sektoriaus įmonėse (Yap, Lam, Cullinane, 2011). ULV studentų akademinės ir praktinės patirties įžvalgų vertinimas yra reikšmingas, siekiant pažinti studentų motyvaciją įsidarbinimo galimybių jūrų sektoriuje požiūriu bei tobulinti studijų organizavimą.

Tyrimo objektas – ULV studentų akademinė ir praktinė patirtis. Objektas analizuojamas jų perspektyvinių įžvalgų požiūriu.

Straipsnio tikslas – atskleisti ULV studentų akademinės ir praktinės patirties ryškesnes perspektyvines įžvalgas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Analizuoti studentų poziciją lyginant savo akademinę patirtį su praktine patirtimi.
2. Įvertinti studentų poziciją pagal konstruktyvizmo kriterijus.
3. Nustatyti studentų poziciją karjeros perspektyvų požiūriu.

Tyrimo tipas – bandomasis, empirinis, kiekybinis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, apklausa raštu, lyginamoji analizė, SSGG analizė, vertinimas, sisteminimas.

Metodologinė nuostata – konstruktyvizmas, kuris iškelia kritinio mąstymo ugdymosi, naujų vertybinių orientacijų įgijimo, nuolatinio profesinio tobulėjimo svarbą. Mokymasis orientuotas į praktiką ir prasmingą veiklą, remiamasi pragmatizmu, savarankišku mokymusi ir žinių konstravimu įvairiose aplinkose. Studentas pažinimo procese – aktyvus, įžvalgus, konstruoja savitas žinias, mokosi kūrybiškai jas taikyti besikeičiančiose situacijose (Gudžinskienė, 2011).

Konstruktyvizmo kontekste aktualizuojamos ir vertinamos ULV studentų akademinės ir praktinės patirties perspektyvinės įžvalgos, kurių vertinimo kriterijų sudaro šie požymiai:

- akademinis aktyvumas,
- savitas žinių konstravimas,
- nuolatinis profesinis tobulėjimas,
- praktinis žinių taikymas.

Tyrimo dizainas. Instrumento pagrįstumas, statistinės imties reprezentatyvumas ir etikos laikymasis bendraujant su respondentais padėjo užtikrinti tyrimo validumą.

Tyrimo *instrumentas* – anketa, kurią sudaro 9 klausimai, suformuluoti remiantis SSGG analizės principu, t. y. tiriamos stiprybės, silpnybės, grėsmės, galimybės. SSGG analizė padeda analizuoti studentų studijas, praktiką, perspektyvas (Gedmintienė, Ginavičienė, 2011).

Siekiant įvertinti studentų akademinę ir praktinę patirtį, buvo taikomi 8 uždari klausimai – po du klausimus kiekvienam SSGG analizės komponentui.

Stiprybės:

1. Žinios, kurias ugdotės studijose, bus naudingos apskritai gyvenime.
2. Įmonė, kurioje atlikote praktiką, yra paklausi darbo rinkoje.

Silpnybės:

3. Vyraujantis mikroklimatas įmonėje, kur atlikote praktiką, konfliktiškas.
4. Praktikos vieta nepateisina lūkesčių.

Grėsmės:

5. Konkurencija įsidarbinti įmonėje, kurioje atlikote praktiką, yra didelė.
6. Požiūris į praktikantą, kuris neturi pakankamai žinių užduotims atlikti, yra skeptiškas.

Galimybės:

7. Žinios ir gebėjimai, kuriuos ugdotės studijose, yra naudingi atliekant profesinės veiklos praktiką.

8. Žinios, kurias įgyjate studijose, bus naudingos būsimam vadybiniam darbui jūrų versle.

Atsakymai formuluojami kaip Likerto skalė, kur 5 reiškia „visiškai sutinku“, 4 – „sutinku“, 3 – „nežinau“, 2 – „nesutinku“, 1 – „visiškai nesutinku“. Kad būtų patogiau analizuoti tyrimo duomenis numatant tendencijas, „visiškai sutinku“ pozicija jungiama su „sutinku“, „nesutinku“ pozicija jungiama su „visiškai nesutinku“.

9-tas klausimas – atviras. Teikiama galimybė išreikšti savo nuomonę atsakant į klausimą „Pasidalinkite mintimis apie ULV studijų perspektyvas įsidarbinimo požiūriu“.

Statistinę *imtį* sudaro ULV programos ketvirto kurso studentai:

- grupės atžvilgiu tyrimo imtis – reprezentatyvi, nes iš visų (21) grupės narių apklausta 18 (86 proc.) tos grupės studentų;
- visų praktinės patirties turinčių ULV programos studentų atžvilgiu tyrimas pakankamai reprezentatyvus, nes nedidelės mokslinio taikomojo tyrimo dalyvių imties reprezentatyvumas laikomas pakankamu, kai siekiama empiriškai patikrinti esamą pasirinkto objekto situaciją konkrečiose vietos ir laiko ribose (Charles, 1999).

Tyrimas – homogeniškas: apklausti tos pačios studijų programos, to pačios grupės, to paties kurso ir amžiaus (23 m.) respondentai.

Tyrimo bazė – LAJM.

Apklausiant laikytasi svarbiausių *etikos* principų: prašyta atsakyti anketą, nurodytas tyrimo tikslas, garantuotas duomenų konfidencialumas, įsipareigota supažindinti su tyrimo rezultatais.

Gauti duomenys apdoroti naudojant kompiuterinę programą *MS Excel*.

Tyrimo ribos: tyrimo rezultatai gali būti taikomi tik pasirinktai populiacijai.

Tyrimo rezultatai

Analizuota, ar žinios, kurias studentai ugdosi studijose, bus naudingos apskritai jų gyvenime (1 pav.).

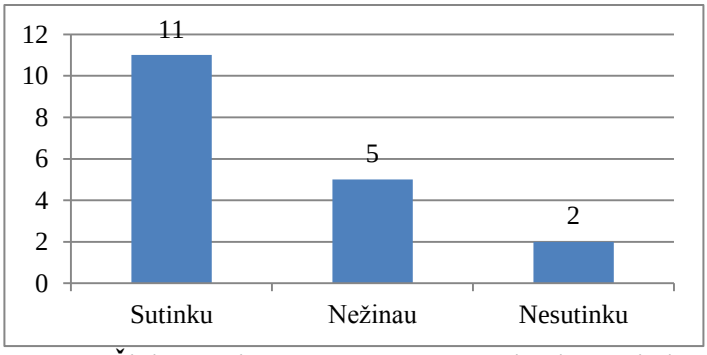

1 pav. **Žinių naudingumas studentų gyvenimui apskritai**

Nustatyta, kad kiek daugiau nei pusė respondentų sutinka, kad įgytos žinios jiems pravers gyvenime, ketvirtadalis – neturi nuomonės, dešimtadalis – nesutinka. Taigi tendencija pozityvi.

Aktyvumo, savitumo bei praktinio taikymo kriterijų pagrindu galima vertinti, kad kiekvienas studentas individualiai tobulina savo žinias ir jas pritaiko gyvenime.

Tirta, ar įmonė, kurioje studentai atliko profesinės veiklos praktiką, yra paklausi darbo rinkoje (2 pav.).

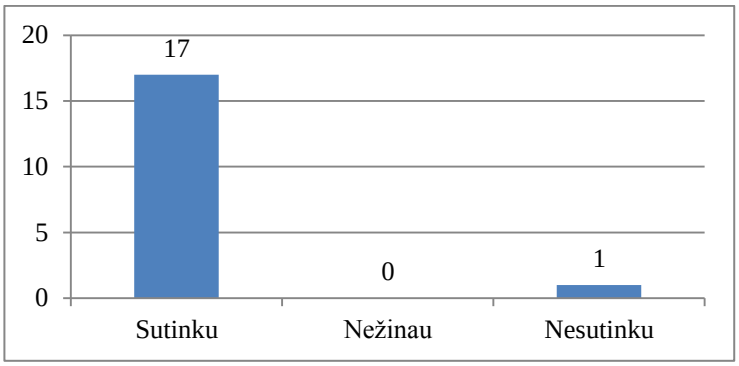

2 pav. **Įmonės paklausa darbo rinkoje**

Konstatuota, kad absoliuti dauguma visų respondentų pritaria, jog jūrų verslo įmonė, kurioje jie atliko profesinės veiklos praktiką, yra paklausi darbo rinkoje ir tik 6 proc. išreiškė neigiamą nuomonę. Pagal aktyvumo kriterijų galima vertinti, kad veiklūs studentai geba pasirinkti paklausias įmones, kurios ateityje gali pasiūlyti perspektyvaus darbo galimybes.

Nagrinėta, ar vyraujantis mikroklimatas įmonėje, kur studentai atliko praktiką, yra konfliktiškas (3 pav.).

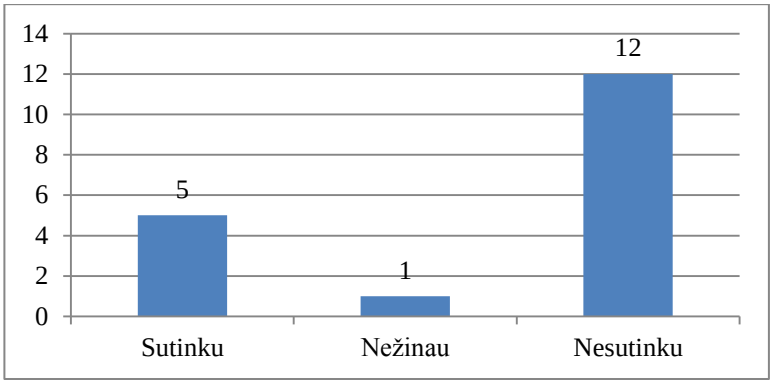

3 pav. **Įmonės mikroklimato konfliktiškumas**

Nustatyta, kad ketvirtadalis respondentų sutinka, jog mikroklimatas įmonėje yra konfliktiškas, 6 proc. – neturi nuomonės, du trečdaliai – nesutinka. Galima spręsti, kad emocinės įtampos reikalaujančiame darbe konfliktiškumas yra savaime tikėtinas, tačiau nėra išskirtinai ryškus. Savitumo pagrindu galima teigti, jog konfliktiškoje aplinkoje formuojasi stipri asmenybė, ugdoma valia, kuri padės jai ekstremaliose situacijose racionaliai vertinti problemas.

Analizuota, ar praktikos vieta pateisino studentų lūkesčius (4 pav.).

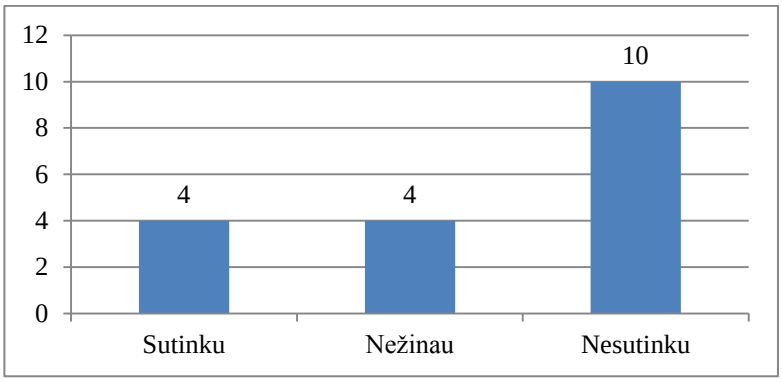

4 pav. **Studentų lūkesčių pateisinimas praktikos vieta**

Konstatuota, kad kiek daugiau nei pusė respondentų mano, jog praktikos vieta nepateisina jų lūkesčių, penktadalis – neturi nuomonės ir penktadalis sutinka, jog praktikos vieta pateisina jų lūkesčius. Vadinasi, reikėtų papildomai tirti studentų lūkesčių specifiką.

Pagal tobulėjimo kriterijų galima vertinti, kad studentai, turintys vidinės charizmos ir tinkamų kompetencijų, gali adaptuotis bet kokioje profesinės praktikos vietoje ir tai tenkintų esminius jų poreikius.

Tirta, ar konkurencija įsidarbinti įmonėje, kurioje studentai atliko praktiką, yra didelė (5 pav.).

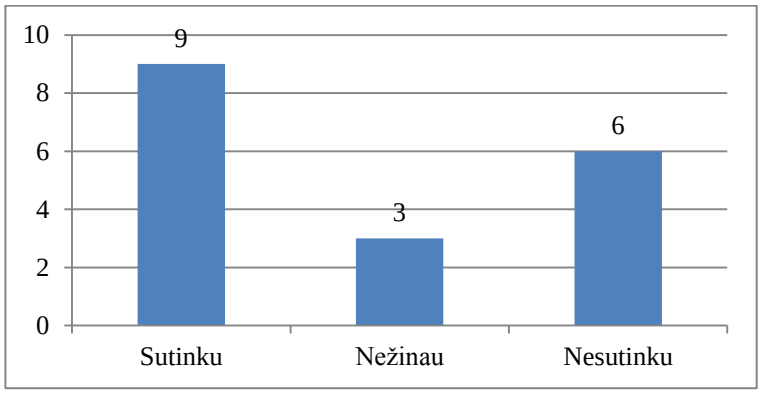

5 pav. **Didelė konkurencija įsidarbinti praktikos įmonėje**

Nustatyta, kad pusė respondentų sutinka, jog konkurencija įsidarbinti įmonėje, kurioje atliko praktiką, yra didelė; beveik penktadalis – nežino ir trečdalis nesutinka su šiuo teiginiu. Taigi konkurencija – gana didelė.

Praktinio taikymo kriterijaus pagrindu galima teigti, kad stiprią konkurenciją jaučiantys studentai patiria iššūkį ir turi stimulą siekti geresnių darbo rezultatų.

Nagrinėta, ar įmonės administracijos požiūris į praktikantą, kuris neturi pakankamai žinių užduotims atlikti, yra skeptiškas (6 pav.).

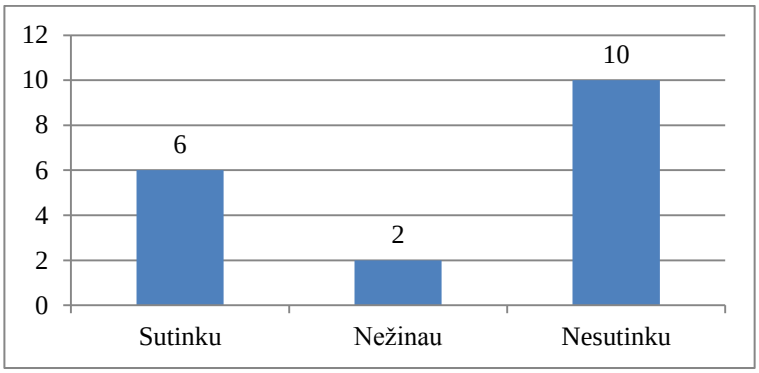

6 pav. **Skeptiškas įmonės administracijos požiūris į nekvalifikuotą praktikantą**

Konstatuota, kad trečdalis respondentų sutinka, jog požiūris į juos, atliekant profesinę praktiką, yra skeptiškas, dešimtadalis – nuomonės neturi, kiek daugiau nei pusė – nesutinka. Vadinasi, apskritai studentų santykis su administracija – normalus.

Pagal tobulėjimo kriterijų galima vertinti, kad studentai skeptiško administracijos požiūrio nesureikšmina ir galimai patys žino, ko siekti praktikos vietoje.

Analizuota, ar žinios ir gebėjimai, kuriuos studentai ugdosi studijose, buvo naudingi atliekant profesinės veiklos praktiką (7 pav.).

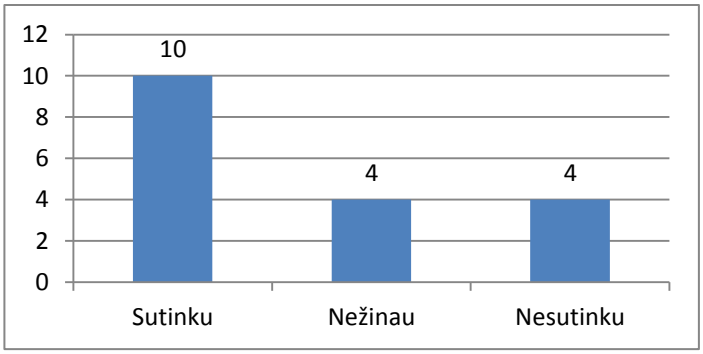

7 pav. **Ugdomų žinių ir gebėjimų naudingumas atliekant praktiką**

Nustatyta, kad kiek daugiau nei pusė visų apklaustų respondentų sutinka, kad žinios ir gebėjimai yra naudingi atliekant praktiką, ketvirtadalis – teigia, kad nežino, ketvirtadalis – nesutinka. Tendencija – teigiama.

Praktinio taikymo kriterijaus pagrindu galima teigti, kad studijose įgytos žinios ir gebėjimai veikiau padeda ugdyti kompetentingo specialisto savybes.

Tirta, ar žinios, kurias studentai įgyja studijų metu, bus naudingos jų būsimam vadybiniam darbui jūrų versle (8 pav.).

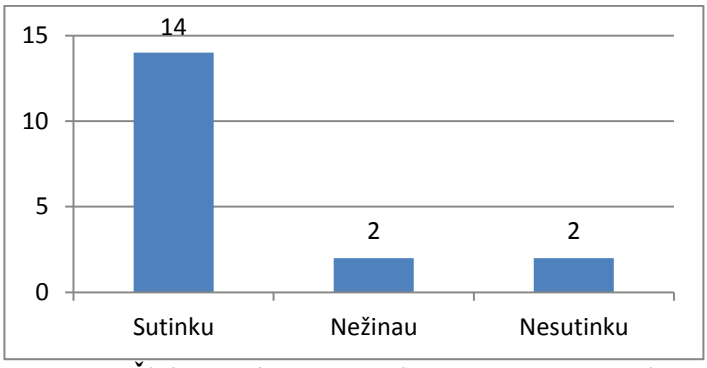

8 pav. **Žinių naudingumas būsimam studentų darbui**

Konstatuota, jog didžioji dauguma respondentų sutinka, kad studijų metu įgytos žinios bus naudingos būsimam jų darbui jūrų versle, dešimtadalis – nežino ir dešimtadalis – nesutinka.

Pagal tobulėjimo ir praktinio taikymo kriterijus galima vertinti, kad studentai, pabaigę studijas ir įgiję žinių bei praktinės patirties, gali dirbti bet kurioje jūrų verslo įmonėje.

Į atvirą klausimą (prašymą) pasidalinti mintimis apie ULV studijų perspektyvas įsidarbinimo požiūriu dauguma studentų atsakė, kad įsidarbinimo galimybės yra gana didelės, tačiau savo kompetencijas reikia ugdytis ne tik studijų ir praktikos metu, bet ir drauge numatyti bei planuoti tolimesnę savo karjerą.

Praktinio taikymo kriterijaus pagrindu galima teigti, kad ULV programos akademinės ir praktinės perspektyvos yra didelės, tačiau kiekvienas studentas turi rodyti iniciatyvą siekti karjeros bei asmeninio tobulėjimo.

IŠVADOS

1. Išanalizavus studentų poziciją, lyginant savo akademinę patirtį su praktine patirtimi, nustatyta, kad ULV studijų metu įgytos teorinės žinios padeda profesinėje praktikoje ugdytis vadybininko kompetencijas.
2. Įvertinus studentų poziciją pagal konstruktyvizmo kriterijus galima teigti, kad studento aktyvumas, įžvalgumas, savitų žinių konstravimas, mokymasis kūrybiškai jas taikyti įvairiose situacijose padeda garantuoti asmeninį tobulėjimą ir perspektyvią darbo vietą.
3. Studentų pozicija karjeros perspektyvų atžvilgiu atskleidė, kad įsidarbinimo perspektyvos yra didelės, tačiau kiekvienas studentas yra unikali asmenybė ir susidaro savitą požiūrį į savo karjeros galimybes.

Tolesniais tyrimais būtų tikslinga kompleksiškai įvertinti su karjeros perspektyvomis jūrų versle susijusią LAJM visų ULV programos studentų grupių poziciją jų akademinės ir praktinės patirties atžvilgiu.

LITERATŪRA

1. Burns, M. (2015). *Port Management and Operations*. Retrieved from https://books.google.lt/books?id=aHLOBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
2. Cambal, M., Caganova, D., Sujanova, J. (2012, April). The Industrial Enterprise Performance Increase through the Competency Model Application. In *Proceedings of the 4th European Conference on Intellectual Capital*. Arcada University of applied sciences, Helsinki.
3. Charles, C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma littera.

4. Florin, I. (2012). The Role of Maritime University in Specialized Training in Maritime and Port Marketing. *Economic Sciences Series, 12*. Retrieved from http://www.researchgate.net
5. Gedmintienė, D., Ginavičienė, J. (2011). Studentų pajėgumo kurti verslą kriterijų analizė. *Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje,* p. 81-86. Retrieved from http://www.leda.lt.
6. Gudžinskienė, V. (2011). Konstruktyvizmo ištakos Lietuvoje ugdant socialinius įgūdžius. *Pedagogika, 103*, 38-44.
7. Yap, W. Y., Lam, J. S. L., Cullinane, K. (2011). *A Theoretical Framework for the Evaluation of Competition between Container Terminal Operators*. Singapore: Economic Review.
8. Lam, J., Notteboom, T. (2012). *The Green Port Toolbox: A Comparison of Port Management Tools used by Leading Ports in Asia and Europe*. Retrieved from http://ndc.gov.bd/lib_mgmt/webroot/earticle/1078/The_green_port_toolboxLam_Notteboom.pdf
9. Mokymo programos. *Studijos lt. būsimiems lyderiams.* (2011). Retrieved from http://studijos.tv3.lt/mokymo_programa/2126/0/uosto-ir-laivybos-valdymas.

THE PROSPECTIVE INSIGHTS OF STUDENTS' ACADEMIC AND PRACTICAL EXPERIENCE IN PORT AND SHIPPING MANAGEMENT

GABRIELĖ BLIŪDŽIŪTĖ, VIKTORIJA NAVICKAITĖ
Lithuanian Maritime Academy
The Tutor: Assoc. Prof. Dr. S. Lileikis

SUMMARY

The prospective insights of the students of the Port and Shipping Management (PSM) Program at the Lithuanian Maritime Academy based on their academic and practical experience are analyzed in this paper. Methods such as scientific literature analysis, written survey, comparison, SWOT analysis, evaluation and systemization were used in the research. The methodological principle is constructivism as the main criterion for the evaluation of students' experience. It has been found that students' theoretical knowledge helps them develop the managerial competencies in their vocational practice. Students' activity, insights, construction of their own knowledge and learning to creatively apply it in different situations help ensure personal improvement and find the prospective job. Employment prospects are high but each student is a unique personality who forms his/her own approach to his/her career options.

LIETUVOS TURIZMO PLĖTROS 2014–2020 METŲ PROGRAMOS ANALIZĖ

AGNETA DARGYTĖ, SIMONA MERECKAITĖ
Kolpingo kolegija

Vadovė: R. Navickienė

ANOTACIJA

Daug dokumentų, įskaitant Lietuvos turizmo plėtros 2014 - 2020 programą parodė, kad Lietuvos turizmo būtų konkurencingas, gerai struktūruota ir esamų išteklių panaudojimas tinkamai. Iš tiesų, keletą ekoturizmo organizacijos, pavyzdžiui, nacionalinių parkų nėra susipažinę su šia naujausią programą. Dėl šios priežasties mes turime atlikti tyrimus ir išsiaiškinti, kaip nacionaliniai parkai Lietuvoje dirbti su mūsų infrastruktūros, paslaugų tobulinimo ar ekologinę plėtrą ir pateikti rezultatus straipsnyje žemiau.

ĮVADAS

Praėję metai turizmo sektoriui buvo rekordiniai – atvykstamasis turizmas augo 8%, Lietuvoje apsilankė 2,1 mln. užsienio turistų. Naujos gairės šiam sektoriui numatytos parengtoje Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programoje. Ši programa vienas iš svarbiausių dokumentų siekiant, kad šalyje būtų tinkamai išnaudojami turizmo ištekliai. Tam, kad suprastume kaip veikia plėtros programa, svarbi yra jos analizė.

Darbo aktualumas – Lietuvos turizmo programa parengta siekiant, kad turizmas kaip ūkio šaka, tinkamai naudodama šalies turizmo išteklius ir siūlydama paklausius bei kokybiškus turizmo produktus įvairioms rinkoms padėtų didinti gyventojų pajamas, kurti naujas verslo nišas, pritraukti investicijas, didinti BVP, dėl to yra svarbu susipažinti su šia programa ir atsižvelgti į joje esančius pasiūlymus.

Darbo problema – Lietuvos turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programa yra nauja. Todėl yra mažai žinoma apie šią programą bei daugelis turizmo specialistų nėra su ja susipažinę.

Darbo tikslas – Išsiaiškinti Lietuvos turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programos praktinį pritaikomumą Lietuvos nacionaliniuose parkuose.

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti Lietuvos turizmo plėtros programą
2. Pristatyti tyrimo metodologiją
3. Pateikti tyrimo rezultatus

LIETUVOS TURIZMO PLĖTROS 2014–2020 METŲ PROGRAMOS STRUKTŪRA

Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa yra parengta siekiant nustatyti valstybės turizmo plėtros tikslus ir uždavinius, kurie apima konkurencingų turizmo produktų ir paslaugų kūrimą, turizmo infrastruktūros ir paslaugų plėtrą, palankios turizmo verslui aplinkos kūrimą ir skatinimą, veiksmingų rinkodaros ir komunikacijos priemonių diegimą didinant Lietuvos turizmo konkurencingumą ir žinomumą Lietuvoje ir tarptautinėse rinkose, taip pat skatinti turizmo

paslaugų eksportą į užsienio valstybes pagal darniojo turizmo principus. Taip pat, programa siekiama, kad turizmas, kaip viena iš ūkio šakų, tinkamai naudodamas šalies turizmo išteklius ir siūlydamas paklausių, kokybiškų ir konkurencingų turizmo produktų užsienio ir vidaus turizmo rinkoms, padėtų didinti gyventojų pajamas, kurti naujas verslo nišas, pritraukti privačių investicijų, didinti šalies bendrąjį vidaus produktą, taip pat spręsti regionų ekonominės ir socialinės raidos klausimus, o drauge – saugoti kraštovaizdžio (gamtos ir kultūros) vertybes, racionaliai naudoti gamtos ir kultūros išteklius.

Ši programa parengta vadovaujantis Lietuvos Respublikos turizmo įstatymu ir atitinka 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimu. Rengiant šią programą buvo atliekami įvairūs tyrimai ir studijos, tokios kaip:

1. Ekoturizmo metodinėmis rekomendacijomis (2008 metai);
2. Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias turistinės traukos vietoves ir jų panaudojimo prioritetus, studija (2011 metai);
3. Lietuvos medicinos turizmo plėtros ir medicinos paslaugų eksporto skatinimo galimybių analize ir rekomendacijomis (2012 metai);
4. Europos Sąjungos paramos poveikio Lietuvos turizmo sektoriui ir plėtros galimybių vertinimu (2013 metai).

Taip pat svarbu paminėti, kad programą sudaro 3 skyriai ir du priedai:

1. „Įžanga“. Šioje dalyje supažindinama su programos struktūra, pateikiamos ir paaiškinamos vartojamos sąvokos.
2. „Programos tikslai ir uždaviniai“. Pateikiami pagrindiniai 3 strateginiai tikslai, paaiškinama kodėl svarbu siekti šių tikslų, kuo svarbus konkurencingumo gerinimas, įvardijami pagrindiniai prioritetiniai turizmo regionai pritraukiantys turistus.
3. „Programos įgyvendinimas“. Šioje dalyje įvardijamos atsakingos už programos įgyvendinimą institucijos, programos įgyvendinimo koordinatorius (Lietuvos Respublikos ūkio ministerija) ir tai kokias funkcijas tos institucijos atlieka.

1 priedas „Programos įgyvendinimo vertinimo kriterijų ir siekiamų jų reikšmių sąrašas“. Pateikiama lentelė su tikslais, uždaviniais, vertinimo kriterijais bei už vertinimų kriterijų įgyvendinimą atsakingos institucijos.

2 priedas „Žemėlapiai“. Iš viso pateikti 6 žemėlapiai, kuriuose pavaizduoti Programos 18 punkte nurodytuose prioritetiniuose turizmo plėtros regionuose esantys svarbiausi rekomenduojami finansuoti turizmo objektai.

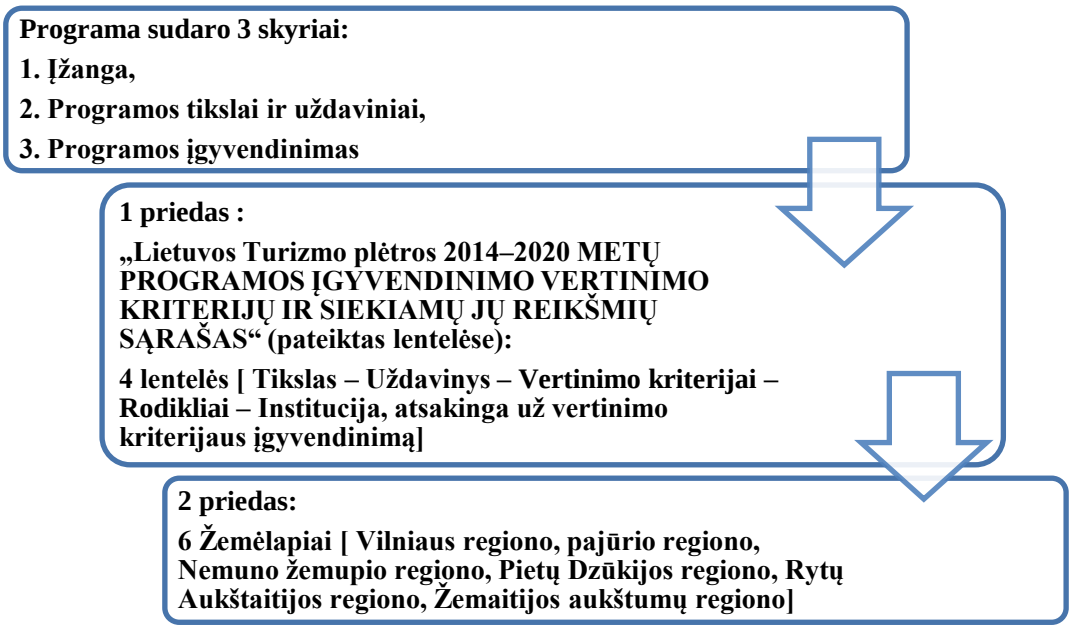

1 pav. **Turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programos struktūra**

Pagrindiniai programos tikslai ir uždaviniai:

STRATEGINIS tikslas – didinti Lietuvos turizmo sektoriaus .

1. Uždavinys: plėtoti kultūrinio turizmo, verslo turizmo, sveikatos turizmo ir žaliojo (ekologinio) turizmo viešąją ir privačią infrastruktūrą prioritetiniuose turizmo plėtros regionuose.
2. Uždavinys: plėtoti patrauklius turistinius maršrutus
3. Uždavinys: gerinti Lietuvos pasiekiamumą
4. Uždavinys: tobulinti turizmo sektoriuje dirbančių specialistų kompetenciją ir gerinti turizmo srities verslumo įgūdžius.
5. Uždavinys: skatinti turizmo paslaugas teikiančių įmonių, įstaigų, turistinių vietovių akreditaciją ir (arba) sertifikavimą.

1. Didinti Lietuvos, kaip turistinės valstybės, žinomumą ir gerinti jos įvaizdį.

1. Uždavinys: skatinti kurti ir įgyvendinti elektroninės rinkodaros projektus.
2. Uždavinys: vykdyti kompleksinę rinkodarą prioritetinėse atvykstamojo turizmo rinkose.
3. Uždavinys: diegti Lietuvoje turizmo objektų informacinės ženklinimo sistemos priemones
4. Uždavinys: bendradarbiauti su kaimyninėmis valstybėmis, įgyvendinant bendrus tarptautinius turizmo rinkodaros projektus.
5. Uždavinys: skatinti kurti klasterius, siekiant inicijuoti bendrų viešojo ir privataus sektorių turizmo rinkodaros projektų įgyvendinimą

2. Mažinti turizmo paslaugų sezoniškumą.

1. Uždavinys: didinti kultūrinių renginių ir pramogų pasiūlą neturistinio sezono metu.
2. Uždavinys: didinti ir plėsti kaimo turizmo paslaugų pasiūlą ne tik turistinio sezono metu.

2 pav. **Programos tikslai ir uždaviniai**

PROGRAMOS TYRIMO METODOLOGIJA

Siekiant išanalizuoti Turizmo plėtros 2014 – 2020 m. programą buvo vykdomas 4 etapų pasiruošimas. Pirmajame etape pasirinktas **kokybinis** tyrimo modelis. Išskirta orientacinė grupė (Lietuvos nacionalinių parkų direkcijos darbuotojai), kurią siekiama apklausti ir sužinoti ar turizmo srityje dirbantys asmenys yra susipažinę su turizmo plėtros programa ir kaip ją vertina.

Antrajame etape suformuluoti 6 esminiai klausimai nacionalinių parkų atstovams, susiję su turizmo plėtros programa:

- *Ar esate susipažinę su Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 programa ir kaip ją vertinate? Jeigu nesusipažinę, norėtumėme paklausti kodėl?*
- *Ar numatyti infrastruktūros pakeitimai ir jeigu taip – kodėl, jei ne - kodėl?*
- *Kaip gerinsite paslaugų kokybę (pvz. naujos edukacinės programos, turistiniai žygiai)?*
- *Ką planuojate daryti žiemos periodu, siekiant sumažinti sezoniškumą?*
- *Kaip planuojate reklamuotis gerindami parko įvaizdį ir pritraukdami daugiau lankytojų?*
- *Įvardinkite ekoturizmo veiklas savo parke ir ar planuojate jų plėtrą?*

Taip pat, susisiekta su visais 5 nacionalinių parkų atstovais.

Trečiajame etape, užduodami papildomi klausimai siekiant dar geriau išanalizuoti esamą problemą, atliekamas interviu telefonu.

Paskutiniajame, ketvirtame etape, analizuojami tyrimo rezultatai, jie sisteminami, vaizduojami grafiškai diagramose ir lentelėse bei suformuluojamos išvados.

TYRIMO REZULTATAI

Apklausti 5 respondentai:

1. Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcija.
2. Žemaitijos nacionalinio parko direkcija.
3. Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija.
4. Kuršių Nerijos nacionalinio parko direkcija.
5. Trakų istorinio nacionalinio parko direkcija.

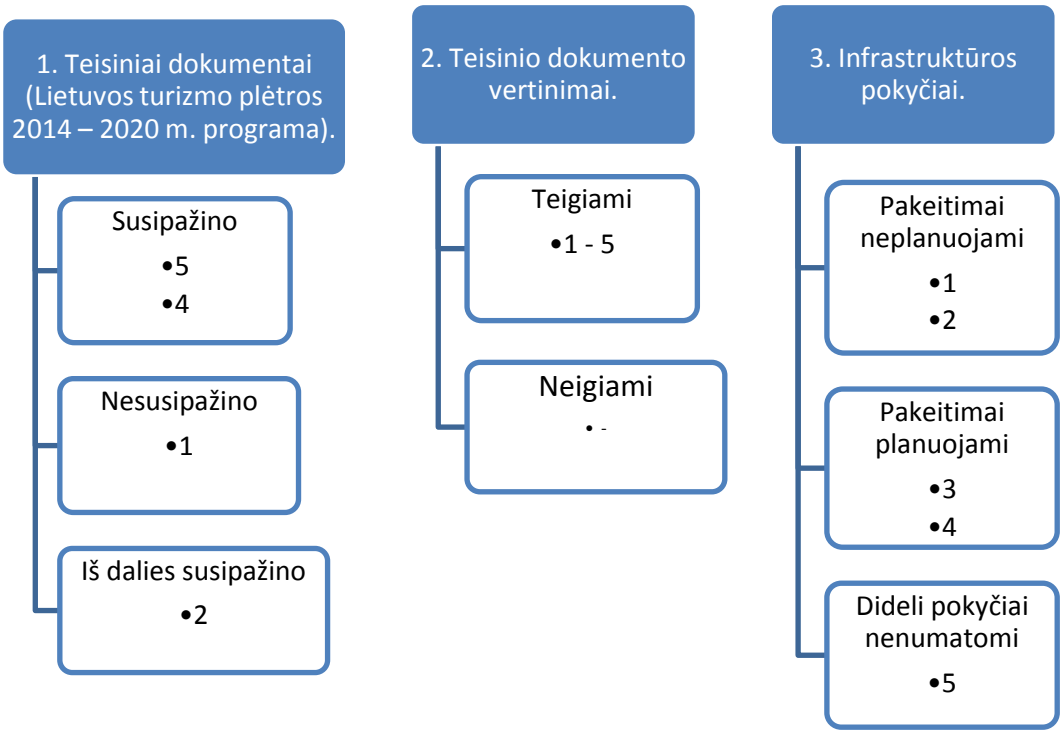

3 pav. **Tyrimo rezultatų analizė**

1. Apklausus 5 respondentus paaiškėjo, jog su turizmo plėtros programa yra susipažinę tik 2 iš 5 apklaustųjų. Tai yra Kuršių Nerijos ir Trakų istorinis nacionalinis parkas. Visiškai nesusipažinę yra Aukštaitijos nacionalinio parko atstovai. Jie savo poziciją pakomentavo taip: „Nėra poreikio domėtis visos Lietuvos turizmo plėtra, esame orientuoti tik į savo nacionalinio parko teritorijas“. Tuo tarpu Žemaitijos NP prisipažino, jog apie tokią programą yra girdėję, bet jos plačiau nenagrinėjo.

2. Teisinio dokumento vertinimai. Respondentai paklausti kaip vertina šią plėtros programą, vieningai atsakė jog vertina teigiamai, nes tai bet kokiu atveju prisideda prie lankytojų pritraukimo, infrastruktūros gerinimo.

3. Infrastruktūros pokyčiai. Pirmas respondentas – Aukštaitijos NP ir antrasis – Žemaitijos NP atsakė, jog pokyčiai nėra planuojami. Tuo tarpu atidaryti lankytojų centrą planuoja Dzūkijos NP (3), o naujas dviračių trasas įrengti ruošiasi Kuršių Nerijos NP (4). Penktasis respondentas – Trakų istorinis NP, tik tobulins jau esamus infrastruktūros objektus.

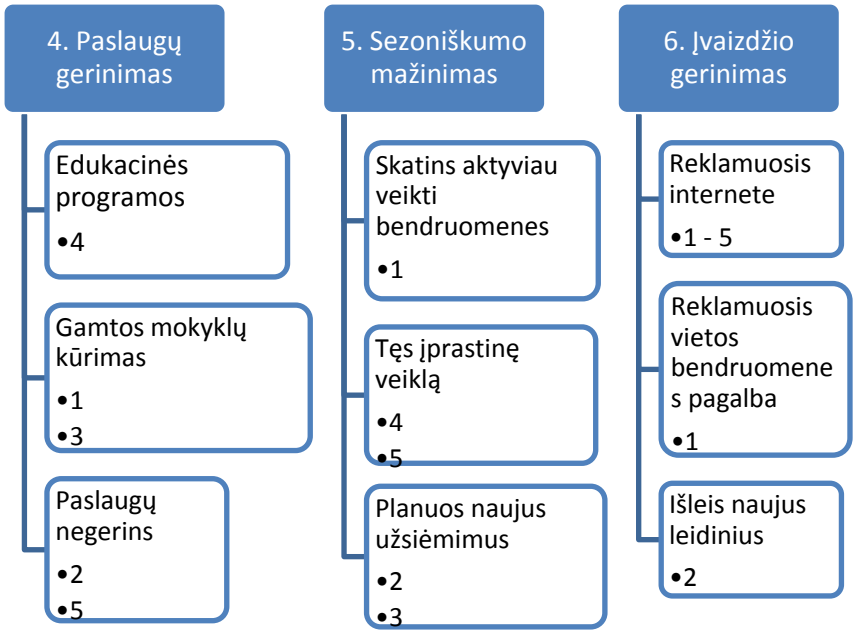

4 pav. **Tyrimo rezultatai**

4. Paslaugų gerinimas. Gerinti paslaugas įkuriant gamtos mokyklas moksleiviams siekia Aukštaitijos bei Dzūkijos NP. Kuršių Nerijos nacionalinis parkas panašių mokyklų kol kas statyti nežada, tačiau kurs naujas edukacines programos, o tuo tarpu Žemaitijos ir Trakų istorinis NP nėra orientuoti į paslaugų gerinimą.

5. Sezoniškumo mažinimas. Tiek Kuršių Nerijos NP, tiek Trakų istorinis parkas tęs įprastinę veiklą kurią vykdo kiekvienais metais žiemos ir rudens laikotarpiais. Naujas edukacines programas vykdys ir taip pritraukti lankytojų sieks Dzūkijos ir Žemaitijos NP. Aktyviau domėtis bendruomenę, šiuo klausimu skatins Aukštaitijos nacionalinis parkas.

6. Įvaizdžio gerinimas. Visi nacionaliniai parkai vieningai pasisako už reklamavimąsi internete (soc.tinkluose, elektroniniais laiškais), su mokyklomis bendradarbiauti ruošiasi tik Aukštaitijos nacionalinio parko atstovai, o Žemaitijos NP gerinant savo įvaizdį ruošiasi išleisti naujus lankstinukus, laikraščius.

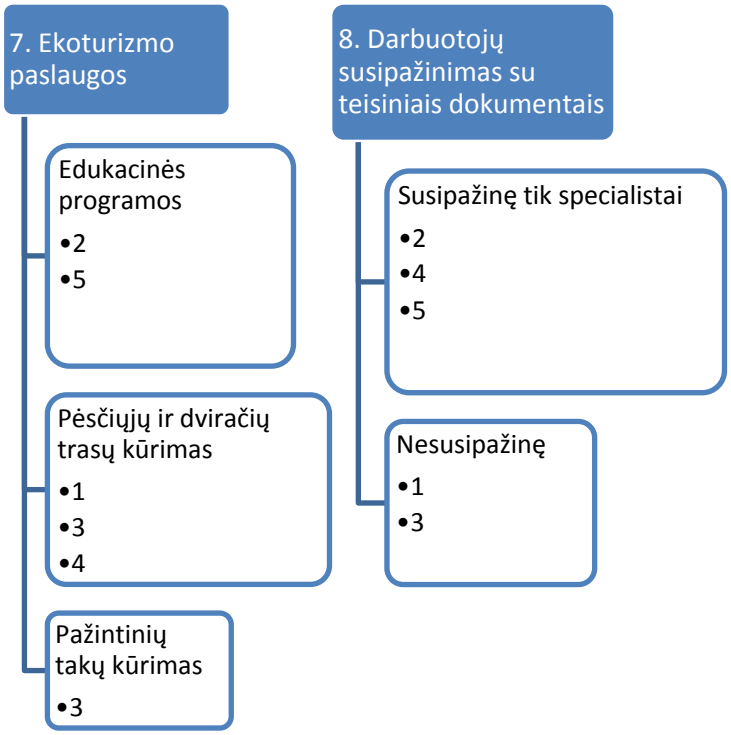

5 pav. **Tyrimo rezultatai.**

7. Ekoturizmo paslaugos. Paklausti kokias ekoturizmo paslaugas ruošiasi rengti nacionaliniai parkai, daugiausiai buvo atsakyta, jog kurs naujas pėsčiųjų ir dviračių trasas, taip pat tvarkys ir tobulins senąsias. Taip pat populiarios išlieka edukacinės programos, kurias ruoš Žemaitijos ir Trakų istorinis NP. Tuo tarpu pažintinių takų kurie padėtų susipažinti su gamtiniais ir kultūriniais objektais, plėtra užsiims tik Dzūkijos nacionalinis parkas.

8. Darbuotojų susipažinimas su dokumentais. Taip pat atliekant tyrimą buvo užduodamas papildomas klausimas skirtas nacionalinių parkų vadovams, apie tai kaip jų darbuotojai supažindinami su naujais įstatymais, teisės aktais ar kitais svarbiais dokumentais susijusiais su turizmu. Trys respondentai (Žemaitijos NP, Kuršių Nerijos NP ir Trakų istorinis NP) atsakė, jog supažindinami tik tam tikri parkų darbuotojai (ekologai, aplinkosaugos specialistai). Tuo tarpu visiškai nesupažindinami yra Aukštaitijos ir Dzūkijos NP darbuotojai, kurie teigia, kad jiems svarbu domėtis tik jų regione vykdomomis naujovėmis.

IŠVADOS

1. Pristačius Lietuvos turizmo plėtros programą, galima spręsti, kad tai svarbiausias dokumentas užtikrinantis tvarią plėtrą šalies turizmo sektoriuje, kuris taip pat reikalauja kad būtų išlaikomas konkurencingumas, gerinama infrastruktūra.

2. Pasirinkus tinkamus metodus atliekant tyrimą lengviau sisteminama informacija, bei vėliau aiškiau suprantami rezultatai. Tai svarbu norint teisingai atlikti dokumento analizę bei kuo daugiau sužinoti apie susidariusią situaciją mus dominančioje ekoturizmo srityje – Lietuvos nacionaliniuose parkuose.

3. Pateikus jau suformuluotus tyrimo rezultatus, galima daryti išvadą, kad ne visi nacionaliniai parkai yra susipažinę su naujausiais dokumentais, įskaitant ir turizmo plėtros programą, daugelis iš jų vadovaujasi savo regione rengiamais specialiais planavimo dokumentais.

Tačiau pasigilinus galima matyti tendenciją, jog visuose NP yra skiriama nemažai dėmesio ekologiniam turizmui ir jo plėtrai – rengiami žygiai, naujinamos trasos, rengiamos edukacinės programos.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Valstybinis turizmo departamentas prie ūkio ministerijos (2015) Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 metų programa.
2. Aukštaitijos nacionalinis parkas. Internetinė prieiga: http://restore.anp.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=4&Itemid=4
3. Žemaitijos nacionalinis parkas. Internetinė prieiga: http://www.zemaitijosnp.lt/lt/teisine-informacija/
4. Dzūkijos nacionalinis parkas. Internetinė prieiga: http://www.cepkeliai-dzukija.lt/20530/main/informacija-apie-projekta.html
5. Kuršių Nerijos nacionalinis parkas. Internetinė prieiga: http://nerija.am.lt/VI/index.php#r/169
6. Trakų istorinis nacionalinis parkas. Internetinė prieiga: http://www.seniejitrakai.lt/steigimo-dokumentai/.

LITHUANIAN TOURISM DEVELOPMENT 2014 – 2020 PROGRAM ANALYSIS

AGNETA DARGYTĖ, SIMONA MERECKAITĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: R. Navickienė

SUMMARY

Many documents including Lithuanian tourism development 2014 - 2020 program have suggested that Lithuanian tourism need to be competitive, well structured and use of existing resources properly. In fact, several ecotourism organisations such as national parks are not acquainted with this latest program. For this reason we are concernet to have research and elucidate how national parks in Lithuania work with our infrastructure, service improvement or ecological development and submit the results in article below.

ELEKTRONINIAI ATSISKAITYMO BŪDAI: PRANAŠUMAI IR TRŪKUMAI

EGLĖ EITKEVIČIŪTĖ, JOVITA LAURINAITYTĖ, AUSTĖJA ŠEŠKEVIČIŪTĖ, KRISTINA ZERNOVAITĖ
Kauno technologijos universitetas

ANOTACIJA

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išanalizuoti elektroninius atsiskaitymo būdus, juos tarpusavyje palyginti, nustatyti jų naudojimą įtakojančius veiksnius, pagrindinius privalumus ir trūkumus ir nustatytų jų naudojimo tendencijas. Straipsnyje atliekama teorinė elektroninių atsiskaitymo būdų analizė bei nustatoma, kaip ir kodėl tokie mokėjimo būdai naudojami Lietuvoje ir visame pasaulyje. Galiausiai pateikiamos išvados apie elektroninių atsiskaitymų naudojimo populiarumą Lietuvoje ir pasaulyje bei nustatomos šių mokėjimo priemonių naudojimo priežastys.

ĮVADAS

Elektroninių paslaugų svarba nuolat auga, ne išimtis ir elektroniniai atsiskaitymo būdai, kurie šiandien yra itin populiari priemonė atsiskaitant už įvairius pirkinius bei verslo sandorius internete, jų panaudojimo klausimas tampa vis svarbesnis potencialiems vartotojams. Informacinių technologijų tobulėjimas elektroninius atsiskaitymo būdus padarė patrauklia mokėjimo priemone. Tema yra **aktuali** būtent dėl nuolat didėjančio elektroninių sandorių kiekio, dėl atsiradusių naujų finansinių poreikių, kurių daugeliu atveju tradiciniai mokėjimo būdai negali veiksmingai įvykdyti, be to dažnai patogiau ir pigiau yra atsiskaityti elektroniniais atsiskaitymo būdais.

Darbo tikslas – išanalizuoti elektroninių atsiskaitymo būdų ypatumus ir įvertinti jų panaudojimą Lietuvoje ir užsienio šalyse.

Darbo tikslui pasiekti iškeliami **uždaviniai:**

1. Išskirti pagrindinius elektroninius atsiskaitymo būdus.
2. Palyginti elektroninius atsiskaitymo būdus.
3. Įvertinti, kokie veiksniai įtakoja elektroninių atsiskaitymo būdų panaudojimą.
4. Apžvelgti elektroninių atsiskaitymo būdų privalumus ir trūkumus.
5. Įvertinti elektroninių atsiskaitymų naudojimą Lietuvoje.
6. Apžvelgti elektroninių mokėjimų vartojimo ir plėtros tendencijas užsienio šalyse.

Tyrimo metodai: sisteminė ir palyginamoji literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, grafinė analizė.

Pirmoje dalyje analizuojami moksliniai literatūros šaltiniai, kuriuose pateikiama informacija apie pagrindinius elektroninius atsiskaitymo būdus, kokie jie yra, taip pat remiantis skirtingais moksliniais šaltiniais atliekamas elektroninių atsiskaitymo būdų palyginimas, taip pat įvertinami veiksniai, kurie įtakoja elektroninių atsiskaitymo būdų panaudojimą bei apžvelgiami jų privalumai ir trūkumai. Antroje dalyje apžvelgiamas elektroninių atsiskaitymų naudojimas Lietuvoje, nustatomos priežastys, kodėl jie yra mažiau populiarūs nei atsiskaitymas grynaisiais pinigais ir nustatoma, kas paskatintų elektroninių atsiskaitymų populiarėjimą. Trečiojoje dalyje apžvelgiamos bendros elektroninių mokėjimų vartojimo tendencijos pasaulyje, detalizuojant situaciją regionuose, kur toks mokėjimo metodas paplitęs labiausiai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

1. Elektorinių atsiskaitymų įvairovė ir panaudojimas

1.1 Elektroniniai atsiskaitymo būdai ir jų palyginimas

Elektroniniai atsiskaitymai atstovauja bet kokį ne grynųjų pinigų mokėjimą, kuris nereikalauja jokio popierinio patikrinimo (Hord, 2005). Elektroninio mokėjimo pavedimas iš mokėtojo gavėjui siunčiamas per e-mokėjimo mechanizmą, kuris leidžia vartotojams nuotoliniu būdu prieiti ir valdyti savo banko sąskaitas ir operacijas, įvykdytas per elektroninį tinklą Interneto naudojimo augimas palengvino šios mokėjimo priemonės populiarumą, nes elektroninė prekyba ir elektroniniai santykiai, tokie kaip e-verslas, sukūrė naujus finansinius poreikius, kurie daugeliu atvejų negali būti veiksmingai įvykdyti tradicinių mokėjimo sistemų pagalba (Sumanjeet, 2009).

Elektroninės mokėjimo sistemos dėl įvairių tipų mokėjimų būdų ir sandorių aplinkos gali būti skirstomos į internetinius mokėjimus kreditinėmis kortelėmis, elektroninius pinigus, elektroninius čekius, mikro (mažus) mokėjimus, lustines korteles, privačius tinklus, debitinius pervedimus, finansinius mainus, mobiliuosius mokėjimus (Hsiao-Cheng Yu ir kt. 2002). Mikro mokėjimai priklauso nuo mokėjimo dydžio, o ne nuo sandorio rūšies. Kreditinės kortelės, elektroniniai pinigai ir elektroniniai čekiai priklauso nuo sandorio tipo.

Kreditinės kortelės yra populiariausias atsiskaitymo būdas, nes gali būti naudojamas tarptautiniu mastu. Nors naudojant kreditinę kortelę reikia mokėti gan aukštą mokestį ir net tai, kad kredito kortelės turi kredito ribą, kiek pinigų jūs galite įdėti į kortelę, jis yra populiarus, nes priimtinas daugelyje užsienio šalių, taip pat yra pakankamai saugus mokėjimo būdas. Elektroniniai pinigai yra nelabai populiarūs, kaip ir lustinės kortelės, nes susiduriama su sunkumais vietose, kurios yra besivystančios, internacionalistinės, dėl interneto standartų. Elektroniniai čekiai - nelabai populiarūs, nes neatitinka tarptautinių standartų. Lustinės kortelės vis labiau naudojamos, nes atitinka tarptautinius reikalavimus, gali būti naudojamos tarptautiniu mastu.

Be jau aptartų pagrindinių elektroninių atsiskaitymo būdų, galima paminėti ir dar keletą: privatūs tinklai – pagrįsti taip vadinamais privačiais online atsiskaitymų tinklais, kurie vartotojams suteikia galimybę atsiskaityti mokėjimo kortele, atviraisiais tinklais nepateikiant jokios savo finansinės informacijos. Kiekvienam naudotojui jautri informacija (kortelės tipas, numeris, galiojimo laikas ir pan.) yra perduodama tik finansinei institucijai, aptarnaujančiai sandorį, šiuo atveju – bankui, išdavusiam mokėjimo kortelę ar analogišką mokėjimo priemonę (David C. Chou, 2005).

Dar vienas būdas – mikroatsiskaitymų sistemos, kurios gali efektyviai ir ekonomiškai aptarnauti smulkesnius sandorius, kai jų vertė siekia tik keletą eurų. Tokios sistemos pavyzdys yra sistema *Millicent*, ji pritaikyta atsiskaitymams, kurių suma gali nesiekti netgi vieno cento (M. Civilka, 2002). Tuo tarpu stambiems mokėjimams tarp verslo partnerių populiariausias būdas yra finansiniai mainai. Juos sudaro elektroninių lėšų judėjimas iš vienos sąskaitos į kitą atitinkamose elektroninėse mokėjimo institucijose. Taip pat perduodama elektroninė informacija, kuri yra susijusi su mokėjimu ir pervedimu (M. Civilka, 2002). Ir pats naujausias atsiradęs atsiskaitymo būdas – mobilieji atsiskaitymai, kurie tiesiog vykdomi trumposiomis SMS žinutėmis, jie patogūs, naudojami mokant už prekes ar paslaugas internete, gali naudotis ir fiziniai ir verslo vienetai, tik šio būdo saugumo lygis yra žemas (Francisco J.Liébana-Cabanillas, 2014). Dėl įdomumo galima paminėti ir virtualią valiutą – bitkoinus. Tai yra tarsi banko pavedimai, juos galima įsigyti virtualiose valiutos keityklose. Prisijungiant prie savo internetinės piniginės. Ši virtuali valiuta nėra apsaugota, tai ką gauni, gali greitai prarasti, pagrindinis iššūkis tas, kad ji gali būti naudojama nusikalstamais ar sukčiavimo tikslais (Sergio Martins, Yang Yang, 2011).

Apibendrinant galima teigti, kad elektroninių atskaitymo būdų įvairovė auga, kaip ir populiarumas, jie vis labiau yra naudojami, tačiau populiariausiu vis dar išlieka kreditinės kortelės, o naujausias ir populiarėjantis atsiskaitymo būdas, tai mobilieji atsiskaitymai.

1.2 Elektroninių atsiskaitymo būdų panaudojimą įtakojantys veiksniai ir jų vertinimo kriterijai

Elektroninių atsiskaitymo būdų pasirinkimą, populiarumą vartotojų tarpe, pasak Wendy Ming-Yen Teoh, (2013) įtakoja tam tikri veiksniai: pasitikėjimas, savarankiškumas, naudojimo paprastumas, saugumas ir nauda. Visus juos aptarsime plačiau.

Vienas svarbiausių veiksnių, įtakojančių elektroninių atsiskaitymų pasirinkimo būdą yra pasitikėjimas. Pasitikėjimas yra apibrėžiamas kaip funkcija susijusi su finansinių sandorių rizikos laipsniu, jos rezultatas yra rizikos sumažinimas, siekiant teigiamai priimti ir naudoti elektroninius atsiskaitymo būdus (Yousafzai et. al., 2003). Kitas veiksnys savarankiškumas, kuris remiasi įgyta patirtimi (sėkme ir nesėkme), svetima patirtimi, kai stebimos kitų sėkmės ar nesėkmės, žodiniu įtikinėjimu – artimųjų, bendraamžių, kolegų bei emocine būkle, pavyzdžiui nerimu. Savarankiškesni vartotojai linkę patirti daugiau rūšių ryšio priemonių ir funkcijų, o kiti apsiriboja mažesniu kiekiu operacijų (Li et. al., 2011). Trečiasis - naudojimo paprastumas - daugybė tyrimų patvirtino, kad technologija bus suvokiama kaip labiau naudinga, kai ją yra lengviau panaudoti (Wang, Li, 2011). Paprastumas skatina aukštesnį pasitikėjimo lygį. Taip yra todėl, kad didesnis praktiškumas sumažina klaidų tikimybę, kuri yra pagrindinis aspektas, teikiant finansines paslaugas internete. Žinoma labai svarbu yra (Tsiakis ir Stephanides, 2005). Elektroninis mokėjimas gali būti laikomas konfidencialiu tik jei visi sandorio proceso etapai yra pajėgūs patenkinti vartotojų poreikius ir jų apsaugos lūkesčius (Baddeley, 2004). Vartotojai paprastai nori kontroliuoti surinktų duomenų pobūdį ir kokiu tikslu jų duomenys yra tvarkomi (Kobsa, 2002). Vartotojai gali mėgautis mažomis sąnaudomis tada, kai jie įtraukti į sandorius internetu, nes jiems reikia mokėti nominalų mokestį, kuris atitinka jų bankų paslaugų vertę (San Martin Lo'pez-Catala'n, 2013) čia galima įžvelgti naudos veiksnį.

Elektroniniai atsiskaitymo būdai gali būti vertinami pagal šiuos penkis aspektus: technologinį, ekonominį, socialinį, institucinį ir reguliavimo aspektą (Wendy Ming-Yen Teoh, 2013). Technologinis aspektas pasižymi tuo, kad kuriant elektroninę mokėjimo sistemą, ji turi būti tokia, kuri gebėtų prisitaikyti prie kintančių vartotojų poreikių, užtikrintų kiekvieno sandorio veiksmingumą ir saugumą, suderinamumo laipsnį tarp kitų mokėjimo sistemų. Ekonominiai poreikiai apima: sandorių kainą – pardavėjo ir pirkėjo sandorio metu patirtos išlaidos, vartotojų diapazoną – tai reiškia įvairius vartotojus, kuriems elektroniniai atsiskaitymo būdai yra prieinami, vertės mobilumas – vertė gali būti naudojama įvairiai, finansinė rizika - vartotojai rūpinasi saugumu dalyvaujant sandoriuos internete (Wendy Ming-Yen Teoh, 2013).

Sistema turi spręsti socialinius poreikius, jei norima, kad visuomenė pasitikėtų ir naudotų elektroninius atsiskaitymus. Socialiniai poreikiai yra šie: apsaugoti vartotojų privatumą ir užkirsti kelią įmonių finansų įstaigoms atsekti informaciją apie vartotoją. Vartotojo patogumo laipsnis yra veiksnys, kai jis nusprendžia, kokią sistemą naudoti, ypač atliekant mažuosius mokėjimus; mobilumas - vartotojai nebūtinai visada naudoja tą patį kompiuterį jungiantis prie interneto. Elektroniniai mokėjimo būdai turi būti mobilūs ir turėtų būti prieinami bet kur. Taip pat mokėjimo sistema privalo laikytis vyriausybės teisės aktų ir įstatymų (Wendy Ming-Yen Teoh, 2013).

1.3 Elektroniniai atsiskaitymo būdai: pranašumai ir trūkumai

Atlikus elektroninių atsiskaitymo būdų trūkumų ir pranašumų analizę galima teigti, kad dar nėra nei vieno elektroninio atsiskaitymo būdo, kuris pasižymėtų tik privalumais ir neturėtų trūkumų. Norint išsirinkti geriausią elektroninio atsiskaitymo būdą pirmiausiai reikėtų atkreipti

dėmesį į tai, ar esate fizinis ar juridinis asmuo, nes ne visi būdai yra tinkami fiziniams. Taip pat svarbu yra ir atliekamo mokėjimo suma, nes ne su visais elektroninio atsiskaitymo būdais apsimoka pervesti mažas sumas dėl sandorio kaštų. Taip pat galima pastebėti, kad pagrindiniai beveik visų analizuotų elektroninio atsiskaitymo būdų išskiriami privalumai yra susiję su paprastumu naudotis, mažomis laiko sąnaudomis, saugumu, anonimiškumu, o trūkumai – dažnai dideliais sandorio kaštai, komisiniais mokesčiai, specialios įrangos ar programų ir licenzijų turėjimo būtinumas, tinkamumas ne visiems naudotojams.

2. Elektroninių atsiskaitymo būdų naudojimas Lietuvoje

Dėl technologinės pažangos vartotojams siūloma vis daugiau apmokėjimo už prekes negrynaisiais pinigais būdų. Lietuvoje jie populiarėja, tačiau daugiau sandorių vis dar įvykdoma grynaisiais pinigais. Šioje dalyje vertinamas elektroninių atsiskaitymo būdų populiarumas Lietuvoje. Visų pirma analizuojama, kokią dalį atsiskaitymai negrynaisiais pinigais sudaro visuose atsiskaitymuose ir kurie elektroniniai atsiskaitymo būdai Lietuvoje populiariausi, o kokie beveik nenaudojami. Taip pat svarbu nustatyti, kokios priežastys stabdo žmones naudotis elektroninių atsiskaitymų galimybėmis ir kokių veiksmų imamasi paskatinti tokį mokėjimo būdą.

Lietuvoje vyrauja atsiskaitymai grynaisiais pinigais 2013 m. atsiskaitymai grynaisiais pinigais sudarė 81 proc. visų nacionalinių mažmeninių atsiskaitymų (Lietuvos bankas, 2014). Elektroninių atsiskaitymų struktūra ir dinamika pavaizduota 2 pav. Didžiausią dalį – apie 50 proc. sudaro kredito pervedimai (mokėtojo inicijuojami pinigų pervedimai iš jo sąskaitos į kitą sąskaitą), tačiau jų dalis visuose atsiskaitymuose pastaraisiais metais beveik nekinta. Pagal operacijų vertę kredito pervedimai taip pat sudaro didžiausią dalį atsiskaitymuose negrynais pinigais. Kredito pervedimai Lietuvoje yra pasiekę brandos stadiją ir jų augimą paskatintų naujos, inovatyvios technologijos. Lietuvos banko tyrimai, atlikti 2012–2013 m., parodė, kad mokėjimo sąskaitas turi 93 proc. gyventojų, patenkančių į 18–75 m. amžiaus grupę. Mokėjimai debeto kortelėmis taip pat sudaro didelę dalį visuose atsiskaitymuose ir ji analizuojamu laikotarpiu augo (nuo 37 proc. iki 43 proc.). Kredito kortelės yra žymiai rečiau naudojamos, tačiau jų dalis visuose atsiskaitymuose auga (nuo 2,3 proc. 2006 m. iki 4,5 proc. 2014 m.). Debeto korteles turi 89 proc. 18-25 m. amžiaus gyventojų, o kredito – 14 proc. (Lietuvos bankas, 2014). Tiesioginis debetas Lietuvoje yra nelabai populiarus ir analizuojamu laikotarpiu sudarė apie 5 proc. visų elektroninių mokėjimų. Kiti elektoriniai atsiskaitymo būdai – čekiai, elektroniniai pinigai ir virtualiosios kortelės Lietuvoje beveik nenaudojami. Vertinant visus elektroninius atsiskaitymus nuo 2006 m. su nežymiu smukimu 2008 m. elektroninių atsiskaitymų Lietuvoje įvykdoma vis daugiau. 2014 m. lyginant su 2006 m. elektroninių atsiskaitymų operacijų skaičius išaugo 144 proc., tačiau vis dar sudaro nedidelę dalį visuose atsiskaitymuose lyginant su grynaisiais pinigais.

Taip pat svarbu išanalizuoti, kaip pirkėjai dažniausiai atsiskaito pirkdami prekes internetu (žr. 1 pav.). Pirkimas internetu ženkliai išaugo 2013 m. (2,3 karto lyginant su 2012 m.). Daugiausia perkant internetu naudojamos kredito kortelės, bet debeto kortelės irgi sparčiai populiarėja. Atsiskaitymai mokėjimo kortelėmis daugiausia vykdomi užsienio prekyboje, nes vietinėje rinkoje dažniausiai atsiskaitoma per internetinę bankininkystę.

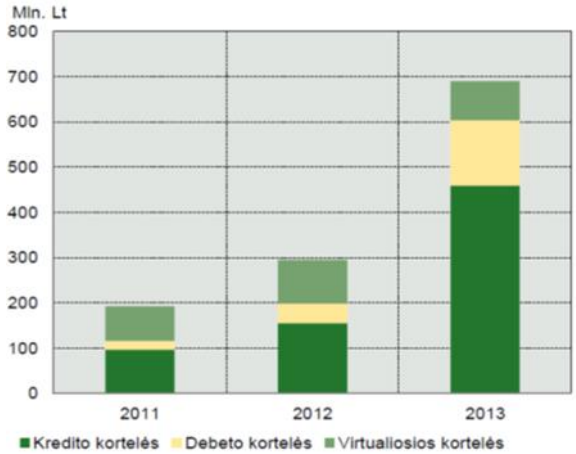

1 pav. **Mokėjimo kortelių naudojimas perkant internetu** (Šaltinis: Lietuvos bankas, 2014)

Kaip nustatyta, Lietuvoje elektroniniai atsiskaitymo būdai yra mažiau populiarūs nei atsiskaitymas grynaisiais pinigais. Dažniau yra naudojami tik kredito pervedimai ir mokėjimo kortelės. Todėl svarbu išsiaiškinti, kodėl lietuviai vis dar skeptiškai vertina elektroninius atsiskaitymus, kurie kitose šalyse sparčiai populiarėja. Nausėda, Tauraitė, Varanauskienė (2014) nurodo tris pagrindines priežastis, kodėl grynieji pinigai atsiskaitymuose naudojami dažniau ir turi privalumą lyginant su elektroniniais atsiskaitymais:

Grynieji pinigai naudojami ne tik kaip atsiskaitymo, bet ir kaip turto kaupimo priemonė. Didžiausio nominalo banknotai (200 Lt ir 500 Lt) 2011-2014 m. vidutiniškai sudarė 73 proc. visų grynųjų pinigų bet kokio nominalo banknotų. Tokio nominalo banknotai dažnai naudojami ne kasdieniams atsiskaitymams, bet taupymui. Negrynųjų pinigų trūkumas – asmuo jų fiziškai negali liesti, suskaičiuoti, matyti. Be to, kai kurie asmenys nepasitiki bankais ir nenori ten laikyti taupomų pinigų dėl įvykusių bankų bankrotų (2011 m. banko „Snoras“, 2013 m. – „Ūkio bankas“).

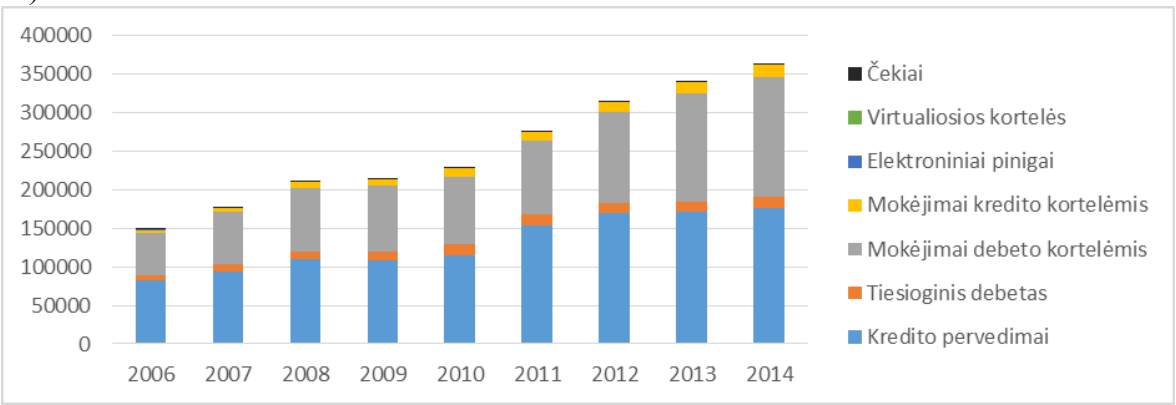

2 pav. **Mokėjimo priemonių struktūra Lietuvoje pagal operacijų skaičių 2006-2014 m.** (Šaltinis: sudaryta darbo autorių, remiantis LB duomenimis, 2015)

• *Atsiskaitymas grynaisiais pinigais užtikrina mokėtojo anonimiškumą.* Atsiskaitant grynaisiais pinigais mokėtojo tapatybė dažniausiai nežinoma. Tai gali būti svarbu dėl įvairių priežasčių: noras nuslėpti nelegaliai uždirbtus pinigus ar įsigytą turtą arba noras nuslėpti dalį gaunamų pajamų, kad būtų mokami mažesni mokesčiai (arba neprarandamos mokestinės lengvatos); kai atsiskaitoma už visuomenės netoleruojamas „gėdingas“ prekes. Pagrindinis

elektroninių atsiskaitymų trūkumas – mokėtojo tapatybė vykdant mokėjimą dažniausiai yra nurodoma ir nuslėpti mokėtojo vardą, pavardę, kitus duomenis dažnai būna sudėtinga arba visai neįmanoma.

- *Grynųjų pinigų naudojimo pigumas.* Vartotojai tiesiogiai nemoka jokių mokesčių atsiskaitant grynaisiais pinigais. Tačiau grynųjų pinigų gamyba yra savotiška viešoji gėrybė ir jų spausdinimo, transportavimo, saugojimo išlaidos vis tiek yra paskirstomos visiems. Priešingai, atsiskaitant elektroniniu būdu, vartotojas visada tiksliai žino kiekvienos atliekamos operacijos įkainius ir už ją susimoką atlikdamas mokėjimą. Taigi, tai yra vienas pagrindinių elektroninių atsiskaitymų naudojimo Lietuvoje trūkumas.
- *Grynųjų pinigų naudojimo patogumas.* Nustatyta, kad pripratimas prie naujo mokėjimo būdo užtrunka 10 metų (Nausėda ir kt., 2014). Elektroninė bankininkystė Lietuvoje atsirado tik prieš 15 metų, todėl vyresni žmonės nelinkę ja naudotis, nes yra pripratę atsiskaityti grynaisiais pinigais. Elektroninius atsiskaitymus dažniau naudoja jaunesni žmonės, verslo atstovai ar didesnes pajamas gaunantys žmonės, nes jiems svarbu taupyti laiką ir atlikti mokėjimus greičiau iš bet kurios vietos.

Nurodyti atsiskaitymo grynaisiais pinigais privalumai ir kartu elektroninių atsikaitymų trūkumai neskatina žmonių dažniau atlikti mokėjimus per įvairias mokėjimų sistemas, ypač atliekant smulkius mokėjimus.

Tačiau atsiskaitymas negrynaisiais pinigais turi ir privalumų, kurie pastebimi Lietuvoje. Be jau minėto atsiskaitymų pagreitinimo ir galimybės atlikti mokėjimą iš bet kurios vietos Seimas nori paskatinti atsiskaitymus negrynaisiais pinigais taip mažinant šešėlinę ekonomiką. Svarstomas įstatymo projektas, kuriame „siūloma nustatyti 5000 eurų apribojimą atsiskaitant grynaisiais fiziniams asmenims, nesiverčiantiems komercine – ūkine veikla, kitiems asmenims – 3000 eurų“ (LR Finansų ministerija, 2015). Tačiau Lietuvos laisvosios rinkos instituto atliktas tyrimas (2013) rodo, kad tokia priemonė nepaskatintų elektroninių atsiskaitymų, nes tie, kurie veikia „šešėlyje“ ir toliau nesilaikytų įstatymų, o legaliai dirbančios įmonės patirtų papildomų išlaidų dėl mokamų komisinių mokesčių bankui. Be to, tai net gali padidinti šešėlį, nes dabar 2/3 nelegaliai uždirbamų pinigų išleidžiami oficialiai sumokant PVM ir kiti mokesčiai. Priėmus naują įstatymą šešėlis gali net padidėti, nes nelegaliai uždirbtus pinigus bus stengiamasi ir išleisti nelegaliai Lietuvoje arba juos realizuoti užsienyje. Taigi, elektroninius atsiskaitymus Lietuvoje reikėtų skatinti kitais būdais, kad jie vartotojų požiūriu atrodytų patrauklesni ir turėtų daugiau privalumų nei grynieji pinigai.

Kadangi atsiskaitymai negrynaisiais pinigais per bankų sistemas auga, jie galėtų sumažinti komisinius mokesčius, nes didėjant operacijų skaičiui vienos operacijos kaštai mažėja. Tai turėtų paskatinti atlikti daugiau elektroninių mokėjimų per bankus, nes dabar komisiniai mokesčiai yra gana dideli. Tačiau, pasak Lietuvos banko (2014) ir Bako (2014) atsiskaitymus negrynaisiais pinigais labiausiai paskatintų naujos, inovatyvios atsiskaitymo priemonės ir teikiamos paslaugos, susijusios su elektroniniais atsiskaitymais:

Daugiašalės schemos, leidžiančios įmonėms pateikti sąskaitas faktūras tiesiai į mokėtojų internetinės bankininkystės sistemas, sistemos sukūrimas. Tokia schema leistų sąskaitas-faktūras apmokėti greičiau ir paprasčiau, leistų įmonėms automatizuoti apmokėjimus ir sumažinti su sąskaitų pateikimu ir apmokėjimu susijusius kaštus. 2014 m. SEPA koordinavimo komitete buvo sudaryta darbo grupė, kuri turėtų parengti elektroninių sąskaitų faktūrų išrašymo ir apmokėjimo modelį.

Dviejų dimensijų greitojo atsako kodų (QR) plėtra. Tai yra informacijos laikmenos, kurios padeda užkoduoti grafinius duomenis. Jais galima užkoduoti įvairią informaciją, pavyzdžiui

mokėjimo rekvizitus ir vartotojas, naudojantis išmanųjį telefoną, gali nuskaityti šį kodą ir jam nebereikės suvesti visos mokėjimo gavėjo informacijos. Tai pagreitintų pinigų pervedimą. QR kodai vis dažniau naudojami Lietuvoje, tačiau jų naudojimo galimybės ateityje dar turėtų plėstis. Dar vienas elektroninių atsiskaitymų skatinimo būdas - elektroninių piniginių (ePiniginių) naudojimo plėtra. Jas galima naudoti tik turint išmanųjį telefoną ir atlikti mokėjimus greitai ir saugiai. Šis mokėjimo būdas po truputį populiarėja Lietuvoje, tačiau dar nėra vieno ePiniginių rinkos lyderio, kurio paslaugos būtų priimtinos daugeliui vartotojų, šioje rinkoje vis dar eksperimentuojama siūlant vartotojams įvairias paslaugas. Išskiriami šie dažniausiai naudojami ePiniginių tipai: išankstinio mokėjimo piniginė, mokėjimo kortelių piniginė, GSM operatorių piniginės, bankų mobiliosios programėles. Nors nė viena ePiniginių rūšis dar neužima didelės rinkos dalies, tačiau tokia mokėjimo priemonė ateityje Lietuvoje turėtų populiarėti, nes tai paprastas ir greitas atsiskaitymo būdas. Be to, dauguma vartotojų (ypač jaunesni) stengiasi kasdieniame gyveni naudotis vis daugiau technologijų plėtros įgalintų priemonių, kurios palengvina kasdienes veiklas.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje vyrauja atsiskaitymai grynaisiais pinigais, o tarp elektroninių atsiskaitymų didžiausią populiarumą turi gana seni ir daugumai gerai žinomi ir naudojami mokėjimo būdai – kredito pervedimai ir mokėjimo kortelės. Tačiau atsiskaitymų grynaisiais pinigais dalis pastaraisiais metais mažėja visuose atsiskaitymuose ir atsiranda naujų, patogių ir saugių elektroninių atsiskaitymo būdų, kurie turi privalumų prieš grynuosius pinigus. Todėl tikėtina, kad Lietuvoje ateityje elektroninių atsiskaitymų daugės.

3. Elektroninių mokėjimų tendencijos pasauliniu mastu

Inovatyvių atsiskaitymo metodų spektras pasaulyje tik gausėja, kartu su sparčia interneto bei išmaniųjų prietaisų skvarba kasdieniame gyvenime. Nauji mokėjimo būdai, tokie kaip e-pinigų, lustinių (angl. smart cards) kortelių ar mobiliųjų mokėjimų pritaikymas, daugiausiai pagrįsti šių kanalų naudojimu, tad nenuostabu, jog per pastarąjį dešimtmetį mokėjimų, atliktų elektroniniu būdu, tik gausėja (Allen, 2003). Kaip matoma 3 pav., globaliu mastu elektroninių mokėjimų skaičius, 2008-taisiais siekęs 240 mlrd. USD per penkis metus išaugo 54 proc. iki 370 mlrd. USD 2013 m. McKinsey analitikai prognozuoja tolesnę augimo tendenciją, ir teigia, jog 2018-taisiais šis skaičius gali siekti 550 mlrd. USD.

Jei 2008 m. elektroniniai atsiskaitymo metodai daugiausiai buvo paplitę Šiaurės Amerikos, Europos, Vidurinių Rytų ir Afrikos regionuose (atitinkamai 37 ir 34 proc.), vėlesniais metais matomas tolygesnis pasiskirstymas pasauliniu mastu, reiškiantis sparčią e-mokėjimų svarbą ir kituose regionuose. Stebimas žymus elektroninių mokėjimų populiarėjimas Azijos ir Ramiojo vandenyno regione, šiek tiek lėtesnė sklaida Lotynų Amerikos šalyse.

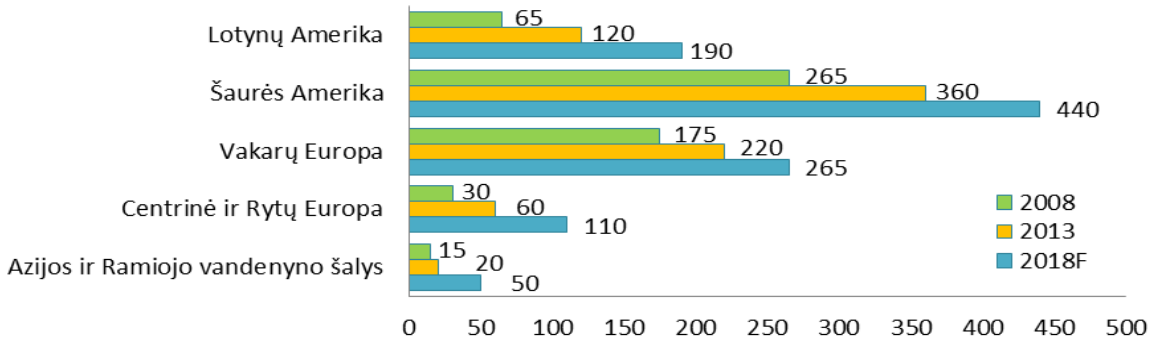

4 pav. **Elektroninių atsiskaitymų skaičius vienam gyventojui** (Šaltinis: McKinsey Global Payments Map, 2014)

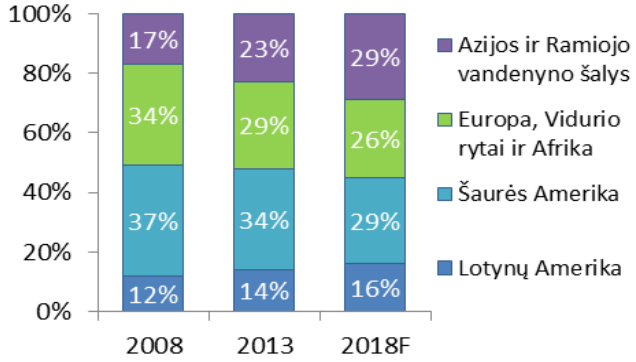

5 pav. **Elektroniniai mokėjimai pasauliniu mastu, mlrd. USD (Šaltinis: McKinsey Global Payments Map, 2014)**

Analizuojant vienam gyventojui tenkančių elektroninių atsiskaitymų gausą pasauliniu mastu, išsiskiria Šiaurės Amerikos bei Vakarų Europos šalių rezultatai (žr. 4 pav.). Absoliuti dauguma šio regiono gyventojų pasiekiami interneto ryšiu, tiek pavieniai vartotojai, tiek įmonės ar institucijos aktyviai naudojasi elektronine įranga, įgalinančia atlikti tokius mokėjimus. Mažiausiai e-mokėjimų tenka vienam Azijos ir Ramiojo vandenyno regiono gyventojui, tačiau tokiam rezultatui įtakos turi ir gausus gyventojų skaičius bei faktas, jog nemaža šio regiono dalis interneto ryšiui nepasiekiama. Apskritai pastebima bendra tolesnio augimo tendencija, tiek 2008-2013, tiek prognozuojamais 2018-taisiais.

Kaip pastebima Capgemini bei RBS analitikų, didžioji dalis elektroninių mokėjimų naudojimo augimo tarptautiniuose atsiskaitymuose sąlygota sparčios e-komercijos plėtros. 5 pav. galima matyti, jog e-komercijos pavedimai 2011-2015 m. laikotarpiu išaugo apie 80 proc. – nuo 21,3 mlrd. USD iki 38,5 mlrd. USD globaliu mastu.

Šiems e-komercijos pavedimams atlikti vis plačiau naudojami mobilieji įrenginiai, tokie kaip išmanieji telefonai ar planšetiniai kompiuteriai. To pasekoje riba tarp e-mokėjimų, įvardinamų kaip internetu atlikti skaitmeniniai apmokėjimai už e-komercijos paslaugas ir m-mokėjimų, kurių metu mobilusis įtaisas tarnauja kaip apmokėjimo būdas, pastaraisiais metais ima sparčiai nykti. Prognozuota, jog, 2011-2015 m. m-mokėjimai augs apie 60 proc. kasmet, tuo tarpu e-mokėjimų kasmetinis augimas smuks iki 15,9 proc. Sulėtėjimas e-mokėjimų augimo tendencijoje (nuo 19,2 proc. 2012 m. iki 15,4 proc. 2013 m., viso 29,3 mlrd. USD) sąlygotas vartotojų perėjimo prie m-mokėjimų, žymi sparčią konvergenciją tarp šių dviejų atsiskaitymo metodų.

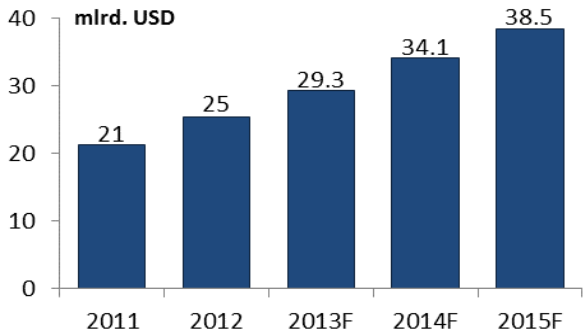

6 pav. **Globaliniai e-komercijos atsiskaitymų mastai 2011-2015F, mlrd. USD** (Šaltinis: Capgemini Financial Services Analysis, 2014)

Kaip vaizduojama 6 pav., m-mokėjimai sparčiai auga visu 2011-2015 m. periodu - viso 60,8 proc. iki 47 mlrd. USD. Taip pat didėja nebankinių institucijų dalis šio tipo pavedimuose – nuo 0,6 mlrd. USD 2011 m. iki 7 mlrd. USD laikotarpio pabaigoje.

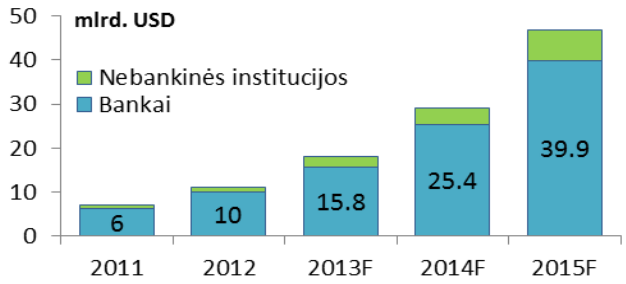

7 pav. **Globaliniai m-mokėjimų mastai 2011-2015F, mlrd. USD** (Šaltinis: Capgemini Financial Services Analysis, 2014)

Vis dėl to, bankai kontroliuoja didžiąją dalį atliekamų m-mokėjimų. Prognozuojama, jog m-mokėjimų gausa tik augs, dėl nuolatinių technologinių inovacijų bei konkurencinės bankinių ir nebankinių institucijų kovos didesnei rinkos daliai užimti, vartotojų lojalumui užtikrinti.

IŠVADOS

Atlikus mokslinės literatūros analizę, išskyrėme šiuos pagrindinius elektroninius atsiskaitymo būdus: mokėjimus kreditine kortele, elektroninius pinigus, elektroninius čekius ir mikro (mažus) mokėjimus, lustines korteles, privačius tinklus, skaitmeninius pinigus, debitinius pervedimus, finansinius mainus, mobiliuosius mokėjimus, bitkoinus.

Išanalizavus ir palyginus elektroninius atsiskaitymo būdus, galima teigti, kad mikro mokėjimai priklauso nuo mokėjimo dydžio, o ne nuo sandorio rūšies. Kreditinės kortelės, elektroniniai pinigai ir elektroniniai čekiai priklauso nuo sandorio tipo. Populiariausias atsiskaitymo būdas yra kreditinės kortelės, nes gali būti naudojamas tarptautiniu mastu. Elektroniniai pinigai ir elektroniniai čekiai yra nelabai populiarūs, nes susiduriama su sunkumais vietose, kurios yra besivystančios, internacionalistinės, dėl interneto standartų, neatitinka tarptautinių standartų. Lustinės kortelės vis labiau naudojamos, nes atitinka tarptautinius reikalavimus, gali būti naudojamos tarptautiniu mastu. Pats naujausias atsiradęs atsiskaitymo būdas – mobilieji atsiskaitymai, kurie tiesiog vykdomi trumposiomis SMS žinutėmis, jie patogūs, naudojami mokant už prekes ar paslaugas internete, gali naudotis ir fiziniai ir verslo vienetai, tik šio būdo saugumo lygis yra žemas.

Nustatyti pagrindiniai veiksniai, įtakojantys elektroninių atsiskaitymo būdų panaudojimą. Vienas svarbiausių pasitikėjimas, taip pat savarankiškas veiksmingumas, naudojimo paprastumas, saugumas ir nauda. Elektroniniai atsiskaitymo būdai yra vertinami pagal penkis aspektus: technologinį, ekonominį, socialinį, institucinį ir reguliavimo aspektą.

Apžvelgus elektroninių atsiskaitymo būdų pranašumus ir trūkumus galima daryti išvadą, kad iki šių dienų dar nėra nei vieno elektroninio atsiskaitymo būdo, kuris pasižymėtų tik privalumais ir neturėtų trūkumų. Norint išsirinkti geriausią elektroninio atsiskaitymo būdą pirmiausiai reikėtų atkreipti dėmesį į tai ar esate fizinis ar juridinis asmuo, nes ne visi būdai yra tinkami fiziniams. Taip pat svarbu yra ir atliekamo mokėjimo suma, nes ne su visais elektroninio atsiskaitymo būdais apsimoka pervesti mažas sumas dėl sandorio kaštų. Pagrindiniai beveik visų analizuotų elektroninio atsiskaitymo būdų išskiriami privalumai yra susiję su paprastumu naudotis, mažomis laiko sąnaudomis, saugumu, anonimiškumu, o trūkumai – dažnai dideliais sandorio kaštais,

komisiniais mokesčiais, specialios įrangos ar programų ir licenzijų turėjimo būtinumu, tinkamumu ne visiems naudotojams.

Išanalizavus Lietuvos mokėjimo priemonių struktūrą nustatyta, kad vis dar didžiąją dalį mokėjimų sudaro atsiskaitymai grynaisiais pinigais. Tačiau elektroniniai atsiskaitymo būdai populiarėja, nors Lietuvos vartotojų požiūriu pagrindinei jų minusai yra anonimiškumo nebuvimas, dideli komisiniai mokesčiai ir sunkumas atsisakyti įpročio visus sandorius atlikti grynais pinigais. Populiariausi elektroniniai atsiskaitymo būdai yra kredito pervedimai ir mokėjimai naudojantis mokėjimo kortelėmis (ypač debeto kortelėmis). Tačiau Lietuvoje populiarėja ir inovatyvesni mokėjimo būdai: ePiniginės, QR kodo naudojimas, nes jie palengvina ir paspartina apmokėjimus ir tam užtenka turėti išmanųjį telefoną. Šiuo metu elektroniniais atsiskaitymo būdais naudojasi daugiausia jaunesnio amžiaus žmonės arba įmonės, tačiau ateityje tokia mokėjimo forma turėtų populiarėti tarp įvairaus amžiaus žmonių.

Išanalizavus elektroninių mokėjimų paplitimą pasauliniu mastu, prieita išvados, jog metams bėgant toks atsiskaitymo metodas sulaukia vis daugiau populiarumo. Didelės įtakos tam turi sparčiai augantys e-komercijos mastai. Technologinių aspektų sąlygota, jog e-mokėjimai daugiausiai naudojami išsivysčiusiose šalyse. Vis labiau plintant išmaniosioms technologijoms, pastebima sparti e-mokėjimų ir m-mokėjimų konvergencija.

LITERATŪRA

1. McKinsey, (2014). *Global Payments Map 2014*
2. Capgemini & RBS, (2014). *World Payments Report 2014.*
3. Lietuvos bankas, (2014), *„Mokėjimų rinkos apžvalga 2014 m.“.*
4. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, (2013), *„Ar atsiskaitymų grynaisiais ribojimas sumažins šešėlinę ekonomiką?“.*
5. Nausėda G., Tauraitė V., Varanauskienė V. (2014), *„Ar grynieji pinigai laikytini atgyvena?“, Lietuvos makroekonomikos apžvalga*, 58, p. 28-32.
6. Bakas A., (2014), *„Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais: be penkių minučių revoliucija“, Verslo žinios.* Prieiga per internetą: http://vz.lt/blog/2014/1/27/atsiskaitymai-negrynaisiais-pinigais-be-penkiu-minuciu-revoliucija?pageno=0.
7. Finansų ministerija, (2015), *„Seimas pradėjo svarstyti atsiskaitymus grynaisiais ribojančius teisės aktus“.* Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/web/finmin/naujienos?erp_item=naujiena_002557.
8. Allen, H. (2003*). Innovations in retail payments: e-payments. Bank of England Quarterly Bulletin, 2003.*
9. Hord, J. (2005), *How electronic payment works.*
10. Sumanjeet, S. (2009), *Emergence of payment system in the age of electronic commerce: the state of art.*
11. David C. Chou, David C. Yen, Amy Y. Chou (2005), Adopting virtual private network for electronic commerce, *Industrial Management and Data Systems* 105 (2), p. 156-170.
12. Civilka M. (2002), *Elektroniniai atsiskaitymai* p. 5-12.
13. Francisco José Liébana-Cabanillas , Juan Sánchez-Fernández, Francisco Muñoz-Leiva (2014) *Role of gender on acceptance of mobile payment, Industrial Management & Data Systems*, 114 (2), p.220 – 240.
14. Sergio Martins, Yang Yang (2011) *Introduction to bitcoins: a pseudo-anonymous electronic currency system, Conference of the Center for Advanced Studies on Collaborative Research.*

15. Yousafzai, S.Y., Pallister, J.G. and Foxall, G.R. (2003), *A proposed model of e-trust for electronic banking, Technovation*, 23 (11), p. 847-860.
16. Li, M., Dong, Z.Y. and Chen, X. (2011), *Factors influencing consumption experience of mobile commerce, Internet Research*, 22(2), p. 120-141.
17. Wang, Y.S., Wang, Y.M., Lin, H.H. and Tang, T.I. (2003), *Determinants of user acceptance of internet banking: an empirical study, International Journal of Service Industry Management*, 14 (5), p. 501-519.
18. Tsiakis, T. and Sthephanides, G. (2005), *The concept of security and trust in electronic payments, Computers and Security*, 24 (1), p. 10-15.
19. Baddeley, M. (2004), *Using e-cash in the new economy: an economic analysis of micropayment systems, Journal of Electronic Research*, 5 (7), p. 239-253.

ELECTRONIC PAYMENTS: PROS AND CONS

EGLĖ EITKEVIČIŪTĖ, JOVITA LAURINAITYTĖ, AUSTĖJA ŠEŠKEVIČIŪTĖ, KRISTINA ZERNOVAITĖ

Kauno technologijos universitetas

SUMMARY

The aim of this article is to analyze different types of electronic payments, compare them and identify pros and cons of electronic payments and main reasons why people use them. In this article evaluation of electronic payments popularity in Lithuania and whole world was made. According to this evaluation main reasons of using electronic payments was established.

VERSLO LIUDIJIMAI, KAIP VIENA IŠ SMULKAUS VERSLO VYKDYMO FORMŲ

TADAS GESAITIS, DOVYDAS GUDŽIŪNAS
Kolpingo kolegija

Vadovė: dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje Kolpingo kolegijos ekoturizmo III kurso studentai Dovydas Gudžiūnas ir Tadas Gesaitis analizuoja vieną iš smulkaus verslo formų - veiklą pagal verslo liudijimą. Straipsnyje aptartos verslo liudijimo gavimo taisyklės, sąlygos bei kitos aktualios temos asmeniui, žadančiam vykdyti savo veiklą pagal šią verslo formą. Straipsnyje pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai (respondentai – gidai, dirbantys su verslo liudijimu), kuris buvo atliktas norint išsiaiškinti verslo liudijimo patrauklumą smulkaus verslo vystymui.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Kiekvienais metais augantis išduodamų verslo liudijimų skaičius rodo, kad daugėja asmenų nenorinčių ar neturinčių galimybių steigti įmonės, bet siekiančių išbandyti savo jėgas smulkiajame versle. Daugiau nei 90 tūkst. Lietuvos gyventojų 2014 metais apsilankė Valstybinėje mokesčių inspekcijoje (VMI), kad išsiimtų verslo liudijimus norimai veiklai vykdyti. Tarp populiariausių šakų išlieka prekybinė veikla, tačiau ši verslo forma populiari ir turizmo srityje – didžioji dalis gidų Lietuvoje savo veiklą vykdo pagal verslo liudijimą. Ši tema aktuali ir mums, studentams. Ypač planuojantiems kurti nuosavą verslą, nes verslo liudijimas viena iš paprasčiausių smulkaus verslo formų, kurią, turint idėją, galime pradėti kiekvienas. Taigi šiame straipsnyje aptarsime, ką turėtume žinoti pradedant veiklą pagal verslo liudijimą.

Darbo problema. Įsigyti verslo liudijimą susimokėjus nustatytą mokestį - paprasta, tačiau kaip ir atliekant kiekvieną procedūrą gali kilti daug klausimų ar neaiškumų susijusių su šia verslo forma.

Darbo tikslas. Detaliai išaiškinti verslo liudijimo išdavimo taisykles, principus, bei jo naudą.

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti verslo liudijimo gavimo taisykles.
2. Supažindinti su verslo liudijimo gavimo ir pratęsimo tvarka.
3. Pateikti empirinio tyrimo rezultatus.

1. Verslo liudijimo gavimo taisyklių pristatymas

Verslo liudijimų išdavimo gyventojams taisykles patvirtino Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. lapkričio 19 d. nutarimu Nr. 1797 „Dėl verslo liudijimų išdavimo gyventojams taisyklių“ (Žin., 2002, Nr. 112 - 4992, toliau – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 19 d. nutarimas Nr. 1797). Šiuo nutarimu Vyriausybė įgaliojo Valstybinę mokesčių inspekciją prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos (toliau – VMI prie FM) patvirtinti verslo liudijimo formą ir nustatė, kad verslo liudijimus gyventojams turi išduoti AVMI teritoriniai skyriai.

Verslo liudijimą galima įsigyti apskrities, kurios teritorijoje gyvena norintysis gauti verslo liudijimą, valstybinėje mokesčių inspekcijoje, pateikiant: pasą ar asmens tapatybės kortelė, nuotrauka (3×4 cm formato), prašymas verslo liudijimui įsigyti, kitus išskirtiniais atvejais

reikalingus dokumentus (dokumentą, kuriuo remiantis gali būti taikomas mažesnis savivaldybės tarybos nustatytas pajamų mokestis, autorinę licencinę sutartį, sudarytą su audiovizualinių kūrinių prodiuseriais ir fonogramų gamintojais, kt.). Internetu, valstybinės mokesčių inspekcijos tinklalapyje užpildžius duotą formą ir susimokėjus mokesčius.

Verslo liudijimą įsigijusio gyventojo vykdomoje individualioje veikloje turi teisę dalyvauti: sutuoktinis, tėvas, motina, vaikas nuo 14 metų, globojamasis, globėjas (rūpintojas). Šie asmenys gali dalyvauti veikloje tik tada, jeigu jie yra įrašyti gyventojui išduotame verslo liudijime. Gyventojas savo prašyme išduoti verslo liudijimą turi nurodyti šiuos asmenis. Jei gyventojas to nepadarė iki verslo liudijimo išdavimo, tai jis turi paprašyti įrašyti į verslo liudijimą kitus asmenis verslo liudijimo galiojimo metu arba paduodamas prašymą pratęsti verslo liudijimą.

Norit įsigyti verslo liudijimą jums reikės pateikti šiuos dokumentus: Prašymą kuriame turi būti nurodyta: vardas, pavardė, gyvenamoji vieta, veiklos rūšis, kurios verslo liudijimą norima įsigyti, laikotarpis, kuriam norima įsigyti verslo liudijimą, verslo liudijimo galiojimo dienų skaičius ir kurio mėnesio kuriomis dienomis pageidaujama prekiauti (tik prekybinei veiklai, kai verslo liudijimą norima įsigyti vienai arba kelioms dienoms arba ilgesniam laikotarpiui), veiklos vieta, kuri įrašoma į verslo liudijimą, kai norima įsigyti verslo liudijimą verstis veikla, kuri pagal VMI prie FM viršininko patvirtintą klasifikatorių priskiriama stacionarioje vietoje vykdomos veiklos rūšiai, papildomai prašyme turi būti įrašomi: (klasifikatoriuje pažymėta (ST)). Jei kokios nors veiklos jau yra vykdomos, tai jos visos turi būti nurodytos prašyme ir įrašytos į verslo liudijimą (pvz., patalpų nuoma Kaune ir Palangoje). Gyventojas gali nurodyti ir kitos (ne stacionarioje vietoje vykdomos veiklos rūšies) veiklos vietą, duomenys, kuriais remiantis gali būti taikomas savivaldybių tarybų nustatytas mažesnis fiksuotas pajamų mokestis. (PVZ: Studentai, neįgalieji, pensinio amžiaus žmonės ir k.t.)

2. Verslo liudijimo gavimo ir pratęsimo tvarka

Verslo liudijimai išduodami pageidaujamam mėnesių skaičiui, bet ne ilgiau kaip kalendoriniams metams ir ne trumpiau kaip mėnesiui (jeigu mėnuo, kuriam išduodamas verslo liudijimas, nesutampa su kalendoriniu mėnesiu, – ne trumpiau kaip 30 dienų), išskyrus prekybos verslo liudijimus. Verslo liudijimą galima prasitęsti pasibaigus verslo liudijimo galiojimui. Tai užtrunka dvi darbo dienas.

Įsigyjant verslo liudijimą mokėtiną pajamų mokestį AVMI teritorinis skyrius apskaičiuoja proporcingai išduodamo verslo liudijimo galiojimo laikui, atsižvelgdamas į gyventojo teisę mokėti mažesnį pajamų mokestį, nustatytą atskiroms gyventojų grupėms. Todėl prašyme išduoti verslo liudijimą reikia nurodyti duomenis ir pateikti dokumentus, suteikiančius teisę taikyti savivaldybių tarybų nustatytą mažesnį fiksuoto dydžio pajamų mokestį. Minimali verslo liudijimo kaina metams yra 585 Eur. (12x325x15 proc.). Tačiau gyventojai veikiantys pagal verslo liudijimą turi mokėti ir PSD. Šiuo metu per mėnesį mokama PSD įmokų suma - 29 eurai (325x9 proc.).

Pasibaigus verslo liudijimo galiojimui, prašymą pratęsti verslo liudijimą ar išduoti jo dublikatą gali pateikti tik tas asmuo, kurio vardu buvo išduotas verslo liudijimas, arba įstatymų nustatyta tvarka šio asmens įgaliotas asmuo. Pagal fizinių asmenų, įrašytų į verslo liudijimą, tačiau neturinčių tinkamai įformintų įgaliojimų, pateiktus prašymus verslo liudijimų dublikatai neišduodami ir verslo liudijimų galiojimo laikas nepratęsiamas. Po užpildytu dokumentu, verslo liudijimas išduodamas ne vėliau kaip per 4 darbo dienas. Iki verslo liudijimo išdavimo dienos į atitinkamos AVMI biudžeto pajamų surenkamąją sąskaitą turi būti sumokamas apskaičiuotas pajamų mokestis.

3. Tyrimo metodologija

Norint daugiau sužinoti apie verslo liudijimo naudą, gavimo taisykles bei procedūras atlikome kokybinį tyrimą, tam, kad surinktume informaciją iš žmonių, kurie verčiasi šia verslo forma.

Tyrimo metu į mūsų pateiktus anketos klausimus atsakė 10 respondentų (žmonių veiklą vykdančių pagal verslo liudijimą) Anketos klausimai buvo aktyvūs dvi savaites nuo 2015 10 13 iki 2015 10 27. Respondentai anketą gavo su 6 dažniausiai kylančiais klausimais išsiimant verslo liudijimą. Į kuriuos jie turėjo atsakyti savo nuomone ir požiūriu. Atliekant tyrimą didelių problemų nekilo, tiesiog respondentai ne visada įsigilindavo į klausimą, matėsi nenoras atsakinėti, tačiau įdėjus daugiau pastangų gavome norimus atsakymus.

Tyrimas vyko dviems etapais:

Etapas Nr. 1 – kadangi mūsų studijuojamas dalykas yra ekoturizmas, todėl buvo įdomu sužinoti nuomonę, žmonių, kurie yra susiję su turizmu. Todėl nusprendėme apklausti gidus, kurie savo veiklą vykdo pagal verslo liudijimą. Klausimus pateikėme gidų forumuose bei specialiose gidų „Facebook“ paskyrose.

Etapas Nr. 2 – gautus atsakymus susisteminome ir parašėme išvadas.

Tyrimo rezultatai mums parodė, kad ne veltui (oficialiais statistiniais duomenimis) VMI per metus išduoda virš 90 tūkst. verslo liudijimų įvairioms prekių ir paslaugų sferoms, tuo tarpu verslo liudijimų gidams per 2014 metus buvo išduota virš 400 vienetų, nes tai yra vienas iš paprasčiausiu būdų įteisinti savo veiklą. Tyrimo metu išsiaiškinom, kad respondentai verslo liudijimo procedūra vertina išties palankiai, vadinasi tai padaryti nesudėtinga. Beveik visiems apklaustiesiems verslo liudijimo įsigijimas pasiteisino ir pagrindinė to priežastis ta, kad jų veikla tapo legali. Sužinojome, kad didesnė dalis respondentų dirba tik pagal verslo liudijimą, tačiau tiems, kas turi dieninį darbą jį suderinti su veikla pagal verslo liudijimą sunkumų nekyla. Išsiaiškinome, kad vykdant konkrečiai gido veiklą verslo liudijimas yra pati geriausia šios veiklos įteisinimo forma. Na ir galiausiai sužinojome, kad verslo liudijimas nereikalauja ypatingo buhalterinės apskaitos išmanymo, nes jis įsigyjamas iškart su visais mokesčiais.

IŠVADOS

1. Kaip matome verslo liudijimą išsiimti tikrai nėra sunku. Tereikia turėti su savim reikiamus dokumentus bei tiksliai žinoti ant ko bus užrašyta veikla ir kas ją vykdys. Verslo liudijimą galime nusipirkti tiek jūsų apskrities valstybinėje mokesčių inspekcijoje tiek internetu, tačiau, kaip parodė tyrimas, perkant verslo liudijimą internetu gali kilti klausimų, jeigu neesate susipažinę su panašia internetine sistema.
2. Taigi reikia žinoti, kad verslo liudijimai išduodami pageidaujamam mėnesių skaičiui, bet ne ilgiau kaip kalendoriniams metams ir ne trumpiau kaip mėnesiui. Atsiminkite, kad verslo liudijimą gali pratęsti tik tas žmogus, kuris jį ir išsiėmė arba jo įgaliotas asmuo, kitu atveju verslo liudijimas išduotas nebus. Verslo liudijimas pratęsiamas ne vėliau kaip 4 dienos nuo užpildyto prašymo.
3. Tyrimo rezultatai mums parodė, kad verslo liudijimas daugumai yra tikrai paprasta, daug laiko ir resursų nereikalaujanti verslo forma, kuri turi išties nemažai privalumų. Žinoma nereikėtu pamiršti, kad pagal verslo liudijimą gali dirbti tik vienas žmogus, todėl kitų samdyti negalima, tačiau mūsų atveju t.y. gido profesijai – ši verslo forma yra pats geriausias būdas įteisinti savo veiklą ir dirbti legaliai.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2015) Internetinė prieiga: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2D6424EE2BEB, žiūrėta 2015 10 06
2. Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos (2000/2014m.) Internetinė prieiga: https://www.vmi.lt/cms/turintiems-verslo-liudijima, žiūrėta 2015 10 06
3. Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos (2000/2014m.) Internetinė prieiga: https://www.vmi.lt/cms/verslo-liudijimu-skaiciuokle12 žiūrėta 2015 10 06
4. Verslo liudijimas. (2013) Internetinė prieiga: http://versloliudijimas.lt/individuali-veikla-ar-verslo-liudijimas , žiūrėta 2015 10 06
5. Žukauskienė, R. (2008). Kokybiniai ir kiekybiniai tyrimų metodai. Internetinė prieiga https://www.google.lt/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=kiekybiniai+tyrimai, žiūrėta 2015 10 18
6. Tamaliūnienė, V. (2012) .) Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430172 , žiūrėta 2015 10 06
7. Turizmo terminų žodynas. (2009), Internetinė prieiga: http://www.tourism.lt/uploads/documents/Naudinga_informacija/turizmo_terminu_zodynas/Turizmo_zod.pdf, žiūrėta 2015 10 03

INDIVIDUAL BUSINESS CERTIFICATE AS ONE OF SMALL BUSINESS ACTIVITY FORM

TADAS GESAITIS, DOVYDAS GUDŽIŪNAS

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: dr. R. Navickienė

SUMMARY

In this article we will represent you one of the easiest business forms - individual business activity certificate. We will talk about the main rules, conditions, terms and other urgent problems of getting individual business activity certificate. Finally we will represent you our made quality resereach about the most common asked questions while getting individual business activity certificate from people who are using this kind of business form.

TARPTAUTINIŲ PROJEKTŲ PORTFELIO FORMAVIMO TEORINĖ ANALIZĖ

AGNĖ KADIŠAITĖ
Kauno technologijos universitetas

Vadovas: Prof. Dr. B. Neverauskas

ANOTACIJA

Straipsnyje identifikuojamos tarptautinių projektų portfelio formavimo problemos, susiję su organizacijos strateginiu valdymu, prioritetais ir turimomis kompetencijomis. Remiantis skirtingų autorių nuomonėmis pateikiamos priemonės ir galimi būdai joms spręsti. Dažniausiai pasitaikantys organizacijų praktikoje projektų portfelio formavimo sprendimai susiję su projektų finansiniu vertinimu (atsiperkamumu, pelningumu ir kt.), kuris parodo projektų tiesioginę naudą organizacijai, bei kitų kriterijų įvertinimu (atitikimas strategijai, turimu išteklių kiekiu ir kt.). Tinkamai suformavus projektų portfelį organizacija dirba su subalansuotu ir optimizuotu portfeliu, tačiau net it toks projektų portfelis turi būti nuolat peržiūrimas ir kontroliuojamas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Dabartinės rinkos sąlygomis tarp įmonių vyrauja milžiniška konkurencija (konkuruoja tiek rinkoje egzistuojančios įmonės, tiek gausiai besisteigiantys rinkos naujokai (angl. Start-up), tad įgyti konkurencinį pranašumą tampa itin sudėtinga, bet kartu ir būtina. Pasak K. Zdanytės ir V. Stankevičiaus (2008) tokiu atveju projektas tampa priemone minėtiems tikslams pasiekti, o projektų valdymas – kertine kompetencija lemiančia organizacijos veiklos sėkmę. Strateginių projektų įgyvendinimas organizacijoje yra būtinas siekiant organizacijos užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo (Grundy, 2000), o efektyvus organizacijos valdymas, pirmiausia, reikalauja efektyvaus projektų valdymo (Petro, Gardiner, 2015). Projektų portfelio valdymas prasideda nuo portfelio formavimo, t.y. fazės, kurioje organizacijos ir padaro klaidas, turinčias įtaką tolimesniam projektų valdymui, todėl itin svarbu atitinkamai suformuoti tokį projektų portfelį, kuris leistų organizacijai sėkmingai vykdyti veiklą ir užkirstų kelią galimoms problemoms ateityje.

Tyrimo objektas – tarptautinių projektų portfelio formavimas.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti tarptautinių projektų portfelio formavimo problematiką ir galimus sprendimo būdus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti tarptautinių projektų ir projektų portfelio valdymo ypatumus.
2. Nustatyti esmines projektų portfelio formavimo problemų priežastis.
3. Išanalizuoti projektų portfelio formavimo sprendimus.

Tarptautinių projektų specifika

Tarptautiniai projektai skiriasi nuo įprastų projektų tuo, kad yra paremti procesais su žmonėmis, komandomis, grupėmis ar organizacijomis turinčiomis skirtingas kultūras ar įsikūrusiose skirtingose valstybėse (Wimmers, Optiz, 2010). Taip pat tarptautiniais projektais gali būti laikomi tokie projektai, kurie vyksta organizacijos viduje, tačiau tarp padalinių, kurie yra skirtingose valstybėse (Klimkeit, 2013). Pasak K. Köster (2010) pagrindiniais tarptautinių projektų įgyvendinimo tikslai yra:

1. Rasti naujus tarptautinius partnerius;
2. Užimti didesnę rinkos dalį globaliu mastu, įeiti į naujas rinkas, didinti galią rinkoje,

3. Didinti veiklos efektyvumą, mažinti kaštus;
4. Gauti prieigą prie unikalių išteklių.

Nepaisant tokių organizacijų siekių, tiesiogiai susijusių su jų veiklos sėkme, nustatyta, kad 50% visų tarptautinių projektų žlunga arba nepasiekia užsibrėžtų tikslų (Wimmers, Optiz, 2010).

To priežastimis dažnai laikomi įvairūs skirtumai (Lientz, Rea, 2012):

- Kultūriniai ir socialiniai skirtumai tarp organizacijų/padalinių, jų narių;
- Kultūriniai ir socialiniai skirtumai tarp valstybių;
- Kalbos ir dialekto skirtumai;
- Religiniai skirtumai;
- Teisiniai ir reglamentavimų skirtumai;
- Technologinių lygių skirtumai;
- Laiko zonų skirtumai.

Šie skirtumai mokslinėje literatūroje dažnai įvardijami kaip projektų valdymo rizikos. Apibendrintai A. Al Khattab, J. Anchor ir E. Davies (2007), analizuodamas tarptautinių projektų rizikas, išskyrė 4 rizikų grupes: politinės, finansinės, kultūrinės ir natūralios projektų rizikos. Dėl šių skirtumų ar rizikų tarptautiniai projektai gali būti netinkamai įgyvendinami, nepasiekti savo tikslų, o kartu ir neatnešti reikiamų rezultatų organizacijai. Kita vertus, organizacijai pradedant valdyti ne vieną, o keletą projektų vienu metu, atsiranda papildomi sunkumai, nes susiduriama su nebe vieno projekto, o projektų portfelio valdymo iššūkiais.

Projektų portfelio valdymo ypatumai

Nepriklausomai nuo organizacijos dydžio – ar tai tarptautinė organizacija ar individuali įmonė, veikianti viename mieste, tačiau visos jos, siekiant veiklos efektyvumo privalo dėmesį skirti projektų portfelio valdymui (Cooper., Edgett, Kleinschmidt, 2000). Projektų portfeliu yra laikoma tam tikra grupė organizacijos inicijuojamų, įgyvendinamų projektų, kurie nors ir skiriasi savo pobūdžiu ar net tikslais, bet tuo pačiu yra skirti tos pačios organizacijos tikslų pasiekimui.

Pasak P. F. Rad ir G. Levin (2006) projektų portfelio valdymas ir projektų valdymas nėra tapačios sąvokos, nes atskiro projekto valdymas dažniausiai yra orientuotas į 3 pagrindinių projekto dedamųjų (laiko, apimties ir kainos) valdymą, o projektų portfelio valdymas įtraukia projektų, kurie bus įgyvendinami organizacijoje, atranką, jų kontrolę bei projektų tarpusavio ryšio vertinimą. Projektų portfelio valdymas yra sprendimų priėmimo procesas, kurio metu yra įvertinami turimi ištekliai ir įgyvendinamų projektų atitikimas strateginiams tikslas. Jo tikslas yra pagerinti organizacijos projektų įgyvendinimą, atliekant nuolatinė kontrolę bei perskirstant išteklius naudingiausiems organizacijai projektams, priklausomai nuo esamos padėties (Killen ir Hunt, 2008).

Pasak H. Kerzner (2010) projektų portfelio valdymo procesas susideda iš 4 etapų:

1. Projektų identifikavimo (organizacijos poreikių nustatymo, naudojant tokius metodus kaip „proto šturmas“, klientų, rinkos ar tiekėjų analizė, literatūriniai tyrinėjimai ir pan.);
2. Preliminaraus projektų vertinimo (turimos idėjos suklasifikuojamos naudojantis pasirinkta klasifikavimo sistema / metodu);
3. Strateginės atrankos (likusios idėjos (projektai) vertinamos atliekant vertinimą pagal strateginius prioritetus);
4. Rinkos analizės, išteklių prieinamumo ir konkurencingumo analizės.

Projektų portfelio valdymas sudaro galimybes kontroliuoti organizacijoje įgyvendinamus projektus ir sukurti didesnę pridėtinę vertę organizacijai (D‘Amico, 2005). Projektų portfelio valdymas apima „tinkamą projektų įgyvendinimą“ ir „tinkamų projektų įgyvendinimą“ (tai reiškia, kad vienodai svarbu tiek atitinkamai valdyti jau turimą portfelį, tiek jį tinkamai sudaryti,

t.y. pasirinkti atitinkamas programas ir atitinkamus projektus (šių trijų dedamųjų sąsaja matoma 1 pav.) (Arlbjørn, Freytag, Thoms, 2015).

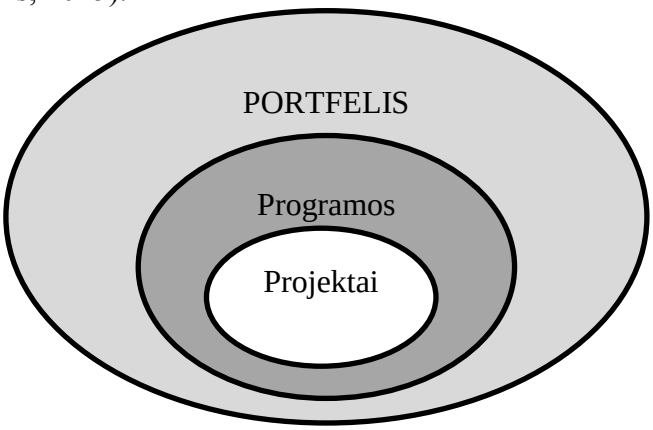

1 pav. **Projekto, programos ir projektų portfelio sąsaja (sudaryta pagal Arlbjørn et al. 2015)**

Projektų portfelio formavimo problematika

Tik maža dalis organizacijų sugeba efektyviai valdyti savo turimą projektų portfelį. Nors to priežastys priklauso nuo pačios organizacijos, jos projektų portfelio vadovo ir netgi paties sudaryto projektų portfelio, tačiau G. I. Kendall ir S. C. Rollins (2005) išskyrė 4 pagrindines nesugebėjimo valdyti projektų portfelį priežastis, susijusias su portfelio formavimu:

1. Organizacija vienu metu turi per daug įgyvendinamų projektų (dažnai netgi dvigubai daugiau nei yra pajėgi suvaldyti, neatsižvelgiant į turimus resursus);
2. Įgyvendinami organizacijai vertės nekuriantys projektai;
3. Projektai nesusiję su strateginiai organizacijos tikslais (organizacijoms trūksta suvokimo kaip portfelio projektų orientacija į strateginius tikslus gali padidinti vertę organizacijai) (Arlbjørn, Freytag, Thoms, 2015);
4. Nesubalansuotas projektų portfelis (pvz., daugiau trumpalaikių nei ilgalaikių projektų, orientacija į pasiūlą, o ne į rinkos poreikius, ir kt.).

Prie šių portfelio formavimo neefektyvumo priežasčių galima priskirti ir procesų reglamentavimo trūkumą, nes daugelis organizacijų nors ir siekia gerinti savo projektų portfelio formavimą, nepaisant to, jis nebūna formalus (formaliai aprašytas ir dokumentuotas), todėl atitinkamai tokį portfelį sudėtinga suvaldyti. T. Kendrick (2015) pažymi, kad „aukščiausios klasės“ tarptautinės organizacijos dažniausiai turi sudarytą standartizuotą ir reglamentuotą projektų formavimo ir valdymo procesams įgyvendinti (pradedant nuo įgyvendinamų projektų vertinimo ir baigiant jų tobulinimu).

Šias problemas organizacijos siekia ignoruoti ir įgyvendina visus, jų nuomone, naudingus projektus, nepriklausomai nuo to, kad nėra pajėgios tai padaryti. Tokiu atveju riboti ištekliai yra paskirstomi numatytiems projektams, kas lemia jų iš anksto žinomą nepasisekimą dėl jiems reikalingų išteklių trūkumo (organizacijos projektų kokybę aukoja siekdamos kiekybės) (Killen ir Hunt, 2008).

Minėtas priežastis galima pašalinti atitinkamai optimizavus ir subalansavus projektų portfelį (Milosevic, 2003). Tai atliekama naudojantis įvairiomis priemonėmis.

Visų pirma, nepriklausomai nuo organizacijų skirtumų, visos organizacijos turi galimybę apsibrėžti 2 kriterijus, kurie riboja projektų įgyvendinimą organizacijoje (Kendall ir Rollins, 2005):

1. Finansiniai ištekliai (kiek lėšų organizacija turi arba yra pasiryžusi investuoti);

2. Organizacijos apkrova einamuoju metu (turimi žmogiškieji ir kiti ištekliai gali įgyvendinti tik tam tikrą projektų kiekį) ir pasak S. Kavadias ir C.H. Loch (2004) ypatingą dėmesį skiriant kritiniams ištekliams, kurių yra nedaug, tačiau jie yra itin svarbūs (pzv., laboratorijos, kuomet atliekami su tyrimais susiję projektai; siauros srities specialistai; įranga ir pan.).

Tai patvirtina ir H. A. Levine ir M. Wideman (2005), kurie apibrėžia, kad organizacijos turi ribotus išteklius, todėl joms būtina nustatyti kriterijus, kuriais remiantis bus atsirenkami vykdyti projektai. Toks kriterijaus pavyzdys galėtų būti projektų pelningumas (apskaičiavus projektų pelningumus į portfelį įtraukiami tik tiek, kurių pelningumai yra didžiausi).

Šio procesas vizualiai pateikiamas 2 pav. Jei organizacija turi daugiau projektų nei yra pajėgi įgyvendinti, atsižvelgiant į turimą kapitalą, žmogiškuosius ir kitus išteklius, tokiu atveju atsiranda išteklių konfliktai ir arba atsisakoma atitinkamų projektų (remiantis nustatytais kriterijais), arba ieškoma būdų kaip paspartinti projektų srautą, t.y. turint tuos pačius resursus projektus įgyvendinti greičiau.

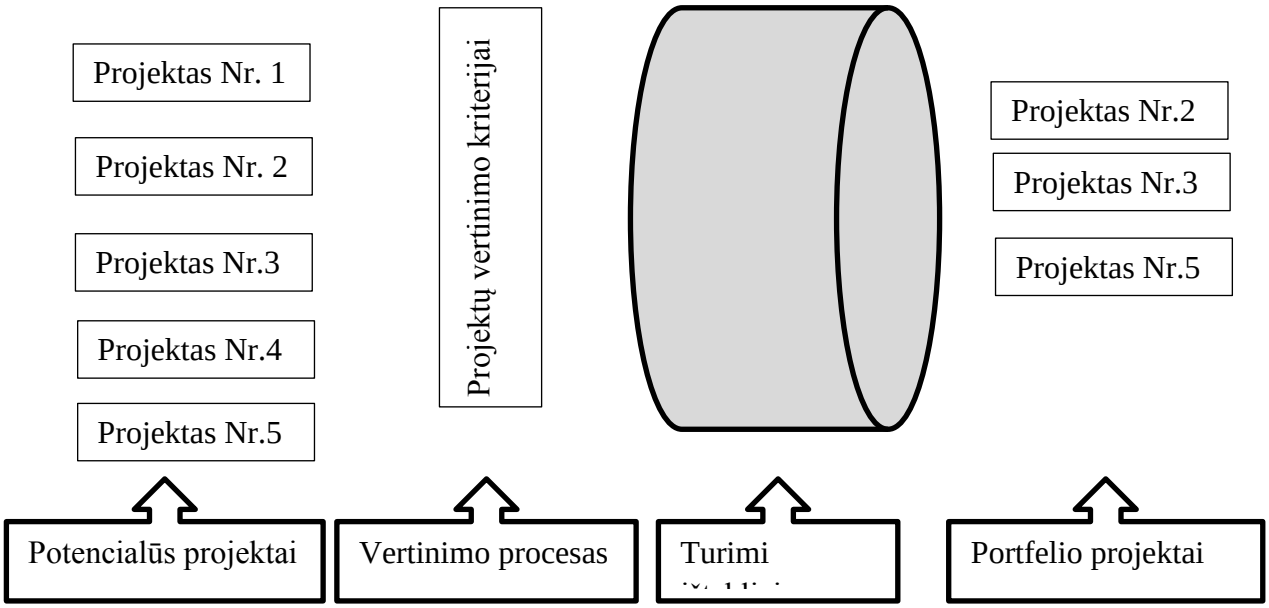

2 pav. **Projektų portfelio atrankos procesas (sudaryta pagal Levine A. ir Wideman M. (2005))**

Be minėtojo metodo galima naudoti M. Wideman (2006) suformuotą projektų portfelį (žr. 3 pav.). Pirmojo etapo metu vyksta pirminė atranka, kurios metu projektai vertinami 3 kriterijais: tinkamumu organizacijai, išteklių sunaudojimo lygiu ir per didelės rizikos prisiėmimu. Neatitikus nurodytiems kriterijams projektų atsisakoma. Likę projektai vertinami dar dviem kriterijais: atitikimu strategijai bei tarpusavio suderinamumu. Tiek pirmuoju, tiek antruoju atvejais kriterijams yra suteikiamas atitinkamas svertas ir kiekvienas iš projektų yra vertinamas balais. Surinkę mažiausiai balų projektai yra atmetami.

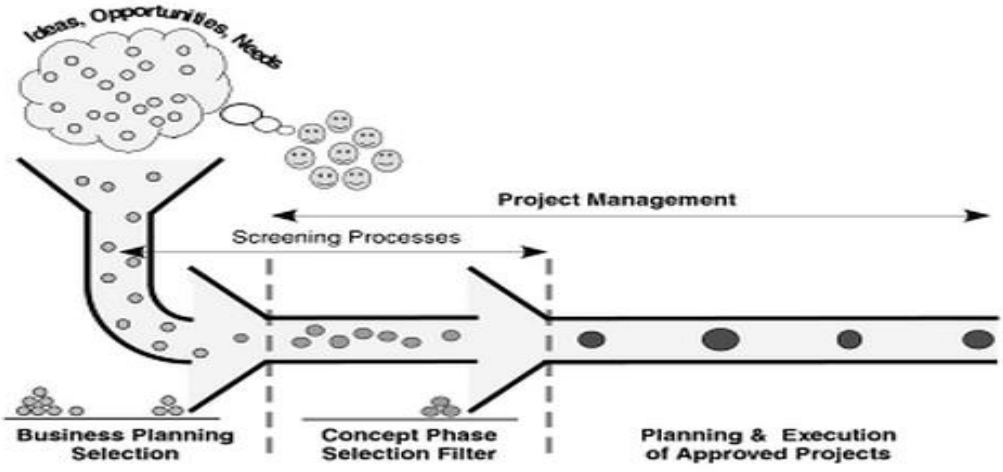

3 pav. **Projektų portfelio atrankos metodas (Wideman R. M. (2006))**

Siekiant suformuoti subalansuotą projektų portfelį, potencialus projektų portfelis įvertinamas įvairiais pjūviais (Kendall ir Rollins, 2005):

1. *Projektai orientuoti į vidinius arba išorinius procesus* (projektų balansas priklauso nuo to, kur organizacijoje yra silpnosios vietos, t.y. ar ji turi laisvų išteklių ir santykinai mažai klientų (tokiu atveju projektai turėtų būti nukreipti į rinkos dalies didinimą, klientų pritraukimą), kita vertus, jei organizacijoje reikia mažinti sąnaudas, keisti gamybines linijas ar pan., tokiu atveju projektų portfelis turėtų būti orientuotas į vidinius procesus);
2. *Projektai orientuoti į tyrimus arba plėtrą* (remiantis praktika, dauguma organizacijų projektų dažniausiai yra orientuoti į veiklos plėtrą ir tik maža dalis dėmesio skiriama tyriminiams projektams, tuo tarpu siekiant efektyvios plėtros organizacijos turėtų atlikti pakankamai projektų orientuotų į rinkos, produktų ir kitus tyrimus; kita vertus J. S. Arlbjørn, P. V. Freytag ir L. Thoms (2015) atliko tyrimą, kurio metu nustatė, kad šiandieninės organizacijos suvokia tyrimų svarbą ir geba subalansuoti tyrimų ir plėtros projektų skaičių;
3. *Rizikos ir pelningumo balansas* (nuo organizacijos požiūrio į riziką ir gebėjimo ją prisiimti priklauso kokio rizikos lygio projektus organizacijos renkasi, atitinkamai nuo to priklauso ir gaunama projekto grąža – kuo didesnė rizika, tuo didesnės grąžos (arba nuostolio) galima tikėtis iš projektų; pasak C. P. Killen, R. A. Hunt, E. J. Kleinschmidt (2008) projektų portfelyje nesubalansavus projektų rizikos organizacija negalės gauti maksimalios vertės, pvz., laikantis konservatyvumo principo portfelyje turint tik žemos rizikos projektus reikės ilgo laikotarpio kol bus pasiekta atitinkama vertė).

Pasak V. D‘Amico (2005), siekiant valdyti subalansuotą projektų portfelį būtina sąlyga yra periodinė jo peržiūra ir kontrolė, kad būtų galima atsisakyti netinkamų projektų bei skirti papildomų išteklių tiems, kuriems jų reikia. Tuo tarpu J. S. Arlbjørn, P. V. Freytag, L. Thoms, (2015) pabrėžia ne tik kontrolės, bet ir projektų portfelio įvertinimo bei analizės (projektus įgyvendinus) svarbą.

Organizacijos klaidos prasideda tuomet, kai pastaroji neturi nusistačiusi prioritetų, o kartu ir kriterijų, kurie padėtų apsibrėžti prioritetus į kuriuos būtų orientuojamasi optimizuojant projektų portfelį (Cooper, Edgett, Kleinschmidt, 2000).

Nors egzistuoja daug projektų portfelio valdymo metodų, tačiau dažniausiai naudojama yra finansinė analizė (naudojama viena arba kartu su kitais metodais) (Hatfield, 2002; Milosevic,

2003). Remiantis Killen, et. al. (2008) atliktu tyrimu, net 77% projektų portfelius turinčių organizacijų naudoja finansinę analizę. Tai reiškia, kad vertinamas yra atliekamas naudojant tokius būdus kaip projektų diskontuoti pinigų srautai (angl. *Discounted cash flow*) , investicinė grąža (angl. *Return on Investment*), realių pasirinkimų vertinimas (angl. *Real options valuation*) ir kt.

Be finansinės analizės yra naudojami ir verslo strategijos metodai (angl. *Business strategy methods*), vertinimo balais metodai (angl. *Scoring methods*), atitikimas kriterijams (angl. *Checklists*), portfelio žemėlapiai (angl. *Portfolio maps*) ir kt., kuriuose vienaip ar kitaip dažniausiai yra įtraukiami finansiniai rodikliai (Kendrick, 2015). Remiantis jau minėtojo tyrimo rezultatais (Killen, et. al., 2008), nustatyta, kad vidutiniškai organizacijos naudojasi bent 2 skirtingomis metodikomis. Tuo tarpu dažniausiai pasitaikantis metodikų rinkinys susideda iš finansinės analizės, verslo strategijos ir portfelio žemėlapio metodų.

IŠVADOS

1. Tarptautiniai projektai skiriasi nuo įprastų projektų tuo, kad yra paremti procesais su žmonėmis, komandomis, grupėmis ar organizacijomis turinčiomis skirtingas kultūras ar įsikūrusiose skirtingose valstybėse arba tokie projektai, kurie vyksta organizacijos viduje, tačiau tarp padalinių, kurie yra skirtingose valstybėse. Juos valdant atsiranda nebe vieno projekto, o projektų portfelio valdymo iššūkiai, kurių pagrindą sudaro projektų portfelio formavimas.
2. Organizacijai formuojant projektų portfelį susiduriama su neefektyvumo problemomis, kurių priežastys gali būti: per didelis įgyvendinamų projektų skaičius, įgyvendinami organizacijai vertės nekuriantys projektai; įgyvendinami su organizacijos strategija nesusiję projektai; nesubalansuotas projektų portfelis; portfelio formavimo reglamentacijos nebuvimas ir kt.
3. Siekiant efektyvaus projektų portfelio valdymo organizacijos privalo atitinkamai formuoti projektų portfelį. Atliekant formavimo procesą svarbu aiškiai įsivardinti visus projektų atrankos kriterijus, kurie dažniausiai yra susiję su finansiniais rodikliais (atsiperkamumo laikotarpiu, pelningumu ir kt.) bei kitais organizacijoms individualiai svarbiais rodikliais (einamąją veiklos apkrova, susietumu su strategija ir kt.) ar projektų portfelio vertinimo pjūviais (orientacija į vidinius ar išorinius procesus, orientacija į tyrimus arba plėtrą, kt.).

LITERATŪRA

1. Al Khattab A., Anchor J., Davies E. (2007). Managerial perceptions of political risk in international projects. *International Journal of Project Management* Vol. 25 pp. 734-743
2. Arlbjørn J. S., Freytag P. V., Thoms L., (2015). Portfolio management of development projects in Danish municipalities. *International Journal of Public Sector Management,* Vol. 28 Iss: 1, pp.11 – 28
3. Cooper R.G., Edgett S.J., Kleinschmidt E.J. (2000). New problems, new solutions: making portfolio management more effective. *Research Technology Management,* Vol. 43 No. 2, pp. 18-33
4. Cooper R.G., Edgett S.J., Kleinschmidt E.J. (2000). New problems, new solutions: making portfolio management more effective. *Research Technology Management,* Vol. 43 No. 2, pp. 18-33
5. D’Amico V., (2005). Manage your IT projects like an investment portfolio. *Handbook of Business Strategy,* Vol. 6 Iss: 1, pp.251 – 255
6. Grundy T. (2000). Strategic project management and strategic behavior. *International Journal of Project Management* 18 (2), pp. 93–104
7. Hatfield G.R. (2002). R&D in an EVA world. *Research Technology Management,* Vol. 45 No. 1, pp. 41-7

8. Kavadias S., Loch C. H. (2004). Project Selection Under Uncertainty: Dynamically Allocating *Resources to Maximize Value.* New York: Springer
9. Kendall G. I., Rollins S. C. (2005). *Advanced Project Portfolio Management and the PMO– Multiplying ROI at Warp Speed*. Conyers: J. Ross Publishing
10. Kendrick T. (2015), *Identifying and Managing Project Risk: Essential Tools for Failure – Proofing Your Project*. New York: AMACOM
11. Kerzner H. (2010). *Project Management – Best Practices – Achieving Global Excellence.* New York: Wiley
12. Killen C. P., Hunt R. A. (2008). Best practice project portfolio management. *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. 25 Iss: 1
13. Klimkeit D. (2013). Organizational context and collaboration on international projects: The case of a professional service firm. *International Journal of Project Management* Vol. 31 pp.366-377
14. Köster K. (2010) International Project Management. London: Sage
15. Levine H. A., Wideman M. (2005). *Project Portfolio Management: A Practical Guide to Selecting Projects, Managing Portfolios, and Maximizing Benefits.* San Francisco: Jossey-Bass
16. Lientz B. P., Rea K. P. (2012). *International Project Management.* San Diego: Academic Press
17. Milosevic D. Z. (2003). Project Management ToolBox: *Tools and Techniques for the Practicing Project Manager*. New York: Wiley
18. Petro Y., Gardiner P. (2015). An investigation of the influence of organizational design on project portfolio success, effectiveness and business efficiency for project-based organizations. *International Journal of Project Management* Vol. 33, pp. 1717-1729
19. Rad P. F., Levin G. (2006) *Project Portfolio Management Tools and Techniques*. New York: International Institute For Learning
20. Wideman M. (2006). *A Management Framework – For Project, Program and Portfolio Integration.* Vancouver: Trafford Publishing
21. Wimmers J., Optiz C. (2010) *Challenges and Best Practices in International Projects: Practical ant Theoretical Approach.* Seminar paper
22. Zdanytė K., Stankevičius V. (2008). *Organizacijos projektų valdymo brandumas. Ekonomika ir vadyba*: 2008. 13 ISSN 1822-6515, pp. 865-871

THEORETICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL PROJECT PORTFOLIO FORMING

AGNĖ KADIŠAITĖ
Kaunas University of Technology

The tutor: Prof. Dr. Bronius Neverauskas

SUMMARY

The article covers problems of the international project portfolio formation, which are related with organization's srategic management, priorities and their competencies. In scientific literature are found tools and possible methods, how they can be solved. Ussualy, organizations form their project portfolio by using financial estimation (project payback period, yield, etc.), which shows direct benefit; and other criteria valuation (compliance strategy, free resources, etc.). Even though finally organization has balanced and optimized project portfolio but it has to be reviewed and controlled constantly.

NACIONALINIO BIUDŽETO PAJAMŲ IR IŠLAIDŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ: LIETUVOS IR GRAIKIJOS ATVEJIS

DIANA KAROSEVIČIŪTĖ, JUSTAS JURKŪNAS
Kauno technologijos universitetas

Vadovė: doc. dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

Nacionalinis biudžetas turi didelę reikšmę šalies ekonomikos vystymuisi, todėl valstybės tam skiria didelį dėmesį. Surenkamos pajamos ir patiriamos išlaidos nulemia, ar biudžetas subalansuotas, ar deficitinis. Tyrimas atskleidė, kad Lietuvos ir Graikijos išlaidos, tenkančios vienam gyventojui viršijo pajamas per visą 2008-2014 m. laikotarpį. Kiekvienais metais patiriamas biudžeto deficitas verčia valstybes skolintis ir tai lemia nuolat didėjančią valstybės skolą. Atliktos lyginamosios analizės rezultatai parodė, kad nors krizės metu abiejų šalių biudžeto deficito kitimo tendencijos panašios, Lietuvos skola mažesnė ir nuo 2011 m. biudžeto deficitas mažėja

ĮVADAS

Šiuolaikinės valstybės, norėdamos išlaikyti ir paskatinti bendro vidaus produkto augimą, tam skiria vis daugiau lėšų ir nesugeba subalansuoti pajamų ir išlaidų. Pajamas viršijančios išlaidos lemia biudžeto deficitą ir didėjančią valstybės skolą. Pasaulinė skola nuo 2007 m. iki 2014 m. padidėjo 57 trilijonais JAV dolerių pralenkdama bendro vidaus produkto augimą (McKinsey Global Institute, 2015). Tiek ekonomiškai stiprių valstybių (JAV, Vokietija), tiek silpnesnių (Čekija, Vengrija) valstybės skolos vis didėja, nes jos nesugeba suderinti savo pajamų ir išlaidų. Nors vieni mokslininkai teigia, kad šiuolaikiniame pasaulyje negali egzistuoti valstybė be skolos (Wagner, E., 2005), reikia atkreipti dėmesį, kad valstybės skola yra statistiškai reikšmingas veiksnys; ji kartu su fiskaline politika, ekonomikos atvirumu ir tarptautiniu konkurencingumu lemia šalies ekonomikos vystymąsi (Spilioti & Vamvoukas, 2015).Vienas jautriausių ir Europai didžiausių problemų keliančių nesubalansuoto biudžeto pavyzdžių yra Graikijos atvejis, keliantis politinę ir finansinę grėsmę Europos sąjungai. Nors Lietuvos ekonomikos situacija stabili ir pastaraisiais metais pastebėtas 3 % BVP augimas, tačiau deficitinis biudžetas buvo formuojamas nuo pat Nepriklausomybės atgavimo. Vienas iš efektyviausių būdų mažinti biudžeto deficitą yra vyriausybei valdyti šalies finansus ir imtis griežtos fiskalinės politikos. Pagal klasikinę keinsizmo teoriją, tai turėtų lemti ekonomikos nuosmukį, tačiau atsižvelgiant į kitų valstybių priimtus sprendimus, galima rasti pavyzdžių, kuomet fiskalinės drausmės efektas padarė teigiamą poveikį pasiūlos ir paklausos augimui (Iešmantavičiūtė, 2010). Kadangi Lietuva sudarinėdama savo biudžetą gali patobulinti savo strategiją atsižvelgdama į kitų šalių patirtį, verta palyginti kelių šalių biudžeto struktūrą. Nors mokslinėje literatūroje biudžetai analizuojami išsamiai (Bivainis & Butkevičius, 2003; Ihlanfeldt & Mayock, 2015 ; Laopodis, Merika, & Triantafillou, 2016; Matuzevičiūtė, Montvilaitė, & Ruplienė, 2015), konkrečiai Lietuvos ir Graikijos situacijos lyginamos nebuvo.

Objektas: Lietuvos ir Graikijos nacionalinis biudžetas

Tikslas: atliekant palyginamąją Lietuvos ir Graikijos duomenų analizę įvertinti biudžeto pajamas ir išlaidas.

Uždaviniai:

1. Atskleisti valstybės pajamų ir išlaidų svarbą.
2. Palyginti Lietuvos ir Graikijos valstybės pajamas ir išlaidas į valstybės biudžetą.
3. Nustatyti valstybinės skolos dalį, tenkančią vienam gyventojui.

Lietuvos ir Graikijos biudžeto pajamų ir išlaidų analizė.

Kadangi lėšos į nacionalinį biudžetą gaunamos iš mokestinių ir nemokestinių pajamų, valstybė siekdama padidinti biudžeto pajamas turi įvesti papildomus mokesčius arba didinti esamus. Visgi bendros skirtingų šalių pajamų sumos lyginti negalima, nes skiriasi gyventojų skaičius. Taigi, lyginimui naudojame apskaičiuotą pajamų dydį, tenkantį vienam gyventojui.

1 lentelė. **Lietuvos pajamos 2008 – 2014 metais**

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Valstybės pajamos, mln. eurų	6 719,00	5 997,00	5 757,00	7 253,00	7 016,00	7 093,00	7307,98
Pajamos, tenkančios 1 gyventojui, eurais	1 995,93	1 790,20	1 771,88	2 375,07	2 236,95	2 154,68	2 589,30

Iš lentelės matome, kad valstybės pajamos 2008-2009 metų laikotarpyje mažėjo 723 mln. eurų, tuo tarpu 2010-2011 metais išaugo 1496 mln. eurų. Toks didelis pakilimas fiksuojamas, nes krizinis laikotarpis traukėsi iš Lietuvos, ekonomika atsigavo. Vėlesniais metais valstybės pajamos didėjo. Iš lentelės matome, kad mažiausios valstybės pajamos buvo 2009 ir 2010 metais. Panaši situacija yra ir su pajamomis, tenkančiomis vienam gyventojui. Jos 2009 ir 2010 metais buvo pačios mažiausios, vėliau pradėjo kilti. Galime išskirti 2012-2013 metų laikotarpį kai pajamos sumažėjo 82,27 euro, tačiau jau 2014 metais pajamos vienam gyventojui pakilo iki 2672,97 euro.

2 lentelė. **Graikijos pajamos 2008 – 2013 metais**

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Valstybės pajamos, mln. eurų	97 760,00	88 600,00	90 250,00	87 900,00	87 560,00	85 480,00	82 320,00
Pajamos, tenkančios 1 gyventojui, eurais	8 699,83	7 856,00	7 993,80	8 126,85	7 871,98	7 727,35	7 441,68

Iš antros lentelės matome, kad Graikijos pajamos didžiausios buvo 2008 metais. 2009 metais jos smarkiai sumažėjo iki 88 600 mln. eurų. 2010 metais buvo stebimas pajamų padidėjimas, tačiau vėliau kasmet pajamos mažėjo iki pat 2014 metų. Pajamos, tenkančios vienam gyventojui kito taip pat panašiai. Jos didžiausios buvo 2008 metais krizės pradžioje, o vėliau tik 2011 metais viršijo 8 000 eurų vienam gyventojui. Nuo 2011 metų stebimas šio rodiklio mažėjimas.

Matome, kad Graikijos pajamos yra daug didesnės negu Lietuvos. Tačiau per analizuojamą laikotarpį Graikijos pajamos kasmet mažėjo kai tuo tarpu Lietuvos nors ir nežymiai, bet kilo. Panaši situacija yra su pajamomis, tenkančiomis vienam gyventojui. Graikijos rodiklis paėmus visą laikotarpį mažėjo, tuo tarpu Lietuvos didėjo. Ypač didelis padidėjimas matomas 2010-2011 metų laikotarpiu, taip pat 2013-2014 metų laikotarpyje. Apibendrintai palyginus Graikijos pajamų rodiklius su Lietuvos, matome, kad Graikijos pajamos gerokai didesnės negu Lietuvos.

3 lentelė. **Lietuvos išlaidos 2008 – 2014 metais**

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Valstybės išlaidos, mln. eurų	7 116,00	7 129,00	7 092,00	7 254,00	7 058,00	7 290,00	7 437,48
Išlaidos, tenkančios 1 gyventojui, eurais	2 113,86	2 128,12	2 067,97	2 375,40	2 349,81	2 452,97	2502,59

Pagal 3 lentelės duomenis matome, kad Lietuvos išlaidos mažėjo tik 2010 ir 2012 metais. Visais kitais metais išlaidos augo. Ypač didelis išlaidų padidėjimas matomas 2013-2014 metais kai išlaidos padidėjo 3599 mln. eurų. Išlaidos, tenkančios vienam gyventojui taip pat panašiai kito. Šių išlaidų didėjimas siejamas ne tik su valstybės išlaidų didėjimu, bet ir su gyventojų skaičiaus mažėjimu kiekvienais metais.

4 lentelė. **Graikijos išlaidos 2008 – 2014 metais**

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Valstybės išlaidos, mln. eurų	117 850,00	124 650,00	114 110,00	107 500,00	102 700,00	94 380,00	88 371,00
Išlaidos, tenkančios 1 gyventojui, eurais	10 487,67	11 052,49	10 107,17	9 938,98	9 233,12	8 531,91	7988,61

Iš 4 lentelės matome, kad išlaidos 2008-2009 metų laikotarpyje augo 6800mln eurų, vėliau kasmet mažėjo. Taip yra todėl, kad Graikija buvo pasižadėjusi mažintis savo išlaidas Tarptautiniam valiutos fondui iš kurio yra gavusi paskolą. Ta pati situacija yra ir su išlaidomis, tenkančiomis vienam gyventojui. Jos augo tik 2008-2009 metais, vėliau tik mažėjo. Palyginus 2008 ir 2014 metus, išlaidos, tenkančios vienam gyventojui, sumažėjo 2499 euro.

Matome, kad Graikijos asignavimai yra daug didesni negu Lietuvos. Tačiau yra tendencija, kad Graikijos išlaidos kasmet mažėja, o Lietuvos didėja. Graikijos išlaidos nuo 2009 metų mažėjo proporcingai, bet išlaidos, tenkančios vienam gyventojui buvo nusistovėjusios 2010-2011 metais. Taip yra dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo. Lietuvos išlaidų žymus padidėjimas matomas 2013-2014 metais. Kadangi abiejų šalių išlaidos viršija pajamas, sudaromas deficitinis biudžetas. Taip pat valstybės įtaką ekonomikai galima įvertinti pagal procentinę pajamų ir išlaidų dalį bendrajame vidaus produkte (Senda & Skačkauskienė, 2014).

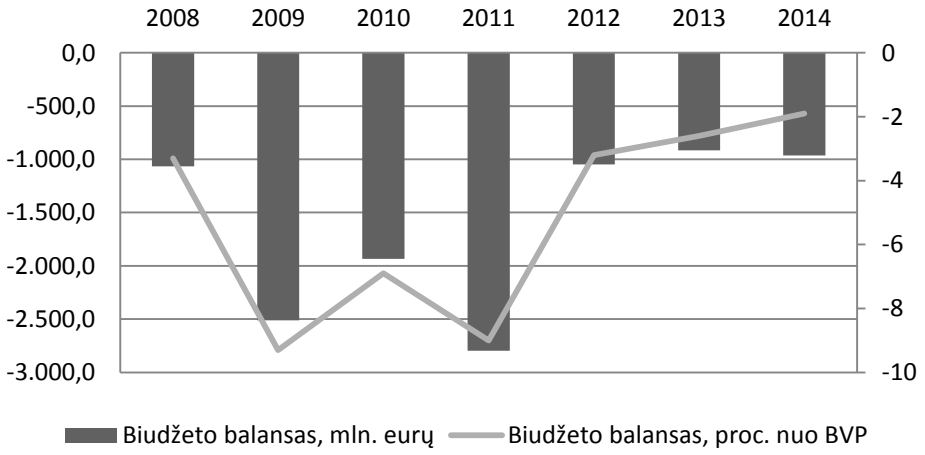

1 pav. **Lietuvos biudžeto deficitas**

Iš turimo grafiko matoma, jog Lietuvos Respublikos biudžeto balansas visu nagrinėjamuoju laikotarpiu išliko deficitinis. Didžiausias deficitas milijonais eurų fiksuojamas 2011 metais (-2.979,1 mln. eurų), tačiau žvelgiant į kitą rodiklį – biudžeto balansą proc. nuo BVP – matome, jog maksimali skaitinė reikšmė įgyjama 2009 metais, kuomet siekė -9,3%. Nuo 2011 metų, biudžeto deficitas sparčiai mažėja ir įgyja mažiausias skaitines reikšmės visame nagrinėjamame periode. 2013 metais, Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto deficitas yra mažesnis nei 3% nuo BVP, o 2014 metais, šį rodiklį planuojama sumažinti iki 1,9%.

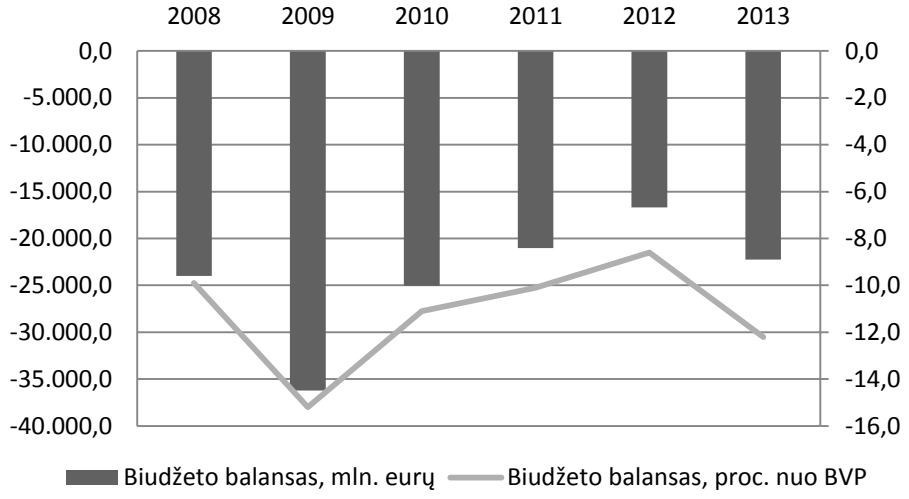

2 pav. **Graikijos biudžeto deficitas**

Nagrinėjant analogiškus duomenis Graikijos atveju matome, jog šios valstybės biudžetas visais nagrinėjamais metais taip pat buvo deficitinis. Lyginant su Lietuvos Respublikos rodikliais, deficitas milijonais eurų buvo didesnis keletą kartų. Tuo tarpu biudžeto deficitas procentais nuo BVP skyrėsi mažiau. Graikijos valstybės biudžeto deficitas didžiausią reikšmę pasiekia 2009 metais, atitinkamai jis yra 36.198,00 mln. eurų arba net 15,2 procento nuo BVP. Nuo 2010 metų šie rodikliai tendencingai mažėja iki -16.704,00 mln. eurų arba -8,6 procentų nuo BVP. Tačiau nepaisant to, 2013 metais šie rodikliai vėl smarkiai išauga ir siekia -22.257,00 (-12,2 procentai nuo BVP). Tačiau tiek Graikija, tiek Lietuva turėjo skolintis papildomų lėšų, kad galėtų užtikrinti visų savo funkcijų vykdymą.

5 lentelė. **Lietuvos skola 2008 – 2013 metais**

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Valstybės skola, mln. eurų	5.032,10	7.814,80	10.168,40	11.654,00	13.302,50	13.636,50
Valstybės skolos ir BVP santykis	0,154	0,29	0,363	0,373	0,399	0,39
Skola, tenkanti 1 gyventojui, eurais	1.494,82	2.332,85	3.129,62	3.816,23	4.428,79	4.588,47

Nagrinėjant valstybės skolos rodiklius, matome, jog Lietuvos Respublikos skola kasmet auga. Lyginant analizuojamojo laikotarpio pradžios (2008 metų) valstybės skolos dydį su laikotarpio pabaiga (2013 metai) pastebime, jog valstybės skola išaugo daugiau nei 2,5 karto ir yra didžiausia per visą nagrinėjamąjį laikotarpį (13.636,5 mln. eurų). Valstybės skolos ir BVP santykis, su nežymiu sumažėjimu 2013 metais, taip pat nuolat auga. Didžiausia reikšmė stebima 2012 metais, kuomet valstybės skolos ir BVP santykis buvo 0,399. Atitinkamai su valstybės skolos didėjimu kasmet didėja ir valstybės skolos, tenkančios vienam gyventojui, rodiklis.

6 lentelė. **Graikijos valstybės skola 2008 – 2013 metais**

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Valstybės skola, mln. eurų	264.623,00	301.002,00	330.291,00	355.954,00	304.691,00	319.133,00
Valstybės skolos ir BVP santykis	1,093	1,268	1,46	1,713	1,569	1,749
Skola, tenkanti 1 gyventojui, eurais	23549,26	26689,31	29255,18	32909,95	27392,88	28849,48

Analizuodami analogiškus Graikijos duomenis pastebime, jog šios valstybės skolos dydis yra kelias dešimtis kartų didesnis nei Lietuvos. Šio dydžio pasikeitimas pastebimas 2012 metais, kuomet valstybės skola sumažėjo nuo 355.954,00 iki 304.691,00. Kaip pagrindinę šio pasikeitimo priežastį galima paminėti euro zonos ir bankų atstovų buvo sudaryta sutartis, pagal kurią dalis Graikijos skolų yra nubraukiama. Nepaisant to, 2013 metais valstybės skolos vėl yra didesnė nei metais prieš tai. Valstybės skolos ir BVP santykis yra labai didelis ir visais nagrinėjamais metais yra didesnis už vienetą. Dėl jau minėtos priežasties, valstybės skolos ir BVP santykis buvo sumažėjęs 2012 metais, tačiau praėjusiais metais smarkiai išaugo ir pasiekė savo maksimumą visu nagrinėjamuoju laikotarpiu – 1,749. Valstybės skolos, tenkančios vienam gyventojui dinamikos tendencijos yra analogiškos prieš tai aptartiesiems rodikliams.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. 2008 – 2009 metais Lietuvos pajamos mažėjo dėl pasaulinės finansų krizės. Tačiau 2013 – 2014 metų laikotarpiu pastebima ekonomikos augimas, todėl ir valstybės pajamos yra didesnės nei krizės laikotarpiu, tačiau vis dar nėra pasiekę prieškrizinio lygmens. Graikijos pajamos kasmet mažėja, tuo tarpu Lietuvos didėja. Tas pats yra ir su pajamomis, tenkančiomis vienam gyventojui, tik čia Graikijos rodiklio mažėjimas nėra toks staigus dėl mažėjančio gyventojų skaičiaus, tuo tarpu Lietuvos rodiklis didėja. Jo didėjimo vieną iš priežasčių galime įvardinti gyventojų skaičiau mažėjimą. Graikijos išlaidos buvo padidėjusios 2009 metais, vėliau tik mažėjo, tuo tarpu Lietuvos išlaidos tik didėja. Išlaidos, tenkančios vienam gyventojui Graikijoje didžiausios buvo 2009 metais, o Lietuvoje išlaidos, tenkančios vienam gyventojui yra didžiausios 2014 metais.

2. Abiejų nagrinėjamųjų valstybių (Lietuvos ir Graikijos) biudžetai buvo deficitiniai visu nagrinėjamuoju laikotarpiu. Lietuvos biudžeto deficitas įgijo mažėjimo tendenciją nuo 2011 m., tuo tarpu Graikijos biudžeto deficitas mažėjo lėtesniu tempu ir iki šiol išlieka ganėtinai didelis.

3. Abiejų valstybių skola kasmet auga, tačiau Graikijos skolos rodikliai didėja žymiai didesniu tempu lyginant su Lietuvos rodikliai, nepaisant to, jog 2012 metais Graikijai valstybės skolos našta buvo šiek tiek sumažinta.

4. Apibendrinus tyrimo rezultatus galima pastebėti, kad Lietuvos ir Graikijos biudžeto subalansavimo kitimo tendencijos panašios, skiriasi apimtis. Valstybės, norėdamos subalansuoti biudžetą turėtų atsižvelgti į kitų šalių pasirinktus pasiteisinusius sprendimus ir vykdyti griežtesnę fiskalinę politiką.

LITERATŪRA

1. Bivainis, J., & Butkevičius, A. (2003). Tarpbiudžetinis lėšų perskirstymas. *Pinigų Studijos: Ekonomikos Teorija Ir Praktika*, 35–49.
2. Iešmantavičiūtė, L. (2010). FISKALINĖ POLITIKA IR EKONOMIKOS PLĖTRA EUROPOS SĄJUNGOS ŠALYSE. *Viešasis Administravimas*, 37–44.

3. Ihlanfeldt, K., & Mayock, T. (2015). Foreclosures and local government budgets. *Regional Science and Urban Economics*, *53*, 135–147. http://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2015.05.007
4. Laopodis, N. T., Merika, A. A., & Triantafillou, A. (2016). Unraveling the political budget cycle nexus in Greece. *Research in International Business and Finance*, *36*, 13–27. http://doi.org/10.1016/j.ribaf.2015.09.004
5. Matuzevičiūtė, K., Montvilaitė, K., & Ruplienė, D. (2015). Valstybės skolos poveikio ekonomikos augimui vertinimas Europos Sąjungos šalyse, *7996*, 29–40.
6. McKinsey Global Institute. (2015). *Debt and (not much) deleveraging*.
7. Senda, A., & Skačkauskienė, I. (2014). Veiksnių , turinčių įtakos nacionalinio biudžeto balansui , tyrimas. *Mokslas – Lietuvos Ateitis*.
8. Spilioti, S., & Vamvoukas, G. (2015). The impact of government debt on economic growth: An empirical investigation of the Greek market. *The Journal of Economic Asymmetries*, *12*(1), 34–40. http://doi.org/10.1016/j.jeca.2014.10.001
9. Wagner, E., R. (2005). Debt, money, and public finance. In *Handbook of public finance* (pp. 195–216).

COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONAL BUDGET REVENUES AND EXPENDITURES: CASE OF LITHUANIA AND GREECE

DIANA KAROSEVIČIŪTĖ, JUSTAS JURKŪNAS
Kaunas University of Technology

The Tutor: doc. dr. A. Lakštutienė

SUMMARY

Due to the great impact of government budget on national economy development, countries pay a lot of attention to it. Government revenues and spending leads to balanced or deficit budget. Research shows that government spending per person exceeded revenues over the period of 2008-2014. Government debt is increasing constantly as a result of annual budget deficit. Data analysis reveals that although the trend of budget deficit was similar during economical recession, government debt of Lithuania is a lot less and budget deficit is decreasing.

MEDICINOS TURIZMAS

LORETA LAPINSKAITĖ
Kolpingo kolegija

Vadovė: dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnyje teoriniu aspektu analizuojama medicinos turizmo situacija Lietuvoje ir pasaulyje, nes medicinos turizmas vis labiau populiarėja, kadangi yra tampriai siejamas su sveikatos saugojimu, sveika gyvensena. Medicinos turizmas Lietuvoje taip pat pamažu populiarėja, tačiau problema ta, kad Lietuva neišnaudoja medicinos turizmo potencialo ir kol kas nėra įtraukta nei į pasaulio, nei į Europos medicinos turizmo žemėlapius. Nepaisant to, į Lietuvą kasmet yra pritraukiami vis didesni turistų srautai iš Rytų (Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Kazachstano) ir Vakarų (Jungtinės Karalystės, Airijos, Danijos) šalių, kurie naudojasi medicinos turizmo paslaugomis, o šias paslaugas teikia valstybinės ir privačios sveikatos priežiūros įstaigos bei tarpininkai, kurių dėka didinamas Lietuvos medicinos turizmo paslaugų žinomumas. Medicinos turizmas yra aktuali sritis daugeliui šalių ir ypač Lietuvai, turinčiai gamtinių gydomųjų išteklių, gilias kurortinio gydymo tradicijas bei aukštos kvalifikacijos specialistus. Medicinos turizmas – tai galimybė turizmo sektoriaus verslo atstovams didinti turistų srautus, generuoti pajamas ir kartu skatinti regionų vystymąsi.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Sveikata – unikali vertybė, gamtos dovanota žmogui. Tai ir visos tautos, valstybės turtas, kurio dėka žmogus kaupia socialines, materialines, kultūrines vertybes, kuria visuomenės gerovę. Šiais laikais sveikata tapo ypač aktuali ir neišsemiama tema dėl padidėjusio streso ir įtampos, dėl aplinkos taršos, žalingų įpročių ir kitų dalykų. Žmonės įvairiais būdais stengiasi gerinti ir puoselėti savo ir šeimos narių sveikatą, todėl medicininis turizmas tapo labai aktualia tema šių laikų visuomenėje.

Darbo problema. Dėl gana menko medicininio turizmo paslaugų paplitimo Lietuvoje, šalies mokslinėje literatūroje iki šiol skirta mažai dėmesio medicinos turizmo plėtros klausimams..

Darbo tikslas – atskleidus medicinos turizmo sampratą, plėtros veiksnius ir sąlygas nustatyti jo tolimesnio vystymosigalimybes.

Darbe iškelti **uždaviniai**:

1.atskleisti medicinos turizmo sampratą;

2.Išnagrinėti teorinius medicinos turizmo plėtros veiksnius.

3.Išnagrinėti medicinos turizmo situaciją Lietuvoje;

1.Medicinos turizmo teoriniai pagrindai

1.1. Medicinos turizmo samprata

Medicinos turizmas (angl. Health (Medical) tourism) – asmens keliavimas į kitą šalį, turint pirminį ir pagrindinį tikslą – išsitirti, atstatyti ar sustiprinti sveikatą, gaunant sveikatinimo (medicinos (įskaitant medicininės reabilitacijos, medicinos SPA), odontologijos, slaugos) paslaugų, kartu pasinaudojant ir kitoms turizmo paslaugomis. Šiuo atveju sveikatinimo paslaugos asmeniui suteikiamos asmens sveikatos priežiūros įstaigoje, panaudojant sveikatos priežiūros intervencijas ir technologijas. Tai paprastai apima įrodymais pagrįstą mediciną.

Lietuvos galimybės konkuruoti Europos medicinos turizmo produktų rinkoje turėtų būti didinamos plėtojant sveikatos turizmo paslaugų infrastruktūrą, ugdant sveikatinimo ir sveikatingumo paslaugas teikiančių specialistų kompetenciją, sveikatininimo bei medicinos paslaugas teikiančias įstaigas sertifikuojant ir (arba) akredituojant tarptautiniu lygiu pagal pripažintus kokybės standartus. Medicinos turizmas turėtų būti plėtojamas valstybės remiamos viešojo ir privataus sektorių partnerystės, klasterizacijos ir integruotos rinkodaros pagrindais. Nors pastaraisiais metais kurortuose sparčiai plėtojama medicinos turizmo paslaugų ir pramogų infrastruktūra, tačiau susiduriama ir su šiomis pagrindinėmis problemomis: nesertifikuojami ir netiriami gamtiniai sveikatos veiksniai, todėl nežinomos jų pritaikymo galimybės ir poveikis sveikatai, dėl to neužtikrinama paslaugų kokybė. Atsižvelgiant į šių turizmo produktų vartotojų specifiką, paslaugų kokybės ir saugos reikalavimus ir teisinius aspektus, būtina sistemingai atlikti taikomuosius kurortologijos mokslinius tyrimus ir stiprinti Valstybinio mokslinių tyrimų instituto Inovatyvios medicinos centro kurortologijos tyrimų veiklą. Medicinos turizmo įstaigų (SPA centrų, reabilitacijos centrų, sanatorijų ir kitų), įmonių ir jų teikiamų paslaugų ir produktų konkurencingumą didintų įdiegti aukšti sveikatinimo įstaigų, jų teikiamų paslaugų ir produktų kokybės ir saugos standartai (Tarptautinės jungtinės komisijos (angl. IJC), Europos kokybės vadybos fondo tobulumo modelio **(**angl. EFQM), Europos SPA asociacijos (angl. ESPA) ir kitos akreditacijos). Palangos ir Neringos kurortuose būtina diegti inovacijas, naudojant jūros ir geoterminį vandenį, sanatorijose, gydyklose, SPA centruose, vandens parkuose – kitus gamtinius sveikatinimo būdus.

1.2. Medicinos turizmas pasaulyje ir Lietuvoje

Pagrindinis medicininio turizmo tikslas – suteikti medicininę paslaugą turistui, atvykusiam gydytis. Dažniausiai įmonės keliauja gydytis į kitą šalį, nes kitoje šalyje pigesnės medicinos paslaugos arba sveikatos priežiūros sistema efektyviau veikia. „Nusivylę savo šalies medicininių paslaugų augančiomis kainomis labiausiai išsivysčiusiose šalyse , laikas praleistas laukiant gydymo pagal viešą sveikatos sistemą, draudimo schemos nepadengia pasirinktų procedūrų kaip kosmetinis gydymas, nevaisingumo gydymas, klientai atranda medicininį turizmą.“ (A Chillibreeze publication, 3 p. 2007). Medicininės paslaugos, kuriomis naudojasi atvykęs į kitą šalį yra skirstomos pagal ligas : „medicininė patikra, sveikatos apžiūra, dantų gydymas, sąnario pakeitimas, širdies gydymas, vėžio gydymas, neurochirurgija, transplantacija ir kitos procedūros, reikalaujančios kvalifikuotos medicininės intervencijos.“ (Monash University, Medical.., 2007). Pagal Christine Lee yra kelios rūšys medicininių paslaugų, viena iš rūšių jau aptarta, kita rūšis – ne ligų pagrindu grįstos medicininės paslaugos, o estetinio pagrindo medicininės paslaugos : kosmetinė chirurgija, krūtinės chirurgija, plastinės veido operacijos. (Medical, 2007). “Medicininis turizmas kitaip vadinamas medicininiu keliavimu ar globaliu sveikatos susirūpinimu iš pradžių susideda iš kelionių agentūrų, ir masinės žiniasklaidos aprašant sparčiai augančią praktiką, keliaujant iš vienos šalies į kitą su tikslu gauti sveikatos priežiūrą.“ (Medical tourism an emerging.., 2006). Turistai keliauja į kitą šalį norėdami 15 gauti dantų, chirurginį ar medicininį gydymą, medicininio turizmo sąvoka apima kelionių agentūras, per kurias vyksta medicininis turizmas bei žiniasklaidą, kuri populiarina bei informuoja apie medicininio turizmo ypatumus. Turistai keliauja į kitas šalis ne tik gydytis, bet ir atostogauti tuo pačiu metu. Medicininio turizmo vartotojai turi galimybę ne tik pasigydyti bet ir pasimėgauti atostogų malonumais. Pagal Nicolas P. Terry medicininis turizmas ir sveikatos turizmas apima sveikatos gydymą bei sveikatos priežiūrą, iš anksto suplanuojant išvykimą iš gyvenamosios vietos. (Under – regulated, 2007). Galima teigti, kad medicininio turizmas yra iš anksto suplanuota kelionė į kitą šalį, kur

medicininis turizmas yra patrauklus savo paslaugų kokybe bei kainų santykiu. Deja, medicininis turizmas turi ne tik teigiamą bet ir neigiamą pusę. Vykstant į kitą šalį, ypatingai į Rytų Azijos šalis, yra didelė tikimybė užsikrėsti vietinėmis ligomis, potenciali nepakankama kvalifikuotos jėgos kompetencija neužtikrina medicininių paslaugų kokybės. Važiavimas į kitą šalį, kurioje nėra įgyto imuniteto tai šaliai yra infekcijos rizika, trumpa priežiūra po operacijos, kai grįžtama namo, nelieka jokios priežiūros, gali užtrukti teisiniai reikalai, abejonių gali kelti kvalifikuotos jėgos trūkumas ar medicininės veiklos licencijavimas, sertifikavimas,- teigia užsienio internetinės svetainės straipsnis apie medicininį turizmą. (Christine Lee, Medical.., 2007). Anot Connell‘io „tai gali būti labai rizikinga ir pavojinga.“ (2006). Keliavimas namo po trumpos priežiūros gali sukelti labai skaudžias pasekmes, gali būti reikalinga greitoji pagalba, kurią suteikti ne visi ir ne visur galės. Kalbant apie medicininio turizmo privalumus, tai ypatingai svarbu tai, kad nereikia ilgai laukti medicininių paslaugų eilėse. Ypatingai Amerikos piliečiai savo sveikatos sistema negali pasigirti. Reikia mėnesius laukti, kol padarys operaciją, o efektyvus reagavimas sveikatos srityje yra labai svarbus veiksnys. Kitas privalumas, kad atvykstant gydytis į kitą šalį, galima pasimėgauti ir šalutinėmis paslaugomis, taip pat papramogauti. Ypatingai svarbu – paslaugų kokybė, suteikiama Jungtinėse Amerikos Valstijose, neatsilieka nuo kitų išsivysčiusių šalių kaip Rytų Azijos šalių – Indijos, Malaizijos, Singapūro, Tailando. Šios šalys pasižymi paslaugų kokybe bei mažomis išlaidomis, aukštu darbuotojų kvalifikacijos lygiu bei geriausiais įranga, nei kiek neatsiliekančia nuo JAV. Taigi, pasitaiko puiki proga sutaupyti – tai vienas didžiausių privalumų finansiniu atžvilgiu. Medicininis turizmas šiose šalyse yra prioritetinė šaka, kasmet pritraukia milijonus turistų iš viso pasaulio. Kalbant apie Lietuvos situaciją, kainos ir kokybės santykio privalumas neatsiejama medicininio turizmo viena iš svarbiausių dalių, maža kaina - didelis pranašumas konkurencingoje rinkoje. Deja, to 16 neužtenka, kad Lietuva sulauktų daugiau užsienio turistų. Lietuva turi labiau plėtoti rinkodaros programą.

2.Medicinos turizmo plėtros veiksniai

2.1. Medicinos turizmo infrastruktūra

Pagrindiniai trys pardavimo kanalai, naudojami šiuo metu: žodinės rekomendacijos per pažįstamus, konkrečių specialistų paieška bei bendradarbiavimas su gydytojais ir medicinos paslaugų teikėjais tikslinėse rinkose. Žodinės rekomendacijos per pažįstamus dažnai į Lietuvą gydytis atvažiuoja pacientai, kurie apie paslaugą sužinojo per pažįstamus - iš artimo draugo, kuris pats gydėsi Lietuvoje ir parekomendavo ar iš lūpų į lūpas perpasakotos tiesiogiai nepažįstamo žmogaus istorijos. Šitokio pardavimo kanalo privalumas – potencialūs klientai linkę labiau pasitikėti pažįstamų patirtimis nei atsiliepimais internetinėje svetainėje. Tačiau tokio pardavimo kanalo praktiškai neįmanoma valdyti ar skatinti. Konkrečių specialistų paieška Šiuo būdu ieškomi konkretūs specialistai (pvz., gydytojas V. Pavardenis), kurie turi aukštą reputaciją savoje srityje ir (arba) yra žinomi iš konferencijų. Tuomet pacientas susiranda gydytoją (naudodamasis anksčiau užmegztais kontaktais, paieška internete ir pan.) ir atvyksta gydytis į tą sveikatos priežiūros įstaigą, kurioje dirba minėtas gydytojas. Bendradarbiavimas su gydytojais ir medicinos paslaugų teikėjais tikslinėse rinkose Gydytojai arba medicinos paslaugų teikėjai tikslinėse rinkose irgi gali nukreipti pacientus į Lietuvą. Dažniausiai nukreipiama toms paslaugoms, kurios šalyje neatliekamos, atliekamos nekokybiškai, arba yra ilgos eilės. Šie ryšiai su gydytojais tikslinėse rinkose dažnai užmezgami klientui savarankiškai susiradus paslaugų teikėją Lietuvoje, kai yra kontaktuojama su jo gydytoju savoje šalyje, norint pasitikslinti dėl ligos istorijos ar teikiant rekomendacijas dėl tolimesnio gydymo, išvykus iš Lietuvos. Kiti pardavimo kanalai Specifinis pardavimo kanalas, kuriuo naudojasi tarpininkai – konsultacijos grožio centruose Vakarų šalyse.

Kontaktai su grožio salonais užmezgami per lietuvius emigrantus, dirbančius aukštos kvalifikacijos darbą. Grožio centre registruojami susidomėjusieji ir, surinkus kritinę masę, jiems suorganizuojamas susitikimas-konsultacija su lietuviu gydytoju jų šalyje. Konsultacija būna nemokama arba sąlyginai pigi, todėl tai yra patrauklus pasiūlymas. Konsultacijos metu papasakojamos medicininio gydymo galimybės, pasakoma orientacinė kaina ir norintieji užregistruojami pas gydytoją Lietuvoje į eilę. Tarpininkai taip pat pabrėžia asmeninio dėmesio svarbą pritraukiant Medicinos turistus. Tarpininkai rūpinasi klientu, padeda jam susiplanuoti kelionę, pagal jo norus rekomenduoja kitus paslaugų teikėjus ir t.t. Paslaugų teikėjai bando naudotis vietinių tarpininkų (agentų) paslaugomis, tačiau jų generuojami srautai yra itin maži.

2.2. Transporto infrastruktūra

Nemažai gydymo įstaigų ir medicinos turizmo agentūrų yra sudarę sutartis su oro uostais ir gali pasitikti klientą dar lėktuve bei palydėti pro migracijos tarnybą, padėti pasiimti bagažą ir t.t. Kai kuriose šalyse greitąją pagalbą ir ligonių pervežimo paslaugas teikia ir privačios įstaigos, tad pacientas turi ir šių paslaugų teikėjo pasirinkimą.

2.3. Institucinė infrastruktūra

Daugelyje šalių yra įsteigta medicinos turizmo klasteris kuris yra atsakingas už medicinos turizmo rinkodarą ir bendradarbiavimo tarp medicinos turizmo dalyvių koordinavimą. Vieninga stipri rinkodara ir bendradarbiavimas taip pat gali būti pasiekiami klasterių keliu. Turkijos klasteris yra vienas geriausių pavyzdžių rinkodaros atžvilgiu -Turkija turizmo mugėse išsiskiria dideliais stendais ir vieninga šalies reklama, o kitų šalių prisistatymai būna išsiskaidę pagal medicinos paslaugų teikėjus.

2.4. Klasterizacijos priemonės

Medicinos klasteris - tai asociacija sudaryta iš medicinos paslaugas teikiančių įstaigų, ligoninių, klinikų bei turizmo paslaugas teikiančių operatorių, kurie dirba kartu tam, kad populiarintų medicininį turizmą. Medicinos klasterių sėkmingam vystymuisi labai svarbi valstybės parama bei įstatyminė bazė, kuri reglamentuoja medicinos paslaugų teikimą. Analizuojant užsienio šalių medicinos klasterių kūrimo bei plėtros galimybių gerąją praktiką, pastebėta, jog augantys reikalavimai medicinos turizmui verčia ieškoti būdų, kaip klientui pasiūlyti kuo kompleksiškesnį medicinos paslaugų paketą už konkurencingą kainą. Būtina sąlyga tampa veiklos efektyvumas – pagrindinių kaštų mažinimas bei novatoriškumas. Pažymėtina, jog paprastai didžiausi klasterizacijos teikiami privalumai yra strategiškai koordinuota veikla ir tikslingai naudojami ištekliai, alternatyvaus finansavimo galimybės, aukšti pasaugų standartai ir darbuotojų kvalifikacija bei kokybiškas paslaugų teikimas. Remiantis gerąja praktika, yra keturi pagrindiniai faktoriai lemiantys sėkmingą medicinos klasterio egzistavimą:

1. Medicinos klasterio įsteigimas ir veiklos standartų, taisyklių sukūrimas;
2. Sukurto medicinos klasterio, kaip prekės ženklo, pozicionavimas ir rinkodaros parengimas;
3. Bendradarbiavimas ir naudingų ryšių užmezgimas su užsienio šalimis;
4. Vietinių projektų vykdymas.

Klasterių formavimasis pastaruoju metu pastebimas visame pasaulyje, o Lietuvoje klasterizacijos procesai kol kas yra labai fragmentiški. Pažymėtina, jog didžiausia medicinos įstaigų klasterizacija yra pastebima Vokietijos medicinos slėnyje (Medical Valley), kuriame veikia daugiau nei 250 vidutinio dydžio medicinos įstaigų. Vienas svarbiausių klasterių bruožų yra tai,

kad jie formuojasi ir plėtojasi tose ūkio srityse, kuriose šalis ar regionas specializuojasi ar turi potencialą specializuotis, t.y. klasteriai yra veiksnys, stiprinantis šalies ar regiono ūkio konkurencinius pranašumus.

3. Medicininos turizmo teisinė bazė

3.1. Medicininė viza

Dauguma Sveikatinimo turizmą eksportuojančių šalių turi medicinines vizas, kurios gavimo procedūros yra sutrumpintos ir palengvintos. Pagal geriausią praktiką tokia viza leidžia pakartotinį atvykimą į šalį ir išduodama ne tik pacientui, bet ir jį lydinčiajam asmeniui ir(ar)šeimos nariams. Daugkartinis atvykimas leidžia atvykti ne tik vienai operacijai, bet ir gydymui etapais. Tipinis pacientas keliauja su bent vienu lydinčiu asmeniu (draugu, artimu giminaičiu ar gydytoju) ar net visa šeima, tad nesant galimybėms jiems taip pat greitai gauti vizą, klientas gali pasirinkti išvis nekeliauti arba, esant skubiam poreikiui, keliauti vienas (taip šalis praranda papildomas pajamas).Tai ypatingai aktualu Rytų šalims, kurių piliečiams sudėtinga gauti ES vizą.

3.2. Medicininio turizmo kokybės akreditavimo ir (ar) sertifikavimo sistema Lietuvoje

Kadangi pacientai ir tarpininkavimo paslaugas teikiančios kompanijos neturi galimybės įsigilinti į įvairių šalių nacionalines licencijavimo, sertifikavimo ar akreditavimo sistemas, jie pirmenybę teikia toms ASPĮ, kurios yra akredituotos ar sertifikuotos pagal pripažintus aukščiausius tarptautinius medicinos paslaugų kokybės vadybos standartus,suteikiančius pasitikėjimą jas įdiegusių gydymo įstaigų paslaugų kokybe ir sauga. Ypač aukštai vertinamos ASPĮ akreditavimo sistemos, kurias diegiančias organizacijas yra akreditavusi „The International Society for Quality in Health Care“(toliau –ISQua).Lietuvai ir Lietuvos sveikatos priežiūros įstaigoms akreditacija tarptautiniu lygiu pripažintiems kokybės standartams yra ypatingai svarbi, nes Lietuva pasaulyje dar nėra gerai žinoma ir pripažinta, kaip medicininos turizmo kryptis, tarptautinėje medicininio turizmo rinkoje nesuprantama kaip kokybiškų medicininių paslaugų valstybė. Lietuvai dar nesuformavus tinkamo, kaip medicininio turizmo šalies įvaizdžio, pasitikėjimo jos sveikatos priežiūros įstaigomis, akreditavimas tampa svarbiu veiksniu sukeliančiu didesnį pacientų, medicininio turizmo tarpininkų pasitikėjimą Lietuvos medicina.

Vystant Sveikatinimo turizmą ASPĮ akreditavimas ir sertifikavimas yra svarbus dėl šių pagrindinių aspektų:

1) gerina paslaugų kokybę (saugą, prieinamumą, veiksmingumą, efektyvumą, kt.). ASPĮ teikiamų paslaugų kokybė ir sauga pažymima kaip vieni svarbiausių (pagrindinių) faktorių, nulemiančių pacientų, mediatorių, sveikatos draudimo kompanijų, darbdavių (draudžiančių įmonių darbuotojų sveikatą) pasirinkimą. Pavyzdžiui, ,,Sveikatinimo turizmo žemėlapiuose“ nurodomos valstybės bei jose JCI akredituotų ASPĮ skaičius (tai vienas iš svarbių kriterijų, pagal kuriuos klientai renkasi šalį Sveikatinimo turizmo paslaugoms);
2) didina pasitikėjimą ASPĮ ir jos teikiamomis paslaugomis (pacientų, mediatorių, sveikatos priežiūros specialistų);
3) standartizuoja procesus ir sistemas, mažina nuokrypius (variacijas) –didina paslaugų kokybę ir saugą;
4) sudaro galimybę įsivertinti ir pasilyginti veiklą (struktūras, procesus, rezultatus) su kitų šalių ASPĮ (tarptautinės lyginamosios analizės galimybė);
5) gerina bendradarbiavimą tarp vidinių ir išorinių klientų, užtikrina sveikatos priežiūros tęstinumą ir tinkamą koordinavimą Sveikatinimo turizmo paslaugų grandinėje. Tai labai

svarbu Sveikatinimo turizmo paslaugų vartotojams (pacientams, mediatoriams, draudimo kompanijoms, kt.).

6) skatina tarpsektorinį ir daugiadalykį bendradarbiavimą, komandinį darbą.
7) ASPĮ akreditacija yra plačiai paplitusi kitose pasaulio valstybėse. Kai kurios šalys (JAV, Kanada, JK, Prancūzija, kt.) turi net kelias veikiančias akreditacijos sistemas. Daugumoje valstybių ASPĮ akreditacija –savanoriškas procesas, keliose valstybėse (pvz.,Prancūzijoje, Italijoje, Škotijoje ir kt.) –privalomas.Toliau esančioje lentelėje pateikiama sertifikavimo ir akreditavimo sistemų apžvalga.

IŠVADOS

1. Medicinos turizmas yra vienas iš sveikatos saugojimo ir gerinimo būdų, kurio pagrindinis tikslas yra žmonių keliavimas šalies viduje ar į kitą šalį, siekiant padidinti subalansuotą fizinį, dvasinį ir socialinį sveikatos potencialą, gaunant sveikatinimo, sveikatingumo ir kitų turizmo paslaugų. Kitaip tariant, medicinos turizmas yra viena iš naujų turizmo rūšių, užimantis tam tikrą vietą sveikatos turizmo sistemoje.
2. Medicinos turizmo sektorius kaip ir kiekvienas kitas ekonomikos sektorius susiduria su vis didėjančia pasauline konkurencija. Europos mastu Lietuva – nedidelė šalis, todėl siekdama atlaikyti šią konkurenciją ji turi pasiūlyti ilgalaikių ir kokybiškų medicinos turizmo paslaugų ir bendradarbiauti su kaimyninėmis valstybėmis, įgyvendindama bendrus turizmo rinkodaros projektus. Labai svarbu skatinti tarptautinį bendradarbiavimą su Baltijos jūros regiono valstybėmis, ypač kaimynėmis, – Latvija, Estija, – siekiant kuo geriau pristatyti save pasauliui kaip Baltijos turizmo regioną.
3. Stipriosios Lietuvos medicinos turizmo pusės yra aukštos kvalifikacijos gydytojų gausa, pacientų
4. Eilių nebuvimas privačiame sektoriuje, priimtinos paslaugų kainos (palyginus su Vakarų šalimis), platus aukštos kokybės paslaugų pasirinkimas, mentaliteto, kultūrinis bei kalbinis artumas Rytų šalims, kartu būnant ES nare. O taip pat pertekliniai pajėgumai, kalbant apie ligoninių lovų, gydytojų bei medicinos studentų skaičių. Kalbant apie labiausiai medicinos turizmą stabdančius veiksnius Lietuvoje, išskirti veiksniai yra valstybinių institucijų paramos trūkumas, paskolų prieinamumo problema, kokybiškų ir saugių paslaugų įvaizdžio trūkumas bei nepakankamai išvystyta infrastruktūra.

LITERATŪRA

1. Turizmo terminų žodynas internetinė prieiga: http://www.tourism.lt/uploads/documents/Naudinga_informacija/turizmo_terminu_zodynas/Turizmo_zod.pdf [žiūrėta 2015-11-09]
2. Medicinos turizmas, internetinė prieiga http://www.tourism.lt/lt/naujienos/paslaugu-eksporto-potencialo-siulo-ieskoti-turizmo-srityje [žiūrėta 2015-11-09]
3. Kazlauskienė Jurgita. Sveikatos turizmo reglamentavimas. Pasiūlymai į Turizmo įstatymą. Turizmo taryba prie Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos, Lietuvos kurortų asociacijos direktorė, 2010
4. Lietuvos valstybinis turizmo departamentas. Nacionalinė turizmo plėtros 2007–2010 m. programa. – 2006, - URL
5. Medicinos turizmas – priemonė sezoniškumui mažinti http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Turizmas/L.Paulauskienes%20pranesimas.pdf [žiūrėta 2015-10-09]

MEDICAL TOURISM

LORETA LAPINSKAITĖ
Kolpingo kolegija

The Tutor: dr. R. Navickienė

SUMMARY

The article analyzes the theoretical aspect of medical tourism situation in Lithuania and the world as a medical tourism is increasingly popular because it is closely related to health care, healthy lifestyle. Medical tourism in Lithuania also slowly gaining popularity, but the problem is that Lithuania not cover medical tourism potential and has not added either to the world or to the medical tourism map. Nevertheless, in Lithuania every year is attracting more and more tourists from the East (Russia, Belarus, Ukraine, Kazakhstan) and the West (the United Kingdom, Ireland, Denmark) countries who use medical tourism services, and the services provided by public and private health care institutions and intermediaries, which increased thanks to Lithuanian medical tourism awareness. Medical tourism is a relevant area for many countries and especially in Lithuania, which has natural healing resources, deep spa treatment traditions and highly qualified specialists. Medical tourism - an opportunity for tourism businesses to increase the flow of tourists to generate income while encouraging regional development.

KIEKYBINIS TYRIMAS – DVIRAČIŲ TURIZMO INFRASTRUKTŪROS VERTINIMAS LIETUVOJE

EGLĖ ONSKULYTĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Siekiant gerinti ir tikslingai vystyti dviračių turizmą buvo sukurtas vienintelis projektas skirtas būtent šiai turizmo sričiai. Dviračių turizmo galimybių studija – tai 2001 metais parengtas projektas siekiant ištirti dabartinę šalies dviračių turizmo būklę, jo infrastruktūrą. Sparčiai populiarėjant dviračių turizmui, būtina spręsti iškilusias problemas siekiant patenkinti vartotojų poreikius skatinti sveiką gyvenseną bei patį turizmą. Darbe siekiama išsiaiškinti koks yra vartotojų požiūris ir nuomonė apie Lietuvoje esančias dviračių turizmo trasas bei infrastruktūrą (maitinimą, apgyvendinimo galimybes). Gauti rezultatai parodo, jog dabartinė padėtis yra labai prasta.

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Dviračių turizmas- Lietuvoje sparčiai populiarėjanti turizmo sritis. Žmonės vis dažniau renkasi aktyvų poilsį, taip pat keliones dviračiais. Tai yra vienas geriausių būdų pažinti krašto gamtą, kultūrą, žmones. Lyginant su užsienio šalimis, keliaujančių dviračiais po Lietuvą, šiuo metu yra labai mažas skaičius, tai lemia informacijos apie dviračių turizmą stoka, dviračių trasų trūkūmas, bei jų netinkamas žymėjimas, taip pat aptarnavimo infrastruktūros stygius - t.y. trūksta dviračių nuomos, remonto punktų, įrengtų stovyklaviečių ir poilsiaviečių, maitinimo vietų. Kad dviratis taptų populiaria ir pilnaverte turizmo priemone, būtina sukurti tinkamą dviračių turizmo trasų infrastruktūrą ir jos informacinę sistemą.

Siekiant gerinti ir tikslingai vystyti šią turizmo sritį buvo sukurtas vienintelis projektas skirtas būtent dviračių turizmui. Dviračių turizmo galimybių studija – tai 2001 metais parengtas projektas siekiant ištirti dabartinę šalies dviračių turizmo būklę, jo infrastruktūrą. Sparčiai populiarėjant dviračių turizmui, būtina spręsti su šia turizmo šaka susijusias problemas siekiant patenkinti vartotojų poreikius skątinti sveiką gyvenseną bei turizmą.

Darbo problema: neaiški žmonių, kurie naudojasi dviračių takais bei keliauja dviračiais, nuomonė apie dviračių infrastruktūrą Lietuvoje.

Darbo tikslas: išsiaiškinti kaip yra vertinama dabartinė dviračių infrastruktūra.

Darbo uždaviniai:

1. Trumpai pristatyti projektą „Dviračių turizmo Lietuvoje galimybių studija“
2. Išsiaiškinti kaip yra vertinama dabartinė dviračių turizmo infrastruktūra.
3. Pateikti tyrimo rezultatus.
4. Pateikti išvadas.

1. „Dviračių turizmo Lietuvoje galimybių studija“ pristatymas

Dviračių turizmo galimybių studija – tai 2001 metais parengtas projektas siekiant ištirti dabartinę šalies dviračių turizmo būklę, jo infrastruktūrą. Projekte buvo aiškiai išskirtos pagrindinės užduotys, kurias bus siekiama įgyvendinti:

1. Dviračių kelių sistemos šalyje formavimas.

2.Dviračių kelių ženklinimo sistemos vystymas, pagrįstas jau egzistuojančiais pavyzdžiais Europos Sąjungoje(ES) ir kitose šalyse kandidatėse į ES.

3.Teikiamų trasų realizavimo galimybių išaiškinimas ir techninių reikalavimų dviračių takams bei paslaugoms nustatymas.

4.Dviračių kelių ženklinimo galimybių tyrimas ir techninių reikalavimų ženklams parengimas.

5.Pagrindinės informacijos, reikalingos PHARE 2002m.. programos dokumentacijai pagal nustatytas procedūras rengti, paruošimas.

Projekte minima, kad Turistai-dviratininkai siekia atrasti naujų kelionės įspūdžių ir dėl to per kiekvienas atostogas keliauja naujais dviračių maršrutais. Todėl galima teigti, kad ateityje Lietuvoje keliaujantys turistai bus žmonės šiuo metu važinėjantys kitų šalių keliais. Dviratininkai nori keliauti su lengvai pakeičiamu maršruto planu ir dienos distancijomis. Deja, dabartinės apgyvendinimo galimybės daugelyje Lietuvos dalių yra ribotos ir būtų sunku apgyvendinti 10-20 žmonių grupes vienu metu. Viena pagrindinių projekto prielaidų yra tai, kad keliaujantys dviračiais turistai renkasi autentiškus vaizdus ir objektus. Tai sukuria geras galimybes užmiestyje plėtojamoms apgyvendinimo punktams. Lietuvoje jų formavimas jau šiuo metu yra gana sėkmingas, tačiau dabartinė dviračių kelių ir takų kokybė Lietuvoje nėra patenkinama. Norint sukurti gerą produktą, investicijos į rajoninių kelių asfaltavimą yra neišvengiamos.

2. Dabartinės dviračių infrastruktūros vertinimas

Norint pasiekti darbo tikslą ir sužinoti vartotojų poreikius bei nuomonę apie naudojimąsi dviračių takais, bei dviračių infrastruktūros problemas buvo atliktas kiekybinis tyrimas.

Kiekybinis tyrimas – tai sisteminis empirinis socialinio reiškinio tyrimas, kurio metu pasitelkiamos statistinės, matematinės ar skaičiavimo technikos. Jo tikslas – išvystyti ir pritaikyti matematinius modelius, teorijas ir hipotezes, susijusias su tiriamu reiškiniu. Kiekybiniame tyrime esminis yra matavimo procesas, nes jis sukuria ryšį tarp empirinių stebėjimų ir kiekybinių santykių matematinės išraiškos. Tiriant kiekybiškai, užduodami siauri, specifiniai klausimai ir į juos tikimasi gauti tikslius, vienareikšmius atsakymus. Tuo šis tyrimas skiriasi nuo kokybinio.

Kiekybinis tyrimas įprastai atliekamas moksliniais metodais, į kuriuos įeina:

- Modelių, teorijų ir hipotezių sukūrimas;
- Matavimo įrankių ir metodų plėtojimas;
- Eksperimentinė kintamųjų kontrolė ir keitimas;
- Empirinių duomenų rinkimas;
- Duomenų analizė.

Tyrimo laikotarpis. Tyrimas vykdytas 2015 metų spalio ir lapkričio mėnesiais.

Tyrimo populiacija ir imtis. Tiriamųjų kiekybinę imtį sudarė sutikę dalyvauti apklausoje dviračių sporto entuziastai bei dviratininkai iš visos Lietuvos savivaldybių. Apklausa buvo organizuojama vienu etapu. Pirmame etape prašoma užpildyti pateiktą anketą svetainėje www.apklausa.lt Pasibaigus pirmo etapo apklausai buvo gauta 180 užpildytų anketų.

Tiriamieji klausimai: 12

Tyrimo problema: buvo nenoriai atsakinėjama, būtent dėl šios priežasties buvo prašoma tai padaryti keletą kartų, taip pat buvo gauta nusiskundimų/pasiūlymų dėl anketos stiliaus (galimybės pasirinkti kelis atsakymų variantus).

Tyrimo etika. Respondentai dalyvauja tyrime savanoriškai. Respondentams buvo pranešta, kad bus užtikrintas informacijos teikėjo konfidencialumas ir anonimiškumas.

Tyrimo metodai. Duomenų rinkimo metodas – anketinė apklausa internete (www.apklausa.lt)

naudojant iš anksto parengtą klausimyną . Anketa buvo išplatinta privačioje dviračių entuziastų ir sportininkų grupėje. Buvo prašoma kuo tiksliau atsakyti į pateiktus klausimus. Gauti duomenys apdoroti atliekant statistinę duomenų analizę.

3. Tyrimo rezultatai

Tyrimui parengta anoniminė anketa. Apklausos instrumentas klausimynas. Anketinė apklausa atlikta su dviračių entuziastais bei dviračių sporto atstovais. Klausimyną sudaro 12 uždaro ir 1 atviro tipo klausimai. Iš viso pateikti 13 klausimų. Anketoje nebuvo teisingų ir neteisingų atsakymų, respondentams tiesiog reikėjo išsirinkti ir pažymėti tokį atsakymą, kuris labiausiai atspindi jų nuomonę.

Atliekant kiekybinį tyrimą ir siekiant išsiaiškinti esamos dviračių infrastruktūros bei trasų kokybę vartotojų atžvilgiu, pirmiausia buvo prašyta pateikti demografinius duomenis (lytis, amžius):

Atsakymo variantai	Santykis
Vyras	71.4%
Moteris	28.6%

Atsakymo variantai	Santykis
18- 25 m.	14.3%
25 - 40 m.	71.4%
40 - 60 m.	0.3%
Virš 60 metų	14.0%

Matoma, kad didžioji dalis respondentų užsiimančių dviračių sporto ir keliavimu yra vyrai. Amžiaus cenzas vyrauja tarp 25 – 40 metų.

Trečiu klausimu buvo prašyta pažymėti ar respondentas turi dviratį. Visi apklausoje dalyvavę respondentai pažymėjo atsakymą taip. Galima teigti, jog apklaustųjų grupė yra tikrai tikslinga, o savo nuomonę išreiškę respondentai tikrai susiduria ir naudojasi esama dviračių infrastruktūra.

Atsakymo variantai	Santykis
Taip	100.0%
Ne	0.0%

Ketvirtu klausimu buvo klausiama ar respondentai naudojasi dviračiu, ne tik domisi šia turizmo šaka. Visi atsakiusieji pažymėjo atsakymą taip, kas leidžia teigti jog tolimesniuose klausimuose išreikšta nuomonė bus neišgalvota ir tikslinga.

Atsakymo variantai	Santykis
Taip	100.0%
Ne	0.0%

Penktu klausimu buvo klausiama „Kiek dažnai važinėjate dviračiu?“, kuriuo siekiama sužinoti kiek dažnai yra naudojami esami dviračių takai. Didžioji respondentų dalis, net 71,4 % apklaustųjų atsakė jog dviračių naudojasi 1 – 4 kartus per savaitę.

Atsakymo variantai	Santykis
1 - 4 kartus per savaitę	71.4%
1 - 2 kartus per mėnesį	14.3%
1 - 2 kartus per metus	14.3%

Šeštu klausimu buvo norima sužinoti kokiu tikslu respondentai važinėja dviračiu. Didžioji dauguma (42,9 %) atsakė, jog važinėjimas dviračiu jiems yra aktyvaus laisvalaikio išraiška bei sporto priemonė. Po 28,6 % pasidalino tokios formos kaip susisiekimo priemonė bei būdas kelionėms ir turizmui.

Atsakymo variantai	Santykis
susisiekimas	28.6%
turizmas, kelionės	28.6%
sveikatingumas, rekreacija	0.0%
aktyvus laisvalaiskis, sportas	42.9%

Septintas klausimas „Kiek laiko važinėjate dviračiu?“ skirtas sužinoti ar dviračiai, kaip turizmo, sporto ar susisiekimo priemonė yra populiari ir jau seniai vyraujanti respondentų gyvenime. Po 42,9 % pasidalino 2 metų laikotarpis ir 3 metų ir daugiau laiko tarpas. Galima teigti , jog dviratis kaip priemonė keliauti ar pasiekti tašką A iš taško B yra jau nebenaujiena apklausties respondentams.

Atsakymo variantai	Santykis
1 metus	14.3%
2 metus	42.9%
3 metus ir daugiau	42.9%

Aštuntu klausimu buvo paklausta „Kokią naudą Jums teikia važiavimas dviračiu?“ Respondentai turėjo vienintelį pasirinkimo variantą, todėl teikiama nauda buvo apgalvota tikslingai. Didžioji dalis, net 57 % atsakiusieji teigia jog važiavimas dviračiu stiprina sveikatą, taip pat 28,6 % teigia, kad tai puiki aktyvaus laisvalaikio dalis ir 14,3 % -tams respondentų tai pagrindinis transportas įveikiant atstumą į darbą ar namo.

Atsakymo variantai	Santykis
gerina nuotaiką	0.0%
stiprina sveikatą	57.1%
padeda išlaikyti gražias kūno linijas	0.0%
puiki aktyvaus laisvalaikio dalis	28.6%
pagrindinis transportas įveikiant atstumą į darbą ar namo	14.3%

Devintas klausimas veda prie pagrindinio šio tyrimo tikslo: „Ar esate patenkinti dabartine dviračių turizmo infrastruktūra?“ Buvo norėta išsiaiškinti bendrinę nuomonę apie dabartinę dviračių infrastruktūra Lietuvoje. 100.0 % atsakiusiųjų pareiškė jog nėra patenkinti dabartine dviračių infrastruktūra.

Atsakymo variantai	Santykis
Taip	100.0%
Ne	0.0%

Dešimtas klausimas : Su kokiomis problemomis susiduriate naudodamiesi dviračių takais? Buvo klausiama siekiant išskirti pagrindines problemas vyraujančiose dviračių trasose. Pgrindinės problemos su kuriomis susiduria dviratininkai bei turistai keliaujantys dviračiais yra: dviračių takai turi savybę „nutrūkti“,pėstieji,dviračių takai yra neremontuojami, neprižiūrimi, nevalomi.

Atsakymo variantai	Santykis
dviračių takai turi savybę „nutrūkti“	42.9%
sunkiai įveikiami kelio pabaigoje esantys borteliai	0.0%
pėstieji	42.9%
dviračių takai užmiestyje neremontuojami ir neprižiūrimi, nevalomi, netinkami naudoti	14.3%

Vienuoliktu klausimu „Iš kur sužinote apie Lietuvoje esančias dviračių trasas?“ buvo siekiama sužinoti kuri priemonė yra geriausia norint pagerinti dviračių turizmo šaką, sužinant apie Lietuvoje esančias dviračių trasas. Gauti rezultatai rodo, jog apklaustoji tikslinė grupė apie dviračių trasas sužino iš tikslingų forumų skirtų tik dviratininkams ar socialinių tinklų. TIC ir kitos su turizmu susijusios vietos nėra populiarios tarp tų, kurie keliauja dviračiais.

Atsakymo variantai	Santykis
www.tourism.lt	0.0%
Facebook	28.6%
Forumai (www.velomanai.lt ir kt.)	71.4%
Iš draugų	0.0%
TIC (Turizmo informacijos centras)	0.0%

Dvyliktas klausimas buvo pateiktas matricos tipu, kuris, apėmė 6 uždarus teiginius. Buvo prašoma atskirai įvertinti dviračių infrastruktūros saugumą, informatyvumą, trasų pasieiamumo galimybes, tvarkingumą, esančių lankytinų objektų atstumą nuo trasų, paslaugų gausą esančia palei trasas tokią kaip apgyvendinimo galimybes bei maitinimą. Respondentų teigimu dabartinė dviračių turizmo infrastruktūra yra blogos arba vidutiniškos būklės. Yra dvi pagrindinės problemos į kurias reiktų atsižvelgti projektuojant ir kuriant naujas trasas bei tobulinant esamas – tai saugumas trasose ir informatyvumas.

	(blogai)	(vidutiniškai)	(gerai)
Saugumas	(100.0%)	(0.0%)	(0.0%)
Informatyvumas	(100.0%)	(0.0%)	(0.0%)
Takų pasiekiamumo galimybės	(42.9%)	(42.9%)	(4.3%)

Tvarkingumas	(0.0%)	(85.7%)	(14.3%)
Esančių lankytinų objektų atstumas nuo takų	(0.0%)	(100.0%)	(0.0%)
Paslaugų gausa, esanti palei trasas (nakvynė, maitinimas)	(0.0%)	(71.4%)	(28.6%)

Tryliktasis atviro tipo klausimas buvo skirtas respondent nuomonei išreikšti, gauti patarimų kaip būtų galima pagerinti apklausą, taip pat išreikšti pasiūlimus, pakeitimus, kurie būtų naudingi dviračių turizme. Čia pateikiama lentelė, kurioje pateiktos gautos anonimiškos respondentų citatos.

“Didžiausia problema mieste yra dviračių takais einantys pėstieji, ypač kai gretimai yra pėsčiųjų takas. Taip pat suaižėjusios ir “pasistojusios” plytelės, dviračių takų nutrūkimas, arba nebūtinas pėsčiųjų perėjos kirtimas, 30 metrų išbarstyti dviračių takai situacijos negerina ir gyvenimo dviratininkams tikrai nelengvina (Vilnius)“
„Reiktų leisti pasirinkti kelis atsakymo variantus, nes pvz. Trūkumų takai tikrai ne vieną turi : pėstieji, bortai, įvairios kliūtys. Pavydžiui man pagrindinis įrankis sužinoti apie įvairias trasas yra internete esantys google ir maps žemėlapiai.“
„Kai atliksite tyrimą, siūlyčiau rimtai imtis pokyčių dviračių takuose. Sėkmės“

IŠVADOS

1. Išanalizavus „Dviračių turizmo Lietuvoje galimybių studija“ išaiškėjo, kad tai dviračių infrastruktūros ir turizmo informacinių ženklų sistemos plėtros projektas. Tai vienintelis dokumentas skirtas apžvelgti, suvokti ir ieškoti sprendimų dviračių turizme. Projekto metu svarbiausias dėmesys buvo skirtas užsienio turizmo plėtros perspektyvoms nustatyti, taip pat svarbiausių dviračių turizmui atraktyvių objektų išsidėstymas Lietuvoje.
2. Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad dviračių turizmas yra reikalingas , būtina tobulinti infrastruktūrą ir skatinti šios turizmo srities augimą. Kaip pagrindinį dviračių infrastruktūros trukdį apklaustieji pažymėjo lėšų trūkumą, netvarkingas ir neužbaigtas trasas ir apgyvendinimo bei maitinimo nepatogumus, taip pat nemažai įtakos turi netinkamas trasų žymėjimas. Tyrimas išskyrė pagrindinę dviračių turizmo problemą – „dviračių trasų nutrūkimą“, kuri yra dažniausiai minima ir matoma apklausos rezultatuose bei komentaruose. Šią problemą galima susieti su trasų rengėjais, kurie ne visada būna susiję su šia veikla.
3. Empirinis tyrimas parodė, jog dabartinė dviračių turizmo infrastruktūra yra žemame lygyje, žemėlapiuose nepaženklinti netoliese esantys lankyti objektai, lėtai vystomas pėsčiųjų ir dviračių takų tinklas; nėra specialiai įrengtų dviračių parkavimo ir saugojimo vietų, dviračių takai susilieja su pėsčiųjų takais, ne visur nekokybiškos jų dangos, menka papildomų paslaugų pasiūla dviračių turizmui vystyti.

LITERATŪRA

1. Banikonytė, M. (2005) *GIS panaudojimas dviračių trasų ženklinimui.* Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
2. Daukšas, J. (2004) *Aplinkos apsaugos technologijos.* VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
3. Kavaliauskas, P. (2009) *Dviračių turizmo sistemos plėtojimo perspektyvos Lietuvoje.* Vilniaus universitetas.
4. Robins, D. (2000) *Cycling tourism.*; (Peržiūra: 2015 11 08; 16:27) http://www.researchgate.net/publication/266883298_Cycling_tourism?enrichId=rgreq-

b0c69b25-13e1-4732-8f1e-7aa240acc937&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI2Njg4MzI5ODtBUzoxNjYwNDk2NTE2MzQxNzZAMTQxNjYwMDczMDgwMA%3D%3D&el=1_x_2
5. Rutkovienė, V.M., Sabienė, N. (2008) *Aplinkos tarša.* Akademija.
6. Tarptautinio projekto „Dviračių turizmas“ dalyvių viešnagė Kuldigoje (Latvija). (2013) *Standartinė publikacija* (Peržiūra: 2015 11 08; 12:03) http://www.plungesvvg.lt/vvg-veikla/tarptautinis-bendradarbiavimas/174-tarptautinio-projekto-dviraciu-turizmas-dalyviu-viesnage-kuldigoje-latvija.html

QUANTITATIVE RESEARCH - BICYCLE TOURISM INFRASTRUCTURE ASSESSMENT IN LITHUANIA

EGLĖ ONSKULYTĖ
Kolping University of Applied Sciences

Consultant: dr. R. Navickienė

SUMMARY

In order to improve and purposefully develop cycling tourism was created the only project specifically designed for this tourist area. Bicycle tourism feasibility study - in 2001 it developed the project to explore the country's current state of cycling tourism and its infrastructure. The rapidly growing popularity of bicycle tourism, it is necessary to solve the problems in order to meet the needs of users to promote healthy lifestyles and tourism itself. The paper aims to find out what is the consumer attitude and opinion about Lithuania existing bicycle routes and tourist infrastructure (power, the possibilities for accommodation). The results show that the current situation is very bad.

EKONOMIKOS POKYČIŲ ĮTAKA LIZINGO RINKOS VYSTYMUISI: BALTIJOS ŠALIŲ ATVEJIS

KRISTINA PEČIUKONYTĖ
Kauno technologijos universitetas

Vadovė: lekt. J. Stankevičienė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama Baltijos šalių lizingo rinkos plėtra 2005 – 2013 m. bei vykstančių ekonomikos pokyčių įtaka lizingo rinkos vystymuisi. Nagrinėjami paklausą formuojančių veiksnių skirtumai skirtingų ekonominių ciklų metu. Tiriama sąsaja tarp lizingo rinkos plėtros ir šalies BVP. Nors MVĮ yra Europos ekonomikos variklis, tačiau jos turi ribotą prieigą prie išorinio finansavimo. Dėl to lizingas - puiki alternatyva banko paskoloms gauti. Kadangi juridiniai asmenys yra pagrindiniai lizingo paklausą formuojantys veiksniai, tiriami jų pokyčiai ir elgsena. Straipsnyje išskiriami trys pagrindiniai periodai – pakilimo, nuosmukio ir augimo. Darbe buvo bandoma nustatyti ar prasidėjus augimo laikotarpiui, lizingo rinka vystėsi tokiu pačiu tempu, kaip esant pakilimo metui.

ĮVADAS

Lizingas, kuris dar kitaip yra vadinamas kaip išperkamoji nuoma, šiandieniniame gyvenime dažnai naudojama paslauga tarp fizinių ir juridinių asmenų. Daugelis nori įsigyti pakankamai brangų daiktą: transporto priemonę, įrengimą, kitą nekilnojamąjį ar kilnojamąjį turtą būtent šiuo metu, tačiau neturi reikiamos pinigų sumos, todėl lizingas yra puiki alternatyva norint įsigyti prekę neturint didelės pinigų sumos šiandien, kadangi lizingo gavėjas už tam tikrą turtą moka visą sutarties laikotarpį. Lizingo paslaugą gali skirti lizingo bendrovės - bankas, lizingo objektą gaminanti įmonė ar tiesiog lizingo kompanija, kurių tikslas – išlikti konkurencingais rinkoje. Lizingo bendrovių dėka asmenys gali lengviau realizuoti savo tikslus, todėl ši finansavimo sistema yra labai aktuali šiandien, nes daugelis asmenų naudojasi lizingo teikiamomis paslaugomis, vartotojams sukuriama puiki galimybė nuolatos atsinaujinti ir tobulėti. Dėl nuolatos tobulėjančio pasaulio atsiranda daug naujovių ir turima technika greitai morališkai susidėvi, tad vis galima atnaujinti turimą techniką naudojantis šia finansavimo sistema.

Ekonomikoje vyrauja svyravimai, todėl yra išskiriami keturi fazės ciklai kaip augimas, pakilimas, smukimas ir nuosmukis. Paskolų paklausą formuoja skirtingi veiksniai, tai namų ūkiai, įmonės, kurių skolinimąsi tiesiogiai įtakoja kiekvienas ekonominis ciklas. Ekonomikos sąlygoms gerėjant, esant augimo ir pakilimo fazėms, būdingas vartotojų išlaidų didėjimas ir paskolų paklausos didėjimas. Smukimo ir nuosmukio periodais vartotojai mažiau išleidžia, todėl šiuose etapuose vyrauja pinigų paklausos mažėjimas. Naudojantis išperkamąja nuoma galima išlaikyti savo finansinį likvidumą, tačiau lizingo paklausą formuojantys veiksniai elgiasi įvairiai, veikiant skirtingiems ekonominiams ciklams, todėl svarbu tirti ir išsiaiškinti ekonomikos pokyčių įtaką lizingo rinkai.

Tyrimo objektas: Baltijos šalių lizingo rinka.

Straipsnio tikslas: išnagrinėti ekonomikos pokyčių įtaką lizingo rinkos vystymuisi.

Tikslui pasiekti buvo išsikelti šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti lizingo sutarties sampratą teoriniu aspektu;

2. Ištirti lizingo davėjų skaičiaus pokyčius;
3. Išnagrinėti Lietuvos lizingo rinkos vystymąsi ekonomikos pokyčių kontekste;
4. Palyginti Baltijos šalių lizingo rinkos pokyčių tendencijas;
5. Pateikti išvadas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros bei statistinių duomenų analizė.

Tyrimo laikotarpis: 2005 – 2013 m.

Duomenų šaltiniai: mokslinė literatūra. Lietuvos bankų asociacija, Baltijos šalių lizingo statistika. Lietuvos statistikos departamentas, rodiklių duomenų bazė. VĮ Registrų centro duomenys.

1. Lizingo sutarties samprata

Pasak Dainauskienės (1996, p. 4), lizingas – tai netradicinė finansavimo sistema, jungianti ilgalaikės nuomos ir kreditavimo elementus. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.567 straipsnio 1 dalį (LR CK 6.567 str. 1 d.) lizingo sutarties samprata aiškinama, kad „pagal lizingo sutartį viena šalis (lizingo davėjas) įsipareigoja įgyti nuosavybės teise iš trečiojo asmens kitos šalies (lizingo gavėjo) nurodytą daiktą ir perduoti jį gavėjui valdyti ir naudoti verslo tikslais už užmokestį su sąlyga, kad sumokėjus visą lizingo sutartyje numatytą kainą, daiktas pereis lizingo gavėjui nuosavybės teise, jeigu sutartis nenumato ko kita“.

Pagal LR CK 6.567 straipsnio 3 dalį „lizingo davėjas pagal sutartį gali būti bankas arba kitoks pelno siekiantis juridinis asmuo“. Šia prasme finansinės nuomos reglamentavimas siejasi su įmonių teise, nes finansinės nuomos veiklą vykdantiems subjektams gali būti nustatyti tam tikri reikalavimai. Finansinė nuoma priskiriama finansinio tarpininkavimo veiklai. Lietuvoje finansinės nuomos veikla šiuo metu nėra licencijuojama ir nėra nustatyta papildomų reikalavimų lizingo davėjams. Reikia pabrėžti, kad, palyginti su kitomis finansinės veiklos rūšimis, finansinė nuoma santykinai mažiau rizikinga, todėl nustatyti griežtus reikalavimus finansinę nuomą vykdantiems subjektams iš esmės nėra būdinga (Lisauskas, 2015).

G. Startienė (2002, p. 274) išskiria, kad dažniausiai lizingas (angl. leasing) – tai: ilgo naudojimo vartojimo ir investicinių prekių nuoma, kai lizingo davėjas (lizingo įmonė, gamintojas, pardavėjas) išnuomoja objektą lizingo gavėjui (naudotojui, įmonei, asmeniui) tam tikram laikotarpiui, lizingo gavėjas atsiskaito, vykdydamas dalinius lizingo mokėjimus (kas mėnesį arba ketvirtį). Lizingas tai – ne paprasta nuoma, o specifinė, kuri priartina lizingą prie kredito. Skirtingai nei įprastinės nuomos atveju, lizinge paprastai dalyvauja ne du, o trys ir daugiau subjektų: lizingo objekto gamintojas (tiekėjas), lizingo (finansinė) kompanija ir lizingo naudotojas.

Kaip įvardina J. Šatas (2006, p. 75), kad lizingo dalyko (objekto) nuomos trukmė nustatoma sandorio šalių susitarimu ir priklauso nuo jo vartotojiškos paskirties bei amortizacinės trukmės. Tarptautinėje komercinėje praktikoje išskiriami trumpalaikiai – iki 5 m. lizingo sandoriai (angl. renting), vidutinės trukmės – iki 10 m. sandoriai (angl. hiring) ir ilgalaikiai – iki 15 m. arba ilgesniam laikotarpiui sudaromi lizingo sandoriai. Bet kuriuo atveju lizingo sandorio galiojimo trukmė turi būti ne ilgesnė nei objekto amortizacinis laikotarpis. Išperkamoji nuoma paprastai reikalauja 10 % - 15 % pradinės įmokos ir atliekamos mėnesinės išmokos paprastai mažesnės nei tradicinių paskolų. Lietuvoje gyventojus labiausiai stabdo tam tikras finansinis neužtikrintinumas. Naują automobilį dauguma šalies gyventojų pirktų tik tada, jeigu lizingo įmokos neribotų kitų namų ūkio išlaidų (Kovaliov, Snieška, Simanavičius, 2015).

Šiandien daugiau įrangos finansuojama pagal išperkamosios nuomos sutartį nei imant vartojamą paskolą iš banko, privataus sektoriaus, ar bet kurio kito įrangos finansavimo metodo.

Beveik bet kuris turtas, kuris gali būti nupirktas, taip pat gali būti ir nuomojamas pagal lizingo sutartį, turtas kaip lėktuvai, laivai, palydovai, kopijavimo įrangos, automobiliai. Pasak, Amerikos įrangos nuomotojų asociacijos, 80 % Amerikos bendrovių šiuo metu pasinaudoja lizingu kasmet įsigydami daugiau kaip už 200 milijardų kapitalo įrangos (Nevitt, Fabozzi, 2000).

Lizingas yra dažnai vertinamas kaip pakaitalas vidutinės ir ilgalaikės trukmės kredito. Mažos ir vidutinės įmonės didele dalimi finansuojamos iš vidinių šaltinių, tiek iš verslo savininko bei nepaskirstytojo pelno. Daugelis MVĮ naudoja išorinius finansavimo šaltinius, pavyzdžiui, banko paskolos, lizingas, prekybos kreditai, faktoringas, tačiau MVĮ paprastai sunkiau pasiekiamas išorinis finansavimas nei didelėms įmonėms. Santykinai didelę lizingo svarbą dėl išorinio finansavimo mažoms ir vidutinės įmonėms patvirtino neseniai atliktas tyrimas, kuris patvirtino, kad lizingas buvo populiariausias išorinio finansavimo šaltinis (Kraemer-Eis & Lang, 2012).

Mažos ir vidutinės įmonės yra Europos ekonomikos variklis (Neuberger & Räthke-Döppner, 2013). Viena iš pagrindinių problemų yra sunkesnė prieiga prie išorinio finansavimo, bankai riboja kreditą. Lizingas yra alternatyva banko paskoloms gauti ir didėja mažų ir vidutinių įmonių svarba Europoje. Vokietijoje lizingas yra vienas iš svarbiausių išorinio finansavimo šaltinių. Beveik pusė iš išoriškai finansuojamo kapitalo investicijų finansuojamos iš lizingo, 85 % lizingo klientų yra mažos ir vidutinės įmonės. Europos lizingo rinkoje 2013 m. bendra naujų lizingo apimčių vertė siekė 251,9 milijardų eurų, buvo suteiktos įmonėms atstovaujamoms per Leaseurope narius (Leaseurope, 2013). Šiaurės ir Baltijos šalyse išperkamosios nuomos augimo tempai pagal turto rūšį didžiausi buvo transporto priemonių grupėje.

2. Lietuvos lizingo bendrovių skaičiaus pokyčiai 2005 – 2013 m. laikotarpiu

Tyrimo metu vyko lizingo davėjų kaita. Lizingo bendrovės - SEB bankas, Swedbank grupės įmonės Lietuvoje, Nordea Finance Lithuania bei DNB lizingas, užimančios didžiausią rinkos dalį pagal lizingo portfelį, įkurtos buvo anksčiau nei vykdomo tyrimo pradžios laikotarpis.

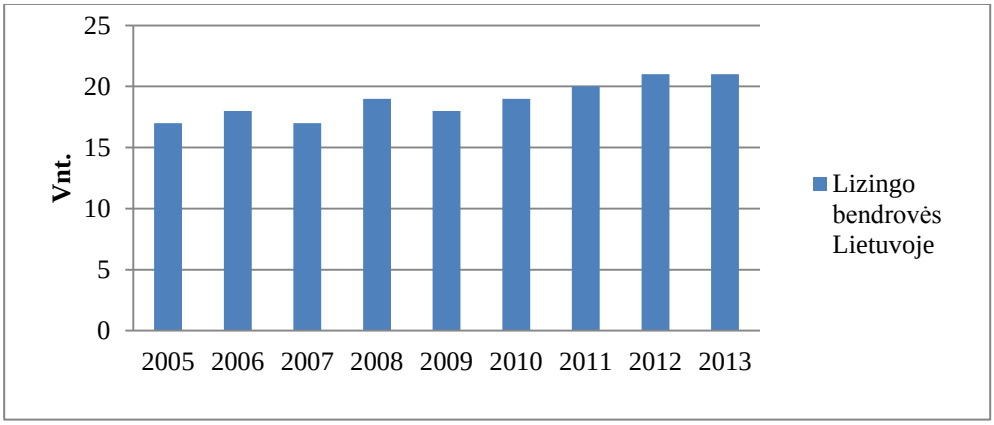

1 pav. **Lizingo bendrovių skaičius Lietuvoje 2005 – 2013 m.**
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis VĮ Registrų centro duomenimis

Vartotojų segmentams žinomas kaip „SEB lizingas“ veikęs iki 2013 m. lapkričio 25 dienos buvo prijungtas prie SEB banko, kuris perėmė visus antrinės bendrovės įsipareigojimus ir turtą. Iki 2009 m. savo veiklą vykdęs „Hansabank grupės įmonės Lietuvoje“ buvo įvykdytas pavadinimo keitimo procesas ir tapo „Swedbank grupės įmonės Lietuvoje“. Iki 2010 m. žinomas kaip „DnB NORD lizingas“ tapo „DNB lizingas“. Tyrimo pradžioje veikė 17 lizingo bendrovių (žr. 1 pav.). 2006 m. periodu įkurta nauja lizingo bendrovė – UAB „Lizingas Plius“, tačiau 2007

m. šiai įmonei iškelta bankroto byla. Nuo 2008 m. lizingo paslaugas pradėjo teikti „Pohjola Finance Lithuania“ ir UAB „SAC Lizingas“, tačiau 2009 m. ši įmonė buvo likviduota. Nuo 2010 m. veiklą vykdyti pradėjo UAB „Auto nuoma ir lizingas“. 2011 m. lizingo teikėjų skaičius – 20, paslaugas pradėjo teikti SIA „UniCredit Leasing“ Lietuvos filialas ir UAB „Nordakso lizingas“, tačiau šiuo laikotarpiu UAB „NORD/LB lizingas“ nutraukta veikla. 2012 m. veiklą vykdyti pradėjo UAB „Generalinis lizingas“. 2013 m. kaip ir 2012 m. lizingo paslaugas teikė 21 lizingo bendrovė, tačiau nors ir teikėjų skaičius nepakito, bet naujai paslaugas pradėjo teikti UAB „Greitas lizingas“ ir UAB „Turto lizingas“, o UAB „FF lizingas“ ir UAB „Autoūkio lizingas“ bankrutavo.

3. Lietuvos lizingo rinkos vystymosi tendencijos ekonomikos pokyčių kontekste

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą susiformavo palankios sąlygos sparčiam ekonomikos augimui. Vyravo vartotojų išlaidų bei paskolų paklausos didėjimas, kurį įtakojo aktyvus Lietuvos ūkio augimas. Paskolų paklausą formuojantys veiksniai turėjo palankias sąlygas gauti kreditą, bankai lengvino kreditų išdavimo tvarką atsižvelgiant į gerėjančias ekonomines sąlygas bei kreditų poreikį. Lietuvos lizingo rinkos tyrimo rezultatai parodė (žr. 1 lent.), kad esant sparčiam ekonomikos augimui, lizingo portfelis tendencingai didėjo iki 2008 m., o naujai pasirašytų sutarčių suma 2007 m. pasiekė maksimumą, tai įtakojo ir šalyje vyravęs smarkus BVP augimas, kuris tendencingai didėjo iki 2008 m. (žr. 2 pav.). Pagrindinis lizingo rinkos vartotojų segmentas – juridiniai asmenys, kurie ekonomikos pakilimo metu aktyviai skolinosi, nesiekė išvengti rizikos, pasitikėjo finansinėmis institucijomis. Pasak Jakeliūno (2010), Lietuvos ekonomika daugiausiai augo dėl sparčiais tempais didėjančio gyventojų skolinimosi ir dėl to kylančio vartojimo bei nekilnojamojo turto paklausos.

1 lentelė. **Lietuvos lizingo rinkos pokyčiai 2005 – 2013 m. periodu**

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Lizingo portfelis, mln. Lt	5320	7481	10857	11337	7776	6012	5344	5014	5288
Absoliutinis pokytis, mln. Lt		2161	3376	480	-3561	-1764	-668	-330	274
Procentinis pokytis, %		40,6%	45,1%	4,4%	-31,4%	-22,7%	-11,1%	-6,2%	5,5%
Naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma, mln. Lt	4569	6218	9185	6287	890	1807	2327	2650	3026
Absoliutinis pokytis, mln. Lt		1649	2967	-2898	-5397	917	520	323	376
Procentinis pokytis, %		36,1%	47,7%	-31,6%	-85,8%	103,0%	28,8%	13,9%	14,2%

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos bankų asociacijos duomenimis

Prasta pasaulio ekonominė situacija, didėjantis nedarbo lygis, aukštos palūkanų normos neigiamai įtakojo Lietuvos ūkio augimą. Bankų analitikai senokai kalbėjo apie nekilnojamojo turto burbulo pavojus, tačiau bankai toliau neatsakingai skolino statybos bendrovėms ir fiziniams asmenims, remdamiesi vien savo, kaip banko, rizikų minimizavimu, nesirūpino verslo projektų objektyviu vertinimu ir galimų rizikų Lietuvos ir pasaulio ekonomikoje išsiaiškinimu klientui (Balkevičius, 2015). Išsivysčiusi ekonominė krizė lėmė lizingo rinkos mažėjimo tendencijas. 2009 m. lizingo portfelis sumažėjo 31,4 %, analizuojamo periodo metu šis neigiamas pokytis buvo didžiausias, mažėjimas tęsėsi iki 2012 m. Lietuvos ekonomikos lėtėjimo tempai įtakojo vartotojų išlaidų mažėjimą, paskolų paklausos kritimą. Bankai, lizingo bendrovės pradėjo griežčiau vertinti skolintojus. 2008 m. naujai pasirašytų sutarčių suma sudarė neigiamą pokytį, tai lėmė buvusi nepalanki šalies ekonominė situacija. Tyrimo rezultatai parodė (žr. 1 lent.), kad 2009 m. neigiamas pokytis naujai pasirašytų sutarčių sumos buvo pats didžiausias viso analizuojamo periodo metu, o

šalyje 2009 m. BVP sumažėjo 20,2 %, todėl yra glaudus ryšys tarp BVP ir naujai pasirašytų sutarčių sumos, kadangi Lietuvos ekonomikos nuosmukio metu, namų ūkiai bei juridiniai asmenys pradėjo taupyti, ribojo savo vartojimą, vengė rizikos, todėl sumažėjo paskolų paklausa.

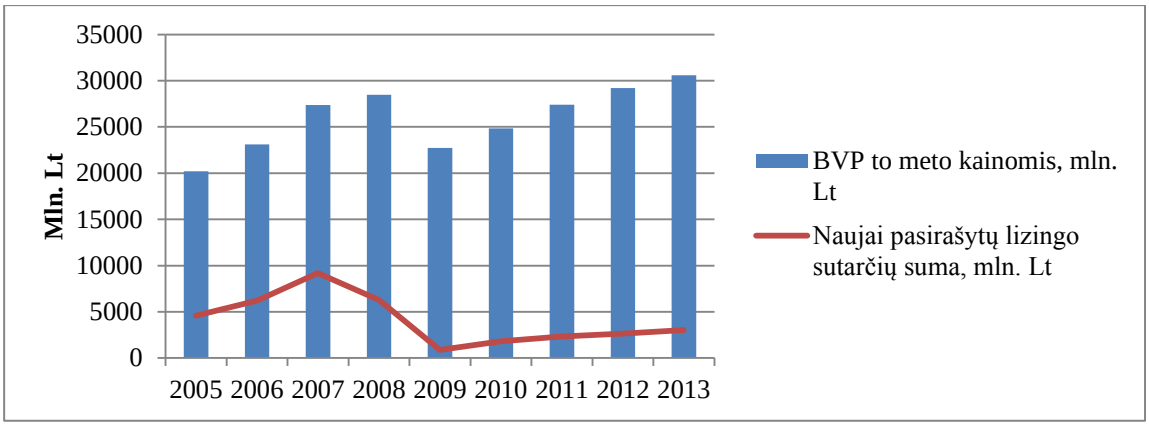

2 pav. **Lietuvos BVP 2005 – 2013 m. periodu ir naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma**
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Lietuvos bankų asociacijos duomenimis

2010 m. Lietuvos ekonomikai pradėjus augti, naujai pasirašytų sutarčių sumos pokytis pakrypo į teigiamą pusę (žr. 1 lent.), tačiau suma buvo ženkliai mažesnė nei 2005 – 2008 m. periodu, kai šalyje vyravo spartus ekonomikos augimas. Nuo 2010 m. pradėjęs didėti BVP jau 2012 m. viršijo 2008 m. BVP, tačiau naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma didėjo ne taip intensyviai ir iki tiriamo periodo pabaigos neviršijo nei vienų metų sumos, kai šalyje vyravo ekonomikos augimas bei pakilimas. Po įvykusios ekonominės krizės lizingo paklausą formuojantys veiksniai atsargiau vertino savo galimybes, todėl mažiau naudojosi teikiamomis lizingo bendrovių paslaugomis, tačiau Lietuvos bankų asociacijos duomenimis, 2013-ieji traktuojami kaip itin sėkmingi lizingo rinkai. Bendras lizingo portfelis per metus padidėjo 5,45 procento, nuo 5,01 iki 5,29 milijardo litų. Po ketverių metų portfelio mažėjimo tendencijos (žr. 1 lent.) 2013 m. buvo pasiektas lūžis ir bendras portfelis vėl pradėjo augti. Buvo sudaryta 3,03 mlrd. litų (0,88 mlrd. Eur) vertės naujų lizingo sutarčių. Tai 14,23 proc. daugiau, negu 2012-aisiais.

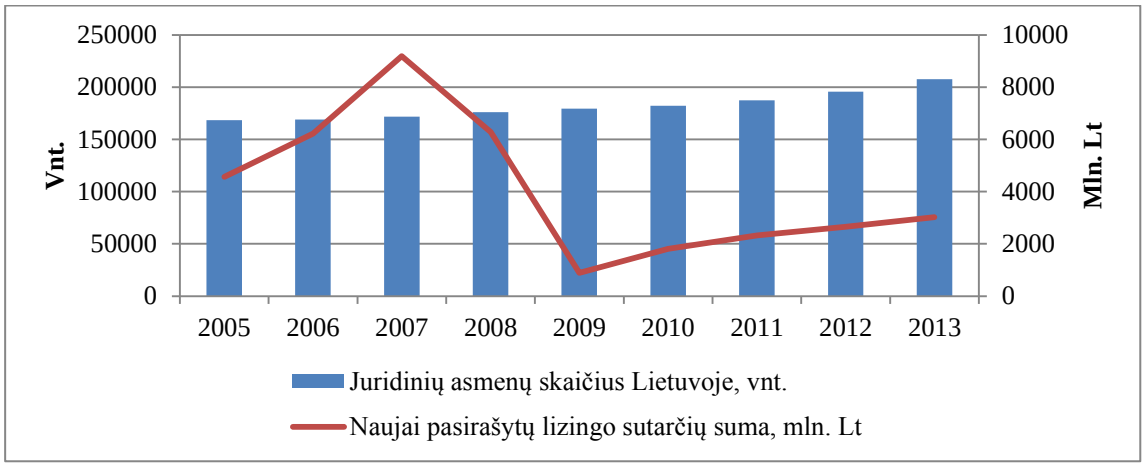

3 pav. **Juridinių asmenų skaičiaus ir naujai pasirašytų lizingo sutarčių sumos pokyčiai Lietuvoje 2005 – 2013 m. periodu**

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis VĮ Registrų centro ir Lietuvos bankų asociacijos duomenimis

Juridiniai asmenys – pagrindinis lizingo rinkos paklausą formuojantis veiksnys. Pirmoje vertikalioje ašyje (žr. 3 pav.) pateikiamas juridinių asmenų skaičius Lietuvoje, antroje ašyje – naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma, mln. Lt. Tyrimo metu, juridinių asmenų skaičius Lietuvoje didėjo. Lietuvos ekonomikos pakilimo laikotarpiu, vyravo didelė paskolų paklausa bei vartotojų išlaidų didėjimas, todėl 2007 m. matoma didžiausia naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma ir 2007 m. galima įvardinti kaip ypač sėkmingus lizingo rinkai. Ekonominės krizės metu buvo Lietuvos ūkio nuosmukis, tačiau juridinių asmenų skaičius tendencingai didėjo, 2009 m. naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma mažiausia. Galima teigti, kad esantis įmonių skaičius įtakos lizingo sutarčių sumai nedarė, tačiau vyraujant nepalankiai ekonominei situacijai, pasikeitė pagrindinių lizingo rinkos paklausą formuojančių veiksnių elgsena, vartotojai vengė skolintis, prarado pasitikėjimą finansinėmis institucijomis, vengė rizikos, todėl sumažėjo paskolų paklausa, taip pat buvo apribotas skolinimas, skolintojai sugriežtino reikalavimus. Nuo 2010 m. šalyje prasidėjus ekonomikos augimui didėjo ir juridinių asmenų skaičius, ir naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma, didėjimo tendencija išliko iki tyrimo pabaigos. Pastebėta, kad po įvykusios krizės vartotojai atsargiau vertino savo skolinimosi galimybes, prisiėmė mažesnę riziką, todėl iki vykdomo tyrimo pabaigos nepavyko pasiekti tokių puikių naujai pasirašytų lizingo sutarčių sumos rezultatų, kokie buvo iki įvykstant ekonominei krizei.

„Lizingo rinkos augimas rodo vis didesnį Lietuvos verslo ir gyventojų pasitikėjimą ekonomikos perspektyvomis. Lizingas yra viena suprantamiausių finansinių paslaugų, todėl suteikia galimybę greitai ir nesunkiai plėsti verslą. Ekonomikos atsigavimą pastebintys verslininkai netruko pasinaudoti lizingu, kai tik jų lūkesčiai dėl ateities tapo tvirtesni“, – sakė Lietuvos bankų asociacijos Lizingo komiteto pirmininkas Laimonas Belickas.

4. Baltijos šalių lizingo rinka

Lyginant trijų Baltijos šalių duomenis, tyrimo rezultatai parodė (žr. 2 lent.), kad Baltijos šalių lizingo portfeliai tendencingai didėjo iki 2008 m., tai įtakojo esanti palanki ekonominė situacija, vyravo ekonomikos augimo periodas. Lizingo portfelio augimo laikotarpiu, didžiausia turimo lizingo portfelio suma buvo Lietuvoje, mažiausia Latvijoje, tyrimo pradžioje Estijos portfelis viršijo Lietuvos lizingo portfelį. 2008 m. Latvijos lizingo portfelio pokytis sudarė tik 1 %.

2 lentelė. **Baltijos šalių lizingo portfelio pokyčiai 2005 – 2013 m. periodu**

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Estijos lizingo portfelis, mln. Eur	1785	2164	2589	2771	2150	1738	1677	1800	1900
Absoliutinis pokytis, mln. Eur		379	425	182	-621	-412	-61	123	100
Procentinis pokytis, %		21,2%	19,6%	7,0%	-22,4%	-19,2%	-3,5%	7,3%	5,6%
Latvijos lizingo portfelis, mln. Eur	881	1562	2335	2358	1683	1244	1156	1143	1167
Absoliutinis pokytis, mln. Eur		681	773	23	-675	-439	-88	-13	24
Procentinis pokytis, %		77,3%	49,5%	1,0%	-28,6%	-26,1%	-7,1%	-1,1%	2,1%
Lietuvos lizingo portfelis, mln. Eur	1541	2167	3144	3283	2252	1741	1548	1452	1338
Absoliutinis pokytis, mln. Eur		626	977	139	-1031	-511	-193	-96	-114
Procentinis pokytis, %		40,6%	45,1%	4,4%	-31,4%	-22,7%	-11,1%	-6,2%	-7,9%

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos bankų asociacijos duomenimis

2008 m. rudenį Vidurio ir Rytų Europa tapo pasaulinės finansų krizės židiniu. Dešimties naujųjų rytinių Europos Sąjungos (ES) šalių būklė buvo didžiulis perkaitimas visais atžvilgiais. Visose jose smarkiai padidėjo infliacija, Bulgarijoje, Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje ji tapo dviženklė. Šoktelėjo darbo užmokestis ir nekilnojamojo turto kainos, dėl to šios šalys tapo dar mažiau konkurencingos, o tai toliau blogino jų einamosios sąskaitos balansą. Smuko gamyba, ūgtelėjo nedarbas (Aslund, 2011). Tyrimo rezultatai rodo, kad pasaulio ekonominė krizė neigiamai paveikė Baltijos šalių lizingo portfelių dydžius. Nustatyta, kad analizuojamų šalių lizingo portfelių pokyčiai 2009 m. buvo neigiami, didžiausias pokytis buvo Lietuvoje, tačiau bendra Lietuvos lizingo portfelio suma viršijo kitų Baltijos šalių lizingo portfelius. Lietuvos lizingo portfolio pokyčiai nuo 2009 m. iki tiriamo laikotarpio pabaigos išliko neigiami, kai tuo tarpu Latvijos lizingo portfelio pokytis 2013 m. buvo teigiamas, o Estijoje lizingo portfelis pradėjo didėti nuo 2012 m. ir iki tiriamo laikotarpio pabaigos išliko augimas. Tyrimo metu, Latvijos lizingo portfelio suma lyginant su kitomis Baltijos šalimis, išliko mažiausia. 2006 m. ir 2010 m. Lietuvos ir Estijos lizingo portfelio sumos buvo beveik vienodos, vos šiek tiek didesnės Lietuvoje.

Įvykusi pasaulinė finansų krizė neigiamai paveikė Baltijos šalių lizingo portfelių dydžius. Tyrimo laikotarpiu, Baltijos šalims nepavyko turėti tokių lizingo portfelių, kokius turėjo prieš įvykstant finansinei krizei.

Atlikus Baltijos šalių naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės tyrimą (žr. 3 lent.), galima teigti, kad iki 2007 m. visose tiriamose Baltijos šalyse vyravo naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės didėjimo tendencija, vyravęs ekonomikos augimas teigiamai įtakojo lizingo rinkos paklausos didėjimą. Augimo periodu, išsiskiria Lietuvos naujai pasirašytų sutarčių vertė, kuri viršijo kitų tiriamų Baltijos šalių vertes, o 2007 m. už Estijos sutarčių vertę didesnė 1,83 karto. 2006 m. Latvijos ir Estijos naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės buvo apylygės. 2008 m. Baltijos šalių lizingo rinka patyrė nesėkmę, įvyko lūžis ir gauti tyrimo rezultatai rodo (žr. 3 lent.), kad pokyčiai buvo neigiami dydžiai, pasaulio ekonominė krizė įtakojo lizingo rinkos paklausos mažėjimą, paklausą formuojantys veiksniai pradėjo taupyti bei vyravo vartotojų išlaidų mažėjimas. Tyrimo metu, 2009 m. išryškėjo kaip patys blogiausi lizingo rinkai, naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės buvo minimalios lyginant duomenis su ankstesniais metais, kai Baltijos šalyse vyravo ekonomikos augimas, tačiau 2009 m., Estijos naujai pasirašytų sutarčių vertė viršijo Lietuvos bei Latvijos vertes, kurių sumų skirtumas buvo minimalus. Šiuo periodu, Baltijos šalių lizingo rinkos patyrė didelį nuosmukį, kadangi ekonominės krizės metu sumažėjo vartojimas ir investicijos.

3 lentelė. **Baltijos šalių naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės pokyčiai 2005 – 2013 m.**

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Estijoje naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė, mln. Eur	962	1262	1453	1130	379	444	744	950	900
Absoliutinis pokytis, mln. Eur		300	191	-323	-751	65	300	206	-50
Procentinis pokytis, %		31,2%	15,1%	-22,2%	-66,5%	17,2%	67,6%	27,7%	-5,3%
Latvijoje naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė, mln. Eur	639	1210	1679	999	262	273	521	598	688
Absoliutinis pokytis, mln. Eur		571	469	-680	-737	11	248	77	90
Procentinis pokytis, %		89,4%	38,8%	-40,5%	-73,8%	4,2%	90,8%	14,8%	15,1%
Lietuvoje naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė, mln. Eur	1323	1801	2660	1821	258	523	674	767	711
Absoliutinis pokytis, mln. Eur		478	859	-839	-1563	265	151	93	-56
Procentinis pokytis, %		36,1%	47,7%	-31,5%	-85,8%	102,7%	28,9%	13,8%	-7,3%

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos bankų asociacijos duomenimis

Pasak Aslund (2011), teigiama prasme nustebino tai, kad maždaug po dvejų metų, 2010 m. antrąjį ketvirtį, krizė regione daugmaž prislopo. Visuomenės dėmesys nuo Latvijos, Estijos ir Lietuvos – trijų didžiausią produkcijos apimties sumažėjimą patyrusių šalių – nukrypo į Portugaliją, Airiją, Italiją, Graikiją ir Ispaniją, labiausiai į Graikiją. Tyrimo rezultatai rodo, kad nuo 2010 m. Baltijos šalių naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės pradėjo didėti, tačiau Latvijoje pokytis buvo mažiausias, o Lietuva vėl pradėjo dominuoti pagal sudarytų sutarčių vertes. Vyraujant naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės didėjimo tendencijai, 2011 m. išliko teigiamas pokytis, o Estijos sutarčių vertė viršijo Lietuvos sutarčių vertę. 2012 m., lyginant tiriamų Baltijos šalių duomenis tarpusavyje, galima teigti, kad sėkmingiausi buvo Estijai, tačiau nors ir pradėjus gerėti ekonomikai, poveikis, kurį patyrė ekonomikos nuosmukio metu paklausą formuojantys veiksniai išliko, nes naujai pasirašytų sutarčių vertės nepasiekė tokių sumų, kurios buvo ekonomikos pakilimo periodu. Lyginant 2007 – 2013 m. naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertes, tiriamose Baltijos šalyse pokyčiai yra neigiami, Estijoje 38 %, Latvijoje 59 %, Lietuvoje 73 %. Tyrimo rezultatai 2013 m. geriausi buvo Latvijoje, pokyčiai sudarė teigiamus dydžius, Lietuvai ir Estijai šie metai nebuvo sėkmingi, tyrimo metu pokyčių rezultatai buvo neigiami. Galima teigti, kad po įvykusio lūžio iki tiriamo laikotarpio pabaigos, Baltijos šalyse naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės nepasiekė tokių rezultatų, kurie buvo ekonomikos pakilimo periodu, įvykusi krizė neigiamai paveikė lizingo rinkos plėtrą.

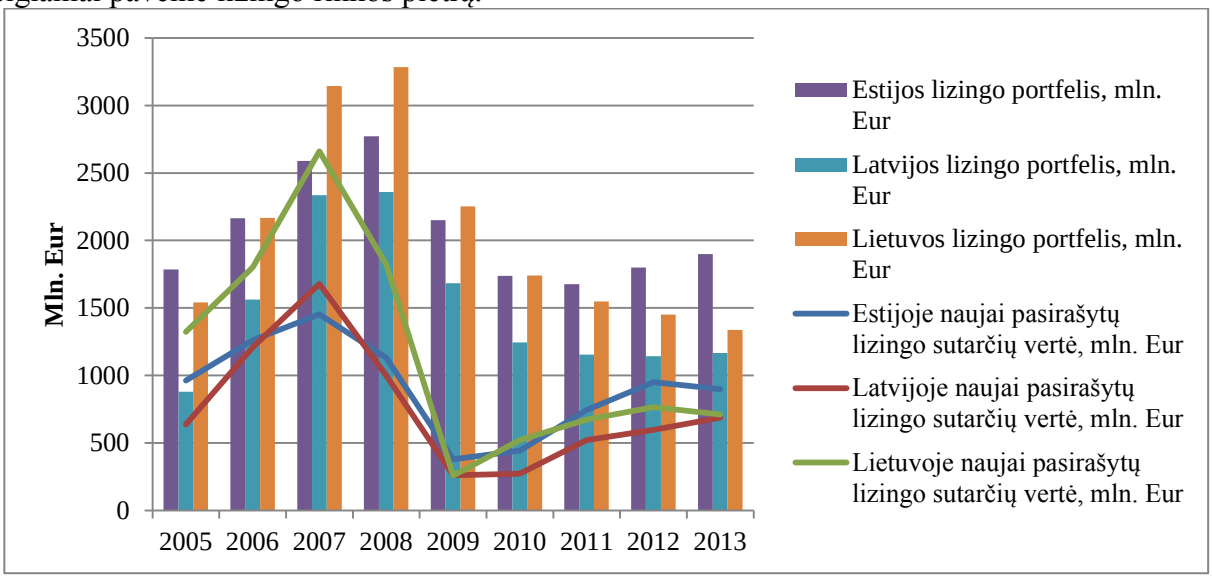

4 pav. **Baltijos šalių lizingo rinkos pokyčiai 2005 – 2013 m. periodu**
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos bankų asociacijos duomenimis

Lyginant tyrimo duomenis tarpusavyje, lizingo portfelio ir naujai pasirašytų sutarčių vertes (žr. 4 pav.), matome, kad lizingo porfeliai didėjo iki 2008 m., o naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės 2008 m. periodu patyrė nuosmukį. Iki 2008 m. Lietuvoje naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės buvo didžiausios lyginant su kitomis tiriamomis Baltijos šalimis bei šiuo periodu naujai pasirašytų sutarčių vertės suma viršijo Latvijos lizingo portfelį. 2008 m. Lietuvos naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės gerokai viršijo Estijos ir Latvijos vertes, tačiau 2009 m. visos trys tiriamos Baltijos šalys atsidūrė panašiame taške. Po įvykusio nuosmukio nei vienoje šalyje naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės kreivės nepasiekė tokių pozicijų, kurias užėmė ekonomikos pakilimo metu. Pastebima sąsaja tarp lizingo portfelio dydžio ir naujai pasirašytų sutarčių vertės,

2005 – 2008 m. aukščiausias pozicijas užima Lietuva, lūžio metu esama situacija išsibalansavo, o nuo 2011 m. lyderio pozicijas perėmė Estija.

IŠVADOS

1. Atlikus lizingo sutarties sampratos analizę, paaiškėjo, kad sutartyje dažniausiai dalyvauja trys subjektai, tai lizingo davėjas, lizingo gavėjas ir lizingo objekto gamintojas. Sandorio trukmė negali būti ilgesnė nei objekto amortizacinis laikotarpis. Išperkamoji nuoma paprastai reikalauja 10 % – 15 % pradinės įmokos, taigi ši finansavimo sistema jungia ilgalaikės nuomos ir kreditavimo elementus. Europoje dominuoja mažos ir vidutinės įmonės, kurios turi mažesnes galimybes gauti išorinį finansavimą lyginant su didelėmis bendrovėmis, todėl lizingo sutartis yra puiki alternatyva MVĮ išoriniam finansavimui gauti.
2. Tiriamo laikotarpio metu vyko lizingo bendrovių kaita. Laikotarpio pradžioje buvo 17 lizingo paslaugas teikiančių įmonių, o tyrimo pabaigoje jau 21 bendrovė.
3. Lietuvos lizingo rinkos vystymąsi įtakojo vyravę ekonomikos pokyčiai. Esant ekonomikos pakilimo periodui, lizingo portfelis bei naujai pasirašytų sutarčių vertė tendencingai didėjo, tai lėmė lizingo rinkos paklausą formuojančių veiksnių išlaidų didėjimas bei paskolų paklausos kilimas. Taip pat nustatyta, kad vyrauja sąsaja tarp šalies BVP ir naujai pasirašytų sutarčių vertės. Teigiamą įtaką darė juridinių asmenų elgsena. Pagrindinis lizingo rinkos vartotojų segmentas aktyviai skolinosi, nevengė rizikos, vyravo palanki ekonominė situacija, todėl 2007 m. buvo ypač sėkmingi lizingo rinkai, naujai pasirašytų sutarčių vertė pasiekė didžiausią ribą, per 2005 - 2007 m. pokytis sudarė 101 %. 2008 m. lizingo portfelis ir toliau didėjo, nuo tyrimo pradžios iki 2008 m. pokytis sudarė 113 %, bet naujai pasirašytų sutarčių vertė patyrė lūžį, pokyčiai buvo neigiami, sumažėjo 31,6 %. Prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė darė neigiamą poveikį Lietuvos ūkio augimui bei lizingo rinkos vystymuisi. 2009 m. Lietuvos lizingo rinkai buvo patys nesėkmingiausi pagal naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertę, kuri sudarė vos 890 mln. Lt, kai 2007 m. suma siekė 9185 mln. Lt, taigi per 2007 - 2009 m. sumažėjo 90 %, absoliutinis pokytis 8295 mln. Lt. Atitinkamai 2009 m. šalies BVP patyrė nuosmukį, nors juridinių asmenų skaičius ir toliau didėjo, tačiau pasikeitė vartotojų elgsena, vyravo išlaidų mažėjimo tendencija, todėl krito lizingo rinkos paklausa, namų ūkiai bei juridiniai asmenys prarado pasitikėjimą finansinėmis institucijomis, vengė rizikos bei finansinės institucijos apribojo skolinimą. Nuo 2010 m. Lietuvos ekonomikai pradėjus augti, naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė taip pat pradėjo didėti, iki tyrimo pabaigos vyravo augimas, per 2009 – 2013 m. laikotarpį naujai pasirašytų lizingo sutarčių sumos pokytis 240 %, tačiau tendencingai vyravęs kilimas iki tiriamo laikotarpio pabaigos nepasiekė sumų, kurios buvo prieš įvykstant, lizingo rinkoje, lūžiui, kadangi 2007 – 2013 m. periodu, naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė sumažėjo 67 %, absoliutinis pokytis 6159 mln. Lt. Taip pat nustatyta, kad tyrimo laikotarpiu naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma sumažėjo 34 %. 2013 m., po ketverių metų lizingo portfelio mažėjimo tendencijos įvyko virsmas ir lizingo portfelis vėl pradėjo augti, pokytis 274 mln. Lt.
4. Baltijos šalių lizingo rinkos pokyčių tyrimo rezultatai parodė, kad tiriamų šalių lizingo portfeliai didėjo iki 2008 m. Didžiausia lizingo portfelio suma Lietuvoje, tačiau Latvijoje pokytis per 2005 – 2008 m. aukščiausias, sudaro 167 %, kai tuo metu Lietuvoje 113 %, o Estijoje 55 %. Naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės tendencingai augo iki 2007 m., dėl gerėjančios ekonominės situacijos Baltijos šalyse. Pastebėta, kad augimo periodu labiausiai per 2005 – 2007 m. naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma padidėjo Lietuvoje, absoliutinis pokytis 1337 mln. Eur, tačiau didžiausias procentinis pokytis buvo Latvijoje, sudaro 163 %, sutarčių vertė išaugo 1040

mln. Eur, Estijoje užfiksuotas pokytis 51 %, suma padidėjo 491 mln. Eur. 2008 m. rudenį Vidurio ir Rytų Europa tapo pasaulinės finansų krizės židiniu, todėl iki 2009 m. lizingo rinkoje vyravo nuosmukis, ekonominės krizės metu sumažėjo vartojimas ir investicijos, todėl neigiami pokyčiai atsispindėjo naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertėse, naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė 2009 m. didžiausia buvo Estijoje, suma 379 mln. Eur, o Lietuvoje ir Latvijoje sumos tapo apylygės. 2010 m. krizė regione prislopo, o iki šio laikotarpio Estija, Latvija ir Lietuva buvo įvardinamos kaip trys didžiausią produkcijos apimties sumažėjimą patyrusios šalys, taigi nuo 2010 m. naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės augo iki tiriamo laikotarpio pabaigos, tik 2013 m. Estijoje ir Lietuvoje pokyčiai buvo neigiami, Estijoje sumažėjo 5,3 %, o Lietuvoje 7,3 %. 2011 m. Estijoje naujai pasirašytų lizingo sutarčių suma 744 mln. Eur, vertė išliko didžiausia iki tyrimo pabaigos duomenis lyginant su kitomis Baltijos šalimis, taigi Estijai pavyko išlaikyti lyderio poziciją, Latvijoje sutarčių vertė išliko mažiausia, tačiau didelio skirtumo tarp Lietuvos naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės nebuvo, kaip ekonomikos pakilimo metu. Per 2007 – 2013 m. laikotarpį naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertė Lietuvoje sumažėjo 1949 mln. Eur, Latvijoje 1040 mln. Eur, Estijoje 491 mln. Eur. Įvykusi Baltijos šalyse, ekonominė krizė neigiamai įtakojo lizingo rinką, naujai pasirašytų lizingo sutarčių vertės tiriamose šalyse nesudarė tokių sumų, kurios buvo esant ekonomikos pakilimui, todėl remiantis atlikto tyrimo duomenis, galima teigti, kad ekonominė krizė neigiamai paveikė lizingo rinkos plėtrą ir lizingo rinka yra veikiama ekonominių pokyčių.

LITERATŪRA

1. Aslund, A. (2011). 2008 – 2010 m. Rytų Europos finansų krizės pamokos. Pinigų studijos, 1: 78.
2. Balkevičius, A. (2015). Finansų sektoriaus raidos įtaka ūkio plėtrai.
3. Dainauskienė, I. (1996) Lizingas. Vadovams apie valdymą ir ekonomiką. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
4. Jakeliūnas, S. (2010). Lietuvos krizės anatomija. Kaunas: Kitos knygos.
5. Kovaliov, R., Snieška, V., Simanavičius, A. (2015). Lithuania autobusiness attitudes towards CSR aassessment. Economics and management, (14), 294-300.
6. Kraemer-Eis H., Lang, F. (2012). The importance of leasing for SME finance. EIF research & market analysis working paper 2012, 15.
7. Leaseurope (2013) Leasing Facts & Figures. Prieiga per internetą: http://www.leaseurope.org/index.php?page=key-facts-figures [žiūrėta 2015 10 13].
8. Lietuvos bankų asociacija. Baltijos šalių lizingo statistika. Prieiga per internetą: http://www.lba.lt/ [žiūrėta 2015 10 10].
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Prieiga per internetą: http://litlex.lt/tm/cksestas/ [žiūrėta 2015 10 13].
10. Lietuvos Statistikos departamentas. Rodiklių duomenų bazė. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/ [žiūrėta 2015 10 10].
11. Lisauskas, G. (2015). Finansinės nuomos sąvoka pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą.
12. Neuberger, D., Räthke-Döppner, S. (2013). Leasing by small enterprises. Applied Financial Economics, 23(7), 535-549.
13. Peter, K. Nevitt, Fabozzi. (2000). Equipment leasing. Fourth edition. New Hope, Pennsylvania.

14. Startienė, G. (2002). Tarptautinės prekybos finansavimas. Rizika, mokėjimai, kreditavimas. Kaunas: Technologija.
15. Šatas, J. (2006). Tarptautiniai atsiskaitymai. Vilnius: Eugrimas.

THE IMPACT OF ECONOMIC CHANGES ON THE LEASING MARKET DEVELOPMENT: THE CASE OF BALTIC COUNTRIES

KRISTINA PEČIUKONYTĖ
Kaunas university of technology, School of economics and business
The Tutor: lect. Jurgita Stankevičienė

SUMMARY

In the article the leasing market development of Baltic countries from 2005 to 2013 and influence of current economic changes on the development of the leasing market is being analysed. Differences in demand forming factors in different economic cycles are being examined as well. A link between the development of the leasing market and the country's GDP have been investigated. Although SMEs are the engine of the economy, they have limited access to external financing. Thus leasing is an excellent alternative to bank loans. Because legal persons are key factors shaping the leasing demand, changes in their behavior are being analyzed. In the article three main periods are identified - periods of rise, recession, and growth. In this work an attempt was made to determine if the leasing market at the beginning of the growth period has evolved at the same pace as during the rise time.

LIETUVOS MIGRACIJOS POKYČIŲ ANALIZĖ 2008-2014 METŲ LAIKOTARPIU

MARIUS RAGINIS
Utenos kolegija

Vadovė doc. dr. Rūta Meištė

ANOTACIJA

Lietuvoje ir kitose pasaulio šalyse vykstanti globalizacija bei makroekonominių rodiklių svyravimai daro įtaką migracijos skaičiui. Moksliniame straipsnyje naudojamas mokslinės ir ekonominės literatūros analizės metodas, statistinių duomenų analizės metodas. Tyrimo rezultatams pagrįsti, darbo pradžioje pateikiama migracijos samprata, tyrimo metodika, temos aktualumas ir pristatomi svarbiausi tyrimo rezultatai. Šio darbo tikslas – atlikti Lietuvos migracijos pokyčių analizę 2008-2014 m. laikotarpiu.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Nors gyventojų migracijos klausimai Lietuvoje jau kurį laiką yra tapę ypač aktualūs, ne visi aspektai sulaukia adekvataus politikų ir mokslininkų dėmesio. Kaip ir daugelyje Vidurio bei Rytų Europos šalių, Lietuvoje vykstanti politinė, socialinė ir ekonominė raida iš esmės paveikė tarptautinės migracijos procesą (Sipavičienė, Gaidys, Dobrynina, 2009). Lietuvos viešajame diskurse išimtinai dominuoja emigracijos tematika ir problemos. Šiandien turime pakankamai objektyvių duomenų ir kokio amžiaus, profesinių kvalifikacijų bei gebėjimų žmonės emigruoja, daugiau ar mažiau susistemintos ir priežastys, dėl kurių jie renkasi gyvenimą bei darbą svečiose šalyse (Paksas, 2015).

Emigracijos tema Lietuvoje yra labai opi. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 metais 63 procentus emigrantų sudarė asmenys iki 35 metų. Pastarąjį dešimtmetį daugėja ir Lietuvos Respublikos piliečių, siekiančių įgyti išsilavinimą kitose ES šalyse. 2011 metais šie asmenys sudarė beveik 7 procentus visų studijuojančių Lietuvos Respublikos piliečių. Tai du kartus daugiau negu Europos Sąjungos šalyse. Čia studijuojančių kitose valstybėse ES valstybių narių vidurkis tesudaro apie 3,3 procento (Paksas, 2015). Todėl šiame rašto darbe bus analizuojami Lietuvos migracijos pokyčiai 2008-2014 metų laikotarpiu.

Tyrimo objektas – migracijos pokyčiai Lietuvoje.

Tyrimo tikslas – atlikti Lietuvos migracijos pokyčių analizę 2008-2014 m. laikotarpiu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti migracijos sampratos ekonominę prasmę.
2. Išanalizuoti Lietuvos migracijos kitimą 2008-2014 m. laikotarpiu.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, ekonominės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė.

Migracijos samprata

Mokslinės ir ekonominės literatūros analizė (Maslauskienė, A., Stankūnienė, V., (2007); Kasnauskienė, G. (2006); Guščinskienė, J. (2001)) parodo, kad kiekvienas autorius atskleidžia labai panašias migracijos sampratas (žr. 1 lent.).

1 lentelė **Migracijos sampratos**

Autorius, metai	Samprata
1.Maslauskienė, A., Stankūnienė, V., 2007	Migracija yra asmenų persikėlimas santykinai ilgam laikui, gana dideliu atstumu; gyvenamosios vietos keitimas visam ar tam tikram laikui kertant teritorines ribas.
	Migracija – ilgalaikis gyvenamosios vietos pakeitimas, kurio rezultatas – gyventojų skaičiaus ir struktūros pasikeitimai išvykimo bei atvykimo teritorijose.
3. Guščinskienė, J. 2001	Migracija tai individų ar jų grupių pastovios gyvenamosios vietos keitimo procesas, kuris pasireiškia persikėlimu į kitą regioną arba kitą šalį.

Kaip rodo mokslinės ir ekonominės literatūros analizė, kad migracija kiekvieno autoriaus yra apibrėžiama labai panašiai ir jis parodo, gyventojų vietos pasikeitimus.

Emigracijos ir imigracijos samprata. Tarptautinių žodžių žodyne yra pareikiamos tokios emigracijos ir imigracijos sampratos (žr. 2 lent.).

2 lentelė **Emigracijos ir imigracijos samprata (Tarptautinių žodžių žodynas, 2015)**

Emigracija	Žmonių persikėlimas iš tėvynės į kitas valstybes dėl ekonominių, politinių, religinių priežasčių; emigracija gali būti laikina arba nuolatinė, priverstinė arba savanoriška; kurioje nors šalyje gyvenančių emigrantų visuma, išeivija; gyvūnų persikėlimas už savo arealo ribų; med. leukocitų ir kitų kraujo elementų skverbimasis pro kraujagyslių sieneles ir slinkimas link uždegimo židinio.
Imigracija	Gyventojų atsikėlimas gyventi iš kt. šalies.

Emigracijos ir imigracijos sampratos parodo kiek žmonių atvyksta iš šalies ir atvyksta į ją.

Nedarbo samprata. Pagal Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) metodologiją, prie bedarbių priskiriami darbingo amžiaus gyventojai, užsiregistravę arba neužsiregistravę darbo biržoje ir atitinkantys tris reikalavimus:

1. tiriamą savaitę neturėjo darbo arba privačios veiklos.
2. per paskutines keturias savaites aktyviai ieškojo darbo.
3. jeigu bus pasiūlytas darbas, pasiruošę pradėti dirbti dviejų savaičių laikotarpiu.

TDO pateiktas bedarbio apibrėžimas skiriasi nuo bedarbio sąvokos Lietuvoje. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatyme bedarbis – tai „nedirbantis darbingo amžiaus darbingas asmuo, nesimokantis pagal dieninę mokymo formą, įstatymų nustatyta tvarka įsiregistravęs teritorinėje darbo biržoje kaip ieškantis darbo ir pasirengęs dalyvauti aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse“

Tyrimo metodologija.

Migracijos sampratai pagrįsti buvo naudota mokslinės literatūros bei ekonominės literatūros analizė pagrindžiant temos aktualumą, aptariant migracijos sampratą. Atliekant Lietuvos migracijos pokyčių analizę 2008-2014 metų laikotarpiu, atliekamas tyrimas, remiantis Lietuvos statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) pateikta oficialia statistika apie Lietuvos tarptautinės migracijos srautus. Buvo panaudotas apibendrinimo metodas, kuriuo apibendrinta visa bendra informacija.

Tyrime duomenys analizuojami pagal šiuos požymius: pagal emigracijos asmenų skaičių; pagal imigracijos asmenų skaičių; pagal bedarbių skaičių; pagal metus – 2008-2014 m.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas.

Lietuvos migracijos pokyčių analizė 2008-2013 m. laikotarpiu

Analizuojant Lietuvos gyventojų migracijos (emigracijos ir imigracijos) statistinius duomenis pastebimi ryškūs pokyčiai analizuojamu laikotarpiu (žr. 1 pav.).

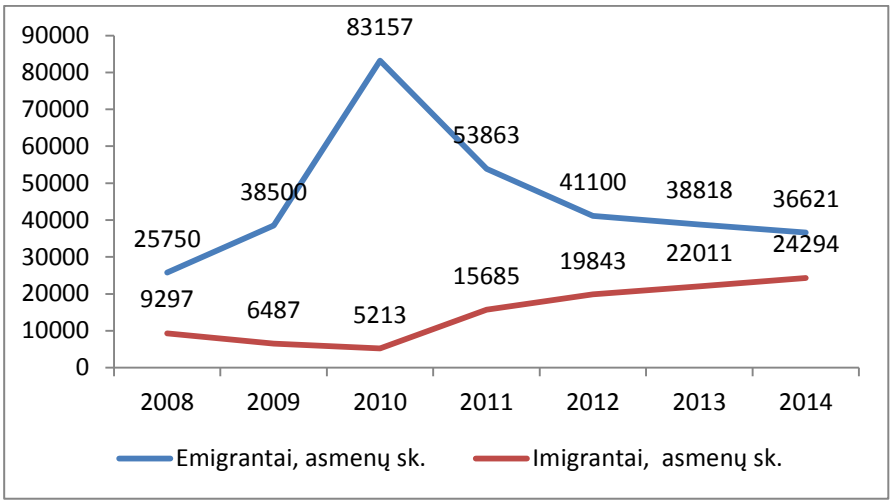

1 pav. **Emigrantų ir imigrantų Lietuvoje skaičiaus kitimas 2008-2014 metų laikotarpiu, asmenys**

Iš paveikslo duomenų matyti, kad emigrantų iš Lietuvos skaičius visu analizuojamu laikotarpiu buvo daug didesnis, nei į Lietuvą imigruojančių asmenų skaičius. 2008 m. emigrantų buvo 25750, o imigrantų tik 9297. Prasidėjus pasaulyje ekonominei krizei, o Lietuvoje ekonominiam nuosmukiui emigracija išaugo iki 38500 asmenų ir sumažėjo imigracija iki 6487 asmenų. 2010 m. emigracija pasiekė patį didžiausią išvykusių asmenų kiekį 83157, o imigracija pasiekė neregėtas žemumas analizuojamu laikotarpiu 5213 asmenų.

Užimtumo vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje labai išaugo, nes kylant valstybės ekonomikai, kartu stiprėja ir socialinė darbo funkcija – saviraiškos galimybės, socialinis aktyvumas ir pan., teigia B. Gruževskis (2002). Atitinkamai, kylant ekonominiams rodikliams, gerėja ir konkretaus asmens gerovė, taigi užimtumas yra jungiamoji grandis tarp ekonomikos augimo ir asmens raidos bei gyvenimo lygio. Tokia žmonių emigracija kilo dėl patirto ekonominio nuosmukio. Labai daug žmonių neteko darbo. Analizuojant nedarbo lygį Lietuvoje pastebimi labai ryškūs pokyčiai 2008-2013 m. laikotarpiu (žr. 2 pav.).

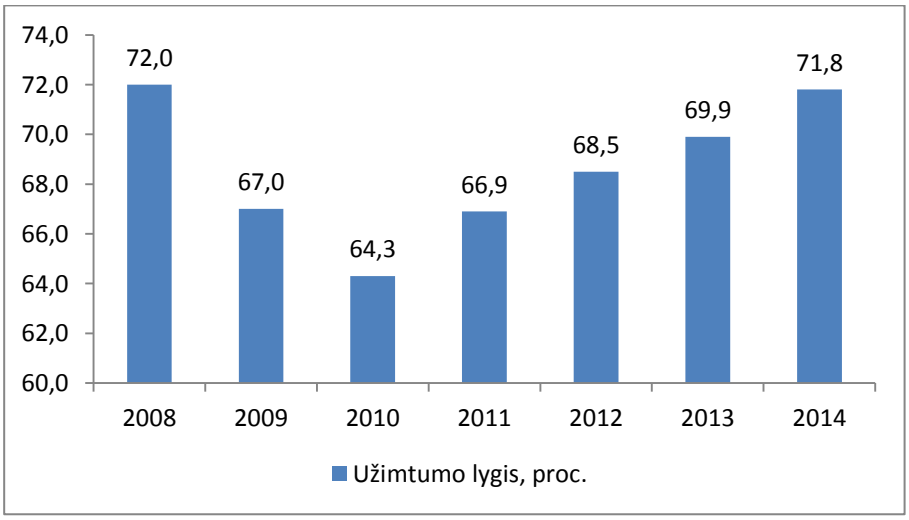

2 pav. **Užimtumo lygis Lietuvoje 2008-2013 m. laikotarpiu, proc.**

Iš paveikslo duomenų matyti, kad nuo 2008 iki 2010 m. užimtumo lygis Lietuvoje ženkliai mažėjo, 2008 m. 72,0 proc., 2009 m. 67,0 proc., 2010 m. 64,3 proc. Nors užimtumo lygis kiekvienais metais nuo 2010 m. didėja, tai galima tiesiogiai susieti su gyventojų skaičiaus mažėjimu, tačiau nedarbo mažėjimo tempai, nežiūrint pakankamai spartaus Lietuvos ekonomikos augimo, lėtėja, o tam įtakos turi nelankstus darbo santykių reguliavimas, darbo rinkos iškraipymas, kuris pasireiškia dideliu darbo jėgos apmokestinimu, šešėlinis verslas. Tuo tarpu emigracija nuo 2010 m. irgi pradėjo mažėti, 2011 m. emigrantų skaičius buvo 53863, imigracija į pradėjo didėti ir 2011 m. imigrantų skaičius buvo 15685. Ilgu laikotarpiu emigracija neigiamai įtakoja ekonominį augimą, nes prarandami kvalifikuoti, verslūs žmones, “nuteka protai”, pvz., IT, medicinos srityse. Trumpalaikė arba sezoninė migracija (nuo 3 mėn. iki 1 metų), kuri nėra registruojama, šalies ekonomikai yra naudinga, nes įgyjami darbiniai, kvalifikaciniai, mokslo įgūdžiai ir patirtis, kurie gali būti labai vertingi grįžus. Nuo 2011 m. pastebimas tendencingas imigracijos ir užimtumo lygio didėjimas, bei tendencingas emigracijos sumažėjimas.

2012 m. užimtumo lygis Lietuvoje siekė 68,5 proc., o imigrantų skaičius buvo 19843. Emigrantų skaičius 2012 m. siekė 41100. 2013 m. užimtumo lygis Lietuvoje siekė 69,9 proc., o imigrantų skaičius buvo 22011. Emigrantų skaičius 2013 m. siekė 38818. Kaip teigiamą emigracijos įtaką Lietuvos ekonomikai galima įvardinti darbo vietų skaičiaus didėjimą ir perlaidas iš užsienio, kurios 2013 m. siekė 1,4 mlrd. eurų arba apie 4 proc. BVP ir tai kol kas bene vienas stabiliausių pinigų šaltinių, nes jas mažiau įtakoja ekonominiai ciklai. Šiomis lėšomis sprendžiamos socialinės problemos regionuose, jos investuojamos į nekilnojamąjį turtą, išleidžiamos vartojimui, tačiau nekuria naujų tvarių darbo vietų. 2014 m. užimtumo lygis Lietuvoje siekė 71,8 proc., o imigrantų skaičius buvo 24294. Emigrantų skaičius 2012 m. siekė tik 36621. Be to nuo migracijos priklauso bendrojo vidaus produkto kaina (BVP) (žr. 3 pav.).

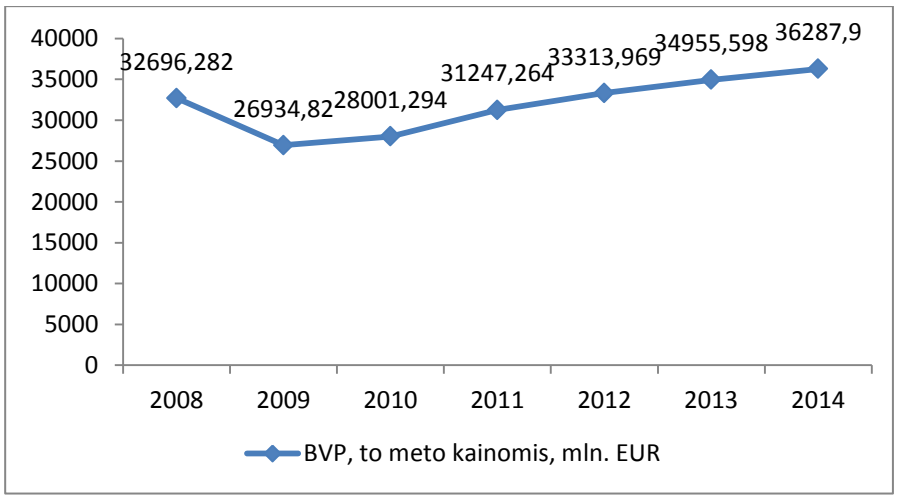

3 pav. **BVP kitimas 2008-2014 m. laikotarpiu, to meto kainomis, mln. EUR**

Tokios migracijos masto tendencijos parodo, kad šalies patiriami ekonominiai ir socialiniai nuostoliai dėl emigruojančių piliečių buvo ypač dideli, o imigruojančių piliečių sukuriama nauda (socialine ir ekonomine prasme) nekompensavo valstybės patiriamų nuostolių dėl darbo jėgos, gyventojų ir jų sukuriamo produkto netekties. Verta pažymėti, kad emigracijos mastai Lietuvoje yra kur kas didesni nei imigracijos.

Kilus pasaulinei ekonomikos ir finansų krizei išryškėjo priešinga situacija nei įstojus į Europos Sąjungą. Ši krizė smarkiai paveikė visą Lietuvos migracijos procesą: 2010 m., palyginti su 2008 m., emigrantų skaičius padidėjo 3,9 karto, tačiau reemigracijos procesas dėl šios krizės buvo pristabdytas ir net pakrypo neigiama linkme, tai paveikė pagrindinius darbo rodiklis (žr. 4 pav.).

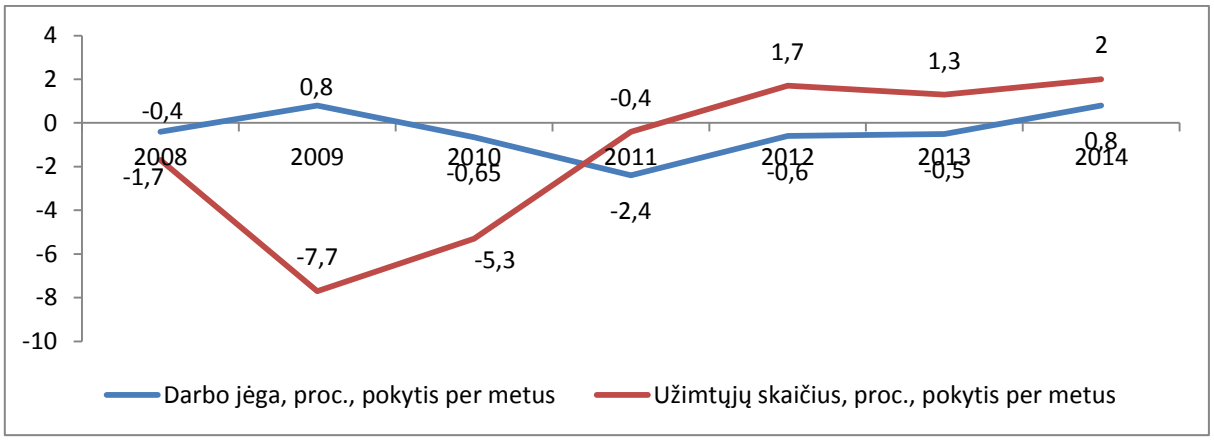

4 pav. **Pagrindiniai darbo rinkos rodikliai 2008-2014 m. laikotarpiu**

Kaip matyti iš paveikslo duomenų, tai pagrindiniai darbo rodikliai kito nevienodai, tai galima sieti su Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimu. Reikia pabrėžti, kad nuo 2011 m. šie rodikliai vis gerėja ir reikia tikėtis, kad jie ir toliau didės.

IŠVADOS

Atlikta Lietuvos migracijos pokyčių analizė 2008-2014 m. laikotarpiu leidžia pateikti štai tokius tyrimo rezultatus:

1. Išanalizavus mokslinę ir ekonominę literatūrą, galima teigti, kad migracija yra labai glaudžiai susijusi su užimtumo lygiu bei ekonomikos augimo ir mažėjimo tendencijomis. Ir, kad migracija yra gyventojų persikėlimas gyventi ar dirbti į kitas šalis.
2. Atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvos migracijos kitimas skirtingais ekonomikos ciklo laikotarpiais šalyje buvo nevienodas. 2008 m. emigracijos augimas, o imigracijos mažėjimas. Lietuvai patyrus ekonominį nuosmukį 2009 šis makroekonominis rodiklis ženkliai pasikaitė: emigracija ženkliai išaugo, o imigracija labai sumažėjo. Nuo 2010 m. emigracija tendencingai mažėjo, o imigracija – didėjo. Tai turėjo tiesioginį poveikį Lietuvos BVP, jis kaip ir užimtumo lygis nuo 2010 iki 2014 m. tendencingai didėjo.

LITERATŪRA

1. Eurostat.(2015). *Užimtumo lygis*. Prieiga internetu:
2. http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec420&plugin=1
3. Guščinskienė, J. (2001). *Sociologijos įvadas: struktūrinės loginės schemos ir komentarai: mokomoji knyga.* Kaunas: Technologija.
4. Kasnauskienė, G. (2006). *Demografijos pagrindai*. Vilnius. VU leidykla.

5. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004. Nr. 4–26. Aktuali redakcija 2013-12-30.
6. Lietuvos statistikos departamentas. (2015). *Bendrasis emigracijos rodiklis.* Prieiga internetu: http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=687e2dfa-2c1b-445b-a7ac-a82292c71913
7. Maslauskienė, A., Stankūnienė, V. (2007). *Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turime žinoti.* Politologija. Nr. 3 (47).
8. Paksas, R. (2015). *R. Paksas. Emigracija yra ne mažiau svarbi problema negu dabar akcentuojami gynybos reikalai.* Prieiga internetu:
9. http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/r-paksas-emigracija-yra-ne-maziau-svarbi-problema-negu-dabar-akcentuojami-gynybos-reikalai.d?id=67719132
10. Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L. (2013). *Socialinė politika. Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai.*
11. Sipavičienė, A., Gaidys, V., Dobrynina, M. (2009). *Grįžtamoji migracija: teorinės įžvalgos ir situacija Lietuvoje.* Vilnius: Mokslo studija. Prieiga internetu: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30460564/knygamin.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1431414300&Signature=T20hFqokG1y06deeY8xVavgVM5e4%3D&response-content-disposition=inline
12. Tarptautinių žodžių žodynas. (2015). *Emigracija žodžio reikšmė.* Prieiga internetu: http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Emigracija&wid=5323
13. Tarptautinių žodžių žodynas. (2015). *Imigracija žodžio reikšmė*. Prieiga internetu: http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Imigracija&wid=8342

ANALYSIS OF MIGRATION CHANGES IN LITHUANIA IN 2008-2014

MARIUS RAGINIS
Utena University of Applied Sciences

The Tutor: Assoc. Prof. Dr. Rūta Meištė

SUMMARY

In Lithuania and other countries ongoing globalization and macroeconomic indicators fluctuations are affecting migration numbers. In this scientific article Im using scientific and economic literature analysis method and statistical analysis method. For the research result justify, in the beginning there is a concept of migration, research methodology, topic relevance and introduce of the main results in the research. The aim of this word is to perform an analysis of changes of migration in Lithuania for 2008-2014 period.

VIDINĖS IR IŠORINĖS APLINKOS TYRIMAS UAB „ŠVYTURYS – UTENOS ALUS“ VERSLO ĮMONĖJE

MARIUS RAGINIS, ŠARŪNAS VELIČKA
Utenos kolegija

Vadovė doc. dr. Rūta Meištė

ANOTACIJA

Pasirinkta tema nagrinėjama teoriniu ir praktiniu pagrindimu. Siekiama išsiaiškinti kas yra vidinė ir išorinė verslo įmonės aplinka bei jų poveikis įmonės veiklai. Išryškinti, kaip mikro ir makro aplinka paveikia verslo įmonės marketingo sprendimus.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Alus yra vienas seniausių istorijai žinomų žmogaus gaminamų produktų. Alus buvo svarbi senovės Egipto gyvenimo dalis, ypač gydant ligas. Viename egiptiečių medicininiame tekste, kuriame pateikiama 700 gydomųjų mišinių, alus yra įtrauktas net į 100 receptų. Dabartiniame verslo pasaulyje, kai prekių gamyba, paslaugų teikimas didėja arba gali didėti sparčiau negu gyventojų perkamoji galia, jau seniai buvo pastebėta, kas alus tampa vis populiaresnis gėrimas, o alaus gamintojų metiniai pardavimai pastoviai auga. Kiekviena verslo įmonė, kad išlaikytų savo konkurencingumą rinkoje turi atsižvelgti į marketingo aplinką. „Marketingo aplinka – tai visuma už įmonės ribų veikiančių jėgų, darančių tiesioginę ir netiesioginę įtaką įmonės veiklai, jos marketingo sprendimams“ (Gaižutis, 2004). Todėl labai svarbu marketingo aplinką tirti, rinkti duomenis ir juos analizuoti. O gautą informaciją pritaikyti uždirbti pelną.

Tyrimo objektas: vidinė ir išorinė verslo aplinka.

Tyrimo tikslas: atlikti vidinės ir išorinės aplinkos tyrimą UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti verslo aplinkos sampratos ekonominę prasmę.
2. Išanalizuoti vidinę ir išorinę verslo aplinką UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, ekonominės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, dokumentų analizė.

Verslo aplinkos samprata

„Plačiąja prasme – tai išorinė pasaulio dalis, esanti už verslo organizacijos ribų (išorės veiksniai, reiškiniai, žmonės, kitos organizacijos). Siaurąja prasme – tai išorinių objektų, jėgų, veiksnių visuma, kuri juntamai veikia įmonę (jos veiklą ir rezultatus). Verslo įmonę įtakoja daug veiksnių. Pagal poveikio pobūdį jie yra skirstomi į dvi grupes:

1. Mikroaplinkos veiksniai.
2. Makroaplinkos veiksniai.“ (Stripeikis, 2011).

Marketingo sprendimams svarbios aplinkos skirstomos į bendrąsias (makroaplinka), apimančias išorinius veiksnius, ir specifines (mikroaplinka), apimančias vidinius veiksnius (žr. 1 pav.).

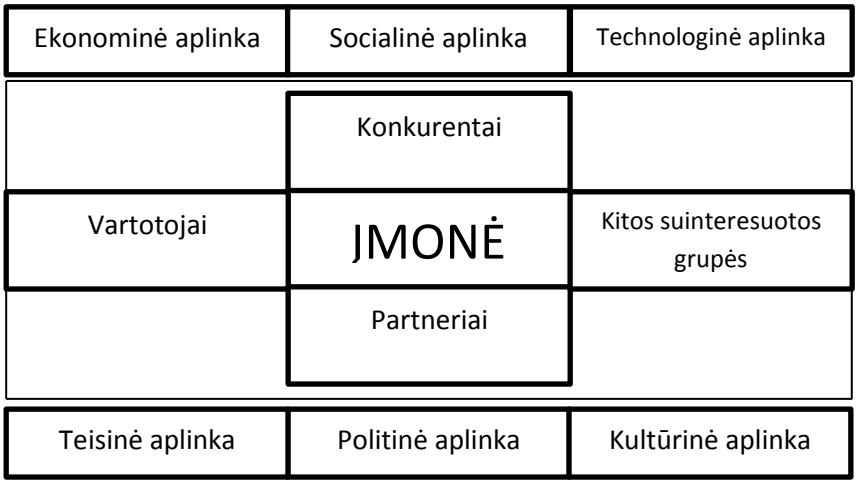

1 pav**. Verslo įmonės mikro ir makroaplinkos schema**

Iš paveikslo matyti, verslo įmonę veikiančios aplinkos. Makroaplinką sudaro: teisinė, kultūrinė, politinė, ekonominė, technologinė bei socialinės aplinkos. Mikroaplinką sudaro: vartotojai, partneriai, konkurentai ir kitos suinteresuotos grupės.

Verslo įmonės makroaplinkai tirti yra naudojama PEST analizė. „PEST analizė dažniausiai atliekama ruošiantis kurti įmonę užsienio šalyse ar plečiantis į kitas rinkas, bei norint nustatyti šalies makroaplinką. Ši analizė taip pat yra naudinga strateginio planavimo priemonė, kuri gali leisti suprasti rinkos augimo ir kritimo veiksnius, verslo poziciją, potencialias ir tiesioginiais operacijas. Už akronimo PEST stovi Political (Politiniai), Economical (Ekonominiai), Social (Socialiniai) ir Technological (Technologiniai) požymiai“ (Šaltinis, 2010).

Verslo įmonės mikroaplinkai tirti yra naudojama SSGG *(angl. SWOT)* analizė. „SWOT analizė yra naudojama strateginiam įmonės planavimui vertinant Strenghts (Stiprybės), Weaknesses (Silpnumai), Opportunities (Galimybės) ir Theats (Grėsmės). SWOT lietuviškas atitikimų būtų – SSGG, bet angliškas akronimas skamba patraukliau. Įvertinus visus šiuos faktorius galima imtis atitinkamų veiksmų – stiprybės turi būti sustiprintos, o silpnosios vietos turi būti paverstos į stipriąsias. Analizės metu nagrinėjami vidiniai ir išoriniai veiksniai, kurie verslui gali būti naudingi arba nepalankūs. SWOT analizė dažniausiai atliekama jau veikiančiai įmonei, norint pagerinti jos efektyvumą, tačiau ją taip pat galima naudoti naujos rinkos ar produkto įsivertinimui“ (Šaltinis, 2010).

Tyrimo metodologija.

Atliekamas vidinės ir išorinės aplinkos UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje tyrimas, remiamasi oficialaus UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonės portalo duomenimis, ekonomine statistika ir kitais informacijos šaltiniais.

Tyrime duomenys analizuojami pagal šiuos pažymius: pagal makroaplinką, pagal mikroaplinką.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas.

UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonės apibūdinimas

1784 m. pirklys J. W. Reincke įkūrė alaus daryklą Klaipėdoje, dabartinį gamyklos herbą puošia jo giminės simbolis – jūrinis erelis. XIX a. darykla susijungė su dvarininko T. Preusso bravoru ir tapo pagrindiniu miesto bravoru, verdančiu tradicinį Bock, bavariškąjį ir porterio alų.

1999 m. „Švyturys“ tapo ko gero geriausios alaus gamybos kompanijos pasaulyje – „Carlsberg Group“ – dalimi.

2001 m. abi daryklos suvienijo pajėgas ir tapo UAB „Švyturys – Utenos alus“ – didžiausiu alaus gamintoju Lietuvoje. UAB „Švyturys – Utenos alus“ nuolat dirba apie 450 žmonių. UAB „Švyturys – Utenos alus“ gaminama produkcija: alus, sidras, alkoholiniai kokteiliai, gaivieji gėrimai, geriamasis vanduo – daugiau kaip 26 skirtingos alaus ir kitų gėrimų rūšys kiekvieno vartotojo skoniui. Per metus įmonė parduoda daugiau kaip 170 mln. litrų alaus ir kitų gėrimų. „Utenos“ darykla didžiuojasi per beveik keturis dešimtmečius nenutrūkstamos veiklos išsaugojusi iš čekų perimtą meistriškumą ir aludarystės tradicijas. Dalį produkcijos eksportuoja į 27 pasaulio šalis.

Išorinės ir vidinės aplinkos tyrimas

UAB „Švyturys – Utenos alus“ išorinę verslo aplinką sudaro šie pagrindiniai du veiksniai: ekonominiai ir politiniai-teisiniai. Verslo įmonės vidinę verslo aplinką sudaro: tiekėjai, konkurentai, vartotojai ir darbuotojai.

Išorinė verslo aplinkos analizė

Vertinant UAB „Švyturys – Utenos alus“ išorinę verslo aplinką, didžiausias dėmesys skiriamas ekonominei aplinkai ir makroekonominiam rodikliui bendrasis vidaus produktas (BVP), parodo šalies ekonominio lygio išsivystymą, nes nuo jos labiausiai priklauso uždirbamos įmonės pajamos (žr. 1 pav.)

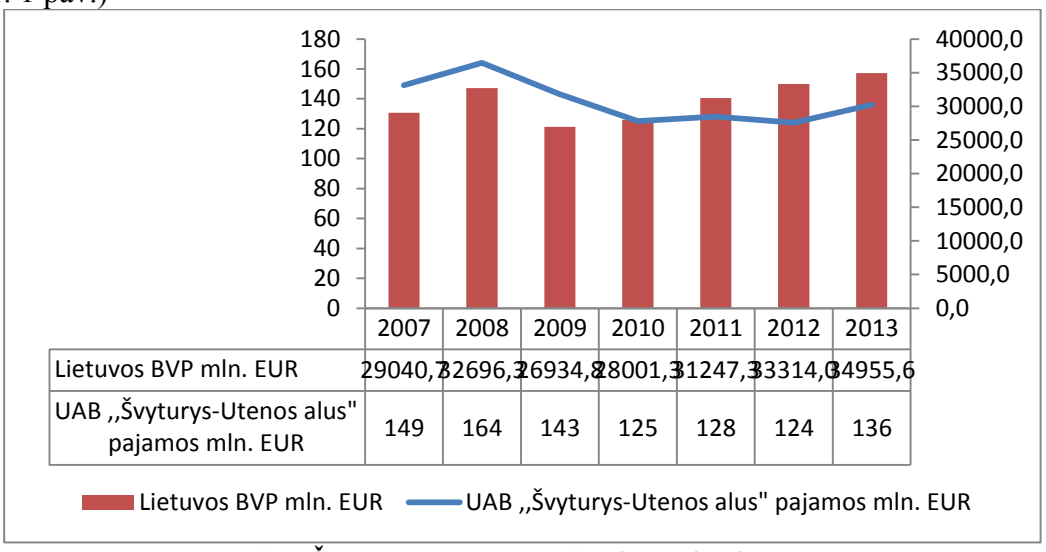

2 pav. **UAB „Švyturys – Utenos alus“ pajamos ir Lietuvos BVP; 2007-2013 metų laikotarpiu, mln. EUR, to meto kainomis**

Iš paveikslo duomenų matyti, kad verslo įmonės pajamos yra tiesiogiai susijusios su Lietuvos BVP, augant BVP auga ir uždirbamos pajamos ir atvirkščiai, krintant ekonomikai mažėja uždirbamos pajamos. 2007 m. pajamos siekė 149 mln. EUR, to meto kainomis. 2008 m. UAB „Švyturys – Utenos alus“ pajamos siekė 164 mln. EUR, to meto kainomis, tam įtakos turėjo Lietuvos ekonomikos bumas: augo pardavimai, buvo didelė paklausa. 2009 m. pasikeitus ekonominiam ciklui, pasauliui patyrus ekonominę krizę, Lietuva patyrė ekonominį nuosmukį, Lietuvos BVP krito iki 26934,8 mln. EUR, todėl ir UAB „Švyturys – Utenos alus“ pajamos 2009 m. buvo 143 mln. EUR, to meto kainomis. Dėl šio ekonominio nuosmukio sumažėjo įmonės pardavimai, teko mažinti darbuotojų skaičių. Tačiau atsigaunant Lietuvos ekonomikai 2010-2013 m. pastebimos ir verslo įmonės pajamų augimo tendencijos. 2011 m. pajamos siekė 128 mln. EUR., to meto kainomis. Visgi 2012 m. pastebimas pajamų sumažėjimas 4 mln. EUR negu 2011

m., tačiau jau 2013 m. UAB „Švyturys – Utenos alus“ pajamos siekė 136 mln. EUR., to meto kainomis.

UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonei įtakos turi politiniai-teisiniai veiksniai. Lietuvos Respublikoje galiojanti įstatyminė bazė taip pat tiesiogiai paveikia įmonę. LR alkoholio kontrolės įstatymas draudžiama asmenims iki 18 metų vartoti alkoholinius gėrimus ar jų turėti. LR draudžiama visų formų alkoholio reklama: skirta vaikams ir paaugliams iki 18 metų; palankiai vaizduojanti nesaikingą alkoholinių gėrimų vartojimą ar neigiamai atsiliepianti apie abstinenciją ir saikingumą; kurioje dalyvauja sportininkai, gydytojai, politikai, meno ir mokslo įžymybės, kiti garsūs visuomenės veikėjai, naudojamas jų asmuo, vardas, atvaizdas ir pan. Reklama draudžiama: laikraščių ir jų savarankiškų priedų, žurnalų bei knygų išorinėse viršelių pusėse; vaikams ir paaugliams skirtuose laikraščiuose, žurnaluose, knygose, televizijos ir radijo programose; LR jurisdikcijai priklausančių transliuotojų ir retransliuotojų transliuojamose programose nuo 6 valandos iki 23 valandos (išskyrus tiesiogiai ir ištisai transliuojamus ar retransliuojamus tarptautinius meno, kultūros ar sporto renginius).

Vidinė verslo aplinkos analizė

Vertinant UAB „Švyturys – Utenos alus“ išorinę verslo aplinką, didžiausias dėmesys skiriamas: tiekėjams, konkurentams, vartotojams ir darbuotojams.

Tiekėjai. Kad būtų užtikrinami ekonomiški ir efektyvūs sandoriai, naudojama atsakingo tiekimo vadyba. Pagal 2010 metais sukurtas „Carlsberg“ pirkimo sutarčių taisykles, atsakingo tiekimo vadyba sudarė lygias galimybes tiekėjams. Pasirenkant tiekėjus, buvo atsižvelgiama ir į jų socialinės atsakomybės politiką bei praktiką, siekiama, kad ji atitiktų UAB „Švyturys – Utenos alus“ socialiai atsakingo verslo principus. „Švyturys – Utenos alus“ yra suinteresuota kurti atsakingus santykius su tiekėjais, todėl skatindama socialinės atsakomybės raišką, įmonė skyrė 50 valandų tiekėjų edukacijai.

UAB „Švyturys – Utenos alus“ turi daug konkurentų. Šiuo metu Lietuvoje veikia penkios stambios alaus gamybos įmonės bei apie 70 mažųjų aludarių. Palyginimui yra pateikiama 2009 m. rinkos pasiskirstymo pagal gamintojus diagrama (žr. 3 pav.).

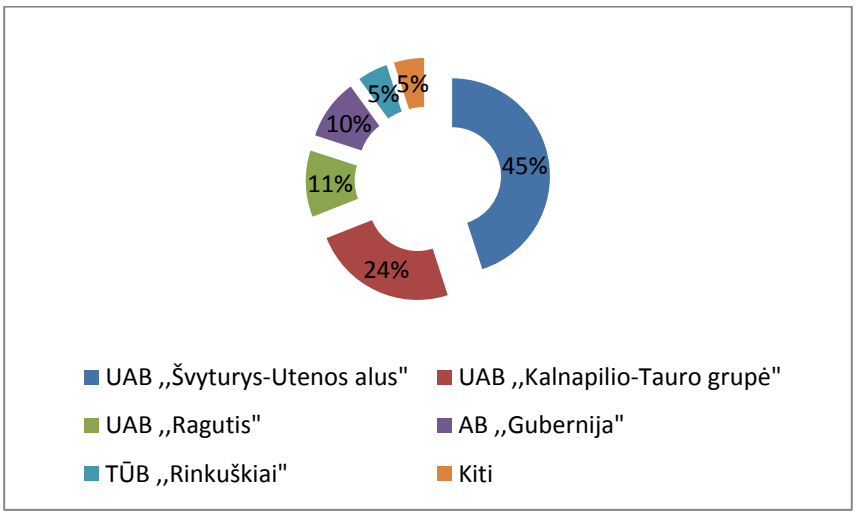

3 pav. **Alaus rinkos pasiskirstymas pagal gamintojus 2009 metais, proc.**

Iš 3 pav. diagramos matyti, kad UAB „Švyturys – Utenos alus“ buvo rinkos lyderė, jos pardavimai siekė 45 proc., antroje vietoje buvo UAB „Kalnapilio – Tauro grupė“, kurios

pardavimai siekė 24 proc., trečioje vietoje liko UAB „Ragutis“, šios įmonės pardavimai siekė 11 proc., AB „Gubernija“ pardavimai siekė 10 proc., vos 5 proc. visų pardavimų sudarė TŪB „Rinkuškiai“, kitos alaus gamybos įmonės sudarė likusius 5 proc. visų pardavimų. UAB „Švyturys – Utenos alus“ konkurentai nuolat diegia įvairias naujas technologijas alaus gamybai, tačiau ši Utenos įmonė yra aprūpinta naujausiomis technologijomis ir yra moderniausia visoje Lietuvoje.

Vartotojai. UAB „Švyturys – Utenos alus“ vartotojus galima suskirstyti į tris pagrindines grupes:

1. Privatūs namų ūkiai.
2. Pardavimų tarpininkai.
3. Užsienio pirkėjai.

Privačių namų ūkių grupę galima apibrėžti kaip visus pavienius asmenis vyresnius nei 18 metų, galinčius ir norinčius įsigyti kompanijos gaminamą alų. Svarbu paminėti krepšinio aistruolius, jie taip pat yra alaus privačių namų ūkių vartotojų dalis.

UAB „Švyturys – Utenos alus“ pardavimų tarpininkų grupei galima priskirti, Lietuvos mažmeninės prekybos tinklų grupes, tokias kaip UAB „Maxima“, UAB „Norfos mažmena“ bei kitas parduotuves, kavines ir restoranus.

UAB „Švyturys – Utenos alus“ produkcija yra tiekiama ne tik Lietuvos vartotojams, bet ir eksportuojama į kitas šalis. Įmonė 2013 m. didino eksportą į daugumą rinkų, tačiau labiausiai didėjo išvežamo alaus kiekis į Baltarusiją ir Rusiją. „Tai yra mūsų strateginis sprendimas – kaimyninėje Baltarusijoje ir Rusijos Kaliningrado srityje ne vien parduoti, bet ir vykdyti aktyvią rinkodaros kampaniją, kuri įtvirtintų „Švyturio“ ženklą kaip vieną žinomiausių tarp prestižinių alaus ženklų šiose rinkose. Ši strategija jau duoda rezultatų“ (Viršilas, 2013).

UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje nuolat dirba apie 450 žmonių, tačiau kiekvienais metais darbuotojų skaičius nežymiai keičiasi (žr. 4 pav.).

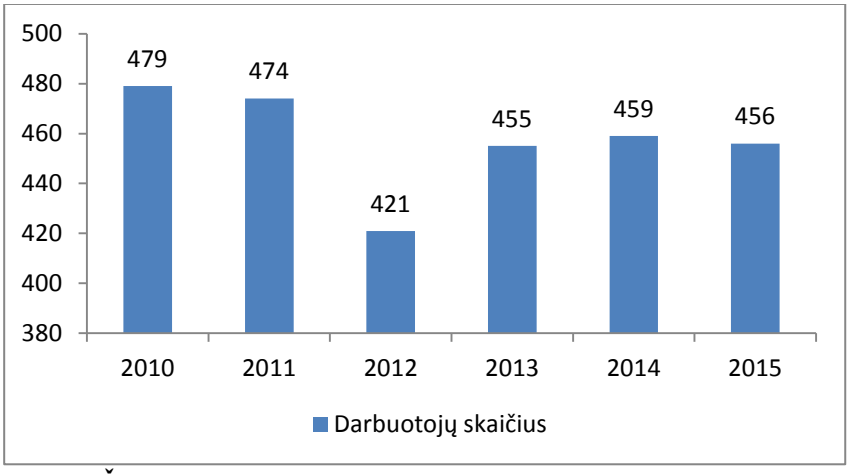

4 pav. **UAB „Švyturys – Utenos alus“ darbuotojų skaičius 2010-2015 m. laikotarpiu**

Iš paveikslo duomenų matyti, kad 2010 m. darbuotojų skaičius buvo 749, 2011 m. darbuotojų skaičius sumažėjo 5 darbininkais ir siekė 474 darbuotojų. Tačiau mažiausiai darbuotojų dirbo 2012 m. 421 darbininkas. Tačiau jau 2013-2014 metais pastebimos verslo įmonėje dirbančių darbininkų skaičiaus didėjimas nuo 455 iki 459 darbininkų. Visgi 2015 m. darbininkų skaičius UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje yra labai artimas vidutiniam darbuotojų skaičiui ir tai sudaro 456 darbuotojų.

Didelis dėmesys skiriamas darbuotojų darbo sąlygų gerinimui, atsižvelgiant į jų nuomonę. Darbuotojams, vairuojantiems įmonės automobilius, užsakyti automobiliai su laisvų rankų įranga, biuruose neribotai tiekiamas geriamasis vanduo, „Utenos“ alaus darykloje suremontuota ir padėjo veikti valgykla. Logistikos padalinyje instaliuota statinių kėlimo įranga. Sauga darbe ir darbo sąlygos apibrėžtos įmonėje galiojančios Kolektyvinės sutarties nuostatose. Už sąlygas, turinčias nukrypimų nuo normalių darbo sąlygų, mokami iki 30 proc. priedai, kai kurioms darbo vietoms – 50 proc. UAB „Švyturys – Utenos alus“ veikia darbuotojų saugos ir sveikatos komitetas, sudarytas iš darbdavio ir darbuotojų atstovų. Organizuojami įmonės padalinių darbuotojų saugos ir sveikatos būklės patikrinimai, dalyvaujant profesinių sąjungų atstovams, darbuotojų atstovams. Siekiant skatinti sveiką gyvenimo būdą, visiems darbuotojams nemokamai tiekiamas geriamasis stalo vanduo darbo vietoje.

IŠVADOS

Atliktas vidinės ir išorinės aplinkos tyrimas UAB „Švyturys – Utenos alus“ verslo įmonėje leidžia pateikti šiuos tyrimo rezultatus:

1. Verslo aplinka susideda iš dviejų dalių: išorinės verslo aplinkos (makroaplinka) ir vidinės verslo aplinkos (mikroaplinka). Šiai aplinkai tirti yra naudojami kokybiniai tyrimai.
2. Išorinę verslo aplinką sudaro pagrindiniai du veiksniai: ekonominiai ir politiniai-teisiniai. Verslo įmonės vidinę verslo aplinką sudaro: tiekėjai, konkurentai, vartotojai ir darbuotojai.
3. Ekonominė aplinka tiesiogiai susijusi su verslo įmonės pajamomis. Kylant ekonomikai didėja ir uždirbamos pajamos. Leidžiantis ekonomikai mažėja – mažėja uždirbamos pajamos. Politinė-teisinė aplinka tiesiogiai veikia verslo įmonę per LR įstatyminę bazę.
4. Verslo įmonė pati gali daryti įtaką per tiekėjus, konkurentus, vartotojus ir darbuotojus. UAB „Švyturys – Utenos alus“ yra konkurencinga ir turinti geriausius tiekėjus bei darbuotojus, ir didelę dalį vartotojų verslo įmonė.

LITERATŪRA

1. Alynas.lt. (2015). *Alaus istorija*. Prieiga internetu: http://www.alynas.lt/lt/apie-gyva-alu/
2. Gaižutis, A. (2004). *Marketingo komplekso elementai ir jo aplinka*. Prieiga internetu: http://www.marketing.lt/get_file.php?file=bWFya2V0aW5nL20vbV9maWxlcy93ZmlsZXMvZmlsZTEyNi5wZGY7MyBNYXJrZXRpbmdvIGtvbXBsZWtzbyBlbGVtZW50YWkgaXIgam8gYXBsaW5rYS5wZGY7Ow==
3. *Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymas* // Valstybės žinios. 1995, Nr. 44-1073. Aktuali redakcija nuo 2014-07-26.
4. Pranulis, V., Pajuodis, A., Sigitas, U., Virvilaitė, R. (2011). *Marketingas*.
5. Smailys, D. (2010). *Socialinės atsakomybės ataskaita*. Prieiga internetu: http://www.utenosalus.lt/old/public/unic_style_pages/sociline_atsakomybe/pdf/2011_Svyturys-Utenos_alus_soc_atsakomybes_ataskaita.pdf
6. Stadalninkaitė, D. (2013). *„Švyturys – Utenos alus“ didina pardavimus ir eksportą.* Prieiga internetu: http://www.svyturys.lt/index.php/apie-svyturi/pranesimai-spaudai/svyturys-utenos-alus-didina-pardavimus-ir-eksporta/27160
7. Statistikos departamentas. *Bendrasis vidaus produktas.* Prieiga internetu: http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles39
8. Stripeikis, O. (2011). *Verslininkystės įvadas. 8 Tema. Verslo aplinka*. Prieiga internetu: https://fcis.vdu.lt/~o.stripeikis@evf.vdu.lt/FOV1-00094DBE/FOV1-00095038/8%20Tema%20-%20Verslo%20aplinka.pdf

9. Šaltinis, J. (2010). *Ekonomika, Investavimas ir Studijos SSE Riga.* Prieiga internetu: http://www.saltinis.eu/patarimai/swot-pest-ir-prime-analize/

RESEARCH ON EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT IN COMPANY UAB „ŠVYTURYS – UTENOS ALUS”

MARIUS RAGINIS, ŠARŪNAS VELIČKA
Utena University of Applied Sciences
Consultant: Assoc. Prof. Rūta Meištė

SUMMARY

The selected theme is concerned by theoretical and practical justification. The goal is to find out what is the inner and outer business environment. Highligh how micro and makro enviroment affects bussines marketing solutions. It will be analized teroreticaly and practicaly.

BALTIJOS VALSTYBIŲ MOKESTINIŲ PAJAMŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

LINA SAKALAUSKAITĖ
Kauno technologijos universitetas

Vadovė doc. dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

Valstybės biudžete didžiąją dalį pajamų sudaro surenkami mokesčiai. Straipsnyje detaliau pateikta ir analizuota surenkamų mokestinių pajamų struktūra prieš ir po krizės, nagrinėti struktūros skirtumai ne tik metų, bet ir skirtingų šalių atžvilgiu, analizuotos Baltijos šalių surenkamos pajamos 2006-2014 m., bei įvertintos valstybės pajamos, tenkančios vienam šalies gyventojui per metus. Gauti tyrimo rezultatai rodo, jog Lietuva visu nagrinėtu laikotarpiu surinko daugiausia pajamų, tačiau po krizės šalis atsigavo sunkiau nei Latvija ar Estija. Nors Lietuvoje pajamų surenkama daugiausia, tačiau atlikus analizę nustatyta, kad Estijoje visu analizuojamu laikotarpiu surenkamos pajamos auga, o taip pat didėja ir vienam gyventojui tenka didžiausia pajamų dalis.

ĮVADAS

Svarbiausias valstybės finansų resursų šaltinis yra pajamos, surenkamos į biudžetą iš įvairių mokesčių. Norėdama atlikti daugybę funkcijų, valstybė turi disponuoti lėšomis, pakankamomis išlaidoms finansuoti. Pasak Barkauskaitės ir Šimkaus (2013) valstybės pajamų biudžeto ir išlaidų analizė yra itin aktuali tema, nes teisingas biudžeto sudarymas leidžia valstybei efektyviai atlikti asignavimo funkciją. Analizuojant surenkamas valstybės pajamas galima įžvelgti tendencijas, o siekiant išsiaiškinti, kodėl pajamos didėja ar mažėja, būtina analizuoti biudžeto struktūrą. Valstybės pajamų surinkimo problematiką galima analizuoti įvairiais aspektais: kokiais būdais valstybė surenka pajamas į biudžetą, kam asignuoja surinktas pajamas, kaip pritraukiamos lėšos, jei yra deficitinis biudžetas. Valstybės pajamų ir mokesčių politiką nagrinėjo eilė mokslininkų (Benetytė, 2012; Vasiliauskaitė, Stankevičius, 2013; Tvaronavičienė ir kt., 2007), kurie pastebi, kad nors valstybių geopolitinė padėtis ir yra panaši, surenkamas valstybės pajamas veikia ir kiti veiksniai. Taip pat mokslininkai pabrėžia ne tik šalies surenkamų pajamų svarbą, bet ir turimas skolas. Benetytės (2012) teigimu, valstybės biudžetas yra tarpusavyje sąveikaujančių finansinių kategorijų, tokių kaip, mokesčiai, valstybės išlaidos, valstybinis kreditas, visuma. Baltijos šalių pajamos nuo pat nepriklausomybės atkūrimo pradžios yra surenkamos netolygiai. Nors valstybės nepriklausomybę atgavo panašiu laikotarpiu (1990-1991), tačiau kiekvienoje šalyje susiformavo kitokia fiskalinė politika, kuri daro didžiausią įtaką valstybės surenkamoms pajamoms. Priklausomai nuo gebėjimo surinkti daugiau ar mažiau pajamų, valstybėje priimami atitinkami sprendimai, dėl to pajamų nagrinėjimas yra ypač aktualus greitai besikeičiančioje aplinkoje.

Darbo tikslas. Atlikti Baltijos valstybių mokestinių pajamų palyginamąją analizę.

Tyrimo objektas. Baltijos valstybių mokestinės pajamos.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, palyginamoji statistinių duomenų bei grafinė analizės.

Uždaviniai:

1. Atskleisti mokslinę problemą;
2. Pateikti Baltijos šalių mokestinės aplinkos ypatumus;
3. Atlikti Lietuvos, Latvijos, Estijos mokestinių pajamų analizę ir išskirti panašumus bei skirtumus.

Mokestinės aplinkos ypatumai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Lietuva ir Latvija yra unitarinės valstybės, jos turi du valdymo lygius: centrinį ir vietinį. Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro du savarankiški, skirtingų lygių biudžetai: valstybės biudžetas ir savivaldybių biudžetai. Lietuvos surenkamos pajamos yra skirstomos į tris pagrindines grupes: mokestinės pajamos, nemokestinės pajamos ir Europos Sąjungos bei kitos tarptautinės finansinės paramos lėšos, kurios LR valstybės biudžeto pajamų dalimi tapo tik 2004 metais. Latvijos biudžetas susideda iš dviejų dalių: centrinės valdžios (įprastas ir specialus biudžetas) ir vietinės valdžios (įprastas ir specialus biudžetas). Estijos valdymo forma – parlamentinė demokratija. Šią valstybę sudaro 15 apskričių. Estijos finansų ministerija pabrėžia stiprų fiskalinės politikos palaikymą, paprastą mokesčių sistemą, akcentuoja ir siekia maksimalaus makroekonomikos stabilumo įsitvirtinimo. Dėl skirtingų šalies valdymo ypatumų skiriasi valstybių surenkamų mokesčių struktūra, tačiau ekonomikos augimas surenkamiems mokesčiams daro vienodą įtaką. Pasak Butauto (2006), ekonomikos augimas lemia mokesčių surinkimo padidėjimą per šiuos veiksnius: maksimalų užimtumą, stabilių kainų išlaikymą, darbo našumą, investicijų, įmonių skaičiaus, vartojimo ir gamybos, šalies gyventojų perkamosios galios didinimą.

Pajamų tendencijų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje analizė 2006-2014 m. Baltijos valstybių pajamų raidos panašumus lėmė Nepriklausomybės atkūrimo datos, sąlyginai panašus valstybių plotas bei jų geografinė padėtis. Užsienio valstybių investuotojai į Baltijos šalis nuo pat nepriklausomybės paskelbimo žvelgė kaip į vieną subjektą. Baltijos valstybių ekonomika nuo 2000 m. iki 2006 m. augo sparčiausiai visoje Europoje. Šis ekonomikos augimas turėjo tiesiogiai proporcingą įtaką surenkamų pajamų dydžiui. Lietuvoje ekonomikos augimas pasireiškė dėl didelio eksporto, namų ūkio vartojimo ir investicijų. Latvijoje pagrindinis veiksnys buvo didelis vidaus namų ūkių vartojimas. Estijoje – eksporto didėjimas, vidaus paklausos augimas, dirbančių skaičiaus išaugimas ir namų ūkių pajamų padidėjimas. Dėl prieš tai išvardintų veiksnių visose Baltijos šalyse ženkliai padidėjo surenkami pridėtinės vertės ir pelno mokesčiai. Ekonomikos nuosmukio metu staigus pajamų sumažėjimas įvyko 2008-2009 m. Kadangi pridėtinės vertės mokestis yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis, jam sumažėjus ženkliai pasikeitė valstybės surenkamos pajamos. Taip pat valstybės pajamų sumažėjimas pasireiškė, kai dauguma smulkių ir vidutinių įmonių neatlaikė išorinių aplinkos veiksnių ir bankrutavo, išaugo nedarbas, dėl to vartotojai mažiau pirko prekių, mažėjo surenkamas pelno mokestis. Krizės laikotarpiu taip pat ženkliai sumažėjo surenkamas mokestis iš akcizų, tai paskatino šešėlinės ekonomikos padidėjimą, kai Baltijos šalių gyventojai stengėsi importuoti pigesnį tabaką bei alkoholį iš kaimyninių valstybių. Detalesnis Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių pajamų kitimas pateiktas 1 paveiksle.

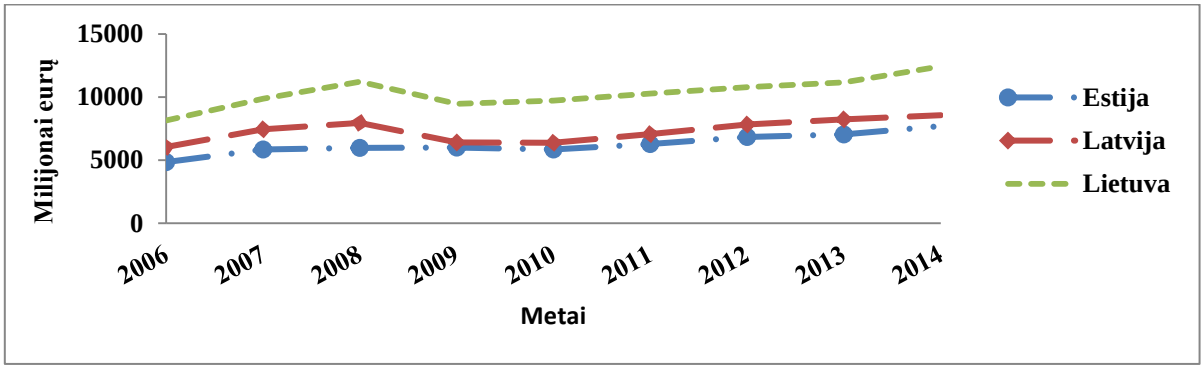

1 pav. **Baltijos valstybių valdžios sektoriaus pajamų kitimas 2006-2014 m.**
Šaltinis: Eurostat

Iš 1 paveikslo matyti, kad nuo 2006 m. iki 2008 m. Baltijos šalyse pajamos turėjo tendenciją didėti: 2008 m. Lietuva surinko 11,2189 tūkst. mln. eurų, Latvija surinko 7,9402 tūkst. mln. eurų, Estija surinko 5,962 tūkst. mln. eurų pajamų. 2009 m., po kriziniu laikotarpiu, Baltijos valstybės surinko mažiausiai pajamų, atitinkamai Lietuva, Latvija ir Estija surinko: 9,4495 tūkst. mln. eurų, 6,3937 tūkst. mln. eurų ir 5,979 tūkst. mln. eurų pajamų. Nuo 2009 m. iki 2014 m. visų trijų analizuojamų šalių pajamos augo. Estijos ir Latvijos surenkamų pajamų skirtumas nuo 2009 m. iki 2014 m. svyravo tik iki 1 mln. eurų. Pajamų kitimo procentinis pokytis pateiktas 2 paveiksle.

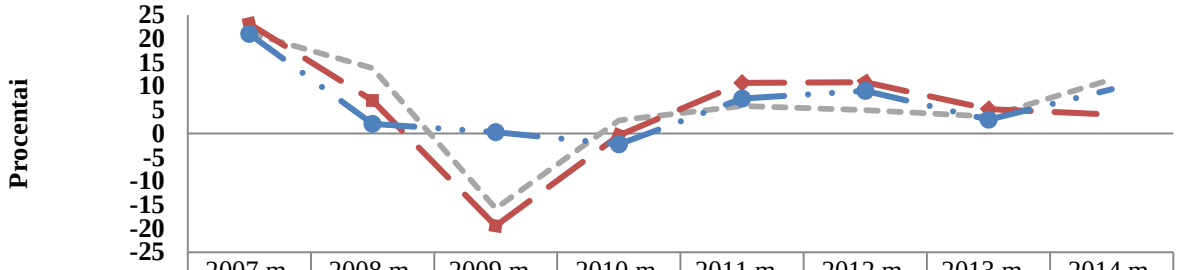

	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.
Lietuva	21,20	13,80	-15,77	2,75	5,80	4,92	3,57	11,39
Latvija	23,12	6,98	-19,48	-0,42	10,67	10,83	5,14	3,96
Estija	21,01	2,01	0,29	-2,28	7,33	8,96	2,90	9,35

2 pav. **Baltijos valstybių pajamų pokytis 2006-2014 m., proc.**
Šaltinis: Eurostat

Iš 2 paveikslo matyti, kad Baltijos šalyse pajamos padidėjo daugiausia 2007 m., tuo metu akivaizdžiausias pajamų pokytis buvo Latvijoje, kuris sudarė net 23,12 %. 2008 m. Estijoje surenkamos pajamos padidėjo mažiausiai, tik 2,01 %, dėl to galima daryti prielaidą, jog šioje valstybėje krizės požymiai pasirodė anksčiausiai. Daugiausia pajamų 2009 m. sumažėjo Latvijoje, net 19,48 %, tik Estijoje surenkamos pajamos išaugo 0,29 %, tai galėjo lemti geresni valstybės biudžeto asignavimo sprendimai, pastebėjus sulėtėjusį pajamų didėjimą 2008 m. 2010 m. tik Lietuvoje pajamos padidėjo 2,75 %, šis rodiklis parodo, jog Lietuva po truputį pradėjo atsigauti nuo krizės padarinių, tuo tarpu Latvijoje padėtis vis blogėjo, šalies surenkamos pajamos dar sumažėjo 2,28 %. Visu analizuojamu laikotarpiu Estijos pajamos augo, išimtis buvo tik 2010 m., kada pajamos sumažėjo 2,28 % . Nuo 2010 m. iki 2012 m. visose Baltijos šalyse pajamos turėjo tendenciją didėti, tai parodo, jog visos valstybės pradėjo atsigauti po krizės. 2013 m. surenkamas pajamas didinti sunkiausiai sekėsi Lietuvai, o geriausiai – Latvijai. 2014 m. surenkamų pajamų pokytis rodo, kad sparčiausiai biudžeto pajamas didino Lietuva, šalis 2014 m. net 11,39 % surinko daugiau pajamų nei 2013 m. Išanalizavus 2006-2014 m. laikotarpį matyti, kad geriausiai pajamas surenka Estija, tačiau išsamesnius valtybių pajamų surinkimo akcentus galima pastebėti tik atlikus pajamų struktūros analizę.

Baltijos šalių mokestinių pajamų struktūros analizė. Surenkamų mokestinių pajamų dydis priklauso nuo pasaulyje vyraujančio ekonominio ciklo. Dėl to yra svarbu analizuoti, kaip keičiasi surenkamų mokesčių struktūra prieš ir po krizės, todėl atlikta Baltijos šalių mokestinių pajamų struktūros analizė 2006 m. ir 2014 m. Detali Lietuvos, Latvijos ir Estijos mokestinių pajamų struktūros analizė pateikta 3,4,5 paveiksluose.

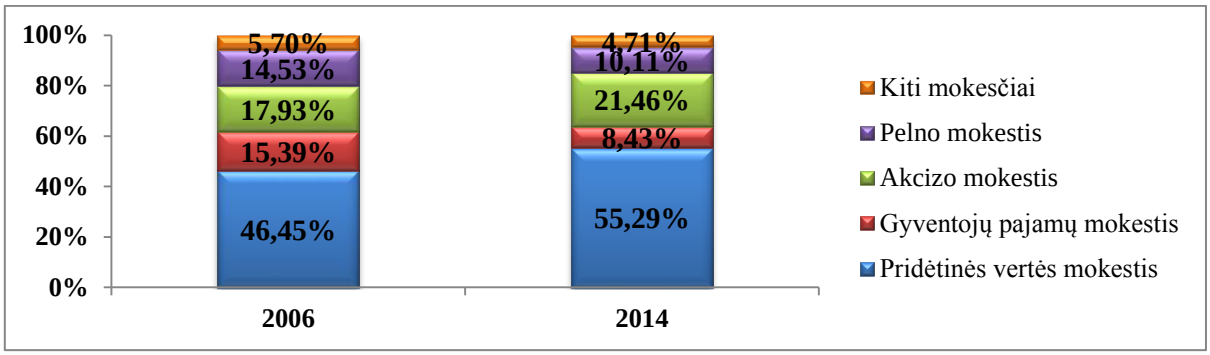

3 pav. **Lietuvos pagrindinių mokesčių struktūra 2006 m. ir 2014 m.**
Šaltinis: Valstybinė mokesčių inspekcija

Iš 3 paveikslo matyti, kad Lietuva tiek 2006 m., tiek ir 2014 m. didžiausias pajamas surinko iš pridėtinės vertės mokesčio. 2006 m. PVM sudarė 1,782 tūkst. mln. eurų, 2014 m. 2,734 tūkst. mln. eurų, šio mokesčio padidėjimą lėmė augantis vartojimas, PVM tarifo padidėjimas (2006 m. tarifas buvo 18 %, 2014 m. 21 %). Surenkamas gyventojų pajamų mokestis 2014 m. palyginus su 2006 m. sumažėjo beveik dvigubai, sumažėjimą galėjo lemti dirbančių gyventojų skaičiaus pokytis, kurį sąlygojo emigracija, taip pat padidėję surenkami kiti mokesčiai. 2014 m. struktūroje sumažėjo ne tik gyventojų pajamų mokestis, bet ir pelno mokestis, kuris 2006 m. sudarė 14,53 %, o 2014 m. tik 10.11 % ir sumažėjo net 57,613 mln. eurų. 2006 m. Lietuvą dar nebuvo pasiekusi ekonomikos krizė, tai galėjo lemti didesnį pelno mokesčio surinkimą nei 2014 m., nes 2006 m. veikė daugiau smulkių ir vidutinių įmonių, kurios 2014 m. jau buvo bankrutavusios. 2014 m. valstybė dideles pajamas surinko iš akcizo mokesčio, kuris bendroje mokestinių pajamų struktūroje sudarė net 21,46 %, tuo tarpu 2006 m. mokestis sudarė 17,93 %. Nors struktūroje akcizo mokestis 2014 m. padidėjo tik 3,53 %, tačiau valstybės biudžete buvo surinkta 373,363 mln. eurų daugiau. 2006 m. kitas pajamas sudarė 5,70 %, o 2014 m. 4,71 %, į 2006 m. kitas pajamas skirtingai nei 2014 m. įėjo ir socialinis mokestis, tačiau 2014 m. kitų pajamų surinkta daugiau, nes padidėjo visos kitos surenkamos pajamos (Atskaitymai nuo pajamų pagal LR miškų įstatymą, cukraus mokesčiai, loterijų ir azartinių lošimų mokestis, transporto priemonių mokesčiai, mokestis už aplinkos teršimą, rinkliavos, tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai).

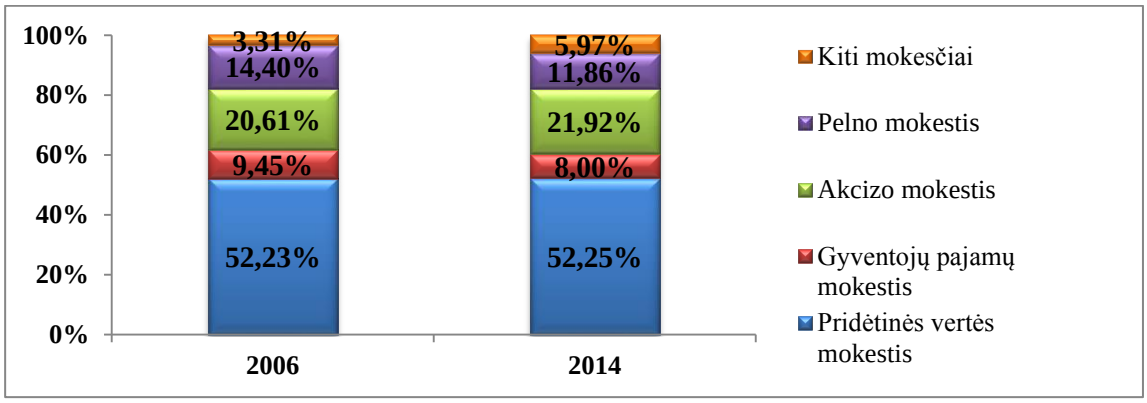

4 pav. **Latvijos pagrindinių mokesčių struktūra 2006 m. ir 2014 m.**
Šaltinis: Latvijos Finansų ministerija

Iš 4 paveikslo matyti, kad skirtingai nei Lietuvoje ar Estijoje, Latvijoje surenkamų mokesčių struktūra 2006 m. ir 2014 m. išliko labai panaši. Kaip ir Lietuvoje, Latvija daugiausia pajamų

surenka iš pridėtinės vertės mokesčio, kuris analizuojamais metai buvo beveik identiškas. Kadangi 2014 m. atitinkamai padidėjo surenkami mokesčiai iš gyventojų pajamų bei pelno mokesčio, todėl surenkamo pridėtinės vertės mokesčio struktūra tiek 2006 m., tiek ir 2014 m. išliko panaši. Nors struktūroje 2014 m. matomas gyventojų pajamų ir pelno mokesčių procentinis sumažėjimas, tačiau surenkami mokesčiai padidėjo palyginus su 2006 m., taip yra dėl 2014 m. padidėjusio PVM surenkamo mokesčio. Akcizo mokestis 2006 m. buvo 506,663 mln. eurų, 2014 m. 746,553 mln. eurų, šis pokytis atitinkamai matosi pajamų struktūroje. Kiti surenkami mokesčiai 2014 m. sudarė 5,97 %, o 2006 m. sudarė 3,31 %, nors 2014 m. struktūroje dydis yra didesnis nei 2006 m., tačiau kitų mokesčių 2014 m. buvo surinkta mažiau, nes sumažėjo surenkami automobilių ir motociklų, bei gamtos išteklių mokesčiai.

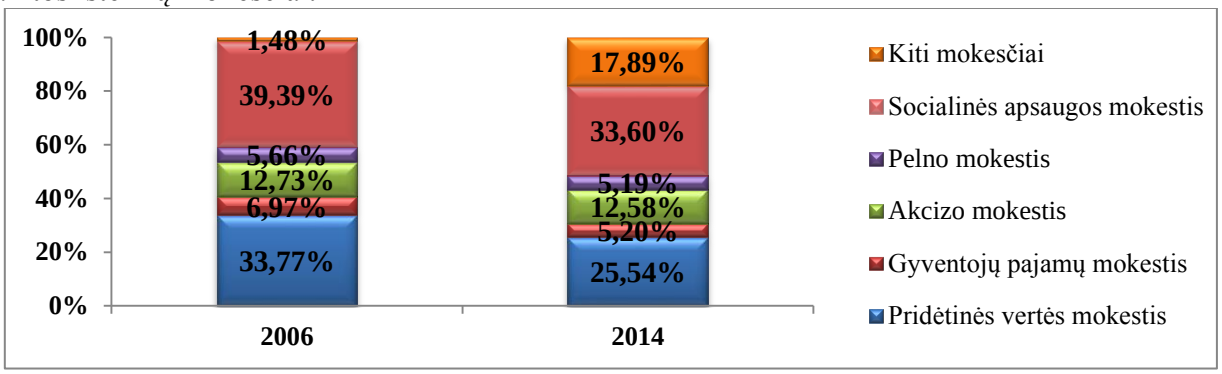

5 pav. **Estijos pagrindinių mokesčių struktūra 2006 m. ir 2014 m.**
Šaltinis: Estijos Finansų ministerija

5 paveiksle matyti, kad labiausiai iš visų Baltijos valstybių išsiskiria Estijos surenkamų mokesčių struktūra. Estijoje galioja mažesnis PVM tarifas, neapmokestinami fiziniams asmenims mokami dividendai ir gyventojų nekilnojamasis turtas, pelnui taikoma investicijų lengvata. Pagrindines šalies pajamas Estija gauna iš Socialinės apsaugos mokesčio, nes socialinio draudimo bei privalomojo sveikatos draudimo fondas įeina į valstybės biudžeto skaičiavimą. Nors struktūroje 2014 m. socialinis apsaugos mokestis yra mažesnis, tačiau iš šio mokesčio Estija surinko 842,548 mln. eurų daugiau pajamų nei 2006 m., tai lėmė 2014 m. ženkliai padidėję surenkami gyventojų pajamų, akcizo bei pelno mokesčiai. Pastarųjų mokesčių sumažėjimą procentais 2014 m. lėmė ženkliai padidėjęs surenkamas socialinės apsaugos mokestis. Nors pridėtinės vertės mokestis 2014 m. lyginant su 2006 m. procentaliai struktūroje sumažėjo 8,23%, tačiau realiai padidėjo 505,309 mln. eurų. 2014 m. išaugusių kitų mokesčių procentinę dalį palyginus su 2006 m. lėmė padidėję sunkiasvorių krovininių transporto priemonių, lošimų mokesčio, muitų, bei kitų surenkamų mokesčių padidėjimas.

Apibendrinat atliktą mokestinių pajamų analizę matyti, kad Baltijos valstybių surenkamų mokestinių pajamų struktūra yra panaši, nes valstybės pagrindines pajamas gauna iš pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, įmonių pelno bei akcizų mokesčių. Iš Baltijos šalių labiausiai skiriasi Estijos surenkamos mokestinės pajamos, todėl šią valstybę, dėl taikomo socialinio mokesčio ir mažesnio PVM tarifo, sunkiau palyginti su kitomis Baltijos šalimis. Estijoje, skirtingai nei Lietuvoje ir Latvijoje, pajamų struktūroje žymiai mažesnę dalį sudaro surenkami pridėtinės vertės, pelno bei akcizo mokesčiai. Estijoje surenkamą mažesnį gyventojų pajamų mokestį gali lemti mažesnis gyventojų skaičius, todėl svarbu paskaičiuoti, kiek valstybės pajamų tenka vienam šalies gyventojui. Detali analizė pateikta 5 paveiksle.

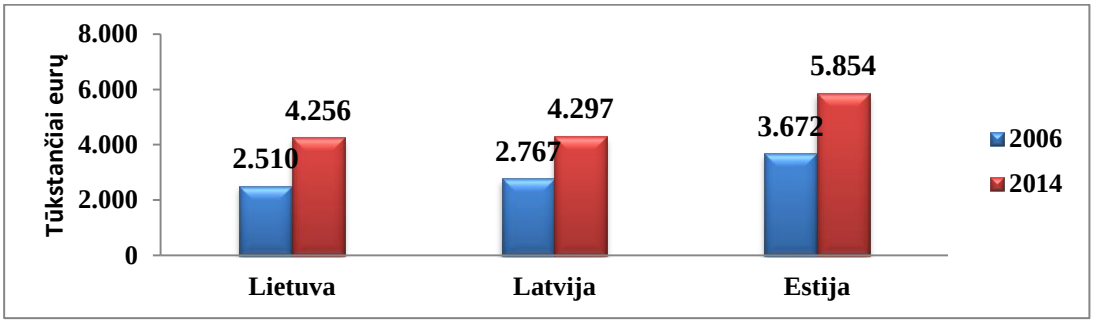

5 pav. **Metinės valstybės pajamos tenkančios vienam gyventojui tūkst. eurų atitinkamai 2014 m. ir 2016 m.**
Šaltinis: Eurostat

Lietuva surinko daugiausia pajamų iš visų Baltijos šalių, nors kaip matyti iš 5 pav. vidutiniškai vienam žmogui tenkančios valstybės metinės pajamos yra mažesnės nei Latvijos ar Estijos gyventojui. 2014 m. valstybės pajamos, tenkančios vienam gyventojui per metus, visose Baltijos šalyse padidėjo lyginant su 2006 m. beveik 2 kartus. Tai lėmė visose šalyse didėjantys surenkami mokesčiai iš akcizų, pridėtinės vertės mokesčio bei jo tarifo padidėjimo, gaunama Europos sąjungos parama, didėjantis vartojimas. Galima daryti prielaidą, kad Latvijos ir Estijos valdžia yra geriau subalansavusi valdymo sistemą pajamų atžvilgiu. Estija yra mažiausia Baltijos šalis, turinti 1,3 mln. gyventojų, tačiau jos metinės pajamos tenkančios vienam gyventojui yra ženkliai didesnės nei Lietuvos ir Latvijos: 2014 m. Estijoje teko 5,854 tūkst. eurų žmogui, tuo tarpu Lietuvoje tik 4,256 tūkst. eurų, nors 2014 m. Lietuvoje gyventojų buvo net 1,6 mln. daugiau nei Estijoje. Šios valstybės surenkamas pajamas lemia išskirtinė mokesčių surinkimo sistema, kurios netaiko nei Lietuva, nei Latvija.

IŠVADOS

1. Atlikus valstybės pajamų palyginamąją analizę nustatyta, kad per 2006-2014 m. laikotarpį daugiausia mokestinių pajamų buvo surenkama Lietuvoje. Tačiau krizės laikotarpiu, t. y. 2009 m., skirtingai nei Lietuvoje ir Latvijoje, pajamos Estijos biudžete padidėjo 0,29%. Po krizės, nuo 2011 m. iki 2013 m. greičiausiai atsigauti sekėsi Latvijai, nuo 2013 m. sparčiausiai pajamos augo Lietuvoje.
2. Lietuvoje ir Latvijoje surenkamų pajamų pagrindą sudaro pridėtinės vertės ir akcizo mokesčiai. Estija daugiausia pajamų surenka iš socialinės apsaugos mokesčio, kuris analizuojamais metais vidutiniškai sudarė 36,50%. Skirtingai nei Estijoje, Lietuvoje ir Latvijoje daugiau nei pusę mokestinių pajamų sudarė pridėtinės vertės mokestis.
3. Baltijos šalyse 2014 m. vienam gyventojui teko beveik dvigubai daugiau valstybės pajamų nei 2006 m. Tiek 2006 m., tiek ir 2014 m. Estijos gyventojui teko daugiausia valstybės pajamų. Lietuvoje ir Latvijoje 2014 m. vienam gyventojui tenkančių pajamų skirtumas palyginus su 2006 m. ženkliai sumažėjo. Atlikus analizę galima teigti, kad Baltijos šalyse geriausia pajamų surinkimo sistema yra Estijoje.

LITERATŪRA

1. Barkauskaitė A., Šimkus A. (2013). Lietuvos ir Estijos valstybių biudžetų analizė. Ekonomika ir vadyba–2013, *Tarptautinės studentų mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*, (pp. 11-13).
2. Benetytė R. (2012). LR valstybės biudžeto pajamų analizė 2008-2012 m. Ekonomika ir vadyba – 2012, *Tarptautinės studentų mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*, (pp. 68-70).
3. Butautas D. A. (2006) Modernūs Lietuvos ateities finansai. I dalis *Efektyvūs valstybės biudžeto valdymo prioritetai.* Vilnius: UAB „BMK“.
4. Eurostat. (2015). Database. Prieiga per internetą: 2015-09-13 adresu http://ec.europa.eu/eurostat/data/database.
5. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija (2015). Biudžetas. Prieiga per internetą: 2015-09-17 adresu http://www.finmin.lt/c/portal/layout?p_l_id=PUB.1.52.
6. Mano finansai. „Swedbank“ Asmeninių finansų instituto buveinė (2012). *Gyventojų mokami mokesčiai: reikšmė valstybės ir namų ūkių finansams.* Prieiga per internetą: 2015-09-12 adresu https://www.manofinansai.lt/files/Gyventoju%20mokesciu%20analize.pdf.
7. Ministry of Finance of the Republic of Estonia (2015). The Ministry of Finance. Prieiga per internetą: 2015-09-12 adresu http://www.fin.ee/introduction.
8. Ministry of Finance of the Republic of Latvia (2015). Budget. Prieiga per internetą: 2015-09-22 adresu http://www.fm.gov.lv/en/s/budget/.
9. Tvaronavičienė M., Ginevičius R., Grybaitė V. (2007). Baltijos šalių išsivystymo palyginimas: praktiniai kompleksinio požiūrio taikymo aspektai.*Verslas: teorija ir praktika*, 9 (1), (pp. 51-64).
10. Valstybinė mokesčių inspekcija (2015). Ataskaitų archyvas. Prieiga per internetą: 2015-10-02 adresu https://www.vmi.lt/cms/ataskaitu-archyvas.
11. Vasiliauskaitė A., Stankevičius E. (2013). European property taxation: new sources of revenue, cases of the eu countries. *Economics and management*, 18 (3), (pp. 428-435).

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TAX REVENUE IN THE BALTIC STATES

LINA SAKALAUSKAITĖ

Kaunas University of Technology

Consultant: Doc. Dr. A. Lakštutienė

SUMMARY

The biggest part of the state budget consists of the revenues from tax collection. In the article, the collected tax revenue structure is closely analysed before and after the crisis. There is provided the analysis of the Baltic States revenues in 2006-2014, and the state annual income per capita is evaluated. The obtained results show that Lithuania collected the biggest revenues during the analysed period, but after the crisis Lithuania's recovery was more difficult than Latvia's or Estonia's. Although Lithuania collects the biggest revenues in the budget, but during research it is estimated that income collected in Estonia and state annual income per capita grow.

TAUTINIO IR KULINARINIO PAVELDO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

MIRETA STANKEVIČIŪTĖ, VAIDA PAULAUSKAITĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: Dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Šiais laikais paveldo produktų sąvoka yra labai nuvertinama ir atrodo nereikšminga, nėra valstybės apsaugota taigi pagrindinė šios programos paskirtis yra nustatyti tradicinių amatų plėtros tikslus ir uždavinius, kad būtų užtikrinta tautinio paveldo produktų valstybinė apsauga, sudarytos tradiciniams amatininkams palankios sąlygos kurti tautinio paveldo produktus, juos realizuoti ir populiarinti, užtikrinta valstybės pagalba tradiciniams amatininkams, kurių gaminiai sertifikuoti ir pripažinti tautinio paveldo produktais. Programą sudaro trys skyriai: „Bendrosios nuostatos“, „Programos tikslai, uždaviniai, vertinimo kriterijai ir jų reikšmės“ ir „Programos įgyvendinimas“.

ĮVADAS

Darbo aktualumas: Programa parengta atsižvelgiant į tai, kad tautinio paveldo produktų gamybos ir vartojimo plėtojimas yra integruotas procesas, vienijantis kultūrinius, ekonominius, aplinkosaugos ir edukacinius procesus, ir sėkmingas viešojo sektoriaus dalyvavimas skatinant teigiamas ir mažinant neigiamas šio proceso pasekmes prisidėtų prie tvarios kaimo plėtros – padėtų plėtoti smulkųjį verslą, mažinti ekonominius skirtumus žemės ūkio veiklą vykdančiuose regionuose (palyginti su pramoniniais), išsaugoti gyvąją tradiciją, pritaikyti tradicinių amatų dirbinius šiuolaikiniams poreikiams.

Darbo problema: Sparčiai tobulėjant technologijoms žmonės pamiršta senąsias savo tradicijas ir papročius, paveldo sąvoka nublanksta ir nebeturi tokios reikšmės kaip ankščiau, tačiau svarbu suvokti, kad Lietuvos paveldas yra unikalus ir jį yra itin svarbu išsaugoti. Todėl svarbu išsiaiškinti priežastis lemiančios tautinio paveldo nykimą

Darbo tikslas: Atskleisti kokiais būdais valstybė žadina žmonių tautinę savimonę, bei skatina tautinio paveldo išsaugojimą.

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti Tautinį ir kulinarinį paveldą
2. Pristatyti Tautinio ir kulinarinio paveldo teisinį reglamentavimą.
3. Kokybinio tyrimo rezultatai.

TAUTINIS IR KULINARINIS PAVELDAS

Paveldas - tai išskirtinė materialinė ir dvasinė kultūra, perduodama vėlesnėms kartoms. (Turizmo terminų žodynas, 2013) Paveldas skirstomas į tautinį ir kulinarinį. Paveldas skirstomas į tautinį ir kulinarinį.

Tautinio paveldo produktai – nemasinės gamybos sertifikuoti amatininkų dirbiniai, pagaminti rankomis iš tradicinių žaliavų arba naudojant senąsias ar jas atitinkančias naujas technologijas, išsaugant unikalias kokybines gaminių savybes ir sudėtį. Šiuo metu sertifikuota ir pripažinta tautinio paveldo produktais daugiau kaip 1600 gaminių, kuriuos gamina daugiau kaip 500 tradicinių amatininkų.

Tautinio paveldo produktų sertifikavimas (TPP).

Sertifikavimas tai procedūra, kuria trečioji šalis pateikia raštišką garantiją, kad gaminys, procesas ar paslauga atitinka nustatytus reikalavimus.

TPP - nustatyta tvarka sertifikuoti:

tradiciniai gaminiai,

tradicinių veislių augalai, gyvūnai ir jų produktai

tradicinės paslaugos,

pasižymintys istoriškai Lietuvoje ar jos atskirame etnografiniame regione susiformavusia produkto tradicine forma, sudėtimi ir kitais kokybiniais ypatumais.

Tautinio paveldo produktais pripažįstami ir sertifikuojami tik tie produktai, kurių kokybiniai ypatumai atitinka Lietuvos etnokultūros tradicijas. Produkto sertifikavimas paliudijamas suteikiamu dokumentu - sertifikatu.

Tautinio paveldo produktų kategorijos:

A – kategorija: I ir II grupių produktai, atitinkantys autentiškus TPP pavyzdžius, kurių sukūrimo procese naudojama daugiau kaip pusė rankų darbo.

III grupės produktai – tradicinės paslaugos, kurių teikėjai yra tiesioginiai gyvosios tradicijos tęsėjai ir atkuria autentiškus tautinio paveldo produktų pavyzdžius.

B – kategorija: I ir II grupių produktai, artimi autentiškiems pavyzdžiams ir sukurti naudojantis naujomis technologijomis.

III grupės produktai – tradicinės paslaugos, kurių teikėjai nėra tiesioginiai gyvosios tradicijos tęsėjai, tačiau sugeba sukurti artimus autentiškiems pavyzdžiams tautinio paveldo produktus.

Kulinarinis paveldas – Lietuvoje ir tarp lietuvių paplitusi kulinarinių tradicijų visuma.

Pažymėtina, kad maistas ir valgymo kultūra taip pat buvo ir socialinis reiškinys (maitinimosi produktai bei kokybė priklausė nuo turimų pajamų ir padėties visuomenėje).

Tautinis paveldas, tiek tradiciniai amatai, tiek kulinarinis paveldas, yra svarbi šalies etninės kultūros dalis. Iš kartos į kartą perduodama patirtis ir specialūs įgūdžiai, atkuriamos istoriškai susiformavusios tradicijos palaiko tautos gyvybingumą, parodo pasauliui šalies tautinį veidą. Tautinio paveldo produktų, daugiausia gaminamų rankomis iš vietos išteklių, pagal technologijas, būdingas konkrečiai kaimo vietovei ar etnografiniam regionui, išsaugojimas ir puoselėjimas yra svarbi tiek miesto, tiek kaimo vietovių ekonominio ir socialinio gyvybingumo bei patrauklumo didinimo priemonė.

TAUTINIO IR KULINARINIO PAVELDO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Analizuojant tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012 – 2020 metų programą, galima teigti, kad pagrindiniai programos tikslai ir uždaviniai yra: iškelti pagal STRATEGINį tikslą, kuris yra išsaugoti ateinančioms kartoms tradicinius amatus ir užtikrinti tautinio paveldo produktų, etninės kultūros vertybių, perėmimą ir tradicijų tęstinumą taip pat ir kiti uždaviniai. Pirmasis programos tikslas yra plėtoti valstybės pagalbą, skatinančią tautinio paveldo produktų išsaugojimą, kūrimą ir realizavimą. Šio tikslo iškelti uždaviniai: tęsti tautinio paveldo produktų sertifikavimo procesą, tobulinti teisines prielaidas, skatinančias tautinio paveldo produktų ir tradicinių amatų išsaugojimą, sudaryti sąlygas teikti valstybės pagalbą ir Europos Sąjungos paramą tradiciniams amatininkams, kurių gaminiai sertifikuoti ir pripažinti tautinio paveldo produktais, skatinti tradicinių amatų centrų kūrimą Lietuvoje (ypač Vidurio Lietuvoje ir Vilniaus regione), užtikrinti tradicinių amatų centrų veiklą

Antrasis programos tikslas yra Išplėtoti ir koordinuoti tradicinių amatų mokymo sistemą. Šio tikslo iškelti uždaviniai: tobulinti tradicinių amatininkų mokymus, užtikrinti tradicinių amatininkų ir tradicinių paslaugų teikėjų kvalifikacijos tobulinimo, vadybos, verslumo ir rinkodaros mokymus, skatinti tradicinių amatų meistrus perduoti tradicinių amatų įgūdžius jaunimui, atlikti mokslinius tyrimus ir tautinio paveldo produktų plėtros stebėseną.

Trečias programos tikslas yra Formuoti patrauklų tautinio paveldo produktų įvaizdį šalyje ir užsienyje. Šio tikslo iškelti uždaviniai: populiarinti tautinio paveldo produktus ir tradicines paslaugas, skatinti tradicinių amatininkų ir tradicinių paslaugų teikėjų asociacijų veiklą ir jų pateiktų projektų įgyvendinimą, stiprinti tradicinių amatininkų ir tradicinių paslaugų teikėjų tarpusavio ryšius ir bendradarbiavimą su turizmo sektoriais, tobulinti informacinį tinklalapį, skirtą tradiciniams amatams plėtoti ir tautinio paveldo produktams populiarinti.

KOKYBINIO TYRIMO REZULTATAI

TYRIMO METODOLOGIJA.Norint pasiekti darbo tikslą buvo pasirinktas kokybinis tyrimas.

Pirmoje darbo dalyje buvo analizuojama teorinės tautinio bei kulinarinio paveldo sąvokos, atskleidžiama tautinio paveldo produktų sertifikavimo reikšmė bei smulkiai analizuojama Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012-2020 m. programa : nurodoma paskirtis, uždaviniai, tikslai, įgyvendinimo galimybės.

Tyrimo objektas : Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012-2020 m. programa.

Tyrimo metodas : kokybinis tyrimas.

Buvo pasirinktas kokybinis tyrimas siekiant gauti paveldo sferoje darbuotojų ekspertų nuomonę, kad būtų galima lengviau suprasti ir išanalizuoti Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012-2020 m. programą. Kokybinis tyrimas yra sisteminis situacijos, įvykio, grupės ar individo tyrimas, juo siekiama išsamiai suprasti žmonių elgesį ir jo priežastis. Tiriama kodėl ir kaip priimami sprendimai, o ne tik objektyvūs duomenys. Tokiam tyrimui reikalinga mažesnė, bet tiksli imtis.

Tyrimo imtis: Asmenys dirbantys paveldo srityje, daugiausia vyriausieji tautinio paveldo specialistai, kurie yra tiesiogiai susiję su tautiniu ar kulinariniu paveldu.

Imtis buvo sudaryta atsižvelgiant į klausimyną, buvo pasirinkti savo srities specialistai, šiuo atveju paveldo, kurie tikslingai dirba šioje sferoje. Buvo apklausti penki respondentai, einantys vyriausių specialistų pareigas, iš kurių trys yra dirbantys kultūros paveldo departamente, likę Aukštaitijos bei Žemaitijos nacionaliniuose parkuose.

Tyrimo eiga: Pirmiausia buvo sugalvotas atviras klausimynas, kurį sudarė septyni temą atskleidžiantys klausimai. Vėliau klausimai buvo nusiųsti elektroniniu būdu atrinktiems specialistams, tačiau šis metodas buvo nesėkmingas. Buvo nuspręsta kokybinį tyrimą atlikti skambinant specialistams ir užduodant klausimus tiesiogiai. Pokalbio pradžioje buvo prisistatoma, pasakoma dėl ko skambinama, klausiama ar respondentai sutiktų atsakyti į keletą su Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012-2020 m. programa susijusių klausimų. Visi respondentai sutiko, kad pokalbis būtų įrašytas. Visiems informantams buvo paaiškinta, jog interviu metu gauta informacija bus naudojama tik atliekamame darbe. Siekiant užtikrinti visišką anonimiškumą, visiems informantams suteikti sutartiniai skiriamieji ženklai žymimi skaičiais nuo vieno iki penkių.

Tyrimo metu respondentams buvo pateikti šie klausimai:

1. Kaip vertinate tautinio paveldo svarbą turizmo skatinime?

2. Kokia jūsų nuomonė apie kulinarinio paveldo svarbą turizmo skatinime?
3. Kaip manote ar paveldo produktų sertifikavimas užtikrina paveldo tradicijų tęstinumą? Kodėl taip manote?
4. Kaip manote kokios yra didžiausios problemos skatinančios tautinio paveldo nykimą>
5. Ar esate susipažinę su Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012-2020m. Programa, jeigu taip, tai kaip ją vertinate?
6. Kaip jūsų nuomone programa konkrečiai padėtų populiarinti ir skatinti paveldą užsienyje ir Lietuvoje ?
7. Ką pasiūlytumėte, kaip reikėtų skatinti, populiarinti ir reklamuoti tautinio paveldo produktų susidomėjimą turizme, kad pritrauktume daugiau žmonių?

Tyrimas buvo atliktas 2015 m. spalio 5-26 dienomis. Respondentai noriai ir informatyviai atsakė į užduotus klausimus. Pokalbių trukmė svyravo nuo 6 iki 15 minučių. Analizės metu buvo išskiriamos pagrindinės klausimų temos bei potemės, ir nurodomos jas pagrindžiančios citatos.

TYRIMO REZULTAI.Atlikus tyrimą ir išanalizavus respondentų atsakymus į pateiktus klausimus, buvo išskirtos pagrindinės temos, potemės bei jas paaiškinančios ir papildančios respondentų citatos. Kad būtų galima paprasčiau suprasti tautinio, kulinarinio paveldo svarbą, bei analizuojamos programos svarbą, respondentų atsakymai buvo suskirstyti į 7 temas. (1 pav.)

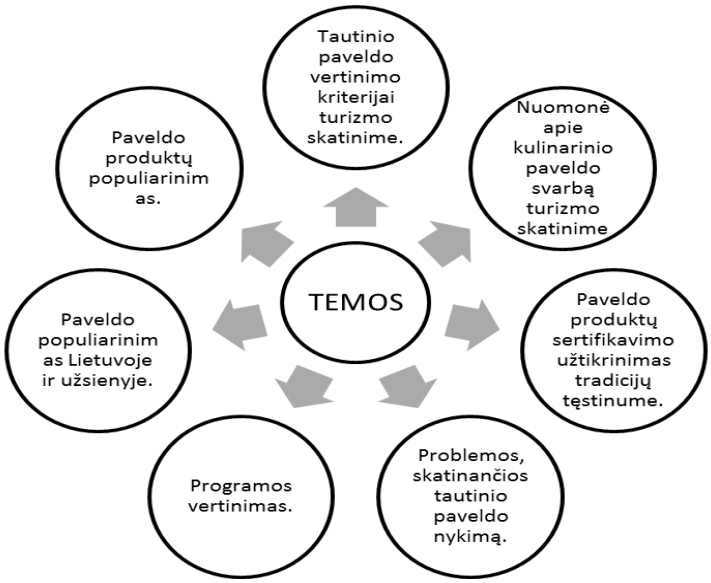

1 pav. **Klausimų temos**

Analizuojant pirmąją temą – „Tautinio paveldo vertinimo kriterijai turizmo skatinime”

buvo sukurtos 3 potemės (2pav.) Net 4 respondentai teigimai įvertino tautinio paveldo svarbą turizmo sferoje.(1 lentelė). Tai rodo, kad tautinis paveldas yra itin svarbus kuriant turizmo paslaugas ir produktus. 1 Respondentas mano, kad turizmo sektoriuje paveldas yra svarbus, tačiau jis nėra esminis dalykas, kuriant ir plečiant turizmo sektorių.

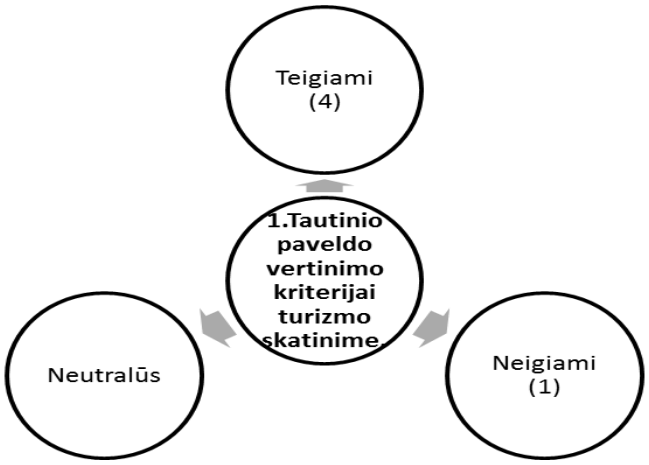

2 pav. **Temos „ Tautinio paveldo vertinimo kriterijai turizmo skatinime“ potemės.**

Analizuojant antrąją temą „Nuomonė apie kulinarinio paveldo svarbą turizmo skatinime“(1 lentelė) buvo sukurtos 3 potemės (3 pav.), iš kurių matome, kad 4 respondentai išreiškė itin palankią nuomonę šia tema, jie mano, kad kulinarinis paveldas yra labai svarbus formuojant tiek šalies įvaizdį tarptautinėje erdvėje, tiek teikiant turizmo paslaugas vietiniame turizmo sektoriuje. Vienas respondentas kulinarinio paveldo svarbą turizmo sektoriuje vertina patenkinamai, kadangi manoma, kad trūksta informatyvumo, mažai dėmesio skiriama kulinarinio paveldo išsaugojimui ir puoselėjimui.

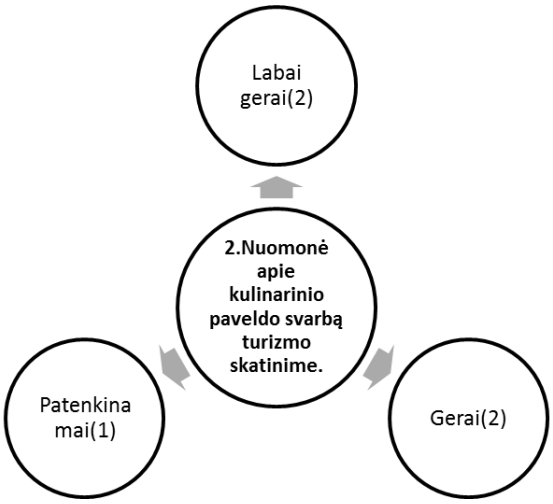

3 pav. **Temos „Nuomonė apie kulinarinio paveldo svarbą turizmo skatinime“ potemės.**

Analizuojant trečiąją temą : „Paveldo produktų sertifikavimo užtikrinimas tradicijų tęstinume“ buvo išskirtos 3 potemės (4 pav.). Matome, kad 2 respondentai mano, kad paveldo produktų sertifikavimas užtikrina tradicijų tęstinumą, manoma, kad būtent dėl to ir buvo sukurta sertifikavimo sistema. 2 respondentai mano, kad sertifikavimas tradicijų tęstinumą užtikrina tik iš dalies, kadangi paveldo produktų sertifikavimas turi nemažai trūkumų. 1 respondentas įvertino blogai, jo manymu sertifikavimas neužtikrina tradicijų tęstinumo, kadangi nebūtina turėti dokumento, kad galėtum puoselėti ir tęsti senąsias tradicijas ir papročius.

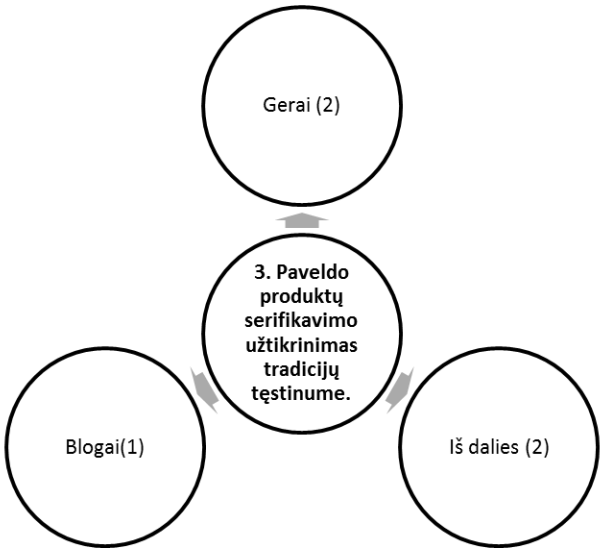

Analizuojant ketvirtąją temą : „Problemos skatinančios tautinio paveldo nykimą.“ Buvo išskirtos 3 potemės. (5 pav.) 3 respondentai nurodė, kad didžiausios problemos, su kuriomis susiduria tautinis paveldas yra naujausios technologijos, naujovės, pakeičiančios nusistovėjusias tradicijas, tad tautinis paveldas daugumai žmonių yra nebeaktualus, arba nebeįdomus. 1 respondentas nurodė, kad šiuolaikinėje rinkoje išsilaikyti tautiniui paveldui yra gana sunku. Sukuriama daug naujų produktų, kurie pakeičia ir išstumia tradicinius gaminius. 1 respondentas atsakymo nepateikė.

Analizuojant penktąją temą : „Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012-2020 m. programos vertinimas“ buvo išskirtos 3 potemės. (6 pav.) Net 3 respondentai šią programą įvertino itin palankiai. Manoma, kad ši programa itin prisidės prie tautinio paveldo išsaugojimo, suteiks galimybes įvairių amatų atstovams plėsti savo veiklą, tikimąsi, kad paveldo produktai taps žinomi ir užsienyje. 1 respondentas programą įvertino patenkinamai, kadangi manoma, jog pačios programos idėja yra gera, tačiau trūksta galimybių ją įgyvendinti. 1 respondentas neturėjo nuomonės.

Analizuojant šeštąją temą : „Paveldo populiarinimas Lietuvoje ir užsienyje“ buvo išskirtos 2 potemės (7 pav.) 3 respondentai nurodė, kad populiarinti paveldą derėtų per socialinę erdvę : įvairūs renginiai, mugės, įvairių knygų ir žurnalų paveldo tematika leidyba ir kt. 2 respondentai atsakymų nenurodė.

Analizuojant septintąją temą : „Paveldo produktų populiarinimas“ buvo išskirtos 2 potemės (8 pav.). 4 respondentai nurodė, kad didžiausia įtaką paveldui turizmo sferoje turi naujovės, tad reikėtų į naujas turizmo paslaugas integruoti paveldą, taip, kad jie vienas kitą papildytų ir taip suteiktų daugiau galimybių turistams susipažinti su tautiniu bei kulinariniu paveldu. 1 respondentas atsakymo nenurodė.

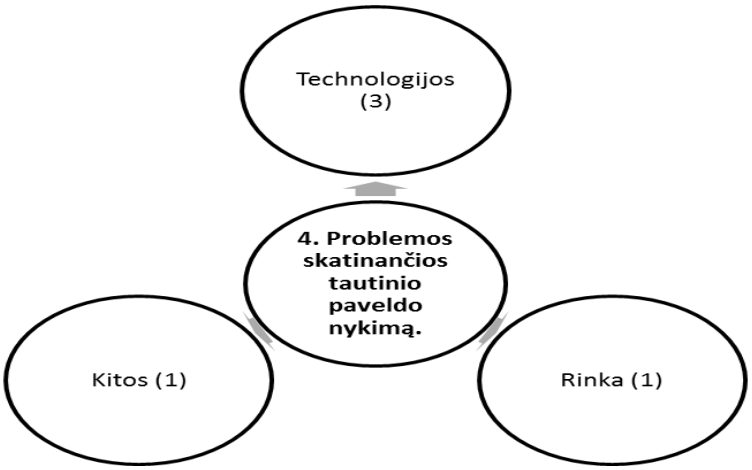

5 pav**. Temos „Problemos skatinančios tautinio paveldo nykimą“ potemės.**

6 pav. Temos ‚Programos vertinimas“ potemės.

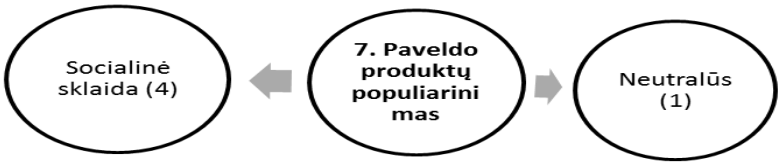

7 pav. Temos „Paveldo populiarinimas Lietuvoje ir užsienyje“ potemės

IŠVADOS

1. Spartūs mokslo ir technologijų plėtros procesai, pasaulinė globalizacija kelia iššūkius valstybei ir tautai. Tai verčia ieškoti būdų, kaip išlaikyti lietuvių tautinį savitumą. Šiandienos modernėjančiame pasaulyje tautinis paveldas suteikia tautai originalumo ir išskirtinumo. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, siekdama valstybiniu mastu skatinti tradicinių amatų

veiklą, nutarimu patvirtino Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2012–2020 metų programą.

2. Programa parengta atsižvelgiant į tai, kad tautinio paveldo produktų gamybos ir vartojimo plėtojimas yra integruotas procesas, vienijantis kultūrinius, ekonominius, aplinkosaugos ir edukacinius procesus, ir sėkmingas viešojo sektoriaus dalyvavimas skatinant teigiamas ir mažinant neigiamas šio proceso pasekmes prisidėtų prie tvarios kaimo plėtros – padėtų plėtoti smulkųjį verslą, mažinti ekonominius skirtumus žemės ūkio veiklą vykdančiuose regionuose (palyginti su pramoniniais), išsaugoti gyvąją tradiciją, pritaikyti tradicinių amatų dirbinius šiuolaikiniams poreikiams.
3. Norint pasiekti darbo tikslą buvo pasirinktas kokybinis tyrimas, kurio metu išsiaiškinome kaip sumažinti paveldo nykimą, kokios priemonės galėtų padėti ir kaip išsaugoti tautinį paveldą ateinančioms kartoms.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija (2015). Tautinis paveldas.
2. [Žr. 2015 – 10 – 01. http://zum.lrv.lt/lt/zemes-ukio-ministerija/tautinis-paveldas/];
3. Lietuvos tautinis paveldas (2013). Tautinis paveldas.
4. [Žr. 2015 – 10 – 01 http://www.tautinispaveldas.lt/?pg=4&lng=lt];
5. Lietuvos Respublikos vyriausybė (2015). Tautinis paveldas.
6. [Žr. 2015 – 10 – 01 https://www.lietuva.lt/lt/turizmas/lankytinos_vietos/paveldas];
7. Lietuvos Respublikos seimas (2014). Tautinis paveldas, tradiciniai amatai, mugės, šventės, tautodailė.
8. [Žr. 2015 – 10 – 01 http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7034&p_k=1];
9. Žemaitijos paveldas (2015). Tautinis paveldas Žemaitijoje.
10. [Žr. 2015 – 10 – 01 http://www.zemaitijospaveldas.eu/lt/left/zemaitija/paveldas/amatai/];

NATIONAL AND CULINARY HERITAGE LEGAL REGULATION

MIRETA STANKEVIČIŪTĖ, VAIDA PAULAUSKAITĖ
Kolping University of Applied Sciences

Consultant: Dr. R. Navickienė

SUMMARY

Nowadays, the concept of heritage products is greatly appreciated and it seems irrelevant, there is no state-protected. The program purpose - to traditional handicraft development goals and objectives in order to ensure national heritage products state protection, consisting of traditional craftsmen facilitates the creation of national heritage products to sell and promote, provide aid for traditional craftsmen whose products are certified and recognized as national heritage products. The program consists of three sections: "General," the program goals, objectives, evaluation criteria and their meaning and implementation of the program.

RUSIJOS EMBARGO POVEIKIS LIETUVOS MAISTO PRAMONĖS SEKTORIAUS EKSPORTUI

ERNESTA TAMULYTĖ, ROKAS VARNELIS
Kauno technologijos universitetas

Konsultantė: doc.dr. A. Lakštutienė

ANOTACIJA

Tarptautiniai prekybos apribojimai tampa vis labiau ir labiau reikšmingi, kadangi pasaulinė prekyba tarp šalių yra gyvybiškai svarbi norint apsirūpinti reikalingais ištekliais. Pagrindinis šio straipsnio tikslas yra atskleisti Rusijos maisto embargo poveikį Lietuvos eksportui bei palyginti ir sugretinti pokyčius Lietuvos maisto pramonės sektoriaus eksporto struktūroje. Mokslinis tyrimas atskleidžia kaip Lietuvos maisto pramonės eksportas sumažėja ir kokios alternatyvios rinkos yra pasirenkamos kaip eksporto partneriai siekiant pašalinti šių apribojimų poveikį valstybei.

ĮVADAS

Šiais laikais tarptautinė prekyba yra nenutrūkstantis procesas formuojantis ir veikiantis visą pasaulio ūkį globaliai. Didžiojoje pasaulio dalyje vyraujant laisvai tarptautinei prekybai kiekviena šalis turi realią galimybę patenkinti savo poreikius ir apsirūpinti trūkstamomis žaliavomis, darbo jėga, technologijomis, prekėmis, taip efektyviai perskirstant savo turimus išteklius. Vis dėl to kiekviena atskira valstybė dalyvaujanti šiame procese natūraliai siekia ekonominės naudos ir taip nori įgyti konkurencinį pranašumą prieš kitas šalis turėdama didesnius išteklius. Siekiant kontroliuoti bei apriboti tokias grėsmes yra taikomos tarptautinės prekybos politikos formos. Pastebima, kad šios formos tam tikrų valstybių yra naudojamos ne tik kaip priemonės reguliuoti prekybą, tačiau jomis siekiama atlikti ir represinį bei politinį spaudimą. Vienas šių sprendimų pavyzdžių, tai 2014 metais rugpjūčio 7 dieną paskelbtas Rusijos embargas maisto produktų importui iš Europos Sąjungos, Norvegijos, Australijos, Kanados bei JAV. Šis tarptautinės prekybos politikos sprendimas ganėtinai stipriai paveikė Europos Sąjungos valstybių bei kitų pasaulio šalių tarptautinės prekybos situacijas. Kiekviena šalis buvo priversta ieškoti alternatyvių tarptautinių rinkų, kad galėtų sėkmingai realizuoti savo maisto produktus. Pagrindinė šiame straipsnyje nagrinėjama mokslinė problema tai embargo, kaip tarptautinės prekybos apribojimo, įtaka šalių eksportui ir pasaulinei tarptautinės prekybos sistemai. Šią problemą šiame straipsnyje siejame su siekiu išsiaiškinti kaip Rusijos embargas maisto produkcijai paveikė Lietuvos maisto pramonės eksportą, kokios rinkos nukentėjo labiausiai bei kokių priemonių imtasi norint surasti alternatyvių rinkų ir pagerinti maisto pramonės sektoriaus eksportą.

Tikslas. Straipsnio tikslas yra išanalizuoti Rusijos embargo poveikį Lietuvos maisto pramonės sektoriaus eksportui.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti embargo teorinius aspektus;
2. Ištirti Lietuvos ir ES šalių maisto pramonės eksportą prieš įvedant Rusijos embargą; Atlikti Lietuvos maisto pramonės sektoriaus eksporto analizę po Rusijos embargo įvedimo.

Embargo svarba tarptautinėje prekyboje

Embargas kaip tarptautinės prekybos politikos forma yra taikomas siekiant suvaržyti tam tikrų prekių eksportą iš šalies arba tam tikros rūšies prekių importą į šalį. Ši priemonė gali būti

panaudojama vienos šalies ar šalių grupės siekiant izoliuoti tam tikrą valstybę ir jos vyriausybę, taip sudarant jai sudėtingą padėtį tarptautinėje prekybos rinkoje (Pilinkienė. V., 2008). Embargas dažniausiai naudojamas kaip politinė bausmė, o taip pat gali būti taikomas atitinkamai reaguojant į kitų valstybių tarptautinės prekybos politikos pokyčius arba dėl nacionalinės grėsmės. Embargui priskiriamos trys pagrindinės apribojimų paskelbimo priežastys:

1. Politinės. Šis embargas taikomas prieš šalis, kurios nedemokratiniais būdais bando kitoms šalims primesti savo vystymosi kelią, kišasi į jų reikalus, sukelia karinius konfliktus, vykdo teroristinius išpuolius. (Bernatonytė D., 2011)
2. Sveikatos apsaugos – dėl šios priežasties valstybių vyriausybės gali uždrausti įvežti į šalį įvairių vaistų, gyvūnų, augalų, daržovių, vaisių, chemikalų ir kita. Dažniausiai ši embargo priežastis įvedama dėl pasaulyje vykstančių epidemijų susijusių su gyvulių ligų protrūkiais kaip kempinligė, kiaulių gripas, paukščių gripas ir t.t. Taip pat embargas gali būti pritaikytas prekių importui, pavyzdžiui stingant tam tikrų vaistų valstybėje ir norint jais aprūpinti valstybės gyventojus paskelbiamas šis apribojimas. (Pilinkienė, V. 2008)
3. Moralinės – dėl religinių įsitikinimų, kultūrinių ir nacionalinių tradicijų į tam tikras šalis draudžiama įvežti alkoholinių gėrimų, pornografinės literatūros ir kita. Vienas galimų tokio embargo pavyzdžių, tai musulmonų šalys – kuriose draudžiama vartoti alkoholinius gėrimus bei valgyti kiaulieną ir į šias šalis atitinkamai draudžiama įvežinėti tam tikrus jų tradicijas laužančias prekes. (Pilinkienė, V., 2008).

Taigi, galime suprasti, jog vyrauja begalė embargo eksportui ir importui priežasčių, o ypač šiais laikais, kai tarptautinė politika ir tarptautinė prekyba yra neatsiejamos sritys vis daugėja ir naujų tarptautinės prekybos apribojimų ir sankcijų paskelbimo priežasčių (Department for Business, Innovation & Skills, Gov.uk, 2012) [5][6]:

- Ginklus tiekiančios šalys/organizacijos, šios veiklos techninis aptarnavimas, treniravimas, finansavimas;
- Masinio naikinimo ginklų plėtros grėsmė;
- Nacionalinio ir kolektyvinio saugumo grėsmė;
- Šalies gyventojų vidine represija, žmogaus teisių pažeidimai, neramumai regionuose;
- Finansinės sankcijos individams, valdžiai ir jos nariams, susijusioms šalims, kompanijoms, teroristų organizacijoms;
- Užsienio politikos sutarčių nesilaikymas, tarptautinių sutarčių įsipareigojimų sulaužymas;

Nepaisant to, jog embargas yra efektyvi tarptautinės prekybos politikos forma ir apribojimai gali ženkliai pakeisti tiek politinę tiek tarptautinės prekybos situaciją vis dažniau pastebima, jog šios sankcijos ne visada pasiteisina ir būna veiksmingos. Pasauliui globalėjant ir tarptautinei prekybai plečiantis vis paprasčiau prisitaikyti prie apribojimų ir surasti alternatyvių prekybos rinkų patenkinti savo poreikiams. Tad galima teigti, jog nors embargas ir yra priemonė stipriai ribojanti tarptautinę prekybą ir keičianti visą jos sistemą, tačiau ilgainiui šį apribojimą veiksmingai pritaikyti darosi vis sunkiau dėl milžiniškų tarptautinės pasaulio prekybos mastų ir prekiaujančių šalių įvairovės.

Lietuvos ir ES šalių maisto produkcijos eksporto analizė iki Rusijos embargo įvedimo

Embargas kaip tarptautinės prekybos politikos forma dažniausiai taikomas dėl politinių priežasčių įvedant prekių eksporto apribojimus į savo šalį. Tokio embargo pavyzdys Rusijos įvestas embargas maisto produkcijos eksportui. Žinoma, šis sprendimas paveikia visų maisto produkciją eksportuojančių šalių į Rusiją tarptautinės prekybos situaciją, tad norint nustatyti embargo poveikį eksporto rinkoms privalu išanalizuoti situaciją iki embargo įvedimo.

Dauguma Europos Sąjungos šalių eksportuoja savo maisto produkciją į Rusiją, kadangi tai viena didžiausių pasaulio rinkų. 1 paveiksle, pateikta dalies ES valstybių maisto eksportą į Rusiją 2013 metais. Nustatyta, kad į Rusiją 2013 m. labiausiai eksportavo Vokietija - 1649 mln. Eur, taip pat didelė dalis eksporto tenka Olandijai - 1551 mln. Eur, o Lietuva maisto produkcijos eksportavo net už 1374 mln. Eur, taip pat didelė maisto eksporto į Rusiją dalis tenka Lenkijai – 1267 mln. Eur. Rusijos embargas 2014 m. buvo įvestas ne visiems produktams, tad siekiant detalizuoti maisto produkcijos eksporto sumažėjimą, būtina išanalizuoti koks eksporto kiekis į Rusiją būtų uždraustas pagal 2013 metų duomenis (žr. 1 pav.). Nustatyta, jog daugiausiai suvaržymų ir nuostolių embargo atveju tenka būtent Lietuvai – net 922 mln. Eur vertės maisto produkcijos buvo uždrausta įvežti į Rusiją. Taip pat nemažai nukentėjo ir Lenkija, kur eksportas sumažėjo 840 mln. Eur. Mažiausia suvaržymų eksportuojamiems maisto produktams patyrė Estija - 60 mln. Eur.

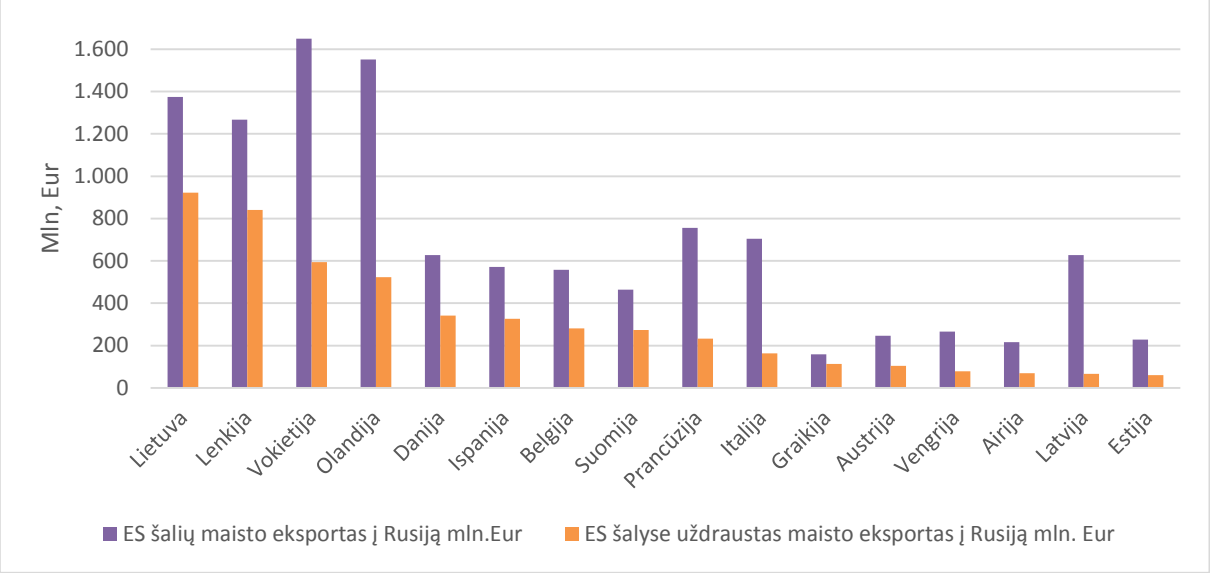

1 pav. **ES šalių eksportas į Rusiją ir visas eksportas pagal šalis nares 2013 m., mln. Eur.** Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Europos statistikos departamento ataskaita http://ec.europa.eu/agriculture/russian-import-ban/pdf/eu-exports-to-russia_en.pdf

2 paveiksle pateikta eksporto dalis į Rusiją bei uždraustų prekių dalis ES eksporte ir visame pasaulyje procentais, remiantis 2013 metų duomenimis. Kaip matyti, didžiausią eksporto į Rusiją dalį visame ES šalių eksporte sudaro Baltijos šalys – nuo 60 iki 69 proc. Tai net 3-4 kartus daugiau nei kitose šalyse. Daugiausiai uždraustų maisto produktų dalis į Rusiją tenka Graikijai (72 proc.) bei Lietuvai 67 proc. Ne daug kuo atsilieka ir Lenkijos valstybė. Palyginus kokia uždraustų prekių dalis tenka visų ES šalių eksporte, nustatyta, kad labiausiai apribota ES šalis - Lietuva (41 proc.), kadangi didžioji Lietuvos maisto produkcijos eksporto dalis buvo orientuota į Rusijos rinką.

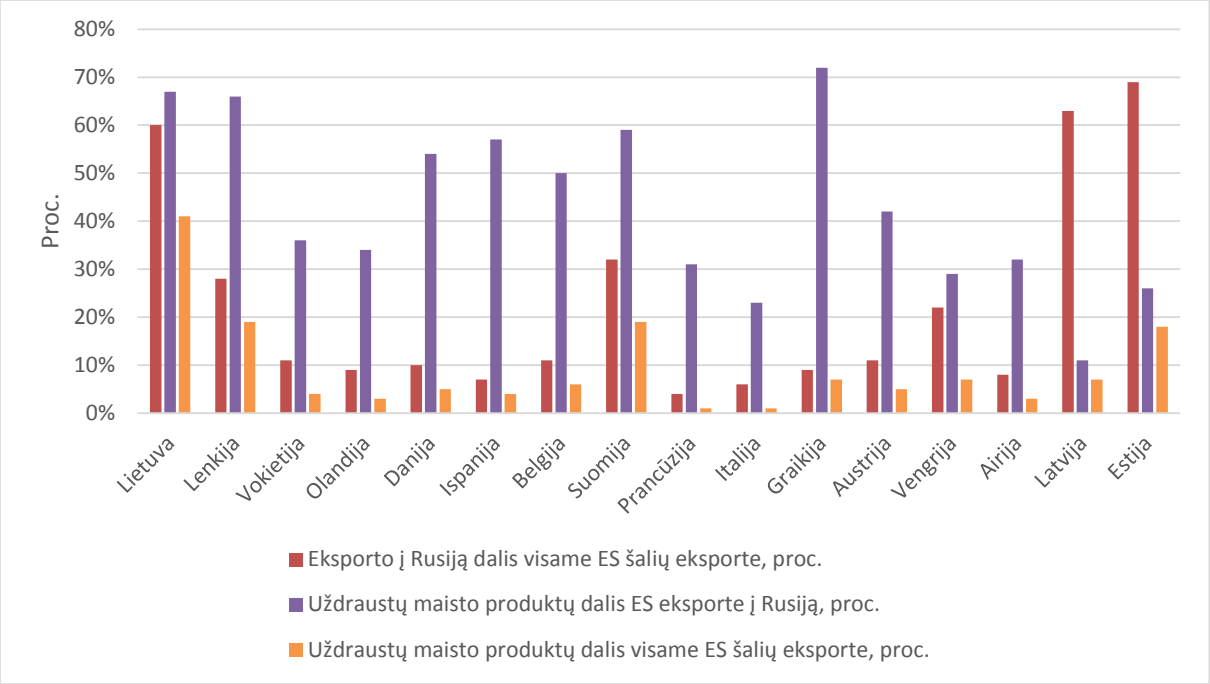

2 pav. **Eksporto ir uždraustų maisto produktų dalys į Rusiją 2013 metais, procentais.** Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Europos statistikos departamento ataskaita http://ec.europa.eu/agriculture/russian-import-ban/pdf/eu-exports-to-russia_en.pdf

Iki embargo įvedimo, t.y. iki 2013 m., kai kurių šalių maisto produkcijos eksportas buvo ganėtinai centralizuotas ir būtent tam tikros maisto kategorijos užėmė didžiausią eksporto dalį. 3 paveiksle pateikta susisteminta informacija kokios šalys kokią maisto rūšį importuodavo daugiausiai. Pavyzdžiui Lenkijos eksporto pagrindas vaisiai, riešutai ir daržovės į Rusiją buvo eksportuojami net už 657 milijonų eurų. Vokietijoje mėsos į Rusiją buvo eksportuojama net už 378 mln. Eur. Analizuojant Lietuvą galima matyti, jog didžiausią dalį maisto pramonės eksporte sudaro pieno produktai - 164 mln. Eur. Tai reiškia, jog 2013 metais beveik 20% pieno pramonės gaminių Lietuvoje buvo išvežama į Rusijos rinką.

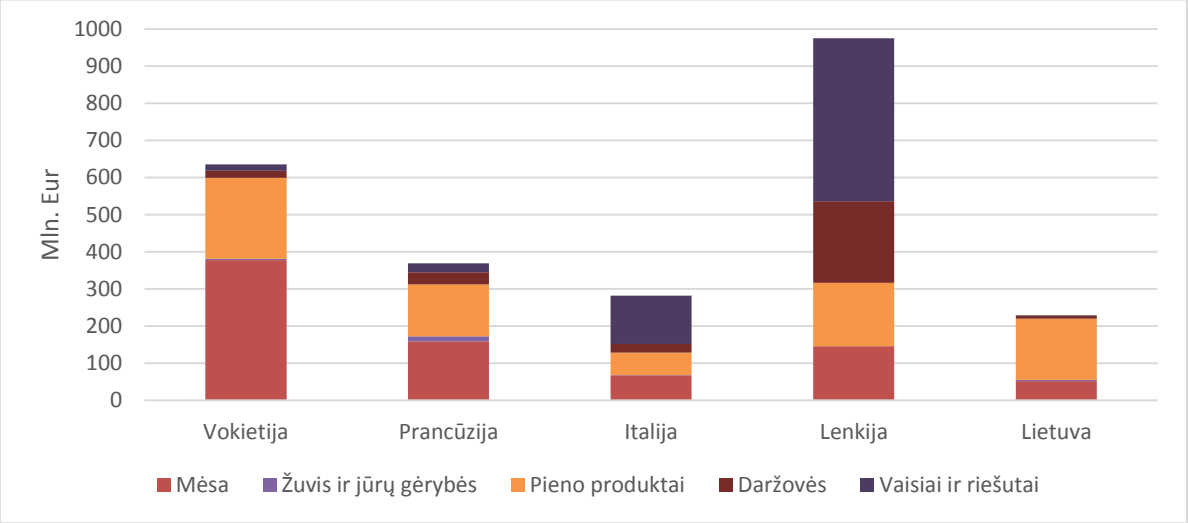

3 pav. **Embargui įsigaliojusių šalių eksportas į Rusiją 2013m., mln. Eur.** Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Bloomberg View http://www.bloombergview.com/articles/2014-08-07/putin-puts-russians-on-soviet-diet

Lietuvos pieno, mėsos ir gėrimų pramonėje net ketvirtadalis produkcijos eksporto buvo nukreipiama į Rusiją. Dėl šios priežasties neretai pasigirsdavo politikų bei ekonomistų raginimai mažinti Lietuvos gamintojų priklausomybę nuo Rusijos - diversifikuoti eksporto dalį ieškant alternatyvių rinkų. Vis dėlto įmonės dėl geografiškai artimos ir savo dydžiu patrauklios rinkos bei didesnės pelno maržos nepaisė galimos eksporto rizikos. Ši situacija galėjo pasikeisti tik sumažėjus Rusijos pelno maržai arba gerokai išaugus eksporto rizikai į šią valstybę. (Galdikienė. L., N.d.) [9]. Ir ši rizika jau 2013 m. gerokai viršijo Lietuvos įmonių lūkesčius, kai spalio 7 d., Rusija paskelbė apribojimus pagrindinių šalies pieno įmonių („Pieno žvaigždės”, „Rokiškio sūris”, „Žemaitijos pienas”) produktų eksportui. Šie apribojimai truko net keletą mėnesių ir jau tada Lietuvos maisto pramonės įmonės, o ypač didžiosios Lietuvos pieno produktų kompanijos pradėjo ieškoti naujų alternatyvių rinkų vakaruose ir pasaulyje, nes Rusija pasirodė nesanti stabili ir patikima rinka maisto produktui eksportui dėl politinių sprendimų bei griežtinamų kokybės reikalavimų.

Lietuvos maisto produkcijos eksporto analizė po Rusijos embargo įvedimo

2014 metų rugpjūčio 7 d. Rusija paskelbė embargą didžiajai daugumai maisto prekių iš JAV, Europos Sąjungos, Australijos ir Kanados bei Norvegijos. Visoms paminėtoms šalims buvo griežtai uždrausta vežti į Rusiją tokias prekes kaip: šviežia ar atšaldyta stambių galvijų mėsa; šaldyta, šviežia ar atšildyta kiauliena; paukštienos mėsa ir jos gaminiai; sūdyta, rūkyta ar džiovinta mėsa; žuvis ir vėžiagyviai, pienas ir pieno produktai; daržovės ir vaisiai; riešutai.

Apribojimas paveikė visas ES bei kitas šalis, tačiau kaip galimai labiausiai nukentėjusia įvardijama Lietuva. „Eksporto duomenys rodo, kad labiausiai paveikta šalis greičiausiai bus Lietuva, kurios maisto eksportas į Rusiją sudaro 2,7 proc. BVP. Vaisių, daržovių eksporto sektorius ypač pažeidžiamas, nes trys ketvirtadaliai eksporto yra išgabenami į Rusiją. Bendras poveikis BVP atrodo kitas ekonomikas paveiks silpniau, nes jose maisto eksportas į Rusiją siekia mažiau nei pusę procento BVP“, – teigiama Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko pranešime (BNS, 2014). Anot DNB banko vyriausiosios analitikės Indrės Genytės-Pikčienės Lietuvos užsienio prekybos balanse maisto prekių eksportas, įskaitant ir reeksportuojamą produkciją, sudaro 3,7 proc. viso šalies eksporto vertės, o jei vertintume tik uždraustas įvežti į Rusiją lietuviškos kilmės maisto prekes, šis santykis siektų 0,9 proc. viso šalies eksporto. Šis rodiklis taip pat būtų aukščiausias tarp ES šalių 2014 metais. [10]. Kaip rodo 2014 rugpjūčio – 2015 liepos mėnesio duomenys, pasirinktų ES šalių eksportas į užsienio šalis nepriklausančias ES ryškiai pasikeitė po 2014 metų Rusijos embargo įvedimo (žr. 4 pav.). Visų Baltijos valstybių, Lenkijos ir Suomijos eksportas sumažėjo, o Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Ispanijos – didėjo. Didžiausias neigiamas pokytis matomas Lietuvoje bei Lenkijoje - apie 1 mln. Eur. Taip pat ženkliai nukentėjo ir Latvija, Estija bei Suomija.

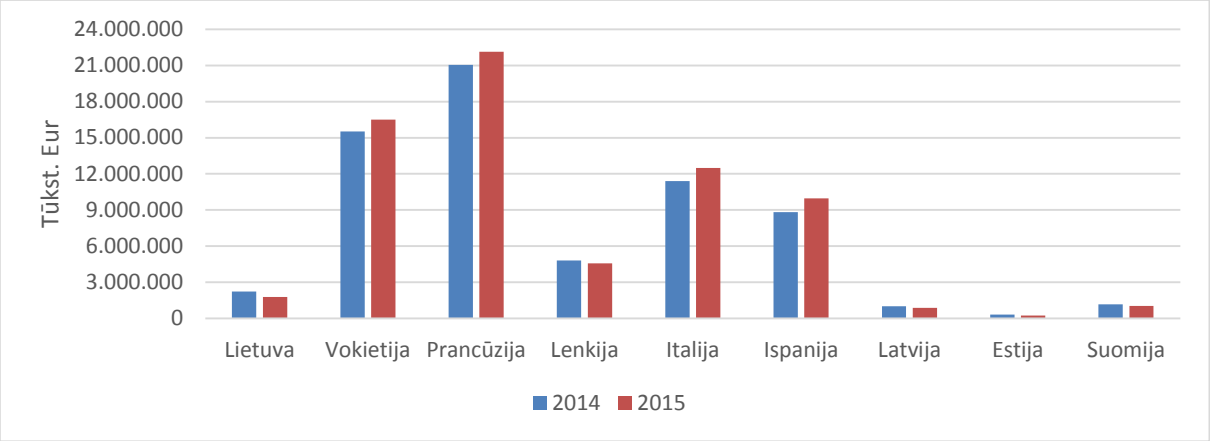

4 pav. **Eksportas į užsienio valstybes nepriklausančias ES 2014 rugpjūčio – 2015 liepos mėnesiais.**
Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Europos komisijos duomenimis.

Kaip matyti iš 4 pav., didesnėse ir ekonomiškai stipresnėse bei geografiškai nutolusiose nuo Rusijos ES valstybėse, tokiose kaip Vokietija, Prancūzija, Italija, Ispanija, Rusijos embargo poveikis buvo nežymus. Šiose šalyse prekių eksportas nebuvo visiškai orientuotas į Rusijos rinką, dėl šios priežasties jos beveik nenukentėjo, sąlyginai netgi sugebėjo padidinti savo eksportą po 1 mln. Eur. į kitas valstybes.

Atlikus analizę nurodytu laikotarpiu, matomas akivaizdus Lietuvos eksportuojamos produkcijos į Rusiją sumažėjimas visose maisto pramonės šakose procentais (žr. 5 pav.). Labiausiai, kaip ir buvo tikimasi, embargas paveikė pieno gaminių eksportą – net 95 proc.. Kita produkcija taip pat žymiai sumažėjo, vaisių ir daržovių eksportas net 87 proc., o mėsos gaminių eksportas į Rusiją sumažėjo 78 proc. Vis dėlto galima pastebėti, jog Rusijos paskelbti apribojimai palietė ne visą maisto produkciją ir tam tikros maisto rūšys buvo apribotos gerokai mažiau. Tai galima susieti su Rusijos noru išsilaikyti iš savo gaminamos produkcijos bei iš prekybos su naujomis alternatyviomis partnerėmis pasaulyje nebeprekiaujant su ES ir kitomis šalimis, kurioms pritaikytos sankcijos. Apribotų produktų sąrašas buvo sudarytas atsižvelgiant į galimybę tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu gauti trūkstamų produktų. Galima teigti, jog trumpuoju laikotarpiu Rusijos rinkai labiausiai reikalingi buvo mėsos produktai, tuo tarpu vaisių bei daržovių rinkoms buvo ieškoma daugiau alternatyvų, o pieno produktų eksportas buvo beveik visiškai nutrauktas (žr. 5 pav.). Dėl šios priežasties būtina išanalizuoti Rusijos embargo poveikį pieno produktų eksporto rinkai Lietuvoje.

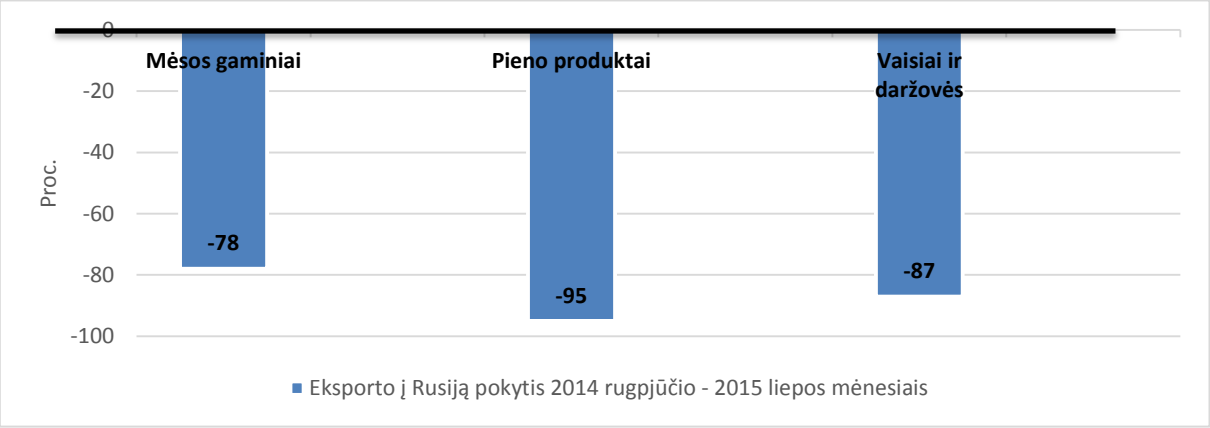

5 pav. **Eksporto į Rusiją pokytis procentais 2014 rugpjūčio – 2015 liepos mėnesiais.** Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Europos komisijos duomenimis

Norėdami ištirti pieno ir pieno produktų rinkos draudimų pasekmes pasinaudojome Lietuvos statistikos departamento duomenimis (žr. 1 lentelę). Šios lentelės duomenys parodo didžiausius pokyčius Lietuvos pieno ir pieno produktų eksporte tarp pagrindinių bei alternatyvių Lietuvos eksporto rinkų 2014 metų ketvirčiais bei 2015 pirmąjį ketvirtį. Atlikta analizė parodė ženklų eksporto sumažėjimą į pagrindines kaimynines rinkas (Estija, Latvija, Lenkija, Nyderlandai) būtent antrajame ir trečiajame 2014 metų ketvirčiais, pvz. eksportas į Latviją 2-ame ketvirtyje sumažėjo net daugiau nei 4 mln. Eurų nuo 18786,8 tūkst. Eur iki 14219 tūkst. Eur., o ir sekančiuose ketvirčiuose šis eksportas įsigaliojus Rusijos embargui ženkliai mažėja. Šio reiškinio priežastis, tai pertekliniai pieno ir pieno produktų kiekiai šalių vidaus rinkose – rinkos, kurios daugiausiai eksportuodavo į Rusiją, taip pat kaip ir Lietuva, turėjo milžinišką pieno ir pieno produktų perviršį, todėl eksportas iš jau turimų partnerių ES šalyse buvo nereikalingas, kadangi analogiškos šalys turėjo tuos pačius perviršius ir ieškojo alternatyvių rinkų savo produkcijos pardavimui. Valstybės, kurių pieno ir pieno gaminių produktų rinkos buvo mažiau orientuotos į Rusiją nukentėjo mažiau ir atitinkamai Lietuvos pieno produktų eksportas į šias šalis trumpuoju laikotarpiu išaugo kaip į alternatyvias netolimas rinkas, pvz. eksportas į Italiją 2 ketvirtyje padidėjo net daugiau nei 5 mln. Eur, Vokietijoje 4,81 mln. Eur. Taip pat ženkliai didėjo eksportas į Lenkijos rinką ne tik trumpuoju, bet ir ilguoju laikotarpiu nuo 3-iojo ketvirčio ši eksporto rinka išaugo 6 mln. Eur ir ketvirtajame 2014 metų bei pirmajame 2015 metų ketvirčiuose eksporto į Lenkiją dalis išliko beveik stabili, kadangi tai didelė ir ganėtinai panaši į Rusiją rinka, kurios stipriai nereikėjo perorientuoti.

Lietuvos pieno pramonės sektorius jau nuo 2013 metų Rusijos įvykdyto didžiųjų Lietuvos pieno įmonių produkcijos apribojimų pradėjo dairytis alternatyvių rinkų, kadangi išaiškėjo, jog eksportas į Rusijos rinką gali būti priklausomas nuo politinės įtakos ir valdžios sprendimų. Iš pateiktų duomenų 1 lentelėje galime matyti, kad pieno pramonės produktų eksportas Lietuvoje keitėsi, kadangi įsivyravo nauji tarptautinės prekybos santykiai su užsienio valstybėmis bei ženkliai didėjo pieno produktų eksportas į šalis, su kuriomis jau buvo užmegzti prekybiniai ryšiai dėl nepasitikėjimo Rusijos rinka.

1 lentelė. **Didžiausios Lietuvos pieno ir pieno produktų eksporto rinkos, tūkst. Eur**

Pagrindinės eksporto rinkos dominavusios iki embargo paskelbimo					
	2014K1	**2014K2**	**2014K3**	**2014K4**	**2015K1**
Estija	4150	4500	3388	3367	2953
Ispanija	3368	2422	2260	1349	1752
Italija	18587	23738	25755	21053	18152
Jungtinė Karalystė	3292	3057	3228	3190	4102
Latvija	18787	14219	13138	11567	10876
Lenkija	15915	14567	20563	20593	19246
Nyderlandai	8511	7155	5526	2103	8082
Vokietija	12507	17379	18972	15647	14343
Rusija	48399	39647	17807	1497	948
Alternatyvios eksporto rinkos po embargo įvedimo					
Baltarusija	551	576	4759	14824	484

Jungtinės Amerikos Valstijos	519	698	1232	7946	3709
Saudo Arabija	-	-	10098	4925	3246
Vietnamas	1305	9186	1986	99	270
Marokas	201	4983	422	-	-
Japonija	1053	2680	1595	3482	481
Kazachstanas	1965	3450	1995	3229	2656
Uzbekistanas	348	935	606	513	5356
Kuba	2935	2404	780	400	2353

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Lietuvos statistikos departamentu stat.gov.lt

Išanalizavus 1-osios lentelės duomenis, galima teigti, kad dar neįsigaliojus Rusijos embargui 2014 metų 1-uoju ir 2-uoju ketvirčiais Lietuvos pieno produkcijos eksportas į ne ES užsienio valstybes ženkliai didėja. Ryškiausi pokyčiai pastebimi eksportuojant į Vietnamą, kur eksportas padidėja net 8 mln. Eur, Maroką, kur eksportas augo 4,9 mln. Eur. Taip pat ženkliai pieno ir pieno produktų eksportas iki embargo didėjo Japonijoje ir Kazachstane. Įsigaliojus eksporto apibojimams Lietuvai taip pat atsirado naujų rinkų kaip Saudo Arabijos į kurią netgi trumpuoju laikotarpiu buvo eksportuota produktų perviršio dalis už 10 mln. Eur. Nors ši dalis ir mažėjo 2014 metų 4-ame bei 2015 metų 1-ajame ketvirtyje, tačiau tai viena potencialių rinkų ilgajam laikotarpiui Lietuvos pieno ir pieno produktų eksportui. Ilgajame laikotarpyje po Rusijos embargo taip pat atsiranda ir naujų bei ženkliai didėjančių rinkų pieno ir pieno produktų realizacijai pvz. JAV į kurią 2014 metų 4-ajame ketvirtyje eksporto dalis išaugo net 6-7 kartus iki beveik 8mln. Eur vertės, o ir 2015 metų 1-ame ketvirtyje ši dalis išlieka ganėtinai didelė. Prie šios kategorijos ilgalaikiams santykiams taip pat galima priskirti ir eksportą į Uzbekistaną, kuris 2015 metų 1-ajame ketvirtyje išauga net iki 5,3 mln. Eur. Ganėtinai ženkli dalis pieno ir pieno gaminių Lietuvos rinkos eksportuojama net į Kubą, kur eksportas 2014 metų 1-ajame bei 2-ajame, o vėliau ir 2015 metų 1-ajame ketvirčiuose viršija 2 mln. Eur. Vis dėlto labiausiai išaugusi Lietuvos pieno ir pieno gaminių eksporto rinka analizuojamu laikotarpiu yra Baltarusijoje. Įsivyravus Rusijos sankcijoms Lietuvos pieno produktų rinkai, eksportas į Baltarusiją padidėjo beveik 10 kartų iki 4,7 mln. Eur, tuo tarpu paskutinį 2014 metų ketvirtį eksporto apimtis pasiekė beveik 15 mln. Eur. Galime teigti, kad Baltarusijos rinkos apimtis ir panašumai į Rusijos rinką labiausiai lėmė šį ženklų eksporto padidėjimą - trumpuoju laikotarpiu pieno produktų perviršio eksportas į kaimyninę šalį buvo geriausias pasirinkimas pieno pramonės įmonėms. Tačiau SEB banko vyriausiojo analitiko Tado Povilausko teigimu šis staigus eksporto išaugimas galėjo būti nulemtas reeksporto į Rusiją per Baltarusiją, radus tam tikrą spragą pieno ir pieno produktų realizavimui ir pervežimui per sieną iš Baltarusijos [12].

Apibendrinant galima teigti, kad Rusijos embargas Lietuvos maisto produkcijos eksportui paveikė mūsų valstybę stipriausiai iš ES šalių. Eksportas ženkliai sumažėjo visuose maisto sektoriuose, o labiausiai Lietuvoje šis embargas padarė įtaką pieno ir pieno produktų maisto sektoriui. Pieno pramonės įmonės Lietuvoje buvo priverstos ieškoti alternatyvių rinkų produktų realizavimui. Didžiosios pieno pramonės įmonės Lietuvoje jau buvo patyrusios Rusijos apribojimus eksportui, tad įmonės jau praeityje ėmėsi megzti tarptautinius prekybos santykius su užsienio šalimis siekiant išvengti ir apsisaugoti nuo galimų Rusijos rinkos apribojimų eksportui. Įvestas embargas pieno produktams tik dar labiau paskatino Lietuvos įmonių prekybą

tarptautinėse pasaulio rinkose ir leido Lietuvos įmonėms sėkmingai perorientuoti eksporto apimtis į alternatyvias rinkas visame pasaulyje.

IŠVADOS

1. Embargas, tai eksportui arba importui pritaikoma tarptautinės prekybos politikos forma, kuria siekiama paveikti tam tikros šalies ar šalių sąjungos tarptautinę prekybą. Pagrindinės šių laikų embargų priežastys yra trys: politinės, sveikatos apsaugos bei moralinės. Kiekvienos rūšies pagrindinis embargo tikslas vienodas - siekiama apsaugoti šalies vidaus rinką nuo nepageidautino užsienio eksporto arba sustabdyti reikalingų valstybei produktų importą iš šalies. Šiuolaikiniai embargai dažniausiai, skelbiami produktams, neretai yra politiniai valstybių sprendimai dėl atsakomųjų sankcijų priėmimo. Dabartinių laikotarpiu vis labiau didėja embargo bei įvairių sankcijų paskelbimai dėl terorizmo bei žmogaus teisių pažeidimų grėsmių pasaulyje. Nepaisant to, jog embargas ženkliai apriboja tarptautinę prekybą ir jos situaciją šalyje vis dėlto pasauliui tampant vis labiau globaliam didėja ir tarptautinės prekybos alternatyvos, tad tam tikri embargai gali būti nebeveiksmingi ir iš esmės nekeisti situacijos.
2. Rusijai paskelbus embargą maisto produkcijos eksportui iš ES ir kitų šalių tarptautinės prekybos situacija visoje Europoje, tuo pačiu ir Lietuvoje ženkliai pasikeitė. Atlikus analizę, nustatyta, kad Lietuvos maisto pramonės sektoriui šis embargas padarė didžiausią įtaką Europos Sąjungoje, kadangi netekta net 922 mln. Eur vertės maisto produkcijos eksporto – tai net 41% visos Lietuvos eksportuojamos maisto produkcijos ir maždaug 2,7% Lietuvos sukuriamo BVP. Dauguma kaimyninių ES šalių taip pat buvo paveiktos ganėtinai stipriai, bet nepaisant to, eksportas į Rusiją iš ES sudarė vos 10% viso maisto eksporto, tad tinkamai atradus alternatyvias rinkas, pavyko stabilizuoti tarptautinės prekybos situaciją. Stipriausiai nukentėjo kaimyninės Rusijai ES narės, tuo tarpu šis embargas stipriosioms vakarų valstybėms didelės įtakos nepadarė.
3. Atlikus analizę nustatyta, kad labiausiai nukentėjęs nuo Rusijos embargo Lietuvoje, tai pieno ir pieno gaminių maisto pramonės sektorius. Šiame sektoriuje įsigaliojo daugiausiai apribojimų ir eksportas į Rusiją sumažėjo net 95 proc. Nepaisant to, Lietuvos pieno pramonės įmonės trumpuoju laikotarpiu sugebėjo realizuoti savo produkciją į kaimynines valstybes bei vietos rinkoje. Taip pat didelė produkcijos dalis jau laikant Rusiją politiškai nepatikima pieno produktų eksportui buvo perorientuota į alternatyvias pasaulio šalių rinkas kaip Saudo Arabija, Vietnamas, Kazachstanas, Uzbekistanas, Kuba, JAV, Japonija. Labiausiai pastebimas eksporto padidėjimas tai eksportas į kaimyninę Baltarusiją, į kurią eksportas didėjo net keliasdešimt kartų dėl didelės rinkos apimties bei panašumų į Rusijos rinką ir geografiškai nedidelio atstumo.

LITERATŪRA

1. Bernatonytė D. (2011) Tarptautinė prekyba:vadovėlis /; Kaunas : Technologija. pp. 297-298.
2. Bershidsky, L., (2014). Ukraine Crisis: Putin Puts Russians on Soviet Diet. [Žiūrėta 2015 – 10 – 24]. Prieiga per internetą http://www.bloombergview.com/articles/2014-08-07/putin-puts-russians-on-soviet-diet
3. Birgilas K. (2015) Ar lietuviai rado spragų Rusijos embargo sienoje? Žiūrėta: [2015 – 10 - 26]. Prieiga per internetą http://ekonomika.tv3.lt/m/naujiena/ar-lietuviai-rado-spragu-rusijos-embargo-sienoje-55457.html
4. BNS, (2014) EBRD: Rusijos embargas labiausiai paveiks Lietuvą. [Žiūrėta 2015 – 10 – 24] Prieiga per internetą

http://www.lrt.lt/naujienos/ekonomika/4/63169/ebrd_rusijos_embargas_labiausiai_paveiks_lietuva
5. Department for Business, Innovation & Skills. (2012). Embargoes and sanctions on Syria. [Žiūrėta 2015 – 10 – 13]. Prieiga per internetą https://www.gov.uk/sanctions-on-syria
6. Department for Business, Innovation & Skills. (2012). Embargoes and sanctions on Syria. [Žiūrėta 2015 – 10 – 13]. Prieiga per internetą: https://www.gov.uk/guidance/sanctions-embargoes-and-restrictions
7. EU responses to the Russian import ban: Market data. Statistics: Export data by Member State - July 2015. [Žiūrėta 2015 – 10 – 18] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/russian-import-ban/pdf/exports-data-by-ms-july-2015_en.pdf
8. Europos statistikos departamentas. Prieiga per interneta: ec.europa.eu/eurostat
9. Galdikienė, L., (N.d.). Rusijos dėlionėje problema ne eksportas, o importas. [Žiūrėta 2015 – 10 – 26]. Prieiga per internetą https://www.manofinansai.lt/lt/eksperto-komentaras/546/rusijos-delioneje-problema-ne-eksportas-o-importas-
10. Genytė-Pikčienė I. (2014) . Lietuvos agroverslas Rusijos maisto produktų embargui atsparesnis, nei manyta. [Žiūrėta 2015 – 10 – 26] Prieiga per internetą https://www.dnb.lt/lt/apie-banka/pranesimai/naujienu-archyvas/2014/dnb-analitikai-lietuvos-agroverslas-rusijos-maisto
11. Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. [Žiūrėta 2015 – 10 – 27] Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/
12. Noreika M. (2014) Pieno perdirbėjai vėl augina eksportą. [Žiūrėta: 2015 – 10 – 26] Prieiga per internetą: http://vz.lt/archive/article/2014/12/11/pieno-perdirbejai-vel-augina-eksporta
13. Pilinkienė V. (2008). Tarptautiniai ekonominiai santykiai: mokomoji knyga /; Kaunas : Technologija, pp. 40-41.
14. RFE/RL, (2014). Russia: Russia Bans Food Imports From U.S., EU, Australia, Canada, Norway. [Žiūrėta 2015 – 10 – 13]. Prieiga per internetą: http://www.rferl.org/content/russia-food-embargo/26518515.html
15. Rutkauskaitė R. (2014) Eksportas vysta, tik kelias ilgesnis ir sudėtingesnis. Žiūrėta: [2015 – 10 – 26] Prieiga per internetą: http://vz.lt/article/20141102/Article/311029980

RUSSIAN EMBARGO IMPACT ON LITHUANIAN FOOD INDUSTRY EXPORTS

ERNESTA TAMULYTĖ, ROKAS VARNELIS
Kaunas University of Technology

Consultant: doc.dr. Aušrinė Lakštutienė

SUMMARY

The importance of international trade restriction policies as embargo is becoming more and more significant while the world trade across all the countries is vital in order to provide necessary resources. The main purpose of this article is to reveal the impact of Russian food embargo to the export of Lithuania and to compare and contrast changes in Lithuania food industry sector export structure. The research clears out how Lithuanian food industry export diminishes in cause of Russian embargo and what alternative markets are chosen as export partners in order to eliminate the impact of the restrictions.

LIETUVOS TURIZMO ISTORIJOS IR STUDIJŲ SĄSAJOS KOKYBINIS TYRIMAS

RITA VYŠNIAUSKAITĖ, REGINA VĖŽYTĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnio autorės Rita Vyšniauskaitė ir Regina Vėžytė Kolpingo kolegijos trečio kurso Ekoturizmo specialybės studentės parengė prezentaciją apie Lietuvos turizmo istoriją, po kurio buvo atliktas kokybinis tyrimas ir apklausti pranešimą išklausę studentai. Tyrimu siekiama sužinoti pristatymo naudą studentams, išsiaiškinti, kaip paskaitos medžiaga gerina studijų kokybę. Tyrimas parodė, kad visi apklausti respondentai gautą informaciją panaudos ateityje. Studentai praplėtė savo žinias Lietuvos turizmo istorijos srityje.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Turizmo studijų metu studentai studijuoja pasaulio ir Lietuvos turizmo istoriją, kaip įžangą į profesiją, gaudami informaciją apie turizmo Lietuvoje pradininkus, pirmąsias turizmo organizacijas bei teisinius dokumentus, svarbius turizmui įvykius bei datas. Šiandien vyrauja nuomonės, kad tokia informacija yra pasenusi, nebeatspindi šiuolaikinių technologijų ir mokymasis turizmo turizmo istorijos neprisideda prie šiuolaikinio turizmo verslo vystymo, skatinimo ir konkurencingumo. Taip vyrauja ir kita nuomonė – turizmo istorijos žinojimas leidžia geriau suvokti šią veiklos sritį, ją analizuojant priimti naujus sprendimus atitinkančius kliento poreikius naudojant naujausias technologijas.

Darbo problema. Neaišku kaip studentai vertina turizmo istorijos paskaitas studijų kokybės kontekste.

Darbo tikslas. Sužinoti pristatymo "Lietuvos turizmo istorija" dalyko naudą studentams; Sužinoti kaip paskaitos medžiaga gerina studijų kokybę; Sužinoti kuo studentai papildė savo žinias.

Darbo uždaviniai:

1. Trumpai pristatyti Lietuvos turizmo istoriją;
2. Išsiaiškinti Lietuvos turizmo istorijos daromą įtaką studijų kokybei;
3. Pateikti tyrimo išvadas.

1. Lietuvos turizmo istorijos pristatymas

Lietuvos turizmas – Lietuvos ekonomikos šaka. Turizmas **2014** metais Lietuvoje atnešė 4,8 mlrd. litų pajamų. Nors Lietuva yra palyginti nedidelė, laisvalaikio praleidimo būdų, pramogų pasiūla yra gan didelė. Lankytinų vietų skaičius siekia beveik 1 000. Galima aplankyti UNESCO ar tautinio paveldo objektus, keliauti po skirtingus etnografinius regionus, domėtis jų tarme, gyvensenos, elgsenos bruožais, ragauti autentiškus patiekalus. 2012 m.Lietuvos turizmo pradininkas Matas Šalčius(gimė 1890 m. rugsėjo20 d.)

Čiudiškiuose, Prienų valsčius –mirė 1940m. Gegužės 26 d. Guajaramerine, Bolivija) – Lietuvos žurnalistas,rašytojas,keliautojas,vi-suomenės veikėjas. 1925 m. keliavo po Vakarų Europą – Angliją, Ispaniją, Prancūziją, Portugaliją, domėjosi jų kultūra. Aktyviai propagavo turizmą. 1929 m. balandžio 25 d. įsteigta Turizmo sąjunga, kurios valdybos sekretoriumi išrinktas M. Šalčius. Turizmo sąjunga - kurta 1929 m. balandžio mėn. Kaune Mato

Šalčiaus, Jono Vileišio ir kitų iniciatyva. Plačiau ėmė veikti tik nuo 1935 m., Turėjo skyrius Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose,idžiuosiuose miestuose ir vasarą Palangoje turėjo kelionių biurus, transporto priemonių. Organizavo keliones Lietuvoje ir į užsienį. Rengė turizmo darbuotojus, išleido turizmui skirtų leidinių, turizmą propagavo spaudoje, per radiją. Bendradarbiavo su Latvijos ir Estijos turizmo institucijomis. Sovietams okupavus Lietuvą 1940 m. liepos mėn. uždaryta. Centro valdybos pirmininkas Pranas Barkauskas. Jos veiklą tęsė 1953 m. įkurta Lietuvos turizmo federacija, dab. Lietuvos turizmo plėtros agentūra.Antanas Poška (iki 1929 m. Paškevičius, 1903 m. kovo 10 d. Gripkeliuose, Pasvalio valsčius – 1992 m. spalio 16 d. Vilniuje) – lietuvių keliautojas, mokslininkas, antropologas, rašytojas, žurnalistas, vienas pirmųjų lietuvių esperantininkų.1929 m. rudenį A. Poška ir M. Šalčius išvyko į kelione motociklu nuo Lietuvos iki Indojos. Apie šią kelionę parašė knygą „Nuo Baltijos iki Bengalijos. 1931 m. vasarį pasiekė Indiją – atvyksta į Bombėjų. Kelionėje daugiausia naudojosi šalių, per kurias važiavo, esperantininkų pagalba. Apie šią kelionę parašė knygą „Nuo Baltijos iki Bengalijos“.

Nepriklausoma Lietuva

Pagal lankytojų skaičių Lietuva smarkiai atsiliko nuo Čekijos, Lenkijos, Slovėnijos ir Vengrijos, tačiau pagal turistų skaičių – Vengriją ir Slovėniją aplenkė. Iki stojant į ES ne visose savivaldybėse spėta įsteigti turizmo informacijos centrus, nors esamuose kasmet apsilankydavo per 100 tūkst. lankytojų, dažnai į juos buvo skambinama, susisiekiama laiškais, faksu bei elektroniniu paštu. Apie pusę interesantų sudarė užsieniečiai.

Daugiau pokyčių atnešė 2007 m. įvykęs prisijungimas prie Šengeno erdvės, panaikinusios pasienio (sausumos ir jūros) kontrolę ir suderinusios politiką su jai nepriklausančiomis šalimis. Šia sutartimi atsisakyta tarpusavio sienų kontrolės, kad šių valstybių piliečiai galėtų laisvai judėti sutartį pasirašiusių valstybių teritorijoje ir kad būtų sudarytos palankios sąlygos vidaus rinkos veikimui.

Valstybinis turizmo departamentas

1992 m. rugpjūčio 14 d. LR Vyriausybės nutarimu įkurta Valstybinė turizmo tarnyba.

1995 m. balandžio 26 d. Valstybinė turizmo tarnyba reorganizuota į Valstybinį turizmo departamentą prie Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijos.

Nuo 2000 m. gruodžio 15 d. Valstybinis turizmo departamentas prie Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos.

2. Lietuvos turizmo istorijos daroma įtaka studijų kokybei

Norint pasiekti darbo tikslą buvo nutarta atlikti kokybinį tyrimą. Tyrimo imtis 11 respondetų, kurie yra Kolpingo kiolegijos ekoturizmo specialybės studentai. Tyrimas buvo vykdomas nuo 2015 10 11 iki 2015 11 05. Respondentams buvo užduoti 5 klausimai. Pirmu etapu anketos buvo pateikiamos tinke „Facebook“, gavus atsakymus buvo vykdomas antras etapas, kurio metu buvo užduodami tikslinamieji klausimai. Visiems res respondentams suteikti kodai nuo 1 iki 11 užtikrinant anonimiškumą. Iš 11 numatytų respondentų atsakė 10.

1. Pirmasis klausimas responentams buvo : kaip vertinate gautą informaciją apie turizmo istoriją paskaitų, bei seminarų metu? Iš schemos matome, kad didžioji dauguma informaciją įvertino teisingai ir labai mažai vertina informaciją neigiamai.

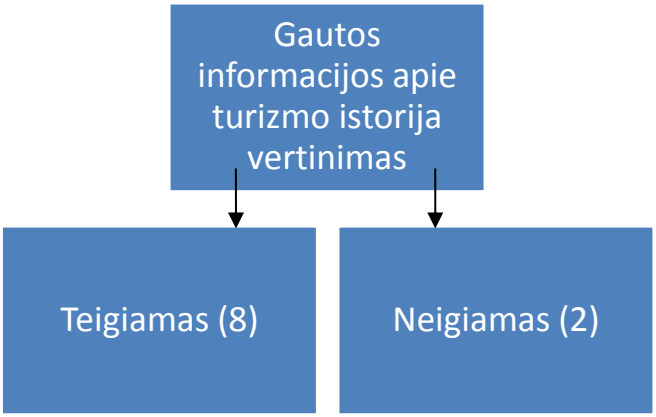

2. Kitas užduotas klausimas respondentams buvo: Kuo jums įdomi informacija apie turizmo istoriją? Beveik apklausoje dalyvavę respondentai atsakė, kad prezentacija buvo informatyvi. Tik maža dalis respondentų atsakė priešingai.

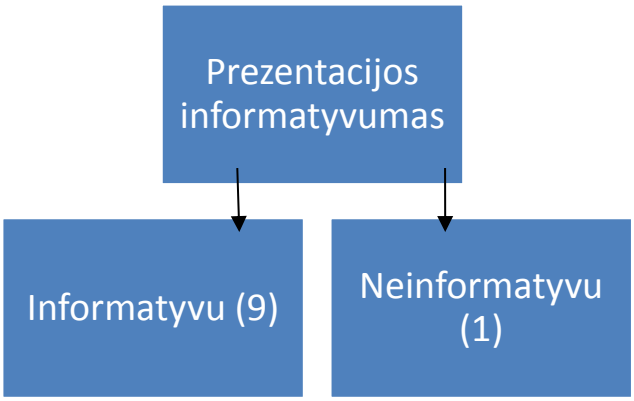

3. Į trečiąjį klausimą : Kas jus paskatintų daugiau domėtis turizmo istorija? Respondentų atsakymai pasiskirstė įvairiai trys respondentai atsakė, kad juos skatina domėtis, rašto darbų rengimas, du atsakė, kad dėstytojai pakaitų metu sudomina. Daugiausiai respondentų atsakė, kad juos skatina kiti dalykai (seminarai, filmai ir kt.)

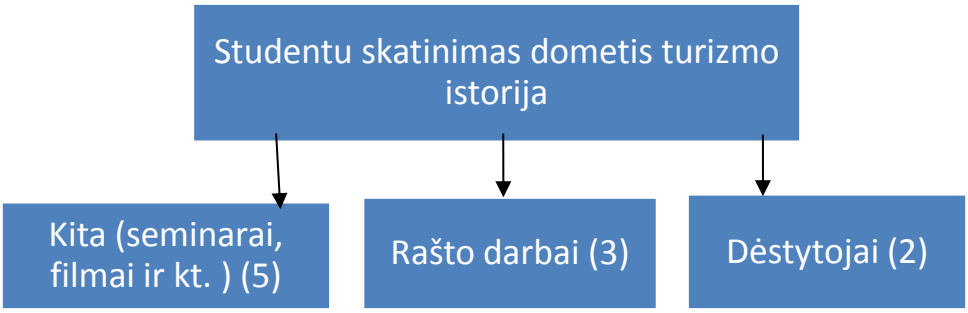

4. Klausime: Kuo ši medžiaga papildė jūsų žinias apie turizmo istoriją? Dauguma pasisakiusių teigia, kad papildė savo žinias apie turizmo Lietuvoje pradininkus. Kiti apklaustieji daug sužinojo apie senuosius viešbučius, kelionių organizavimą bei keliavimo galimybes.

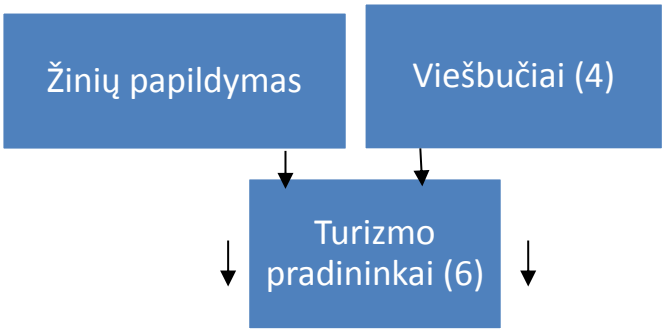

5. Paskutinysis klausimas skambėjo taip: Kaip manote, kokiais būdais jūs galėsite panaudoti šią informaciją ateityje? Daugiausia respondentų atsakė, kad prezentacijos informaciją panaudos bendrajam išprusimui. Likusieji respondentai pasiskirstė į dvi grupes, vieni mano, kad informaciją galės panaudoti darbe, kiti tolesniuose moksluose.

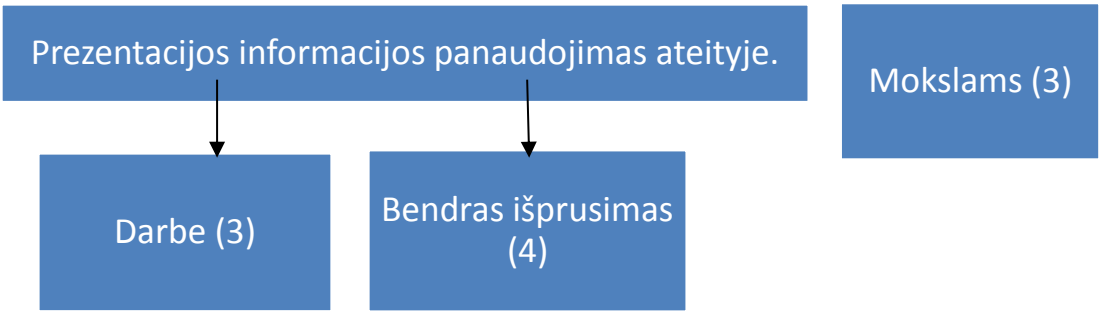

IŠVADOS

1. Lietuvos turizmas – Lietuvos ekonomikos šaka. Lietuvos turizmo pradininkas Matas Šalčius(1890-1940m.).1929 m. balandžio 25 d. įsteigta Turizmo sąjunga, kurios valdybos sekretoriumi išrinktas M. Šalčius. Rengė turizmo darbuotojus, išleido turizmui skirtų leidinių, turizmą propagavo spaudoje, per radiją.
2. Tyrimo rezultatai parodė, Lietuvos turizmo istorijos daromą įtaką studijų kokybei. Studentams lengviau įsivaizduoti nuo ko prasidėjo turizmas Lietuvoje, kas turėjo tam įtakos ir kaip ankstesni įvykiai darė įtaką dabartiniam turizmui. Net devyni iš dešimties respondentų teigė, kad paskaitos medžiaga buvo informatyvi. Atlikus tyrimą matoma, kad visi apklausti studentai gautą informaciją panaudos ateityje, didžioji dalis prezentacijos informaciją panaudos bendrajam išprusimui. Likusieji respondentai pasiskirstė į dvi grupes, vieni mano, kad informaciją galės panaudoti darbe, kiti tolesniuose moksluose.

LITERATŪRA

1. Ilgūnas, G. 2002. Lietuvių keliautojas Antanas Poška. Internetinė prieiga: http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/04/04poska.html; žr.: 2015-11-09.
2. Pakštalis, A. 2001. „Versalio“ viešbutis (Isako Pikerio namas) (Išlikęs, k.k.v.r. 30530). Internetinė prieiga: [http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1076?id=1076&ss=Vie%C5%A1butis&type=2]žr.: 2015-11-09
3. Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaunas 2014 Internetinė prieiga: http://www.istorineprezidentura.lt/index.php?content=112&subcontent=559&lang=lt; žr.: 2015-10-06
4. Baltijos fotografijos linija 2014 m. http://beta.tourism.dev12.kryptis.lt/uploads/documents/LT-prekes-zenklas/LT-naudojimoaprasas.pdf žr.:2015-10-06
5. Stalnionytė, K. 2013. Visi keliai Internetinė prieiga: http://www.visikeliai.com/mato-salciaus-pdsaku-beieskant-nuo-ciudiskiu-iki-gvajaramerino.html
6. Uostas. 2011 m. http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/pastataigatves/144-simkaus-gatve/211-viesbutisviktorija.html. žr.: 2015 -10-22
7. Andrijauskaitė, E. 2013. Internetinė prieiga : http://egleandrijauskaite.blogspot.lt/2013/12/turizmo-klasifikavimas.html žr.: 2015-10-22.

LITHUANIAN TOURISM HISTORY AND STUDY THE INTERFACE KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

RITA VYŠNIAUSKAITĖ, REGINA VĖŽYTĖ
Kolping University of Applied Sciences

Consultant dr. R. Navickienė

SUMMARY

Authors of the article Rita Vysniauskaite and Regina Vezyte, third year Ecotourism students at Kolping University of Applied Sciences prepared a presentation about Lithuania's tourism history after which a quantitive research was conducted and an audience of students was surveyed. The aim of this survey was tolearn about the benefits of the presentation to the students and find out how study material in lectures contributed to the quality of their studies. The research showed that all the respondents thought the received information to be useful in the future. Students expanded their knowledge in Lithuania's tourism history.

SOCIALINIO DARBO BEI VAIKO GEROVĖS IR SOCIALINĖS APSAUGOS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE.

EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF SOCIAL WORK PROGRAM STUDENTS, CHILD WELFARE AND SOCIAL SECURITY PROGRAMME STUDENTS

SOCIALINIO DARBUOTOJO VAIDMUO ORGANIZUOJANT DVASINĘ PALIATYVIĄJĄ PAGALBĄ

KRISTINA BERULIENĖ
Šv. Ignaco Lojolos kolegija
Vadovas: Edita Jezerskytė

ANOTACIJA

Darbo objektas - socialinio darbuotojo vaidmuo dvasinėje paliatyviojoje pagalboje. Darbo tikslas – išanalizuoti socialinio darbuotojo vaidmenį organizuojant dvasinę paliatyviąją pagalbą. Darbo metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė. Išvados: 1) paliatyviosios pagalbos paslaugos teikiamos komandinio darbo principu, o socialinis darbuotojas atlieka svarbų vaidmenį; 2) paliatyvios pagalbos komandai dažnai būna sunku pastebėti, nustatyti ir kalbėtis apie paciento dvasinius poreikius, tačiau šių poreikių tenkinimas turi labai didelę reikšmę paciento gyvenimo kokybei; 3) socialinio darbuotojo vaidmuo gali pasireikšti visose socialinio darbo veiklos kryptyse, tačiau teikdamas dvasinę pagalbą, socialinis darbuotojas turi jausti savo kompetencijos ribas ir pirmiausia stengtis suorganizuoti profesionalią dvasinę pagalbą.

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Šiame darbe bus nagrinėjama, koks yra socialinio darbuotojo vaidmuo, organizuojant dvasinę paliatyviąją pagalbą, ir kaip socialinis darbuotojas galėtų efektyvinti savo veiklą bent iš dalies atliepiant dvasinius klientų poreikius, kai nėra galimybės suorganizuoti profesionalių dvasinės pagalbos teikėjų paslaugų. Šiuo aspektu socialinio darbuotojo veikla Lietuvos autorių beveik netyrinėta, todėl šis darbas svarbus, norint atkreipti specialistų dėmesį į dvasinės pagalbos teikimo paliatyviojoje pagalboje problemas ir ieškant būdų, kaip pagerinti paliatyvių ligonių ir jų artimųjų gyvenimo kokybę.

Darbo problema. Paliatyviojoje pagalboje dvasinė pagalba yra rekomenduojamo pobūdžio, o jos teikėjams nenumatytas valstybinis finansavimas, todėl iš esmės remiasi savanorystės principu ir dvasinių pagalbininkų geranoriškumu. Nors kai kurios paliatyvios medicinos paslaugas teikiančios įstaigos yra sudariusios sutartis su bažnytinėmis institucijomis dėl dvasinės pagalbos teikimo, tačiau tik nedidelė dalis gydymo įstaigų ar paliatyviosios pagalbos tarnybų yra įsteigę apmokamas darbo vietas kapelionams ar dvasiniams asistentams. Todėl daugeliu atvejų dvasinių paslaugų teikimas vyksta epizodiškai, nepatenkina pacientų poreikių ir neužtikrina pakankamos kokybės. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog iš dalies dvasinę pagalbą ligoniui ir jo artimiesiems gali teikti ir socialinis darbuotojas, ypač kai nėra galimybių gauti profesionalią dvasinę pagalbą. Tam socialinis darbuotojas turėtų būti pasiruošęs tiek psichologiškai, tiek dvasiškai ir turėti tam tikrų žinių.

Probleminiai klausimai:

1. Koks yra socialinio darbuotojo vaidmuo organizuojant dvasinę paliatyviąją pagalbą?
2. Kaip efektyvinti socialinio darbuotojo veiklą teikiant dvasinę pagalbą, kai nėra galimybės suorganizuoti profesionalių dvasinės pagalbos teikėjų paslaugų?

Darbo objektas – socialinio darbuotojo vaidmuo dvasinėje paliatyviojoje pagalboje.

Darbo tikslas – išanalizuoti socialinio darbuotojo vaidmenį organizuojant dvasinę paliatyviąją pagalbą.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėti paliatyvios pagalbos organizavimo ypatumus.
2. Aptarti svarbiausius dvasinės paliatyviosios pagalbos aspektus.
3. Atskleisti socialinio darbuotojo vaidmenį organizuojant dvasinę paliatyviąją pagalbą.

Darbo metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.

Paliatyviosios pagalbos samprata ir organizavimo principai

Paliatyvioji pagalba yra gana nauja sveikatos priežiūros sritis. Pasaulio sveikatos organizacija (toliau - PSO) paliatyviąją pagalbą apibūdina kaip pagalbą, kuri „skirta pagerinti pacientų ir jų šeimos narių gyvenimo kokybę susidūrus su problemomis, kurios susijusios su gyvybei grėsmingomis ligomis. Siekiama pacientą apsaugoti nuo kančių arba jas sumažinti, anksti nustatyti, įvertinti ir gydyti skausmą, kitas fizines, psichologines, socialines ir dvasines problemas“ (Europos paliatyviosios pagalbos standartai ir normos, 2012).

Paliatyvioji pagalba vadovaujasi tam tikromis vertybėmis ir filosofija, t.y. tam tikru požiūriu į žmogų, jo gydymą, pagalbą sergančiajam ir mirštančiajam, požiūriu į personalo, ligonio ir artimųjų santykį bei įtaką paslaugų teikimo procese, vadovaujasi tam tikru požiūriu į gyvenimą ir mirtį- siekiama kuo geresnės gyvenimo kokybės, tačiau nesiekiama kiek įmanoma ilgiau atitolinti mirtį, o kartu ir jos nepagreitinti. Šioje sveikatos priežiūros srityje svarbu yra tai, kad pirmoje vietoje paisoma paciento interesų, svarbiausi yra jo poreikiai ir nuomonė dėl teikiamų paslaugų. Taip pat didelis dėmesys skiriamas paciento artimiesiems, kuriems taip pat gali būti teikiamos kai kurios paliatyviosios pagalbos paslaugos, pvz. psichologinė, socialinė, dvasinė pagalba, gedėjimo laikotarpiu ir pan. Teikiant paslaugas vadovaujamasi visuminiu (holistiniu) principu, kai į sergantįjį žiūrima ne tik kaip į biologinę būtybę, bet kaip į asmenį, kenčiantį ne tik nuo fizinių negalavimų, bet taip pat patiriantį ir psichologinių, socialinių bei dvasinių problemų ir sunkumų, stengiamasi padėti pacientui spręsti ir palengvinti gyvenimą visose šiose srityse. Šiuo tikslu pagal poreikį į komandą įtraukiami įvairių sričių specialistai: gydytojai, slaugytojai, socialiniai darbuotojai, dvasiniai pagalbininkai, psichologai ir kt.

Europos paliatyviosios pagalbos asociacijos rekomendacijose (Europos paliatyviosios pagalbos standartai ir normos, 2012) nurodoma, kad paliatyvioji pagalba turėtų būti teikiama skirtingais lygiais, ir kad reikėtų užtikrinti mažiausiai dviejų lygių pagalbą:

1) paliatyviosios pagalbos požiūrį
2) specializuotą paliatyviąją pagalbą.

Paliatyviosios pagalbos požiūris yra būdas, kai paliatyvioje pagalboje nesispecializuojančiose srityse yra taikomi paliatyviosios pagalbos metodai ir procedūros. Tuo tarpu specializuotą paliatyviąją pagalbą turėtų teikti specializuotos tarnybos, kuriose dirba būtent šiam tikslui parengti specialistai.

Organizuojant paliatyviąją pagalbą labai svarbus išankstinis pagalbos planavimas, pagalbos tęstinumas, prieinamumas, pageidautina pagalbos teikimo vieta. Lietuvoje paliatyvioji pagalba gali būti teikiama tiek stacionare, tiek ambulatoriškai, paliatyvios pagalbos komandą sudaro gydytojas, slaugytojas, socialinis darbuotojas, gali būti įtraukti kiti specialistai. Rekomenduojama

teikti dvasinę pagalbą, organizuoti savanorių darbą. Paliatyvios pagalbos paslaugos teikiamos neribotą laiką.

Dvasingumo samprata

Dvasingumas neturi vieningo apibrėžimo, nes šią sąvoką labai sunku apibūdinti. Vyrauja du pagrindiniai požiūriai į dvasingumą. Vienas jų dvasingumą sieja su religija. Šiuo požiūriu dvasingumas - žmogaus santykis su Dievu, laikymasis tam tikrų religinių įsitikinimų, tikėjimas nematerialia realybe. Kitas požiūris dvasingumą apibūdina plačiau, nesiedamas jo tik su religija. Šiuo požiūriu dvasingi yra ir nereligingi žmonės, o dvasingumas siejamas su pasaulėžiūra, vertybinėmis ir moralinėmis nuostatomis, su asmens vidine harmonija, teigiamu santykiu su pasauliu, laimės, gyvenimo prasmės pajauta (Rumbold, 2004). Dvasingumas ir religingumas yra skirtingi dalykai, tačiau vienas kitą papildantys. Religingumas dažniausiai suvokiamas kaip dvasingumo dalis, tačiau dvasingas gali būti ir nereligingas žmogus.

Lietuvoje dvasinės paliatyviosios pagalbos teikimą reglamentuoja šie teisės aktai:

- Įsakymas Dėl paliatyviosios pagalbos paslaugų suaugusiesiems ir vaikams teikimo reikalavimų aprašo patvirtinimo (2007m. sausio 11 d. Nr. V-14);
- Įsakymas Dėl sielovados patarnavimų teikimo sveikatos priežiūros įstaigose (2009 m. liepos 24 d. Nr. V-639).

Lietuvos teisės aktuose dvasinė pagalba yra rekomenduojamo pobūdžio, ji gali būti teikiama ligoniui, jo artimiesiems ir paliatyvios pagalbos sveikatos priežiūros specialistams. Dvasinė pagalba suprantama siaurąja (religine) prasme, o įstatymu reglamentuojama tik tokia dvasinė pagalba, kuri teikiama krikščionių katalikų tikėjimą išpažįstantiems pacientams, tačiau nurodoma, kad gydymo įstaigos gali organizuoti ir kitų religinių bendruomenių dvasinius patarnavimus. Nurodoma, kad dvasinę pagalbą gali teikti kapelionas ir dvasiniai asistentai. Šių specialistų, kaip paliatyviosios pagalbos komandos narių, paslaugoms finansavimas iš valstybės biudžeto nenumatytas, tačiau sveikatos priežiūros įstaiga gali įsteigti kapeliono ar dvasinio asistento pareigybes, sudaryti sutartis dėl dvasinių patarnavimų su bažnytine institucija.

Paliatyvių pacientų dvasinių problemų sritys

Sunki liga, kančia, neaiški ateities perspektyva labai pažeidžia ligonį, o dažnai ir visai sugniuždo. Daugelis tyrinėtojų pripažįsta, jog dvasinė paciento būsena yra vienas iš paciento gerovę lemiančių veiksnių, todėl labai svarbu kuo anksčiau pastebėti sutrikusios dvasinės pusiausvyros požymius. Šie požymiai skirstomi į fizinius, emocinius ir klausimus. Atsižvelgiant į šių požymių pobūdį galima teigti, kad dažnai dvasiniai poreikiai išreiškiami netiesiogiai, nes tai labai jautri ir subtili asmenybės sritis, kurią ne visi pacientai moka išreikšti, o pagalbą teikiančiam personalui sunku pastebėti sutrikusios dvasinės pusiausvyros požymius, juos įvertinti ir apie juos kalbėtis. Paciento artimieji ir draugai taip pat gali jausti dvasinį skausmą, todėl jiems taip pat gali prireikti dvasinės pagalbos.

Paliatyviojoje priežiūroje skiriamos trys dvasingumo sritys (Šeškevičius, Valiulienė, 2011):

1) poreikis atrasti gyvenimo prasmę, paskirtį ir vertingumą, kančios ir mirties prasmę bei paskirtį;
2) vilties poreikis ir troškimas gyventi;
3) poreikis tikėti savimi ir kitais, tikėti kitomis galiomis ir Dievu, remiantis savo suvokimu.

Daugelis autorių pabrėžia, kad paliatyvios pagalbos personalui yra sudėtinga pradėti dvasinius pokalbius su pacientais ir pasiūlyti dvasinės pagalbos būdus. Tačiau nurodoma keletas pagrindinių pokalbių temų, kurios labiau nei kitos skatina pasinerti į dvasinius tyrinėjimus (Rumbold, 2004): 1) tarpusavio santykiai, 2) savęs vertinimas ir gyvenimo prasmė, 3) kova su sunkumais ir situacijos valdymas.

Apibendrinant galima teigti, kad paliatyvioje pagalboje dvasinės problemos yra itin aktualios, paliečia pačius giliausius žmogaus egzistencijos klausimus, tokius kaip gyvenimo ir kančios prasmė, pomirtinio gyvenimo viltis, tikėjimas Dievu, nematerialia realybe, savojo dvasingumo suvokimas ir dvasinis augimas. Paliatyvios pagalbos komandai dažnai būna sunku kalbėtis dvasinėmis temomis, tačiau dvasinės problemos ypač atsiskleidžia tokiose srityse kaip tarpusavio santykiai, savęs vertinimas ir gyvenimo prasmė, kova su sunkumais ir situacijos valdymas.

Dvasinės pagalbos teikimo principai ir problemos

Nurodomi pagrindiniai principai, kuriais turi vadovautis paliatyvios komandos nariai, kad galėtų tinkamai suteikti dvasinę pagalbą (Rumbold, 2004, p.101):

1) paliatyvios pagalbos komandos nariai turi būti pasirengę išklausyti ligonį bei jo šeimos narius, gerbti jų išgyvenimus, susijusius su liga, taip pat ir jų pateikiamą įvykių vertinimą.
2) paliatyvios pagalbos komandos nariai visada turi atsižvelgti į mirštančių ligonių ir jų šeimos narių dvasinius poreikius, dvasinio mokymosi ir tobulėjimo tempą.
3) teikiant paliatyvią pagalbą reikia stengtis kuo labiau įtraukti bendruomenę bei jos tarnybas, nevyriausybines organizacijas.

Šeškevičius, Valiulienė (2011) aptaria L.A. Ross (1994) atlikto tyrimo rezultatus, kurie parodė, jog yra keturios pagrindinės grupės veiksnių, trukdančių dvasinės pagalbos teikimui:

1) veiksniai, susiję su ligoniu: kurtumas, demencija ir pan.;
2) veiksniai, susiję su kitais darbuotojais – bendravimo su dvasininku trūkumas;
3) veiksniai, susiję su aplinka – laiko, ramybės, tylos ir privatumo trūkumas;
4) veiksniai, susiję su pačiu dvasinės pagalbos teikėju – savo paties dvasiniai išgyvenimai, asmeninės krizės.

L. A. Ross (1994) pažymi, kad labai svarbu, kad slaugytojai suvoktų savo galimybių ribotumą ir laiku ieškotų pagalbos. Patariama į slaugos dokumentus įtraukti ir dvasinį vertinimą, artimiau bendradarbiauti su dvasininkija, aptarti asmenybės ypatumus. Jei su ligoniu yra sunku bendrauti, reikia pakalbėti su jo giminėmis ir draugais, nes jie gali padėti nustatyti, kas asmeniui teikdavo gyvenimo prasmę ir viltį iki jo būklės smarkaus pablogėjimo (Rumbold, 2004).

Dar vienas veiksnys, trukdantis teikti dvasinę pagalbą, yra dvasiniai konfliktai:

- išoriniai- tarp asmenų, kai neatitinka dvasinio pagalbininko ir ligonio dvasingumo suvokimas. Tokiais atvejais turi mokytis ir prisitaikyti komandos nariai, o ne ligonis- komandos narys turi tapti lankstesnis ir nesipriešinti viskam, kas prieštarauja jo įsitikinimams;
- vidiniai- varginantys tik vieną žmogų. Vidiniai konfliktai vargina tuos žmones, kurių dvasinės savybės per silpnos, kad ramiai priimtų mirties realybę. Arba jų vidinės dvasinės nuostatos, įsitikinimai, vertybės ir veiksmai neatitinka jų formalios religijos ar pasaulėžiūros. Tokiu atveju yra sunku teikti dvasinę pagalbą, nes ne iš karto galima pastebėti vidinį konfliktą, pastebėjus reikia išsiaiškinti tikrąsias dvasines nuostatas, be to, pats ligonis tokiais atvejais mažiau linkęs atsiverti ir priimti pagalbą, blaškosi tarp skirtingų požiūrių bei yra pasimetęs (Rumbold, 2004).

Taip pat svarbus veiksnys, trukdantis dvasinės pagalbos teikimui, yra nepakankamas profesinis rengimas. Medikų, socialinių darbuotojų, psichologų profesinio mokymo programose dvasinei pagalbai skiriama labai mažai dėmesio arba neskiriama visai. Specialistų rengimo metu per mažai skiriama dėmesio jų asmenybei ugdyti, ypač asmeninei motyvacijai formuoti, kuri yra svarbiausias veiksnys lemiantis darbo kokybę ir santykį su ligoniu. Paliatyvios pagalbos komandos nariai turėtų suvokti savo teikiamos pagalbos ribotumą, turėtų nuolat save dvasiškai

ugdyti bei skatinti tobulėti kitus žmones. Tai nėra tiesioginė specialistų darbo pareiga, tačiau tai labai svarbu dėl jų pačių, ligonių ir jų artimųjų gerovės (Rumbold, 2004).

Socialinio darbuotojo vaidmuo organizuojant ir teikiant dvasinę paliatyviąją pagalbą

Kaip jau minėta, paliatyvioji pagalba remiasi visuminiu (holistiniu) požiūriu, kuris pripažįsta, jog žmogaus fizinė, psichinė ir socialinė būklė yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, todėl paciento sveikatos sutrikimus dažnai lydi ne tik fizinės, bet ir psichologinės bei socialinės problemos. Socialinio darbo terminų žodyne (2010) socialinės problemos apibūdinamos kaip gyvenimo sąlygos ir aplinkybės, žeidžiančios žmogaus vertybes ir normas, keliančias emocinių ar ekonominių problemų atsiradimą. Todėl, kad būtų užtikrinta kuo geresnė sunkiai sergančio asmens gyvenimo kokybė gydymo procese svarbu teikti ne tik medicininę, bet ir socialinę pagalbą.

Socialinio darbuotojo, kaip neprofesionalaus dvasinės pagalbos teikėjo, vaidmuo gali pasireikšti visose socialinio darbo veiklos kryptyse:

1) poreikio nustatymas ir vertinimas – domėtis dvasiniais kliento poreikiais, pastebėti sutrikusios dvasinės pusiausvyros požymius, įvertinti dvasinės pagalbos reikalingumą, taip pat kas turėtų ją teikti (artimieji, profesionalūs dvasiniai pagalbininkai, savanoriai, pats socialinis darbuotojas ar kitas paliatyviosios pagalbos komandos narys);
2) paramos planavimas – kartu su klientu aptarti dvasinės pagalbos galimybes ir suplanuoti dvasinės paramos teikimo eigą, dvasinių paslaugų pobūdį, dažnumą, ką konkrečiai darys kiekvienas profesionalus ar neprofesionalus dvasinės paramos teikėjas;
3) pagalbos suteikimas – pagal savo galimybes ir kompetenciją suteikti minimalią dvasinę pagalbą arba suorganizuoti kitų dvasinių pagalbininkų pagalbą, sudaryti sąlygas dvasinės pagalbos teikimui;
4) paramos vertinimas – vertinti dvasinės pagalbos efektyvumą, poveikį kliento gyvenimo kokybei bei emocinei būklei;
5) veiklos organizavimas – pagal galimybes pasirūpinti, kad paliatyviosios pagalbos teikimo įstaigoje būtų sudarytos sąlygos dvasinės pagalbos teikimui;
6) profesinės veiklos tobulinimas – gilinti savo žinias dvasinės pagalbos teikimo srityje, kaupti informaciją apie dvasinės pagalbos išteklius įstaigoje ir už jos ribų, ugdyti savo asmeninį dvasingumą, bendradarbiauti su kitais paliatyviosios pagalbos komandos nariais ir profesionaliais dvasinės paramos teikėjais.

Reikia nepamiršti, kad dvasinė pagalba gali būti teikiama ne tik pacientui, bet ir jo artimiesiems, taip pat ir paliatyviosios pagalbos komandos nariams, nes jie taip pat patiria sunkius dvasinius išgyvenimus. Socialinis darbuotojas turėtų gebėti atpažinti savo kolegų ir paciento artimųjų dvasinius konfliktus ir padėti juos spręsti.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje dvasinė pagalba tiek teisės aktuose, tiek ir visuomenėje dažniausiai suprantama siaurąja dvasingumo, t.y. religingumo, prasme, o teisės aktuose reglamentuojama tik tokia dvasinė pagalba, kuri teikiama krikščionių religiją išpažįstantiems asmenims, galima įvardinti šias konkrečias priemones, kokias gali naudoti socialinis darbuotojas, dalyvaujantis dvasinės pagalbos teikime:

1) pacientams – pasikalbėti apie dvasinius poreikius, dvasines problemas, paklausti, ar reikia religinių patarnavimų (išpažinties, sakramentų, Šv. Mišių įstaigos koplyčioje), pokalbio su dvasininku ar kitu dvasinės pagalbos teikėju, informuoti apie galimus kitus dvasinės pagalbos būdus, pasiūlyti skaityti Šv. Raštą, klausyti religinį radijo kanalą, pasidomėti, ar pacientui reikia dvasinės praktikos priemonių (rožinio, maldaknygės, religinio paveikslėlio, medalėlio), informuoti artimuosius apie paciento poreikius, kad jie prisidėtų prie šių

poreikių tenkinimo, organizuoti savanorių, teikiančių profesionalią ar neprofesionalią dvasinę pagalbą, darbą, organizuoti profesionalių dvasinių pagalbininkų pagalbą;

2) artimiesiems – pasiūlyti melstis už ligonį, užsakyti Šv. Mišias, padėti tenkinti ligonio dvasinius poreikius, pasiūlyti pasikalbėti su dvasininku, skaityti Šv. Raštą, ieškoti dvasinės pagalbos savo parapijoje, dalyvauti rekolekcijose, atsinaujinimo dienose, vidinio gydymo pamaldose ir pan.;

3) paliatyviosios komandos nariams – pasikalbėti apie vidinius ir išorinius dvasinius konfliktus, pasiūlyti pasikalbėti su dvasininku, pasitelkiant profesionalius dvasinės pagalbos teikėjus organizuoti dvasines rekolekcijas personalui, susikaupimo ar maldos valandėles, organizuoti religinių švenčių minėjimus.

Socialinis darbuotojas gali organizuoti ir dvasinės pagalbos savanorių darbą paliatyviosios pagalbos teikimo įstaigoje. Šie savanoriai galėtų būti profesionalūs dvasinės pagalbos teikėjai (kunigai, sielovadininkai, dvasiniai asistentai) ir neprofesionalūs (visi kiti visuomenės nariai). Jiems reikėtų organizuoti mokymus, kuriuose specialistai parengtų savanorius darbui su pacientais ir jų artimaisiais, taip pat reikėtų apibrėžti aiškias kiekvieno savanorio darbo funkcijas atsižvelgiant į jo kompetencijas ir patirtį dvasinėje pagalboje, neprofesionaliems dvasiniams pagalbininkams leidžiant teikti tik tas paslaugas, kurios nereikalauja specifinių teologinių žinių ar gebėjimų dvasinėje srityje (budėjimas šalia ligonio, Šv. Rašto skaitymas, meldimasis kartu su ligoniu, pagalba nuvežant ligonį į koplyčią ir priežiūra Šv. Mišių metu ir pan.). Tuo tarpu dvasiniai pokalbiai, Šv. Rašto komentavimas, ruošimas sakramentams ir religiniai patarnavimai turėtų būti leidžiami tik profesionaliems dvasiniams pagalbininkams.

Organizuodamas ir (ar) teikdamas dvasinę paliatyviąją pagalbą socialinis darbuotojas turėtų laikytis šių principų:

1) socialinis darbuotojas turi suvokti savo kompetencijos dvasinės pagalbos srityje ribas ir pirmiausia, jeigu yra galimybė, organizuotų profesionalią dvasinę kapeliono ar dvasinio asistento pagalbą, o nesant tokių galimybių būtinai bendradarbiautų ir konsultuotųsi su profesionaliais dvasinės pagalbos teikėjais;

2) socialinis darbuotojas turi neprisiimti per didelės atsakomybės dėl dvasinės paciento gerovės, per daug nesikišti į jo dvasinį gyvenimą, suprasti, kad kiekvienas asmuo turi savo dvasinio tobulėjimo kelią ir tempą;

3) jautriai reaguoti ir atsižvelgti į paciento dvasingumo supratimą, religingumą, pasaulėžiūrą ir nesistengti primesti savo požiūrio, jei kyla dvasinis konfliktas tarp jo ir paciento;

4) socialinis darbuotojas turi būti lankstus, diplomatiškas ir nesipriešinti viskam, kas prieštarauja jo įsitikinimams, geranoriškai ir atvirai stengtis suprati paciento dvasingumą, bendradarbiauti su artimaisiais, siekiant suprasti paciento dvasinius poreikius ir geriausiai jam tinkančią dvasinę pagalbą;

5) reikia stengtis kuo labiau įtraukti artimuosius į dvasinę pagalbą pacientui, kad būtų puoselėjami paciento ir artimųjų dvasiniai ir emociniai ryšiai.

6) glaudžiai bendradarbiauti su kitais paliatyviosios komandos nariais, kad jie taip pat padėtų identifikuoti sutrikusios dvasinės pusiausvyros požymius, padėtų planuoti ir įgyvendinti dvasinės pagalbos teikimo planą, laikytųsi vieningo požiūrio ir strategijos dvasinės pagalbos eigoje, taip pat padėtų vertinti dvasinės pagalbos priemonių efektyvumą paciento gerovei.

IŠVADOS

1. Paliatyviosios pagalbos paslaugos teikiamos komandinio darbo principu, o socialinis darbuotojas šioje komandoje atlieka svarbų ir daugialypį vaidmenį, tačiau atsiskleidė, jog socialinis darbuotojas turėtų atlikti daugiau funkcijų, pagilinti psichologines žinias, bendravimo su pacientais įgūdžius ir būti geriau pasiruošęs darbui su paliatyviais pacientais.
2. Paliatyvios pagalbos komandai dažnai būna sunku pastebėti, nustatyti ir kalbėtis apie paciento dvasinius poreikius, tačiau šių poreikių tenkinimas turi labai didelę reikšmę paciento gyvenimo kokybei, todėl labai svarbu kuo anksčiau nustatyti sutrikusios dvasinės pusiausvyros požymius. Pagrindinis dvasinės pagalbos teikimo principas – jautrus ir atviras bendravimas, paskiriant pacientui daug dėmesio, laiko, siekiant išklausyti pacientą ir jo artimuosius.
3. Socialinio darbuotojo, kaip neprofesionalaus dvasinės paliatyviosios pagalbos teikėjo, vaidmuo gali pasireikšti visose socialinio darbo veiklos kryptyse: nustatant ir vertinant poreikius, planuojant paramą, teikiant pagalbą, vertinant paramą, organizuojant veiklą, tobulinant savo profesinę veiklą. Teikdamas dvasinę pagalbą, socialinis darbuotojas turi jausti savo kompetencijos ribas ir pirmiausia stengtis suorganizuoti profesionalią dvasinę pagalbą.

LITERATŪRA

1. Andrašiūnienė, M., (2007). *Socialinio darbo terminų žodynėlis.* Metodinė priemonė. Vilnius.
2. Baxandall, S., Hodder, P., Redpath, R., Wannan, L. (2004). *Paliatyviosios pagalbos plėtra // Paliatyvioji pagalba.* Kaunas: KMU leidykla. P. 12-19
3. *Dvasinė pagalba mirštančiajam.* Praktinis vadovas. Kaunas, 2011. P. 45
4. *Europos paliatyvios pagalbos standartai ir normos.* Europos paliatyviosios pagalbos asociacijos rekomendacijos. Kaunas, 2012. 73 p.
5. Europos Sąjungos Ministrų taryba (2004). *Paliatyviosios pagalbos organizavimas.* Rekomendacijos Europos šalių parlamentams ir vyriausybėms. 57 p.
6. *Įsakymas Dėl paliatyviosios pagalbos paslaugų suaugusiesiems ir vaikams teikimo reikalavimų aprašo patvirtinimo* (2007 m. sausio 11 d. Nr. V-14) [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-13]. Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.00CD30AC2BB1
7. *Įsakymas Dėl sielovados patarnavimų teikimo sveikatos priežiūros įstaigose* (2009 m. liepos 24 d. Nr. V-639) [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-13]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=359051
8. *Įsakymas Dėl paliatyviosios pagalbos suaugusiesiems ir vaikams paslaugų bazinių kainų sąrašo tvirtinimo* (2008 m. gegužės 16 d. Nr. V-470) [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-13]. Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5b7f4a305f3d11e4bad5c03f56793630
9. Jakimauskienė, D. (2010). *Sveikatos priežiūros ir reabilitacijos studentų kompetencijų, reikalingų paliatyvioje priežiūroje, ugdymas* [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-11]. Prieiga per internetą: http://ojs.kauko.lt/index.php/ssktpd/article/view/76.
10. Jurgelėnas, A., Juozulynas, A., Butikis, M., Greičiūtė, K. (2007). *Senėjimas ir gyvenimo kokybė // Gerontologija.* Nr. 8(2), p. 92–96, [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-14]. Prieiga per internetą: http://www.gerontologija.lt/files/edit_files/File/pdf/2007/nr_2/2007_92_96.pdf

11. Kanišauskas (2013). *Vertybės dvasingume ir dvasingumo vertybės // Socialinių mokslų studijos.* Nr. 5(3), p. 709–719 [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-10]. Prieiga per internetą: www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=352235
12. Kubler-Ross, E. (2008*). Apie mirtį ir mirimą.* Katalikų pasaulio leidiniai. 333 p.
13. Lebednykienė, D. (2010). *Socialinio darbuotojo vaidmuo paliatyvios pagalbos komandoje.* Vilnius. [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-20]. Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110124_130950-44954/DS.005.0.02.ETD
14. Rumbold, B. (2004). *Dvasinė paliatyvioji pagalba // Paliatyvioji pagalba.* Kaunas: KMU leidykla. P. 93-110
15. Šeškevičius, A., Valiulienė, Ž. (2011). *Dvasingumo raiška paliatyviojoje priežiūroje // Sveikatos mokslai.* Nr. 2, p. 109-114 [interaktyvus, žiūrėta 2015-05-10]. Prieiga per internetą: http://sm-hs.eu/index.php/smhs/article/viewFile/34/pdf

SOCIAL WORKER‘S ROLE IN ORGANIZING SPIRITUAL PALLIATIVE CARE

KRISTINA BERULIENĖ
St. Ignatius Loyola College
Consultant: Edita Jezerskytė

SUMMARY

Social worker‘s role in organizing spiritual palliative care. Kristina Berulienė, St. Ignatius of Loyola College. Object - the social worker's role in the spiritual palliative help. The aim - to analyze the social worker's role in organizing spiritual palliative care. Working methods - literature and document analysis. Conclusions: 1) palliative care services provided to the principles of teamwork and the social worker plays an important role; 2) the palliative care team is often difficult to detect, identify and talk about the patient's spiritual needs, but those needs are of great importance to the patient's quality of life; 3) the social worker's role can occur in all social work areas, but providing spiritual care, the social worker should feel the limits of its powers and in particular to try to organize a professional spiritual care.

SOCIALINIO DARBO GALIMYBĖS SU NUSIKALSTI LINKUSIAIS PAAUGLIAIS

ANDŽELIKA JUDEIKAITĖ
Kolpingo kolegija

Vadovė: dr. Vida Lukamskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje aprašomos socialinio darbo galimybės į nusikalstamumą linkusiais paaugliais. Pirmoje straipsnio dalyje aptariamos paauglių nusikalstamumo priežastys, atskleidžiant šeimos, bendraamžių, mokyklos reikšmę formuotis paauglių nusikalstamam elgesiui. Antroje straipsnio dalyje aptariamos socialinio darbo galimybės, dirbant su nusikalsti linkusiais paaugliai, įgyvendinant prevencines programas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Nepilnamečių nusikalstamumas yra viena iš didžiausių problemų Lietuvoje teigia Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005). Nepilnamečiai asmenys yra mūsų ateitis, todėl norint ją pakeisti reikia įdėti daug pastangų, taip pat būtina suvienyti daug organizacijų, kad tikslas būtų pasiektas. Nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu prognozės modelis ateičiai, taigi kuo ankstesniame amžiuje bus užkirstas kelias nepilnamečių nusikaltimams, tuo didesnė bus galimybė sumažinti nusikalstamumą ateityje, taip pat teigia Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005). Babachinaitė G.(2012) išsiaiškino, kad mažiausias nepilnamečių nusikalstamų veikų skaičius užregistruotas 2007 m. Tais pačiais metais taip pat buvo užregistruotas mažiausias nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų skaičius. Po 2007 m. kasmet būdavo užregistruojamas didėjantis skaičius nusikaltimų. Remiantis Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2012 m. nustatytas 2431 nepilnametis (14–17 metų), įtariamas (kaltinamas) nusikalstamų veikų padarymu: 91,7 proc. įtariami (kaltinami) padarę nusikaltimus ir 8,3 proc. – baudžiamuosius nusižengimus.

Socialinio darbuotojo veikla, sprendžiant paauglių nusikalstamumo problemas, turi būti pagrįsta socialinio darbo metodais ir priemonėmis. Vienas iš socialinio darbo metodų yra individualus socialinis darbas. Individualių konsultacijų metu socialinis darbuotojas ir paauglys aptaria susidariusią situaciją bei jos priežastis.

Tyrimo problema. kokios socialinio darbo galimybės su nusikalsti linkusiais paaugliais.

Tyrimo objektas – Socialinio darbo galimybės su nusikalsti linkusiais paaugliais.

Tyrimo tikslas – atskleisti socialinio darbo galimybes su nusikalsti linkusiais paaugliais

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti nepilnamečių nusikalstamumo situaciją Lietuvoje.
2. Išanalizuoti paauglių nusikalstamumo priežastis.
3. Atskleisti socialinio darbo galimybes dirbant su nusikalsti linkusiais paaugliais.

Paauglių nusikalstamumo priežastys

Galima teigti, kad asmenybės sutrikimų atsiradimą įtakoja tiek vidiniai tiek išoriniai veiksniai, kurie apima socialines – ekonomines sąlygas, socialinės aplinkos reakcijas, elgesio charakteristiką. Taigi, netinkamam elgesiui paauglystėje įtakos turi bendraamžių, draugų grupė, šeima, vertybės, mokykla, kitaip tariant, socialinė, psichologinė, kultūrinė, etninė aplinka. Reikia

pažymėti, kad asmeninių sunkumų atsiradimą įtakoja ne vienas konkretus veiksnys, o jų derinys, kuris ir skatina paauglį elgtis destruktyviai (Kvieskienė, 2002).

Pagal Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A. (1994) Lietuvos ir užsienio kriminologai J.Bluvšteinas, M. Laine ir kt. nagrinėdami nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis, akcentuoja tokius veiksnius:

1) neigiama šeimos įtaka;
2) neužimtumas;
3) nusikalstamos grupės;
4) alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas;
5) neigiama žiniasklaidos įtaka;
6) nukentėjusiojo elgesys;
7) neigiama kriminalinės justicijos sistemos įtaka;
8) smurtas prieš vaikus;
9) mokykla.

Individas virsta asmenybe palaipsniui, įsijungdamas į grupes, užmegzdamas santykius su kitais grupės nariais ir priimdamas grupėse susidariusias vertybių ir vertybinių orientacijų sistemas. Šis ilgas procesas yra vadinamas asmenybės socializacija. Taigi, socializacija tai yra asmenybės tapsmo procesas, prasidedantis šeimoje ir baigsiantis mokykloje, užklasinėje veikloje, formaliose ir neformaliose grupėse. Tapdamas asmenybe, vaikas formuoja tam tikrus poreikius, motyvus, nuostatas ir priklausomai nuo savo vaidmens ir statuso kitimo, įvaldo atitinkamas elgesio formas. Mokantis netinkamo elgesio perimama technika, specifinė motyvacija, potraukiai, mastymo būdai, nuostatos, tačiau nurodoma, kad tiek asocialus tiek prosocialus elgesys yra tų pačių bendrų poreikių ir vertybių išraiška, todėl jais asocialaus elgesio paaiškinti negalima. Nesėkmės, žemas statusas ar izoliacija kolektyve stumia paauglį į asocialią grupę, kur jis išmoksta blogo elgesio. Kitu atveju jau pirmoje socializacijos stadijoje būna silpni valios ryšiai su visuomene. To priežastis - neigiama šeimos aplinka. Dėl ribotų savo išgalių, neįgyvendintų tikslų, krizinės padėties namie ir mokykloje, tolesnės asocialios patirties ryšiai dar labiau susilpnėja. Paauglystės amžiuje formuojasi naujos vertybės, paaugliai buriasi į grupes. Kiekvienas paauglys nori pripažinimo ir sėkmės, tačiau kad tai pasiekti, reikia pastangų, ne išimtis yra ir „rizikos grupės“ paaugliai. Šie paaugliai pripažinimą randa būtent asocialiose grupėse, kur susiburia panašią patirtį turintys asmenys. Šiose grupėse jie randa bendrų interesų, palaikymą, neretai įvykdo teisės pažeidimus. „Rizikos grupės“ paauglių elgsena daugiausiai priklauso nuo artimiausios aplinkos. Pirmiausiai tam įtakos turi šeima, kuri yra pirmoji socialinė struktūra, perteikianti elgesio modelius, taip pat didžiulę įtaką asocialiam elgesiui atsirasti turi paauglystės amžiaus tarpsnis, kuris pasižymi nuolatiniu maištavimu, savęs ieškojimu, eksperimentavimu. Įtakos taip pat turi ir draugai bei neformalios grupės, kurios yra orientuotos į nusikalstamą elgesį. Pagal Krisberg B., Wolf M. (2005) nepilnamečiai padaro įvairaus pobūdžio prasižengimų, delinkventinis elgesys ir įvairūs prasižengimai yra būdingi paaugliams. Jaunų žmonių delinkventinis elgesys yra laikomas normaliu, įprastu ir laikinu reiškiniu šiuo amžiaus tarpsniu. Paprastai toks elgesys baigiasi kartu su paauglyste ir tik maža prasižengusių paauglių dalis tęsia neteisėtą elgesį tapę suaugusiais. Tuo tarpu dauguma nusikalstamas veikas padariusių paauglių suaugę būna socialūs ir produktyvūs. Dažniausiai asocialiai ir nusikalstamai elgiasi paaugliai, kurie jau vaikystėje (iki 12 metų) pasižymėjo delinkventiniu elgesiu ir padarė nusikalstamas veikas. Manoma, kad paauglių nusikalstamą veiką gali nulemti nesugebėjimas laikytis visuomenėje priimtų moralinių ir teisinių normų. Netinkamas elgesys – tai sudėtinė socialinio prisitaikymo sunkumų dalis. Paaugliams kyla noras maištauti ir atmesti suaugusiųjų primestus

standartus ir reikalavimus, jiems būdinga eksperimentuoti idėjomis, išbandyti naujus vaidmenis ir dalykus, ieškoti savo galimybių ribų. Paaugliai susikuria savo idealaus pasaulio modelį ir jautriai reaguoja, kai kas nors jį pažeidžia jiems atrodo, kad tai, ką jie mąsto, supranta ir jaučia, yra neginčijama tiesa, taip pat teigia Krisberg B., Wolf M. (2005).

Pagal Žukauskaitę N. J. nusikalstamumas namuose arba artimiausioje aplinkoje yra viena iš didžiausių sąlygų, kurios gali nulemti vaikų polinkį nusikalsti. Taip yra todėl, nes dažniausia tokie tėvai uždirba mažiau ir nusikaltėlių tėvų elgesys daro blogą įtaką vaikams. Tėvai patys paauglio neskatina daryti nusikaltimus, jam užtenka matyti suaugusiųjų elgesį, tuomet paauglys pats elgiasi taip pat. Agresyvus tėvų elgesys su vaikais yra esminė priežastis, kuri skatina paauglius tapti nusikaltėliais. Vaikai dažniausiai tampa nusikaltėliais dėl nepalankių vystymosi sąlygų. Jeigu vaikai nejaučia rūpesčio, jei juos atstumia, ignoruoja jų norus, poreikius, jei jaučiasi nereikalingi ir šeimoje nėra atsižvelgiama į vaiko norus, tai tokiu būdu vaikas pradeda ieškoti būdu kaip visa tai pakeisti. Pavyzdžiui, vaikas gali pradėti daryti nusikaltimus, taip tikėdamasis atkreipti tėvų dėmesį į save. Pagal nepilnamečių kriminalinę justicija (2001) nusikalstamam elgesiui atsirasti taip pat įtakos turi ir šeimos socialinis statusas. Beglobiai, gatvės vaikai,, gyvenantys asocialiose, nedarniose, problematiškose šeimose, kur nuolat patiriama psichologinė, fizinė ir seksualinė prievarta, tokie paaugliai dažniausiai yra linkę nusikalsti.

Socialinio darbo galimybės su nusikalsti linkusiais paaugliais

Socialinis darbas atsirado siekiant padėti žmogui, atsidūrusiam keblioje gyvenimo situacijoje, nesugebančiam savarankiškai išsispręsti savo problemų. Pagal Lietuvos Respublikos Įstatymo dėl socialinių darbuotojų kvalifikacinių reikalavimų (2013) socialinis darbuotojas turi suprasti, kaip funkcionuoja visuomenė ir kaip joje funkcionuoja individas. Jis turi visapusiškai pažinti žmogų, jį supančią aplinką, jų tarpusavio santykius ir jiems turinčius įtakos veiksnius. Socialinis darbas orientuojamas į asmenį ar šeimą, esančius tam tikroje socialinėje aplinkoje ir veikiamus tam tikrų socialinių veiksnių. Socialinio darbo reikalavimas – sisteminis požiūris, kad visi trys elementai – asmuo, aplinka bei santykiai tarp asmens ir aplinkos – sudarytų vieningą visumą. Pasak Adams G.R. ir Michael D.(2005), yra įvairiausių intervencijos ir prevencijos būdų, nukreiptų į paauglių nusikalstamą elgesį. Vienos jų yra nukreiptos į tėvus ar šeimas: apima ir namų lankymą, tėvystės įgūdžių ugdymą, ir šeimos palaikymą ar konsultavimą. Taip pat jos gali būti nukreiptos į didesnius socialinius vienetus – klasę ar mokyklą, ir gali būti adresuojamos tiek į mokslo, tiek į socialinius dalykus. Plačiausios strategijos, apimančios bendruomenę, mobilizuoja visą bendruomenę ir yra nukreiptos į daugialypius, tarpusavyje sąveikaujančius rizikos ir apsauginių faktorių lygmenis sistemingu ir kompleksiniu būdu siekiant išspręsti tam tikrą problemą, nepakanka vien tik nukreipti visas jėgas į jau iškilusios problemos padarinius ir jų šalinimą. Tokia veikla nesumažina problemos didumo, atvirkščiai – nekreipiant dėmesio į problemos priežastis, ji auga ir kaskart reikia pasitelkti vis daugiau įvairių priemonių šalinant sukeltus padarinius. Tuo tarpu prevencinėmis programomis siekiama iškelti tas priežastis ir į jas reaguoti tokių programų priemonės yra nukreipiamos į problemos priežastis, atsižvelgiant į platesnį individą supantį kontekstą. Todėl socialinis darbuotojas dirbdamas su į nusikalstamumą linkusiais paaugliais turėtų naudoti prevencines programas. Programos gali būti tokios:

- Tėvų švietimas, informavimas ir palaikymas - ši paslauga, remiantis Risk and Protective Factors (2005), apima keletą veiklų, kuriomis ugdomi tėvystės įgūdžiai. Tėvystės programos turi padėti tėvams suformuoti tvirtesnius ryšius su vaikais;
- Šeimos lankymas namuose - viena iš nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių. Remiantis šaltiniu Risk and Protective Factors (2005), šios priemonės silpnina tokius rizikos faktorius kaip netinkama vaiko priežiūra, konfliktai šeimoje bei tėvų polinkiai, lemiantys

probleminį elgesį, bei stiprina tokius apsauginis faktorius kaip socialinių ryšių stiprinimas, tinkamų elgesio standartų modeliavimas ar socialinių įgūdžių gerinimas;

- Paslaugos šeimoms, kuriose auga paauglys. Šiuo atveju yra svarbu sudaryti galimybes paaugliui užsiimti užklasine veikla. Remiantis Risk and Protective Factors (2005), tai ne tik užtikrina vaiko saugumą ar sumažina riziką, susijusią su gyvenimu nepritekliuje, bet jos taip pat gali turėti tiesioginį poveikį paauglio požiūriams, pasiekimams ir elgesiui.

Lygiagrečiai prevenciniam daugiapakopiam modeliui eina atitinkamas intervencijos modelis, kuris, remiantis G.R. Adams ir D.Michael (2005). Modelis skirstomas į tris lygmenis: universalųjį, atrankinį ir indikacinį.

Universaliosios intervencinės priemonės nukreipiamos į visą populiaciją ar dalį jos, kuri pasižymi tam tikrais plačiai bendruomenėje paplitusiais rizikos faktoriais, pavyzdžiui, skurdas. Atrankinėmis priemonėmis siekiama padėti vaikams, kurie yra dalis aukštos rizikos grupės ar jau pasižymi asocialiu elgesiu. Indikacinių intervencinių priemonių tikslas yra jau žinomi paauglių asocialaus ar nusikalstamo elgesio atvejai. Dirbant su į nuskalstamas veiklas linkusiais paaugliais yra svarbu pritaikyti ir intervencijos metodus kurie gali padėti. Kad metodas būtų pritaikytas sėkmingai parenkant nusikaltusiems vaikams ir jaunuoliams intervencines programas, svarbu:

- Rizikos lygis. Intervencinės priemonės turi atitikti nepilnamečio nusikalstamo elgesio rizikos lygį: jaunuoliams, priklausantiems didesnės rizikos vėl nusikalsti grupei, turi būti taikomos intensyvesnės intervencinės priemonės, o tiems, kurie priklauso mažesnės rizikos grupei, gali būti taikomos ne tokios intensyvios intervencinės priemonės.
- Tinkamas poveikio būdas. Poveikio priemonės turi būti tinkamos, pritaikytos konkrečiam nusikaltusiam asmeniui. Paprastai sistemingos priemonės daro geresnį poveikį nei aiškios struktūros ar sistemos neturintys didaktiniai metodai ar poveikio priemonės.
- Bendruomenės kontekstas. Programos, kurios vykdomos bendruomenėje arba palaikant stiprius ryšius su bendruomene, yra daug veiksmingesnės, nei kai dirbama tik su atskiru individu.
- Priemonių įvairiapusiškumas. Veiksmingos tos intervencinės programos, kurios apima problemą, bent visą jų kompleksą ir yra orientuotos į socialinių įgūdžių lavinimą; tokios yra elgesio arba kognityvinė terapija.
- Programos integruotumas. Intervencijos tikslus atitinkančių metodų taikymas; priemonių, išteklių, reikalingų intervencinėms programoms taikyti, buvimas; darbuotojų kvalifikacijos kėlimas, specialus mokymas, sistemingas vadovavimas ir įvertinimas.
- Integracija. Grąžinimas į socialiai priimtiną gyvenimą - integravimas į visuomeninę veiklą ir jos palaikymas paskatinant, įtraukimas į bendrą veiklą, siekiant konkretaus tikslo, dalyvavimas bendraamžių savitarpio pagalbos grupėse, labdaringa ir globėjiška veikla.
- Kriminogeniniai veiksniai. Daugiausia dėmesio skiriama būtent toms problemoms, kurios tiesiogiai susijusios su nusikalstamumu (Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku, 2006).

Taigi, programų efektyvumui reikšmės turi daug veiksnių. Turi būti ištirtas kontekstas, kuriame prevencinė programa būtų įgyvendinama ir identifikuojami rizikos faktoriai, turintys reikšmės nusikalstamo elgesio formavimuisi. Itin svarbus yra valstybės dėmesys, sudarantis prielaidas programų tęstinumui ir paslaugų plėtrai.

IŠVADOS

1. Analizuojant nepilnamečių nusikalstamumo situaciją Lietuvoje remiantis Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis, 2012 m buvo atskleista kad . nustatytas 2431

nepilnametis (14–17 metų), įtariamas (kaltinamas) nusikalstamų veikų padarymu: 91,7 proc. įtariami (kaltinami) padarę nusikaltimus ir 8,3 proc. – baudžiamuosius nusižengimus.

2. Išanalizavus paauglių nusikalstamumo priežastis, įrodyta kad netinkamam elgesiui paauglystėje įtakos turi bendraamžių, draugų grupė, šeima, vertybės, mokykla, kitaip tariant, socialinė, psichologinė, kultūrinė, etninė aplinka.
3. Socialinis darbuotojas, dirbdamas su nusikalsti linkusiais paaugliais, pirmiausia, turėtų pritaikyti prevencijos ir intervencijos metodus. Prevencinės ir intervencinės programos yra nukreiptos į tėvus (šeimas), kurios apima namų lankymą, tėvystės įgūdžių ugdymą, ir šeimos palaikymą ar konsultavimą. Taip pat intervencinės ir prevencinės programos gali būti nukreiptos į didesnius socialinius vienetus – klasę ar mokyklą, ir gali būti adresuojamos tiek į mokslo, tiek į socialinius dalykus.

LITERATŪRA

1. *Risk and Protective Factors* (2005). *Youth Justice Board. London.* Prieiga per internetą. <p://www.yjb.gov.uk/Publications/Scripts/prodView.asp?idproduct=58&eP=YJB> Žiūrėta 2015 m. lapkričio 5 d.
2. *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku*. (2006). Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, Vilnius.
3. Adams G. R., Michael D. (2005*). Blackwell Handbook of Adolescence.* Blackwell: Malden, Mass.
4. Gvaldaitė, L., Švedaitė, B. (2005*) Socialinio darbo metodai.* Vilnius: Spauda
5. Babachinaitė G.(2012) *šiuolaikinio registruoto nusikalstamumo Lietuvoje pagrindiniai bruožai,* Vilnius.
6. Žukauskaitė N.J. (2012) *nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai,* Vilnius.
7. Kvieskienė G. (2002) *Socialinio pedagogo kompetencija // Socialinis ugdymas* ,Vilnius: VPU.
8. Krisberg B., Wolf M. (2005) *juvenile Offending // juvenile delinquency: Prevention, assessment, and Intervention.* Oxford university Press.
9. *Nepilnamečių kriminalinė justicija.* (2001). Vilnius Nepilnamečių kriminalinė justicija. (2001), Vilnius: vidaus reikalų ministerija.
10. Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A. (1994), *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*, Vilnius.
11. Įstatymas dėl Socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikacinių reikalavimų, Socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei Socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patirtinimo (2013), Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius.
12. *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku.* (2006). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras

SOCIAL WORK OPPORTUNITIES WORKING WITH CRIMINAL JUVENILE

ANDŽELIKA JUDEIKAITĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: PhD Vida Lukamskiene

SUMMARY

The article describes the possibilities of social work in teenage crime . In the first part of the article discusses the causes of juvenile delinquency , identifying family , peers , schools, meaning the formation commit a crime teen behavior. The second part deals with social work opportunities , working with teenagers inclined to commit a crime , implementing prevention programs .

VALSTYBĖS SOCIALINĖ PARAMA IŠSITUOKUSIOMS ŠEIMOMS

INETA LADUKAITĖ, EVELINA GEČAITĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: dr. Vida Lukamskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariama valstybės socialinė parama išsituokusioms šeimoms. Ištuokų pasekoje susidaro nepilnos šeimos, kuomet vaikus augina vienas iš tėvų, todėl ekonomiškai yra silpnesnės, kadangi vienas dirbantis asmuo turi išlaikyti vaiką ar vaikus. Nepilnos šeimos, vykstant ištuokos procesui arba jam pasibaigus, gali gauti ne tik piniginę paramą, tačiau, esant poreikiui ir socialines paslaugas, ypač jeigu šeima yra netoli skurdo ribos.

ĮVADAS

Statistikos departamento duomenimis, 2010 m. buvo įregistruota 18,7 tūkst. santuokų, o 2014 m. – 22,1 tūkst. santuokų. Ištuokų skaičius 2010 m. buvo 10 tūkst., o 2014 m. – 9,8 tūkst. Kaip matyti iš pateiktų duomenų, apie pusę susituokusių šeimų išsiskiria.

Skyrybos paliečia suaugusius ir vaikus. Pagal 2010 metų statistiką 7387 išskyrusių šeimų vaikai nuo 0 iki 17 metų po skyrybų liko gyventi su vienu iš tėvų. (http://www.stat.gov.lt/) Skyrybų procesas sukelia socialines, ekonomines psichologines problemas, kurias patiria besiskiriantys asmenys bei jų vaikai. Skyrybų proceso rezultatas yra nepilnos šeimos, kurioms dažnai būna reikalinga socialinė pagalba.

Tikslas – pristatyti valstybės teikiamą socialinę paramą išsituokusioms šeimoms.

Uždaviniai:

1) Išsiaiškinti, ištuokos priežastis ir pasekmes;
2) Išsiaiškinti, kokią socialinę paramą nepilnai šeimai teikia valstybė

Ištuoka ir jos priežastys

Ištuoka, kitaip skyrybos – santuokos panaikinimas, ilgas ir varginantis procesas, su kuriuo, šiuolaikinėje visuomenėje, susiduria vis daugiau šeimų. Bendrame šeimos gyvenimo kelyje nuolat tykoja daugybė išbandymų, vargų ar netikėtumų. Nors bendras gyvenimas šeimai yra nuolatinis bendravimas, tačiau kartais visą harmoniją sutrikdo ginčai ir konfliktai, kurių, kaip gaila, kartais žmonės ir neįveikia, todėl tai baigiasi santykių nutraukimu – skyrybomis. Žinoma, kad sunkiausiai išgyvenantys skyrybas šeimos nariai yra vaikai, kuriems šeima yra tarsi pamatas, saugumo, meilės ir rūpestingumo davėjas, kuris jau nuo pat gimimo tampa gyvenimo būdo, požiūrio į pasaulį pavyzdžiu, todėl sugriuvus pamatui pradeda irti viskas, kas buvo gražu. Tėvų skyrybos yra stiprus stresinis išgyvenimas vaikams, kuris vėliau gali pasireikšti vaiko raidos ir socializacijos sutrikimais. Vaikams yra labai sunku susitaikyti, kad jie jau nebus tokia šeima, kokia buvo-nematys kartu savo tėčio ir motinos.

Anot De Potestad (2008), ištuokos dažniausiai vyksta dėl šių priežasčių:

1. Charakterių nesutapimas
2. Alkoholio vartojimas
3. Neištikimybė
4. Pavydas
5. Smurtas šeimoje

6. Menka bendravimo kultūra
7. Nepilnų šeimų didėjimas Lietuvoje ir kt.

Apibendrinant, galima teigti, jog ištuokos yra opi problema ne tik šeimai, bet ir visuomenei. Jeigu būtų suteiktos atitinkamos socialinės paslaugos aukšto ištuokų skaičiaus būtų galima išvengti.

Ištuokos procesas

Skyrybų krizę išgyvenančių asmenų patirčių analizė parodė, kad skyrybų priežastys gali būti psichologinės, socialinės ir ekonominės. Gyventi nebrandžioje santuokoje skatina meilė vyrui, pasiaukojimas dėl vaikų, žema savivertė, žinių apie smurtą trūkumas. Gyvenimas tokioje šeimoje sukelia daug įtampos ir streso. Todėl žmogus, esant poreikiui, gali išreikšti norą skirtis. Tuomet ištuokos procesas gali atrodyti būtent taip (1 pav):

1 pav. **Ištuokos procesas**
Sudaryta pagal R. Dambrauskaitę (2009)

Pasirengimas skyryboms – skyrybų pirmasis etapas, kuomet sutuoktiniai pradeda pyktis ir nebelieka asmeninių neturtinių santykių.

Sprendimas – skyrybų proceso antrasis etapas, kai vienas arba abu sutuoktiniai nusprendžia nebesieti savo gyvenimo drauge.

Atsiskyrimas – skyrybų proceso trečiasis etapas, kai sutuoktiniai nebegyvena santuokinio gyvenimo, bet teisiškai yra dar susituokę.

Emocinės skyrybos – skyrybų proceso ketvirtasis etapas, kuris trunka ilgiausiai. Jų metu sutuoktiniams reikia laiko suvokti, kad jų bendras gyvenimas baigėsi ir jie nebėra viena bendra šeima.

Teisinės skyrybos – paskutinis skyrybų proceso etapas; tai santuokos pabaiga teismo nutarimu.

Apibendrinat galima teigti, ištuoka yra ilgas ir varginantis procesas, kurio metu patiriama daug nemalonių situacijų ir pojūčių.

Ištuokų pasekmės

Ištuokų pasekmės buvusiems sutuoktiniams. Įvykus ištuokai, kiekvienas asmuo pergyvena savaip, tačiau Medard (2004), išskiria pagrindines pasekmes su kuriomis susiduria santuoką nutraukiantys sutuoktiniai:

Tapatybė. Santuokoje sutuoktinė (-is) žiūri į save kaip į pusę poros: ji/jis priklausė vienam konkrečiam asmeniui, o tas asmuo priklausė jai/jam. Dabar ji/jis šio asmens neteko. Metai iš metų jos/jo (sutuoktinio ir tėvo) diena arba savaitė, jeigu tekdavo išvykti, prasidėdavo nuo „sugrįžimo į namus“. Sutuoktinio, kaip vyro, tapatybė prasidėdavo kiekvieną šeštą valandą vakaro arba kiekvieną savaitgalį. Dabar liko jis vien bevardės ir beveidės minios dalimi. Kaip žmona įgyja ypatingą prasmę ir tapatybę iš savo vyro- taip ir vyras ją įgyja iš žmonos. Skyrybos sukelia tapatybės krizę- „Kas aš esu. Kai nebesu lygiavertis santuokos partneris?“, „Kaip sutikti vakarą, kai nebėra grįžtančio į namus arba pasitinkančio sugrįžtant?“.

Padėtis. Įgytos patirties santuokoje praradimas gali sukelti sutuoktiniams nerimo jausmą. Santuokoje žmonės turėjo atitinkamą reputaciją, kuri juos tenkino - ir dabar to nebeliko. Taip pat sutuoktiniai yra stigmatizmuoti (stigmatizavimas - tai neigiamų savybių priskyrimas asmenims ar

jų grupėms, lemiantis diskriminaciją. Stigma - tai žymė ar “etiketė“, dėl kurios žmonės priklauso engiamųjų grupei ir yra diskriminuojami) „nepavykusios santuokos sindromu“.

Siekiai. Gyvenant santuokoje yra nuolatiniai siekiai: vaikai, jų auginimas ir auklėjimas, atostogos, poilsis, laisvalaikis, gimtadienių šventimo džiaugsmai, darbovietės keitimas, persikraustymas į naują vietovę, dalyvavimas šeimos rūpesčiuose ir pan. Skyrybos, visa tai, nutraukia- tai, kas anksčiau, kėlė džiaugsmą sutuoktiniams, virto kančia vienam. Vienam iš sutuoktinių (dažniausiai moteriai) neramu žvelgti į ateitį (rytojų), nes nežino “Ko gali iš jo tikėtis?“.

Kasdieniniai ritualai. Per visą santuoką sutuoktiniai turėjo savo ritualus: pasidalinta lovos pusė, sava kėdė, eilė maudytis vonioje ir pan. Po skyrybų visa tai dingo.

Ištuokų pasekmės vaikams. Daugelis vaikų, tėvų ištuokas išgyvena kaip didelį sukrėtimą, galbūt ir kaip netektį, tačiau kaip teigia Klimienė (2013), daug kas priklauso, kokio amžiaus yra vaikas skyrybų metu:

0-2 m. Vaikai iki 2-ejų metų amžiaus dažnai nepamena gyvenimo pilnoje šeimoje. Tokio amžiaus vaikai yra labiau centruoti į save ir savo vystymąsi. Žinoma, jie jaučia tėvų sielvartą ir į jį reaguoja, tačiau negali savo susirūpinimo išreikšti žodžiais. Be to, suaugusieji jiems taip pat neaiškina susidariusios situacijos. Dėl to jų nerimas gali būti nustumtas giliai į pasąmonę ir pasireikšti vėlesnėse vystymosi stadijose.

3-5 m. Sunkiai skyrybas išgyvena ikimokyklinio amžiaus vaikai. Tokio amžiaus vaikai pradeda save matyti, kaip įvykių priežastį. Tokiame amžiuje pradeda vystytis vaiko moralė ir jie yra ypač linkę dėl aplinkos įvykių kaltinti save. Šio amžiaus vaikams gali pasireikšti vystymosi regresas daugelyje sričių: atsiskyrimo nerimo sutrikimas, miego sutrikimai, naktinis šlapinimasis, agresyvios fantazijos, sumažėti savivertė. Kai kuriais atvejais neteisinga tėvų reakcija gali sutrikdyti vaiko seksualumo vystymąsi. 3-6 metų vaikams svarbus ryšys su abiem tėvais.

6-11 m. Jaunesnio ir vidutinio mokyklinio amžiaus vaikai skyrybas išgyvena ypač sunkiai. Jie jau yra pakankami suaugę, kad suprastų, kas vyksta, bet jiems trūksta pakankamai žinių, kaip šią situaciją įveikti. Tokio amžiaus vaikų pagrindinė užduotis, yra vystyti savo kompetencijas išoriniame pasaulyje, tačiau nesklandumai šeimoje, gali sutrikdyti ir sustabdyti šiuos procesus. Visa tai gali stipriai atsiliepti mokymuisi. Gali atsirasti nesutarimai su bendraamžiais (šie vaikai gali tapti „aukomis“ arba „chuliganais“), kai vaikas savo vidinius konfliktus iškelia į išorę. Taip pat gali išsivystyti somatinės ligos, dėl pastovaus nerimo namuose. Kadangi po skyrybų vaikai dažniausiai lieka gyventi su motina, jaunesnio ir vidutinio mokyklinio amžiaus vaikams, ypač berniukams, stiprų poveikį daro tėvo trūkumas, 6-11 metų vaikams jų lytinės identifikacijos formavimuisi ypač svarbus yra ryšys su tos pačios lyties tėvu.

12-17m. Paauglystės laikotarpiu, kuomet vaikams prasideda atsiskyrimo nuo tėvų stadija, nors tuo laikotarpiu tėvų autoritetas jiems mažėja, tačiau yra svarbus pamatinės šeimos stabilumas, kaip saugumo garantas šiuo kritiniu vaikui laikotarpiu. Šio amžiaus vaikams skyrybų neigiamas poveikis gali pasireikšti dviem būdais: 1) Jiems gali padidėti emocinių problemų ir su tuo susijusių pasekmių rizika: gali pasireikšti save naikinančiu elgesiu, narkotinių medžiagų vartojimu, polinkiu į savižudybę, valgymo sutrikimais; 2) Vaikai perima suaugusiojo vaidmenį buityje, tėvo vaidmenį jaunesniesiems broliams, seserims. Net jei paauglys nori būti paliktas ramybėje, vienas iš tėvų ar abu tėvai gali siekti jo draugystės ir kompanijos dėl jų pačių išgyvenamo vienišumo jausmo. Tokiu būdu, jie gali būti izoliuojami nuo savo bendraamžių, kas gali trukdyti jiems sėkmingai atlikti savo amžiaus užduoties.

Apibendrinant, galima teigti, jog kiekviena ištuoka iššaukia gan liūdnas pasekmes tiek suaugusių, tiek vaikų atžvilgiu. Patyrę ištuoką asmenys išgyvena tapatybės bei padėties krizę,

sumažėja tikslų siekimo poreikis, žvelgiama į viską pesimistiškai, keičiasi kasdieniniai ritualai, nes nebėra šalia žmogaus, su kuriuo buvo auginami vaikai ir kuriamas gyvenimas, ateitis. Vaikai, kaip ir suaugusieji dėl ištuokų patiria daug skaudžių emocijų, tačiau ištuokos vaikus veikia priklausomai nuo jų amžiaus. Tačiau aišku viena – vaikai nebemato pilnos šeimos pavyzdžio, auga tik su vienu iš tėvų, dažnai patiria patyčias aplinkoje ir ima maištauti.

Piniginė parama nepilnai šeimai

Lietuvoje po ištuokos šeimose 2005-2010 m. be vieno iš tėvų (dažniausiai be tėvo) liko gyventi 46,4 tūkst. vaikų. Pažymoje (Pažyma dėl vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu/motina..., 2012) nurodoma, jog 2011 m. išsituokė 10,3 tūkst. porų, o po skyrybų su vienu iš tėvų liko gyventi 7,9 tūkst. vaikų. Nepilnos šeimos, kuomet vaikus augina vienas iš tėvų, ekonomiškai yra silpnesnės, kadangi vienas dirbantis asmuo turi išlaikyti vaiką ar vaikus.

Teismo sprendimu po skyrybų skyrium gyvenančiam tėvui ar motinai yra priteisiamas nepilnamečio vaiko ar vaikų išlaikymas (alimentai), kurie individualiu atveju yra atskirai apskaičiuojami, įvertinus vaikų išlaikymo išlaidas, tėvo ar motinos pajamas ir kitas aplinkybes. (Civilinis kodeksas, 3 dalis). Nepaisant to, nepilnų šeimų pajamos gali būti nepakankamos, todėl joms iškyla poreikis valstybinei piniginei socialinei paramai.

Lietuvos respublikos įstatymai, reglamentuojantys piniginės paramos teikimą gyventojams, nenumato specialių sąlygų gauti piniginę paramą tėvams (mamai ar tėvui), kurie po skyrybų vieni augina vaikus, tad nepilnos šeimos gali gauti tokią pačią piniginę paramą, kaip ir kitos šeimos (abu tėvai ir vaikai), jeigu atitinka įstatymuose numatytus atvejus. 1 lentelėje yra pateikiama informacija apie piniginę paramą, kurią gali gauti šeima auginanti vaikus, nepriklausomai nuo to ar vaikus augina vienas iš tėvų ar abu tėvai.

1 lentelė **Piniginė parama šeimai, auginančiai vaikus**

Išmokos pavadinimas	**Išmokos skyrimo aplinkybės**	**Išmokos dydis BSI**	**Išmokos dydis, Eur**
Išmoka vaikui iki 2 m.	Bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui nuo gimimo dienos iki 2 metų, jeigu pajamos vienam šeimos asmeniui mažesnės nei 159 Eurai.	0,75 BSI per mėnesį	26,6 Eurai
Išmoka vaikui nuo 2 m. iki 18 m.	Bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui nuo 2 iki 18 metų kuriam globa (rūpyba) nustatyta šeimoje, jeigu pajamos vienam šeimos asmeniui mažesnės nei 159 Eurai.	0,4 BSI per mėnesį	15,2 Eurai
Socialinė pašalpa	1) Bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens nuosavybės teise turimo turto vertė neviršija turto vertės normatyvų 2) Pajamos vienam asmeniui yra mažesnės už valstybės remiamų pajamų dydį (102 Eur). 3) Kiekvienas vyresnis kaip 18 metų bendrai gyvenantis asmuo, vienas gyvenantis asmuo arba vaikas (įvaikis) nuo 16 iki 18 metų atitinka teisės aktu nustatytas sąlygas, kurioms esant bendrai gyvenantys asmenys arba vienas gyvenantis asmuo turi teisę į socialinę pašalpą.	Išmokos dydis nesiejamas su BSI	Skaičiuojamas individualiai
Būsto šildymo kompensacijos	Kai būsto naudingasis plotas bei atskirų energijos ir kuro rūšių sąnaudos būstui šildyti ne didesni kaip kiekvienam šeimos nariui – 12 kvadratinių metrų.	Kompensacijos dydis nesiejamas su BSI	Skaičiuojamos individualiai
Šalto, karšto vandens išlaidų kompensacijos	1) Išlaidos už faktinį šalto vandens bei nuotekų kiekį, bet ne didesnį už kaip po 1,5 kubinio metro kiekvienam šeimos nariui; 2) išlaidos už karštą vandenį, kurio kiekis bei atskirų energijos ar kuro rūšių sąnaudos karštam vandeniui ne didesni kaip po 2 kubiniai metrai kiekvienam šeimos nariui.	Kompensacijos dydis nesiejamas su BSI	Skaičiuojamas individualiai
Nemokamas mokinių	Mokinių nemokami pietūs, jeigu pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 153 Eurai	Pusryčiams ar pavakariams	Pusryčiams ar pavakariams –

maitinimas		skiriama nuo 1,3 iki 7,7 procentinio BSI dydžio. Pietums – nuo 2,8 iki 4 procentų BSI dydžio suma	0,49 –0,84 Eur Pietums 1,06 – 1,52 Eur
Mokinių aprūpinimas mokinio reikmenimis	Mokinių aprūpinimas mokinio reikmenimis, jeigu pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1 VRP	120 procentų BSI dydžio	45,6 Eur
Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai	Nėščiai moteris, kuri pagal Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti motinystės pašalpos	Skiriami 2BSI	76 Eur.

Sudaryta pagal Išmokų vaikams įstatymą (2004), Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymą (2003), Socialinės paramos mokiniams įstatymas (2006).

Apibendrinant, piniginė socialinė parama gali būti mokama netiesiogiai šeimai, bet suteikiamos nemokamos paslaugos, pavyzdžiui organizuojant mokyklose nemokamą mokinių maitinimą. Šiuo atveju, valstybės skiriamos lėšos yra panaudojamos maisto produktams įsigyti ir maitinimui organizuoti.

Socialinės paslaugos šeimai ištuokų atvejais

„Socialinės paslaugos – tai paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime” (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Nepilnos šeimos, vykstant skyrybų procesui ar jam pasibaigus, esant poreikiui gali gauti socialines paslaugas, įvardintas Socialinių paslaugų įstatyme (2006) ir Socialinių paslaugų kataloge (2006). 2 lentelėje pateikiama informacija apie socialines paslaugas, skiriamas nepilnai šeimai esant poreikiui.

2 lentelė **Socialinės paslaugos nepilnai šeimai**

Socialinės paslaugos rūšis	**Atvejai, kuomet teikiama socialinė paslauga**	**Organizacijos, kurios teikia socialinę paslaugą**
Konsultavimas	Kartu su asmeniu analizuojama asmens (šeimos) probleminė situacija ir ieškoma veiksmingų problemos sprendimo būdų	Socialinių paslaugų, švietimo sveikatos priežiūros įstaigose, NVO ir kt.
Tarpininkavimas ir atstovavimas	Pagalbos asmeniui (šeimai) suteikimas sprendžiant įvairias asmens (šeimos) problemas (teisines, sveikatos, ūkines, buitines, tvarkant dokumentus, mokant mokesčius, užrašant pas specialistus, organizuojant ūkinius darbus ir kt.), tarpininkaujant tarp asmens (šeimos) ir jo aplinkos (kitų institucijų, specialistų, asmenų)	Socialinių paslaugų, švietimo, sveikatos priežiūros įstaigose, NVO ir kt.
Maitinimo organizavimas	Pagalba asmenims (šeimoms), kurie dėl nepakankamo savarankiškumo ar nepakankamų pajamų nepajėgia maitintis savo namuose	Socialinių paslaugų švietimo, sveikatos priežiūros įstaigose, NVO ir kt.
Aprūpinimas būtiniausiais drabužiais ir avalyne	Būtiniausių drabužių, avalynės ir kitų reikmenų skurstantiesiems teikimas	Socialinių paslaugų švietimo, sveikatos priežiūros įstaigose, NVO ir kt.
Kitos bendrosios socialinės paslaugos	Atsižvelgiant į kliento (šeimos) poreikius	Socialinių paslaugų švietimo, sveikatos priežiūros įstaigose, NVO ir kt.

Sudaryta pagal Socialinių paslaugų įstatymą (2006), Socialinių paslaugų katalogą (2006)

Apibendrinant, nepilnos šeimos turi galimybę gauti visokeriopą pagalbą iš šalies t.y socialines paslaugas. Jeigu yra poreikis, socialiniai darbuotojai ir įvairios institucijos konsultuoja, tarpininkauja ir kitaip padeda kuo greičiau susitvarkyti su iškilusiomis problemomis.

IŠVADOS

1. Apibendrinant, galima teigti, kad ištuoka- tai ilgas ir varginantis procesas, dėl kurio kenčia ne tik suaugusieji, besiruošiantys skirtis, bet ir jų vaikai. Nepilnų šeimų kūrimąsi skatina įvairios priežastys: pavydas, neištikimybė, alkoholio vartojimas, smurtas, charakterių nesutapimai. Nors atrodo, kad išsituokęs asmuo galės pradėti kurtis naują gyvenimą, dažnai turi pereiti tam tikras ištuokos sukeltas pasekmes, tokias kaip : tapatybės ir padėties krizė, prarandamas noras toliau siekti savo tikslų, užsidaroma savyje. Tačiau nereiktų pamiršti ir asmenų, kurie kenčia dėl tėvų skyrybų labiausiai. Vaikai, tėvų skyrybas priima itin jautriai ir šios skaudžios patirties priėmimas priklauso tik nuo vaikų amžiaus. Tačiau aišku viena, kad praradęs pilnos šeimos modelį vaikas ima į pasaulį žiūrėti su baime, ima maištauti ar vartoti narkotines medžiagas.

2. Socialinės paramos apžvalga parodė, jog nėra specifinių paslaugų ir piniginių išmokų tik išsituokusioms šeimoms, tačiau yra skiriama socialinė parama nepasiturinčioms šeimoms, o tai dažniausiai būną vieniši tėvai auginantys vieną ar kelis vaikus. Taigi apibendrinant pagrindinės socialinės paramos yra šios: piniginė parama šeimai auginančiai vaikus ir socialinės paslaugos nepilnai šeimai. Piniginė parama šeimai auginančiai vaikus apima išmoka vaikui iki 2 m., išmoka vaikui nuo 2 m. iki 18 m., socialinė pašalpa, būsto šildymo kompensacijos, šalto, karšto vandens išlaidų kompensacijos, nemokamas mokinių maitinimas, mokinių aprūpinimas mokinio reikmenimis, vienkartinė išmoka nėščiai moteriai. Socialinės paslaugos nepilnai šeimai apima šias paslaugas: konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas, maitinimo organizavimas, aprūpinimas būtiniausiais, drabužiais ir avalyne, kitos bendrosios socialinės paslaugos.

LITERATŪRA

1. De Potestad M. I. (2008). *Sutuoktinių skyrybų sprendimai 1992-2007m. Lietuvoje ir Ispanijoje lyginamoji analizė.* Vilnius. [Žr. 2015-10-25 http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090206_104804-59263/DS.005.0.01.ETD]
2. Dambrauskaitė R. (2009). *Skyrybų krizę išgyvenančių asmenų patirtys socialinio darbo požiūriu*. Kaunas
3. Klimienė G. G. (2013). *Tėvų skyrybų pasekmės.* Vilnius. [Žr. 2015-10-25 http://www.seimospsichologas.org/t279v371-skyryb371-pasekm279s.html]
4. Klimienė G. G. (n.d). *Skyrybų statistika, istorija, sociokultūriniai veiksniai*. Vilnius [Žr. 2015-10-25 http://www.seimospsichologas.org/skyryb371-statistika-istorija-ir-sociokult363riniai-veiksniai.html]
5. Laz Medard. (2004) *Gyvenimas po skyrybų.* Dialogo kultūros institutas. Vilnius [Žr. 2015-10-25 https://m-d.lt/straipsniai/skyrybu-pasekmes-sutuoktiniams/?ckattempt=1]
6. Lietuvos statistikos departamentas (2013). *Ištuokos*. Vilnius [Žr. 2015-10-25 http://www.stat.gov.lt/]
7. *Lietuvos Respublikos Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas*, 2003. Nr. 130-4889
8. *Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas,* 2004. *Nr. 88-3208*
9. *Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas,* 2006. *Nr. 63-2382*
10. *Pažyma dėl vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu/motina užtikrinimo problemų,* 2012
11. *Civilinis kodeksas, 3 dalis,* 2005
12. *Socialinių paslaugų katalogas,* 2006. Valstybės žinios. Nr. 43-1570

STATE SOCIAL SUPPORT FOR DIVORCED FAMILIES

INETA LADUKAITĖ, EVELINA GEČAITĖ
Kolping University of Applied Sciences

Consultant: dr. Vida Lukamskienė

SUMMARY

The article discusses the state social support for divorced families. Divorces result increasing number of single-parent families, when one of the parents brings up the children. These families are economically weaker, whereas one working person needs to keep the child or children. Single-parent families during the divorce process or thereafter can get not only financial support, but social services as well, especially if the single-parent family is close to the poverty line.

VISUOMENĖS VAISTINĖS PACIENTO POŽIŪRIO Į SKIRTINGŲ FARMACINĖS INFORMACIJOS ŠALTINIŲ PATIKIMUMĄ, TYRIMAS IR VERTINIMAS

JANUŠEVSKAJA DIANA, MAKAVECKAITĖ AURELIJA, MOTIEKAITYTĖ ERIKA
Kauno kolegija

Vadovės: Jurgita Daukšienė, Romualda Gaurylienė

SANTRAUKA

Tyrimo tikslas – įvertinti įvairius farmacinės informacijos prieinamus vaistinės pacientams šaltinius ir jų svarbą, bei įtaką gydymo procesuose.

Atlikta visuomenės vaistinėje besilankančių gyventojų anoniminė anketinė apklausa. Į anketas atsakė 385 respondentai. Apklausos buvo vykdomos Lietuvos didmiesčiuose, miestuose ir kaimo regionuose. Apklausoje buvo orientuojamasi į įvarius farmacinės informacijos šaltinius, jų naudojimą, trūkumus, bei pastebėjimus. Tyrimas parodė, jog patikimiausi farmaciniai informacijos šaltiniai yra gydytojai (97,4 proc.), vaistininkai (97,1 proc.), vaistininko padėjėjai (80 proc.) ir vaisto informacinis lapelis (79,5 proc.). Informacijai, dėl gydymo/vaisto pasirinkimo, respondentai dažniausiai patarimų klausia pas gydytojus (98,7 proc.), vaistininkus (86,1 proc.), vaistininko padėjėjo (66,1 proc.). Informacijai, kaip tinkamai vartoti vaistus, respondentai taip pat renkasi vaistininkus (82,6 proc.), vaistininko padėjėjus (77,4 proc.) ir gydytojus (71,3 proc.). Taip pat didelė dalis respondentų nesinaudoja farmacinei informacijai gauti tokiais šaltiniais kaip televizija (76,6 proc.), žurnalais (75,3 proc.), reklama (74,7 proc.)

ĮVADAS

Medicinos srityje pagrindinis subjektas yra pacientas, todėl suteikti tikslingą informaciją kiekvieno sveikatos priežiūros specialisto tikslas. Pacientams yra būtina įgyti supratimą apie riziką: privilegijos klausimus, susijusius su jų sveikatos problemomis. Informacija apie gydymą vaistais, šiuo metu prieinama iš plataus spektro sveikatos priežiūros specialistų, įskaitant bendruomenių ir ligoninių vaistininkus bei įvairių specialistų-slaugytojų [1].

Norint naudoti informacinę medžiagą, kad paremti pacientų dalyvavimą gydymo sprendimuose, medžiaga turi būti aktuali ir pagrįsta tyrimais bei pateikta tokia forma, jog būtų priimtina ir naudinga pacientams [2]. Tačiau mes gyvename 21 amžiuje, kuriame yra daug įvairių technologijų ir informacijos šaltinių, todėl gyventojai turi labai didelę pasirinkimo laisvę pasirinkti jam tinkamą šaltinį ir įvertinti jo patikimumą. Įvairūs farmacinės informacijos šaltiniai taip pat gali būti ir klaidinantys, todėl svarbu, kad pacientas pasiriktų teisingiausią ir sau priimtiniausią informacijos šaltinį.

Darbo objektas ir metodai

Buvo atlikta anketinė apklausa. Bandyta apklausti 480 respondentų, iš jų į anonimines anketas atsakė 385 visuomenės vaistinėse besilankantys pacientai. Tyrimas vykdytas 2015 metais birželio ir liepos mėnesiais. Vidutinis apklaustųjų amžius - 48 (18 - 84) metai, iš jų į anketas atsakė 281 moteris ir 104 vyrai. Statistinė duomenų analizė buvo atlikta SPSS Statistic 23 programa.

Rezultatai

Kad sužinoti ar pacientams reikalingi farmacinės informacijos šaltiniai, gyventojų buvo klausiama, kaip jie patys vertina savo gebėjimą suprasti medicininę informaciją, kad sužinoti ar jie patys gali spręsti, kaip gydytis ir kokį vaistą pasirinkti, ar ne. Rezultatai rodo, jog 65% apklaustųjų savo žinias vertina vidutiniškai, 23% puikiai ir 12% silpnai. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, jog gyventojams būtini, reikalingi informaciniai šaltiniai, nes patys žmonės tikslingai nesugebėtų nustatyti kokia liga serga ir kokio vaisto jam reikės.

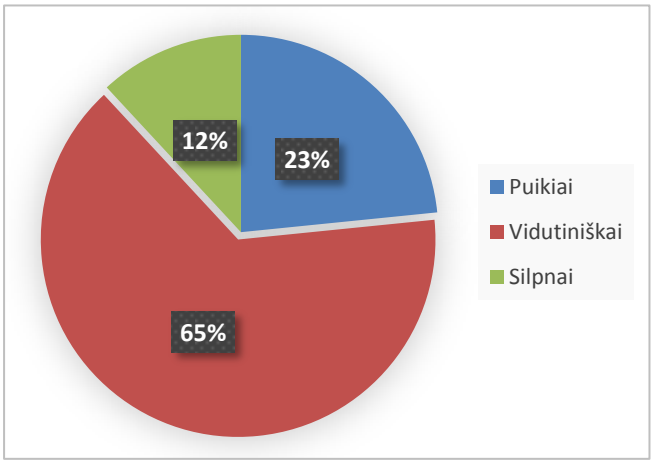

1 pav. **Respondentų gebėjimo suprasti medicininę informaciją įvertinimas**

Į anketą buvo įtrauktas teiginys ar tik kvalifikuotas sveikatinimo profesionalas gali suteikti

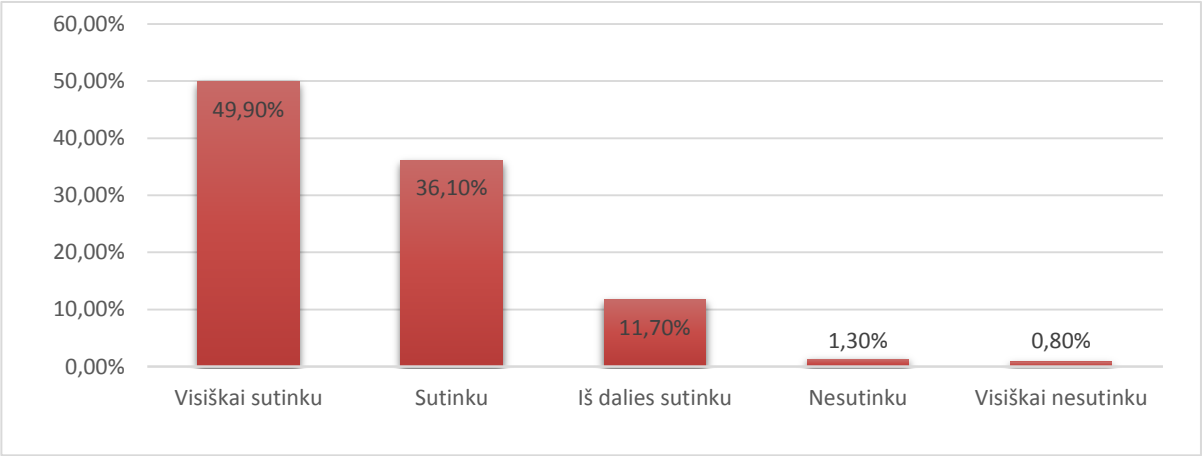

patikimą farmacinę informaciją. Su šiuo teiginiu visiškai sutiko (49,9%), sutiko (36,1%), iš dalies sutiko (11,7%), nesutiko (1,3%) ir visiškai nesutiko tik 0,8% respondentų.

2 pav. **Gyventojų nuomone ar tik kvalifikuotas asmuo suteikia patikimiausią informaciją**

Visuomenės vaistinės pacientai patikimiausiu farmacinės informacijos šaltiniu pasirinko gydytojus (97,4%), vaistininką (97,1%), vaistininko padėjėją (80%) ir informacinį lapelį (79,5%), prasčiau buvo įvertintos knygos (32,5%), šeima ir draugai (27,5%), internetas (26%) žurnalai (9,1%), reklama (5,7%) ir televizija (5,2%). Apklausoje dalyvavę respondentai, taip pat išskirstė ir tuos šaltinius kuriais naudojasi, bet mano, kad jie nėra visiškai patikimi. Į nepatikimiausių šaltinių penketuką įeina šeima ir draugai (54%), internetas (49,9%), reklama (46,2%), televizija (46%) ir žurnalai (38,7%). Įdomu tai, kad didelė dalis apklaustųjų nesinaudoja tokiais farmacinės

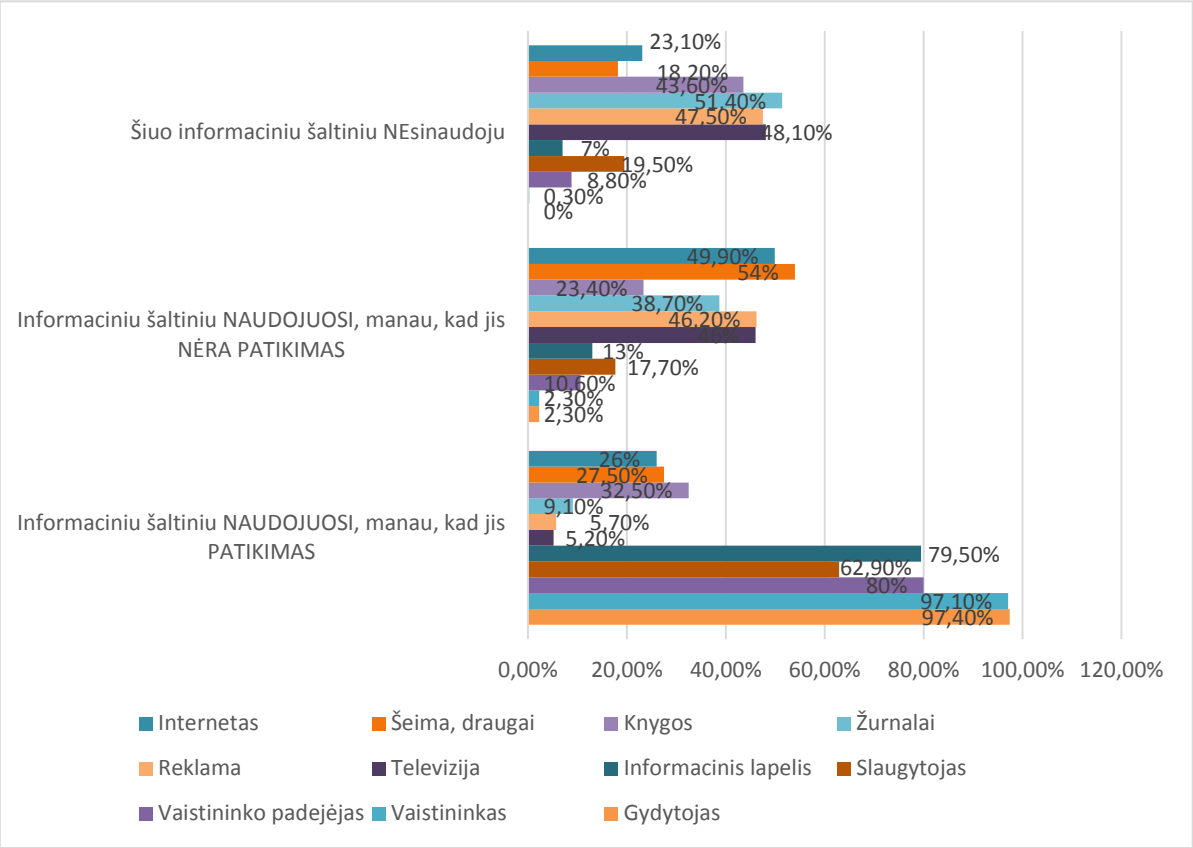

informacijos šaltiniais kaip žurnalai (51,4%), televizija (48,1%), reklama (47,5%), knygos (43,6%).

3 pav. **Farmacinės informacijos šaltinių patikimumo vertinimas**

Taip pat, buvo apklausta, kokiu tikslu gyventojas pasirenka tam tikrą farmacinės informacijos šaltinį. Tyrimo rezultatai rodo, jog didžiausią įtaką dėl vaisto pasirinkimo turi gydytojas (98,7 proc.), vaistininkas (86,1 proc.) ir vaistininko padėjėjas (66,1 proc.), mažesnę reikšmę turi informacinis lapelis (44,5 proc.), slaugytojas (31,6 proc.), šeima ir draugai (38,2 proc.). Nemaža dalis pacientų informacijos apie gydymąsi ir vaisto pasirinkimą ieškosi internete (30,8 proc.).

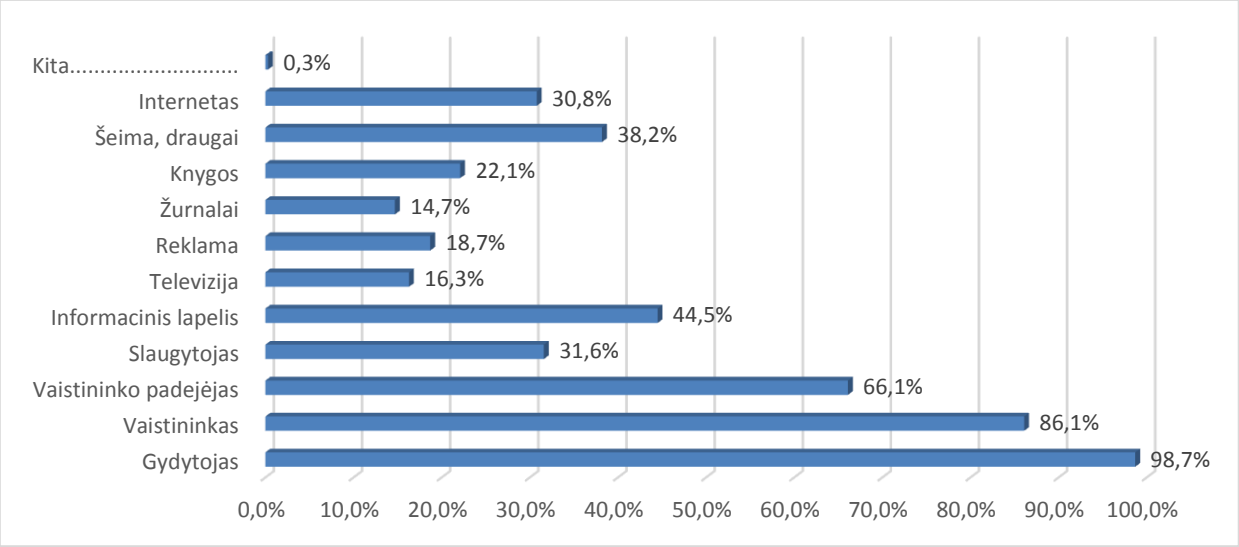

4 pav. **Šaltinių pasirinkimas dėl gydymo ar vaisto**

Išsirinkus vaistą svarbu jo dozavimas ir vartojimas, todėl paklausėme, kokiais informacijos šaltiniais dažiausiai naudojasi respondentai, gauti informaciją apie tinkamą vaisto vartojimą. Didžioji dalis atsakė, jog klausia vaistininko (82,6 proc.), net 80,3 proc. respondentų ieško informacijos informaciniame lapelyje, šiek tiek mažiau klausia vaistininko padėjėjo (77,4 proc.), gydytojo (71,3 proc.) taip pat, didelę įtaką informacijos teikimui turi šeima, draugai (54,5 proc.), slaugytojai (51,1 proc.). Apklaustieji mažiau pasitiki pateikta informacija žurnaluose (14,2 proc.), televizijoje (12,1 proc.) ir reklama (12,1 proc.).

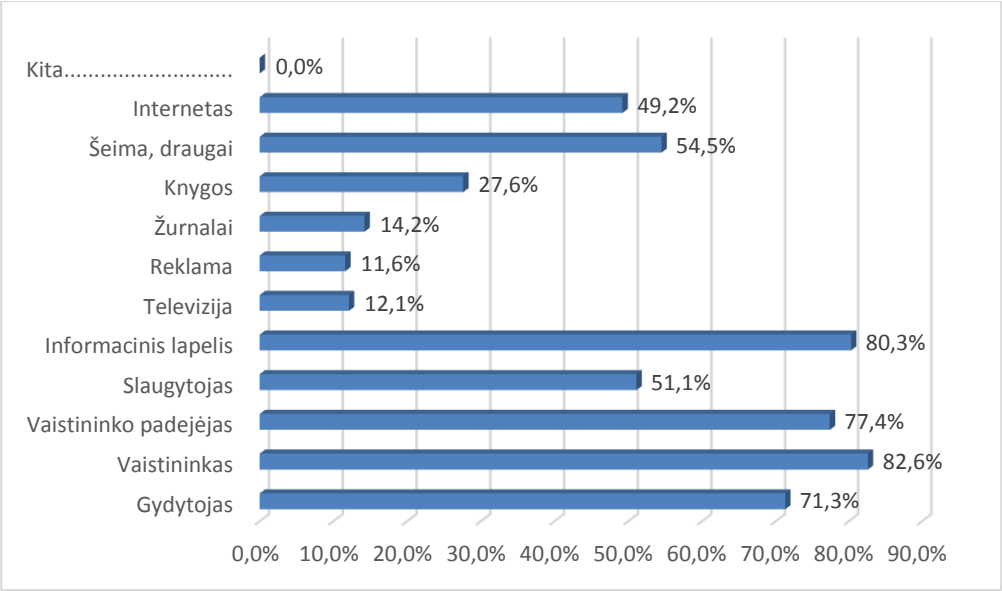

5 pav**. Apklaustųjų šaltinių pasirinkimas dėl vaisto vartojimo**

Vaisto pasirinkimui ir visapusei informacijai apie tinkamą vaisto vartojimą apklaustieji gyventojai nesinaudoja tokiais informaciniais šaltiniais, kaip televizija (76,6 proc.), reklama (75,3 proc.), žurnalais (75,3 proc.) ir knygomis (61,6 proc.). Gydytojo suteikiama informaciją nesinaudoja 0,3 proc. apklaustųjų, vaistininko (1,6 proc.) respondentų.

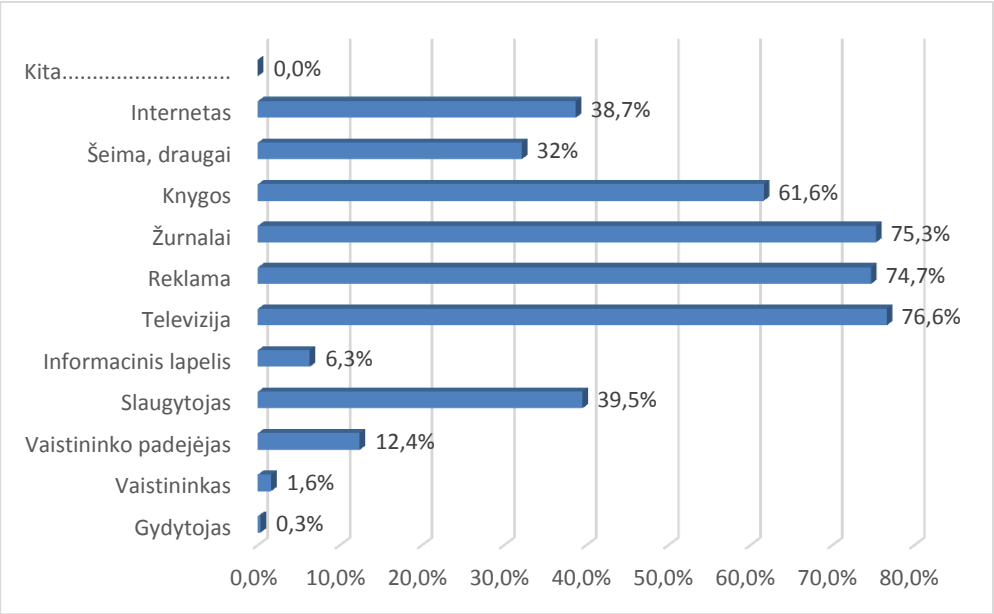

6 pav. **Informaciniai šaltiniai, kuriais respondentai naudojasi mažiausiai**

IŠVADOS

1. Tyrimai parodė, kad dauguma respondentų vidutiniškai vertina gebėjimą suprasti medicininę kalbą, todėl jiems reikia naudoti įvairius informacinius šaltinius.
2. Apklaustųjų tarpe patikimiausi farmacinės informacijos šaltiniai yra gydytojas, vaistininkas, vaistininko padėjėjas, bei informacinis lapelis.
3. Beveik 50 proc. respondentų visiškai sutiko ir 36 proc. respondentų sutiko, kad patikimą farmacinę informaciją gali suteikti tik kvalifikuotas sveikatinimo specialistas, todėl tokie informaciniai šaltiniai kaip gydytojas, farmacijos specialistai dominuoja pateiktųjų šaltinių tarpe.
4. Nepatikimiausiais šaltiniais, kuriais naudojasi respondentai, buvo išrinkta šeima, draugai, internetas, reklama ir televizija ir žurnalai.
5. Informacijai dėl gydymo/vaisto pasirinkimo ir vartojimo dauguma respondentų kreipiasi į gydytojus, vaistininkus, vaistininkų padėjėjus, skaito informacinius lapelius, bei klausia slaugytojų kokį vaistą reikia pasirinkti ir kaip jį vartoti.

LITERATŪRA

1. Trewin V. F, Veitch G. B. A. *Patient sources of drug information and attitudes to their provision: a corticosteroid model.* Pharmacy World and Science 2003; 191-196
2. Coulter A, Entwistle V, Gilbert D. *Sharing decisions with patients: is the information good enough?* British Medical Journal 1999; 318:318-322;

DRUGSTORE PATIENT'S POINT OF VIEW OF PHARMACY INFORMATION SOURCES RELIABILITY, RESEARCH AND EVALUATION

JANUŠEVSKAJA DIANA, MAKAVECKAITĖ AURELIJA, MOTIEKAITYTĖ ERIKA
Kaunas University of Applied Sciences

SUMMARY

There's been made anonymous society inhabitants fill in form poll. 385 people have filled questionnaire form. Questioning has been made in largest cities and many smaller regions of Lithuania. The main orientation in this poll was various pharmacy information sources, they're usage, flaws and observations. This research has shown that most reliable pharmacy sources are doctors (97,4%), druggists (97,1 %), druggist assistants (80%) and package information leaflets (79,5%). Information on drugs choice, respondents mostly ask for advice from doctors (98,7%), druggists (86,1%), druggist assistants (66,1%). Information, on how to use drugs correctly, respondents mostly ask for advice from doctors (82,6%), druggist assistants (77,4%) and doctors (71,3%). Also huge part of respondents hasn't selected television (76,6%), magazines (75,3%), advertisement (74,7%) as source of pharmacy information.

ASMENŲ, SERGANČIŲ CEREBRINIU PARALYŽIUMI, SOCIALINĖS INTEGRACIJOS PROBLEMOS TELŠIŲ RAJONE

LAURA MARČIUTĖ
Žemaitijos kolegija

Vadovė: Ramunė Kniukštaitė

ANOTACIJA

Straipsnio pavadinimas „Asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemos Telšių rajone“.. Straipsnyje pateikiamos cerebrinio paralyžiaus ir socialinės integracijos sampratos, analizuojamos Lietuvos ir užsienio šalių autorių išskirtos neįgaliųjų socialinės integracijos problemos. Siekiant išsiaiškinti, su kokiomis socialinės integracijos problemomis susiduria cerebriniu paralyžiumi sergantieji Telšių rajone, taikytas apklausos raštu metodas. Tyrimas atliktas 2015 metų birželio 11-13 dienomis. Gauti rezultatai parodė, kad cerebriniu paralyžiumi sergantys asmenys, gyvenantys Telšių rajone, susiduria su panašiomis socialinės integracijos problemomis kaip ir neįgalieji visoje Lietuvoje - tai aplinkos pritaikymo stoka bei netinkamas aplinkinių požiūris į žmones su negalia. Šie veiksniai, respondentų nuomone, labiausiai ir įtakoja tai, kad neįgaliesiems tenka susidurti su sunkumais visose gyvenimo srityse.

ĮVADAS

Pastaraisiais dešimtmečiais cerebrinio paralyžiaus atvejų tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje vis daugėja, nes augant medicinos pažangai, išgelbėjama vis daugiau neišnešiotų kūdikių. 2013 metais K.M.Strand, R.Heimstad kartu su kitais žinomais Norvegijos mokslininkais atliko išsamų tyrimą, kuriuo siekė išsiaiškinti, kokie veiksniai turi daugiausiai įtakos cerebrinio paralyžiaus atsiradimui. Nustatyta, kad daugiau nei 20 procentų visų išgyvenusių neišnešiotų naujagimių ateityje turi vienokios ar kitokios formos cerebrinio paralyžiaus sutrikimą. Augant neišnešiotų kūdikių išgyvenamumo rodikliams mūsų visuomenėje didėja ne tik cerebriniu paralyžiumi sergančių, bet ir apskritai neįgalių žmonių skaičius, o taip pat ir problemų, susijusių su tokių žmonių integracija į visuomenę mastas. Su neįgaliųjų socialinės integracijos keliamais iššūkiais šiandien susiduria ir Lietuva. Nors mūsų šalies teisinė sistema garantuoja lygias neįgalių žmonių teises su sveikaisiais, tačiau įgyvendinti šias teisės normas sekasi ne visuomet. Dėl to neįgalūs mūsų valstybės piliečiai vis dar yra priversti susidurti su daugybe socialinės integracijos problemų, kurios ir bus aptariamos straipsnyje.

Tyrimus panašiomis temomis atliko daug autorių. Pavyzdžiui, 2013 metais R. Raudėliūnaitė ir D. Šavareikaitė moksliniame darbe „Negalios socialiniai vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose" atliko tyrimą, kuriuo siekė išsiaiškinti, kokį negalios vaizdinį mūsų šalyje formuoja žiniasklaida. A. Ališauskas, V. Gudonis, M. Rusteika (2010) tyrime „Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo lavinimo mokyklose: mokinių ir mokytojų požiūris" gilinosi į galimybes specialių poreikių vaikams gauti reikiamą specialiąją pedagoginę pagalbą. Tyrimą apie neįgaliųjų socialinės integracijos problemas, rengdami šešėlinę JT Neįgaliųjų teisių konvencijos vykdymo Lietuvoje ataskaitą, 2015 metais atliko ir Lietuvos neįgaliųjų forumas. Profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo Lietuvoje tyrimą 2014 metais atliko ir Valakupių profesinės reabilitacijos centras ir kiti autoriai.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemas.

Straipsnio objektas: asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemos.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti cerebrinio paralyžiaus sampratą;
1. 2 Išanalizuoti, su kokiomis socialinės integracijos problemomis susiduria neįgalieji Lietuvoje;
2. Išsiaiškinti asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemas Telšių rajone.

Darbo metodai: informacijos šaltinių analizė, apklausa raštu.

1. Asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemos teoriniu aspektu

Socialinė integracija - konkretus asmens (šeimos) adaptacijos aplinkoje procesas. Šio proceso metu asmeniui (šeimai) pagal poreikius suteikiamos švietimo, medicinos, socialinės ir kitos paslaugos, siekiant padėti įsijungti į bendruomenę ir darbo rinką (E. Vaitiekus, 2010).

Cerebrinis paralyžius (CP) – tai neprogresuojantis galvos smegenų pažeidimas, atsiradęs galvos smegenyse prenataliniu, perinataliniu, neonataliniu ar postnataliniu laikotarpiu. Cerebrinis paralyžius apibūdinamas kaip būklė, kuriai būdingas raumenų silpnumas, nekoordinuoti judesiai ir/arba kitokie motorinių funkcijų sutrikimai, sukelti dar nesubrendusių vaiko smegenų pažeidimo (P. Hallahan, M. Kauffman ir P. Pullen, 2015).

1.1. Neįgaliųjų socialinės integracijos į bendrojo lavinimo mokyklas ir universitetus problemos Lietuvoje

Šiandien vis daugiau tėvų, auginančių vaikus su negalia, nori, jog jų atžala mokytųsi bendrojo lavinimo mokykloje kartu su sveikais vaikais, tačiau tai dažnai yra neįmanoma dėl fizinės aplinkos kliūčių. Ši problema yra ypač aktuali vaikams, sergantiems cerebriniu paralyžiumi, nes dėl ligos jiems yra sunkiau judėti. Todėl tokiems vaikams daugelis mokyklų gali pasiūlyti tik mokymą namuose. Tačiau toks problemos sprendimo būdas nėra pats geriausias, todėl, kad taip yra užkertamas kelias sergančiųjų socializacijai, jie jaučiasi atstumti, nepasitiki savimi ir beveik neturi galimybių susipažinti su savo bendraamžiais. Dėl šių priežasčių sutrinka tokių vaikų socialinis bendravimas ir prastėja jų gyvenimo kokybė (E. Mikšienė, 2010). Tačiau nepritaikyta fizinė aplinka nėra vienintelė kliūtis, iškylanti neįgalių vaikų integracijos į bendrojo lavinimo mokyklas procese. Įtakos integracijos sėkmei turi ir pedagogų, pačių mokinių bei jų tėvų požiūris į neįgalius vaikus bendrojo lavinimo mokyklose. Jau minėtame A. Ališausko, V. Gudonio ir M. Rusteikos tyrime nurodoma, jog „Šeštadalis mokytojų mano, kad specialiųjų poreikių turintiems mokiniams tinkamiausia ugdymo įstaiga – specialioji mokykla.“

Tačiau neįgaliesiems panašių problemų kyla ne tik mokantis bendrojo lavinimo mokyklose, bet ir studijuojant universitetuose bei kitose aukštosiose mokyklose. Tik nedaugelio universitetų ir kolegijų Lietuvoje aplinka yra visiškai ar bent iš dalies pritaikyta neįgalių studentų poreikiams. Be infrastruktūros kliūčių neįgaliems studentams dažnai iškyla ir dar viena problema – lėšų studijoms stoka. Nacionalinėje neįgaliųjų socialinės integracijos 2013-2019 metų programoje rašoma, kad neįgaliesiems mūsų šalyje be finansinės pagalbos vis dar yra sunku įgyti aukštąjį išsilavinimą bei darbo rinkoje paklausias specialybes. Padėtį bandoma taisyti finansiškai remiant sunkų ir vidutinį neįgalumo lygį turinčius studentus, kurie pirmą kartą studijuoja pagal neuniversitetinių pirmos ar antros pakopos arba vientisųjų universitetinių studijų programą ir neturintiems akademinių skolų

bei drausminių nuobaudų. Bet taip, bent jau iš dalies, išsprendžiama tik viena iš neįgalių studentų problemų, o kitas dar reikia spręsti

Dar viena problema, trukdanti neįgaliesiems dalyvauti studijų veikloje, yra nepakankamai išplėtotas nuotolinių studijų tinklas Lietuvoje. 2008 - 2009 metais Lietuvos studentų sąjunga atliko tyrimą, kuriuo siekta išsiaiškinti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria neįgalūs studentai studijuodami aukštosiose mokyklose. Šio tyrimo ataskaitoje be kitų problemų išskiriamas ir nepakankamai išplėtotas nuotolinių studijų tinklas šalyje, mat tuo metu nuotolines studijas siūlė tik 14 aukštųjų mokyklų iš daugiau nei keturiasdešimties.

Jei nuotolinių studijų tinklas mūsų valstybėje būtų labiau išplėtotas, tai ir neįgaliems į švietimo sistemą Lietuvoje integruotis būtų lengviau, nes daugelis neįgaliųjų, baigę vidurines mokyklas, nebesiekia aukštojo išsilavinimo tik todėl, kad dėl negalios sunkumo neturi galimybės išvykti iš namų į didesnius miestus studijuoti. Nuotolinės studijos bent iš dalies galėtų išspręsti šią problemą, nes tokią studijų formą pasirinkęs studentas gali dalyvauti paskaitose net neišeidamas iš namų. Tačiau nors Lietuvoje ir stengiamasi skatinti naujų nuotolinių studijų kūrimą, tačiau reikia pripažinti, jog tokių studijų programų mūsų šalyje vis dar labai trūksta.

1.2. Neįgaliųjų integracijos į darbo rinką, visuomeninį bei kultūrinį gyvenimą problemos Lietuvoje

Yra nemažai priežasčių dėl kurių neįgaliesiems yra sunku susirasti darbą. Leidinyje apie neįgaliųjų integraciją į darbo rinką išskiriamos tokios kliūtys:

- ribotas darbo rinkos paslaugų prieinamumas dėl nepakankamo finansavimo;
- neįgalieji laikomi socialinės politikos objektu, o ne potencialiu darbo jėgos šaltiniu;
- nelankstus darbo rinkos priemonių parinkimas bei nepakankamas jų suderinimas su socialinėmis paslaugomis;
- ilgą laiką darbo rinkoje nedalyvaujantys neįgalieji dažnai stokoja pasitikėjimo savo gebėjimais ir jiems reikia papildomos paramos;
- dėl nepakankamo negalios supratimo paplitęs gana neigiamas požiūris į neįgaliuosius neįgalieji laikomi socialinės politikos objektu, o ne potencialiu darbo jėgos šaltiniu;
- kaip potencialią darbo jėgą;
- tiesioginė ir netiesioginė neįgaliųjų diskriminacija;
- darbdaviai neturi motyvacijos įdarbinti neįgaliuosius;
- sąlyginai žemas neįgaliųjų išsilavinimas, nes neįgaliesiems sudėtinga įgyti bendrąjį išsilavinimą;
- trūksta lėšų mokyklų aplinkos pritaikymui ir specialiajam pedagogų apmokymui;
- menki darbo įgūdžiai;
- nenoras keisti profesiją (Neįgaliųjų situacija darbo rinkoje. Aplinkos pritaikymas neįgaliųjų poreikiams, 2012)

Nors problemų išties daug, tačiau reikia pripažinti, kad pastaruoju metu mūsų šalyje šią padėtį bandoma keisti. Siekiant kuo geresnio neįgaliųjų integravimosi į darbo rinką, Lietuvoje šiuo metu itin aktyviai vykdoma neįgaliųjų profesinė reabilitacija. Ši veikla Lietuvoje buvo pradėta vykdyti dar 2005 metais. Tuomet duris atvėrė pirmasis neįgaliųjų profesinės reabilitacijos centras. O 2013 metais tokių įstaigų jau buvo 12. Neįgaliųjų profesinės reabilitacijos programomis yra siekiama išspręsti asmens biopsichosocialines problemas, kurios trukdo asmens profesinei veiklai, todėl profesinės reabilitacijos programą sudaro visas kompleksas paslaugų, teikiamų atsižvelgiant į individualius šios programos dalyvių poreikius, profesinius interesus, jų negalios pobūdį ar funkcinius gebėjimus. Profesinės reabilitacijos programą sudaro šios paslaugos – asmens profesinių gebėjimų ir funkcijų įvertinimas, profesinis orientavimas ir konsultavimas, profesinių

gebėjimų ir funkcijų atkūrimas ir profesinis mokymas, pagalba įsidarbinant bei palaikymas darbo vietoje. Paslaugas teikia daugiadisciplininė kvalifikuotų specialistų komanda – fizinės medicinos ir reabilitacijos gydytojai, kineziterapeutai, ergoterapeutai, socialiniai darbuotojai, psichologai, profesijos mokytojai, įdarbinimo specialistai, o esant poreikiui – tiflopedagogai, surdopedagogai, logopedai ir kiti specialistai. Paslaugos kiekvienam dalyviui teikiamos pagal sudarytą individualią programą (Lietuvos paraplegikų draugija, 2013).

Žmonės, turintys cerebrinį paralyžių, dažniausiai dėl nepakankamai gerai pritaikytos aplinkos neretai susiduria ir su integracijos į visuomeninį bei kultūrinį gyvenimą problemomis. Kad ši sritis yra išties problematiška, rodo ir 2015 metais Lietuvos neįgaliųjų forumo pateikta šešėlinė ataskaita. Lietuva kaip valstybė, priėmusi Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją, šalia oficialios, valstybės teikiamos šios konvencijos įgyvendinimo ataskaitos turi teisę pateikti dar ir neoficialią šešėlinę. Joje rašoma, kad „neįgaliesiems neprieinama apie pusė visuomeninės paskirties pastatų, viešosios infrastruktūros objektų. Pažangą šioje srityje stabdo tai, kad LR teisės aktuose nėra numatyta prievolė pritaikyti esamus pastatus neįgaliųjų poreikiams, jei objekto savininkas arba naudotojas neturi poreikio renovuoti arba rekonstruoti pastatą. Dar viena problema – nėra griežtos pastatų pritaikymo neįgaliesiems kontrolės“. Šioje ataskaitoje taip pat pabrėžiama ir dar mažai prieinama informacinė aplinka – neįgaliesiems nepritaikytos net aktualiausios viešųjų paslaugų ir žiniasklaidos interneto svetainės, nėra specialistų, kurie galėtų konsultuoti, kaip jas pritaikyti. Kurtiesiems neprieinamos televizijos ir radijo laidos (labai mažai programų titruojama), jiems sunku išsikviesti pagalbos tarnybas ir panašiai. Apibendrinant galima pasakyti, kad nors per pastarąjį dešimtmetį nuveikta nemažai, tačiau tam, kad priartėtume prie Konvencijos standartų, dar reikia padaryti labai daug darbų. (Lietuvos neįgaliųjų forumo šešėlinė ataskaita dėl JT Neįgaliųjų teisių konvencijos vykdymo 2015.) Taigi, apžvelgus asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemas, galima išskirti 3 jų grupes - tai integracijos į mokymosi įstaigas problemos, integravimosi į darbo rinką problemos bei integracijos į visuomeninį bei kultūrinį šalies gyvenimą problemos.

2. Asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemų Telšių rajone tyrimas

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant išsiaiškinti asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemas Telšių rajone, 2015 metų birželio 11-13 dienomis buvo atliktas tyrimas. Jo metu buvo apklausti 5 suaugę Telšių miesto ir rajono gyventojai, sergantys cerebriniu paralyžiumi.

Tyrimui atlikti pasirinktas apklausos raštu metodas. Pasak I. Luobikienės (2007), anketinės apklausos (raštu) metodas numato duomenų rinkimą naudojant anketos blanką, kuriame suformuluoti ir tam tikra tvarka išdėstyti klausimai, kuriais paprastai siekiama išsiaiškinti apklausiamojo nuomonę apie elgesio motyvus, vertybines orientacijas, kasdieninės veiklos veiksnius, požiūrį į aplinką. Apklausos raštu metodas pasirinktas dėl patogumo, nes visi apklausos dalyviai turi vienokių ar kitokių judėjimo sutrikimų ir atvykti į interviu žodžiu jiems būtų sudėtinga.

Pirmieji keturi klausimai - demografiniai - apklausos dalyviai buvo paprašyti įvardinti savo amžių, išsilavinimą, neįgalumo lygį ir užimtumą šiuo metu. Jiems pateikti septyni atviro tipo klausimai apie problemas, su kuriomis susiduria cerebriniu paralyžiumi sergantys žmonės, gyvenantys Telšių rajone, apie priežastis, kurios, jų manymu, lemia cerebriniu paralyžiumi sergančių asmenų integracijos į visuomenę problemas. Taip pat tyrimo dalyviai buvo paprašyti papasakoti vieną ar keletą atvejų, kai jautėsi diskriminuojami dėl negalios. Jų taip pat klausta, ar cerebriniu paralyžiumi sergantieji turi pakankamai galimybių mokytis, įsidarbinti bei dalyvauti

visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. Paskutiniu klausimu siekta išsiaiškinti, kokių priemonių turėtų imtis Telšių rajono valdžia, kad cerebriniu paralyžiumi sergančių žmonių padėtis pagerėtų.

Tyrimo instrumentai visiems tyrime sutikusiems dalyvauti asmenims buvo išsiųsti elektroniniu paštu. Prieš atsakant į pateiktus klausimus jie buvo supažindinti su tyrimo tikslu bei buvo garantuotas anonimiškumas ir konfidencialumas. Iš penkių išsiųstų anketų sugrįžo visos penkios.

2.2. Tyrimo rezultatų analizė

Tyrime dalyvavo 5 cerebriniu paralyžiumi sergantys asmenys. Jų amžius - nuo 20 iki 28 metų. Tik vienas apklausos dalyvis sakė, turintis aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą. Kiti teigė, kad jų išsilavinimas vidurinis. 3 iš 5 apklaustųjų nurodė tuo metu besimokantys ar bestudijuojantys. Vienas pažymėjo, kad dirba, o kitas šiuo metu yra bedarbis. 3 tyrimo dalyviai pažymėjo turintys sunkią negalią, o 2 - vidutinį neįgalumo lygį.

Paklausti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria cerebriniu paralyžiumi sergantys Telšių rajone gyvenantys asmenys, informantai išskyrė keletą esminių problemų:

●Nepritaikyta fizinė aplinka: „<…> *vienas pats žmogus sunkiai gali kažkur nuvykti, visada turi padėti aplinkiniai žmonės.“; „Nepritaikyta infrastruktūra (Trūksta įvažiavimų liftų). Kadangi dėl cerebrinio paralyžiaus turiu judėjimo ir regėjimo sutrikimų, manau, kad miestas galėtų ir turėtų būti pritaikytas akliesiems ir silpnaregiams. Galėtų būti įrengti šviesoforai su garsiniais signalais, kad būtų lengviau orientuotis gatvėse.“; „<…> trūksta ir miesto pritaikymo judėjimo ir kitokią negalią turintiems žmonėms.“*

●Netinkamas visuomenės požiūris ir elgesys su neįgaliaisiais: „*1. Pyktis, 2. Agresija, 3. Smurtas (fizinis, ekonominis, seksualinis), 4. Išdavystė, 5. Šiurkštumas, 6. Neapykanta, 7. Apšnekinėjimas.“; „<…> dažnai sveiki žmonės, žvelgdami į neįgalų asmenį, mato tik jo negalią, o į gabumus dėmesio neatkreipia. O juk kiekvienas žmogus, kad kokia sunki jo negalia bebūtų, yra kažkam gabus, tik reikia mokėti tai pastebėti. Tačiau tiek į paralyžiuotus, tiek į apskritai bet kokios negalios kamuojamus žmones sveikieji yra linkę žiūrėti kaip į kažkokius gailesčio objektus, o tai iš esmės nėra teisinga. Aš pati sėdžiu invalido vežimėlyje ir kartais kalbantis su sveikaisiais atrodo, kad tokia negalia jiems atrodo, kaip mirties nuosprendis po kurio gyvenimas baigiasi ir dėl to gal ir yra skaudžiausia.“*

●Kompensacinės technikos stoka: „<…> *Yra tekę susidurti ir su problemomis dėl ramentų. Kai vieną kartą jie sulūžo Telšių neįgaliųjų aprūpinimo kompensacine technika centras nesutiko jų pakeisti, nes pagal dokumentus tam dar nebuvo atėjęs laikas. Todėl ramentus tąkart pirkau už savo pinigus iš specializuotos parduotuvės, nes be jų nepavaikštau.“; „<…> Kadangi stengiuosi būti aktyvia visuomenės nare ir daug kur dalyvauju, o aplinka yra nepritaikyta, todėl vežimėliai man lūžta greičiau nei valstybė duoda naują“.*

●Diskriminacija: „<…> *Ne visos mokyklos Telšių rajone yra pasiruošusios priimti neįgalų mokinį, nelengva susirasti ir darbą.“; „Asmeniškai man nekartą yra tekę susidurti su diskriminacija.“*

Taigi, atsakydami į pirmąjį klausimą, informantai labiausiai akcentavo nepritaikytą fizinę aplinką, netinkamą visuomenės požiūrį ir elgesį su neįgaliaisiais. O kad didžiosios dalies visuomenės požiūris į žmones su negalia vis dar yra netinkamas ir kupinas dažnai realybės neatitinkančių stereotipų, savo moksliniame darbe patvirtina ir R. Raudėliūnaitė bei D. Ševeraitė (2013). Viena informantė kaip problemą išskyrė ir fizinės reabilitacijos paslaugų suaugusiems asmenims stoką Telšių rajone, tačiau ji nebuvo analizuota šiame darbe.

Tyrime dalyvavę informantai pasisakė ir apie tai, kokios priežastys, jų nuomone, lemia cerebriniu paralyžiumi sergančių asmenų socialinės integracijos problemas Telšių rajone. Atsakydami į šį klausimą informantai taip pat išskyrė kelis aspektus:

●Netinkamas visuomenės požiūris į žmones su negalia: "*Neįgaliųjų integracijos į visuomenę procese didelį vaidmenį vaidina visuomenės požiūris bei įsigalėję stereotipai apie neįgalų žmogų, jo galimybes būti savarankišku, pilnaverčiu visuomenės nariu."; "Neįgaliųjų niekas nekviečia dalyvauti renginiuose, sambūviuose, ten kur būna daug sveikųjų, todėl integracija į visuomenę yra didelė problema"; "Dažnai tenka išgirsti replikų, kad žmonės, sergantys šia liga, yra kvaili ar panašiai, nors tai yra netiesa. Tai tik parodo, kad visuomenė dar yra labai neišprususi šiuo klausimu. Deja, dar nevisi žmonės yra linkę laikyti neįgaliuosius pilnaverčiais visuomenės nariais ir tai yra, manau, didžiausia problema, nes, manau, iš esmės dėl tokio požiūrio ir neskubama pritaikyti viešųjų erdvių negalią turintiems žmonėms"; "Netinkamas požiūris į žmones, sergančius šia liga ir tai galioja ne tik žmonėms su cerebriniu paralyžiumi, bet ir apskritai visiems neįgaliesiems. Iš tokių žmonių dažniausiai arba tyčiojamasi, arba jų galima. Tačiau nei vienas iš šių požiūrių nėra tinkamas, nes abiem atvejais nukenčia neįgaliojo savivertė".*

●Iniciatyvos iš pačių neįgaliųjų stoka: "*Dėl tokios susiklosčiusios situacijos, manau, bent iš dalies yra kalti ir patys sergantieji, nes nepakankamai kovoja už save ir savo teises. Manydami, kad vis tiek niekas nepasikeis ir nepasitikėdami savimi jie vengia kreiptis pagalbos ir kelti neįgaliųjų problemas į viešumą ir šitaip užkerta sau kelią į pilnavertį, laimingą gyvenimą."; "Dėl to manau kartais yra kalti ir patys neįgalieji, nes nori, kad viskas jiems būtų padėta „ant lėkštutės“ ir pamiršta, kad nors jų teisės ir yra įtvirtintos šalies Konstitucijoje, tačiau reikia būti drąsesniems ir už jas kovoti".*

●Finansavimo integracijos sričiai stoka*: "Nepakankamas finansavimas socialinei apsaugai"; "Finansinių išteklių stoka".*

Taigi, tyrime dalyvavę cerebriniu paralyžiumi sergantys asmenys išskiria tris pagrindines priežastis, trukdančias, jų integracijai į visuomenę: netinkamas visuomenės požiūris į žmones su negalia, iniciatyvos iš pačių neįgaliųjų stoka, finansavimo stoka integracijos sričiai. Įdomiausia tai, kad netinkamas požiūris į negalios paliestus žmones pačių neįgaliųjų yra laikomas ir viena didžiausių jų problemų, o tuo pačiu ir viena svarbiausių priežasčių, dėl ko kyla ir kitos problemos.

Informantų prašyta pasidalinti savo diskriminacinio pobūdžio patirtimis. Sulaukta įvairių atsakymų:

• Pasidalinta itin skaudžia patirtimi iš mokyklos laikų: *„Mokydamasis mokykloje patyriau iš klasės draugų ir kitų už save vyresnių moksleivių fizinį ir psichologinį smurtą. Uosčiau jų prismirdusius batus, šlykštų burnos kvapą, buvau spardomas, mušamas, laikomas paskutiniu kvailiu, kitų tyčiojimosi formų nenoriu net prisiminti. Kadangi turiu kalbos sutrikimą, kai kurie mokytojai neturėdavo kantrybės išklausyti mano žodžiu atsakinėjamos pamokos, ir nutarę, kad nemoku, įvertindavo minimaliai. Mokykloje dirbo psichologė, socialinė pedagogė ir galybė mokytojų. Juk tos prevencinės priemonės apie smurtą pasiekdavo ir mokyklą, ir mokykloje jų buvo sukurtų. Tačiau apie tai mano mokykloje nebuvo kalbama - buvo tabu“.*

• Pasakota apie stebinantį gydytojų abejingumą: *„Vieną kartą man prireikė neurologo konsultacijos. Telšių poliklinikoje lifto nėra, nors ji neseniai renovuota. Gydytojos kabinetas buvo trečiame aukšte ir savarankiškai ten patekti negalėjau, kadangi judu tik vežimėlio pagalba. Todėl mano mama nusprendė nueiti pas ją ir paprašyti, kad gydytoja nusileistų į apačią manęs apžiūrėti. Gydytoja atsisakė motyvuodama tuo, kad ji ir taip šiandien turi per daug klientų, o mano atvejis jai neatrodo rimtas. Todėl konsultacijos teko kreiptis į kito miesto gydytojus."*

- Pasakota apie autobuso vairuotojo nemandagumą: *„<...> autobusais važinėju gan dažnai. Pastebėjau, kad kai kurie vairuotojai nepasivargina sustabdyti autobuso prie pat šaligatvio borto. O sustojus per toli netgi jeigu autobusas yra žemagrindis įlipti neįgaliam yra sudėtinga, o kai kuriais atvejais net ir neįmanoma. Kartą susidūrusi su tokiu nemandagiu ir nesupratingu vairuotoju paklausiau jo, kodėl jis nesustojo arčiau šaligatvio net ir matydamas, kad aš turiu negalią t. y. stoviu su ramentais. Vairuotojas man atsakė, jog sustoti arčiau jis esą negali, nes jei jis sustos arčiau tai negalės išsukti autobuso neužkliudęs stulpo stovinčio prie stotelės. Tačiau kitiems vairuotojams tas stulpas stotelėje nėra problema ir jie privažiuoja lygiai su šaligatvio bortu. Tai tik įrodo, kad kai kuriems vairuotojams labiausiai trukdo ne stulpas, o jų pačių požiūris į neįgalius keleivius.“*
- *Papasakota apie* nepatogią situaciją teisme: *„ <...> Kartą buvau patekusi į tokią situaciją, kai aš ir mano mama buvome pakviestos į teismą, nes mano mamai, kai aš tapau pilnamete, reikėjo prisiteisti mano globą. Į teismą Telšiuose irgi nėra įvažiavimo, o ir teisėjos kabinetas, kuriame vyko posėdis, buvo trečiame aukšte. Todėl mama į tą posėdį nuėjo viena, bet supratingumo iš teisėjos nesulaukėme. Ji griežtai pasakė į kitą posėdį atsivesti ir mane, nors puikiai žinojo, kad aš nevaikštau“.*

Taigi, nors viena informantė į šį klausimą ir neatsakė, tačiau ir iš pateiktų keturių atsakymų ryškėja tendencija, kad pagrindinė apklaustų žmonių diskriminacijos priežastis yra žmonių abejingumas ir netinkamas požiūris į žmones su negalia. Labai liūdna girdėti, kad tokie išsilavinę žmonės kaip gydytojai, teisininkai, mokytojai, pasižymi tokiu aukštu nesupratingumo ir netolerancijos lygiu „kitokiems“ žmonėms.

Tyrimo dalyvių pasiteirauta apie cerebriniu paralyžiumi sergančių asmenų mokymosi galimybes Telšių rajone. Atsakydami į šį klausimą informantai akcentavo tik galimybę įgyti vidurinį išsilavinimą. Galbūt taip nutiko dėl to, kad Telšių mieste nedaug aukštųjų mokyklų. Visi tyrimo dalyviai sutartinai teigė, kad galimybės jiems įgyti vidurinį išsilavinimą tirtame rajone yra ribotos ir jo siekdami šie žmonės susidūrė su didesniais ar mažesniais sunkumais: *„Turi nedaug galimybių, nes Telšiuose yra tik viena neįgaliesiems skirta mokykla, kuri yra tik pagrindine, o kad baigtume vidurinę reikia kreiptis į kitas nepritaikytas mokyklas, kurios sunkiai nori priimti ten mokytis, nes reikia bent minimalių pritaikymų. Pati esu baigusi Varnių Motiejaus Valančiaus gimnaziją, ji pritaikyta tik tuo, kad yra padarytas įvažiavimas.“; „Mokyklą aš čia pabaigiau, nors sunkumų būta. Mokykla nebuvo pritaikyta asmenims su judėjimo negalia, o ir mokytojai neturėjo pakankamai žinių, kaip dirbti su neįgaliaisiais. Šiuo metu studijuoju Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje Vilniuje ir Telšiuose nebegyvenu.“; „<...> Šiaip pastebėjau, kad labiausiai bent jau mūsų miesto mokykloms, ko gero dar labiau nei įvažiavimų ir kitokio mokyklų fizinio pritaikymo, trūksta pedagogų ir kitų specialistų, kurie mokėtų dirbti su „kitokiais“ vaikais, t.y. taikytų specialias mokymo priemones, nes kai vaikas turi cerebrinį paralyžių, tai labai aktualu. O baigusi vidurinę nusprendžiau aukštojo mokslo nebesiekti, nes mokslai ir taip nelabai sekėsi <...>“; „<...> tuo metu, kai man reikėjo iš dešimtos klasės pereiti į vienuoliktą įvyko vidurinių mokyklų tinklo pertvarka ir ten, kur aš mokiausi, vidurinę mokyklą panaikino. Nuėjus į Telšių švietimo skyrių vis buvo pasakoma, kad dėl manęs vienos niekas kitos mokyklos pritaikyti neįgaliųjų poreikiams nesiruošia, nes tai yra per brangu. Dėl šios problemos teko kreiptis net į švietimo ministeriją. Bet labai džiaugiuosi, kad mano prašymas bent ten buvo išgirstas ir mokykla man vis dėl to buvo pritaikyta. Tai įrodo, kad savo teises labai norint vis dėlto apginti galima ir reikia.“.*

Taigi informantų nuomonės sutampa su A. Ališausko, V. Gudonio ir M. Rusteikos (2010) atlikto tyrimo duomenimis bei S. Ustilaitės, I. Arlauskienės ir L. Valančiūtės 2011 metais atlikto

tyrimo apie neįgalių vaikų integraciją į bendrojo lavinimo mokyklas rezultatais: abu tyrimai parodė, kad neįgaliųjų integracija į mokymo įstaigas - vis dar labai problematiškas reiškinys.

Atsakydami į penktą klausimą, tyrimo dalyviai pareiškė savo nuomonę apie cerebriniu paralyžiumi sergančiųjų įsidarbinimo galimybes Telšių rajone. Viena dirbanti informantė pasidalino teigiama patirtimi, nors pripažino, kad susirasti darbą jai nebuvo lengva: *„Na jei labai nori, viskas įmanoma. Aš jau trečius metus dirbu neįgaliųjų socialinėje įmonėje „Soneima“ pagalbine darbininke. Darbą susirasti nebuvo lengva. Man pasisekė, kad mane įdarbino įmonė, kurios paskirtis ir yra įdarbinti neįgalius asmenis, kitu atveju nežinau, ar man būtų pasisekę rasti darbą Telšiuose."*. Kiti informantai yra dar studentai, todėl darbinimosi patirties dar neturi, tačiau savo galimybes įsidarbinti Telšiuose ateityje pabaigus studijas vertina ne itin palankiai: *„Manau, kad galimybės menkos“; „nemanau, kad Telšiuose jį rasčiau. Todėl po studijų ketinu likti Vilniuje, kur, manau, kad didesnės įsidarbinimo galimybės, bent jau mano nuomone.“. „Bet, manau, kad kai baigusi filologijos studijas Vilniaus universitete grįšiu į Telšius, rasti darbą bus nelengva. Žinau apie neįgaliųjų darbdaviams teikiamas mokesčių lengvatas, tačiau dauguma iš jų nėra amžinos ir kažkada baigiasi, o su jomis, kaip liudija daugumos mano neįgalių draugų patirtis, baigiasi ir darbas įstaigoje."*.

Taigi atlikto tyrimo duomenys nesutampa su 2014 metais Valakupių reabilitacijos centro atliktu tyrimu, kuris teigia, kad neįgaliųjų įsidarbinimo rodikliai šalyje vis auga, gal taip ir yra, tačiau apklausti neįgalieji taip nemano.

Informantų taip pat klausta, ką jie mano apie galimybes integruotis į Telšių rajono visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Pasisakymai skirtingi, tačiau išsakytos ir teigiamos nuomonės: *„Pastaruoju metu galimybių vis daugėja, nes šventės vyksta mieste.“; "Manau, kad čia situacija kiek geresnė. Nes per pastaruosius kelerius miestas išties pasikeitė. Sutvarkyta ir neįgaliesiems pritaikyta Masčio ežero pakrantė. Pritaikytas ir Žemaitės dramos teatras. Mieste vyksta įvairios šventės, kuriose nėra kliūčių dalyvauti ir paralyžiuotiems asmenims."; "Šioje srityje manau pažanga yra ypač po Masčio pakrantės renovacijos. Tik gaila, kad ten esantis liftas, kuriuo taip didžiuojasi mūsų vietinė valdžia, veikia tik per šventes. O šiaip neįgaliesiems prieinamas ir teatras, ir per miesto šventes vykstantys renginiai. Įvažiavimas yra ir į pagrindinę miesto biblioteką"*. Taigi informantai džiaugėsi savo galimybėmis integruotis į visuomeninį ir kultūrinį Telšių rajono gyvenimą, o labiausiai kaip traukos simbolį akcentavo sutvarkytą Masčio ežero pakrantę, nors pora respondentų išreiškė ir nepasitenkinimą esama padėtimi.

Paskutiniu klausimu informantų teirautasi, kokių priemonių turėtų imtis valdžia, kad cerebriniu paralyžiumi sergančių žmonių situacija rajone pagerėtų. Atsakymai įvairūs:

- Didesnių lėšų erdvių neįgaliesiems pritaikymui skyrimas: *„Kad įrengtų prie visuomeniniu viešųjų įstaigų įvažiavimą ir patekimą į patalpas“.*
- Visuomenės švietimas: *„Šviesti visuomenę, kad sumažėtų neigiamų stereotipų, susijusių su cerebriniu paralyžiumi ir kitomis negaliomis“.*
- Viešojo transporto neįgaliesiems pritaikymas: *„būtų, manau, šaunu, jei Telšiai pasektų didžiųjų miestų – Kauno ir Klaipėdos pavyzdžiu ir įsteigtų socialinį taksi, kuris būtų pritaikytas tik žmonėms su negalia vežioti. Tokių taksi vairuotojai yra apmokyti, kaip elgtis su neįgaliaisiais, kaip tinkamai jiems padėti.*

Taigi atlikus tyrimą paaiškėjo, kad cerebriniu paralyžiumi sergantys asmenys, gyvenantys Telšių rajone, susiduria su panašiomis socialinės integracijos problemomis kaip ir neįgalieji visoje Lietuvoje - tai aplinkos pritaikymo stoka bei netinkamas aplinkinių požiūris į žmones su negalia. Šie 2 veiksniai, respondentų nuomone, labiausiai ir įtakoja tai, kad neįgaliesiems tenka susidurti su sunkumais visose gyvenimo srityse.

IŠVADOS

1. Cerebrinis paralyžius apibūdinamas kaip būklė, kuriai būdingas raumenų silpnumas, nekoordinuoti judesiai ir/arba kitokie motorinių funkcijų sutrikimai, sukelti dar nesubrendusių vaiko smegenų pažeidimo.
2. Apžvelgus asmenų, sergančių cerebriniu paralyžiumi, socialinės integracijos problemas, galima išskirti 3 jų grupes: integracijos į mokymosi įstaigas problemos, integravimosi į darbo rinką problemos bei integracijos į visuomeninį ir kultūrinį šalies gyvenimą problemos.
3. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad cerebriniu paralyžiumi sergantys asmenys, gyvenantys Telšių rajone, susiduria su panašiomis socialinės integracijos problemomis kaip ir neįgalieji iš kitų Lietuvos rajonų tai - aplinkos pritaikymo stoka bei netinkamas aplinkinių požiūris į žmones su negalia. .Šie 2 veiksniai labiausiai ir įtakoja tai, kad neįgaliesiems tenka susidurti su sunkumais visose gyvenimo srityse. Tačiau kai kurie respondentai kaip socialinės integracijos problemą dar įvardija ir kompensacinės technikos rajone stoką. O taip pat teigia neretai susiduriantys ir su diskriminacija dėl negalios.

LITERATŪRA

1. Ališauskas A., Gudonis V., Rusteika M. *Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimas bendrojo lavinimo mokyklose: mokinių ir mokytojų požiūris'* 2010. Prieigą per internetą:
1. <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2011/101/gudalirus91-97.pdf>
2. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. . *Exceptional learners: An introduction to special education*, 13th Edition. Upper Saddle River, NJ: Pearson. 2015.
3. *Lietuvos neįgaliųjų forumo šešėlinė ataskaita dėl JT Neįgaliųjų teisių konvencijos vykdymo 2015*.
4. *Lietuvos paraplegikų draugija*, 2013.
5. Lietuvos studentų sąjunga *Neįgalieji studentai Lietuvos aukštosiose mokyklose 2008-2009* Tyrimo ataskaita. 2009. Prieiga per internetą: <https://www.google.lt/?gws_rd=ssl#q=Lietuvos+student%C5%B3+s%C4%85junga+%E2%80%9ENe%C4%AFgalieji+studentai+Lietuvos+auk%C5%A1tosiose+mokyklose+2008-2009%E2%80%9C+Tyrimo+ataskaita.+2009.+ >
6. Luobikienė I.(2007). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas. Technologija.
7. Mikšienė E. *Ikimokyklinės įstaigos pedagogų profesinių kompetencijų raiška, orientuojantis į tėvų poreikius*. Magistro darbas Šiauliai, 2010. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100305_085900-38735/DS.005.0.02.ETD>
8. *Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos 2013 -2019 metų programa*
9. *Neįgaliųjų situacija darbo rinkoje. Aplinkos pritaikymas neįgaliųjų poreikiams* Vilnius, 2012.. Prieiga per internetą: <www.google.lt/?gws_rd=ssl#q=.+Neįgaliųjų+situacija+darbo+rinkoje.+Aplinkos+pritaikymas+neįgaliųjų+poreikiams+Vilnius%2C+2012.>
10. *Profesinės reabilitacijos Lietuvoje tyrimas 2014*. Prieiga per internetą: <http://www.reabilitacija.lt/uploads/documents/traipsnis__tyrimo_rezultatai_2015_03_1.pdf >
11. Raudėliūnaitė R., Šavareikaitė D., *Negalios socialiniai vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose* Vilnius., 2013. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/4a5/006_raudeliunaite_savareikaite.pdf>
12. Strand K.M , Heimstad R. Ir kiti *Mediators of the association between pre-eclampsia and cerebral palsy: population based cohort study 2013*. Prieiga per internetą: <http://www.bmj.com/content/347/bmj.f4089?rss=1>

13. Ustilaitė S., Arlauskienė I., Valančiūtė L., *Pedagogų nuostatos į neįgaliųjų vaikų integraciją bendrojo lavinimo mokyklose 2011* Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/eb7/08_ustilaite_arlauskiene_valanciute.pdf>
14. Vaitiekus. E. Konferencija *‚Savipagalbos ir specialistų vaidmuo vykdant socialinę integraciją psichikos neįgaliesiems*. “Integracija ir saviintegracija: požiūris iš šalies“ E.Vaitiekus. 2010 Vilnius

SOCIAL INTEGRATION PROBLEMS FOR PEOPLE SUFFERING FROM CEREBRAL PALSY IN TELSIAI MUNICIPALITY

LAURA MARČIUTĖ
Žemaitijos College
Consultant: Ramunė Kniukštaitė

SUMMARY

The concepts of cerebral palsy and social integration are presented in the article, together with the analysis of social integration issues related to the disabled that were distinguished by Lithuanian, as well as foreign authors. Seeking to discover specific social integration problems that trouble people with cerebral palsy in the municipality, a method of written survey was applied. The research was conducted from June 11th to 13th of 2015. The results revealed that people living in Telsiai municipality who have cerebral palsy, are facing similar social integration problems as the disabled throughout all of Lithuania – lack of accessible environment and inadequate attitude of the public towards people with disabilities. According to the respondents, these factors contribute the most to the difficulties the disabled have to encounter within all areas of life.

TĖVŲ EMIGRACIJOS ĮTAKA VAIKŲ SOCIALIZACIJAI

VERONIKA MATYUSHENKO, LAIMA MORKUTĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: lekt. E. Darulienė

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiama apibendrinta mokslinių straipsnių analizė. Atskleidžiami vaikų socializacijos ypatumai. Ugdymo institucijų ir šeimos įtaka vaiko socializacijai. Straipsnyje apibrėžta institucijų ir įstaigų pagalba vaikams, kurie patyrė ar patiria tėvų emigraciją. Patirta emigracija šeimoje daugeliu atvejų silpnina ir jos narių tarpusavio ryšius; psichosocialinę priklausomybę keičia ekonominė, nes daugelis stūmimo į kitą šalį veiksnių kaip tik ir būna finansinė sėkmė ir tik rečiau – asmeninių ar socialinių pokyčių siekiai.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Kvieskienė G. (2005) teigia, kad dauguma žmonių savo gyvenimą pradeda šeimoje – pastoviausioje grupėje, kuriai jie priklauso. Šeima yra socialinio gyvenimo centras, ji individą sieja su kitomis socialinėmis grupėmis, ji vaikui perduoda pagrindines normas, vertybes Šeimos ryšiai, tėvų santykis su vaiku įtakoja vaiko padėtį šeimoje. Pirmasis tarptautinis vaiko teisių dokumentas - Ženevos vaiko teisių deklaracija, pasirodžiusi 1924 metais, iškėlė reikalavimą žmonijai – duoti vaikui visą, ką ji turi geriausio. 1959 m. priimta Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija nulėmė būtinybę iš naujo įvertinti vaikystės fenomeną ir peržvelgti vaiko vietą visuomenėje bei atskiruose jos socialiniuose institutuose. Lietuvos respublikos seimas 1995 metais ratifikavęs Jungtinių tautų vaiko teisių konvenciją bei priėmęs kitus, ne mažiau svarbius, su vaiko teisių įgyvendinimu susijusius aktus. Vaiko teisų konvencijoje (2000) aprašomi vieni iš esminių dalykų- vaiko teisė pažinti savo tėvus, būti auklėjamam ir aprūpintam savo tėvų šeimos, nuolat ir nenutrūkstamai bendrauti su jais. Vaikas turi teisę į šeimos ir kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą. Beje, visapusiškam ir harmoningam vaiko vystymuisi reikalingas ne tik materialinis aprūpinimas, tinkamos gyvenimo sąlygos, bet ir nuolatinė tėvų globa ir priežiūra, darnūs ir pasitikėjimu grįsti santykiai. Tačiau šiuo metu daug tėvų vyksta į užsienio šalis uždarbiauti ar kitais tikslais, o vaikus palieka kitų žmonių globai, pvz., su artimaisiais, t. y. seneliais, kitais giminaičiais, draugais, o kartais ir visai be globos. Juodaitytė A. (2003) teigia, kad vaikai, gyvenantys be tėvų, turi tam tikrų bendravimo, elgesio problemų, jie „nemoka“ gyventi šeimoje, o tai svarbu integruojantis į visuomenę. Svarbu išsiaiškinti, kokios problemos iškyla vaikams liekant be tėvų priežiūros. Šeima labai svarbi vaiko socializacijos institucija. Tėvų apsisprendimą vykti svetur lemia Lietuvoje vykstantys socialiniai, ekonominiai procesai (nedarbas, žemas darbo užmokestis ir kt.), kurie dažniausiai veikia kaip veiksniai, formuojantys emigracines nuostatas. Emigracija iš Lietuvos neigiamai veikia ne tik šalies socialinę ir ūkio raidą, švietimo, darbo, sveikatos apsaugos ir kitų sričių padėtį, bet ir daro ypatingą žalą šeimoms bei vaikams, kurie dėl šių priežasčių gyvena atskirai. Tėvų emigracija yra didelis smūgis vaikui, perimant šeimos tradicijas, vertybes bei formuojant savo identitetą – savąjį Aš.

Tyrimo problema- vaiko socializacijos sunkumus lemia tėvų emigracija.

Tyrimo objektas- tėvų emigraciją patyrusių vaikų socializacija.

Tyrimo tikslas- aprašyti vaikų, patyrusių tėvų emigraciją, socializacijos problemas bei jų sprendimo būdus.

Uždaviniai:

1. Pateikti tėvų emigracijos ir vaiko socializacijos ypatumus.
2. Nustatyti pagrindines problemas, su kuriomis susiduria vaikai, tėvams išvykus į užsienį.
3. Atskleisti socialinės pagalbos galimybes emigraciją patyrusioms šeimoms.

Tėvų emigraciją patyrusių vaikų socializacijos ypatumų teoriniai pagrindai

Socializacijos paauglystėje teoriniai-empiriniai modeliai. Socializacija, anot L. Broom ir kt. (1992) – visą gyvenimą besitęsiantis procesas, kurio metu vaikas tampa socialine būtybe, galinčia prisitaikyti prie naujų situacijų įvairiais gyvenimo periodais. Socializacija yra visuomeniškai vertingos asmenybės formavimas kryptingu ugdymu ir aplinkos veiksniais, socialinės patirties perėmimas ir aktyvus jos atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese (Psichologijos žodynas, 1993). Pasak I. Leliūgienės (1997) socializacija – individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe. Jos esmė ta, kad ji formuoja žmogų kaip visuomenės, kuriai jis priklauso, narį. Anot A. Giddens (2005), socializacija – pagrindinis kanalas kultūrą perduoti iš kartos į kartą, procesas, kurio metu vaikai suvokia socialines normas bei vertybes ir įgyja ypatingą savimonės identiteto pojūtį. Taigi socializacija gali būti apibūdinama kaip socialinis asmenybės tapsmo procesas, kurio pagrindą sudaro vertybių, normų, nuostatų bei elgesio pavyzdžių, būdingų tai ar kitai visuomenei, socialinei bendrijai ar grupei perėmimas asmenybės veiklos ir bendravimo metu. Todėl socializaciją galima laikyti visą gyvenimą trunkančiu procesu, kurio metu žmogaus elgseną nuolatos formuoja socialinės sąveikos. Tai tarsi asmenybės integracija visuomenėje, kurioje asmuo įsisavina jos patirtį, kultūrą, vertybių sistemą ir net kai kuriuos elgesio modelius. L. Broom ir kt. (1992) išskiria vaikų socializacijos tipus visuomenėje – „slopinant” ir „dalyvaujant” bei aiškina jų kilmę. Jų atsiradimą grindžia skirtingomis tėvų ar kitų suaugusių žmonių pažiūromis į vaiką kaip individualybę ir asmenybę (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. **Socializacijos tipai**

Slopinant	Dalyvaujant
Bausmė už blogą elgesį Materialiniai apdovanojimai ir bausmės Vaiko paklusnumas Bendravimas be žodžių Socializacija pagrindinį vaidmenį skirianti suaugusiam Vaiko pastebėjimas ko nori suaugęs žmogus	Atsidėkojimas už gerą elgesį Simboliniai apdovanojimai ir bausmės Vaiko savarankiškumas Žodinis bendravimas Socializacija pagrindinį vaidmenį skiria vaikui Suaugusiojo pastebėjimas ko nori vaikas

L. Broom ir kt. (1992) socializacijos vaikystėje tipus paaiškina taip: „Socializacija „dalyvaujant” atsidėkoja už gerą elgesį, socializacija „slopinant” pabrėžia paklusnumą, pagarbą autoritetui ir išorinę kontrolę. Socializacija „dalyvaujant” suteikia vaikui laisvę išbandyti įvairiausius dalykus ir ištirti pasaulį pačiam. Suaugusiųjų priežiūra yra bendra, įvedant į aplinką, kuri yra saugi ir stimuliuojanti. Tėvas ar mama dalyvauja atsižvelgiant į vaiko poreikį, o ne kontroliuoja jo elgesį“.

Šeima – esminis vaiko socializacijos veiksnys. L. Broom ir kt. (1992) teigimu, šeima yra unikali socialinė institucija, nes, visų pirma, čia pratęsiama gyvybė, individas tampa tam tikros socialinės grupės nariu ir rengiamas gyvenimui už šios pirminės grupės ribų. Kitaip tariant, Kvieskienė (2005) teigia, kad šeima yra socialinio gyvenimo centras, siejantis individą su kitomis socialinėmis institucijomis ir organizacijomis, t. y. mokykla, bažnyčia, ekonomika ir tauta Anot K. Miškinio (2003), šeima – labai svarbus veiksnys, formuojantis vaiko asmenybę. Svarbu, kad joje viešpatautų susiklausymas, harmonija, pagalba vienas kitam, rūpestis ir kitos moralinės ir dvasinės vertybės, siejančios vaikuose žmogiškąsias savybes. Tinkamai auklėdami vaikus, tėvai išugdo jų

darbštumą, sąžiningumą, savarankiškumą, gerumą, empatiją, mokėjimą užjausti ir daugelį kitų vertingų asmenybės bruožų. Anot I. Leliūgienės (2003), būtent šeimoje suteikiami pirmieji dorovingumo pagrindai, formuojasi pagrindinės elgesio normos, atsiveria žmogaus vidinis pasaulis bei individualios asmens savybės. Šeima įtakoja ne tik asmenybės formavimąsi, bet ir žmogaus savęs vertinimą, pasitikėjimą, taip pat stimuliuoja jo kūrybinį bei socialinį aktyvumą, t. y. šeima prisiima atsakomybę už vaiko globą, discipliną, auklėjimą ir vertybių perdavimą. G. Sakalauskas (2000) teigia, kad nuo pat pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirkų prasideda jo socializacijos procesas, kurį galima apibūdinti kaip egzistuojančių elgesio normų ir vertybių sistemų, socialinės patirties perėmimą bei atgaminimą asmenybės veiklos ir bendravimo metu. Miškinis (2002) teigia, kad vaikų socializacijoje ir auklėjime lemiamą vaidmenį vaidina tėvai, nes šeima yra tobuliausias vaiko auginimo ir auklėjimo institutas, kuriame auklėjimas yra nenutrūkstamas ir nuolat koreguojamas.

Tėvų tarpusavio santykiai, požiūris į gyvenimą, darbą, save yra nepakeičiama terpė vaikams socializuoti ir auklėti. Šeimos įtaka vaiko asmenybei siejama su šeimos gyvenimo organizavimu, šeimos gyvenimo stiliumi, kurį sudaro socialinės nuostatos ir šeimos vertybių sistema, santykiai su aplinkiniais žmonėmis ir tarpusavio santykiai. Sociologo R. Grigo (1998) nuomone, šeima efektyviau, raiškiau nei bet kuri kita visuomenės institucija perteikia ir individualizuoja reikšmingiausias žmogaus brendimui kultūrinio, dvasinio palikimo vertybes ir normas. Kūdikystės, vaikystės metais šeima visiškai kontroliuoja vaiko elgesį, suteikia jam būtiną normatyvinį pobūdį. Per jos vertybių „rėtį” tarsi persijojama, pervertinama iš išorinio pasaulio ateinanti informacija. Ir tik tokia ji įsitvirtina pasąmonėje. Tik tuo iš esmės galima paaiškinti, kodėl vaikystės metais susiformavusios vertybės tarsi vėl atgyja tais atvejais, kada žmogus akis į akį susiduria su gyvenimo aplinkybėmis. Kadangi pačią reikšmingiausią vaiko aplinkos dalį sudaro tėvai, vaiko asmenybės vystymasis didele dalimi priklauso nuo jų. J. Pikūnas (1994) teigia, kad kai šeimoje per mažai meilės ir priėmimo, tada vaikas negali rasti sričių, kur jis galėtų sėkmingai veikti. Tai jam labai kenkia: sukelia pyktį, kaltės jausmą, o gal ir baimę, ir netikrumą. Jei vaikas pasidaro nedrąsus, jame įsivyrauja baimė, sumažėja pasitikėjimas savimi. Vaiko savivertė iš esmės priklauso nuo jo priimtinumo tėvams, nuo aiškiai nustatytų elgsenos apribojimų bei jo turimos laisvės jam nustatytose ribose ir nuo jo, kaip asmens, gerbimo. J. Vaitkevičius (1999) ypatingą dėmesį skiria socializacijos funkcijai šeimoje (žr. 1 pav.).

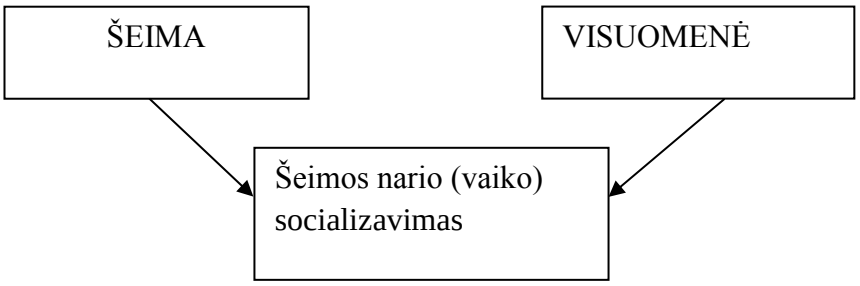

1 pav. **Šeimos ir visuomenės poveikis vaiko socializavimui**

Iš paveikslo matyti, jog vaiko socializacijai poveikį daro du svarbūs veiksniai: šeima ir visuomenė. Šeima užima svarbią vietą ugdant ir socializuojant asmenybę, nes būtent šeima tiesiogiai veikia vaiką, visose gyvenimo srityse. Tik tuomet, kai vaikas išeina už šeimos ribų ir pradeda lankyti kitas ugdymo įstaigas sustiprėja kitų institutų įtaka jo socializacijai.

Tėvų emigracija kaip viena iš vaiko patiriamų netekties formų

Emigracija (lot. emigratio – išsikėlimas) – asmens ar jų grupės persikėlimas iš vienos valstybės į kitą dėl ekonominių, politinių, religinių ar asmeninių priežasčių. Emigrantu yra vadinamas asmuo, išvykęs iš Lietuvos Respublikos ir ketinantis apsigyventi nuolat ar ilgesniam negu 6 mėn. laikotarpiui kitoje šalyje (įskaitant užsienietį, kurio laikino leidimo gyventi, išduoto vieneriems metams ar ilgesniam laikotarpiui, galiojimo laikas pasibaigė ir nebuvo išduotas naujas dokumentas) (Tarptautinių žodžių žodynas, 2002). Emigracija yra vienas pagrindinių veiksnių, nulemiančių valstybės gyventojų skaičiaus pokyčius. Tai įvairialypis reiškinys, kurio priežastys gali būti skirtingos – ekonominės, politinės, socialinės ar asmeninės; tai žmonių teisė į laisvę siekti, pažinti, tobulintis, ieškoti naujų galimybių ar paprasčiausiai siekti žmogiškosios laimės svetur. Emigracija gali būti naudinga valstybės ekonomikai, kai valstybėje ypač didelis gyventojų skaičius, kai nepakanka gamtinių išteklių, darbo vietų. Tačiau pasigirsta nuomonių, kad emigracija Lietuvai yra didžiausia nekarinė grėsmė, t. y. šis reiškinys gali būti žalingas, kai valstybė netenka reikiamos darbo jėgos (emigruoja ekonomiškai aktyvūs gyventojai). Jau dabar trūksta darbuotojų ligoninėse ir statybose, mokslo institutuose ir parduotuvėse. Už Lietuvos ribų gyvena apie pusantro milijono žmonių, laikančių save lietuviais ar turinčių šaknų Lietuvoje.

Anot M. Adomėno (2005), emigracijos procesas vyko gan pastoviai nuo devyniasdešimtųjų metų. Kaip žinia, kalbant apie migracijos fenomeną apskritai, žmonių laisvas judėjimas iš vienos šalies į kitą dėl tam tikrų priežasčių yra žinomas jau seniai. A. Kazlauskienės (2006) bei kitų tyrėjų darbuose apie migracijos priežastis išskiriami šie pagrindiniai traukos į kitą šalį veiksniai: darbas, studijos, emigracija, santuoka, svečiavimasis. V. Kanopienė, S. Mikulionienė (2006) pastebi, kad emigrantai susiduria ir su daugeliu buvimo kitoje šalyje problemų, kurios išties apsunkina socialinį šių žmonių aktyvumą bei pilnavertiškumą. Menkas (kartais ir visiškas) kalbos neišmanymas, tam tikros biurokratinės kliūtys, sprendžiant būsto paieškos, dokumentų tvarkymo, sąskaitų atidarymo ir kt. klausimus, bendravimo su vietiniais gyventojais ir jų sociokultūrinio konteksto pilnutinio pažinimo stokos problemiškumas bei daugelis kitų neigiamų darbo aspektų (viršvalandžiai ir kt.), apsunkina ne tik išvykusiųjų socialinių-fizinių poreikių tenkinimą, bet ir turi neigiamos įtakos santykiuose su artimaisiais, likusiais Lietuvoje (Butvilas, 2007).

Problemų kyla emigrantų šeimose – tėvai neturi laiko vaikams: išvykdami lietuviai palieka savo vaikus auginti seneliams, artimiesiems ar kaimynams, o kai kurie tėvai paliktus vaikus tiesiog pamiršta. Psichologai bei vaikų teisių apsaugos specialistai neabejoja, kad į užsienį išvykstantys tėvai turėtų pasiimti su savimi ir vaikus. Tačiau daugeliu atvejų tai labai sudėtinga, ypač, kai žmonės važiuoja į „nežinią”. Daugelis tikisi iš pradžių patys įsitvirtinti, o vėliau pasiimti ir vaikus. Be to, užsienyje trūksta lietuviškų mokyklų. Paprastai lietuviai lanko tos šalies, kurioje gyvena, bendrojo lavinimo mokyklas (Liaudanskienė, 2005). Tokiu būdu emigravusių tėvų vaikai įgyja mokymosi sunkumų. Kad lietuviai išliktų lietuviais, pirmiausia, žinoma, turi išlikti kalba, noras skaityti knygas gimtąja kalbą, spaudą, kalbėti, klausytis lietuviškų dainų, žiūrėti lietuviškus filmus, domėtis savo krašto menininkais. Todėl lietuviškų mokyklų įkūrimas užsienyje – labai svarbu. Be galo svarbu paruošti tinkamus, įdomius vadovėlius, kurie mokytų ne tik lietuvių kalbos gramatikos, bet ir Lietuvos geografijos, istorijos, kultūros, tradicijų, papročių ir t. t. Idealu būtų, jei Lietuvos Švietimo ministerijos specialistai pamatytų šį tikrai didžiulį poreikį ir išleistų vadovėlius, pratybų sąsiuvinius ir metodinę medžiagą užsienio lituanistinėms mokykloms. Be to, labai svarbu būtų skatinti tose mokyklose dirbančius žmones, organizuoti jiems kursus ar seminarus, kur jie galėtų susitikti, pasidalinti patirtimi, diskutuoti (Morkvėnas, 2005). Dar didesne problema galime

laikyti vaikų atskyrimą nuo tėvų, kuomet išvykdami į užsienį tėvai vaikus palieka kitiems asmenims.

Lietuvos Respublikos Vaikų teisių apsaugos kontrolierė R. Šalaševičiūtė (2006) sakė žinanti nemažai atvejų, kai emigruojantys tėvai nejaučia jokios atsakomybės už tai, kaip vaikas gyvens be jų. Pvz., Ukmergėje du mažamečiai vaikai buvo palikti 80 metų močiutei, kuri pati neatsikelia iš lovos. Kitas atvejis, kuomet 12-os metų mergaitė gyveno bute viena, nes į Vokietiją išvykusi mama paprašė, kad kartais ją prižiūrėtų jos draugas, turintis savo šeimą, arba to draugo draugas (Liaudanskienė, 2005). Emigracija iš Lietuvos daro didelę žalą šeimoms bei vaikams, kurie dėl šių priežasčių gyvena atskirai. Taip pat neigiamai veikia ne tik šalies socialinę ir ūkio raidą, švietimo, darbo, sveikatos apsaugos ir kitų sričių padėtį. Vaikas turi teisę pažinti savo tėvus, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimos, bendrauti su tėvais (Šalaševičiūtė, 2006).

M. Šimonis ir J. Januškienė nurodo tokias specifines vaikų teises, susijusias su šeima:

1. Teisė žinoti savo tėvus;
2. Teisė nuolat bendrauti su tėvais;
3. Teisė gyventi su tėvais, nebūti su jais išskirtam;
4. Teisė, kad tėvai gautų normalias gyvenimo sąlygas vaiko auklėjimui ir vystymuisi;
5. Teisė į šeimyninio gyvenimo neliečiamybę (Sagatys, 2006).

Vaiko teisę į šeimos globą ir priežiūrą bei šeimos ryšius galima laikyti viena plačiausiai tarptautinės bendrijos pripažįstamų vaiko teisių. Dar 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje 6 principe buvo įtvirtinta, kad vaikas „turi, jei tai įmanoma, augti jausdamas tėvų globą ir atsakomybę ir niekuomet nestokodamas meilės ir dorovinės bei materialinės paramos“. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnis, numatantis, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas (1 dalis), tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (6 dalis), o valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę (2 dalis). Vaiko teisė į šeimos ryšius ginama ir Pagrindinių Europos Sąjungos teisių chartijoje, kurios 7 straipsnis įtvirtina, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į pagarbą jo asmeniniam ir šeimyniniam gyvenimui, jo namams ir ryšiams“, 24 straipsnio 3 dalis įtvirtina, kad „kiekvienas vaikas turi teisę reguliariai asmeniškai ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai nekenkia jo interesams“.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso trečiosios knygos 161 straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, kad vaikas „turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams“. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 6 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad „tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti tinkamas sąlygas vaikui gyventi ir augti šeimoje, rūpintis juo“. 9 straipsnio 1 dalyje pabrėžiama, kad vaikas „nuo gimimo momento turi teisę į vardą, pavardę, tautybę ir pilietybę, teisę į šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą“. Taigi vaiko teisė į šeimos ryšius suprantama kaip vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais ir kitų giminaičių bendravimas su vaiku. Lietuvoje vykstantys socialiniai, ekonominiai procesai (nedarbas, žemas darbo užmokestis ir kt.), dažniausiai veikia kaip veiksniai, formuojantys emigracines nuostatas, o tai lemia vis dažniau pastebimą tendenciją – sparčią tėvų emigraciją iš Lietuvos, kuomet tėvams išvykus uždarbiauti, vaikai netenka jų globos, yra paliekami senelių, kitų artimųjų ar draugų globai ir gali susidurti su šiais vaikų teisių (kurias suteikia Vaiko teisių konvencija) pažeidimais:

1. Vaikas gali patirti diskriminaciją (gali būti vadinamas „našlaičiu“, „paliktuoju“, ir kt. (2 straipsnis).

2. Gali būti pažeista teisė fiziškai, emociškai, psichologiškai, socialiai, kognityviai ir kūrybiškai gyventi bei vystytis, t. y. nėra paskirto globėjo ir vaikas paliktas likimo valiai – nėra

žmogaus, kuris rūpintųsi ir prižiūrėtų (6 straipsnis).

3. Gali būti pažeisti teisėti vaiko interesai (jei nėra asmens, kuris skirtų dėmesio vaiko interesams (3 straipsnis).

4. Gali būti pažeista teisė į deramą tėvų ir šeimos elgesį (5 straipsnis).

5. Gali būti pažeista teisė gyventi kartu su tėvais (9 straipsnis).

6. Gali būti pažeista teisė reikšti savo nuomonę (vaikas neišklausomas ir į jo nuomonę neatsižvelgiama (12 straipsnis).

7. Gali būti pažeista teisė, būti auginamam tėvų (18 straipsnis).

8. Gali būti pažeista teisė būti apsaugotam nuo visų formų smurto (19 straipsnis).

9. Gali būti pažeista teisė į geriausią sveikatos apsaugą, medicininę priežiūrą bei informaciją, kuri padėtų išlikti sveikam (24 straipsnis).

10. Gali būti pažeista teisė į geras gyvenimo sąlygas (27 straipsnis).

11. Gali būti pažeista teisė būti žiauriai ir skaudžiai baudžiamam (37 straipsnis).

Ugdymo institucijų, suaugusiųjų ir šeimos įtaka vaiko socializacijai

Bendraamžių įtaka. Leliūgienė I. (2005) teigia, kad paauglystė - tai amžiaus tarpsnis, kai galutinai įsitvirtina vyraujanti tikroji žmogaus ego tapatybė. Šeimoje vykstantys pokyčiai sutvirtina dalies vaikų santykius su bendraamžiais. Petrulytė, A. (2003) teigia, kad paauglystės amžiuje svarbų vaidmenį vaidina draugai, priklausymas bendraamžių grupei. Vienas svarbiausių paauglių uždavinių – tapti bendraamžių grupės nariu. Kasparavičienė, A., Čepienė, R. (2007) teigia, kad laikinai tėvų emigrantų palikti vaikai, netekę tėvų nuolatinio dėmesio ir kontrolės, didžiąją dienos dalį praleidžia su savo bendraamžiais: paaugliai lankosi diskotekose, kavinėse, todėl didėja netinkamo elgesio (rūkymo, alkoholinių, psichotropinių medžiagų vartojimo, nusikalstamumo) rizika.

Rizikos veiksniai. Etanolio, tabako ir kitokių narkotinių medžiagų gamyba, platinimas, vartojimo paplitimas ir jo padariniai yra socialinis reiškinys. Keičiantis kartoms, ateidami į visuomenę, vaikai ir paaugliai nesunkiai perima joje vyraujančią gyvenseną. Goštautas, A. (2004) teigia, kad daugiausia įgūdžių įgyjama šeimoje, mokykloje ir bendraujant su bendraamžiais. Pradėti vartoti priklausomybę sukeliančias medžiagas skatina jų vartojimo paplitimas ir prieinamumas . Alkoholis. Alkoholizmas – liguistas potraukis alkoholiui, atsirandantis dėl nuolatinio jo vartojimo ir pražudantis socialiai vertingas dvasines ir fizines ypatybes. Kolesovas D. (1987) teigia, kad alkoholizmas prasideda epizodišku alkoholio vartojimu, kuris darosi vis sistemingesnis ir virsta įpročiu – poreikiu, o paskui stipresniu už paprastą poreikį, galiausiai – pražūtingu pomėgiu, sukeliančiu labai pavojingas pasekmes. Žiebienė E. (2000) teigia, kad paaugliai siekia įsitvirtinti tarp bendraamžių, suaugusiųjų pasaulyje, pretenduoja būti vertinami kaip suaugę. Jų elgesį lemia daugelis priežasčių, įtakojančių alkoholio vartojimą. Šios priežastys būtų: noras atrodyti vyresniais, suaugusiųjų mėgdžiojimas; smalsumas, noras pajusti svaigalų poveikį; nepriklausomybės troškimas; noras šokiruoti tėvus ir draugus; noras įsitvirtinti tam tikroje grupėje; noras atsipalaiduoti, pasiausti. J Bulotaitė L. (2004) teigia, kad jaunimo narkotinių medžiagų vartojimo svarbiausi motyvai yra veržimasis į viską, kas uždrausta ir nauja, troškimas patirti nepaprastus pojūčius. Paaugliams, vartojantiems narkotines medžiagas, dažnai trūksta įvairių socialinių įgūdžių, kurie garantuotų visavertį bendravimą.

Socialinės pagalbos galimybės Lietuvoje

Socialinės pagalbos teikimas emigrantų šeimoms. Lietuvos piliečiai masiškai emigruoja į svečias šalis, dažnas jų siekis įvardijamas, kaip šeimos ekonominės situacijos pagerėjimas, tik valstybės socialinių ir ekonominių sąlygų blogėjimas lemia, kad Lietuvos piliečiai palieka

artimuosius, neretai ir vaikus, Lietuvoje, o patys emigruoja, kaip sakoma „geresnio gyvenimo ieškoti“. Vyriausybė siekia suvaldyti išaugusia emigraciją vykdo šalyje šeimos politiką. Išskiriami pagrindiniai aspektai, kurie minimalizuotų kylančias šeimos problemas:

- susitelkti į organizuojama paramos šeimai politiką, taip siekti išvengti masinės emigracijos ir jos sukeliamų negatyvių pasekmių, ypač opių tais atvejais, kaip paliekami vaikai, pagrindinė siekiamybė turėtų būti grįžtančių emigrantų skaičiaus didinimas.
- susitelkti į adekvačios paramos šeimai teikimą, ypač atkreipti dėmesį į tas šeimas, kurios rūpinasi paliktais vaikais.

Dar vienas iš būdu padėti vaikams yra naratyvinė terapija. Payne (2006) teigia, kad naratyvinė terapija priklauso vienai iš šeimos psichoterapijos krypčių, galimybės, kurios taikomos novatoriškose psichologijos ir socialinio darbo srityse. M. Murray (2003) teigia, kad įprastos ir krizinės situacijos yra išgyvenamos nesąmoningai, savaime. Žmonėms, besistengiantiems įvardyti, kas įvyko, ką patyrė, tenka ieškoti žodžių, konstruoti sakinius. Tokiu būdu, konstruojant žodį po žodžio, vėliau sakinį po sakinio, išgyvenimas yra suprantamas ir įsisąmoninamas. Taip sukonstruojamas tam tikras asmeninis pasakojimas. M. Payne (2006) teigia, kad pagalbos procesas, kai orientuojamasi į žmonių pasakojimus, organizuojamas tokia seka:

- trumpas asmens šeimos istorijos išklausymas, „į problemą orientuotos“ istorijos sudarymas Pagalbos proceso pradžioje svarbiausia besikreipiančiam asmeniui sudaryti sąlygas netrukdomai išsikalbėti, jaustis saugiai ir būti tikram, kad esi suprantamas. Dažnai pagalbos ieškantys žmonės jaučiasi neturintys galimybės keistis padedant kitiems, jie yra pilni liūdesio, nusivylimo ir nevilties;
- problemos perfrazavimas. Nuo pat pradžių, tik „apčiuopus“ dominuojantį pasakojimą, svarbu sekti, kad pasakojantis asmuo pradėtų abejoti savo pasakojama istorija. Priversti suabejoti dominuojančia istorija įmanoma užduodant specifinius klausimus, pačiam konsultantui abejojant esamu priežastingumu, ieškant panašių atsitikimų ir juos lyginant. Svarbu neskubėti perkeisti dominuojančios istorijos, nes pasakojantysis asmuo gali pajusti konfrontaciją, įžvelgti nepasitikėjimą ir „įjungti“ gynybos mechanizmus, stengdamasis toliau išlaikyti „į problemą orientuotą“ istoriją. Dominuojanti istorija turi keistis laipsniškai – „natūraliai“
- eksternalizacija (kalbos konstrukto išplėtimas), arba klausimų apie susijusias priežastis kėlimas; Iškilus abejonėms dėl dominuojančios istorijos patikimumo, kitas žingsnis yra atrasti neproblemines istorijos dalis ir konstruoti istoriją taip, kad pasakojantis žmogus atrastų kuo daugiau situacijų, kuriuose jis susitvarko su iškylančiais sunkumais. M. White ir D. Epston (1990) teigia, kad „į problemą orientuotoje“ istorijoje asmuo dažnai jaučiasi bejėgis, lyg ne nuo jo priklausytų socialinės aplinkos kaita. Plečiantis problemos suvokimui, t.y. problemai tampant išorine, ji tampa įveikiama. Analizuojami kliento sugebėjimai įveikti situacijas eksternalizuotus sunkumus. Remiantis M. Payne (2006), pokalbyje vartojami raktiniai žodžiai: sumanumas, stiprybė įveikiant situacijas, sugebėjimas pasipriešinti ir kt.
- istorijos perpasakojimas. Remiantis M. Payne (2006), istorijos perpasakojimas prasideda eksternalizacijos procese ir kinta nuo pasakojančio asmens požiūrio į naujo dominuojančio pasakojimo realistiškumą, todėl ypač svarbu atskleisti žmogui, kaip klientui sekasi įveikti besikeičiančius sunkumus. J. Winslate ir A. Cotter (1997) pabrėžia, jog supratęs, kad pats susitvarko su sunkumais, žmogus perkonstruos savo patyrimus. Konsultantui belieka prisiimti palydinčiojo (fasiliatoriaus) vaidmenį.

Pagalbos organizavimas pagal naratyvinę terapiją leidžia fokusuotis ne į socialines ar asmenines priežastis, o į asmeninę istoriją (naratyvą). Patyrimai ir išgyvenimai įsisąmoninami per

paties konstruojamą kalbą, todėl pokyčiai galimi ne keičiant socialines priežastis, bet perkonstruojant asmeninę dominuojančiąją istoriją.

Patarimai mokyklų darbuotojams. Mokytojai ir kiti mokyklos darbuotojai yra tie žmonės, kurie neišvengiamai susiduria su migracijos pasekmėmis šeimai ir ypač vaikams. Nors už vaikų gerovę labiausiai yra atsakingi tėvai, tačiau kartais, įgyvendinant šį ne visada lengvą uždavinį, jiems reikia mokytojų ir kitų mokyklos bendruomenės narių pagalbos. Kalbant apie migraciją, mokytojų, mokyklos psichologų ir socialinių pedagogų vaidmuo, siekiant pasirūpinti vaikais, tampa dar svarbesnis, o laiko ir kitų resursų, skirtų šiam tikslui įgyvendinti, dažniausiai nepageidauja. Praktiškai pritaikomos ir koncentruotos informacijos apie psichologines migracijos pasekmes šeimai ir vaikų problemų prevenciją turėjimas, gali padėti mokytojams ir kitiems mokyklos darbuotojams geriau suprasti vaikus ir pasirūpinti, kad jiems laiku būtų suteikta tinkama pagalba.

Kaip turi elgtis ir ką daryti, mokyklos darbuotojai, parodo keletas svarbių patarimų:

- Mokyklos darbuotojai turėtų dalintis turima informacija apie migraciją, jos pasekmes ir vaikų problemų prevencija su tėvais, globėjais, kitais susijusiais asmenimis, kolegomis. Dažniausiai tėvai ir globėjai yra suinteresuoti tinkamai pasirūpinti vaiku, tačiau ne visuomet žino, kaip tai padaryti. Mokykla galėtų būti ta vieta, kur jie galėtų gauti tinkamos informacijos.
- Klasės auklėtojai tėvų susirinkimų metu galėtų reguliariai paklausti apie tėvų ketinimus, susijusius su emigracija, ir skatinti tėvus šia informacija pasidalinti su mokykla, pabrėžiant jos žinojimo svarbą , norint tinkamai pasirūpinti vaiku. Vien tai gali paskatinti išvykti ketinančius tėvus atkreipti dėmesį į emigracijos pasekmes vaikui ir geriau juo pasirūpinti.
- Klasės auklėtojams, sužinojusiems, kad vaiko tėvai ar vienas iš tėvų išvyksta, rekomenduojama atkreipti dėmesį į tai, ar žmogus, kuris rūpinosi vaiko reikalais, susijusiais su mokykla ir toliau galės tai daryti, o jei ne, kas perims jo atsakomybes. Jei paaiškėja, kad tokio žmogaus nėra, reikėtų paskatinti tėvus tuo pasirūpinti.
- Klasės auklėtojai turėtų paprašyti išvykstančių tėvų kontaktinių duomenų, kad prireikus būtų galima su jais susisiekti.
- Jei vaikas lieka su seneliais ar kitais globėjais, kurie seniai yra susidūrę su švietimo sistema, klasės auklėtojai turėtų pasikalbėti su jais apie tai, kaip vyksta ugdymas, ko gali iš jų prireikti mokyklai ir pan. (pvz., supažindinti su elektroniniais dienynais, jų naudojimo ypatybėmis ir kt.).
- Mokyklos darbuotojai, sužinoję apie tai, kad tėvai yra išvykę, ir nepilnametis vaikas gyvena be globėjų, turėtų apie tai pranešti vaiko teisių apsauga besirūpinančioms institucijoms.
- Mokyklos darbuotojai galėtų skatinti vaiką, kurio vienas ar abu tėvai yra išvykę, labiau įsitraukti į popamokinę veiklą, taip suteikiant jam galimybę daugiau bendrauti su bendraminčiais, didinti vaikų susidomėjimą įvairiomis veiklomis.
- Mokyklos darbuotojai migraciją išgyvenančius vaikus galėtų paskatinti kalbėtis, pasidalyti savo mintimis ir išgyvenimais su draugais. Tai gali palengvinti kilusius rūpesčius ar padėti išgyventi sunkesnių pasekmių.
- Jei vaikas kreipiasi pagalbos, mokytojai ir klasės auklėtojai pagal galimybes turėtų atrasti laiko bent trumpai su vaiku pasikalbėti, palaikyti jį. Net ir trumpas pokalbis gali būti labai vertingas, kadangi jo metu mokytojai gali išsiaiškinti vaiko poreikius ir nukreipti vaiką, kad jis gautų reikiamą pagalbą.
- Pastebėjus reikėtų pranešti apie ryškius neigiamus vaiko elgesio pokyčius vaiko tėvams ar globėjams.

• Pastebėjus, kad vaikui reikėtų profesionalios pagalbos, pasirūpinti, kad vaikas susitiktų su mokyklos psichologu ar socialiniu pedagogu.

• Mokytojai, mokyklos psichologai, socialiniai pedagogai ir kiti mokyklos darbuotojai bendradarbiaudami galėtų inicijuoti ir organizuoti informacinius renginius tėvams ir globėjams apie pozityvius tėvų ir vaikų santykius, emocinius santykių aspektus, tėvų vaidmens svarbą vaiko gyvenime. Svarbu, kad tėvai patys galėtų pastebėti sunkumus, kilusius šeimoje, vaikų sunkumus, ir ieškotų informacijos, pagalbos. Svarbu padėti tėvams suprasti, kad gera finansinė padėtis, į kurią dažniausiai susikoncentruojama, susidūrus su migracija, negali kompensuoti artimo tiesioginio vaikų ir tėvų ryšio.

Išvykus tėvams į užsienį svarbu žinoti, kad pagalbos galima kreiptis į įvairias institucijas bei įstaigas:

• Tarptautinė migracijos organizacija – http://iom.lt/

• Migracijos informacijos centras – http://infocentras.iom.lt/

• Psichologinė pagalba internetu žmonėms, esantiems užsienyje – http://www.psyvirtual.lt/

• Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba – http://www.ivaikinimas.lt/

• Lietuvos ambasados užsienyje – http://[šalies santrumpa, pvz., UK].mfa.lt/

• Jaunimo linija – pagalba telefonu 8 800 28 888 (visą parą), pagalba internetu http://www.jaunimolinija.lt/internetas

• Vaikų linija – pagalba telefonu 116 111 (11.00–21.00 val.), pagalba internetu http://www.vaikulinija.lt/

• Linija Doverija – parama vaikams ir jaunimui rusų kalba – telefonu 8 800 77 277 (I–V, 16.00–20.00)

• Paramos vaikams centras – http://www.pvc.lt/

• Vaiko raidos centras – http://www.raida.lt/

• Vilties linija – nemokama anoniminė psichologinė pagalba suaugusiems – telefonu 116 123 (visą parą), el. paštu vilties.linija@gmail.com

• Pagalbos moterims linija – pagalba telefonu 8 800 66 366 (I–V, 10.00–21.00), pagalba el. paštu pagalba@moteriai.lt

• Krizių įveikimo centras – nemokama pirminė psichologinė pagalba – http://www.krizesiveikimas.lt/

• Jaunimo psichologinės paramos centras – psichologinė pagalba vaikams, jaunimui ir suaugusiesiems – http://www.jppc.lt/

• PTMC – profesionali psichologinė pagalba – PTMC@fsf.vu.lt, tel. (8 5) 268 7254

IŠVADOS

1. Vaikų patiriama tėvų emigracija šiandienos šalies socioekonominiame kontekste – tai pakankamai daugiamatis psichosocialinis fenomenas. Pirmiausiai, tai vienaip ar kitaip šeimą, ypač vaikus, traumuojanti netektis, kai prarandami glaudūs emociniai ryšiai tarp vaiko ir tėvų. Patirta emigracija šeimoje daugeliu atvejų silpnina ir jos narių tarpusavio ryšius; psichosocialinę priklausomybę keičia ekonominė, nes daugelis stūmimo į kitą šalį veiksnių kaip tik ir būna finansinė sėkmė ir tik rečiau – asmeninių ar socialinių pokyčių siekiai. Vaiko teisių šeimoje pilnavertiškas įgyvendinimas garantuotų vaiko interesų bei fiziologinių, saugumo, meilės ir kt. poreikių patenkinimą, reikalingų darniam asmenybės vystymuisi.

2. Emigravusių tėvų vaikai kaip dažniausius elgesio pokyčius mini liūdesio, nerimo, vienatvės jausmų pasireiškimą, priešiškumą viskam, užsidarymą, savarankiškumą, ilgesį tėvams.

Vaikai, kurių tėvai emigravę svetur, nėra dažniau ar ankščiau linkę pradėti vartoti psichoaktyvias medžiagas nei vaikai, kurių tėvai gyvena Lietuvoje.

3. Vaikų auginimas ir auklėjimas reikalauja didelių šeimos, mokyklos, visuomenės pastangų. Išvykusių tėvų vaikai daugeliu atveju iš savo šeimos nesulaukia supratimo, jaučia atotrūkį, trūksta betarpiško bendravimo ir susikalbėjimo. Emigravusių tėvų vaikams speciali pagalba yra būtina. Vienas iš pagalbos būdu yra naratyvine terapija. Pagrindinis pagalbos modelio pagal naratyvinę terapiją tikslas – organizuoti „nejuntamą“ paramos procesą, kad žmogus, kuris kreipėsi pagalbos atrastų, kaip savarankiškai susitvarkyti su iškilusia problema.

LITERATŪRA

1. Adomėnas M. (2005). Kas gena lietuvius iš Tėvynės, ir kas juos kada sugrąžins. Pasaulio Lietuvis, 5, p. 7.
2. Bulotaitė, L. (2004). Narkotikai ir narkomanija. Vilnius: Tyto alba.
3. Broom, L., Bonjean, Ch. M., Broom, H. (1992). Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. Kaunas: Littera ,Vytauto Didžiojo universitetas
4. Goštautas, A. (2004). Tabako ir etanolio vartojimas Lietuvoje 1972 – 2003 metais ir profilaktikos perspektyva. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
5. Grigas R. (1998). Šeima ir dabarties pasaulis. Vilnius: Mintis
6. Giddens A. (2005). Sociologija. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
7. Juodaitytė, A.(2003). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: Petro ofsetas
8. Kvieskienė G. (2005). Pozityvioji socializacija. Vilnius: VPU leidykla.
9. Kazlauskienė A., 2006, „Protų nutekėjimas“ iš Lietuvos: priežastys, procesai ir neemigracinės nuostatos. Emigracija iš Lietuvos, LRS konferencija. Vilnius.
10. Kanopienė V., Mikulionienė S. (2006). Darbo migracijos poveikis Lietuvos visuomenei. Emigracija iš Lietuvos, LRS konferencija. Vilnius.
11. Kasparavičienė, A., Čepienė, R. (2007). Emigravusių tėvų laikinai palikti vaikai: socialinės situacijos pokyčiai. Tiltai (Nr.1). (p. 201-215). Klaipėda
12. Kolesovas, D. (1987). Kaip apsaugoti moksleivius nuo žalingų įpročių. Kaunas: Šviesa.
13. Kuorienė, O. (2002). Narkomanija, alkoholizmas ir kitos priklausomybės – bėgimas nuo gyvenimo. Vlnius: Mokslo aidai
14. Leliūgienė I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija.
15. Leliūgienė, I., Rupšienė, L., Plavinskienė, L. (2005). Tėvų išvykimo dirbti į užsienį įtaka vaikų socializacijai. (p. 35-43). Kaunas: Kauno technologijų universitetas, Klaipėda: Klaipėdos universitetas
16. Liaudanskienė A. (2005). Europos Lietuviai siekia glaudžiau bendradarbiauti. Vakarų ekspresas, 2, p. 12.
17. Makauskienė Ž. (2005). Emigracija jaunų politikų akimis. Pasaulio Lietuvis, 10, p. 4
18. Miškinis K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra.
19. Miškinis K. (2002). Pokalbiai su tėvais. Kaunas: Aušra.
20. Pikūnas J. (1994). Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
21. Petrulytė, A. (2003). Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika
22. Psichologijos žodynas (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
23. Sagatys G. (2006). Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
24. Sakalauskas G. (2000). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
25. Tarptautinių žodžių žodynas (2002). Vilniu: Žodynas
26. Vaitkevičius J. (1999). Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egalda
27. Žiebienė, E. (2000). Alkoholio vartojimo problemų sprendimas. Vilnius: Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerija.

THE INFLUENCE OF EMIGRATION OF PARENTS TO CHILD'S SOCIALIZATION

VERONIKA MATYUSHENKO
LAIMA MORKUTĖ

Kolpingo kolegija
Konsultantė: lekt., E. Darulienė

SUMMARY

The family is the center of social life, it links individual to other social groups, it transmits fundamental norms and values to the child. Family ties, parental relationship with the child affects the situation of a child in the family. Children living without their parents, have some communication, behavioral problems, no experience of family life, all of which are important for integration into society. The study problematic - child's socialization difficulties due to parents' emigration. Object of study- child socialization with emigrated parents. The aim of study - describe children who have suffered the emigration of their parents, socialization problems and their solutions. Emigration in family in most cases weakens family relationship; psychosocial dependence is changed by economic because most push factors into other country are financial success and in rare cases – personal and social goals. The children of emigrated parents mention behavioral changes as sadness, anxiety, feeling of loneliness, manifestation of hostility to everything, closing in, independence and longing for parents. The aid for children of emigrated parents is necessary. One form of aid is narrative therapy.

SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRO TEIKIAMA PAGALBA SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATYRUSIEMS ASMENIMS TELŠIŲ APSKRITYJE

DALIA MIKNIUTĖ
Žemaitijos kolegija Telšių fakultetas

Vadovė: Ramunė Kniukštaitė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama Specializuoto pagalbos centro (SPC) teikiama pagalba smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims Telšių apskrityje. Atlikta statistinių dokumentų analizė. Analizuojamos 9 ketvirtinės veiklos ataskaitos nuo 2013 m. I ketvirčio iki 2015 m. I ketvirčio. Gauti rezultatai, jog devynių ketvirčių laikotarpiu SPC iš policijos gavo 1140 pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje, o pagalba buvo suteikta 1095 asmenims. 45 asmenys pagalbos atsisakė. Daugiausiai asmenims buvo suteikta informavimo ir konsultavimo paslaugų. Daugiausia tarpininkauta teisėsaugos institucijose. Smurtą patyrusiems asmenims paslaugos teikiamos telefonu, internetu paslaugos nebuvo teikiamos. Gauti rezultatai rodo, jog smurtas dažniausiai yra patiriamas iš sutuoktinio/-ės ar sugyventinio/-ės. Didžioji dalis smurtą patyrusių yra brandaus amžiaus (30-59 m.) (didžioji dalis jų yra moterys).

ĮVADAS

Aktualumas. Smurtas – aktuali mūsų visuomenės problema. Susirūpinimas asmenimis, kenčiančiais fizinę, seksualinę, ekonominę bei emocinę prievartą, auga tiek Lietuvoje, tiek tarptautiniu mastu. Atsiranda vis daugiau iniciatorių, besistengiančių keisti situaciją, atliekami sociologiniai tyrimai, steigiami krizių centrai, organizuojamos prevencinės kampanijos, seminarai, konferencijos, stengiamasi atkreipti visuomenės dėmesį per žiniasklaidą, reklamą, informacinius leidinius ir pan. Vis aktyviau į šios problemos sprendimo paieškas įsitraukia ir mūsų šalies politikai. Smurtas gali būti naudojamas prieš įvairius asmenis, tačiau smurtas prieš moteris yra viena opiausių visuomenės problemų (D. Petrauskaitė, 2010).

Smurto tematiką savo darbuose nagrinėjo nemažai autorių - N. Dirsienė ir kt. (2008); G. Purvaneckienės (2000); J. Gilligan (2007); K. Mačiulienė (2002); M. Gustainienė (2005); A. Ručinskienė (2008); R. Žukauskienė (2006) ir kt.

Problematika. Dažniausiai patiriamas fizinis smurtas, vykdomas asmens, esančio artimoje aplinkoje ir su kuriuo auka turi intymių santykių (V. Reding, 2013). Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Šeimos politikos skyriaus vyriausiosios specialistės Daivos Junevičienės duomenimis (2014), Specializuotos pagalbos centruose 2012 m. užregistruota 1362 atvejai, 2013 m. 5105 atvejai, 2014 m. 5868. Šie duomenys rodo, jog smurto atvejų daugėja.

2011 m. gegužės 26 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kurio pagrindu buvo sukurtas Specializuotos pagalbos centro veiklos aprašas (2012). Remiantis socialinės apsaugos ir darbo ministerijos finansuojamu projektu „Specializuotos kompleksinės pagalbos teikimas smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims“ nuo 2011 m. gruodžio 15 d. Telšių krizių centre pradėta teikti specializuota kompleksinė pagalba asmenims, patyrusiems smurtą artimoje aplinkoje Telšių apskrityje.

Darbo tikslas – analizuoti teikiamą pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims.

Darbo objektas – teikiama pagalba asmenims, patyrusiems smurtą artimoje aplinkoje.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti smurto artimoje aplinkoje sampratą.
2. Aprašyti teikiamą pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims.
3. Išanalizuoti Specializuotos pagalbos centro (SPC) teikiamą pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims Telšių apskrityje.

Darbo metodai:

1. Informacijos šaltinių analizė;
2. Statistinių duomenų analizė.

TEIKIAMA PAGALBA SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATYRUSIEMS ASMENIMS

Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme (2014) smurto sąvoka apibrėžiama taip: **smurtas** – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą. Informacijos šaltiniuose išskiriamos šios smurto rūšys - fizinis smurtas, psichologinis smurtas, seksualinis smurtas, ekonominis smurtas ir socialinė izoliacija.

Anot N. Dirsienės ir kt. (2008), **fizinis smurtas** – tai pavojingas poveikis aukos organizmui prieš jos valią. Tai dažniausiai atpažįstama smurto forma, turinti labai plačią veiksmų amplitudę – nuo pastūmimo, smūgio, spyrio iki sunkaus kūno sužalojimo bei nužudymo. A. Ručinskienė (2008) teigia, kad fizinis smurtas – tai vienas iš labiausiai paplitusių ir pavojingiausių smurtinių veiksmų.

Pasak N. Dirsienės (2005), **psichologinis smurtas** - tai poveikio priemonė psichikai, siekiant priversti auką paklusti smurtautojo reikalavimams. Psichologinis smurtas gali pasireikšti kaip bauginimas, gąsdinimas panaudoti smurtą. Anot R. Uscilos ir N. Dirsienės (2004), psichinė (emocinė) prievarta – tai žmogaus niekinimas, keiksnojimas necenzūriniais žodžiais, žodinė agresija, baimės jausmo sukėlimas, gąsdinimas, grasinimai sužaloti auką arba jos artimuosius.

N. Dirsienės ir kt. (2008) pateiktose metodinėse rekomendacijose, **seksualinis smurtas** suvokiamas kaip kėsinimasis į asmens, o ypač moterų, sveikatą, gyvybę, garbę. Seksualinio smurto atveju naudojamas psichologinis ir fizinis smurtas. Seksualinio smurto sąvoka apima vertimą santykiauti prieš valią, liesti partnerio lytinius organus, santykiauti nepriimtinu būdu ir pan. A. Ručinskienė (2008) teigia, kad **seksualinis smurtas** yra labai paplitusi smurto šeimoje forma, išprievartavimas santuokoje vis dar yra tas nusikaltimas, kurio dauguma nenori matyti ir pripažinti. Dažnai manoma, kad šeimose vyras turi besąlygišką teisę lytiškai santykiauti su žmona ir naudoti jėgą, jeigu ji nenori jo lytiškai patenkinti.

Ekonominis smurtas pasireiškia, kai asmenys, o ypač moterys, yra materialiai priklausomi nuo savo sutuoktinio ar sugyventinio. Vyras visus turimus išteklius naudoja savo reikmėms tenkinti, tuomet moteriai tenka prašyti pinigų bendram ūkiui, sveikatos priežiūrai, vaikų išlaikymui, poilsiui (G. Purvaneckienė, 2000).

Socialinė izoliacija – kontroliavimas, su kuo partnerė/partneris matosi ir kalbasi, kur eina, visuomenės ryšių apribojimas (R. Žukauskienė, 2006).

2011 metų gegužės 26 dieną buvo priimtas ir 2011 m. gruodžio 15 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Šio įstatymo pagrindinis tikslas – mažinti smurto atvejų skaičių bei padėti smurtą patyrusiems asmenims, pasiūlant jiems specializuotą kompleksinę pagalbą. 2011 m. priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas buvo redaguotas ir 2014 m. balandžio mėn. įsigaliojo LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pakeitimai. Advokatė V. Jalozaitė (2014) straipsnyje „Smurtas artimoje

aplinkoje. Nebijokite kreiptis” teigia, kad esminiai pakeitimai yra susiję su policijos pareigūnų, specializuotų pagalbos centrų ir kitų institucijų sustiprintais, pagreitintais veiksmais. Pagal pakeistas įstatymo nuostatas, policijos pareigūnai, atvykę į įvykio vietą, privalo informuoti smurtą patyrusį asmenį, kad su juo susisieks specializuotos pagalbos centras, kuris suteiks jam pagalbą, ir tuo pačiu nedelsiant apie įvykį praneša minėtam specializuotam pagalbos centrui su smurtą patyrusio asmens duomenimis. Ankščiau smurtą patyręs asmuo turėjo sutikti, kad su juo galėtų susisiekti SPC darbuotojai. Įsigaliojus LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, 2012 m. gegužės 7 d. buvo priimtas Specializuotos pagalbos centro veiklos aprašas, tačiau 2014 m. gruodžio 6 d. buvo priimta SPC veiklos aprašo redakcija. Specializuotos pagalbos centro veiklos apraše (2014) pateikiamas apibrėžimas: **specializuotos pagalbos centras** – viešąsias funkcijas atliekanti institucija, teikianti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims. 2015 m. Lietuvoje specializuotos pagalbos centro funkcijas vykdo 16 pagalbos centrų.

Lietuvos Respublikos Socialinės Apsaugos ir Darbo ministerijos internetiniame tinklalapyje (2015) aprašoma, kaip dirba specializuotos pagalbos centras ir kokia pagalba yra teikiama. Specializuotas pagalbos centras, gavęs iš policijos pareigūnų informaciją apie smurto atvejį, nedelsdamas susisiekia su smurtą patyrusiu asmeniu ir pasiūlo pagalbą, kad įveiktų kritinę būklę: išsiaiškina esamą padėtį ir emociškai palaiko, informuoja apie tolesnės pagalbos teikimą, su smurtą patyrusiu asmeniu suderina jam priimtiniausią tolesnės specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo būdą (telefonu, elektroniniu paštu ar susitikus). Internetu pagalba teikti pradėta tik nuo 2015 m. Jei smurtą patyręs asmuo priima siūlomą pagalbą, kartu su juo sudaro individualų pagalbos priemonių planą, kuriame atsispindi smurtą patyrusio asmens padėtis, kritinės būklės įveikimo procesas ir abipusiai įsipareigojimai. Taip pat smurtą patyrusiam asmeniui yra užpildoma anketa, kurioje pateikiami asmens demografiniai duomenys ir trumpas situacijos parašymas. Sudarytas pagalbos planas gali būti tikslinamas pasikeitus aplinkybėms. Specializuotos pagalbos centras suteikia juridinę, psichologinę pagalbą, organizuoja ar tarpininkauja, kad tolesnę pagalbą teiktų kitos institucijos, bendradarbiauja su savivaldybių ar nevyriausybinių organizacijų krizių centrais, teikiančiais apnakvindinimo ar apgyvendinimo paslaugas, su socialinių paslaugų įstaigomis, policija, sveikatos priežiūros įstaigomis, juridinę pagalbą teikiančiomis institucijomis. Jei paaiškėja, kad smurto liudininkais buvo vaikai ir (ar) prieš juos buvo tiesiogiai smurtauta, specializuotos pagalbos centras apie tai praneša smurtą patyrusių asmenų gyvenamosios vietos savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriui (tarnybai). Susisiekus su smurtą patyrusiu asmeniu, jis gali atsisakyti pagalbos. Jei smurtą patyręs asmuo SP centro pasiūlytos pagalbos atsisako, pagalba jam pasiūloma pakartotinai per 1–7 darbo dienas (Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas, 2014).

SPC TEIKIAMOS PAGALBOS SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATYRUSIEMS ASMENIMS TELŠIŲ APSKRITYJE TYRIMAS

Siekiant išsiaiškinti specializuotos pagalbos centro teikiamą pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims Telšių apskrityje, atlikta Telšių krizių centro Specializuoto pagalbos centro dokumentų analizė. Pagrindinis dokumentas, suteikiantis žinių apie SPC teikiamą ir suteiktą pagalbą - tai SPC ketvirtinė veiklos ataskaita. Specializuota kompleksinė pagalba smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims Telšių krizių centro Specializuotos pagalbos centre teikiama nuo 2011 gruodžio 15 d., tačiau tik nuo 2013 m. pradėtos rengti ketvirtinės veiklos ataskaitos. Todėl tyrime analizuojamos ketvirtinės veiklos ataskaitos nuo 2013 m. I ketvirčio iki 2015 m. I ketvirčio, t.y. 9 ketvirtinės veiklos ataskaitos. Surinkti duomenys atskleidžia, jog devynių ketvirčių laikotarpiu SPC specialistai gavo 1140 pranešimų iš Telšių, Rietavo, Mažeikių ir

Plungės policijos komisariatų apie smurtą artimoje aplinkoje. Siūlomą pagalbą priėmė 1095 asmenys. Skirtumas tarp pagalbą gavusių ir pagalbą priėmusių asmenų vaizduoja pagalbos atsisakiusių asmenų skaičių. Per 9 ketvirčius pagalbos atsisakė 45 asmenys. Kaip teigia L. Stonienė ir kt. (2013), policijos pareigūnai ne visada smurtinio įvykio sukrėstai smurto aukai sugeba išaiškinti specializuoto pagalbos centro naudą, todėl dalis tokios pagalbos atsisako.

Telšių SPC teikiama psichologinė pagalba, informavimas ir konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas. Prie tarpininkavimo ir atstovavimo paslaugų yra priskiriamas tarpininkavimas sveikatos apsaugos įstaigose, socialinės paramos įstaigose, vaiko teisių apsaugos įstaigoje, teisėsaugos institucijose. Gauti rezultatai pavaizduoti 1 pav.

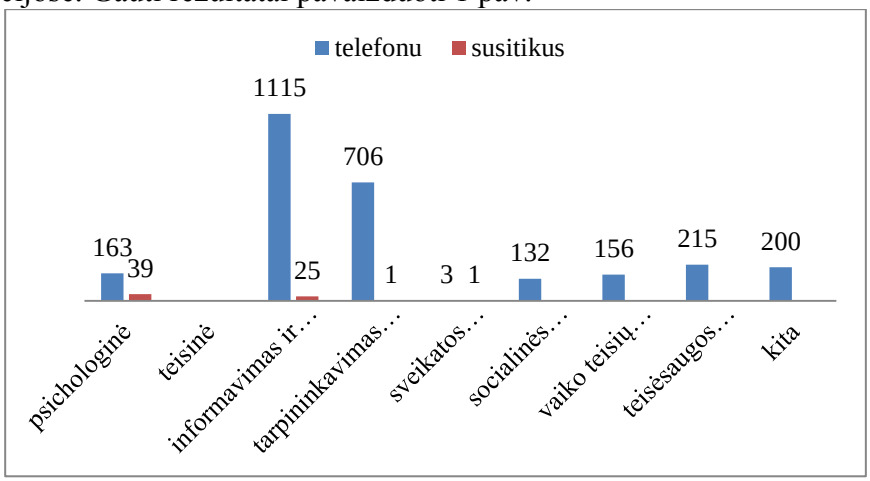

1 pav. **Teikiama pagalba smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims**

Tarpininkavimo paslauga buvo suteikta 707 asmenims. Psichologinė pagalba buvo suteikta 202 asmenims. Gauti rezultatai rodo, jog smurtą patyrusiems asmenims daugiausia buvo suteikta informavimo ir konsultavimo paslaugų (t.y. informavimas ir konsultavimas dėl laikino apnakvindinimo, dėl psichologinės pagalbos poreikio) - 1140. Teisinės pagalbos Telšių krizių centras neteikia, nes įstaigoje nėra asmens, turinčio teisinį išsilavinimą (nors pagal Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašą (2014) teisinė pagalba gali būti teikiama). Kaip jau ir minėta, tarpininkavimo ir atstovavimo paslaugos yra išskaidytos į: tarpininkavimą sveikatos apsaugos įstaigose, socialinės paramos įstaigose, vaiko teisių apsaugos įstaigoje, teisėsaugos institucijose. Atlikta dokumentų analizė atskleidžia (žr. 1 pav.), jog daugiausia tarpininkavimo paslaugų suteikta tarpininkaujant teisėsaugos institucijose. Į šią kategoriją įeina ir tarpininkavimas su policijos pareigūnais, tyrėjais, apylinkių inspektoriais, savivaldybėje dirbančiais teisininkais. Kaip savo parengtoje ataskaitoje nurodo M. Adutavičiūtė (2014), aukoms labiausiai reikia informavimo, konsultavimo, psichologinio palaikymo, psichologinio konsultavimo, svarbiausias yra informavimas ir konsultavimas.

Specializuotos pagalbos centre asmenims, patyrusiems smurtą artimoje aplinkoje, pagalba gali būti teikiama telefonu arba susitikus. Nuo 2015 m. pagalba gali būti teikiama ir internetu. Per 2015 m. I ketv. pagalba internetu nebuvo teikiama. Iš 1140 gautų pranešimų 1115 asmenų pagalba buvo teikiama telefonu, o likusiems 25 asmenims pagalba buvo teikiama susitikus. Iš 202 asmenų, gavusių psichologinę pagalbą, 163 asmenys pagalbą gavo konsultacijos telefonu metu, o 39 (19%) asmenų buvo atvykę į Telšių krizių centrą, psichologo konsultacijai. Viena iš galimų priežasčių, kodėl paslaugos daugiau yra teikiamos telefonu, o ne susitikus, gali būti tai, jog smurtą patyrę

asmenys, atsidūrę emocinėje krizėje, nori pabūti su savim ir nėra linkę matydami darbuotoją prieš save pasakoti apie skaudžius išgyvenimus, mano, kad pakeisti situaciją neįmanoma.

Tarpininkavimo paslaugos SPC yra teikiamos 4 srityse. Atlikta dokumentų analizė atskleidžia vieną atvejį nuo 2013 m. I ketvirčio iki 2015 m. I ketvirčio, kai buvo tarpininkauta susitikus su žmogumi. Tai buvo tarpininkavimas sveikatos apsaugos įstaigoje. Telšių krizių centro Specializuotos pagalbos centras pagalbą teikia Telšių, Plungės, Mažeikių ir Rietavo savivaldybėse gyvenantiems asmenims. SPC konsultantams nėra skiriama lėšų, kad jie galėtų nuvykti ir teikti pagalbą susitikus. Tai viena iš priežasčių, dėl kurios pagalba susitikus buvo teikiama tik vieną kartą. Kaip teigia M. Adutavičiūtė (2014), siekiant užtikrinti, kad teisė į pagalbą nebūtų tik formali, būtina užtikrinti tinkamą tokių paslaugų finansavimą.

Specializuotos pagalbos centras teikia pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims, įsigaliojus LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui (2011). Anot, G. Babachinaitės (2008), apie 50 proc. visų nusikaltimų ar nužudymų padaroma šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje. Ketvirtinėse veiklos ataskaitose pateikiama informacija apie tai, kokie ryšiai sieja smurtautoją ir auką (žr. 2 pav.).

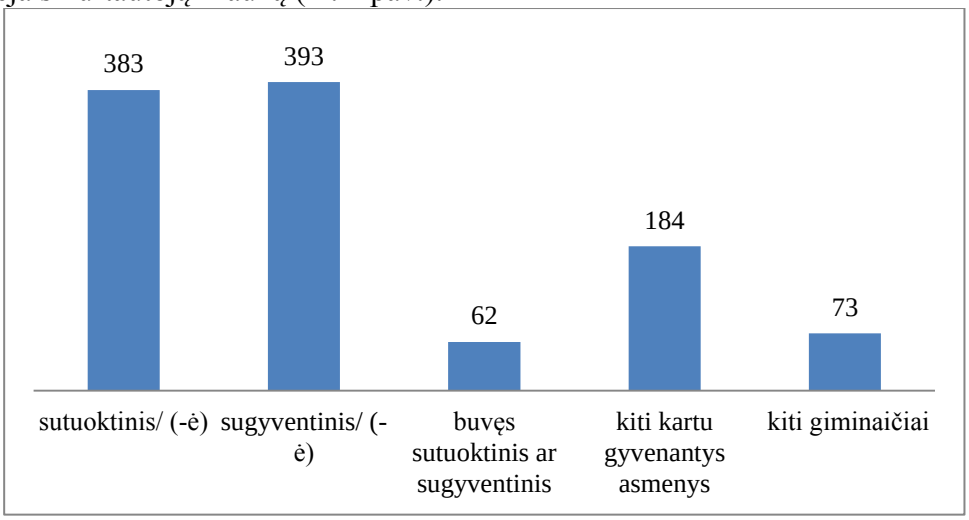

2 pav. **Asmenys, smurtaujantys artimoje aplinkoje**

Gauti rezultatai rodo, jog dažniausiai smurtas yra patiriamas artimoje aplinkoje ir tada, kai asmenis sieja kohabitacijos ryšiai, tokie ryšiai sieja net 36 proc. smurtą patyrusių asmenų. 35 proc. asmenų smurtą patiria nuo sutuoktinio ar sutuoktinės. Neretai smurtas pasitaiko taip pat nuo artimoje aplinkoje kartu gyvenančių asmenų (vaikų, seserų, brolių) (17 proc.). 7 proc. smurtą patiria nuo giminaičių, gyvenančių kartu. 5 proc. smurtą patiria nuo buvusio sutuoktinio ar gyvenimo partnerio. Šie duomenys sutampa su D. Slučkienės (2009) atlikto tyrimo duomenimis, kur teigiama, kad smurtas šeimoje - labai aktuali ir skaudi problema (Lietuvos šeimoje jis neapsiriboja smurtiniais vyro ir moters veiksmais, smurtaujama ir prieš kitus šeimos narius).

Tiriant smurtą artimoje aplinkoje įdomu išsiaiškinti, kokio amžiaus asmenys dažniausiai patiria smurtą artimoje aplinkoje (žr. 3 pav.).

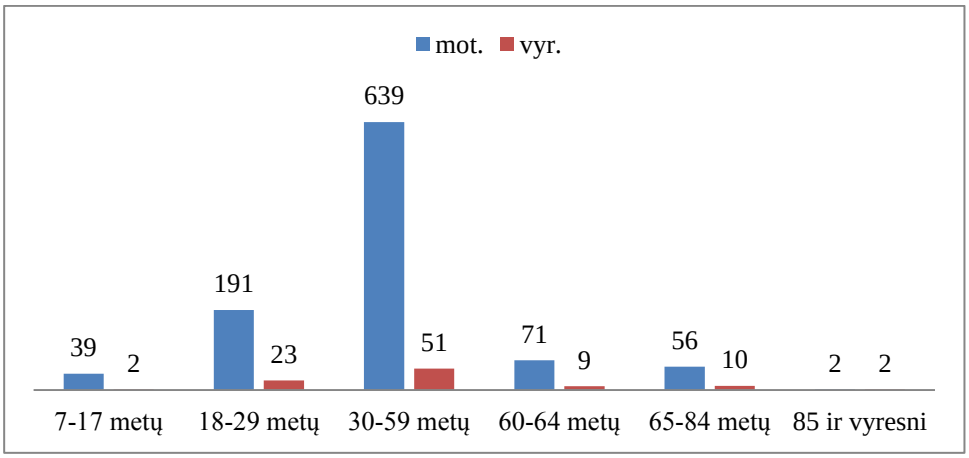

3 pav. Smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų demografiniai duomenys.

Gauti rezultatai rodo, jog dažniausiai smurtą artimoje aplinkoje patiria 30-59 m. moterys ir to paties amžiaus vyrai. Moterų, patiriančių smurtą artimoje aplinkoje, skaičiai iš ties yra dideli - 58 proc. moterų smurtą patirią brandžiame amžiuje.

IŠVADOS

1. Smurtas artimoje aplinkoje apima fizinį, psichologinį, seksualinį, ekonominį ar kitą poveikį, daromą iš asmenų, su kuriais smurtą patyrusį asmenį sieja ar siejo santuokiniai, partnerystės ar kiti artimi ryšiai, taip pat asmenų, kartu gyvenančių ir tvarkančių bendrą ūkį.
2. Smurtą artimoje aplinkoje patyrusius asmenis gina Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011). Pagalbą smurtą patyrusiems asmenims teikia Specializuotos pagalbos centrai. 2015 m. Specializuotą kompleksinę pagalbą Lietuvoje teikia 16 SPC. Pagalbą teikia socialiniai konsultantai. Jie teikia informavimo ir konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo paslaugas, psichologinę ir teisinę pagalbą, jeigu tokia pagalba SPC neteikiama, konsultantas tarpininkauja, kad tokia pagalba būtų suteikta. Konsultantai tarpininkauja sveikatos apsaugos įstaigose, socialinės paramos įstaigose, vaiko teisių apsaugos institucijose, teisėsaugos institucijose. Socialiniai konsultantai bendradarbiauja su savivaldybių ar nevyriausybinių organizacijų krizių centrais, teikiančiais apnakvindinimo ar apgyvendinimo paslaugas.
3. Telšių krizių centro Specializuotos pagalbos centre smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims nuo 2011 gruodžio 15 d. yra teikiamos šios kompleksinės pagalbos rūšys: psichologinė pagalba, informavimas ir konsultavimas, tarpininkavimo ir atstovavimo. Tarpininkavimas ir atstovavimas teikiamas šiose srityse: sveikatos apsaugos įstaigose, socialinės paramos įstaigose, vaiko teisių apsaugos institucijose, teisėsaugos institucijose. Tarpininkavimas teisėsaugos srityje yra dažniausiai teikiama pagalba. Teisinė pagalba Telšių SPC nėra teikiama. Daugiausiai teikiama informavimo ir konsultavimo paslaugų. Paslaugos gal būti teikiamos telefonu, susitikus arba internetu, tačiau dažniausiai pagalba yra teikiama telefonu. Remiantis 2015 m. I ketv. veiklos ataskaita internetu pagalba kol kas nebuvo teikiama. Atlikus tyrimą gauti rezultatai rodo, jog dažniausiai specializuota kompleksinė pagalba yra teikiama asmenims, kurie smurtą patyrė nuo sutuoktinio ar sugyventinio. Didžioji dalis smurtą patyrusių yra brandaus amžiaus (30-59 m.) (didžioji dalis jų yra moterys).

LITERATŪRA

1. Adutavičiūtė, M. (2014). *Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas.* Paimta iš https://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf
2. Babachinaitė, G. (2008). *Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje.* Vilnius.
3. Dirsienė, N. (2005). *Patarimai teikiantiems pagalbą šeiminio smurto aukoms.* Vilnius.
4. Dirsienė, N., Ušackienė, K., Mainelytė, I., Kriugždaitė, R. (2008). *Metodinės rekomendacijos, skirtos prieglobstį smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų darbuotojams ir savanoriams.* Kaunas.
5. Dirsienė, N. (2005). *Patarimai teikiantiems pagalbą šeiminio smurto aukoms.* Vilnius.
6. *Internetinis tinklalapis Moterų informacijos centras.* Paimta iš http://www.moteruinformacijoscentras.lt/aukos-interesai-svarbiausi/
7. Internetinė svetainė. *Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija.* Paimta iš http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/seimos-politika/specializuotos-pagalbos-centrai.html
8. Jalozaitė, V. (2014). *Smurtas artimoje aplinkoje. Nebijokite kreiptis.* Paimta iš http://seimosadvokatas.lt/smurtas-artimoje-aplinkoje-nebijokite-kreiptis.html
9. Junevičienė, D. (2014). *Teisinės naujovės pagalbos smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims srityje.*
10. *Lietuvos respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas* 2011 05 26, Nr. XI-1425 // Valstybės žinios, 2011-06-14, Nr. 72-3475.
11. Petrauskaitė, D. (2010). *Smurtas šeimoje.* Vilnius.
12. Purvaneckienė, G. (2000). *Smurtas prieš moteris. Moterys Lietuvoje.* Vilnius.
13. Ručinskienė, A. (2008). *Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba.* Vilnius.
14. *Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas* 2012 gegužės 7 d. Nr. A1-227. Redakcija 2014 lapkričio 6 d. Nr. A1-532.
15. Stonienė, L., Narkauskienė, L.,. Aguonytė, V. (2013). *Smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų gyvenimo kokybės ir emocinės būsenos bei pagalbos prieinamumo Lietuvoje vertinimas. Baigiamoji ataskaita.* Paimta iš http://www.alytausrajonovsb.lt/uploads/STEBESENA/SMURTAS_PRIES_MOTERIS_BAIGIAMOJI_ATASKAITA.pdf
16. Slučkienė, D. (2009). *Smurtas šeimoje: trijų kartų įžvalgos. Elektrėnų savivaldybės atvejis*. Magistro baigiamasis darbas. Paimta iš http://vddb.library.lt/fedora/get/lt-elaba-0001:e.02~2009~d_20090629_143034-73547/ds.005.0.01.etd
17. Uscila, R., Dirsienė, N. (2004). *Teisiniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje.* Vilnius.
18. Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija.* Vilnius.

SPECIALIZED ASSISTANCE CENTER FOR HELP FOR PERSONS HARMED BY DOMESTIC VIOLENCE IN TELŠIAI COUNTY

DALIA MIKNIUTĖ
Žemaitija College, the faculty of Telšiai
Consultant: Ramunė Kniukštaitė

ANOTACIJA

The author of the article is Dalia Mikniutė (Žemaitija College, the faculty of Telšiai). The article analyzes assistance, given by the specialized help center (SPC) for persons harmed by domestic violence in Telšiai county. The statistical analysis of the documents was made. There were analyzed9 quarterly progress reports from 2013 onwards to the first quarter of 2015. The results are that during the nine-quarter period, SPC received1, 140 reports of domestic violence from the police, and the aid was granted to 1,095 persons as 45 people refused the help. Most people were given information and counseling services. Most of mediation was done with law enforcement agencies. Services to persons affected by violence are available by phone; online services were not provided. The results show that the violence is usually stemming from a spouse / cohabitant. Most of the victims of violence are mature (30-59 m.) (Most of them are women).

NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMĄ ELGESĮ LEMIANTYS SOCIALINIAI VEIKSNIAI

NERINGA PEČIULYTĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: dokt., lekt. R. Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Nepilnamečių nusikaltimai yra labai aktuali visuomenės problema, nusikaltimų skaičius vis dar išlieka didelis, apie tai daug kalbama ir rašoma, tačiau diskusijose dažniausiai akcentuojamas tik pats faktas ir jo mastai, pamirštant, kad yra ir kita pusė – nusikaltimą lemiantys socialiniai veiksniai. Straipsnyje pristatomi 2015 m. kovo - spalio mėn. atlikto kokybinio tyrimo rezultatai. Tyrimu buvo siekta atskleisti pagrindinius socialinius veiksnius, lemiančius nepilnamečių nusikalstamą elgesį. Tyrimu nustatyta, kad pagrindiniai socialiniai veiksniai, kurie gali lemti nepilnamečių nusikalstamą elgesį yra prastos gyvenimo sąlygos šeimoje, netinkamas tėvų ir vaikų bendravimas ir netinkamas šeimos nario pavyzdys nepilnamečiui vaikui.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Paauglių nusikalstamumas tampa vis opesnė problema ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje. Nurmi (1993) teigia, kad vaikystė ir ypač paauglystė - tai toks laikotarpis, kai žmogus planuoja savo tolimesnį gyvenimą, tyrinėja galimas alternatyvas, priima sprendimus, kurie gali nulemti visą tolimesnį gyvenimą. Šiuo laikotarpiu pasirenkamas savo gyvenimo kelias.

Nepilnamečių nusikalstamumo Lietuvoje statistikos duomenys rodo, jog dažniausiai nusikalstamu elgesiu pasižymi vėlyvosios paauglystės ir ankstyvosios jaunystės amžiaus asmenys (Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2015). Vėliau proporcija mažėja. Tačiau aukšti registruoto nusikalstamumo rodikliai šioje amžiaus grupėje rodo, jog reikia imtis priemonių, kurios padėtų užkirsti kelią nusikalstamam elgesiui.

Nepilnamečių nusikaltimai yra labai aktuali visuomenės problema, nusikaltimų skaičius vis dar išlieka didelis. Nepilnamečių nusikalstamą elgesį analizuoja tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkai: McCord (1991), Sniečkutė (2000), Sakalauskas (2001), Allwood ir Widom (2013) ir kt., apie tai daug kalbama ir rašoma, tačiau diskusijose dažniausiai akcentuojamas tik pats faktas ir jo mastai, pamirštant, kad yra ir kita pusė – nusikaltimą lemiantys socialiniai veiksniai. Tad norint suprasti jaunimo nusikalstamą elgesį, jo pasireiškimo priežastis, būtina žinoti nepilnamečių nusikaltimus lemiančius socialinius veiksnius.

Tyrimo problema. Keliamas pagrindinis tyrimo klausimas – kokie socialiniai veiksniai lemia nepilnamečių nusikalstamą elgesį.

Tyrimo objektas – nepilnamečių nusikalstamą elgesį lemiantys socialiniai veiksniai.

Straipsnio tikslas – apibūdinti socialinius veiksnius, lemiančius nepilnamečių nusikalstamą elgesį.

NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO SITUACIJA LIETUVOJE

Kaip ir daugelyje pasaulio valstybių, taip ir Lietuvoje nepilnamečių nusikalstamumas yra viena iš visuomenei aktualiausių problemų. Vienas iš didžiausių bendro nusikalstamumo didėjimo priežasčių yra vaikų bei jaunimo nusikalstamumas. Pirma, jis sudaro labai didelę bendro nusikalstamumo dalį, o antra, jis yra prognostinis būsimo nusikalstamumo modelis, nemaža dalis

nusikaltusių nepilnamečių, ypač tie, kurie turi gyvenimo įkalinimo įstaigoje patirtį, ir ateityje elgsis priešingai nusistovėjusioms visuomenėje normoms (Sakalauskas, 2001).

Pasak Sniečkutės (2000), nepaliestos lieka aktualios, su nepilnamečių nusikalstamumu susijusios problemos. Egzistuoja daug įstatymų, kurie nepilnamečius gina nuo smurto bei užtikrina jiems sveikatos apsaugą ir teisę siekti išsilavinimo, tačiau dažniausiai jaunieji visuomenės nariai žino savo teises, o pareigas pamiršta.

Pirmoje lentelėje pateikiama Lietuvos statistika apie nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamas veikas pagal lytį, amžių ir pilietybę (žr. 1 lentelę).

1 lentelė **Nepilnamečiai, įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas pagal lytį, amžių, pilietybę**
(Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2015)

	005	**006**	**007**	**008**	**009**	**010**	**011**	**012**	**013**	**014**
Iš viso	**135**	**583**	**413**	**627**	**353**	**865**	**612**	**431**	**451**	**513**
Vaikinai	849	358	159	357	136	627	364	165	204	277
Merginos	86	25	54	70	17	38	48	66	47	36
Pagal amžių, metais										
14	73	81	09	83	98	63	42	47	82	65
15	22	81	40	64	69	91	30	26	18	21
16	288	122	083	114	043	92	33	57	74	19
17	652	399	281	366	443	319	107	001	77	008
Pagal pilietybę										
Lietuvos Respublikos	107	562	399	619	346	861	604	424	447	506
užsienio valstybės	4	4								
asmuo be pilietybės	4									

Analizuojant pirmoje lentelėje pateiktą nepilnamečių nusikalstamumo pagal lytį statistiką, aiškiai matyti, jog Lietuvoje daugiausiai nusikaltimų padaro nepilnamečiai vaikinai nei nepilnametės merginos. Taip pat labai svarbu paminėti, jog nepilnamečių nusikalstamumas metams bėgant vis mažėjo, per dešimtmetį padarytų nusikaltimų skaičius iš viso sumažėjo beveik pusiau, 2014 metais, lyginant su 2005 metais, buvo padaryta 1622 nusikaltimais mažiau. Šiuo atveju nusikaltusių vaikinų buvo 1572-aisiais mažiau, o merginų 50-imčia mažiau nei 2005 metais. Taip pat aiškiai matyti, jog daugiau nusikaltimų daro vyresni nepilnamečiai. Taip pat matoma, jog Lietuvos Respublikos piliečiai daro daug daugiau nusikaltimų nei užsienio valstybės piliečiai, esantys ar gyvenantys Lietuvoje.

Antroje lentelėje pateikiami statistiniai duomenys apie vaikus iki 16 m., kurie yra padarę nusikalstamas veikas 2005-2014 m. (žr. 2 lentelę).

2 lentelė **Vaikai iki 16 m. amžiaus, padarę nusikalstamas veikas**
(Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2015)

	005	**006**	**007**	**008**	**009**	**010**	**011**	**012**	**013**	**014**
Iš viso	**88**	**93**	**01**	**51**	**64**	**98**	**31**	**17**	**27**	**94**
Vaikinai	73	99	72	77	52	15	64	35	58	36
Merginos	15	4	29	4	12	3	**7**	2	9	8
Pagal amžių, metais										
iki 14	69	83	79	30	22	94	29	36	62	63
14–15	19	10	22	21	42	04	02	81	65	31

Antroje lentelėje matyti, kad 2014 m. pagal amžių iki 14 metų buvo padaryta perpus daugiau (263) nusikaltimų nei 14 - 15 metų amžiaus (131). Daugiausiai nusikalto vaikinai, tačiau pastebima, jog metams bėgant nusikaltimų buvo padaryta vis mažiau, 2014-ais metais buvo padaryta 594-iais nusikaltimais mažiau nei 2005 metais. Tačiau šiems asmenims netaikoma baudžiamoji atsakomybė pagal LR baudžiamuosius įstatymus.

Apibendrinant akcentuotina, jog nepilnamečių nusikalstamumas metams bėgant Lietuvoje vis mažėjo, tačiau tai išlieka viena iš svarbiausių problemų visuomenėje, kadangi nepilnamečių nusikalstamumo skaičiai vis dar išlieka labai dideli.

TYRIMO METODIKA

Tyrimo tipas ir jo pagrindimas. Tyrimo tikslui pasiekti pasirinktas kokybinis tyrimo tipas. „Kokybiniai tyrimai reiškia, kad duomenys renkami žodine forma, reiškiami teiginiais ar kategorijomis ir vertinami subjektyviai. Tokiu atveju pabrėžiamas aprašymas ar atskleidimas, o ne hipotezių tikrinimas ar teiginių aprobavimas“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 57). Kokybinis tyrimas pasirinktas siekiant atskleisti tyrimo dalyvių požiūrius apie tiriamąjį objektą, t.y. nepilnamečių nusikalstamą elgesį lemiančius socialinius veiksnius. Tyrimas atliktas 2015 m. kovo-spalio mėn.

Tyrimo dalyviai. Tyrimui atrinkti tiriamieji remiantis netikimybine, patogiąja atranka, naudojant šį atrankos metodą, „atrenkami lengviausiai prieinami generalinės aibės vienetai“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 101). Tyrimo dalyviais pasirinktos 4 Kolpingo kolegijoje Vaiko gerovės ir socialinės apsaugos studijų programoje studijuojančios merginos. Laikantis konfidencialumo principo, tyrimo dalyvių vardai pakeisti.

Duomenų rinkimo metodas. Duomenys buvo renkami naudojant nestruktūruotą interviu. Šis interviu pasireiškia tuo, jog tyrėjas turi iš anksto paruoštą atviro tipo klausimą. Anot Tidikio (2003), interviu tarp tyrimo dalyvio ir tyrėjo neturi nubrėžtų griežtų ribų, dėl to interviu metu tvyro jauki atmosfera, lengviau bendrauti. Tyrimo dalyvėms buvo užduotas vienas atviro tipo klausimas - kaip manai, kokie socialiniai veiksniai lemia nepilnamečių nusikalstamą elgesį? Vėliau sekė papildomi klausimai, leidžiantys praplėsti ar patikslinti tyrimo dalyvių sampratas ir požiūrius.

Duomenų analizės metodas. Pasirinktas duomenų analizės metodas - kokybinė turinio (angl. *content*) analizė - tai metodas, „kuriuo gilinamasi į objektą ir kontekstą, domintis panašumais bei skirtumais tarp kategorijų ar kodų“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 228). Atliekant kokybinę turinio analizę, buvo remiamasi pagrindiniais analizės žingsniais:

1. Informantų aprašų skaitymas ir esminių aspektų (žodžių, sakinių) išskyrimas.
2. Prasminių elementų nustatymas: kodų sujungimas į subkategorijas pagal prasminius vienetus.
3. Subkategorijų jungimas į kategorijas.
4. Kategorijų įtraukimas į tiriamo fenomeno kontekstą: turinio duomenų interpretavimas.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą, buvo remtasi Rupšienės (2001) apibūdintais tyrimo etikos principais: tyrime visi tyrimo dalyviai dalyvavo savanoriškai, jiems buvo paaiškinta tyrimo esmė ir užtikrintas konfidencialumas.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Tyrimo dalyvės išskyrė pagrindinius socialinius veiksnius, kurie skatina paauglius nusikalsti. Pagal tyrimo dalyves, prastos gyvenimo sąlygos šeimoje, netinkamas tėvų ir vaikų bendravimas šeimoje, netinkamas šeimos nario pavyzdys skatina nepilnamečius nusikalsti.

Šeimose, kuriuose vaikas jaučiasi nereikalingas, yra skriaudžiamas arba nuolat mato konfliktus, būdingas smurtas, alkoholis, skyrybos. Tokiose šeimose daug pykčio. Johnson (2001) teigia, kad ankstyvi žmogaus išgyvenimai nulemia vėlesnius žmogaus jausmus, veiksmus, mąstymo būdą, todėl nepilnamečiai, augantys tokiose šeimose, kuriose vyrauja prastos gyvenimo sąlygos, gali pradėti elgtis nusikalstamai. Tyrimas leido atskleisti, kas yra prastos gyvenimo šeimoje sąlygos. Tad pirmoji išskirta kategorija – gyvenimo šeimoje sąlygos, galinčios lemti nepilnamečio nusikalstamą elgesį (žr. 3 lentelę).

3 lentelė **Kategorija. Gyvenimo šeimoje sąlygos, galinčios lemti nepilnamečio nusikalstamą veiklą**

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Lėšų šeimoje trūkumas	<…> šeimai trūksta lėšų pragyventi dėl tam tikrų priežasčių (Ona 20). <…> ne visos šeimos gali sau leisti mokėti pinigus už vaiko užimtumą, jeigu jiems trūksta maistui <…> (Lina 21). <...> trūksta šeimai pajamų, todėl jie negali vaikams nupirkti madingų rūbų, priemonių ugdymui, higienos reikmenų (Rusnė 21).
Tėvų nepriežiūra	Tėvų nepriežiūra: leidžia vaikams elgtis, kaip jie nori, nesistengia jų sudrausminti, taisyklių nebuvimas, kada turi grįžti namo, ką turi padaryti (Ona 20). Vaikai vėliu paros metu vaikšto vieni gatvėmis be tėvų priežiūros (Elena 20). Tėvų nesidomėjimas kaip vaikui sekasi (Rusnė 21).
Nepilnamečio vaiko gyvenimas tik su vienu iš tėvų	Vyriško pavyzdžio neturėjimas paaugliui (Rusnė 21). Dėmesio ir priežiūros trūkumas vaikui (Lina 21). Nepilna ir nedarni šeima skatina nepalankų asmenybės formavimą paaugliui (Elena 20).

Pirmoji kategorija apibrėžia, kokios yra prastos gyvenimo sąlygos šeimoje ir kaip netinkamos sąlygos skatina nepilnamečius nusikalsti.

Lėšų trūkumas šeimoje vaikui nesuteikia gauti tai, ko jis nori arba ko jam reikia, pvz., kompiuterio, naujo rūbo, lankyti vieną ar kitą užsiėmimą. Nepilnametis vaikas, negaudamas to, ko jis nori ar jam reikia, pradeda atsiriboti nuo tėvų, pykti ir ieškoti, iš kur galėtų gauti pinigų, tada gali prasidėti nusikalstamos veikos, kurios su metais gali vis dažnėti ir sunkėti.

Tėvų nepriežiūra - tai dar viena labai svarbi priežastis, kodėl nepilnametis pradeda nusikalsti. Kur yra tėvų nepriežiūra, ten atsiranda didelis laisvo laiko buvimas, taisyklių nepaisymas, svaigalų naudojimas, bendravimas ir elgesys atsiranda toks, koks patinka pačiam vaikui. Jis tampa pats už save atsakingas vien dėl to, kad tėvai tinkamai jo neprižiūri.

Neprižiūrimas vaikas elgiasi taip, kaip jam tuo metu atrodo geriausiai ir tinkamiausiai. Kiekvienam vaikui reikia dėmesio, todėl jis bando atkreipti tėvų dėmesį bet kokiu būdu.

Nepilnametis, gyvendamas tik su mama, negauna vyriško pavyzdžio. Mama gali nespėti pakankamai laiko praleisti su vaiku, pasidomėti apie jį, todėl vaikas jaučiasi vienišas, piktas ir bando susirasti draugų, kurie domėtųsi juo, kaip jam sekasi ir kaip jis jaučiasi.

Kitas tyrimo dalyvių išskirtas socialinis veiksnys, galintis daryti įtaką nepilnamečio nusikalstamam elgesiui, yra netinkamas tėvų ir vaikų bendravimas šeimoje (žr. 4 lentelę).

4 lentelė **Kategorija. Tėvų ir vaikų bendravimas šeimoje, galintis lemti nepilnamečio nusikalstamą veiklą**

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Tėvų dėmesio neskyrimas vaikui	<..> šeima per mažai rodydama dėmesio savo vaikui skatina jam pačiam susirasti veiklos ir paauglys, būdamas smalsus, bando išbandyti viską, nepagalvojęs apie pasekmes, įsivelia į nusikalstamąją veiklą (Lina 21). <…> laiko neradimas savo vaikui/ paaugliui <…> (Ona 20). Dėmesio trūkumas iš šeimos narių paaugliui - vaikui (Elena 20).
Tėvų smurtas prieš vaikus	Taip pat tėvų smurtas prieš vaikus <…> ugdo vaiko agresiją, nepasitikėjimą, baimę <…> (Lina 21). Paauglys linksta smarkiai į nusikalstamumą, jei jis šeimoje patyrė fizinį, psichologinį smurtą ar buvo išnaudojamas (Ona 20).
Tėvų smurtas prieš kitą šeimos narį	<…> tėvų smurtas prieš vaikus ar kitą šeimos narį ugdo vaiko agresiją, nepasitikėjimą, baimę, gėdą, nusivylimą, psichologinius sunkumus (Lina 21). Paauglys, kuris yra matęs, kaip tėtis muša savo mamą, būna agresyvesnis ir jis gali mušti klasės draugus (Rusnė 21).
Retas tarpusavio bendravimas šeimoje	<…> retai su jais bendrauja <…> (Lina 21). Šeimos narių nebendravimas vienas su kitų (Ona 20).
Pykčiai ir konfliktai šeimoje	Pykčiai ir konfliktai šeimoje tarp tėvų, vaikų (Ona 20). <....> konfliktai kyla, kada šeima gauna socialinę pašalpą ir vartoja alkoholį (Rusnė 21).
Per didelis tėvų užimtumas	<…> darbas tėvams kartais būna svarbiau nei vaikas<…> (Lina 21). Tėvai dirba 14 valandų per parą ir vaikui laiko nebėra (Rusnė 21).
Tėvų nemokėjimas priimti kritikos	Tėvai neklauso mokytojų pastabų dėl vaiko auklėjimo (Elena 20). Tėvai mato savo atžalą patį geriausią ir neklauso kaimynų skundų dėl paauglio elgesio (Elena 20).

Antroji kategorija apibūdina, koks netinkamas tėvų ir vaikų bendravimas šeimoje gali lemti nepilnamečių vaikų nusikalstamą elgesį.

Smurtas šeimoje - tai netinkamas bendravimas šeimoje, kuris ugdo vaiko agresiją, nepasitikėjimą savimi, pyktį, baimę ir kitus psichologinius sunkumus, kurie skatina jį nusikalsti. Nepilnametis, patirdamas ar matydamas smurtą iš suaugusiųjų, pats galvoja, kad suaugę tinkamai elgiasi ir kad jam galima taip elgtis su kitais. Tačiau vaikas nesupranta, kad smurto naudojimas prieš kitus asmenis yra nusikalstama veikla, kuris su laiku gali tik augti. Psichologinis smurtas dar labiau skatina vaiką nusikalsti, nes jis jaučiasi žeminamas prieš kitus, todėl jis, priešindamasis žeminimui, pradeda elgtis agresyviai, nori atkreipti į save dėmesį, kad jis yra geresnis nei apie jį kalbama. Tačiau autorius Allwood ir Widom (2013) teigia, kad žiaurus fizinis elgesys su vaikais vaikystėje neturi priežasties paaugusiam vaikui naudoti smurtą nusikaltimų darymui ateityje. Taip pat McCord (1991), atlikęs tyrimą, pastebėjo, kad didesnė tikimybė vaikui tapti smurtautoju yra ne tada, kai su juo žiauriai elgiamasi ir smurtaujama prieš jį, o kai vaikai yra tėvų atstumiami.

Kai tėvų užimtumas labai didelis ir jie neskiria savo vaikams pakankamai dėmesio, vaikai jaučiasi atstumti, tėvai su jais mažai bendrauja ir vaikai susiranda, kas jiems galėtų skirti daugiau dėmesio, pvz., bendraamžiai ar vyresni paaugliai, su kuriais vaikui būna smagu, jis net nepajunta, kaip pradeda daryti nusikalstamas veikas bendraamžių pastūmėtas.

Įvairūs Vakarų autoriai (Kriminologija. 1994) išskiria konkrečius veiksnius, galinčius įtakoti nusikalsti linkusio nepilnamečio formavimąsi: šeimų struktūros trūkumai, dirbančių motinų problema; nedarnumas (asocialumas), alkoholio ir narkotikų vartojimas, šeimos narių nusikaltimų darymas ; smurtas šeimoje prieš vaikus; nuolatiniai tėvų nesutarimai ir konfliktai, emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nepastovumas ir emocinė deprivacija, įvairios auklėjimo klaidos. Tai gali lemti nepilnamečio vaiko nusikalstamą elgesį, nes kiekvienas netinkamas tėvų pavyzdys skatina vaiką nusikalsti.

Kitas tyrimo dalyvių išskirtas socialinis veiksnys, galintis lemti nepilnamečių nusikalstamą elgesį, yra netinkamas šeimos nario pavyzdys (žr. 5 lentelę).

5 lentelė **Kategorija. Šeimos nario pavyzdys, galintis lemti nepilnamečio nusikalstamą veiklą**

Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Netinkamas tėvų auklėjimas	Netinkamas tėvų auklėjimas nuo vaikystės skatina vaiką nusikalsti (Ona 20). Tėvai <..> jei tave darželyje pastūmė - stumk atgal, tai skatina vaiko agresiją (Elena 20)
Tėvų priklausomybės	Tėvų priklausomybės nuo alkoholio, narkotikų skatina lėšų stygių, nedarbą (Lina 21). Tėtis ar mama visus uždirbtus pinigus pralaimi žaisdamas azartinius žaidimus, tada atsiranda pinigų stoka (Rusnė 21).
Netinkamas nusikaltusio šeimos nario pavyzdys	Paauglių nusikalstamumui turi didelę įtaką ir šeimos praeitis, jei šeimoje yra žmogus, kuris buvo nusikaltęs ar vis dar nusikalsta, tai skatina paauglį nusikalsti, nes jis tada nepriklausomas, gali elgtis kaip nori, o paauglys to labai nori (Elena 21). Paauglys turėtų kuo mažiau bendraut su žmogumi, kuris vis nusikalsta, nes tada paauglys ir nori nusikalsti dėl geresnio gyvenimo (Rusnė 21).

Išskirti trys pagrindiniai netinkamo šeimos nario elgesio vaikui pavyzdžiai. Tai yra netinkamas tėvų auklėjimas, tėvų priklausomybės ir nusikaltusio šeimos nario pavyzdys vaikui.

Nepilnamečiai gali nusikalsti, nes tėvai tinkamai jų neauklėja nuo mažens, tada vaikai gali susidurti su sunkumais, nemokėti bendrauti su vyresniais, pripažinti savo klaidų, atsiprašyti. Nepilnamečiui nėra paaiškinta, kaip galima elgtis vienoje ar kitoje situacijoje, o kaip negalima.

Tėvų priklausomybės gali skatinti lėšų stygių šeimoje, pykčius, konfliktus, vaikas jaučia pyktį tėvams ir nori keisti savo gyvenimą, kad turėtų pinigų, gali pradėti vogti ir daryti kitą nusikalstamą veiklą.

Nepajėgdami patys išspręsti kylančių problemų šeimoje ar draugų tarpe ir stokojantys suaugusiųjų dėmesio, vaikai neretai patys ieško išeities ir nusiraminimo alkoholyje bei narkotikuose, nuo kurių dažniausiai tampa priklausomi. Šios priklausomybės labai dažnai tampa jaunų žmonių agresyvaus, nusikalstamo elgesio priežastimi (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija, 2000). Todėl numatant nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones, ypač svarbu atkreipti dėmesį į šią aplinkybę, taip pat numatant svaigiųjų medžiagų vartojimo atvejų prevencijos priemones vaikų ir paauglių tarpe.

IŠVADOS

1. Išanalizavus nepilnamečių nusikalstamumo situaciją Lietuvoje, pastebėta, jog vis dažniau nusikalsta jaunesni nepilnamečiai, ir jų padarytų nusikaltimų pobūdis vis sunkėja. Nors per dešimtmetį bendras nepilnamečių nusikaltimo skaičius Lietuvoje sumažėjo beveik perpus, tačiau vis tiek šis skaičius išlieka didelis.
2. Tyrimas atskleidė šiuos pagrindinius nepilnamečių nusikalstamą elgesį lemiančius socialinius veiksnius: netinkamas bendravimas šeimoje, netinkami elgesio pavyzdžiai, prastos gyvenimo sąlygos šeimoje. Identifikuota, kad nepilnamečių nusikalstamą elgesį lemia jo šeimoje vykstantys netinkami procesai: šeimos lėšų trūkumas, tėvų nepriežiūra, paauglio gyvenimas tik su vienu iš tėvų (ypač su mama), tėvų dėmesio nepakankamas skyrimas vaikui, tėvų smurtas prieš vaikus, tėvų smurtas prieš kitą šeimos narį, retas tarpusavio bendravimas šeimoje, pykčiai ir konfliktai šeimoje, per didelis tėvų užimtumas, tėvų nemokėjimas priimti kritikos, netinkamas tėvų auklėjimas, tėvų priklausomybės, netinkamas nusikaltusio šeimos nario pavyzdys vaikui.

LITERATŪRA

1. Allwood, M. A., Widom, C. S. (2013). Child abuse and neglect, development role attainment and adult arrests. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(4), p. 551-578.
2. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija.* Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda.
3. *Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos* (2015). Žiūrėta 2015-05-03 iš internetinio tinklapio: http://osp.stat.gov.lt/lietuvos-vaikai.
4. Johnson, L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
5. *Kriminologija*. (1994). Vilnius: LTU.
6. McCord, J. (1991). *Family Relationships, Juvenile Delinquency, And Adult Criminality. Criminology*.
7. Nurmi, J. E. (1993). Adolescent Development in an Age-Graded Context: The Role of Personal Beliefs, Goals and Strategies in the Tackling of Developmental Tasks and Standards. *International Journal of Behavioral Development*, 16(2), p. 169–189.
8. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: metodinė medžiaga.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
9. Sakalauskas, G. (2001). *Jaunimo baudžiamoji atsakomybė užsienio šalyse*. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius.
10. Sniečkutė, M. (2000). *Nepilnamečių nusikalstamumas ir šeima*. Magistro darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
11. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
12. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. (2000). Vilnius: NPLC.

SOCIAL FACTORS WHICH DERTERMINE JUVENILE CRIMINAL ACTIONS

NERINGA PEČIULYTĖ

Kolping University of Applied Sciences

Consultant: lect. R. Bagdonaitė-Stelmokienė, social work master, doct. of education sciences

SUMMARY

The qualitative research results, conducted on March – October of 2015, are presented in the article. The research was used to identify the main social factors which determine young people criminal action.Juvenile criminals are very actual society problem. The number of crimes remains very big. About this situation are lots of discussions. But in discussions are mentioned only facts and numbers. Everybody forgot social factors which can determine young people's crimes.Object of the research - social factors which determine juvenile criminal actions.The aim of the article – to describe the social factors which determine juvenile's criminal actions.Research methods: analysis of scientific literature, non-structured interview for data collection, qualitative content analysis for the analysis of qualitative data. Research participants: four students from Child welfare and social security study programme of Kolping university of Applied Sciences. The name of research participants are changed according to the confidentiality.After analysis of juvenile criminal situation in Lithuania, it is noticed that year after year younger under-age people becomes criminal and the crimes are harder. In one decade (2005 – 2015) common crimes number becomes lower almost a half but still the number of under-age people's crimes stays too big. After qualitative results analysis it is noticed that the main social factors which can determine the young people's crimes are poor living conditions in their families, inappropriate communication between parents and their children and bad sample by family.

LIETUVOS FARMACIJOS STUDENTŲ POŽIŪRIS Į APITERAPIJOS NAUDOJIMĄ GYDYMUI IR LIGŲ PROFILAKTIKOS TIKSLAIS

DOVILĖ STANKUTĖ
Kauno kolegija

Konsultantės: J.Daukšienė, R. Gaurylienė

ANOTACIJA

Apiterapija tradicinėje medicinoje yra naudojama istoriškai visame pasaulyje ligų prevencijos ir gydymo tikslais. Papildoma medicinos praktika, kuri apima naudojimą, kai kuriuos tradicinius augalus, mineralinių ar gyvūninės rūšies medžiagų, yra dažnai aptariama su farmacijos specialistais, nes šie produktai yra dažnai parduodami vaistinėse, kaip maisto papildai. Šis tyrimas yra skirtas nustatyti požiūrį, žinias ir praktiką apie apiterapiją tarp farmacijos studentų (Farmacijos magistras),kurie jau turi farmacijos specialisto diplomą ir turi nuo 1 iki 20 metų praktikos dirbant bendruomenės vaistinėje, kaip vaistininko padėjėju. Respondentų bendra nuomonė, kad naudoti bičių produktus yra dalis tradicinės medicinos.

ĮVADAS

Apiterapija (lot. apis - bitė) yra įvairių produktų naudojimas, tokių kaip medus, žiedadulkės, bičių pikis, bičių pienelis ir bičių nuodai, ligų profilaktikos arba gydymo tikslais[1].

Anksčiau, apiterapijos produktai buvo naudojami, kaip natūrali gynimosi priemonė, dėl sveikatos palaikymo. Daugelyje šalių bičių produktai yra dalis tradicinės medicinos. Apiterapijos šaknys gali būti senovės Egiptas, daugiau nei prieš 6000 metų. Senovės graikai ir romėnai taip pat naudojosi bičių produktais medicininiams tikslams. Taip pat įrodyta, kad medus buvo dalis tradicinės kinų medicinos[1-4].

Lietuva turi labai senas bitininkystės tradicijas, šimtmečius bičių produktai buvo naudojami liaudies medicinoje gydant žaizdas, kosulį, opas, tuberkuliozę ir kitas ligas. Moksliniai tyrimai apie apiterapiją Lietuvoje pradėti daugiau nei prieš 50 metų, kai šviežias bičių pienelis buvo naudojamas kardiologijos skyriaus pacientams kenčiantiems nuo širdies ir kraujagyslių ligų [2,5]. 1991 m. spalį Kaune buvo įkurta Lietuvos apiterapeutų asociacija (LAA). Ji vienija gydytojus, farmacininkus, kitus specialistus, tiriančius bičių produktų ir iš jų pagamintų preparatų poveikį sveikatai, įmones – vaistų ir sveikatinimo priemonių gamintojas, perdirbančias bičių produktus, siekiant priartinti juos prie vartotojo [6].

Besikeičiant vaistininko vaidmeniui skatinama diskutuoti su pacientu ne tik apie teisingą vaistų vartojimą, bet ir apie ligų prevenciją visuomenės sveikatos klausimais [7,8].

Šio tyrimo tikslas buvo ištirti žinias, požiūrį ir praktiką apie apiterapiją, naudojamą ligų profilaktikos ir gydymo tikslais tarp farmacijos studentų, kurie jau dirba 1-20 metų bendruomenės vaistinėse, kaip vaistininko padėjėjai.

Metodai

1.Nustatymas ir atranka

Šis tyrimas buvo atliktas tarp besimokančių farmacijos studentų Lietuvos Sveikatos mokslų universitete (LSMU), siekiančių magistro diplomo. Visi dalyviai, žinoma, jau turi profesinio bakalauro laipsnį, kaip farmacijos specialistai ir dauguma jų turi praktikos nuo 1 iki 20 metų bendruomenės vaistinėse, kaip vaistininko padėjėjai. Lietuvos vaistinėse vaistininko padėjėjas (farmakotechnikas) turi teisę verstis vaistininko padėjėjo (farmakotechniko) praktika vaistinėje

nuo vaistininko padėjėjo (farmakotechniko) įrašymo į Vaistininko padėjėjų (farmakotechnikų) sąrašą dienos. Į Vaistininko padėjėjų (farmakotechnikų) sąrašą įrašoma Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos sprendimu [9].

2. Duomenų rinkimas

Anketos buvo platinamos per 2014-2015 mokslo metus tarp Lietuvos Sveikatos mokslo universiteto išlyginamųjų farmacijos studijų specialistų nuo 1 iki 3 kurso. Anketos buvo platinamos kiekvienam studentui su raštiško sutikimo forma paaiškinant apklausos tikslą ir informuojant apie konfidencialumą. Anketos užpildymo trukmė buvo nuo 10 iki 20 minučių kiekvienam dalyviui. Visos užpildytos anketos buvo surinktos grupės lyderių-seniūnų ir grįžo pas tyrėjus. Grįžtamoji klausimyno norma buvo daugiau nei 90%.

3. Klausimyno struktūra

Klausimynas buvo sudarytas iš 8 skyrių. 1 skyrių sudarė klausimai apie bendrąjį apiterapijos požiūrį ir informacijos šaltinius siekiant išsiaiškint bičių produktų naudą sveikatai. 2-6 skyriuose buvo suformuluoti klausimai apie medaus, žiedadulkių, bičių duonos, propolio, bičių pienelio, bičių nuodų naudojimą gydymui ir profilaktikos tikslams. 7 skyrių sudarė klausimai skirti išsiaiškinti požiūrį į apiterapijos saugos klausimus. Paskutiniame skyriuje buvo bendrieji klausimai (lytis, amžius, gyvenamoji vieta, darbo patirtis ir kita). Dauguma klausimų buvo uždari su galimais atsakymo variantais siūlant pasirinkti tinkamiausią ir pažymėti varnele. Likerto skalė buvo naudojama įvertinti bendrą požiūrį į apiterapiją tarp respondentų, ligų prevencijos ir gydymo tikslais, naudojant skirtingus bičių produktus.

4. Duomenų analizė

SPSS (versija 22.0) buvo naudojama duomenų analizei. Buvo naudojama Likerto skalė, kurios reikšmės buvo: 5-visiškai sutinku, 4-sutinku, 3-iš dalies sutinku, 2-nesutinku, 1-visiškai nesutinku.

Lentelė 1. **Socialiniai ir demografiniai bruožai respondentų.(n-respondentų skaičius)**

Demografiniai	n(%)
Studijų metai	
Pirmieji metai	23 (31.9)
Antrieji metai	23 (31.9)
Treti metai	26 (36.2)
Lytis	
Vyras	10 (13.9)
Moteris	62(86.1)
Amžiaus grupė	
≤22	14 (19.4)
22-26	38 (52.8)
27-32	3 (4.2)
≥33	17 (23.6)
Gimimo vieta	
Didmiestis	47 (65.3)
Miestas	19 (26.4)
Kaimas	6 (8.3)
Darbo vieta	
Didmiestis	62 (13.9)
Miestas	10 (86.1)
Kaimas	0 (0)
Darbo patirtis dirbant bendruomenės vaisinėse	
≤1 metai	18 (25.0)
1-4 metai	34 (47.2)

≥5 metai	17 (23.6)
Neturiu patirties	3 (4.2)
Patirtis ir lūkesčiai jeigu tarp šeimos narių yra bitininkų	
Būvimas bitininkais tarp tėvų	
Taip	5 (6.9)
Ne	66 (91.7)
Nežinau	1(1.4)
Būvimas bitininkais tarp senelių	
Taip	15(20.8)
Ne	50(69.5)
Nežinau	7 (9.7)
Noras, kad vaikai būtų bitininkais	
Taip	9(12.5)
Ne	41(56.9)
Nežinau	22(30.6)

Rezultatai

1. Apiterapijos suvokimas ir naudojimas

Visi 72 (100%) respondentų nurodė, kad jie naudoja ir žino bent vieną iš bičių produktą. Medus buvo labiausiai populiarus pasirinkimas visų rodiklių ("Aš žinau"; "Aš naudoju pats ir skatinu savo šeimos narius naudoti gydymo tikslais"; "Aš naudoju pats ir skatinu savo šeimos narius naudoti ligų prevencijai", "Aš rekomenduoju vaistinės pacientų gydymui "," Aš rekomenduoju vaistinės pacientų ligų prevencijai").

2. Požiūris į apiterapiją

Lentelė 1. **Apiterapija - tradicinės medicinos dalis**

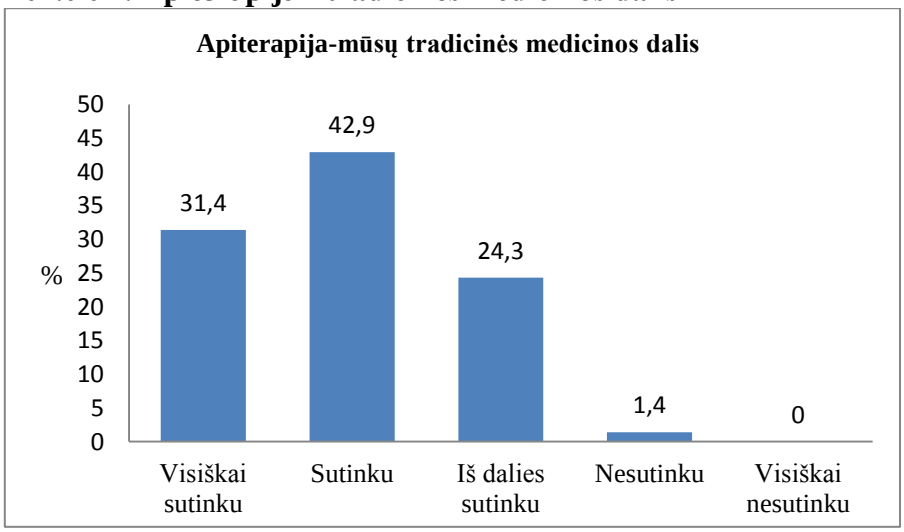

Lentelė 2. **Farmacijos specialistas - apiterapijos ekspertas**

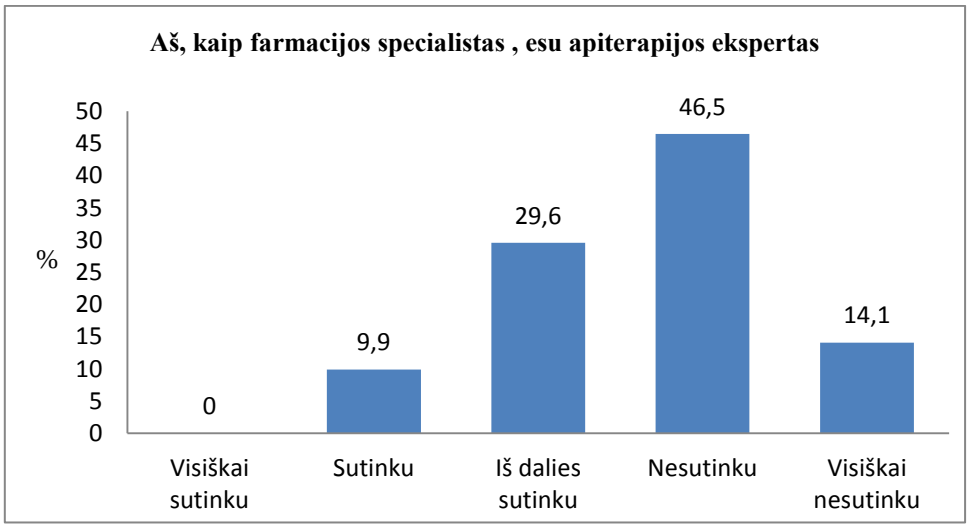

Dauguma respondentų mano, kad apiterapija yra tradicinės medicinos dalis. Didžioji dalis respondentų mano, kad farmacijos specialistas turi turėti pakankamai žinių apie apiterapiją, bet tik 10% patvirtino, kad yra apiterapijos ekspertai. Statistinė analizė parodė, kad labiau pasitikintys savo apiterapijos žiniomis yra tie, kurie turi daugiau nei 5 metų darbo patirtį ir taip pat tiems, kurie turi bitininkus tarp jų tėvų ar senelių.

3. Informacijos šaltiniai

Lentelė 3. **Informacijos šaltiniai**

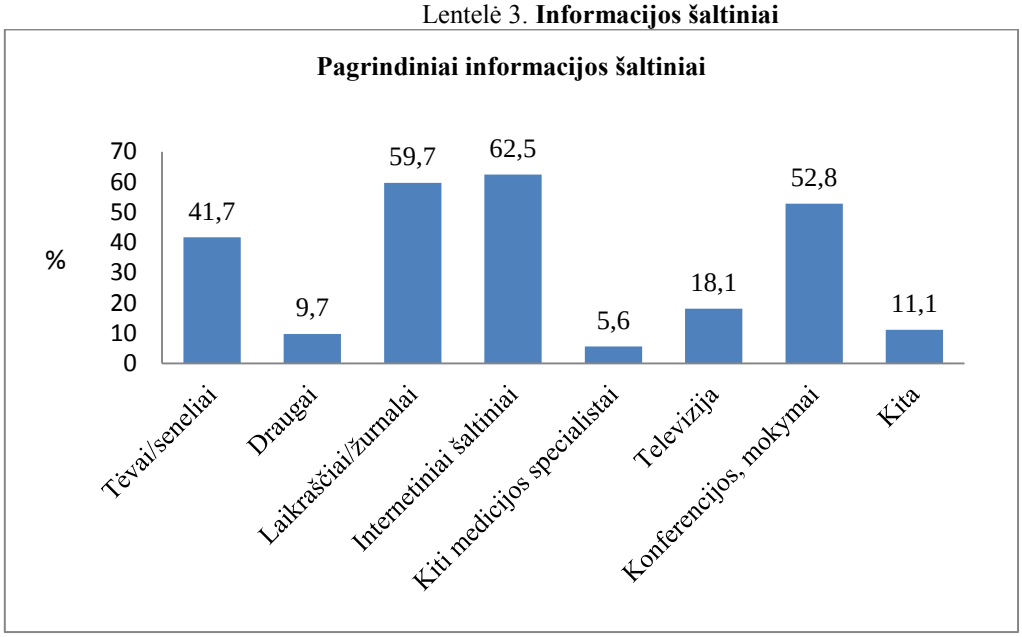

Lentelė 4. **Bičių produktų panaudojimas sveikatinimui**

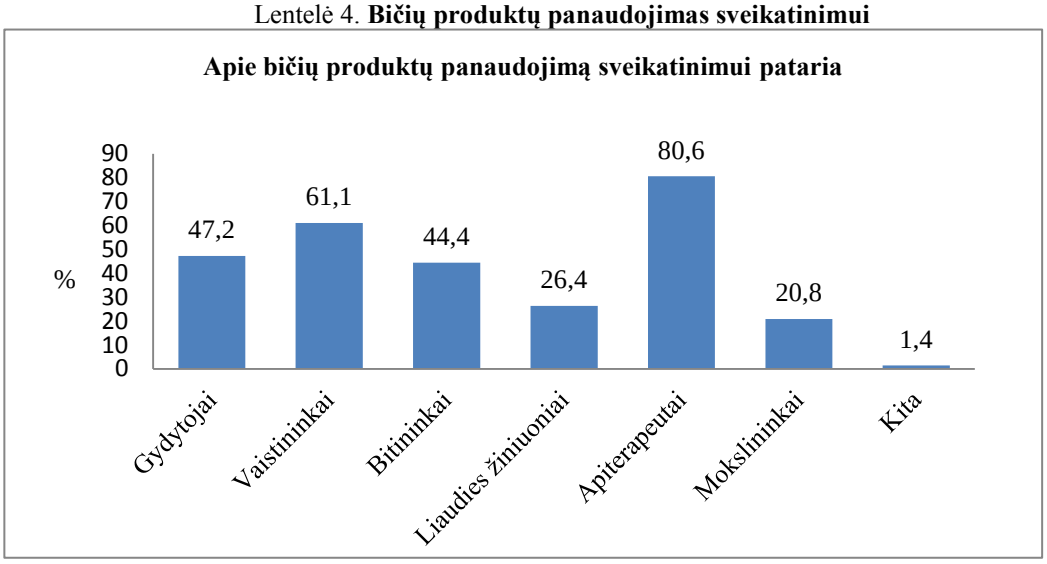

3 lentelėje pateikti svarbiausi informacijos šaltiniai apie apiterapiją. Pagrindiniai šaltiniai buvo internetas (62,2%), žurnalai(59,7%) ir formalios paskaitos tęstiniam mokymui (52,8%). Respondentai išreiškė nuomonę, kad teikti informaciją apie apiterapiją turėtų vaistininkai (61,1%) ir gydytojai (47,2%)

4. Žinios ir naudojimas bičių produktų ligų prevencijai

Lentelė 5. **Žinios ir naudojimas bičių produktų ligų prevencijai**

Prevencija	Medus	Propolis	Bičių pienelis	Bičių pienelis ir žiedadulkės	Bičių nuodai
Imunitetui stiprinti	3,86*	3,54	3,46	3,48	2,01
Kvėpavimo takų ligos	3,57	3,42	3,16	3,2	1,98
Širdies ir kraujagyslių ligos	2,02	2,2	2,4	2,28	1,66
Vėžinių susirgimu	1,9	2,1	2,03	2,03	1,71
Endokrininės sistemos ligos	1,82	1,93	2,1	2,14	1,68
Alerginių susirgimų	1,36	1,68	1,73	1,6	1,55
Odos senėjimo	2,54	2,51	2,42	2,27	1,57
Anemija	1,98	2,11	2,2	2,18	1,55
Reprodukcinės sveikatos stiprinimui	2,25	2,12	2,24	3	1,55
Darbingumo, mokymosi efektyvumo didinimui	2,64	2,48	2,48	2,34	1,61

„Stiprinti imuninę sistemą“ ir „Kvėpavimo takų infekcijų ligų profilaktikai“ buvo įvertinti vidurkio indeksu 3, tai reiškia, kad dauguma dalyvių mano, kad tai veiksminga šiam tikslui.

Bičių žiedadulkės taip pat gavo aukštą kaupiamąjį indeksą 3 gerinant vyrų ir moterų vaisingumą.

Respondentai neturi daug žinių ir patirties apie bičių produktų naudojimą tokiose prevencinėse srityse, kaip širdies ir kraujagyslių ligos, vėžys, endokrininės sistemos ligos.

Dėl odos senėjimo prevencijos, tik apie 20% respondentų visiškai sutinka ir apie 30% sutinka, kad bičių produktai gali būti naudingi.

5. Žinios ir naudojimas bičių produktų gydymo tikslais

Lentelė 6. **Žinios ir naudojimas bičių produktų gydymo tikslais**

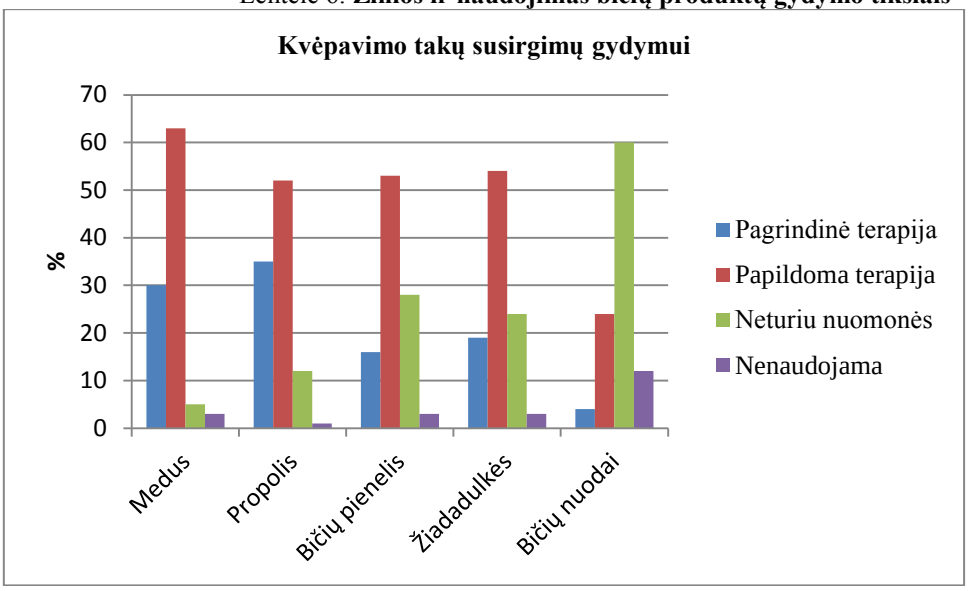

Lentelės duomenys parodo, kad bičių produktai tokie, kaip medus, bičių pikis, bičių pienelis ir bičių duona yra plačiai naudojami ir rekomenduojami vaistinės pacientams. Pagrindinė nuoroda kvėpavimo takų infekcijoms: kas trečias respondentas naudotų ir rekomenduotų į vaistinę atėjusiam pacientui medaus ir propolio produktus, kaip pagrindinį gydymą.

6. Saugumas naudojant bičių produktus

Lentelė 7. **Saugumas naudojant bičių produktus**

	(%)
Kam nerekomenduojama vartoti bičių produktų?	
Nėsčiosioms	61,1
Vaikams iki 3 metų	62,5
Paaugliams	18,1
Vėžiu sergantiems	15,3
Alergiškiems	90,3
≥65 metų	1,4
Kita	4,2
Kokie galimi nepageidaujami poveikiai vartojant bičių produktus?	
Alergija	97,2
Kraujavimas	2,8
Galvos skausmas	13,9
Staigus svorio kritimas	1,4
Pykinimas, vėmimas	45,8
Regėjimo sutrikimai	0,0
Kita	0,0

7 lentelėje pateigti rezultatai, kurie parodo, kokią nuomonę apklaustieji respondentai turi apie bičių produktų nepageidaujamą poveikį ir kokioms žmonių grupėms geriau nevartoti bičių

produktų. Net 61,1% apklaustųjų nerekomenduotų vartoti bičių produktų nėščiosioms, taip pat 62,5% vaikams iki 3 metų ir svarbiausia net 90,3% nerekomenduotų alergiškiems žmonėms. 97,2% respondentų sutiko, kad bičių produktai gali sukelti alergiją ir 45,8% sutiko, kad gali pasireikšti pykinimas arba vėmimas.

IŠVADOS

Lietuvoje farmacijos studentai linkę domėtis bičių produktų naudojimu ligų prevencijos ir gydymo tikslams. Jie savarankiškai naudoja ir informuoja apie apiterapijos produktus, kurie yra dalis tradicinės medicinos Lietuvoje. Pagrindinė bičių produktų naudojimo sritis buvo imuninei sistemai stiprinti ir kvėpavimo takų ligoms gydyti.

LITERATŪRA

1. Cherbuliez, T. 2013. *Apitherapy – The Use of Honeybee Products***.** In: Grassberger M, ed. by. Biotherapy - History, Principles and practices. 1st ed. London: Springer.
2. Baltuskevicius, A.2003. *Bičių produktai – žmonių sveikatai*. Monografija. Kaunas.
3. Hellner, M., Winter, D., Münstedt, K. 2008. Apitherapy: *Usage and Experience in German Beekeepers*. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine. 2008;5(4):475-479.
4. Zhu, F., Wongsiri, S.A. 2011. *Brief Introduction to Apitherapy Health Care***.** Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine 2011;6(3): 303-312.
5. Trumbeckaitė, S., Rimkus, P., Baltuškevičius, A.2014. *Apitherapy in Lithuania: history, present and perspectives.* Proceedings of the First Congress of the International Federation of Apitherapy and the VII-th. Congress of the Romanian Apitherapy Society : 17-21 October, 2014, Brasov, Romania, p. 78-79, no. 22.
6. Skirkevičius, A. 2011. *Paminėtas Lietuvos apiterapeutų asociacijos dvidešimtmetis. [žiūrėta 2015-11-08]* Prieiga per internetą: http://www.bitininkusajunga.lt/lt/Konferencijos_pasitarimai/Apiterapija_ir_Bitininkyste_2011/
7. FIP. 2006. *Statement of Policy the Role of Pharmacist in the Prevention and Treatment of Chronic Disease.* Hague, 2006
8. WHO. 2006. *Developing pharmacy practice A focus on patient care.* Geneva; 2006.
9. Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymas.2006. Nr. X-709

KNOWLEDGE, ATTITUDES AND USAGE OF APITHERAPY FOR DISEASE PREVENTION AND TREATMENT AMONG UNDERGRADUATE PHARMACY STUDENTS

DOVILĖ STANKUTĖ

Kaunas University of Applied Sciences

Consultant: J. Daukšienė, R. Gaurylienė

SUMMARY

Traditional medicine therapies are historically used worldwide for disease prevention and treatment purposes. Complementary medicine practices which incorporate use of some traditional herbal, mineral or animal kind substances very often are discussed with pharmacy professionals because these products are often sold in pharmacies as dietary supplements. This study is aimed to determine the attitude, knowledge and practices of apitherapy among under graduated pharmacy students (Master of Pharmacy) who has already a pharmacy technician diploma and from 1 to 20 years practice working at community pharmacy as pharmacy assistants. Respondents shared opinion that use of bee product is part of traditional medicine.

MOTINOS IR VAIKO POREIKIŲ TENKINIMAS, TEIKIANT SOCIALINES PASLAUGAS KRIZIŲ CENTRE

ASTA TAMULAITIENĖ
Kolpingo kolegija

Konsultantė: dr. Vida Lukamskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariamas šeimų, esančių krizinėse situacijose poreikių tenkinimas, teikiant socialines paslaugas Krizių centre. Pristatomi 2015 m. pavasarį atlikto kokybinio tyrimo rezultatai, kuriuo buvo siekiama atskleisti kaip teikiamos socialinės paslaugos tenkina motinos ir vaiko poreikius. Tyrimo rezultatai yra reikšmingi krizių centruose dirbantiems socialiniams darbuotojams, kadangi svarbu įvertinti kaip teikiamos socialinės paslaugos atitinka vaiko ir motinos poreikius, kokią reikšmę socialinių paslaugų teikimas turi šeimos tolimesnei ateičiai. Tyrimu nustatyta, kad saugumas motinai ir vaikui reiškia ne tik fizinį šeimos saugumą, bet ir psichologinį saugumą, t.y. galimybių normaliam šeimos funkcionavimui, poreikių tenkinimui sudarymą.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Socialinės rizikos šeimos dažnai patiria įvairias krizes, kuomet reikalinga intensyvi ir kompleksinė pagalba. 2013 metais Lietuvoje buvo 10235 socialinės rizikos šeimos, tuo tarpu 2006 metais – 13361 socialinės rizikos šeima. Statistikos departamento (2015) duomenimis, šiuo metu laikino apgyvendinimo įstaigose Krizių centruose motinoms su vaikais yra 708 vietos, skirtos motinoms su vaikais, kurios dėl tam tikrų aplinkybių negali gyventi savo namuose, pavyzdžiui dėl artimųjų smurto.

Socialinis darbas su šeimomis, išgyvenančiomis krizę šiuo metu yra valstybės prioritetas, siekiant užtikrinti vaikų socialinę gerovę, teises, sudaryti sąlygas pozityviai vaiko socializacijai, todėl įvertinti kaip teikiamos paslaugos atitinka šeimų poreikius yra labai svarbu.

Gvaldaitė ir Švedaitė (2005) teigia, jog yra labai svarbu mūsų visuomenėje nusistatyti socialinės rizikos šeimos statusą, kokiais kriterijais remiantis nustatyta, kad šie asmenys tampa socialinio darbuotojo klientais, ir kokios socialinio darbuotojo atliekamos funkcijos, teikiamos paslaugos, kokie darbo metodai taikomi dirbant su šia grupe? Šiuo atveju kalbama apie šeimas, išgyvenančias krizes: tai tokios šeimos, kur vaikas yra išnaudojamas, tėvai turi įvairaus pobūdžio sutrikimus arba šeimoje stokojama gerų adaptacinių įgūdžių. Savaime suprantama, jog tokiose šeimose vaiko socialinė ir psichologinė raida yra sutrikdoma, o į specialistus tokie tėvai kreipiasi gana retai. Dėl priklausomybių problemų ir įgūdžių stokos, dažnas nepriteklius tokiose šeimose, todėl labai tikėtini maisto, drabužių, higienos priemonių trūkumas.

Šeimai artima namų aplinka, teikiant paslaugas, anot Žalimienės (2007) nusakoma kaip aplinka, kurioje augančiam vaikui yra sudarytos kaip įmanoma pačios palankiausios sąlygos jo vystymuisi. Krizių centruose teikiamos socialinės paslaugos turi kurti teigiamą emocinę aplinką, pagrįstą motinos ir vaiko bei paslaugas teikiančio personalo pagalba, pasitikėjimu. Teikiant socialines paslaugas sukuriama šeimai sveika aplinka, o šeimos poreikių patenkinimas reiškia normalios augančio vaiko raidai psichologinės aplinkos ar tinkamo mikroklimato sudarymą.

Tyrimo objektas – socialinės paslaugos motinai ir vaikui Krizių centre.

Darbo tikslas – atskleisti motinos ir vaiko poreikius atitinkančių socialinių paslaugų teikimo galimybes Krizių centre.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti šeimų, išgyvenančių krizes, ypatumus.
2. Atskleisti Krizių centre gyvenančių motinos ir vaiko poreikius bei jų tenkinimo galimybes Krizių centre.

Krizinėse situacijose esančios šeimos ir jų poreikiai

Socialinės rizikos šeimos apibrėžtis. Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinėse rekomendacijose (2003, II dalis), nurodoma, jog socialinės rizikos šeima tai „šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi“. Rekomendacijose taip pat nurodoma, jog socialinės rizikos šeimose vienas arba abu tėvai turi žalingų įpročių arba vienas ar abu tėvai grasina ar naudoja fizines bausmes, kaip pagrindinę disciplinos priemonę. Vadovaujantis pateikta sąvoka „socialinės rizikos šeima“, galima teigti, kad tai šeima, kuri susiduria su daugeliu problemų ar netgi daugeliu iššūkių; šeima, kuri patiria realią riziką, kuomet situacija tampa itin sudėtinga. Atsiranda grėsmė vaikų psichosocialinei raidai, saugumui. Šia sąvoka nusakoma tai, jog tokia šeima rūpinasi Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistai. Šeima turi susitaikyti su tuo, kad ateityje ji bus kontroliuojama ir privalės priimti teikiamą pagalbą iš šalies (Weezel, Dudaitė, Gailienė, Gajdosikienė, Gruodienė, Jokubauskaitė ir kiti, 2012). Tokios šeimos nesugeba patenkinti jose augančių savų vaikų emocinių ar fizinių reikmių, o tarpusavio ryšiai, bendravimas tokiose šeimose ženkliai riboja vaiko galimybes reikšti savo jausmus, poreikius. Jie nesitiki, kad jų poreikiai kam nors svarbūs, nesitiki, jog bus patenkinti, jie auga be socialinių įgūdžių formavimosi.

Socialinės rizikos šeimos krizinės situacijos aplinkybės. Šeimos, kurios išgyvena krizines situacijas, jų gyvenimo sąlygos, buitis dažnai tampa šių šeimų atskirties priežastimi. Tai yra suprantama, kadangi „žema gyvenimo kokybė įprastai sąlygoja ir prastą integraciją į visuomenę“ (Ruškus, 2002, p. 122). O Anghel (2014) teigia, jog iš tiesų, socialinės rizikos šeimos susiduria su daugybe sunkumų, tokių kaip kasdieniniai asmeninio gyvenimo sunkumai, ekonominės problemos, sveikatos apsauga, dažnai pasireiškia gyvenamo ploto problemos, taip pat finansai, nedarbas ir neprasmingas laisvalaikis, o dėl socialinės atskirties ypač sudėtinga išbristi iš rizikos grupės, kadangi nematomas teigiamas ir siektinas pavyzdys. Būtent dėl socialinio neišprusimo rizikos klientai dažniau patenka į krizines situacijas, kadangi neturi problemų sprendimo įgūdžių (Holzman ir Jorgensen, 2001).

Socialinės rizikos šeimų poreikiai. Poreikis apibūdinamas kaip kasdieninė reikmė, nes poreikio patenkinimas turi tendenciją skatinti individą (ar grupę) tobulėti, kažką savo gyvenime keisti. Kalbant apie poreikius, tikslinga apibūdinti, jog jokie kiti interesai neegzistuos, jei jis bus alkanas, - nebus patenkinti fiziologiniai poreikiai. Saugumo poreikis ims reikštis tada, kai jis jaus grėsmę, baimę, nepasitikėjimą, bet bus sotus. Priklausomybės, prisirišimo ir meilės poreikis, kitaip - bendravimo žmogaus poreikiai atsiranda pilnai patenkinus du ankstesniuosius. Kaip ir įvertinimo poreikis suteikia pasitikėjimo savimi, tikėjimu tuo, ką darai, buvimo reikalingam bei duodančiam naudos visuomenei, pasauliui, jausmą. Kūdikystėje ir vaikystėje pažinti poreikiai leis išreikšti save brendime, tobulėjime, viso žmogaus gyvenimo augime.

Šeimos, išgyvenančios krizes, dažnai susiniveliuoja su žemesniaisiais poreikiais, susitaiko su poreikių nuslopinimu, prisitaikymu prie patologinių situacijų, nes pasak Maslow: „žemesnieji poreikiai yra kur kas aiškiau lokalizuoti, apčiuopiamesni, ribotesni, negu aukštesnieji poreikiai“

(Maslow, 2006, p. 135), kurie įtakoja asmens kasdienybę iš aplinkos, palankių išorės sąlygų. Įprotis gauti be pastangų suformuoja šios socialinės grupės nepakankamą atsakomybę, menką darbo motyvaciją, neskatina stengtis dėl savęs ir dėl vaikų (Holzman ir Jorgensen, 1999). Tai tarsi vidinis konfliktas, su kuriuo kasdien susiduria socialinis darbuotojas: neaišku, ar palikti klientą patirti jo elgesio pasekmes, ar atlikti darbą už klientą, bet neišmokyti svarbių įgūdžių. Dėl socioekonominių pokyčių šalyje labiau socialiai pažeidžiamoms grupėms yra sunkiau prisitaikyti prie besikeičiančių aplinkybių, susiorientuoti darbo ir ekonominėje rinkoje, funkcionuoti savarankiškai (Kondrotaitė, 2006). Autorė analizuoja ekonominius pokyčius šalyje ir teigia, kad kuo stipresnė socialinė kaita, tuo sunkiau šeimoms, išgyvenančiom krizes, taikytis, siekti pokyčių, patenkinant šeimos poreikius pagal esamą situaciją. Tokios šeimos mūsų šalyje, nors į jas kreipiamas įvairių valstybės institucijų dėmesys, lieka socialinėje atskirtyje. Dėl šios priežasties darbas su socialinės rizikos grupėmis būna apsunkintas. Siekiant formuoti pozityvesnes ir tolerantiškesnes nuostatas visuomenėje, socialinis darbas taiko įvairias intervencines programas bendruomeniniu mastu.

Socialinės paslaugos šeimai, esančiai krizinėje situacijoje. Siekiant, jog šeimos, patiriančios krizes gautų tinkamą socialinę pagalbą ir paslaugas, yra steigiami dienos centrai, socialinės reabilitacijos centrai, savarankiško gyvenimo namai, socialinės globos įstaigos bei Krizių centrai (Weezel, Dudaitė, Gailienė, Gajdosikienė, Gruodienė, Jokubauskaitė ir kiti, 2012). Socialinių darbuotojų darbą su rizikos grupių šeimomis reglamentuoja Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos (2014), Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas (2006), Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymai „Dėl Socialinių paslaugų katalogo“ (2006), „Dėl socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos poreikio nustatymo metodikos“ (2006) bei kiti Lietuvos Respublikos teisiniai aktai, jų pasikeitimai.

Klientai, kurie patenka į kritinę situaciją, labai svarbu išspręsti savo problemą kuo greičiau, kadangi jų turimų įgūdžių lygis yra žemas, o išgyvenimų lygis bei stiprumas – aukšti. Darbas su krizinėje situacijoje atsidūrusiomis šeimomis išties yra sunkus, laiko, pastangų, įsitraukimo ir atsidavimo reikalaujantis procesas. Be to, darbas su žmonėmis reikalauja visuomet pasitikrinti, ar tinkama kryptimi judama, ar efektyviai planuojamas darbas ir taikomi metodai.

Aptarta socialinės rizikos šeimų, patiriančių krizę, situacija parodo būtinybę teikti socialines paslaugas siekiant atliepti jų poreikius bei sudaryti sąlygas šeimos funkcionavimui palaikyti. Atsižvelgiant į tai, svarbu įvertinti, kaip socialinės paslaugos, teikiamos Krizių centre, atitinka vaiko ir motinos poreikius bei numatyti socialinių paslaugų teikimo galimybes, siekiant tinkamesnio šių paslaugų organizavimo ir teikimo bei veiksmingesnio socialinio darbo su šeimomis, esančiomis krizinėse situacijose.

Tyrimo metodologija.

Tyrimo tipas ir jo pagrindimas. Siekiant atskleisti, kaip socialinės paslaugos, teikiamos Krizių centre atitinka motinos ir vaiko poreikius, atliktas kokybinis tyrimas. Kokybinio tyrimo pasirinkimas grindžiamas tuo, jog šis tyrimo metodas leidžia tyrinėti asmens patirtį. Socialinių paslaugų atitikimas vaiko ir motinos poreikiams Krizių centre, yra tiriamas analizuojant motinų patirtį esant šios įstaigos klientėmis. Motinų patirties analizė sudaro galimybes nustatyti socialinių paslaugų teikimo galimybes, siekiant labiau atliepti motinos ir vaiko poreikius Krizių centre.

Tiriamųjų atranka. Tyrimui atlikti taikyta kriterinė atranka. Tyrime dalyvauti buvo pakviestos šešios X Krizių centro klientės - mamos su vaikais, tuo metu gaunančios socialines paslaugas. Tiriamosios buvo informuotos, jog tyrime yra vadovaujamasi konfidencialumo principu, tad jų tikrieji vardai nebuvo atskleisti, o gauti duomenys yra pateikiami apibendrintai.

Susitikimų laikas su tiriamosiomis buvo derinamas iš anksto, prieš interviu buvo susitarta, klausiama ar interviu leidžiama įrašyti į diktofoną.

Duomenų rinkimo metodas. Duomenys buvo renkami naudojant pusiau struktūruotą metodą. Šis interviu pasireiškia tuo, jog tyrėjas turi iš anksto paruoštą planą, tačiau gali interpretuoti interviu eigoje. Tuomet atsiskleidžia tyrimo dalyvių jausmai, jų savos nuostatos, vertinimų skalė. Taip galima giliau pažvelgti į tiriamųjų užslėptus poreikius, atrasti naujų problemų sprendimo būdų. Anot Tidikio (2003), pokalbis tarp tyrimo dalyvio ir tyrėjo neturi nubrėžtų griežtų ribų, ko pasekoje tvyro jauki atmosfera, lengviau bendrauti. Tyrimo dalyvėms buvo pateikti penki atviro tipo klausimai, kurie atitiktų pasirinktą temą.

Duomenų analizės metodas. Duomenys analizuojami remiantis kokybine turinio analize – kontent (content). Tai reiškia, jog duomenys buvo renkami žodine forma, vėliau pateikiami raštu teksto forma. Remiamasi šiais analizės žingsniais:

1. Siekiant suvokti turimą informavimą apie tyrimo dalyvį, tyrėjas turi keletą kartų skaityti tekstą, analizuoti nesiremiant savo nuostatomis.
2. Kategorijų išskyrimas, remiantis tiriamųjų prioritetiniais teiginiais.
3. Kategorijų turinio skaidymas į subkategorijas.
4. Kategorijų turinio duomenų interpretavimas.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas. Atlikus duomenų analizę, buvo išskirtos tokios kategorijos: tyrimo dalyvių patirtis biologinėje šeimoje bei patirtis sukurtoje šeimoje, patirtis Krizių centre, poreikis naujoms socialinėms paslaugoms, socialinių paslaugų reikšmė, tenkinant motinos ir vaiko poreikius Krizių centre.

1 lentelė. Tyrimo dalyvių biologinės bei sukurtos šeimos

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Patirtis biologinėje šeimoje	Alkoholizmas	„<...> kai ėjau į mokyklą, tėvai jau išgėrinėdavo...“ (01). „<...> tėtis mažai būdavo namie, nes labai daug gėrė.“ (02). „<...> būt buvę kitaip, jei ne tėvų girtavimas.“ (03). „Nes mama daug dirbo, tėvas gėrė.“ (04) .
	Smurtas	„<...> nu, kai baliai nesibaigdavo "drakėm", ir mano tėvas aidavo gult, tai dar gerai baigdavosi...“ (01). „Kas papuldavo po ranka, tą daiktą ir paleisdavo...“ 02). „<...> girtas, mušo ir mamą ‚mus.” (03). „Jis ją mušdavo, o ji vis rėkdavo...“ (04). „<...> grasino sumušti taip, kad liksiu neįgali.” (06).
Patirtis sukurtoje šeimoje	Skyrybos su gyvenimo vyrais	„Mano vyrai ne su manim, jie nuolat rasdavo kitas.” (02). „Būčiau gyvenus, bes nusibodo muštis… <…> (03). „Kažkas man sakė, kad jis turi kitą moterį.” (04). „<…> važiuoju su nakvyne, kai nebūnam apsipykę, <…> amžiais auginau vaikus viena.” (05). „<…> su vaikų tėvu susituokę buvom, dabar vyksta skyrybų procesas.” (06).

Subkategorijose atskleidžiama tai, kad motinos yra užaugusios daugiaproblemėnėsė – disfunkcinėse šeimose. Tokioms šeimoms būdinga smurtas, alkoholis, skyrybos: „<...> tėtis mažai būdavo namie, nes labai daug gėrė.“ (02). Biologines savo šeimas dvi tyrimo dalyvės apibūdina kaip pakankamai stiprias, tarpusavyje susijusias glaudžiais ryšiais, keturios neigė stiprius ryšius, akcentavo smurtą, biologinių tėvų priklausomybę alkoholiui tyrimo dalyviai įvardija taip: „<...> kai ėjau į mokyklą, tėvai jau išgėrinėdavo...“ (01), „<...> jei ne tėvų girtavimas.“ (03). Priežastys (jų teigimu), nulėmusios dabartinius moterų gyvenimus, patirtis sukurtoje šeimoje, tai, kad šeimose, kuriose jos augo, buvo sutrikęs visų šeimos narių emocinis bendravimas, kur nebuvo

patenkintos tyrimo dalyvių emocinės ar fizinės reikmės. O toks bendravimas riboja galimybes reikšti savo jausmus, poreikius ateityje: „Mano vyrai ne su manim, jie nuolat rasdavo kitas.” (02), „Būčiau gyvenus, bes nusibodo muštis, <…> (03), „Kažkas man sakė, kad jis turi kitą moterį.” (04).

Remiantis pateiktais tyrimo dalyvių atsakymais galima teigti, kad moterys yra užaugusios probleminėse šeimose, kuriose buvo smurtaujama, dažna alkoholizmo problema. Šios aplinkybės sąlygoja įtampą bei nerimą, nepatenkinamus pagrindinius žmogaus poreikius, todėl moterys neturi pagalbos resursų, o tai sąlygoja asmens vienišumą, patyčias, izoliaciją, vengimą. Tėvų alkoholio vartojimas daro įtaką savo vaikų raidai.

2 lentelė. Patirtis Krizių centre

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Nepasitikėjimas gyventojais	„Ne visada galėjau pasipasakot <...>.“ (01). „<...> kurios čia gyvena, jau pasiskirstę, kaip ten vadina, kastom <...>.“ (02). „Nepasitikiu gyventojom dėl pletkų.” (03). „Galvojau lenda čia visokios į dūšią.“ (04). „<...> kad jų vaikai nelandžiotų į mano kambarį, <…> ar kokiais nors reikalais pas socialinę darbuotoją.” (05). 2 lentelės tęsinys kitame puslapyje 2 lentelės tęsinys „Nelabai ir bendrauju su čia gyvenančiom moterim.” (06).
Darbuotojų kompetencija	„<....> po keleto pabendravimų su krizių centro darbuotojom supratau, kad gyvenimas negali būti palaida bala <...>“ (01). „Pasikalbu su bet kuria darbuotoja, ir aš geriau jaučiuosi.“ (02). „<…> negaliu neit į socialinės darbuotojos seminarus. Ten tokios fainos temos būna. ” (03). „<...> vėliau supratau, kad šitos moterys nori man padėti.“ (04).

Tyrimo dalyvės teigė, jog pereidamos iš vienos socialinės aplinkos į kitą, savaime išgyveno adaptacijos (prisitaikymo) laikotarpį. Tai patvirtino vienos iš tyrimo dalyvių atsakymas: „ Iš tikro tai jaučiausi nejaukiai <…>.” (01). Joms tenka persikelti į tokią aplinką, kuri žmogui nepalanki, netinkama, nepatenkina iki šiol reikiamų poreikių: „Galvojau lenda čia visokios į dūšią.“ (04), „<...> kad jų vaikai nelandžiotų į mano kambarį, <…> ar kokiais nors reikalais pas socialinę darbuotoją.” (05), „Nelabai ir bendrauju su čia gyvenančiom moterim.” (06).

Paminėta Krizių centro darbuotojų kompetencija, siekiama, kad gaunant socialines paslaugas moters ir jos vaiko poreikiai atitiktų teikiamų paslaugų kokybę.

Prisitaikymo laikotarpis lemia žmogaus darbingumą į pasyviąją ar į optimaliąją pusę. Šiuo laikotarpiu reakcijos į šį reiškinį gali būti labai greitos, asmuo lojaliai reaguoja į pasiketimus, gali būti ilgalaikės, sunkios su išliekamaisiais reiškiniais, nes jis veikiamas aplinkos veiksnių. Anot Johnson (2001), socialinis darbuotojas yra pagalbininkas, kuris skiria visus savo sugebėjimus ir jėgas savo klientų poreikių tenkinimui ir problemų sprendimui tinkamiausiu būdu, nuolat ugdydamas bendravimo įgūdžius, tai – asmuo, kuris pagelbsti pasinaudodamas socialinio darbo žiniomis, vertybėmis.

3 letnelė. Paslaugos, keičiant esamą situaciją

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Psichologinė pagalba	„Gavau ir vis dar gaunu psichologines paslaugas <...>“(01). „<…> kai kiekvieną savaitę aš ainu kalbėtis su psichologe <…>”(02). „ Išprotėjimas, tada susinervinau ir ėjau pas psichologę.” (03). „Daug padėjo psichologė <…>”(04). „<...> aš žiauriai seniai sergu depresija. Vyksta nuolatinės psichologo konsultacijos. Aš ir žudytis bandžiau ne kartą.” (05). „<...> siūlė psichologines konsultacijas, <…>, nenoriu, niekas neverčia.” (06).
Parama maisto produktais iš	„...tada man nereikia pirkti kasdien sūnui...“ (01). „Faina, kartais visko taip skaniai būna...“ (04).

„Maisto banko“	„<...> kaip gerai tas „Maisto bankas“. Žinokit, aš visai beveik valgyt nieko nedarau.” (05).
Transporto organizavimas	„<…> mane daug kur nuvežė su socialinių paslaugų centro mašina.” (01). „ Važiavom į komisijas vaiko teisių su valdiška mašina, <…>.” (04). „<…> tai socialinė darbuotoja suorganizavo transportą, važiavom į Vilnių atlikti tyrimų tėvystės nustatymui. Aš niekaip su mažyte nebūčiau nuvažiavusi traukiniu.” (06).
Pagalba prižiūrint Krizių centro klienčių vaikus	„<…> vaiką darbuotos dabojo, kai reikėjo.” (01). „ Užrašė mano mergaitę į krizių centro vaikų dienos centrą, <…>.” (05). „<…> pasiliko mano mergaitę dabot.” (06). 3 lentelės tęsinys kitame puslapyje
Teisinė pagalba	„Man daugiausiai padėjo dėl dokumentų.” (01). „Socialinė darbuotoja sutvarkė man dokumentus.” (02). „<…> kai pasišnekėjau su nemokamu advokatu, <…> , kad perkels posėdžius teismo in Kauną (miesto pavadinimas pakeistas), nes bus arčiau važinėti.” (06).

Socialinio darbuotojo pagalba, esant krizinėje situacijoje, įtakoja kliento tolimesnius sprendimus dėl iškilusių problemų, matomi pokyčiai, - mąstymas, noras keistis, pastebimi adekvatūs pokyčiai, pagal vienokias ar kitokias aplinkybes. Profesionaliai atliktas socialinio darbuotojo darbas suteikia galimybę klientui keistis iš esmės. Nes kaip teigia Butkevičienė: „Tarp socialinio darbuotojo ir kliento turi būti palaikomi teigiami tarpusavio santykiai. <...>. Klientui nesutikus atskleisti informacijos, socialinis darbuotojas negalės (galbūt) toliau tęsti pagalbos proceso.“ (Butkevičienė, 2010, p. 87).

Tad klientės geranoriškai priėmė siūlomą pagalbą: „<…> mane daug kur nuvežė su socialinių paslaugų centro mašina.” (01), „Važiavom į komisijas vaiko teisių su valdiška mašina, <…>.” (04). Gyventojos linkę bendrauti, atsakyti į pateiktus klausimus, nes kaip teigia Butkevičienė (2010), klausinėti žmonių mums yra įprastas dalykas, ir tai darome kasdien, bet socialiniame darbe bendraujant su klientu, suformuluoti klausimą tinkamai – labai svarbu, nes klausinėdami ir tuo pačiu stebėdami klientą, jo aplinką gauname nemažai informacijos, į kuriuos ieškodama atsakymo klientė pamato naujas galimybes, aiškiau įsisąmonina savo norus ir tikslus. O Mikėnienė, Polukordienė, Skruibis ir Trofimova (2012) teigia, kuomet žmogus nepatenkina svarbių psichologinių poreikių, tokių kaip savigarba, savivertė, saugumas, meilė, užplūsta dvasinis skausmas, atsiranda savižudybei būdingos emocijos, persekioja suicidinės mintys – neviltis ar bejėgiškumas. Netekus vilties rasti bet kokį sprendimą problemai spręsti, griebiamasi savižudybės: „<...> aš žiauriai seniai sergu depresija. Vyksta nuolatinės psichologo konsultacijos. Aš ir žudytis bandžiau ne kartą.” (05).

Paaiškėjo, jog X Krizių centro klientės gauna paslaugą, kokios joms reikia tuo metu, esant krizinėje situacijoje. Tuo pačiu įgydamos socialinių žinių, reikalingų žmogaus gyvenime.

4 lentelė. Krizių centre teikiamų paslaugų naudingumas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Mokymosi poreikiai	Socialiniai įgūdžiai	„<...> žinokit, aš išmokau būti tvarkinga...“ (01). „<...> ir vis dar mokausi taupyti.“ (04).
	Motinystės įgūdžiai	„ Išmokau geriau rūpintis vaiku, <….>.” (01). „<...> kai mano Ugnytė būna nerami, aš pasistengiu elgtis taip, kaip mes kalbam tuose seminaruose apie motinystės įgūdžius. <...> daba suprantu, kai auginau vaikus, kiek klaidų padariau juos augindama.“ (02).
Išgyvenimo poreikiai	Pagalbos prieinamumas	„<…> mane atvežė naktį i centrą, <…>.” (02). „<…> man padėjo socialinė darbuotoja ir taip pat budinčios darbuotojos, kurios būna naktimis.” (04).
		„<…> dabar jau metai, kai aš čia gyvenu <…>.” (02).

	Apnakvindinimo – apgyvendinimo paslauga	„<…> paslauga, kad tu gauni nakvynę <…>.” (03). „Jei ne centras, nežinau, kur daba būčiau.” (04). „<…> atėjai, tau suteikia nakvynę trims paroms. <…> po tų trijų dienų vėl pildai iš naujo prašymą <…>.” (05).

Socialinių įgūdžių bei motinystės įgūdžių subkategorijos parodo, kad mamos nori įgyti (įgijo) socialinių bei pozityvios motinystės įgūdžių, atskleidžia tyrimo dalyvių atsakymai. Apie tai pasisakė klientės, auginančios mažamečius vaikus: „<...> žinokit, aš išmokau būti tvarkinga...“, (01), „<...> ir vis dar mokausi taupyti.“(04), „<…> dabar jau metai, kai aš čia gyvenu <…>.” (02), „<…> svarbiausia paslauga, kad tu gauni nakvynę <…>.” (03), „Jei ne centras, nežinau, kur daba būčiau.” (04).

Mamos, kurios apsigyvena X Krizių centre, nepriklausomai nuo to ar jai ir jos vaikui teikiama laikino apnakvindinimo paslauga, ar apgyvendinimo paslauga, gauna informaciją vaiko priežiūros klausimais, teikiamos žinios apie tai, kaip svarbu kūdikiui prieraišumas. Pozityvioji motinystė prasideda nuo nėštumo, - skatinamas supratimas, jog gyvybė – stebūklas, jei tuo metu gyvena besilaukianti mergina ar moteris, kad apskritai besilaukiančioji suvoktų gyvybės atsiradimo paslaptį, vaikelio gimimo lauktų su širdies laukimu. Ugdomi mamų gebėjimai pažinti savo vaiko poreikius, vėliau juos tenkinant: „<...> kai mano Ugnytė būna nerami, aš pasistengiu elgtis taip, kaip mes kalbam tuose seminaruose apie motinystės įgūdžius. <...> daba suprantu, kai auginau vaikus, kiek klaidų padariau juos augindama.“ (02). Mokosi kurti saugią aplinką savo vaikui, ir remiantis Žalimiene (2007), psichologiškai harmoninga aplinka vaikui daro itin didelę įtaką, jei vaiką supa suaugusiųjų meilė, pritarimas, jei suaugusieji vaikui rodo deramas elgesio taisykles, vaikas geba išsiugdyti savigarbą, savivertę, užpildydamos prašymus dėl medicininės pagalbos suteikimo: „<…> man padėjo socialinė darbuotoja ir taip pat budinčios darbuotojos, kurios būna naktimis.” (04). Tos, kurios augina kūdikius, užsiėmimų metu per žaislus ar kitas priemones mokosi pažinti vaiko emocinę ir fizinę raidą.

Svarbiu aspektu tyrimo dalyvės išskyrė tai, kad pagalba X Krizių centre teikiama visą parą, bei apnakvindinimo – apgyvendinimo paslaugą tyrimo dalyvės išskyrė taip pat, kaip labai svarbią, suteikiančią saugumą joms ir jų vaikams.

5 lentelė. **Naujų socialinių paslaugų pageidavimas**

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Specialistas vaikų priežiūrai	„<...> jei kokia darbuotoja visą laiką pažiūrėtų vaikus, <...> aičiau ir per išeigines padirbėt.” (01). „<…> organizuočiau darbuotoją vaikų prižiūrėjimui ,<…>.” (02). „<…> reik labai svarbius reikalus tvarkyt,<…> nėra kur vaikų padėt.” (03). „<…> reikia žmogaus, kad galėtumėme palikti vaikus <…>.” (05).
Krizių centro vidaus tvarkos taisyklių koregavimas	„<…> vaikams savaitgalio metu ne devintą valandą vakare, o dešimtą <…>.” (01). „<...> lankymo valandos būtų neribojamos.” (02). „<…> gerai būtų iki vienuolikos nors.” (04). „ Norisi vakarais ilgiau pabūt, nu iki kokių pusės dvylikos nors.” (05). „Kad taisyklėse būtų pakeitimas dėl poilsio valandų.“ (06).

Kaip pačią svarbiausią problemą viso interviu metu keturios iš šešių tiriamųjų išskyrė, jog X Krizių centre trūksta specialisto vaikų priežiūrai, nežiūrint į tai, kad daugelis moterų augo socialinės rizikos erdvėje, kur vyravo neigiama socializacija vaikystėje ir paauglystėje. Taip formavosi šių mamų būsimo šeimyninio gyvenimo modelis.

Įžvelgta tyrimo dalyvių motyvacija keistis, nes tik motyvuotas žmogus geba kurti materialinį gyvenimo pagrindą. Viena iš klienčių teigė: „<...> jei kokia darbuotoja visą laiką pažiūrėtų vaikus,<...> arčiau ir per išeigines padirbėt.” (01). „<…> organizuočiau darbuotoją vaikų

prižiūrėjimui ,<…>.” (02), „<…> reik labai svarbius reikalus tvarkyt,<…> nėra kur vaikų padėt.” (03), „<…> reikia žmogaus, kad galėtumėme palikti vaikus <…>.” (05). Įžvelgta tyrimo dalyvių motyvacija keistis, nes tik motyvuotas žmogus geba kurti materialinį gyvenimo pagrindą. Viena iš klienčių teigė: „<...> jei kokia darbuotoja visą laiką pažiūrėtų vaikus,<...> arčiau ir per išeigines padirbėt.” (01). Akivaizdus pasipriešinimas X Krizių centro vidaus tvarkos taisyklėms, viena tyrimo dalyvė išsakė pasipiktinimą, teikdama: „Noriu važiuot pas mamą, ne, pirma tvarkytis reik, <…>.” (04). Apie tai, jog nakties poilsio valandos centre prasidėtų vėliau, pasisakė penkios iš šešių X Krizių centro klienčių, tarsi noras konfrontuoti atlieptų moterų lūkesčius. Moterų prieštaravimai, anot jų interviu metu, kyla iš noro atsiriboti nuo reikalavimų, taisyklių, rėmų, nuo aplinkos, atsiranda poreikis dar labiau neišsprendžiamas problemas spręsti tik šeimos rate: „Aš esu labai uždara, <…>.” (06).

Parodo, jog didžioji dalis šeimų, esančių krizinėse situacijose, yra intravertiškos. Nepalaikoma ar nesulaukdama pagalbos iš aplinkos, šeima tik dar labiau užsidaro, atmesdama norą gyventi bendruomenėje.

IŠVADOS

1. Socialinės rizikos šeimos dažnai patiria įvairias krizines situacijas: asmeninio gyvenimo sunkumai, ekonominės problemos, sveikatos sutrikimai, tinkamo gyvenamojo ploto neturėjimas, nedarbas. Esant tokioms aplinkybėms sutrinka šeimos funkcionavimas bei neužtikrinama tinkama fizinė, psichologinė bei socialinė aplinka būtina vaikui vystytis. Šeimoms, esančioms krizinėse situacijose yra teikiamos paslaugos Krizių centruose, kuomet dėl tam tikrų priežasčių šeima negali gyventi savo namuose arba jų neturi.

2. Motinos, gyvenančios X Krizių centre, patiria darbuotojų rūpestį ir kontrolę, tuo pat metu išgyvendamos adaptacijos (prisitaikymo) laikotarpį, vienareikšmiškai teigė, jaučiančios darbuotojų kuriamą jaukią ir šiltą atmosferą, domėjimąsi jų problemomis, rūpesčiais, išgyvenimais, ko pasekoje atsiranda pasipriešinimas Krizių centro vidaus tvarkos taisyklėms. Teigė, jog trūksta specialistų vaikų priežiūrai, tais atvejais, kai jos išreiškia motyvaciją susirasti darbą dėl materialinio gerbūvio savo vaikui, jo gerovei, ugdymui, raidai, nors pačios užaugusios probleminėse, daugiafunkcinėse šeimose, kur būdinga smurtas, alkoholizmas, kur skurdas itin gilus – poreikiai mažesni, be pagalbos resursų. Išreikštas noras suteikti saugumą savo vaikui (vaikams) įsidarbinant.

LITERATŪRA

1. Anghel, I. (2014). Social Functioning and Social Economy, Key Tools for a Functioning Social Risks Management System. *Revista Romana de Economie, 39*(2), p. 133-147.
2. Butkevičienė, R. (2010*). Socialinio darbo interviu.* Kaunas: KMU leidykla.
3. Gvaldaitė, L., ir Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai.* Vilnius: Vilniaus universitetas.
4. Holzmann, R., ir Jorgensen, S. (1999). Social Protection as Social Risk Management: Conceptual Underpinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper. *Journal of International Development, 11*(7), p. 1005-1027.
5. Holzmann, R., ir Jorgensen, S. (2001). Social Risk Management: A New Conceptual Framework for Social Protection, and Beyond. *Journal of International Tax and Public Finance, 9(8),* p. 529-556.
6. Johnson, L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris.* Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
7. Johnson, L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris.* Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.

8. Kondrotaitė, G. (2006). *Socialinės rizikas šeimos Lietuvoje: Atvejo studija.* Vilnius: Filosofija. Sociologija.
9. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo.“ (2006 m. birželio 27 d. Nr. A1-179). Vilnius. Paimta 2015 10 24 iš Socialinių paslaugų priežiūros departamento tinklalapio: http://www.sppd.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktai/.
10. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas “Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo” (2003 m. gruodžio 17 d. Nr. A1-207). Vilnius. Paiimta 2015 10 26 iš Lietuvos Respublikos Seimo tinkalapio https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FBF4632540F9
11. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas. (2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493). Vilnius. Paimta 2015 10 23 iš Lietuvos Respublikos Seimo tinklalapio: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=
12. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų katalogas. (2006 m. balandžio 5 d. Nr. A1-93). Vilnius. Paimta 2015 10 24 iš Lietuvos Respublikos Seimo tinklalapio: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274453&p_query=&p_tr2=
13. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. (1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234). Vilnius. Paimta 2015 10 26 iš Lietuvos Respublikos Seimo tinklalapio: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=26397
14. Lietuvos Statistikos departamentas. (n.d.). Paimta 2015 10 25 iš Statistikos departamento tinklalapio: http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1655&status=A
15. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė.* Vilnius: Apostrofa.
16. Mikėnienė, V., Polukordienė, K. O., Skruibis, P., ir Trofimova, J. (2012). *Savižudybių prevencija mokykloje. Mokomoji medžiaga.* Vilnius: Jaunimo psichologinės paramos centras.
17. Ruškus, J. (2002). *Negalės psichologija.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
18. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
19. Weezel, L. G. V., Dudaitė, V., Gailienė, R., Gajdosikienė, I., Gruodienė, A., Jokubauskaitė, S., . . . , Vidmantienė, R. (2012). *Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis. Metodinė medžiaga socialiniams darbuotojams.* Kaunas: UAB „Spaudos praktika“.
20. Žalimienė, L. (2007). *Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimai. Metodinė priemonė*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

MEETING THE NEEDS OF A MOTHER AND CHILD WHEN PROVIDING SOCIAL SERVICES AT THE CRISIS CENTER

ASTA TAMULAITIENĖ
Kolping University of Applied Sciences

Consultant: dr. Vida Lukamskienė

SUMMARY

Meeting meeting the needs of a mother and child when providing social services at the crisis center is discussed in the article. In spring, 2015, qualitative research was carried out to reveal how social services provided to a mother with child meet their needs. The results of qualitative research are relevant for social workers, who work at crisis centers. The research show how social services are provided in crisis center, also the meaning of the social service provision for these families's future were reaveled. The safety for the mother and child means not only the physical security for the family, but also the psychological security as the opportunities for the normal functioning of the family.

VAIKŲ PSICHOSOCIALINĖS PROBLEMOS AUGANT NUO ALKOHOLIO PRIKLAUSOMOJE ŠEIMOJE

PAULINA VARNELYTĖ
Kolpingo kolegija
Konsultantė: lekt. R. Bagdonaitė-Stelmokienė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje analizuojamos vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, psichosocialinės problemos bei sprendimo būdai. Atlikus mokslinę šaltinių analizę, apibūdinami disfunkciniai šių vaikų vaidmenys, alkoholizmo problemos šeimoje įtaka vaikams bei socialinės pagalbos galimybės jiems. Analizė atskleidė, kad mūsų šalyje alkoholizmas yra plačiai paplitusi socialinė problema, tačiau jos sprendimui yra skiriama nepakankamai dėmesio. Nutylima apie jos priežastis, nepakankamai imamasi prevencinių priemonių. Pagalba alkoholio priklausomybę turintiems asmenims yra labai ribota, nes yra pagrįsta jų laisvu noru: gydytis arba nesigydyti. Vis labiau nukenčia girtaujančių asmenų artimieji, o ypač vaikai. Šeimos, kuriose yra priklausomybė nuo alkoholio ir auga vaikai, priskiriamos socialinės rizikos šeimų grupei. Šiems vaikams yra skiriamos lėšos iš įvairių programų, kurios orientuotos į vaikų laisvalaikio užimtumą, papildomą ugdymą, psichosocialinės pagalbos ir socialinės paramos užtikrinimą.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Tiksliai nustatyti alkoholizmo reiškinio mastą gana sudėtinga, nes žmogaus priklausomybė nuo alkoholio dažnai yra užslėpta ir už šeimos ribų neatskleidžiama. Teigiama, kad alkoholiko šeimos nariai tampa priklausomi nuo alkoholiko lygiai taip pat kaip ir geriantysis nuo alkoholio (Nissen, 1997). „Didžiausią alkoholizmo poveikį patiria alkoholiko šeimos nariai: sutuoktiniai ir vaikai. Šiandieniniuose tyrimuose kalbama apie bendrąją priklausomybę, išmoktą, į savo poreikius nenukreiptą elgesį, padedantį išgyventi stresą ir kitus neigiamus jausmus, gyvenant šalia nuo alkoholio arba kitų narkotikų priklausančio žmogaus“ (Pilypaitienė, 2008, p. 15). Kai vienas šeimos narys turi alkoholizmo problemą, visa šeima vadinama priklausoma nuo alkoholio šeima. Alkoholio vartojimo problemų turinti šeima yra disfunkcinė – tokioje šeimoje nėra visiškai patenkinami narių poreikiai, ji neatlieka tinkamai savo funkcijų (Gudžinskienė ir Gedminienė, 2011).Probleminis alkoholio vartojimas šeimoje susijęs su blogesniu vaikų prisitaikymu ir blogesne emocine savijauta, jų elgesio problemomis, žema savigarba bei tapatumo raidos paauglystėje sunkumais (Pilypaitienė, 2008; Eimutienė, 2009). Mokslinėje literatūroje aprašomi skirtingi vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, vaidmenys. Apie juos pirmoji pradėjo kalbėti Claudia Black (1981), stebėdama jau suaugusius, alkoholio vartojimo problemų turinčiose šeimose augusius vaikus, ji pastebėjo skirtingą jų reakciją į šeimos problemas, skirtingą elgesį ir aprašė vaikų prisiimamus vaidmenis (Bulotaitė, 2004).

Problema. Priklausomybę nuo alkoholio analizavo Karpman (1981), Nissen (1997), Bulotaitė (2003; 2004), Eimutienė (2009), Pilypaitienė (2008). Tačiau svarbu atskleisti, su kokiomis psichosocialinėmis problemomis susiduria vaikai, augantys nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, kokią įtaką jiems daro tėvų alkoholio vartojimas bei kokios galimos socialinės pagalbos galimybės vaikams, augantiems nuo alkoholio priklausomoje šeimoje.

Straipsnio tikslas – apibūdinti vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, psichosocialines problemas bei socialinės pagalbos galimybes.

Uždaviniai:

1. Pateikti pagrindinius disfunkcinius vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, vaidmenis.

2. Apibūdinti pagrindines psichosocialines problemas, su kuriomis susiduria vaikai, augantys kartu su alkoholio priklausomybę turinčiais tėvais.
3. Identifikuoti socialinės pagalbos galimybes vaikams, augantiems nuo alkoholio priklausomoje šeimoje šeimose.

Disfunkciniai vaikų, augančių nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, vaidmenys

Alkoholizmas paveikia visą šeimą, tačiau kiekvieną jos narį skirtingai. Kiekvienas prisiima tam tikrą vaidmenį, kuris padeda išgyventi. Yra išskiriami keturi pagrindiniai vaidmenys: šeimos herojus, atpirkimo ožys, pamirštas vaikas ir juokdarys. Yra autorių, kurie išskiria dar vieną vaidmenį – tai nepažeidžiamasis, kuriam pavyksta išvengti šeimos problemų ir jis lieka „sveikas“ (Bulotaitė, 2004; Tonnand, 2005). Kiekvienas vaidmuo apibūdinamas išsamiau.

Šeimos didvyris. Juo dažniausiai tampa pirmasis vaikas šeimoje. Jis gerai mokosi, yra tvarkingas, pareigingas ir kelia aplinkinių susižavėjimą. Jam sunku „atsijungti“ ir būti tik vaiku. Viduje didvyris išgyvena pykčio, vienišumo, sumišimo jausmus. Suaugęs jis būna perdaug atsakingas, gali tapti priklausomu nuo alkoholio.

Atpirkimo ožys. Jis visiems užkliūva, nieko neatlieka laiku ir gerai, turi problemų mokykloje. Jo elgesys yra destruktyvus. Šeimos nariai išlieja ant jo susikaupusį pyktį dėl visų savo ir šeimos bėdų. Tai dažniausiai antrasis vaikas šeimoje. Jis nukreipia dėmesį nuo alkoholio. Taip elgiamasi nesąmoningai. Viduje „atpirkimo ožys“ jaučia kaltės, vienišumo, baimės jausmus. Jam gali grėsti kalėjimas, mergaitėms - neplanuotas nėštumas.

Pamirštas vaikas - trečias vaidmuo, dažniausiai ir tenkantis trečiajam vaikui šeimoje. Jis niekam neužkliūna, neturi jokių ypatingų poreikių ar reikalavimų, neprašo užuojautos, pagalbos ar paramos. Aplinkiniai dažnai net pamiršta apie jo egzistavimą. Toks vaikas savyje išgyvena šiuos jausmus: vienišumą, menkavertiškumą. Ateityje gali būti seksualinio identiškumo problemos, polinkis į savižudybę.

Juokdarys. Jis stengiasi viską paversti juokais, pasišaipyti pats iš savęs ir šeimos problemų. Savyje išgyvena šiuos jausmus: baimę, nesaugumą, vienišumą. Ateityje jis gali neįveikti stresų, būti kompulsyvus, likti nesubrendęs (Bulotaitė, 2004; Tonnang, 2005).

Detalesnis šių vaidmenų aprašymas pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė. Priklausomybe sergančių tėvų vaikams būdingi vaidmenys. (Bulotaitė, 2004, p. 98**)**

Vaikų vaidmenys	**Išorinė išraiška**	**Vidiniai jausmai**	**Vaidmuo šeimoje**	**Ateitis be pagalbos**	**Ateitis suteikus pagalbą**
Šeimos herojus	Jam sekasi Atsakingas Daro tai, ką reikia	Neadekvatumas Pyktis Sutrikimas Vienišumas Pažeidžiamumas	Padeda šeimai pajusti savo vertę (šeima gali didžiuotis)	Prisirišęs prie darbo Negali būti neteisus Per daug atsakingas	Gali priimti nesėkmes Atsakingas už save
Atpirkimo ožys	Priešiškas Piktas	Pažeidžiamumas Kaltė Vienišumas Baimė	Nukreipia dėmesį nuo priklausomo asmens	Problemų sukėlėjas mokykloje, vėliau – darbo vietoje Kalėjimas Neplanuotas nėštumas	Prisiima atsakomybę Drąsus Sugeba priimti realybę
Pamirštas vaikas	Atitolęs Vienišas	Vienišumas Savo menkavertiškumo suvokimas Pažeidžiamumas	Palengvinimas (nors dėl vieno vaiko nėra ko jaudintis)	Seksualinio identiškumo problemos Miršta jauname amžiuje	Nepriklausomas Talentingas Kūrybingas Save aktualizuojantis
Juokdarys	Nesubrendęs Silpnas	Baimė Nesaugumas Vienišumas Sutrikimas	Linksmina, padeda šeimai atsipalaiduoti	Negali įveikti stresų Kompulsyvus klounas Veda/ išteka už „herojaus“ Lieka nesubrendęs	Gali rūpintis savimi Nebebūna vien „klounas“ Su juo linksma Turi gera humoro jausmą

Vaikams sunku atsisakyti šių vaidmenų ir būti savimi. Laiku suteikus pagalbą, herojus išmoksta žaisti ir atleisti sau savo klaidas, atpirkimo ožys - apsiginti, prarastas vaikas - tapti drąsiu ir pastebimu, o juokdarys - surimtėti.

Vaikai, kurių tėvai ar vienas iš jų turi kokią nors priklausomybę, turi pernelyg didelę atsakomybę namuose ir už save pačius, dažnai susimaišo tėvų ir vaikų vaidmenys, kyla įvairios psichologinės, socialinės problemos. Vaikai paprasčiausiai neturi galimybės būti vaikais. Dėl to labai svarbu yra dirbti su vaikais, kurių tėvai ar vienas iš jų turi kokią nors priklausomybę.

Daugelis priklausomų nuo alkoholio asmenų šeimų jaučia kaltę dėl problemų šeimoje, nes priklausomas asmuo tiesiogiai pats juos kaltina, pvz.: „jei ne jūs visi – būčiau laimingas“ ir t.t. Vaikai niekam nepasakoja apie tėvų alkoholizmą arba meluoja. Dauguma priklausomų asmenų vaikų mano, kad tik jie vieni tokie nelaimingi. Šeimos nariai gali pasiskolinti pinigų ar imtis papildomo darbo, kad padengtų priklausomo asmens išlaidas, jie gali atsiprašinėti kitų, kad priklausomybe sergantis asmuo neįvykdė pažado, neatliko darbo ir pan., taigi, jie stengiasi apsaugoti priklausomą nuo alkoholio asmenį nuo jo paties elgesio pasekmių. Kuo beviltiškesnė padėtis, tuo šeimos nariai daugiau stengiasi dangstyti ir ginti žmogų, kurį labiau niekina, nei myli. Tai ydingiausias ratas pasaulyje (Metodinė medžiaga darbui su alkoholikų šeimų vaikais, 2001).

Karpman (1981), apibūdindamas disfunkcinėje šeimoje, tame tarpe iš nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, vyraujančius vaidmenis, pateikia dramos trikampį (žr. 1 pav.).

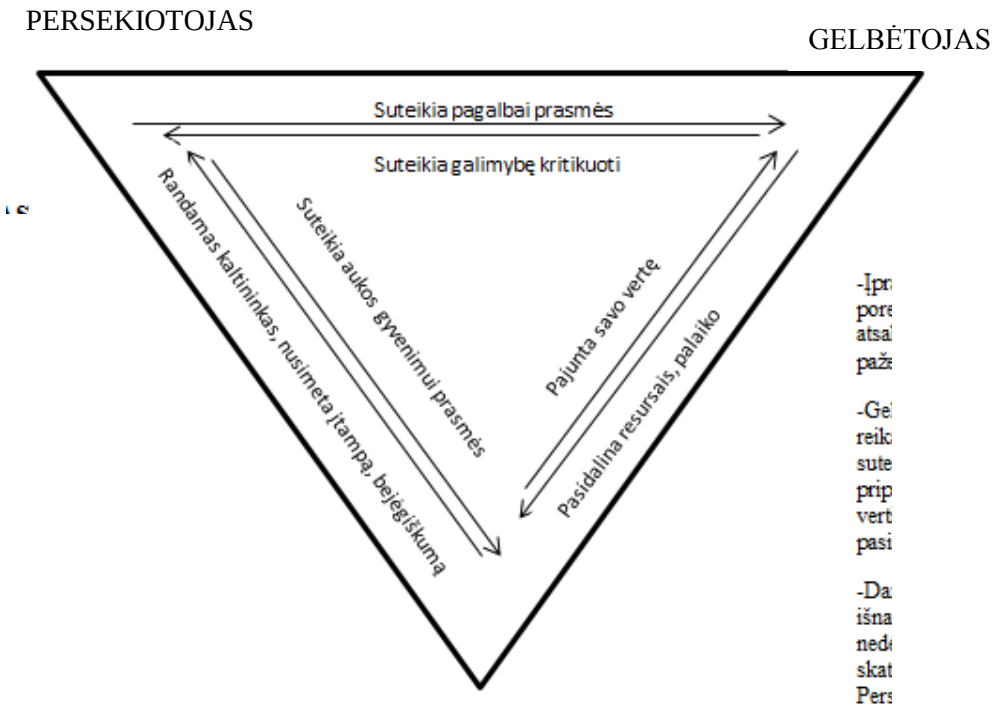

1 p AUKA s (Karpman, 1981)

Persekiotojo, gelbėtojo ir aukos vaidmenys apibūdinami išsamiau. Persekiotojas - „tai tavo kaltė; Su manim viskas gerai, o su tavim ne, tai darysi taip, kaip aš pasakysiu“, toks asmuo yra kritiškas, kaltina kitus, vyrauja pyktis ir panieka. Toks asmuo yra dominuojantis, įsakinėjantis,

nuolat nerimauja, bet tai slepia, todėl siekia kontroliuoti kitą, kad sumažintų savo nerimą bei sukurtų nuspėjamumo ir pastovumo iliuziją.

Gelbėtojas - įpratęs ignoruoti savo poreikius ir prisiimti atsakomybę už nuskriaustųjų, pažemintųjų likimus, gelbėdamas kitą, jaučiasi reikalingu ir pakylėtu. Tai suteikia jam galimybę gauti pripažinimą, pajusti savo vertingumą, pasitenkinimą ir pasitikėjimą savimi. Dažnai jaučiasi išduotu, išnaudotu, kitus vadina nedėkingais. Šis jausmas skatina pasijusti *Auka* arba *Persekiotoju*. Suteikia pagalbos tuomet, kai to nenori. Dažnai jaučiasi kaltas, nerimastingas; jaučiasi gerai, kai „auka“ būna priklausoma.

Auka – „koks aš vargšas. Aš pasiduodu. Jaučiuosi užguitas, bejėgis, negalintis, nesuprastas“. Siekia užmegzti santykius su *Gelbėtoju* tam, kad patvirtintų savo jausmus. Ieško to, kas juo pasirūpintų, paguostų, išgelbėtų ar priimtų už jį sprendimą. Atsisako priimti sprendimus, spręsti problemas. Niekad nebūna ‚išgelbėtas‘, kad ir kiek *Gelbėtojas* besistengtų. Dažnai gavęs patarimą, atsako: „taip, bet“.

Pagrindinės psichosiclinėsocialinės problemos, su kuriomis susiduria vaikai, gyvenantys kartu su priklausomybę nuo alkoholio turinčiais tėvais

Vaikai, kurie auga šeimoje, kurioje vienas ar abu tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, turi didesnę riziką patys turėti priklausomybę nuo alkoholio ir (ar) narkotikų. Kadangi vaikai stebi savo tėvų elgesį bei veiksmus ir juos kopijuoja. Tėvų alkoholizmas daro įtaką paauglių vartojimui keliais skirtingais būdais: stresas, neigiamas afektas bei sumažėjusi tėvų priežiūra. Neigiamas afektas ir bloga tėvų priežiūra yra susiję su tuo, kad jaunuoliai pradeda bendrauti su bendraamžiais, kurie palaiko narkotinių medžiagų vartojimo elgseną. Vaikai, augantys šeimose, kuriose vyrauja alkoholizmo problema, ima demonstruoti antisocialų / nusikalstamą elgesį, pvz., įsivelti į muštynes, gadinti kieno nors turtą ar trukdyti bendruomenės ramybei. Dėl savo tokio elgesio vaikas gali patekti į policiją (National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, 2014).

Galima teigti, kad vaikai, kurie auga nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, turi daugiau emocinių problemų: jie mažiau pasitiki savimi, gali net pradėti neapkęsti savęs, gali prarasti savigarbos jausmą, jiems galit kilti baimė, gėda, kaltė, jie gali jaustis bejėgiais, įžeistais, įskaudintais, atstumtais, vienišais. Tokie vaikai turi didesnę riziką susirgti depresija, nerimu, jiems gali pasireikšti agresijos priepuoliai. Šie vaikai turi daugiau elgesio problemų, tokių kaip hiperaktyvumas, savižudybės, nusikalstamas elgesys. Tokiems vaikams sunkiau savarankiškai planuoti savo mokymąsi, organizuoti savo veiklas, susijusias su mokykla, sunku adekvačiai vertinti rezultatus, sunku siekti savo tikslų. Svarbu pabrėžti, kad tėvų piktnaudžiavimo alkoholiu pasekmės gali pasireikšti ne tik vaikystėje ir paauglystėje, bet ir suaugusiems alkoholikų vaikams (National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, 2014).

Eimutienė (2009) apibūdina pagrindines socialines problemas, su kuriomis susiduria vaikai, augantys nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, t.y.:

- konfliktai, kylantys tarp šeimos narių;
- prievarta ir smurtas prieš vaikus šeimoje;
- socialinės ir materialinės problemos;
- priklausomybę alkoholiui turinčių tėvų įtaka vaiko sveikatai.

Trumpai apibūdinamas kiekvienas iš aukščiau minėtų aspektų.

Konfliktai, kylantys tarp šeimos narių. Tėvų alkoholio vartojimas neigiamai atsiliepia tarpusavio santykiams šeimoje. Tai dažnai tampa konfliktų, pykčių ir net skyrybų pagrindine priežastimi. O šeimoje vykstantys pykčiai, konfliktai, nuoskaudos, pagieža ir pan. vėl skatina griebtis alkoholio. Taip vyksta užburtas ratas. Vaikai, augantys nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, gali tapti grubūs, konfliktuojantys, užgauliojantys kitus, pikti. Tokiems vaikams būdingas

žemesnis savitvardos lygis, jie nėra tokie atsakingi, mažiau pasitiki savimi ir kitais žmonėmis, turi mažiau valios pastangų savo tikslams siekti. Vaikai išgyvena nepilnavertiškumą, o tai gali skatinti vaikų norą ieškoti avantiūrų, konfliktų bet kokioje situacijoje, kyla nors viską griauti, arba atvirkščiai – tai skatina vaikų bailumą ir pasyvumą.

Prievarta ir smurtas prieš vaikus šeimoje. Vaikai, augantys nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, dažnai patiria smurtą: tiek fizinė, tiek emocinį ar net seksualinį. Tėvai, piktnaudžiaujantys alkoholio, dažnai išlieja savo pyktį ar nepasitenkinimą ant vaikų. O prievartą patyrusiems vaikams sunku vėliau prisitaikyti prie socialinės aplinkos, gali sukelti psichosocialinius sunkumus ar prisitaikymo sunkumus. Prievartą patyrė vaikai patys vėliau gali tapti agresyvesni. Vaikai, prieš kuriuos naudojama emocinė prievarta, vėliau gali turėti sunkumų, emocinė prievarta gali turėti neigiamų pasekmių vaikų intelektui, atminčiai, atpažinimo ir suvokimo procesams, dėmesiui, tokiems vaikams vėliau tampa sunku suvokti ir tinkamai išreikšti savo jausmus. Seksualinę prievartą patyrę vaikai ateityje dažniau negu jų bendraamžiai susiduria su socialinėmis problemomis, tokiomis kaip priklausomybė nuo alkoholio, narkotikų, jiems būdinga depresija, nepilnamečių nėštumas, benamystė, lytiniu keliu plintančios ligos, savižudybė.

Socialinės ir materialinės problemos. Dėl alkoholio vartojimo šeimoje dažnai kyla materialiniai sunkumai. Girtaujantys tėvai gali atnešti didelius materialinius nuostolius šeimai. O dėl sunkios materialinės padėties šeimoje dažnai pritrūkstama lėšų sumokėti komunalinius mokesčius, pradedama įsiskolinti, trūksta arba visai nėra lėšų vaikų po pamokinei veiklai, netgi mokyklinėms prekėms, maistui.

Priklausomybę alkoholiui turinčių tėvų įtaka vaiko sveikatai. Tėvų priklausomybė nuo alkoholio turi neigiamą įtaką vaiko fizinei sveikatai. Pvz., motinos alkoholizmas dvigubai pavojingesnis vaisiui, taip nulemiamas vaisiaus alkoholinis sindromas. Nustatyta, kad didesnę riziką susirgti alkoholizmu turi tie, kurių abu tėvai turėjo priklausomybę nuo alkoholio. Tėvų alkoholizmo įtaka vaikams priklauso ir nuo to, koks vaikų amžius, lytis, o taip pat, kuris iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, kokie vaiko santykiai su negeriančiu tėvu ir t.t.

Socialinės pagalbos galimybės vaikams, augantiems nuo alkoholio priklausomoje šeimoje

Vaikams, kurie auga nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, ypač svarbus emocinis palaikymas, nes šeimoje jie jaučiasi atstumti, nesuprasti, nereikalingi. Alkoholikų vaikams būtinas besąlygiškas pripažinimas, priėmimas bei rūpestis - jiems yra svarbu jaustis reikalingiems (Bulotaitė, 2003). Todėl tiek socialiniai darbuotojai, tiek socialiniai pedagogai, mokytojai turi suteikti vaikams informacijos apie socialinės ir psichologinės pagalbos galimybes. Šiems vaikams padeda įvairios nevyriausybinės organizacijos, jiems yra sukurtos įvairios prevencinės programos. Vaikų dienos centruose vaikams teikiamos įvairios paslaugos:

- psichologinis ir (ar) socialinis konsultavimas;
- pagalba pamokų ruošoje;
- nemokamas maitinimas;
- laisvalaikio užimtumas;
- socialinių, buitinių įgūdžių ugdymas;
- elgesio korekcija ir individualus darbas (Eimutienė, 2009).

Dienos centruose taip pat yra teikiamos šios paslaugos: socialinis darbas su visa šeima; pedagoginės, socialinės, psichologinės konsultacijos; kūrybinis ugdymas; dailės terapija; darbo terapija; labdara-parama.

Žemiau yra pateikiamos trys pagrindinės prevencinės programos, skirtos vaikams, kurie auga nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, t.y. „Alateen“, „Linas“, „Rafaelis“.

„Alateen“ prevencinė programa. Tai savipagalbos grupės, kurios siekia padėti paaugliams, augantiems nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, dalintis savo patirtimis, viltimi su kitais panašią patirtį turinčiais jaunais žmonėmis. Čia jie turi galimybę atvirai kalbėtis apie savo problemas ir sunkumus, mokytis jas įveikti. Paaugliai vienas kitą palaiko, paremia. Taip pat ši programa paremta Dvylikos žingsnių principais. Savipagalbos grupės susitikimuose jauni žmonės mokinasi atsiriboti nuo geriančio asmens emocinių problemų, nenustojant jo mylėti. Mokosi nekaltinti savęs dėl artimo žmogaus girtavimo ir jo elgesio. Jauni žmonės tobulina savo galimybes, nepriklausomai kas vyksta namuose.

Prevencinė programa „Linas“. Ši programa skirta padėti 7-13 metų alkoholikų ar narkomanų tėvų vaikams. 2000 metais ši programa buvo pristatyta Švietimo ir mokslo ministerijos Sveikatos ugdymo ir kultūros ekspertų komisijos vertinimui. Programą įvertinus palankiai, ją leista naudoti Lietuvoje. „Linas“ programa skirta darbui su rizikos šeimų vaikais, kuriuose vienas ar abu tėvai serga priklausomybę nuo alkoholio. Pagal šią programą yra siekiama dirbti su vaikais grupėje, kad jie galėtų ne tik išgyventi savo nelaimę, bet ir žaisti, vystytis, tobulėti. „ Lino“ programos metodo esmė – vaikystės grąžinimas vaikui. Šiuo metodu siekiama pabrėžti vaiko teisę būti vaiku, o atsakomybę kas dedasi aplinkui palikti suaugusiems. Programoje numatyta 18 susitikimų per tris mėnesius po 1,5-2 val. Kiekvienam susitikimui yra numatomi tikslai ir darbo metodai. Siūlomos tokios temos kaip „Aš ir mano šeima“, „Mano jausmai“ „Piktnaudžiavimas svaigalais ir įprotis prie jų” ir t.t. Programa „Linas” siekia padėti įveikti vaikams jų skausmą ir sumažinti juos užgriuvusį chaosą; padėti vaikam išsipasakoti ir atsiverti; suteikti vaikams gyvenimo vilties; pasirūpinti jų tėvais; sumažinti vaikų kaltės ir atsakomybės naštą; padėti vaikams liūdėti.

Prevencinė programa „Rafaelis“. Ši programa pradėjo veikti taip pat 2000 m. Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre kaip savanoriška iniciatyva. Pagrindinė darbo kryptis: prevencinė edukacinė veikla su meno terapijos metodų taikymu, kai taikoma diskusija, paskaitos, aiškinamieji pokalbiai, apmąstymai, dalinamasi patirtimi, vyksta darbas grupėje, darbas porose, individualūs pokalbiai, dailės terapija. „Rafaelis” programa orientuota į pagalbą šeimos atstumtiems ir socialiai uždariems vaikams. Jos pagrindinis tikslas yra siekti programos dalyvių gyvenimo kokybės gerinimo, pagerinti jų adaptacines galimybes šeimoje ir visuomenėje ugdyti darnią asmenybę. Taip pat siekiama mažinti rizikos grupės vaikų ir jų šeimų socialinę atskirtį, spręsti laisvalaikio užimtumo problemas ir ugdyti sveikos gyvensenos įgūdžius (Eimutienė, 2009).

IŠVADOS

1. Vaikas, augantis nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, pasirenka tokius modelius, kurie jam padeda prisitaikyti prie esamos situacijos, išgyventi įtampą, kuri nuolatos jaučiama šeimoje. Yra išskiriami šie alkoholio priklausomybę turinčių tėvų vaiko vaidmenų tipai: „šeimos herojus“, „atpirkimo ožys“, „prarastas“ (nematomas) vaikas, „juokdarys“ (klounas). Tas vaidmuo, kurį vaikas atlieka namuose, perkeliamas ir už šeimos ribų. Svarbu suvokti, kad visi elgesio modeliai yra pagalbos šauksmas, į kurį alkoholio priklausomybę turinčių tėvų vaikas laukia atsako.
2. Vaikas, augantis alkoholio vartojimo problemų turinčioje šeimoje, gali patirti daugelį psichologinių, socialinių ir mokymosi sunkumų, kurie sukelia vaiko psichinės raidos ir socialinės adaptacijos sutrikimus. Pagrindinės psichosocialinės, socialinės problemos, su kuriomis susiduria vaikai, augantys nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, yra konfliktų išgyvenimai šeimoje, patiriamas smurtas, socialinės ir materialinės problemos bei sveikatos problemos.

3. Pagrindinės socialinės pagalbos galimybės vaikams, augantiems nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, yra šios: įvairi pagalba, gaunama socialines paslaugas ar psichologinį konsultavimą teikiančiose organizacijose., Taip pat kaip pagrindinės prevencinės priemonės yra išskiriamos šios programos „Alateen“, „Linas“, „Rafaelis“. Žinant alkoholiu piktnaudžiaujančių asmenų vaikų ypatumus, svarbu skirti tinkamą dėmesį įvairiapusei psichosocialinei pagalbai visai šeimai.

LITERATŪRA

1. Bulotaitė, L. (2003). *Piktnaudžiaujančių alkoholiu tėvų vaikas*. Vilnius.
2. Bulotaitė, L. (2004). *Narkotikai ir narkomanija: iliuzijos ir realybė*, Vilnius: Tyto alba.
3. Eimutienė, I. (2009). Socialinės rizikos (alkoholikų)šeimų vaikai ir paramos jiems organizavimas: sociologinė interpretacija. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
4. Gudžinskienė, V., Gedminienė, R. (2011). Vaikų, augančių alkoholio vartojimo problemų turinčiose šeimose, patiriami psichologiniai, socialiniai ir mokymosi sunkumai. Vaikų ir suaugusiųjų socializacija: tyrimai ir patirtis, 16(27), p. 19-30.
5. Karpman, S. (1981). Ten concepts in treating alcoholics with T.A. Bulletin of the Eric Berne Seminar. 3(4), p. 6-9.
6. *Metodinė medžiaga darbui su alkoholikų šeimų vaikais*. (2001). Kaunas: Kauno arkivyskupijos Šeimos centras.
7. National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (2014). Alcohol and the family. Prieiga internetu: http://athealth.com/topics/alcohol-and-the-family-3/, žiūrėta 2015-11-02.
8. Nissen, J. F. (1997). *Nematomas dramblys.* Vilnius: Lietuvos blaivybės fondas.
9. Pilypaitienė, N. (2008). Socialinės rizikos šeimų gaunamos paramos subjektyvi suvoktis. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
10. The addictions foundation Manitoba. (2003). Families & addictions course. Prieiga internetu: https://www.saskatoonhealthregion.ca/locations_services/Services/mhas/Documents/Resources%20for%20Professionals/FamilyMan-Sask.pdf Žiūrėta: 2015-10-20.
11. Tonnang, N. (2005). *Linas – pagalba vaikams: parankinė knyga vaikų grupių vadovams*, Vilnius.
12. Tonnang, N. (2005). *Linas: metodinė medžiaga darbui su vaikais iš šeimų, kuriose tėvai girtauja ar svaiginasi kitais narkotikais*, Vilnius.

CHILDREN PSYHOSOCIAL PROBLEMS IN THE FAMILIES ADDICTED TO ALCOHOL

PAULINA VARNELYTĖ

Kolping University of Applied Sciences
Consultant: lect. R. Bagdonaitė-Stelmokienė, social work master

SUMMARY

This article is analysing psychological problems and their solutions of children living in the families, which are addicted to the alcohol. After the analysis of scientific sources, the dysfunctional roles of these children are described, the influences on children in the families with alcoholism problems and social assistance opportunities. The analysis shows that in our country alcoholism is a widespread problem, however, to solve this problem there is not enough given attention. The reasons are hidden; there is a lack of preventive measures taken. The help to people that have an alcoholism problems is very limited because it is based on their free wish: to get a treatment or to do not get it. It is often, when the relatives of drinking people get hurt, and more often children. The families, which are addicted to the alcohol and have children, are included to social risk family groups. These children have allocated funds from various programs, which are orientated to their leisure, additional education, psychosocial help and social support security.

VAIKŲ, PATYRUSIŲ TĖVŲ SKYRYBAS, SOCIALINĖS ADAPTACIJOS PROBLEMOS

SONATA VENSKUTĖ, DEIMANTĖ LUKOŠEVIČIŪTĖ

Kolpingo kolegija

Konsultantė lekt. Evelina Darulienė

ANOTACIJA

Galimi išsiskyrimo su tėvais efektai vaiko psichologiniam prisitaikymui analizuojami gana seniai, tačiau ši problema aktuali ir šiandien. Dažniausiai vaikams tenka išsiskirti su vienu iš tėvų dėl tėvų skyrybų, kurių skaičius Lietuvoje vis dar labai didelis. Tačiau neretai net ir mokslinėse studijose tenka pastebėti tendenciją tiesiogiai ir vienareikšmiškai sieti šeimyninę padėtį arba vien tik vaikų išsiskyrimo su tėvais patirties faktą su prastesniu vaikų psichologiniu prisitaikymu (Lazdauskas, 2011). Vaikai, patiriantys rizikos veiksnius, sunkiau adaptuojasi visuomenėje, lėčiau perima vertybines nuostatas. Neabejotinai neigiamą įtaką vaikų socializacijai daro kintantis požiūris į esmines šeimos ir moralės vertybes, todėl nepilna šeima pamažu tampa ne išimtimi, o tendencija. Vaikai ima klaidingai suprasti lyčių vaidmenis bei pareigas, atsakomybės jausmą. Minėtos priežastys ir veiksniai lemia nepilnos šeimos vaikų socializacijos tyrimų aktualumą.

ĮVADAS

Temos aktualumas – kaip sena yra žmonija, taip sena yra ir šeimos samprata. Tačiau dėl įvairių priežasčių šeimos skiriasi, dalinasi vaikus. Šeimos skyrybos - įteisintas santuokos nutraukimas, panaikinantis teisėtas sutuoktinių pareigas, atsakomybes šeimoje, ir jų paplitimas neapsiriboja tik tam tikromis šalimis, regionais, bet kaip ryškus socialinis reiškinys yra palietęs visą pasaulį (Ruschena, Prior, Sanson, Smart, 2005). Nėra abejonių, kad tėvų skyrybos - vienas iš skausmingiausių išgyvenimų vaiko gyvenime. Vaikai, išgyvenę tėvų skyrybas dažnai turi įvairių sunkumų - elgesio, psichologinių – pykčio, baimės, liūdesio, vilties. *(http://oaji.net/articles/2014/513-1394293923.pdf)*

Pranešimo tikslas – atskleisti vaikų, patyrusių tėvų skyrybas, adaptacijos problemas.

Uždaviniai –

1) Atskleisti vaiko elgesio sampratą;
2) Apibūdinti šeimos sampratą;
3) Išanalizuoti vaiko adaptacijos problemas.

Tyrimo metodai - atlikta mokslinės literatūros analizė.

1.Vaiko elgesio samprata

Pasak Nasvytienės (2005), vaiko elgesio ir emocinių problemų apžvalga bei analizė prasminga dėl kelių priežasčių. Viena, visuomenėje egzistuoja dažnai nepagrįstas ir vienpusis požiūris, kad vaikai „išaugs savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos atidesnio susidomėjimo. Kiekviena mažuosius auginusi šeima, darželio auklėtojos pasiruošę pateikti pavyzdžių, kaip viena ar kita baimė, kaprizai buvo laikini, „tranzitiniai“ svečiai vaiko gyvenime. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kognityvinė, socialinė, emocinė raida iš tiesų yra nepaprastai sparti ir dinamiška, todėl konkretus vaiko vystymosi pokytis gali ir sukelti, ir sušvelninti nepageidaujamos jo elgsenos apraiškas. Visgi pastaraisiais dešimtmečiais psichologai, pedagogai ir psichiatrai atkreipė dėmesį į

tai, kad ir vėlesniame amžiuje išlieka nemaža dalis vaikystėje išryškėjusių elgesio ir emocinių problemų, kurios daro neigiamą įtaką asmenybės savijautai ir adaptacijai.

Kita vertus, labai svarbu laiku atpažinti, įvertinti ir bandyti įveikti vaiko ir jo šeimos gyvenimą trikdančius elgesio ir emocines problemas.

1.1 Vaikų raida nepilnoje šeimoje

Šeimoje tėvų - vaiko santykis, nuo gimimo besiformuojantis ryšys yra pats svarbiausias užtikrinant tolimesnį atžalos socialinį, psichologinį vystymąsi bei augimą (Riggio, 2004). Būtent tėvai geriausiai pažįsta savo vaikus, gali suteikti tinkamiausią pagalbą, pirmieji sužino apie reikšmingiausius savo vaikų gyvenimo įvykius. Tuo tarpu skyrybų atveju pasikeičia, suyra ne tik besiskiriančių sutuoktinių tarpusavio santykiai, bet labai dažnai suprastėja tėvų - vaiko ryšys (Sobolewski, Amato, 2007).

Galimi vaikų išsiskyrimo su tėvais efektai vaiko raidai neretai tampa mokslininkų tyrimo objektu. O psichologai daug dėmesio skiria šios srities tyrimams, tačiau dėl to problemos aktualumas nemenkėja. Tai patvirtina ir šiandien atliekamų tyrimų gausa. Iš vienos pusės, intensyvūs šios srities tyrinėjimai leidžia geriau suprasti vaikų išsiskyrimą su tėvais lydinčius procesus ir kurti efektyvesnę prevencinę sistemą, iš kitos – aktualiomis tampa vis naujos išsiskyrimo formos.

Neretai vaiko augimo nepilnoje šeimoje patirtis yra vertinama kaip rizikos veiksnys, turintis
stiprų neigiamą poveikį vaiko raidai. Toks požiūris būdingas daugeliui visuomenės atstovų visame pasaulyje. Mokslininkai atsargesni ir neskuba su tokiomis pernelyg apibendrintomis išvadomis. Žinoma, šeimos struktūros, santykių šeimos sistemoje pokyčiai iš esmės pakeičia įprastą, nusistovėjusią tvarką. Todėl tikėtina, kad šie pokyčiai gali pareikalauti didesnių vidinių vaiko išteklių ir kelti grėsmę palankiam jo funkcionavimui. Tačiau nuostata, kad vaikui geriausia augti su abiem biologiniais tėvais yra labiau populiari nei pagrįsta. Vaikų raidos tyrėjai nurodo (Cowan and Cowan, 2006), kad gerai prisitaikę vaikai gali augti labai įvairių formų šeimose, ir ragina šeimos struktūros tiesiogiai nesieti su vaikų psichologiniais sunkumais. Šeimos struktūra nurodo statišką šeimos vaizdą tam tikru momentu. Šeimoje vyksta įvairūs procesai, lemiantys tam tikra prasme baigtinį rezultatą – išsiskyrimą, ir šių procesų vaidmuo vaiko funkcionavimui ne mažiau svarbus. Be to, vaikas yra veikiamas ir kitų, su išsiskyrimo procesu tiesiogiai nesusijusių veiksnių. Todėl būtinas kompleksiškas požiūris į problemą.

Dažniausiai analizuojant šeimos skyrybas, aptariamas jų poveikis, sąsajos su ankstyvąja ar viduriniąja vaikyste (Lansford, 2009). Tačiau žinoma, jog vaikystėje patirtų skyrybų pasekmės gali neatsiskleisti, būti neaiškios praėjus trumpam laikotarpiui po skyrybų, iki pat paauglystės ar net suaugusio amžiaus (Lansford, 2009). Paprastai iškart po skyrybų išmatuoti vaikų prisitaikymo kriterijai nėra tikslūs, daug prastesni, nei matuojant praėjus ilgesniam laikotarpiui, kuomet galima tiksliau įvertinti prisitaikymo pakitimus (Lansford, 2009). Teigiama, jog suprasti šeimos, jos narių funkcionavimo ypatumus, prisitaikymą tam tikrame taške įmanoma tik pasitelkus ankstesnės šeimos dinamikos kontekstą (Elder, 1998). Todėl labai reikšminga sužinoti, kaip vaikystėje įvykusių tėvų skyrybų patyrimas gali būti susijęs su tolesniais paauglių mokymosi pasiekimais bei jų santykių su bendraamžiais kokybe. Vaikai, išgyvenę tėvų skyrybas, susiduria su nemažai sunkumų ir įvairiomis emocinėmis ar psichinėmis problemomis, tiek mokykloje ir namie, tiek su artimaisiais ir draugais. Šeimoje patirta netektis neretai daro neigiamą poveikį ne tik vaikų požiūriui į mokyklą, bet gali tai paskatinti vengti lankyti pamokas. Pastebima, kad netektį šeimoje patyrę vaikai prasčiau mokosi, nes yra linkę praleisti pamokas ar neiti į mokyklą (Currer,2001;

Goldman, 2000 ir kt.). Pasak Bikulčiaus (1996) jau antroje pirmųjų gyvenimo metų pusėje kūdikis sužino, kad motina ir tėvas tenkina ne tuos pačius jo poreikius. Motina, pavyzdžiui, tenkina labiau "gyvybinius poreikius", tėvas - "pomėgius, susijusius su motorinėmis funkcijomis". Todėl tėvas ir motina įgauna skirtingas reikšmes. Taip pat Bilčius (1996) teigia, jei 2 - 6 metų vaikui trūksta tėvo - jam sunku praplėsti savo pasaulį. Tas praplėtimas, priklauso nuo to, kokia tėvo individualybė, kiekvieno vaiko, jį supančio pasaulio supratimas būna nevienodas. Palankiu požiūriu į namus labiausiai išsiskiria šeimoje netekties nepatyrę vaikai ir tie, kurių tėvai išvykę dirbti svetur arba yra bedarbiai. Tuo tarpu nepalankiai savo namus vertina tėvų skyrybas, senelių mirtį bei tėvo ar motinos mirtį patyrę vaikai.

2. Šeimos ir santuokos samprata/apibūdinimas

Santuoka - daugiau nei privatus, valstybinės ar religinės konfesijos nulemtas vyro ir moters meile pagrįstas pasižadėjimas vienas kitam. Santuoka atsirado anksčiau nei susikūrė valstybės ir teisinės sistemos. Teisine prasme, santuoka yra viešoji sutartis, kuri sukuria šeimą, visuotinai pripažįstamą, pagrindinę visuomenes instituciją. Santuoka sustiprina ir šeimą, ir visuomenę. Lietuvoje per pastaruosius 20 metų šeimos samprata smarkiai pakito. Dar, rodos, taip neseniai santuoka ir šeima buvo sinonimai. Dabar jie negailestingai atskiriami vienas nuo kito.

Šeima - valstybinės šeimos politikos koncepcijos (2008) rengėjai susidūrė su netikėčiausiu dalyku: pirma, pasirodo, apibūdinti tai, kas visiems visada buvo savaime suprantama, t.y. apibūdinti, kas yra „šeima“, tapo tikra problema. Konstitucijos straipsniai (2008), kuriuose kalbama apie šeimą, vienareikšmiškai patvirtina, jog Konstitucijos kūrėjams šeima buvo vertybė: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Koncepcijoje (2008), patvirtintoje LR Seimo 2008 m. birželio 18 d., įtvirtintas šeimos apibūdinimas: „Šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą“.

Negalima nuneigti fakto, kad vertybių internalizacija tiesiogiai priklauso nuo šeimoje vyraujančios tarpusavio atmosferos: palanki atmosfera palengvina socialinių vertybių internalizaciją, o nepalanki – apsunkina. Pasak Goleman (2003), šeima yra pirmoji individo emocinio gyvenimo mokykla ir vaikai bendraudami su artimiausiais žmonėmis mokosi suvokti savo pačių jausmus, suprasti ir išreikšti savo viltis ir baimes. Šiuolaikinė šeima išgyvena daugybę krizių, tarp kurių yra ir ištuoka.

2.1 Ištuokos

Pasak Valiukevičienės atliktos statistikos (2011) pasaulyje išyra kas trečia santuoka. Tuo tarpu Lietuvoje per pastaruosius 60 metų skyrybų skaičius smarkiai augo. Skyrybų skaičius pastaraisiais metais išlieka stabilus – apie 10 tūkst. porų išsiskiria, kai kasmet tuokiasi apie 20 tūkst. porų. Jei Lietuvos tendencijos nesikeis, tikėtina, kad išsituokusių porų bus daugiau negu susituokusių.

Mažas santuokų skaičius. Santuokų skaičius 1990 metais siekė 36310, o 2013 metais – 20469. Per dvidešimt trejus metus santuokų skaičius sumažėjo beveik per puse - 43 proc. Nors santuokų skaičius nuo 2002 m. metų auga (mažiausias santuokų skaičius buvo 2001 m – 15 764), tačiau išlieka santykinai mažas, palyginant su 1990 m. duomenimis (žr. 1 lentelė)

1 lentelė. Santuokų ir ištuokų statistika

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Santuokų skaičius	36310	22150	16906	19938	18688	19221	20660	20469
Ištuokų skaičius	12747	10221	10882	11097	10006	10341	10399	9974

Šaltinis: Lietuvos Respublikos statistikos departamentas, www.stat.gov.lt

Dažnos ištuokos. 1990 metais įregistruota 12747 ištuokų, o 2013 m.- 9974. Vertinant tik ištuokų skaičių, matyti nežymi kaita; be to, ištuokų skaičius mažėja (žr. 1 lentelė), tačiau esant mažam santuokų skaičiui, ištuokų procentas yra gana aukštas. Pavyzdžiui, 1990 m. santuokų ir ištuokų santykis buvo 35 proc., o 2013 m. – 48 proc.

Įprasta, jog pagrindiniai skyrybų proceso dalyviai, aktyviausiai sprendžiantys teisinius klausimus ar kitas svarbias šeimos dilemas yra besiskiriantys sutuoktiniai, paprastai paliekantys vaikus nuošalyje, besistengiantys neįtraukti jų į skyrybų procesą. Tačiau atsižvelgus į vyraujančias švietimo programas, socialines reklamas, žiniasklaidos dėmesį nukreiptą į šeimos prisitaikymą, tolesnį gyvenimą po skyrybų, akivaizdu, jog tai sudėtingas, nevienadienis įvykis, paliečiantis visus šeimos narius (Ruschena, 2005).

3. Skyrybų pasekmės vaiko adaptacijos procese

Kaip teigia Valiukevičienė (2010) savo magistro darbe yrant šeimai, vaikas akivaizdžiai įsitikina, kad tėvai padarė klaidų. Gana dažnai ir patys tėvai tas klaidas ar bent neteisingą vedybinį pasirinkimą pripažįsta ir aptarinėja. Drauge vaikas nebūna išsamiai informuotas apie santuokos krizės perspektyvas, o ir ne visada gali jas suprasti. Taigi, jis vadovaujasi daline, iškreipta informacija apie itin svarbų jam įvykį, sužino tik gana bendro pobūdžio vieno iš tėvų kaltinimus kitam ir sau. Visa tai vaikas lengvai gali sieti su savo savybėmis, savo bandymais išsaugoti tėvų santykius bei vadovaudamasis tėvų samprotavimais ir skyrybų eiga daryti išvadą, kad jis taip pat kaip ir jo tėvai yra blogesnis už turinčius šeimas aplinkinius, kad nesugeba tinkamai elgtis ir paremti šeimos. Tokios nuostatos, be abejonės, ugdo menkavertiškumo jausmą ir gali sąlygoti jo bendravimo, mokymosi sunkumus ir psichologinius sutrikimus. Sudėtinga šeimos situacija bei situacija po skyrybų ar netekties, taip pat jau minėtas pakitęs savęs vertinimas, provokuoja ne tik nusišalinimą, depresinius išgyvenimus, bet ir agresyvų savigarbos gynimo būdą, demonstratyvius bandymus įrodyti savo pranašumą.

Vertinant skyrybų poveikį vaikui, dera atsižvelgti į daugelį veiksnių. Tarp jų svarbiausi – tėvų konfliktų trukmė bei forma, konfliktų kartojimasis po skyrybų, vaiko įtraukimo į konfliktą lygis ir vaiko amžius. Pasak Valiukevičienės (2010), jaunesnio amžiaus vaikai dar neįsitraukia į tėvų konfliktą, o po skyrybų jų emociniai ryšiai su atskirai gyvenančiu vienu iš tėvų greitai nutrūksta. Tačiau tėvų skyryboms įvykus vėliau, vaikui sunkiau suprasti, priimti vyro ar moters socialinius vaidmenis, nes gali trūkti sektino ir nuolat stebimo pavyzdžio. Įvykus tėvų skyryboms, mergaitės gali ieškoti vyresnio amžiaus vyrų, kad pajustų kontroliuojamo pobūdžio globą. Berniukams tai nėra homoseksualumą sąlygojantis veiksnys, bet gali būti iš jį skatinančių veiksnių, taip pat kaip ir demonstratyvus elgesys (Valiukevičienė, 2010). Išsiskyrusiųjų santykiai su vaikais išlieka viena iš didžiausių šiuolaikinės visuomenės problemų. Ne veltui ji taip plačiai gvildenama mokslinėje literatūroje. Kaip teigia Valiukevičienė (2010) savo magistro darbe šeima – svarbiausias vaikų auklėtojas, nes ji natūraliausiu būdu moka mylėti ir sutarti. Tėvų skyrybos visada didelis mažo žmogaus sielos sukrėtimo šaltinis. Tėvo ar motinos pasitraukimas iš šeimos labiau kenkia vaiko sveikatai, negu vieno iš tėvų mirtis.

Psichologai pastebėjo, kad po tėvų skyrybų, vaikai pajunta kaltės ir pažeminimo jausmą, vėliau šį jausmą keičia pyktis ir pagieža. Vaiko gyvenime susidaro dvasinė tuštuma, kurią tampa labai sunku pripildyti gerumo, altruizmo, taurumo. Kaip teigia Perry (2001) skyrybas ar netektį išgyvenantys vaikai gali regresuoti vystymosi prasme, patirti psichologinių bei socialinių pokyčių. Tokie vaikai gali tapti nepastoviai emocingi ar netgi paniški. Skyrybos didelį dėmesį skiria

užsienio ir Lietuvos tyrėjai, Dovydaitienė (2001) tėvų skyrybas interpretuoja, kaip netikėtą įvykį šeimoje, stipriai sukrečiantį vaiką. Pastarųjų metu, suaugusieji dažnai užgožia vaikus savo norais ir pasirinkimais, o šiems nepalieka laiko tinkamai pasirengti. Kaip pastebi Bulotaitė, Pivorienė ir Sturlienė (2001) šiais skyrybų laikais jau niekas nesistebi, kad kiekvienoje klasėje yra mokinių iš „išsiskyrusių šeimų“. Tėvų skyrybos susilpnina emocinius ryšius tarp vaikų ir tėvų ir sukelia nemažą skaičių nemalonių išgyvenimų: baimę, skausmą, neviltį ir kt.. Vaikai iš išsiskyrusių šeimų yra kur kas labiau pažeidžiami ir labiau suvokia grėsmę.

Vaikų išgyvenimai po tėvų skyrybų stipriai priklauso nuo susiklosčiusių santykių su tėvais. Tėvų skyrybos pakeičia vaikų nusistovėjusias vertybes ir įprastą gyvenimo ritmą, Po tėvų skyrybų dažniausiai pasitaikanti ir stipriausia vaikų patiriama emocija yra liūdesys, dėl iširusios šeimos ir juos palikusio vieno iš tėvų. Liūdesys yra skatinamas ir tėvų tarpusavio nesupratimo, vykstančių ginčų net ir po skyrybų. Matydami tokias situacijas vaikai netenka savo identifikacijos ir sunkiai orientuojasi socialinėje aplinkoje. Vaikai išgyvena pykčio emociją dėl juos palikusio vieno iš tėvų ar netgi ant savęs pačių. Baimė, kurią jaučia vaikai dėl nesaugios aplinkos ir matydami situacijos dar nesuvokiančius tėvus taip pat yra nesvetima. Po tėvų skyrybų vaikai akcentuoja palankų arba nepalankų požiūrį į namų atmosferą. Toks požiūris priklauso nuo tėvo su kuriuo vaikas gyvena lyties faktoriaus. Dažniausiai palankiu požiūriu į namus pasižymi vaikai likę gyventi su tos pačios lyties vienu iš tėvų, o nepalankus požiūris vyrauja skirtingos lyties šeimose. Vaikai atskleidžia patiriantys per mažą tėvų pagalbą išgyvenant skyrybų laikotarpį. Pasak Dovydaitienės(2001) Tėvų draudimas bendrauti su kitu tėvu neigiamai įtakoja vaiko savijautą. Pastebėta, kad išsiskyrusių tėvų vaikai verčiami suaugti ankščiau laiko ir prisiimti naujus vaidmenis.

3.1 Pagalba vaikams skyrybų metu

Dar visai neseniai buvo įprasta slėpti nuo vaikų daugelį reikšmingų pasikeitimų, tame tarpe ir tėvų skyrybas. Dabartiniu metu dauguma žmonių pripažįsta vaiko teisę žinoti tiesą, tačiau didžioji dauguma išgyvenusių skyrybas vaikų yra labai netinkamai informuoti apie šeimos statuso pasikeitimus. Paradoksalu, tačiau Lietuvoje daugiau žinių apie skyrybas turi vaikai iš pilnų, o ne išsiskyrusių šeimų. Pasak Dovydaitienės (2004) šie faktai kalba apie tėvų elgesį skyrybų metu – jie nieko nesako, nepaaiškina, arba labai paviršutiniškai apibūdina esamą padėtį. Tėvai turėtų žinoti, kad vaikus būtina supažindinti su tuo, kas vyksta jo šeimoje, nes tie vaikai, kurie supranta, kas ištiko šeimą, geriau prisitaiko prie pasikeitimų ir lengviau priima naująjį šeimos modelį.

Dovydaitienės (2004) teigimu, tėvai pirmiausia turėtų tinkamai pranešti ir paaiškinti vaikui apie skyrybas. Tai itin svarbu, nes pirmoji vaiko reakcija priklauso nuo to, kaip jam pasakyta naujiena. Tyrimai rodo, kad vėliau tie vaikai, kurie supranta skyrybų priežastis, yra tinkamai informuoti, geriau pritampa prie pasikeitusios šeimos. Be abejo, taip pat yra svarbu žinoti, kada vaikui reikia pranešti apie skyrybas. Tai geriausiai padaryti tada, kai tėvai yra jau tvirtai apsisprendę ir įsitikinę savo santuokos baigtimi.

Socialinė pedagoginė pagalba

Mokslinėje literatūroje pedagoginei pagalbai skiriama svarbi vieta. Būtent šio tipo pagalba padeda vaikui užtikrinti saugumo jausmą mokykloje. Kaip Valiukevičienė (2010) cituoja Navaitį - pedagoginė pagalba, apimanti ne tik elgesio, bet ir emocinę sferą, yra nuolatinis siekimas padėti vaikui atskleisti ir pažinti save, o taip pat laisvai reikšti savo jausmus ir mintis. Gausėja problemų su kuriomis mokyklai tenka susidurti: socialinė vaikų atskirtis, stratifikacija. Jeigu vaikai patiria kažkokią atskirtį dėl to, kad jie yra iš išsiskyrusios šeimos, toks socialinis šių mokinių stigmatizavimas gali dar labiau apsunkinti vaikų socializaciją ir drauge sąlygoti tam tikrus asmenybinius raidos sutrikimus. Tirri (2001) akcentuoja, kad socialinis pedagogas susiduria su

įvairiomis moralinėmis problemomis, iš kurių viena svarbiausioji – tinkamumas ar kompetencija daryti intervenciją skyrybas ar netektį patyrusio vaiko šeimoje. Čia iškyla problema – tampa ne visai aišku, kaip derėtų elgtis su vaiku, patyrusiu krizę šeimoje. Tuo tarpu pats vaikas, netekęs vieno iš tėvų, ieško stiprybės šaltinio – bendravimo su draugais, aplinkiniais, neapsimestinės komunikacijos. Jam būtina turėti žmogų, kuris padėtų jam susivokti savo jausmuose bei įveikti kylančius emocinius ir elgesio sutrikimus. Socialiniai pedagogai labai vertina individualių pokalbių reikšmę ir jų teikiamą naudą. Jų metu vaikas yra išklausomas jam priimtinu ir patogiu laiku. Galbūt rečiau taikoma didesnio dėmesio taikymo praktika, bijant išskirti vaiką iš kitų ir dar labiau jį stigmatizuoti, kaip kitokį. Naudinga praktika yra įtraukti vaiką į klasės gyvenimą, turint omenyje, kad skyrybas išgyvenusiam vaikui svarbu gauti aplinkinių palaikymą. Tikriausiai neutraliausias pagalbos būdas yra vengimas akcentuoti vaiko išgyvenamą krizę. Sunkiausiai pasiekiama pagalba yra ryšių palaikymas su vienu iš tėvų arba abiem tėvais. Kaip jau buvo minėta, tikriausiai veiksmingiausia pagalbos strategija būtų padėti vaikui užsitikrinti palankų statusą klasėje. Norint padėti vaikui, reikia su juo daug bendrauti ir paaiškinti, kad jo tėvai visada liks jo tėvais – rūpinsis, bendraus. Jie gali nebemylėti vienas kito, tačiau būtinai mylės savo vaikus.

IŠVADOS

1. Visuomenėje egzistuoja dažnai nepagrįstas ir vienpusis požiūris, kad vaikai „išaugs savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos atidesnio susidomėjimo. Tačiau, labai svarbu laiku atpažinti, įvertinti ir bandyti įveikti vaiko ir jo šeimos gyvenimą trikdančius elgesio ir emocines problemas. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kognityvinė, socialinė, emocinė raida iš tiesų yra nepaprastai sparti ir dinamiška, todėl konkretus vaiko vystymosi pokytis gali ir sukelti, ir sušvelninti nepageidaujamos jo elgsenos apraiškas.

2. Šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą

3. Vaikams išgyvenant tėvų skyrybas, itin svarbu užtikrinti saugumo poreikio tenkinimą: vaikams dažniausiai trūksta abiejų tėvų rūpesčio, artumo, šilumos, dingusių išėjusio tėvų daiktų ir net finansinio aprūpinimo. Vaikams, išgyvenantiems tėvų skyrybas sustiprėjo dėmesio, pagarbos, meilės poreikiai.

Keletas praktinių patarimų tėvams ir socialiniams darbuotojams, galinčių palengvinti vaiko adaptacijos problemas.

Tėvams auginantiems vaiką:

• Domėtis, kokius išgyvenimus patiria vaikas tėvams skiriantis;
• Mokytis, kaip tinkamai pranešti vaikui apie naujas šeimos statuso aplinkybes;
• Stengtis padėti vaikui adaptuotis prie pasikeitusios situacijos namuose ir supažindinti vaiką su nauju jo vaidmeniu;
• Padėti vaikui reikšti savo mintis ir nedrausti matytis su kitu vienu iš tėvų;
• Vengti ginčų ir priešiškumo rodymo vaiko akivaizdoje;

Socialiniams pedagogams ir socialiniams darbuotojams:

• Vystyti pagalbą besiskiriančių tėvų vaikams;
• Palaikyti kontaktą su skyrybas išgyvenančių vaikų tėvais;
• Ruošti šviečiamąsias programas apie socialinės pagalbos reikšmę ir pobūdį;
• Sudaryti duomenų bazes apie problemų turinčius vaikus ir sekti pokyčius;
• Siekti tėvų skyrybas išgyvenančius vaikus įtraukti į grupinius užsiėmimus.

LITERATŪRA

1. Jankauskaitė, I. (2015). *Vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, socioedukaciniai poreikiai*. Šiauliai. [Žr. 2015-11-16 http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:8658356/datastreams/MAIN/content]

2. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Vilnius. [Žr. 2015-11-16 http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/48329.pdf]

3. Obelienė, B. (2011). *Santuokos ir šeimos vienovės vaidmuo šeimos tvarumui, asmenų ir valstybės gerovei.* Kaunas. [Žr. 2015-11-16 http://litlogos.eu/L66/Logos66_108_121_Obeleniene.pdf]

4. Valiukevičienė, N. (2010). *Vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, patirties analizė.* Kaunas [Žr. 2015-11-16 http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100621_090753-71746/DS.005.0.01.ETD]

5. Lazdauskas, T. (2011). *Išsiskyrimo su tėvais patirtį turinčių vaikų psichologinio prisitaikymo sunkumai rizikos sankaupos požiūriu.* Vilnius. [Žr. 2015 – 11 – 16 http://oaji.net/articles/2014/513-1394293923.pdf]

6. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas (2015), [Žr. 2015- 11 – 16 www.stat.gov.lt]

CHILDREN PROBLEMS OF SOCIAL ADAPTATION DURING PARENTAL DIVORCE PERIOD

SONATA VENSKUTĖ, DEIMANTĖ LUKOŠEVIČIŪTĖ

Kolping University of Applied Sciences

The Tutor Lect. E. Darulienė

SUMMARY

Possible effects of the separation from parents of the child's psychological adjustment was started to analyze in quite a long time ago, but the problem is still relevant. Children usually have to separate with one of their parents due to parental divorce, which is still very common in Lithuania. However, even scientific studies have observed a tendency to relate directly and unambiguously marital status or only children's separation from their parents to experience the fact of the weaker children's psychological adjustment. (Lazdauskas, 2011) It is really difficult to specialize in society for those children who experience risk factors because they slowly absorb social values. Undoubtedly, changing attitudes towards fundamental moral and family values have the negative impact on children's socialization, therefore single-parent families little by little become not the exception but a trend. Children begin to misunderstand the roles of gender, duties and a sense of responsibility. These main facts determine the relevance of the single-parent families research on children's socialization.

CENSORSHIP

GRETA GRIGONYTĖ

Kaunas University of Applied Sciences

Consultant: Rasa Šemiotienė

SUMMARY

It is rather difficult to imagine, that in the history of the law system development, there was no place for a law which ensured copyright. Any author‘s creative work could become an easy access to all people, it was ultimately unprotected. Copyright is intended to protect author‘s creative activities in order to preserve their authenticity, originality, value, and quality. It is due to copyright in law, that creator would not lose the money invested into work and finally get a well-deserved reward.

INTRODUCTION

The world in which each activity is definition by the law do not bypass copyright. Thanks law, creator has opportunity to express his ideas in creative work and may not be afraid that someone can not illegaly use it. To achieve this objective is created convention ,,Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works“ which ensures copyright. Copyright is a legal instrument dedicated to protect author‘s works. Copyright has three the main agreements, one of them I discuss more and it is copyright license agreements more details regarding about piracy. Piracy is illegal use of the product on the internet.

The aim of the work: Discuss the main conception of copyright, contracts on copyright, and to overview copyright license agreements, their reasons, and application.

The objectives of the work:

1. To introduce to the main conception of copyright, the functions and purposes.
2. Describe the principles of the contract.
3. Analyse piracy operating ways.
4. Set out the occurrence of reasons.
5. Present cases of piracy in Lithuania and state statistics in accordance with Articles.

Copyright conception

Copyright is a legal right created by the law of a country that grants the creator of an original work exclusive rights for its use and distribution. This is usually only for a limited time. The exclusive rights are not absolute but limited by limitations and exceptions to copyright law, including fair use. Protected Works: 1. “Literary and artistic works”; 2. Possible requirement of

fixation; 3. Derivative works; 4. Official texts; 5. Collections; 6. Obligation to protect; beneficiaries of protection; 7. Works of applied art and industrial designs; 8. News.[1]

Today national copyright laws have been standardised to some extent through international and regional agreements such as the Berne Convention and the European copyright directives in which is clearly to say what it is the copyright. The Berne Convention deals with the protection of works and the rights of their authors. It is based on three basic principles and contains a series of provisions determining the minimum protection to be granted, as well as special provisions available to developing countries that want to make use of them. [2]

Copyright does not cover ideas and information themselves, only the form or manner in which they are expressed. For example, the copyright to a Mickey Mouse cartoon restricts others from making copies of the cartoon or creating derivative works based on Disney's particular anthropomorphic mouse, but does not prohibit the creation of other works about anthropomorphic mice in general, so long as they are different enough to not be judged copies of Disney's. Note additionally that Mickey Mouse is not copyrighted because characters cannot be copyrightedrather, Steamboat Willie is copyrighted and Mickey Mouse, as a character in that copyrighted work, is afforded protection.

Second thing which is very important about the copyright is its symbol . Before 1989, the use of a copyright notice – consisting of the copyright symbol (©, the letter C inside a circle), the abbreviation "Copr.", or the word "Copyright", followed by the year of the first publication of the work and the name of the copyright holder – was part of U. S. statutory requirements Several years may be noted if the work has gone through substantial revisions such as © 2005 John Doe. The proper copyright notice for sound recordings of musical or other audio works is a sound recording copyright symbol (℗, the letter P inside a circle), which indicates a sound recording copyright, with the letter P indicating a "phonorecord". In addition, the phrase *All rights reserved* was once required to assert copyright.

Copyright contracts

A copyright transfer agreement is a legal document containing provisions for the conveyance of full or partial copyright from the rights owner to another party. It is similar to contracts signed between authors and publishers but does not normally involve the payment of remuneration or royalties. Such agreements are a key element of subscription-based academic publishing, and have been said to facilitate the handling of copyright-based permissions in print-only publishing.In the age of electronic communication, the benefits of copyright transfer agreements have been questioned, and while they remain the norm, open licenses as used in open access publishing have been established as an alternative.

Practice to show that author often turning to lawyers only then when infringing their rights. Often author‘s right subject not have suitable their right supporting evidence or copyright agreements is created improperly. For example, designer, working one company it creator furniture design however properly not cleared through, later he it gives the right the same furniture creator other company. In order to prevent this from happening necessary properly create copyright agreement in their providing for specifically transmitted right, term and responsibility. There are three main types of copyright contracts:

1. Copyright agreements on property rights to transfer production;
2. Copyright license agreements;
3. Transmission works contract.

[1] http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698
[2]http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/summary_berne.html

Property rights to transfer production copyrights agreements is awarded on already - existing production. Rights transmission means, that their owner temporarily became other person and author dont have this rights. Creating a Copyright Assignment can help you protect your interests and understand your legal obligations when transferring your copyright. Use the Copyright Assignment document if the owner of the copyright would like to transfer ownership of the copyright to another party. You can use a Copyright Assignment for any copyrighted work, whether it's a written text, a source code, a movie, an image, or an audio recording. Essentially, it transfers the ownership of a copyrighted work from one party to another, giving them the rights to copy, sell, and distribute the work.[3]

Under copyright license agreement author property rights to production is not transmitted and given the use becouse rights holder and continues to be the author**.** If you want to use another person or company's copyrighted material, or if you want to allow someone else to use yours for a certain amount of time, a Copyright License Agreement puts your arrangement in writing. Create a Copyright License Agreement to spell out how the copyright can be used, for how long, and fees, if any. Use the Copyright License Agreement document if you own copyrights to certain property, which another party will be allowed to use and you wish to acquire the right to use certain property, such as a trademark or product, owned by another party to use in your production.

When your creative works are protected by copyright law, you get to call the shots about who uses your works and how. A Copyright License Agreement is a contract under which a copyright owner allows another person or company to use their copyrighted material in one way or another: to reprint it, or distribute it, to use it for a specified amount of time, and more. In turn for the use of a copyright, the user will generally pay the owner a royalty, or payment based on usage. This agreement defines in detail how, where, and when the copyrighted work may be used. Because the right to use a copyright is usually limited and temporary, it's known as a license. Don't confuse a Copyright License Agreement with a Copyright Assignment, which permanently transfers ownership of the intellectual property.[4]

Under copyright production transmission agreement author commits conclude production and pass on it together with property rights to the customer. This agreement conclude when production have not yet. In the this agreement is very important a more precise definition oder production, his requirements becouse customer can be important certain specific production settings.[5]

I want to more widely discuss Copyright license agreements which are popular in online space, i.e. piracy.

The main forms of piracy

Piracy is illegal usage, copying or dissemination of not licensed Software, video, audio files and so on. Buying online it must be same rules apply how to buying compact discs or other work in supermarket. The main ways of piracy on the internet:

● Websites which gives opportunity download or to share not legally Software, video, audio files and other production of piracy;

● Internet auctions which offer to buy production of piracy;

[3] https://www.rocketlawyer.com/document/copyright-assignment.rl
[4] https://www.rocketlawyer.com/document/copyright-license-agreement.rl
[5]Martišius V. Autorių teisės ir jų apsauga. http://ekonomika.tv3.lt/naujiena/autoriu-teises-ir-ju-apsauga-31339.html

● Peer-to-peer (P2P) networks, which gives opportunity change not legally Software. As well as- video, audio files and etc. End-user computer piracy. This type of piracy include:

● One computer copies of licenses use other computer;

● Computer programs update not have a valid license;

● Discs copy making distribution;

● Exchange CDs in work place or outside work place and etc.

Software piracy

Distributors of pirated software have found the way to make good money. Whereas pirated software is „as the free“ because part earnings comes through various portals, for piracy content. Exchange – mass flows of visitors can bring not small profit from advertisement show. Alternative or additional to earn for way is malicious software distribution together with pirated software copies: very often program protection „broken“ dedicated programs without this functions performs and computer infection with malicious software with the ensuing consequences for data security and privacy. Piracy copies of the operating system also can be in advance grafted malicious software, in pursuance foothold in pirated copy using users' computers and earn from contained therein sales information.

At the end of last year, Swedish police performed raids during which servers, computers and other equipment was seized. The world's biggest file sharing site „The Pirate Bay“ and a few similar sites stopped working for some time. It is true that the Internet remained backup copy of your site, but it is unstable. [6]

Piracy in Lithuania

Research company "Spinter research"[7] conducted a survey to show, that even 60 percent Lithuanian responders illegally use of intellectual property. The opinion prevails that occasionally watching films illegally and downloading any piece of music does not harm anyone. It is known that in 2013 alone, there was a harm of 34 milion euros, which Lithuanian intellectual property developers established owing to piracy. The same survey showed, that Lithuanians use illegal materials not out of greed or innate tendency to steal, but because they can not find legal alternatives.

Baltic Software Alliance information, Eastern Europe also Lithuania, consistently named as one of the leaders in the world of piracy. Classic media sales deteriorated, and digital works sales fell far not compensate for losses incurred. Not improving situation a negative impact not only the creators of intellectual products but also each users: due to declining income creator and intellectual property rights holders look for others ways how to get money and when they very often our creations treasure.At present, Lithuania there is no alternative to the illegal distribution of films - Lithuania has does not work a world-class film and television library entries, and local businesses do not see meanings investing to legal Digital content which would be free available illegal channels, platforms.

Piracy trend declines

Market research carried out by the firm Norstat survey showed that almost 90 percent of 15-35 year old Lithuanian residents listen to music online and do not download it. The need to reduce the download and some of these platforms installed on the possibility of music preserve and they listen without the Internet.

[6] http://www.esaugumas.lt/lt/saugus-darbas-internete/piratavimas.html

[7] http://it.lrytas.lt/ismanyk/paaiskejo-lietuviai-pirataujа-nes-neranda-legalaus-turinio.htm

The positive trends contribute a significant fraction of lightning growing legal music offering online platforms, such as Youtube, Soundcloud or Spotify, supply. Their offer music on demand – then, when customer they really need.

Youth musical habits revealed that legally music streaming online it has become popular for several reasons. Primarily nearly a third of young people, it is important that his music would be heard in legal. More than half of respondents the main advantage of legal music it identified the opportunity to thank the developers for their work. In addition, more than 40 percent of respondents get the higher legal quality of the sound.

The other reason - inexorably growing consumer mobility. The majority of respondents to download files from internet and „clog“ our phone find illogical when all the music can be reached via the Internet which connects to virtually anytime and from anywhere.

No small online music advantage – security. Listening to music this way you can rest assured that download not malicious files.[8]

CONCLUSIONS

1. Copyright is a legal right created by the law of a country that grants the creator of an original work exclusive rights for its use and distribution.
2. A copyright transfer agreement is a legal document containing provisions for the conveyance of full or partial copyright from the rights owner to another party. There are three main types of copyright contracts:Copyright agreements on property rights to transfer production;Copyright license agreements;Commissioned works contract.
3. Piracy – is the internet usage unlawfully copying or dissemination of not licensed software, video, audio files and so on. Piracy has different mode of operation from websites which gives opportunity to download or to share not legally Software, video, audio files to exchange CDs in work place or outside work place.
4. Pirated software distributors distribute this software in order to earn. Users use because it is cheaper, easier to acquire and etc.
5. Research company "Spinter research" conducted a survey to show, that even 60 percent of Lithuanian respondents illegally use the intellectual property, however gradually this percent decreases for other more convenient ways such as legal ways to listen to music online.

REFERENCES

1. Martišius, V. 2015. *Autorių teisės ir jų apsauga*. http://ekonomika.tv3.lt/naujiena/autoriu-teises-ir-ju-apsauga-31339.html, taken on October 19, 2015
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Authors%27_rights, taken on October 19, 2015
3. https://lt.wikipedia.org/wiki/Autori%C5%B3_teis%C4%97s, taken on October 19, 2015
4. http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283698, taken on October 19, 2015
5. https://www.copyright.com/Services/copyrightoncampus/basics/law.html, taken on October 28, 2015
6. http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/summary_berne.html, taken on November 3, 2015
7. Piratavimas.2015. http://www.esaugumas.lt/lt/saugus-darbas-internete/piratavimas.html, taken on November 8, 2015
8. Gasiulis, G. 2015. *Jaunimas nebemato prasmės „piratauti“ muzikos*// Lietuvos rytas.

[8] http://it.lrytas.lt/ismanyk/jaunimas-nebemato-prasmes-piratauti-muzikos.htm

9. http://it.lrytas.lt/ismanyk/jaunimas-nebemato-prasmes-piratauti-muzikos.htm, taken on November 8, 2015
10. Gasiulis, G. 2015. *Paaiškėjo: lietuviai pirataują, nes neranda legalaus turinio*. Lietuvos rytas.
11. http://it.lrytas.lt/ismanyk/paaiskejo-lietuviai-pirataują-nes-neranda-legalaus-turinio.htm, taken on November 8, 2015
12. https://www.rocketlawyer.com/document/copyright-license-agreement.rl, taken on November 10, 2015
13. https://www.rocketlawyer.com/document/copyright-assignment.rl, taken on November 10, 2015

AUTORIŲ TEISĖS

GRETA GRIGONYTĖ
Kauno kolegija
Vadovė: Rasa Šemiotienė

ANOTACIJA

Gana sunku būtų įsivaizduoti, jeigu teisinėje sistemoje nebūtų palikta vietos teisei, kuris užtikrintų autorių teises. Kiekvienas autoriaus darbas taptų lengvai visiems prieinamas, taptų pigus, nuvalkiotas ir galiausiai niekam neįdomus. Autorių teisės skirtas apsaugoti autorių kūrybinę veikla siekiant išsaugoti jų autentiškumą, originalumą, vertę bei kokybę. Galime pamastyti jeigu nebūtų šių teisių įtvirtintų įstatymuose tai kūrėjai prarastų dalį uždirbamų pinigų, kuriuos investuoja į darbą ir galiausiai jie didintų jų sukuriamų prekių kainą.

VARTOTOJŲ NUOMONĖ APIE RINKOS PRIEŽIŪROS IR VARTOTOJŲ APSAUGOS BEI JŲ TEISIŲ GYNIMĄ: TYRIMO REZULTATAI

BRIGITA MOZŪRAITYTĖ, KAROLINA VASILIAUSKAITĖ
Marijampolės kolegija

Konsultantės: lekt. Vida Jakštienė, lekt. Vilma Riškevičienė, lekt. Živilė Myru

ANOTACIJA

Kiekvienas Europos Sąjungoje (ES) gyvenantis vartotojas ieško pasirinkimo galimybių, kokybės ir kainą atitinkančios vertės, tikisi gauti tikslią informaciją apie tai, ką perka, ir nori, kad vartotojo teisės būtų apsaugotos. Vartotojo sprendimai rinktis vieną ar kitą prekę taip pat skatina inovacijas, našumą ir ekonomikos augimą. Vartotojų teisių apsauga - vienas iš ES politikos prioritetų, siekiant užtikrinti vartotojų sveikatą, saugą, ekonominius interesus, teisę į informaciją, taip pat skatinti burtis į asociacijas savo interesams ginti. Lietuvos nacionalinės vartotojų federacijos duomenimis, 71 proc. Lietuvos gyventojų jaučiasi neginami Vartotojų teisių apsaugos įstatymo, todėl pristatomame tyrime siekiama įvertinti vartotojų žinias apie jų teises ir vartotojų teisių pažeidimus.

ĮVADAS

Šiandieninėje ekonomikoje, esant gausiai prekių ir paslaugų paklausai, auga ir vartojimas. Didėjantis vartojimas sąlygoja ir didėjantį vartotojų teisių pažeidimų skaičių. Ginti vartotojų teises tampa sudėtinga, kai sutarties šalis skiria dideli atstumai. Vartotojai keliauja po pasaulį, įsigyja įvairių prekių, kurių trūkumai išryškėja tik daug vėliau.

Dažnai vartotojai dėl informacijos stokos patenka į gudrių verslininkų, kurie sudaro pirkimo pardavimo sutartis, pinkles. Praktika rodo, kad didžiausias pažeidimų skaičius nustatytas vyresniojo amžiaus žmonių grupėse, vykdant asmeninį pardavimą(6).

Dažnai prekybininkai atsisako priimti grąžinamą išpakuotą prekę dėl sveikatos apsaugos higienos reikalavimų. Teisės aktai neapibrėžia konkretaus termino netinkamos kokybės prekei grąžinti. Todėl buitinės technikos, elektros įrankių garantinio remonto paslaugų teikėjai grąžinimo terminą ilgina nepagrįstai.

Rinkos priežiūra ir atitinkamų vartotojų apsaugos taisyklių laikymosi užtikrinimas yra svarbi ES vartotojų politikos dalis. Vartotojai neturi teisės remonto laikotarpiu reikalauti pakaitinės prekės, nes tai nenumato (Europos komisija, 2008).

Tyrimo objektas – vartotojų nuomonė apie ne maisto prekių rinkos priežiūrą, vartotojų apsaugą bei jų teisių gynimą.

Tyrimo tikslas - įvertinti vartotojų nuomonę apie rinkos priežiūrą, vartotojų apsaugą bei jų teisių gynimą.

Tyrimo uždaviniai:

- apžvelgti vartotojų teisių apsaugos sistemos sandarą Lietuvoje;
- įvertinti informacijos prieinamumo bei vartotojų sąmoningumo lygį Marijampolės apskrityje;
- identifikuoti problemines ne maisto prekių grupes;
- nustatyti E – prekybos sistemoje pasitaikančių pažeidimų pobūdį ir vartotojų galimybe ginti savo teise;

- pateikti vartotojų tyrimo išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo metodai:

- dokumentų ir mokslinės literatūros teorinė analizė;
- tyrimo duomenų analizė.

VARTOTOJŲ APSAUGOS BEI JŲ TEISIŲ GYNIMAS

Vartotojų teisių apsauga – tai visuma teisės normų, kuriomis garantuojama įstatyminė vartotojo, kaip silpnesniosios šalies, apsauga. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas (8).

Vartotojų teisių apsaugos įstatymas numato šias vartotojų teises: (3)

- savo nuožiūra įsigyti ir naudoti prekes ir paslaugas;
- įsigyti saugias, tinkamos kokybės prekes ar paslaugas;
- gauti teisingą ir visišką informaciją valstybine kalba apie parduodamas prekes, teikiamas paslaugas;
- gauti informaciją apie savo teisių įgyvendinimo ir gynimo tvarką;
- į pažeistų teisių gynimą ir į turtinės ir neturtinės žalos (nuostolių) atlyginimą;
- kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo į ginčus nagrinėjančias institucijas ar teismą;
- jungtis į vartotojų asociacijas;
- į švietimą vartojimo srityje;
- į ekonominių interesų apsaugą.

Lietuvoje vartotojų teises gina:

- VVTAT– valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba, padedanti užtikrinti vartotojų apsaugą tarpvalstybiniu mastu;
- Europos vartotojų centras (ECC- Net), kuris sieja 28 Europos Sąjungos šalis, teikiantis bendro pobūdžio informaciją apie kitose valstybėse narėse taikomus reikalavimus.

Šios dvi vartotojų teisių gynimo institucijos vadovaujasi įstatymais, poįstatyminiais aktais, norminiais aktais. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga (8).

Išanalizavus pagrindines ES ir Lietuvos vartotojų teisių gynimo politikos nuostatas, galima padaryti išvadas apie jų naudą vartotojams. Vis daugiau Lietuvos įmonių dalyvauja tarptautinėje prekyboje, pateikdami savo prekę rinkai su savo vardu.

Stiprėjant visuomeninių vartotojų organizacijų įtakai, auga bendradarbiavimas tarp vartotojų organizacijų, rinkos priežiūros institucijų. Vartotojų informavimui ypač didelę įtaką turi žiniasklaidos priemonės, kurios informuoja vartotojus apie esminius jų teisių aspektus. Suteikti vartotojams galimybę gauti būtiną informaciją apsisprendžiant yra vienas iš esminių vartotojų politikos elementų. Ši informacija daro poveikį kitoje ES šalyje prekes ir paslaugas perkančių vartotojų sprendimams ir stiprina jų pasitikėjimą. Vartotojų teises ginančių institucijų atstovai teigia, kad skundų gausėjimas yra labai geras ženklas, rodantis, kad mūsų visuomenės sąmoningumas didėja. Tačiau Lietuvos nacionalinės vartotojų federacijos prezidentė A. Armanavičienė nemato pagrindo džiūgauti, nes žmonės priversti gaišti laiką ir aiškintis, kodėl jie yra apgaudinėjami, be to, neretai teisybės taip ir nepavyksta rasti.

A. Armanavičienės teigimu, mokesčių mokėtojų pinigais išlaikomos valstybinės vartotojų teises turinčios ginti institucijos yra nekompetentingos spręsti konkretų klausimą. Pagrindinė problema yra ne tik valstybinės institucijos, tarp kurių nėra jokios koordinacijos, bet ir įstatymų sistema (7).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 str. 5 d. įtvirtinta: „Valstybė gina vartotojo interesus”. Tai reiškia, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota imtis priemonių kuo veiksmingiau apsaugoti vartotojų teises. Ji turi nustatyti standartus ir kitus reikalavimus, kuriuos turi atitikti į rinką patenkantys produktai bei paslaugos, taip pat prižiūrėti, kad ūkio subjektai nenukryptų nuo šių reikalavimų ir jų laikytųsi. (2)

Konstitucinę nuostatą ginti vartotojų interesus detalizuoja įvairūs teisės aktai, kurie iš esmės yra suderinti su Europos Sąjungos direktyvomis. Vartotojų interesų gynimo būdus ir priemones nustato: Civilinis kodeksas, Vartotojų teisių gynimo, Produktų saugos, Mokėjimų, Kainų, Reklamos, Turizmo, Aviacijos, Draudimo, Maisto, Alkoholio kontrolės, Tabako kontrolės ir kiti įstatymai, taip pat Vyriausybės nutarimai bei Lietuvos Respublikos aplinkos, teisingumo ir ūkio ministrų įsakymai. (2)

Šios aplinkybės rodo, kad problemos nesprendžiamos ten, kur jas išspręsti būtų geriausia tiek žmonėms, tiek valstybei. Ginčus ne teisme nagrinėjančių institucijų ginčų sprendimų pasiūlymai turi ne vienodą teisinę galią. Dažniausiai jie yra rekomendacinio pobūdžio, todėl neprideda verslininkams privalomų pareigų, o sprendimų nevykdymas nesukelia jokių teisinių pasekmių. Vienintelė griežtesnė sankcija teisės normų pažeidėjams yra viešas paskelbimas dėl priimto sprendimo nevykdymo internetiniame VVTAT puslapyje.(Petrauskas F., 2010).

TYRIMO METODIKA

Atliekant tyrimą buvo siekiama įvertinti respondentų žinias apie vartotojų teises, vartotojų teisių sistemą Lietuvoje ir nustatyti, kokiu būdu pateikiama informacija apie vartotojų teisių užtikrinimą geriausiai pasiekia vartotojus.

Tyrimo metu buvo sudaryta anketa. Pirmoje anketos dalyje pateikti klausimai apie vartotojų rinkos priežiūrą ir vartotojų apsaugą.

Antroje dalyje buvo siekiama išanalizuoti informacijos prieinamumą apie vartotojų teises bei nekokybiškų prekių grąžinimą.

Atliktas segmentavimas pagal užsiėmimą, lytį, šeimos dydį, šeiminę padėtį, išsilavinimą. Demografinis segmentavimas pagal socialinį statusą ir pajamų dydį dažnai remiasi skirtingais požiūriais vertinant ir grąžinant prekes pardavėjui, gamintojui ar platintojui. Todėl buvo tikslinga išsiaiškinti informaciją apie prekių grąžinimą skirtingose socialinėse grupėse.

Apskaičiuojant imties dydį buvo remtasi V. Dikčiaus formule:

$$n = \frac{1}{(\Delta)^2 + \frac{1}{N}} \qquad (1)$$

Čia *n – reikiamos imies dydis, kai imties paklaidos galimybė P=0,954;*
N – generalinės visumos dydis;
Δ - leidžiamos paklaidos imties dydis (Δ =0,05)

Remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 2013 m. Marijampolės apskrityje gyveno156455 gyventojai. Darbingo amžiaus - 105 675, pensinio amžiaus – 35568. Iš viso darbingo ir pensinio amžiaus – 141243 gyventojai.

$$n = \frac{1}{(0{,}05)^2 + \frac{1}{141243}} \qquad (2)$$

Paskaičiavus, gavome, kad n = 398 (tiriamieji).

Dėl laiko ir finansinių išteklių buvo išdalyta 240 anketų, iš kurių sugrįžo 230 užpildytų anketų. Respondentai buvo pasirinkti iš Marijampolės miesto, Vilkaviškio, Kazlų Rūdos, Kalvarijos. Anketoje respondentų buvo prašoma pasirinkti vieną ar kelis pateiktus atsakymo variantus.

TYRIMO REZULTATAI

Vartotojų teisių gynimo efektyvumą parodo vartotojų pasitikėjimas valstybės institucijomis, verslininkais, vartotojų asociacijomis. Vadovaujantis Valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2011 – 2014 metų strategijos duomenimis, Lietuvoje šiuo metu valstybinėmis vartotojų teisių apsaugos institucijomis pasitiki – 37 proc., verslininkais – 45 proc., vartotojų asociacijomis – 49 proc. vartotojų.Išanalizavus mokslinę literatūrą, teisės bei norminius aktus, galima teigti, kad neefektyvią rinkos priežiūrą ir netinkamą vartotojų apsaugos teisių gynimą lemia:

- nepakankamai greitas valstybės institucijos reagavimas į rinkos pokyčius, sprendžiant rinkoje iškilusias problemas;
- nepakankamai rezultatyvi vartotojų ir verslininkų ginčų sprendimų sistema;
- dauguma vartotojų mano, kad jų teisės nėra adekvačiai ginamos.

Šio tyrimo eigoje buvo vertinama rinka ir jos poveikis vartotojams, identifikuojamos probleminės vartotojų teisių gynimo sritys ir atlikta anketinė vartotojų apklausa.

Siekiant įvertinti problemines rinkas, tyrime dalyvaujančių vartotojų buvo klausiama apie netinkamų prekių įsigijimą bei grąžinimą.

Siekiant išsiaiškinti, kaip vartotojai pasiskirsto pagal socialinį statusą, įvairaus socialinio statuso respondentai (studentai, verslininkai, tarnautojai, darbininkai, pensininkai ir bedarbiai) turėjo nurodyti, kaip dažnai jie grąžina nekokybiškas prekes pardavėjui.

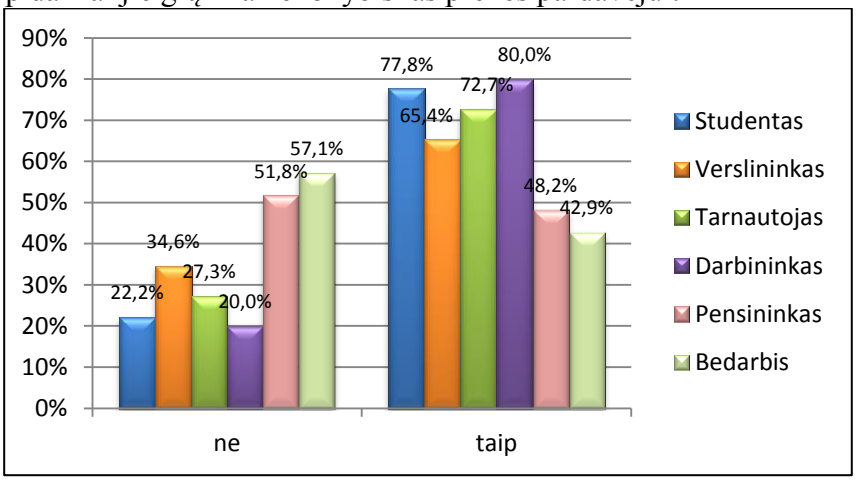

1 pav.**Vartotojų pasiskirstymas pagal įsigytos prekės grąžinimą**

Tyrime dalyvavę vartotojai pagal įsigytos nekokybiškos prekės grąžinimą pasiskirstė taip: dažniausiai įsigytą prekę pardavėjui grąžino darbininkai (80 proc.) ir studentai (77,8 proc.), rečiausiai – pensininkai (48,2 proc.) ir bedarbiai (42,9 proc.) (žr. 1 pav.).

Vartotojai respondentai taip pat turėjo nurodyti, kaip dažnai skundėsi dėl nekokybiškų ne maisto prekių.

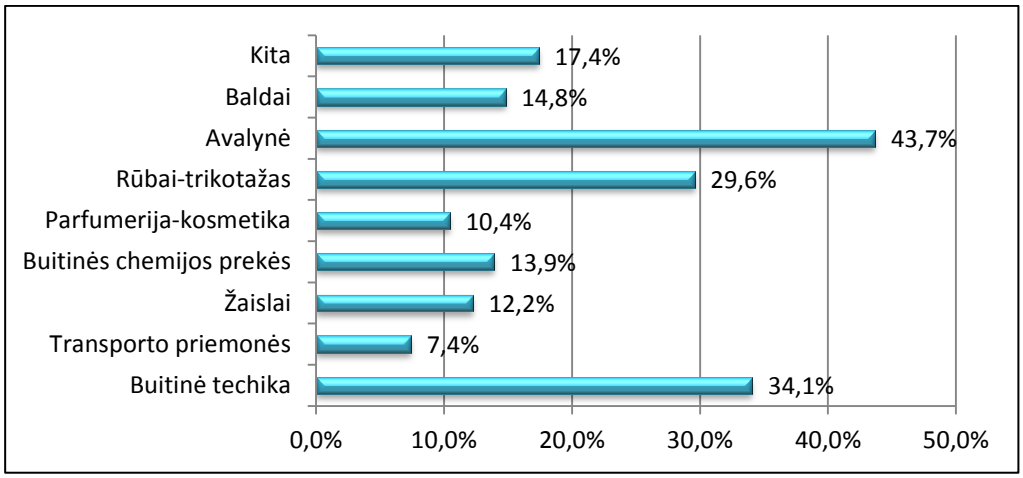

2 pav. **Vartotojų skundų dėl ne maisto prekių grupės vertinimas**

Tyrime dalyvavę vartotojai nurodė, kad daugiausia jie skundėsi dėl nekokybiškos avalynės (43,7 proc.) ir dėl buitinės technikos (34,1 proc.). Mažiausiai skundėsi dėl įsigytų parfumerijos gaminių (10,4 proc.) (žr. 2 pav.).

Atliekant tyrimą buvo siekiama įvertinti ir informacijos ant pakuočių prieinamumą vartotojams. Todėl vienas iš respondentams pateiktų klausimų buvo, ar jie skaito informaciją ant ne maisto prekių pakuočių.

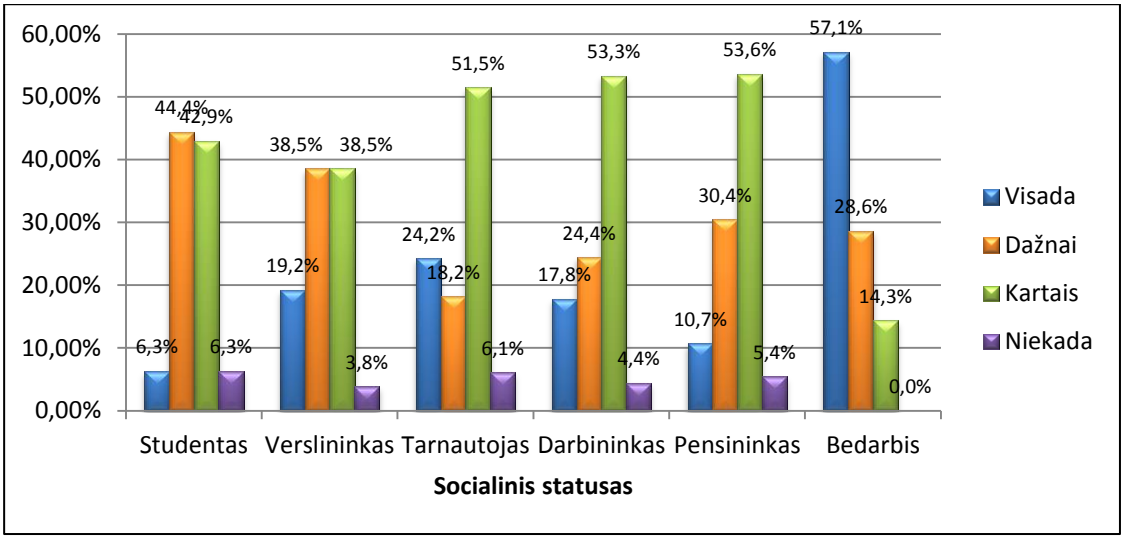

3 pav. **Informacijos ant ne maisto prekių pakuočių vertinimas respondentų požiūriu**

Paaiškėjo, kad visada pakuočių informaciją skaito daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių bedarbių (57,1 proc.), dažnai – studentai (44,4 proc.), kartais – pensininkai (53,6 proc.), darbininkai (53,3 proc.) ir tarnautojai (51,5 proc.) (žr. 3 pav.).

Efektyvi vartotojų teisių gynimo sistema neįmanoma be vartotojo teisių žinojimo. Vartotojams privalo būti suteikta galimybė efektyviai apginti savo teises, naudojantis jiems priimtinomis teisėtomis priemonėmis (pirmiausia kreipiantis į verslininką).

Daiktų grąžinimo ir keitimo taisyklėse nurodyta, kokių daiktų, kai jie yra tinkamos kokybės, pirkėjas negali reikalauti pakeisti. Tai pirmiausia kosmetikos preparatų, laikrodžių, spausdintų

knygų, audinių, kojinių, apatinių drabužių, tauriųjų metalų dirbinių, išskyrus dirbtinę bižuteriją, šviestuvų, žaislų ir kt.

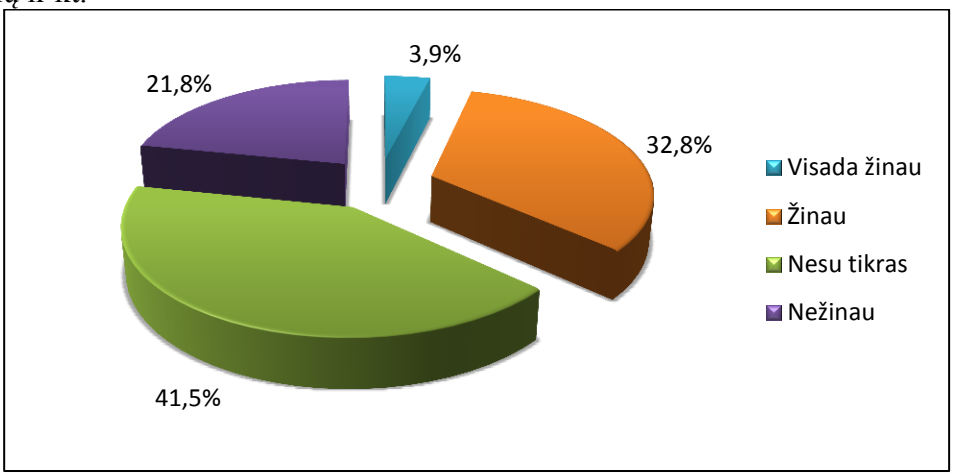

4 pav. **Respondentų žinios apie prekes, kurių, netinkant jų formai, spalvai ar komplektiškumui, pakeisti negalima**

Iš tyrime dalyvavusių vartotojų atsakymų paaiškėjo, kad jie yra nepakankamai informuoti, kokių prekių (daiktų) negalėtų grąžinti gamintojui: 41,5 proc. atsakė, kad „nėra tikri“, o 32,8 proc. – kad „žino“. Tik 3,9 proc. apklaustųjų tikrai žino, kokių prekių negalėtų grąžinti (žr. 4 pav.).

Vartotojų taip pat buvo klausiama, ar jie pakankamai gauna informacijos apie vartotojų teises.

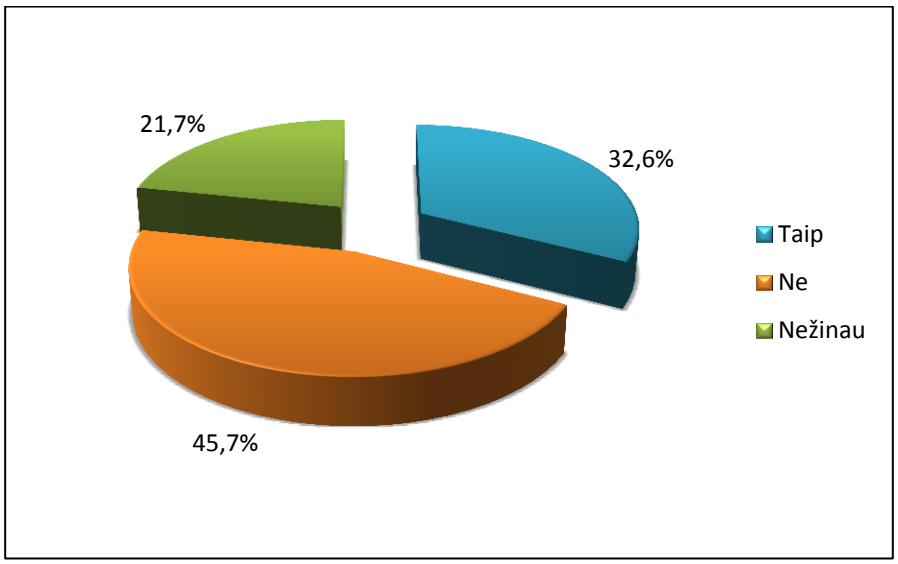

5 pav. **Informacijos apie vartotojų teises sklaida respondentų požiūriu**

45,7 proc. apklausoje dalyvavusių vartotojų nurodė, kad jiems trūksta informacijos apie vartotojų teises ir tik 32,6 proc. atsakė, kad jiems jos pakanka (žr. 5 pav.).Taigi vartotojai nėra pakankamai gerai informuoti apie vartotojų teises ir jų gynimo būdus, nepaisant didelės plačiajuosčio interneto sklaidos.

Vartotojams taip pat buvo pateiktas klausimas, ar jie visada žino, kur kreiptis, kilus nesutarimams dėl prekės tarp pirkėjo ir pardavėjo. Paaiškėjo, kad iš apklausoje dalyvavusių vartotojų tai dažnai žino 57,8 proc. darbininkų, 57,1 proc. studentų, 42,9 proc. bedarbių,

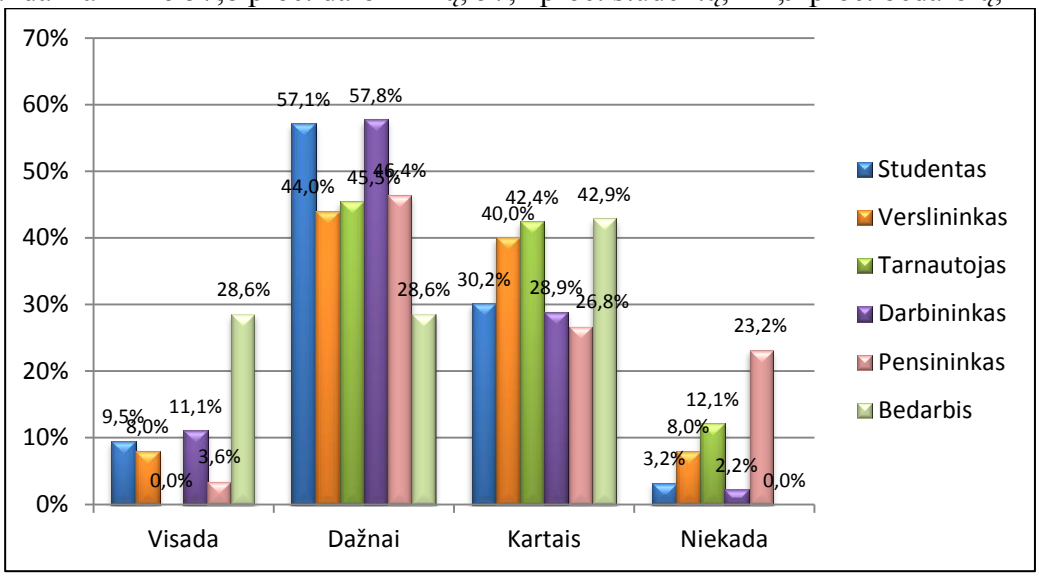

6 pav. **Vartotojų teisių žinojimo priklausomybė nuo vartotojo socialinio statuso**

Tyrime dalyvavusių vartotojų taip pat buvo teirautasi, kur jie pirmiausiai kreiptųsi, jeigu būtų pažeistos jų teisės.

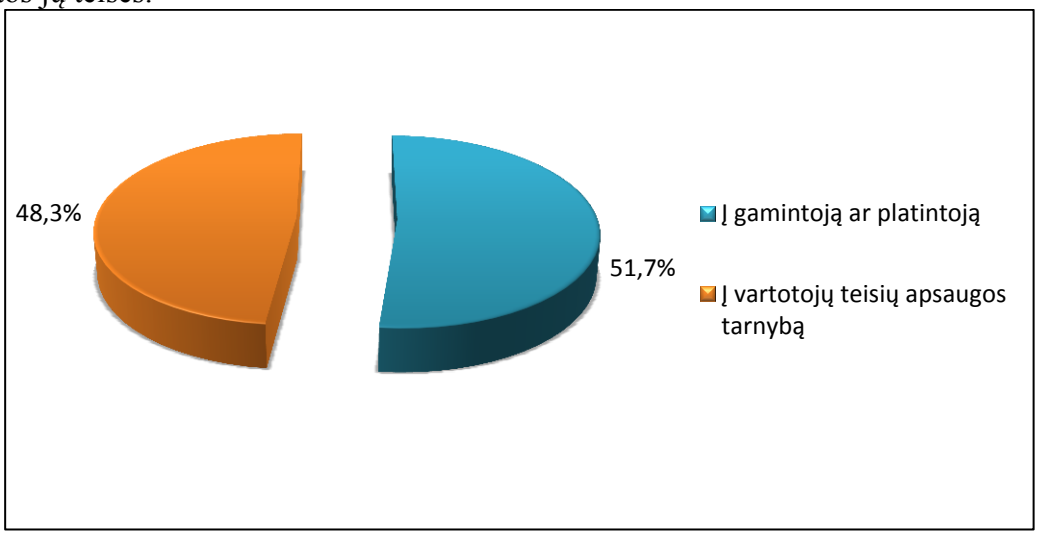

7 pav. **Jeigu būtų pažeistos Jūsų, kaip vartotojo teisės, pirmiausiai kreiptumėtės**

Atsakymai parodė, kad didžioji dauguma vartotojų(51,7 proc.), jeigu būtų pažeistos jų teisės, kreiptųsi tiesiogiai į gamintoją ar platintoją. Kiti tyrime dalyvavę vartotojai (48,3 proc.) nurodė, kad kreiptųsi į Vartotojų teisių apsaugos tarnybą (žr. 7 pav.).

Pagal Valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2011 – 2014 metų strategijos duomenis, Lietuvoje vartotojai nelinkę dalyvauti elektroninės prekybos rinkoje kitose Europos Sąjungos valstybėse, prekes ar paslaugas iš ES šalių internetu užsisako tik 3 proc. vartotojų, todėl sumažina savo galimybes palyginti prekes ar paslaugas, neieško priimtinų alternatyvų, tuo tarpu ir verslininkai nėra suinteresuoti konkuruoti.

Vartotojas, įsigijęs nekokybišką prekę, turi teisę grąžinti ją pardavėjui. Tačiau ne visi vartotojai žino, kokios prekės grąžinamos ar keičiamos, ir kur jas galima grąžinti ar pakeisti.

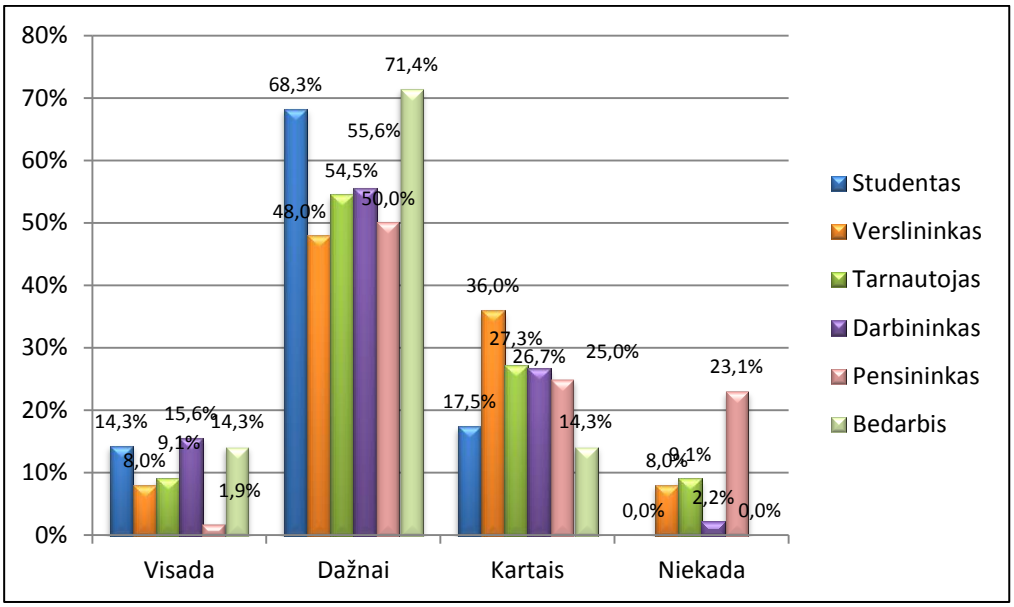

8 pav. **Vartotojų žinių apie prekių keitimą ir grąžinimą priklausomybė nuo vartotojo socialinio statuso**

Tyrime dalyvavusių respondentų atsakymai į šį klausimą parodė, kad 71,4 proc. bedarbių žino, kur prekės keičiamos ar grąžinamos: dažnai žino 68,3,4 proc. studentų, 55,6 proc. darbininkų ir 54,5 proc. tarnautojų. (žr. 8 pav.)

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo įvertinti vartotojų nuomonę apie elektroninę prekybą. Pirmiausia buvo išsiaiškinta, kuri vartotojų segmento grupė (miesto ar kaimo vietovės) daugiausia perka prekes elektroninėse parduotuvėse.

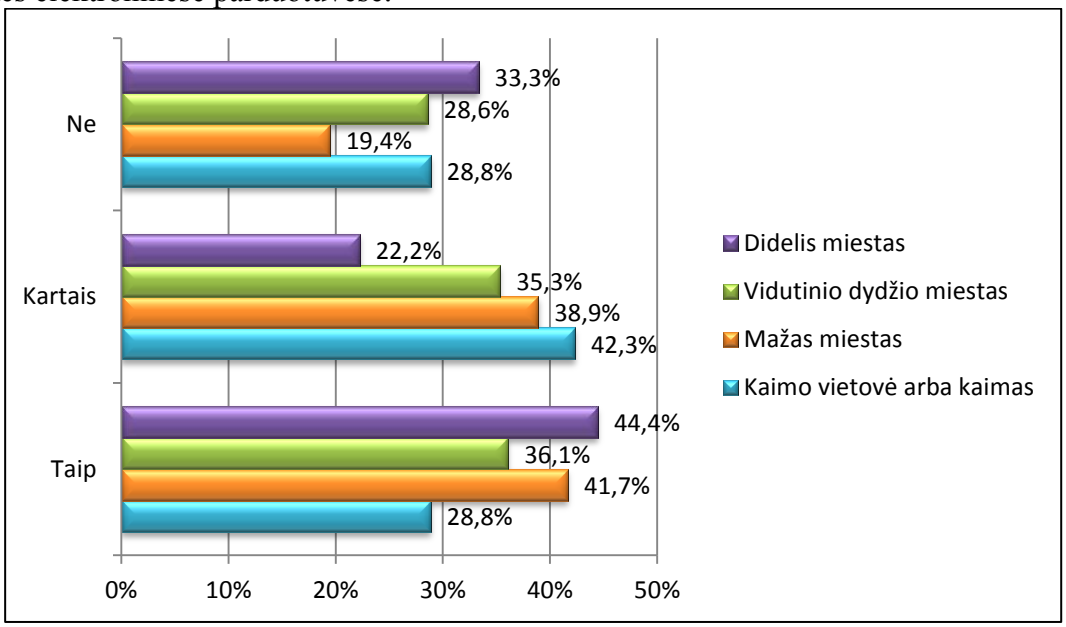

9 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą perkant prekes E- parduotuvėje**

Tyrimo rezultatai yra pateikti 9 paveiksle. Jie parodo, kad daugiausia prekes elektroninėse parduotuvėse perka dideliame mieste gyvenantys vartotojai (44,4 proc.), mažiausiai perka kaimo vietovėje gyvenantys vartotojai (28,8 proc.)

Sparčiai vystantis technologijoms susidaro palankios sąlygos elektroninei prekybai. Tačiau elektroninėje erdvėje atsiradus daugiau pardavėjų, padaugėjo ir vartotojų teisių pažeidimų.

Pasidomėjus, kokia vartotojų nuomonė apie elektroninėse parduotuvėse skelbiamą informaciją, paaiškėjo, kad internetinių parduotuvių pirkėjams nepakanka pateikiamos informacijos: nenurodomi pardavėjo kontaktiniai duomenys, klaidingai nurodoma galutinė prekės kaina.

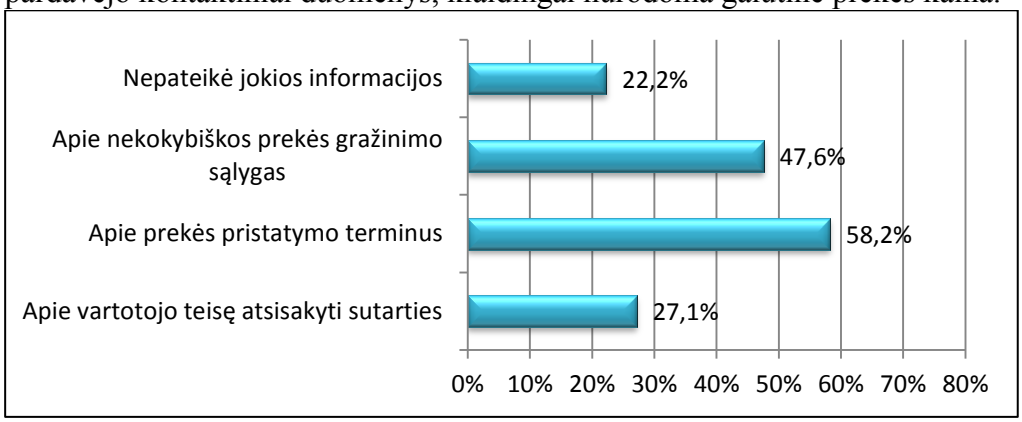

10 pav. **Vartotojų nuomonė apie elektroninėse parduotuvėse skelbiamą informaciją**

Vartotojai, dalyvaujantys elektroninėje prekyboje, nurodė, kad daugiausia informacijos pateikiama apie prekės pristatymo terminus (58,2 proc.), mažai informacijos - apie vartotojo teisę atsisakyti sutarties (27, 1 proc.) ir tik 22,2 proc. apklaustųjų nurodė, kad nepateikta jokios informacijos (žr. 10 pav.).

IŠVADOS

1. Rinkos priežiūra ir vartotojų apsaugos taisyklių laikymosi užtikrinimas yra svarbi Europos Sąjungos vartotojų politikos dalis. Lietuvoje ją užtikrina valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba ir Europos vartotojų centras. Tačiau Valstybinės vartotojų teisių apsaugos 2011 – 2014 metų strategijos duomenimis, Lietuvoje šiuo metu valstybinėmis vartotojų teisių apsaugos institucijomis pasitiki mažiau negu pusė vartotojų. Siekiant įvertinti Marijampolės miesto, Vilkaviškio, Kazlų Rūdos ir Kalvarijos vartotojų nuomonę apie rinkos priežiūrą, vartotojų apsaugą bei jų teisių gynimą, buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 230 įvairaus socialinio statuso respondentų iš šių vietovių.
2. Įvertinant informacijos prieinamumą apie prekes Marijampolės miesto, Vilkaviškio, Kazlų Rūdos ir Kalvarijos vartotojams, paaiškėjo, kad visada informaciją ant prekių pakuočių skaito daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių vartotojų. Dažniausiai skaitoma apie prekės vartojimo terminus, sudėtį, naudojimosi instrukciją ir įspėjamuosius ženklus. Tačiau dviem trečdaliams vartotojų trūksta informacijos apie nekeičiamas ir negrąžinamas prekes.
3. Ketvirtadalis vartotojų nėra pakankamai gerai informuoti apie savo, kaip vartotojų teises, ir jų gynimo būdus. Tik šiek tiek daugiau kaip pusė vartotojų žino, kur kreiptis, kilus nesutarimams dėl prekės tarp pirkėjo ir pardavėjo. Daugiausia vartotojai skundėsi dėl avalynės ir buitinės technikos prekių kokybės. Pusė vartotojų vis dar nepasitiki jų teises ginančiomis institucijomis ir turi per mažai informacijos apie neteisminę jų interesų gynimo procedūrą. Pusė vartotojų dėl pažeistų teisių tiesiogiai kreiptųsi į gamintoją ar platintoją, mažiau kaip pusė – į Vartotojų teisių apsaugos tarnybą.
4. Elektronine prekyba dažniausiai naudojasi didžiųjų miestų, o rečiausiai – kaimo vietovių vartotojai. Internetinių parduotuvių pirkėjams nepakanka patikimos informacijos. Trečdaliui jų vartotojų trūksta informacijos apie jų teisę nutraukti sutartį.

SIŪLYMAI

Prekių pardavėjai daugiau aktualios vartotojui informacijos turėtų pateikti prekės pardavimo vietose. Ji galėtų būti pateikiama žodžiu, lankstinuke, skrajutėje ir pan.

Didinti pasitikėjimą vartotojų teises ginančiomis institucijomis, teikiant kvalifikuotesnę pagalbą vartotojui, suteikiant daugiau informacijos apie neteisminę jų interesų gynimo procedūrą.

Viešinti įmones, kuriose vartotojai susiduria su neigiama patirtimi ir praktika, įsigydami prekes.

LITERATŪRA

1. Europos komisija. *Vartotojų apsauga ir vartotojų teisės Lietuvoje.* Flash Eurobarometer, 2008.
2. *Vartotojų teisių apsauga Lietuvos teisėje*,2013 02 12 [žiūrėta 2015-11-02] Prieiga per internetą: http://manoteises.lt/straipsnis/vartotoju-teisiu-apsauga-lietuvos-teiseje/
3. *Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas* [žiūrėta 2015-11-02] Prieiga per internetą:http://vartotojuteises.lt/teises_aktai/lietuvos_respublikos_vartotoju_teisiu_apsaugos_istatymas
4. Petrauskas F. *Alternatyvios vartotojų ir verslininkų ginčų bei konfliktų teisinio nagrinėjimo formos ir jų charakteristika* . Jurisprudencija 2010.
5. Ravluševičius P. *Vartotojų teisių apsaugos ypatumai Europos Sąjungoje ir Lietuvos teisėje* // Jurisprudencija: mokslo darbai. Vilnius, 2007, Nr. 9(99). P. 48-52. ISBN 1392-6195.
6. Armanavičienė A. *Pasiūlymai vartotojų teisių apsaugos institucinės sistemos tobulinimui,* Nacionalinė vartotojų konfederacija. 2009-05-25 [žiūrėta 2014-11-15] Prieiga per internetą: .//http://vartotojai.eu/lt/Naujienos/PASIULYMAIVARTOTOJU-TEISIU-APSAUGOINSTITUCINES-SISTEMOS-TOBULINIMUI
7. Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. *Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atliktas tyrimas.* Vilnius, 2010 [žiūrėta 2014 - 11-19] Prieiga per internetą:
8. *Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga.* I dalis, 2009[žiūrėta 2014 - 11-19] Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt/tp/129168

RESEARCH ON CONSUMER OPINION ON MARKETCARE ANDCONSUMERPROTECTIONANDDEFENCE OF THEIR RIGHTS

BRIGITA MOZŪRAITYTĖ, KAROLINA VASILIAUSKAITĖ

Marijampolės College

Consultants: lekt. Vida Jakštienė, lekt. Vilma Riškevičienė, lekt. Živilė Myru

SUMMARY

Every consumer living in today's EuropeanUnion is looking forchoice possibilities, quality andvalue forthe price. It is expectedto get accurate informationaboutwhatis boughtandthere is a wish to have consumers' rights protected.Consumerdecisionsto chooseone or the otherproduct alsoencourageinnovation, productivityandgrowthof economics.Consumer protection is one of the EU policy priorities in order to ensure the consumer health, safety and economic interests, the right to information, as well as to encourage them to join associations to defend their interests. According to the data of the Lithuanian National Consumers Federation, 71 percent of Lithuanian residents feel unprotected by Consumer Protection Law, so this study is to assess consumers' awareness of their rights and consumer rights violation.

LIETUVIŲ LIAUDIES POSAKIO „SKOLA – NE ŽAIZDA, NEUŽGIS“ATSPINDYS VYKDYMO PROCESE

KAROLINA PETKEVIČIŪTĖ
Kolpingo kolegija
Vadovė lekt. Giedrė Pociūtė

ANOTACIJA

Skola – tai piniginės prievolės, turtinio įsipareigojimo išraiška, dydis. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse civilinio kodekso 6.1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad tai teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą. Jei skolininkas laiku neįvykdo piniginės prievolės, t.y. laiku negrąžina skolos, kreditorius turi teisę kreiptis į teismą ir taikant priverstinio vykdymo priemones išieškoti skolą. Priverstinio skolos išieškojimo procedūra vykdoma per antstolį. Vykdomajame procese ypatingai svarbūs priverstinių vykdymo veiksmų atlikimui taikomi senaties terminai. Įstatyme numatyti senaties terminai taikomi tik tam tikroms skoloms. Todėl susidaro įspūdis, kad skolos išieškojimas laike nėra apribotas, t.y. skolos išieškojimas vykdomas iki visiško skolos išieškojimo.

Paskoliniai teisiniai santykiai aptariami ir analizuojami ne tik moksliniame lygmenyje, bet ir literatūroje, ir tautosakoje. Mažosios Lietuvos Rytprūsių Lietuvininkų tarpe buvo paplitęs posakis –„skola ne žaizda, ji savaime neužgis“.

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti skolos išieškojimo teisinį reglamentavimą vykdymo procese ir aptarti posakio –„skola ne žaizda, ji savaime neužgis“ atspindį vykdymo procese.

ĮVADAS

Šiais laikais vienas iš svarbesnių kasdienybėje dalykų yra pinigai. Nes pinigais atsiskaitome už maistą, drabužius, paslaugas. Sunkiai įsivaizduojama galimybė gyventi be pinigų. Na, gal ir įmanoma būtų, bet kalbant apie kokybišką gyvenimą – tikrai be pinigų neapsieisi. Deja, tokių situacijų, kai iškyla problemų, nes nėra pakankamai pinigų, tikrai visiems pasitaiko. Dažniausiai, kai pritrūksta pinigų, tenka pasiskolinti.

Šių laikų margaspalvės reklamos skelbia: pasiskolinti – patogu, greita, paprasta. Pasiskolinti reikiamą pinigų sumą galima net neišėjus iš namų. Kreditų įvairovė nuo paskolos būstui iki paskolos automobilio remontui, patenkins bet kurio asmens poreikius. Taip pat Lietuvoje yra įmonių, kurios suteikia paskolas ir bedarbiams[9]. Be to, norint pasiskolinti pakanka turėti sąskaitą viename iš Lietuvos bankų bei asmens tapatybę įrodantį dokumentą. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad viskas labai paprasta ir aišku - trūksta pinigų, tai pasiskolini, tačiau retas kuris pagalvoja, apie galimas neigiamas pasekmes laiku negrąžinus pasiskolintų pinigų.

Skola – tai piniginės prievolės, turtinio įsipareigojimo išraiška, dydis. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse civilinio kodekso 6.1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad tai teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą[10]. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6. 2

[9] http://www.smscredit24.lt/paskolos-internetu-bedarbiams/, žiūrėta 2015 m. lapkričio 4 d.
[10] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas – Vilnius: Saulelė, 2013. – 536 p. – ISBN 978-9955-763-19-2

straipsnį ši prievolė atsiranda iš sandorių arba kitokių juridinių faktų, kurie pagal galiojančius įstatymus sukuria prievolinius santykius.[11]

Paskoliniai teisiniai santykiai aptariami ir analizuojami ne tik moksliniame lygmenyje, bet ir literatūroje, ir tautosakoje. Dar XVII amžiuje Polonijus Šekspyro „Hamlete“ sakė: „<...> *pats nesiskolink ir kitam neduok, kitaip – prarasi pinigus ir draugą* <...>“.[12] Lietuvių liaudies tautosakoje taip pat nemažai posakių ir priežodžių apie skolą ir paskolinius santykius. Antai sakoma: „*atiduos skolą, kai akmuo žydės*“, „*skolintas pinigas už ledą slidesnis*“, „*skola verkdama pareina*“, „*pjauna skola kaip dalgis, netinka širdy nei valgis*“ ir kt. Mažosios Lietuvos Rytprūsių Lietuvininkų tarpe buvo paplitęs posakis –„*skola ne žaizda, ji savaime neužgis*“. Tai parodo, kad prievoliniai santykiai, atsiradę skolos pagrindu, buvo ir yra aktualūs.

Kaip nurodyta aukščiau, įstatyme labai aiškiai apibrėžta prievolės – kreditoriaus naudai atlikti tam tikrą veiksmą arba nuo jo susilaikyti, samprata. Tačiau kyla klausimas, kaip ir, ar iš vis galima priversti skolininką kreditoriaus naudai atlikti tam tikrą veiksmą. Be to įdomu, ar posakis „*skola ne žaizda, ji savaime neužgis“* bent kiek atsispindi vykdymo procese išieškant skolas pasitelkiant į pagalbą priverstinio vykdymo priemones.

Šio **straipsnio objektas** – skolos išieškojimo teisinis reglamentavimas vykdymo procese.

Šio **straipsnio tikslas** – aptarti kokius priverstinius skolos išieškojimo būdus vykdymo procese numato įstatymas ir apžvelgti kokius senaties terminus išieškojimui numato įstatymas. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) aptarti skolos susigrąžinimą netaikant priverstinio vykdymo priemonių; 2) apžvelgti priverstinio skolos išieškojimo procedūrą; 3) aptarti vykdymo proceso senaties terminus; 4) apžvelgti skolų išieškojimo statistiką.

Šio straipsnio tiriamojoje dalyje **naudojami metodai**: siekiant išsikelto tikslo, straipsnyje išsikeltų uždavinių įgyvendinimo, buvo naudojami aprašomasis, lyginamasis ir sisteminis metodai.

Skolos susigrąžinimas netaikant priverstinio vykdymo priemonių

Kaip jau buvo minėta skola yra prievolė. Prievolių sampratą, atsiradimą, rūšys, kreditoriaus interesų gynimą ir kt., reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštos knygos I dalies I-IV skyriai.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.38 straipsnyje įtvirtinta, kad prievolės turi būti vykdomos sąžiningai, tinkamai bei nustatytais terminais. Šiame straipsnyje įtvirtinti prievolių vykdymo principai yra alternatyvus, todėl pažeidus bent vieną iš nurodytų principų, kreditorius įgyja teisę reikalauti, kad skolininkas įvykdytų prievolę. Reikalavimą įvykdyti prievolę kreditorius gali pateiki skolininkui pretenzijos forma, kurioje nurodo, terminą per kurį prievolė turi būti įvykdyta. Skolininkui ir toliau nevykdant prievolės, kreditorius turi teisę kreiptis į teismą dėl skolos priteisimo. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas numato net kelis įsiskolinimo priteisimo būdus.[13] Be civilinio proceso kodekse įtvirtintų normų dėl priverstinio skolos išieškojimo dėl vykdomojo įrašo išdavimo galima kreiptis ir į notarą.[14]

Kreditorius turėdamas įsiteisėjusį teismo sprendimą ir to sprendimo pagrindu išduotą vykdomąjį raštą (vykdomąjį dokumentą[15]) dėl sprendimo vykdymo kreipiasi į antstolį. Pagal

[11] *Ibid*

[12] Viljamas Šekspyras „Hamletas“, 1603 m.

[13] 1. ieškinys ginčo teisenos tvarka (LR CPK XIV skyrius); 2. ieškinys dokumentinio proceso tvarka (LR CPK 424-430 str.), 3. pareiškimas dėl teismo įsakymo išdavimo (LR CPK 431-440 str).

[14] LR Notariato įstatymo 43 straipsnis, įstatymo redakcija įsigaliosianti nuo 2016 m. sausio 1 d.

[15] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 587 straipsnis nurodo, jog vykdomieji dokumentai yra: vykdomieji raštai, išduoti teismo sprendimų, nuosprendžių, nutarimų, nutarčių, taip pat arbitražo sprendimų ir nutarčių pagrindu; teismo įsakymai; teismo sprendimai ir nutartys – kai pagal įstatymus jie laikomi vykdomaisiais dokumentais; teismo nutartys ir institucijų ir pareigūnų nutarimai dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo; teismo nuosprendžiai dėl juridinio asmens veiklos apribojimo ir juridinio asmens likvidavimo; institucijų ir pareigūnų nutarimai administracinių teisės pažeidimų bylose tiek – kiek jie susiję su turtinio pobūdžio išieškojimais; prokuroro sankcijos dėl fizinių asmenų iškeldinimo iš gyvenamųjų patalpų ir kiti prokuroro nutarimai tiek – kiek jie susiję su turtinio pobūdžio išieškojimais; notaro vykdomieji įrašai pagal

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normas išieškotojas ar jo įgaliotas atstovas, pateikdamas vykdomąjį dokumentą antstoliui, pateikia prašymą priimti vykdomąjį dokumentą vykdyti. Vykdomasis dokumentas pateikiamas vykdyti antstoliui, kurio aptarnaujamoje teritorijoje yra vykdymo vieta. Vykdymo vieta nustatoma pagal vykdomajame dokumente nurodytus duomenis apie skolininką arba pagal išieškotojo pateiktus duomenis. Antstolis, gavęs vykdyti vykdomąjį dokumentą, per tris darbo dienas, o skubaus vykdymo atvejais – nedelsdamas, patikrina, ar nėra akivaizdžių kliūčių vykdomajam dokumentui priimti ir vykdymo veiksmams pradėti. Nenustatęs akivaizdžių kliūčių, antstolis vykdomąjį dokumentą ne vėliau kaip kitą darbo dieną užregistruoja Antstolių informacinėje sistemoje, parengia patvarkymą priimti vykdomąjį dokumentą vykdyti ir užveda vykdomąją bylą. Patvarkymas priimti vykdomąjį dokumentą vykdyti ir vykdymo išlaidų apskaičiavimas siunčiami skolininkui.[16]

Skatinant savanorišką teismo sprendimo įvykdymą, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 654 straipsnis numato vieną iš pirminių antstolio vykdomųjų veiksmų tokių, kad priėmęs vykdyti vykdomąjį dokumentą, turi įteikti skolininkui raginimą įvykdyti sprendimą. Iškart pradėti priverstinio vykdymo procedūros antstolis neturi teisės. Šis principas pasireiškia tuo, kad įstatymas suteikia galimybę skolininkui įvykdyti teismo sprendimą savanoriškai, kad nereikėtų naudoti priverstinio vykdymo priemonių. Skolininkas raginimu įvykdyti sprendimą įspėjamas apie gresiančią priverstinio vykdymo proceso pradžią ir neigiamas to pasekmes. Todėl raginimas įvykdyti sprendimą turi didžiulę prevencinę reikšmę, skatinančią skolininką įvykdyti teismo sprendimą. Gavęs raginimą įvykdyti sprendimą skolininkas gali ginti savo teises iki priverstinio vykdymo pradžios.[17]

Tačiau reikia pažymėti, kad raginimas siunčiamas ne visais atvejais. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 661 straipsnis skelbia, kad jeigu įstatymuose ar vykdomajame dokumente nurodyti įvykdymo terminai, raginimas įvykdyti sprendimą nesiunčiamas ir antstolis, pasibaigus nurodytam sprendimo įvykdymo terminui, iš karto pradeda priverstinio vykdymo veiksmus.[18] Jeigu vykdomajame dokumente įvykdymo terminas nenustatytas, antstolis skolininkui įvykdyti sprendimą paskiria dešimt dienų, skaičiuojant nuo raginimo įteikimo dienos. Tais atvejais, kai nežinoma skolininko buvimo vieta, skolininkas slapstosi ar dėl kitų objektyvių priežasčių įteikti jam raginimą įvykdyti sprendimą negalima, raginimas įvykdyti sprendimą skelbiamas specialiame interneto tinklalapyje.

Skolininkas iki priverstinių priemonių taikymo pradžios yra skatinamas, t.y. jam sudaromos galimybės skolą grąžinti gražiuoju, siunčiamas raginimas. Jei skolininkas nepasinaudoja galimybę išspręsti šios situacijos taikiai ir geranoriškai jo atžvilgiu pradedamos priverstinio vykdymo priemonės.

Priverstinis skolos išieškojimas

Skolininkui per raginime įvykdyti sprendimą nustatytą terminą teismo sprendimo neįvykdžius, antstolis ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo tos dienos, kurią pasibaigė terminas įvykdyti sprendimą, pradeda jį vykdyti priverstinai.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 624 straipsnyje nustatytas priverstinio vykdymo priemonių sąrašas. Priverstinio vykdymo priemonės yra: 1) išieškojimas iš skolininko

---

užprotestuotus arba neprotestuotinus vekselius ar čekius ir notaro vykdomieji pavedimai dėl paveldimo turto apyrašo sudarymo (paveldimo turto apyrašo papildymo); darbo ginčų komisijos sprendimai; kiti institucijų ir pareigūnų sprendimai, kurių vykdymą civilinio proceso tvarka nustato įstatymai. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340. Aktuali redakcija nuo 2014-08-02.

[16] *Ibid*

[17] Višinskis, V. Raginimas įvykdyti sprendimą// Jurisprudencija: mokslo darbai. ISSN 1392-6195. Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 2008, Nr. 1(103)

[18] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas – Vilnius: Saulelė, 2013. – 536 p. – ISBN 978-9955-763-19-2

lėšų ir turto ar turtinių teisių; 2) išieškojimas iš skolininko turto ir pinigų sumų, esančių pas kitus asmenis; 3) uždraudimas kitiems asmenims perduoti skolininkui pinigus, turtą ar vykdyti skolininkui kitas prievoles; 4) dokumentų, patvirtinančių skolininko teises, paėmimas; 5) išieškojimas iš skolininko darbo užmokesčio, pensijos, stipendijos ar kitų jo pajamų; 6) tam tikrų teismo sprendime nurodytų daiktų paėmimas iš skolininko ir perdavimas išieškotojui; 7) skolininko turto administravimas ir iš to gautų pajamų panaudojimas išieškojimui padengti; 8) skolininko įpareigojimas atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti; 9) priešpriešinių išieškotinų sumų tarpusavio įskaitymas; 10) kitos įstatymų numatytos priemonės. Įstatymai nenumato draudimo vienu metu taikyti kelias priverstinio vykdymo priemones, todėl vienu metu gali būti taikomos kelios priverstinio vykdymo priemonės.

Siekiant apsaugoti gyvybiškai svarbius skolininko – fizinio asmens – interesus, įstatyme nustatyti tam tikri išieškojimo iš skolininko turto ribojimai. Pavyzdžiui, tiesiogiai iš skolininko darbo užmokesčio neviršijančio nustatyto vieno minimalaus mėnesio atlyginimo (MMA,) pensijos, stipendijos ar kitų pajamų. Išieškojimas pagal vykdomuosius dokumentus iš fizinių asmenų negali būti nukreiptas į šių rūšių turtą ir daiktus, kurie priklauso skolininkui nuosavybės teise arba yra jo dalis bendrojoje nuosavybėje ir reikalingi skolininkui ar jo išlaikomiems asmenims, išskyrus atvejus, kai skolininkas to pageidauja raštu.[19]

Sprendimų vykdymo instrukcijos 93 punkte numatyta, kad išieškojimo negalima nukreipti į: 1) namų apstatymo ir apyvokos reikmenys, drabužiai, reikalingi skolininkui ir jo išlaikomiems asmenims: 2) drabužiai ir avalynė kiekvienam šeimos nariui; 3) virtuvės ir stalo reikmenys, kuriais yra naudojamasi (išskyrus daiktus, pagamintus iš brangiųjų metalų, taip pat turinčius meninės vertės daiktus); 4) baldai (išskyrus baldus, turinčius meninės vertės) ir patalynė, maistui ruošti reikalinga įranga, vienas šaldytuvas; 5) jeigu su skolininku kartu gyvena nepilnamečiai vaikai ar neįgalieji, – vaikų ir neįgaliųjų daiktai, vienas kompiuteris, vienas televizorius, viena ryšio priemonė; 6) menkaverčiai daiktai; 7) skolininko šeimos pragyvenimui reikalingi maisto produktai; 8) jeigu skolininko pagrindinė veikla yra žemės ūkis, – pašaras gyvuliams, į kuriuos nenukreipiamas išieškojimas, sėkla, reikalinga eilinei sėjai, vienas gyvulys, kurio vartojamas pienas, ir vienas gyvulys, kurio vartojama mėsa; 9) kuras, reikalingas maistui paruošti ir šeimos gyvenamajai patalpai šildyti visą kūrenimo sezoną; 10) asmeniniai gamybos ir amato įrankiai, taip pat paties skolininko profesiniam darbui reikalingi įrankiai ir pagalbinės priemonės; 11) grynųjų pinigų suma, neviršijanti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytos vienos minimalios mėnesinės algos - negalimas.

Tačiau, kai išieškomi alimentai, sveikatai padaryta žala, su maitintojo gyvybės atėmimu susijusi žala, taip pat tais atvejais, kai reikia atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, iš uždarbio ar kitų pajamų, kurios neviršija vieno minimalaus mėnesio atlyginimo (MMA), gali būti išskaitoma iki 50 procentų. Visų kitų rūšių išieškoms gali būti išskaitomas iki 20 procentų gaunamų pajamų, jei ko kito nenustato įstatymas. Pažymėtina, kad įstatymai nereglamentuoja, kokia suma po išskaitų turi likti skolininkui - nustatomi tik maksimalūs išskaitymo dydžiai.

Taigi, jei skolininkas gražiuoju ir geranoriškai neįvykdo prievolės grąžinti skolą taikytinas priverstinis skolos išieškojimas, kuris jam sukelia neigiamas pasekmes. Skolininkas gali netekti, prarasti sunkiai uždirbtą turtą, verslą ar pastogę, buities daiktus.

Vykdymo proceso senaties terminai

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 606 straipsnio 2 dalį vykdomieji raštai pagal teismo sprendimus gali būti pateikti vykdyti per penkerius metus nuo teismo

[19] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“ Vilnius, 2005. Nr. Nr. 1R-352,

sprendimo įsiteisėjimo. Kitais žodžiais tariant laiku, t.y. per 5 metų terminą, nepateikus vykdomojo dokumento vykdymui, antstolis teikiamo dokumento pagrindu vykdomosios bylos užvesti negalės ir priverstinai skolos išieškoti taip pat negalės. Kreditorius privalės savo teises ginti kreipdamasis į teismą dėl praleisto termino vykdomajam dokumentui pateikti vykdyti atnaujinimo.[20] Vis dėlto galiojantis senaties terminas yra pakankamai ilgas, kad kreditorius turėtų galimybę kreiptis į antstolius.

Vykdomajame procese taip pat svarbūs ir išieškojimui, t.y. priverstinių vykdymo veiksmų atlikimui taikomi senaties terminai. Antai pagal Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 107 straipsnį valstybei nesumokėtų socialinio draudimo, muito ir kitų mokesčių bei su jais susijusių sumų (dažniausiai - delspinigių) - priverstinio išieškojimo senaties terminas yra 5 metai. Mokesčio priverstinio išieškojimo senaties terminas pradedamas skaičiuoti nuo teisės priverstinai išieškoti mokestį atsiradimo dienos. Suėjus mokesčio priverstinio išieškojimo senaties terminui, pasibaigia ir su juo susijusių sumų priverstinio išieškojimo senaties terminas. Galima sakyti, kad tokiu atveju mokesčių skolos „nurašomos“.

Terminus, per kuriuos gali būti pateikti vykdyti kitų pareigūnų ar institucijų sprendimai nustato atitinkami įstatymai. Pagal Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 308 straipsnį nutarimo skirti baudą priverstinio vykdymo senaties terminas – penkeri metai nuo šio kodekso 313 straipsnio 1 dalyje nustatyto termino (ne vėliau kaip per keturiasdešimt dienų nuo nutarimo skirti baudą įteikimo jam dienos) jį geruoju įvykdyti pabaigos.[21]

Taip pat įstatyme numatyta, kad vykdomoji byla, kurioje išieškomos tik vykdymo išlaidos, negali būti vykdoma ilgiau kaip dešimt metų nuo vykdomojo dokumento grąžinimo išieškotojui. Kitoms skoloms išieškojimo senaties pagal įstatymus nėra.

Jeigu pagal teismo sprendimą išieškomos periodinės išmokos (alimentai), vykdomieji dokumentai galioja per visą laikotarpį, kuriam yra priteistos išmokos. Šiam laikotarpiui pasibaigus, nesumokėti alimentai arba jų dalis išieškomi kaip bet kuri kita skola – t. y. sulaukęs 18 metų jaunuolis nepraranda teisės į tėvo nesumokėtus alimentus.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.124 str. ieškinio senatis yra įstatymų nustatytas laiko tarpas, per kurį asmuo gali apginti savo pažeistas teises. Nei Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, nei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse nėra įtvirtinti priverstinio vykdymo senaties terminai. Atskiruose įstatymuose numatyti priverstinio išieškojimo senaties terminai, tačiau bendro senaties termino priverstinio išieškojimo veiksmams atlikti nėra. Galima būtų sakyti, kad lietuvių liaudies posakis: –„*skola ne žaizda, ji savaime neužgis*“ realiai atsispindi vykdymo procesą, t.y. priverstinio vykdymo veiksmai nutraukiami tik visiškai išieškojus skolą (žinoma, yra keletas išimčių, aptartų aukščiau).

Skolų išieškojimo statistika

Antstolių informacinės sistemos duomenimis, statistinė realiai išieškotų skolų dalis svyruoja ties 30 proc. riba, t. y. maždaug tiek lėšų kreditoriams vidutiniškai sugrąžinama baigiant priverstinio išieškojimo procesus. Iš viso per pusšeštų metų veiklos laikotarpį (nuo 2003 m. sausio 1 d. iki 2008 m. liepos 1 d.) išieškotojams sugrąžinta beveik milijardas – 986,22 mln. Lt – skolų.. Bendras baigiamų vykdyti sprendimų skaičius kasmet padidėja po 5–6 proc. Vieno antstolio per metus vidutiniškai išieškoma skolų suma taip pat yra padidėjusi. Tai lemia ne vien antstolių darbo efektyvumas, bet ir išieškomų skolų dydis. Jeigu per tam tikrą laikotarpį užbaigiama daugiau sprendimų dėl mažesnių skolų, tai ir bendra išieškotos sumos dalis atitinkamai mažėja.[22]

[20] LR CPK 608 straipsnis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340. Aktuali redakcija nuo 2014-08-02.
[21] Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (Vyriausybės žinios, 1985, Nr. 1-1)
[22] Lietuvos antstolių rūmai (2008). Antstoliai Lietuvoje. Profesijos atgimimas. Vilnius

Per 2010 m. sausio ir vasario mėnesius, palyginti su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu, antstoliams pateikta 13 proc. mažiau reikalavimų priverstinai vykdyti išieškotojų naudai priimtus sprendimus. Statistikos duomenimis, 2009 m. pabaigoje antstoliai vykdė 902,9 tūkst. priverstinio išieškojimo bylų, iš kurių 34,3 proc. sudarė bylos dėl skolų iki 200 litų. 85 proc. šios kategorijos (nedidelių) skolų priverstiniam išieškojimui pateikia valstybės biudžeto institucijos.

2011 metais užfiksuotas ryškiausias naujų skolų atoslūgis per devynerius privačių antstolių veiklos metus. Palyginti su 2010 metų duomenimis, valstybės institucijos pateikė 23 proc. mažiau reikalavimų priverstine tvarka išieškoti skolas. Privačių išieškotojų reikalavimų skaičius sumažėjo 7 proc. Naujų kreipimųsi priverstine tvarka išieškoti išlaikymo išmokas (alimentus) sumažėjo 12 proc. Antstolių informacinės sistemos duomenimis, per 2011 metus antstoliai išieškotojams sugrąžino 196,2 mln. Lt skolų. 43,6 mln. Lt skolų grąžinta valstybės biudžetui, 152,6 mln. Lt - privatiems fiziniams ir juridiniams asmenims (1 pav.).

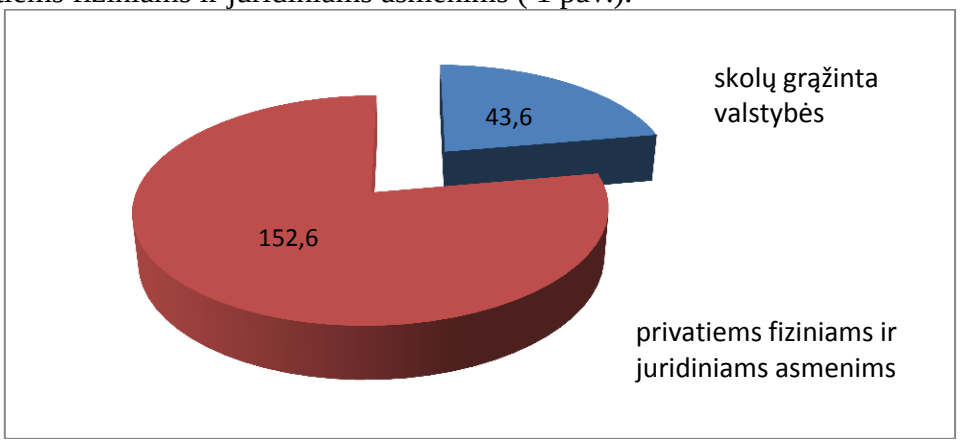

1 pav. **Skolų išieškojimo statistika**

Kiekvienas antstolis per 2011 metus vidutiniškai išieškojo 1,7 mln. Lt skolų.Iš viso per 2011 metus antstoliams pateikta 307 tūkst. naujų piniginio ir nepiniginio pobūdžio reikalavimų. Iš jų 58 proc. pateikė valstybės institucijos, 42 proc.- privatūs fiziniai ir juridiniai asmenys.

IŠVADOS

1. Skolininkas iki priverstinių priemonių taikymo pradžios yra skatinamas, t.y. jam sudaromos galimybės skolą grąžinti gražiuoju, siunčiamas raginimas. Jei skolininkas nepasinaudoja galimybę išspręsti šios situacijos taikiai ir geranoriškai jo atžvilgiu pradedamos priverstinio vykdymo priemonės.
2. Skolininkui gražiuoju ir geranoriškai neįvykdžius prievolės grąžinti skolą, taikytinas priverstinis skolos išieškojimas, t.y. išieškojimas iš skolininko turto, darbo užmokesčio, pensijos ir kt.
3. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse ir Sprendimų vykdymo instrukcijoje nustatyti išieškojimo iš skolininko turto apribojimai. Šių apribojimų nustatymas sąlygotas siekiu apsaugoti gyvybiškai svarbius skolininko interesus (būstas, maistas, darbo įrankiai ir kt.).
4. Nei Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, nei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse nėra įtvirtinti priverstinio vykdymo senaties terminai. Atskiruose įstatymuose numatyti priverstinio išieškojimo senaties terminai, tačiau bendro senaties termino priverstinio išieškojimo veiksmams atlikti nėra.

5. Antstolių informacinės sistemos duomenimis, statistinė realiai išieškotų skolų dalis svyruoja ties 30 proc. riba, t. y. maždaug tiek lėšų kreditoriams vidutiniškai sugrąžinama baigiant priverstinio išieškojimo procesus.

LITERATŪRA

1. http://www.smscredit24.lt/paskolos-internetu-bedarbiams/, žiūrėta 2015 m. lapkričio 4 d.
2. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekreošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005.
3. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius, 2004.
4. Lietuvos antstolių rūmai (2008). Antstoliai Lietuvoje. Profesijos atgimimas. Vilnius
5. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (Vyriausybės žinios, 1985, Nr. 1-1)
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas – Vilnius: Saulelė, 2013. – 536 p. – ISBN 978-9955-763-19-2
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340. Aktuali redakcija nuo 2014-08-02.
8. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas// Valstybės žinios. 2012, I-2882
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“ Vilnius, 2005. Nr. Nr. 1R-352
10. Višinskis V. Išieškojimo iš fizinių asmenų problemos // Jurisprudencija : mokslo darbai. T 14(6). ISSN1392-6195. Vilnius : LTA Leidybos centras. 1999, T14(6).
11. Višinskis, V. Raginimas įvykdyti sprendimą// Jurisprudencija: mokslo darbai. ISSN 1392-6195. Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 2008, Nr. 1(103)
12. Višinskis V. Skolininko turto paieška vykdymo procese// Jurisprudencija: mokslo darbai. ISSN 1392-6195. Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 2006, Nr. 3(81).

LITHUANIAN FOLK SAYING: „DEBT IS NOT A WOUND, IT WILL NOT BE HEALED BY ITSELF“ REFLECTION ON THE ENFORCEMENT PROCESS

KAROLINA PETKEVIČIŪTĖ
Kolping Univesity of Applied Sciences

Consultant: Giedrė Pociūtė

SUMMARY

Debt - a sum of money that is owed or due. Lithuanian Civil Code Article 6.1 states that it is a legal relationship in which one party (the borrower) must be carried out by other party (creditor) in favor of a certain action or refrain from certain action, the creditor is entitled to claim from the debtor, that this to fulfill their duty. If the borrower fails to fulfill monetary obligations, i.e does not repay the debt on time, the creditor is entitled to go to court and apply enforcement measures for the recovery of the debt. Forced debt recovery procedure is carried out through a bailiff. The recovery process, particularly important for enforcement action to implement the limitation period. The law also establishes a limitation periods which apply only to certain debts. Therefore, it seems like that debt collection is not limited in time, i.e, Debt collection is carried out prior to full recovery.Lend legal relationship are discussed and analyzed not only under the scientific level, but also in literature and folklore. Minor Lithuania among Prussia was a common saying - "the debt is not a wound, it will not be healed by itself.This article aims to reveal the debt recovery process of the implementation of the legal framework and discuss the saying - "the debt is not a wound, it will not be healed by itself" reflection of the enforcement process.

ATSTOVAVIMAS

GITANA STANČIAUSKAITĖ
Kolpingo kolegija

Vadovė: Simona Dementavičienė

ANOTACIJA

2003m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, ir vėlesni jo pakeitimai, keitė civilinį procesą, jį vis labiau patobulindami šiuolaikinėje visuomenėje. Šiame straipsnyje autorės, naudodamasis „postulacinio veiksnumo“ sąvoka, iš kurios išplaukia ir specialiojo postulacinio veiksnumo sąvoka, aptars neprivalomojo (pasirenkamojo) atstovavimo instituto reikšmę, atstovavimo rūšis (profesionalų ir neprofesionalų atstovavimą) bei jo ypatumus, ir jos įtaką atstovavimui civiliniame procese.

ĮVADAS

Pripažindami prioritetine sritimi žmogaus teisių apsaugą, suvokiame, kad žmogaus teisių gynybą užtikrinantiems institutams (taigi ir atstovavimui civiliniame procese) tenka ypatingas vaidmuo kuriant bei plėtojant šiuolaikinę teisinę valstybę[23] . Atstovavimo poreikis atsiranda ne visuomet, o tik tuomet, kai civilinio proceso dalyviai susiduria su tam tikrais sunkumais, pavyzdžiui, susijusiais su negalėjimu išreikšti savo valią, kitaip vadinamu priverstiniu atstovavimu[24], arba, kaip atsiranda aplinkybės, lemiančios subjektų negalėjimą asmeniškai įgyvendinti savo galimai pažeistų subjektinių teisių ir pareigų, vadinamu pasirenkamuoju atstovavimu[25]. Atsiradus pastarajam poreikiui, prieš kreipiantis į teismą, naudingiausia, kad civilinė byla būtų iškelta su pagrindu, pagrįstai tikintis apsiginti ir apskritai pradėti laiko ir ištvermės reikalaujantį bylinėjimosi procesą.

Civiliniame procese galioja bendrasis principas, jog, siekiant užtikrinti kvalifikuotos, kokybiškos teisinės pagalbos teikimą, atstovauti asmenims teisme gali advokatai, advokatų padėjėjai. Būtent nuo 2003 metų sausio mėnesio įsigaliojusiame CPK įstatymų leidėjas, žengė žingsnį tobulinant civilinių bylų procesą, kurio abi šalys – ieškovas ir atsakovas – yra lygios ir veikia rungimosi principu.

Atsižvelgiant į atstovavimo civiliniame procese funkcijas, egzistuoja viešasis interesas, kad teisme atstovais civilinėse bylose būtų aukštos kvalifikacijos specialistai – teisininkai. Būtent advokatai CPK pasirinkti, nes, pirma, jų veiklą reglamentuoja Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas[26], antra, jie saistomi etikos normų [27], trečia, jie draudžiasi [28], ketvirta, jų kvalifikacija atitinka reikalavimus yra laikę egzaminus[29]; penkta, jiems taikoma drausminė atsakomybė.[30]

---

[23] Vaišvila A. Atvira visuomenė ir teisinė valstybė // Teisės problemos. 1998, Nr. 1, p. 48.

[24] Priverstinis atstovavimas – kai pats atstovaujamasis dėl tam tikrų priežasčių negali savarankiškai dalyvauti procese ir ginti savo teises bei interesus (pavyzdžiui, kai asmuo yra neveiksnus, ribotai veiksnus, pripažintas nežinia kur esančiu – CPK 38 straipsnio 2 ir 4 dalys, 52, 53, 54 straipsniai). Toks atstovavimas paprastai yra ir įstatyminis bei atstovai pagal įstatymą gali įgalioti bylą vesti teisme kitą pasirinktą atstovą (CPK 54 straipsnio 2 dalis).

[25] Pasirenkamasis atstovavimas, kai turėdamas teisę ir galėdamas dalyvauti byloje pats atstovaujamasis nutaria pavesti tai daryti atstovui (pavyzdžiui, veiksnus fizinis asmuo – advokatui; vienasmenis juridinio asmens valdymo organas (direktorius, prezidentas) ginti juridinio asmens teises ir interesus gali įgalioti kitą asmenį, ir kt.). Pasirenkamasis atstovavimas dažniausiai kartu yra sutartinis, atsirandantis pavedimo pagrindu (CPK 55, 56 straipsniai), tačiau jis gali būti ir visuomeninis (pavyzdžiui, profesinės sąjungos ar asociacijos narys gali pasirinkti, kad jo interesams atstovautų profesinė sąjunga ar asociacija narystės jose pagrindu, arba kad jiems atstovautų advokatas pagal susitarimą).

[26] Valstybės žinios. 2004, Nr. 50-1632.

[27] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įsakymas Nr. 1R-345 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“ (Žin., 2005, Nr. 130-4681).

Civilinį procesą reglamentuojančių teisės aktų išmanymas ir tinkamas jų taikymas yra vienas svarbiausių veiksnių, dažnai lemiančių teisminio ginčo baigtį. Pataruoju metu buvo priimta nemažai civilinį procesą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimų, taip pat didelę įtaką civilinio proceso reglamentavimui turės ir nuo 2016-01-01 pakeistas ir atnaujintas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Tam tikros naujovės numatytos ir atstovavimo institute. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į tai, kad Kodekse įtvirtinama nuostata, kad įstatymo numatytais atvejais būtinas advokato dalyvavimas procese. Privalomas advokato dalyvavimas įtvirtinamas kasaciniame procese, taip pat tais atvejais, kai privalomo advokato dalyvavimo reikalauja naujasis Civilinis kodeksas.

Šio straipsnio objektas – atstovavimas civiliniame procese.

Šio straipsnio tikslas - aptarti profesionalųjį ir neprofesionalųjį atstovavimą civiliniame procese Lietuvoje, įvertinant Lietuvoje tik teorinę pusę turintį Postulacinį veiksnumą.

1. Atstovavimas civiliniame procese ir jo ypatumai Lietuvoje

1964 metų Lietuvos CPK buvo numatyta, kad atstovu teisme gali būti kiekvienas asmuo, pateikęs įgaliotojo valią patvirtinančius dokumentus (advokatas, advokato padėjėjas, teisinių paslaugų įmonių darbuotojai, kiti teisininkai, o taip pat ir asmenys visiškai nesusiję su teisininko profesija). Nuo 2003 m. sausio 1 d., su tam tikrais pakeitimais, galiojančio CPK [31] atstovavimo instituto nuostatos siejamos su teisės atstovauti teismuose suteikimu iš esmės tik advokatams ir advokatų padėjėjams. Remiantis Lietuvos civilinio proceso teisės doktrina, atstovavimo civiliniame procese tikslas – teikti asmenims kvalifikuotas teisines paslaugas ar teisinę pagalbą ir tuo pačiu padėti teismui tinkamai įgyvendinti teisingumą civilinėse bylose[32]. Užtikrinant tinkamą teisingumo įgyvendinimą, galimybė būti atstovu civiliniame procese siejama su tam tikru aspektu – specialių teisinių žinių turėjimu (CPK 56 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktai). Advokatu ar advokato padėjėju gali būti tik asmuo, turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą. O advokato statusas dažniausiai yra įgyjamas išlaikius specialų kvalifikacinį egzaminą. Visgi kitų CPK nurodytų asmenų galimybė būti atstovais civiliniame procese taip pat gali būti siejama su aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo turėjimu (CPK 56 straipsnio 1 dalies 4 ir 6 punktai).

Profesionalus ir neprofesionalus atstovavimas. Priklausomai nuo to, ar iki pavedimo sutarties tarp atstovo ir atstovaujamojo buvo tam tikras teisinis ryšys, atstovavimas pagal pavedimą [33] gali būti skirstomas į dvi rūšis[34]. Profesionalųjį jeigu atstovas su atstovaujamuoju neturėjo jokio teisinio ryšio, jie yra tarpusavyje jokiais teisiniais santykiais nesusiję asmenys, fiziniam ir juridiniam asmeniui tokiu atveju gali atstovauti tik advokatas ar advokato padėjėjas. Neprofesionalųjį įstatymas leidžia atstovais pagal pavedimą teisme būti ne advokatams ir ne advokatų padėjėjams šešiais atvejais, kai tarp atstovaujamojo ir atstovo yra tam tikras teisinis

[28] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 26 d. nutarimas Nr. 1067 „Dėl Advokatų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 133-4796).

[29] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. lapkričio 28 d. įsakymas Nr. 1R-379 „Dėl Advokato kvalifikacinių egzaminų laikymo ir apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo (Dėl Advokatų kvalifikacinio egzamino ir advokatų veiklos organizavimo egzamino laikymo ir apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo)“ (Žin., 2005, Nr. 141-5081; TAR, 2014-04-30, Nr. 2014-04941).

[30] Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. 1R-160 „Dėl Advokatų drausmės bylų nagrinėjimo tvarkos aprašo skelbimo“ (Žin., 2012, Nr. 69-3545).

[31] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 1340.

[32] Žalėnienė I. Atstovavimas civiliniame procese (teorija ir praktika). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 75.

[33] Žalėnienė I. Atstovavimas civiliniame procese (teorija ir praktika). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 147. Šioje disertacijoje siūloma CPK vartojamą sąvoką „atstovai pagal pavedimą“ keisti savo apimtimi platesne „atstovų pagal susitarimą“ sąvoka, nes CPK vartojama sąvoka per siaura, nes pilna apimtimi neapima advokatų, advokatų padėjėjų susitarimų dėl teisinių paslaugų teikimo.

[34] Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika, II tomas, p. 28.

ryšys:[35] 1) bendrininkai gali įgalioti bylą vesti vieną iš bendrininkų (CPK 44 straipsnio 2 dalis, 56 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Šiuo atveju bendrininkus gali sieti vienas teisinis santykis ir bendras interesas (privalomasis bendrininkavimas) arba ta pati bylos faktinė ir teisinė pusė (fakultatyvusis bendrininkavimas). Bendrininko, įgalioti vesti bylą, išsilavinimas šiuo atveju teisinės reikšmės neturi. 2) asmenys, turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kai jie atstovauja savo artimiesiems giminaičiams (CK 3.135 straipsnis) ar sutuoktiniui (CK 3.7 straipsnis) (sugyventiniui (CK 3.229 straipsnis)) (CPK 56 straipsnio 1 dalies 4 punktas); 3) profesinės sąjungos, jeigu jos atstovauja profesinės sąjungos nariams darbo teisinių santykių bylose (CPK 56 straipsnio 1 dalies 5 punktas) – teisinis ryšys tarp atstovo ir atstovaujamojo kyla narystės profesinėje sąjungoje pagrindu; 4) asociacijos arba kiti viešieji juridiniai asmenys, kurių steigimo dokumentuose kaip vienas iš veiklos tikslų yra nurodytas tam tikros grupės asmenų gynimas ir jų atstovavimas teisme, jeigu jie atstovauja asociacijos arba kito viešojo juridinio asmens dalyviams bylose pagal šių juridinių asmenų steigimo dokumentuose numatytus veiklos tikslus (CPK 56 straipsnio 1 dalies 6 punktas) – teisinis ryšys tarp atstovo ir atstovaujamojo kyla narystės asociacijoje ar kitame viešajame juridiniame asmenyje pagrindu; 5) antstolių padėjėjai, turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą ir antstolio įgaliojimą atstovauti antstoliui bylose dėl antstolio vykdomų funkcijų (CPK 56 straipsnio 1 dalies 6 punktas); 6) juridinių asmenų atstovais teisme gali būti jų darbuotojai (CPK 56 straipsnio 2 dalis) – tik turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą ir šiuo atveju atstovą ir atstovaujamąjį siejantis teisinis ryšys yra darbo sutartis. Civilinio proceso normos asmenų, galinčių būti atstovais civiliniame procese pagal pavedimą, klausimą reglamentuoja pakankamai aiškiai ir imperatyviai. CPK 56 straipsnis nustato baigtinį ratą asmenų, kurie gali būti teisme atstovais pagal pavedimą. Profesionalaus atstovavimo būtinumas įpareigoja valstybę ne tik deklaruoti atstovavimo galimybę, bet šį institutą padaryti efektyviu. Nuo atstovavimo profesionalumo priklauso koncentruotumo principo įgyvendinimas. Bylos vedimas dalyvaujant profesionaliems atstovams garantuoja greitą proceso baigtį. LR CPK 2 str. Kaip vieną iš civilinio proceso tikslų numato nemažai priemonių: greitesnį procesinių dokumentų įteikimo būdą; posėdžio pirmininkas neaiškina šaliai teisių ir pareigų, jei ji tinkamai atstovaujama; atstovavimo išlaidų priskyrimas prie bylinėjimosi išlaidų užtikrina greitesnį jų priteisimą iš procesą pralaimėjusios šalies ir pan. Tik profesionalus ir patyręs teisininkas gali sėmingai įvertinti bylos eigą, bei geriausiai pasirinkti teisių gynimo metodus. Vadovaujantis dispozityvumo principu, šalys gali laisvai disponuoti joms priklausančioms teisėmis, tačiau, kad sėkmingai jomis disponuoti, turi jas žinoti, išmanyti bei sugebėti jas tinkamai pritaikyti. Neprofesionaliems asmenims tai yra pakankamai sudėtinga.

2. Postulacinis veiksnumas

Pagal LR CPK 51 str. Asmenys gali vesti savo bylas teisme patys arba per atstovą. Tačiau atstovavimas yra specifinė veiklos rūšis, reikalaujanti ne tik laiko, bet ir specialių teisės žinių. Proceso šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys dažniausias tokių žinių neturi, todėl norėdama geriau apginti savo teises ir interesus, jie kviečiasi į pagalbą advokatus ar kitus asmenis – atstovus. Įsigaliojus naujiesiems Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui [36], numatyti keli atvejai, kai visiškai veiksnus asmuo, norėdamas įgyvendinti savo procesines teises ir pareigas, yra priverstas naudotis atstovo paslaugomis. Civilinėje byloje būtinas advokato dalyviams priverstinių akcijų (dalių, pajamų) pardavimo (LR CK 2 knygos IX skyrius) ir juridinio asmens veiklos tyrimo (LR

[35] CPK 56 straipsnio 1 dalis „Asmenys, kurie gali būti teisme atstovais pagal pavedimą“. Keista: 2011-06-21 įstatymu Nr. XI-1480 (nuo 2011-10-01) (Žin., 2011, Nr. 85-4126).
[36] Valstybės žinios, 2000, Nr.74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).

CK 2 knygos X skyrius) bylose. Šių bylų išskirtinumas susijęs su viešuoju interesu. Būtinas advokato dalyvavimas numatytas ir LR CPK 347 dtr. 3 dalyje, kai kasacinį skundą (su išimtimis) surašo advokatas. Atstovavimo reikalingumas bylose užtikrina teisės į teisingą teismo procesą principą, nes savarankiškas kreipimasis į teismą ir bylos vedimas be minimalių teisinių žinių dažnai tampa problematišku ne tik besikreipiančiam asmeniui, bet ir teismui. Dažniausiai susiduriama su tokiomis problemomis, kaip klaidingas reikšmingų bylai faktinių aplinkybių nurodymas, netinkamas situacijos teisinis kvalifikavimas, tinkamų įrodymų pateikimo trūkumas, teisės aktų neišmanymas ir netinkamas jų pritaikymas. Taigi tik profesionalūs teisininkai – advokatai ir jų padėjėjai, gali tinkamai ir kokybiškai apginti pažeistas teises. Advokatai teikdami teisines paslaugas ne tik padeda asmenims įgyvendinti jų teises teismo ir priešingos šalies akivaizdoje, bet ir, įgyvendinti kooperacijos principą, padeda teismui išvengti galimų klaidų vykdant civilinį teisingumą civilinėse bylose.

Kalbant apie civilinį procesą Lietuvoje, galima išskirti dar tik teorijoje sutiktą *Postulacinį veiksnumą.* Lietuvos civiliniame procese, atsiradus būtinojo advokato dalyvavimo kai kurių kategorijų bylose institutui, taip pat apribojus atstovų pagal pavedimą sąrašą, civilinio proceso doktrinoje aiškinant atstovavimo instituto esmę turi būti naudojamasi „postulacinio veiksnumo“ sąvoka. Civilinio proceso teisės doktrinoje pažymima, kad tam, kad atstovo veiksmai atstovaujamojo vardu sukeltų pasekmes, iš jo reikalaujama turėti ne tik civilinį procesinį, bet ir postulacinį veiksnumą. Šiuolaikinio civilinio proceso teisės doktrinoje postulaciniu veiksnumu yra laikoma šalies reali galimybė asmeniškai, savarankiškai civiliniame procese atlikti atitinkamus civilinius procesinius veiksmus, nesinaudojant atstovo pagalba. Proceso šalis, neturinti postulacinio veiksnumo, yra priversta naudotis atstovavimo instituto teikiamomis galimybėmis. Lietuvos CPK nėra procesinių normų, kurios tiesiogiai įtvirtintų postulacinį veiksnumą, todėl laikoma, kad postulacinio veiksnumo sąvoka yra grynai mokslinė kategorija, padedanti nustatyti ir paaiškinti, kodėl teisnus ir visiškai veiksnus asmuo dėl faktinių ir teisinių aplinkybių atsiradimo ne visada gali savarankiškai veikti civiliniame procese. Postulacinio veiksnumo trūkumai gali būti tiek faktinio, tiek teisinio pobūdžio.[37] . Faktinio pobūdžio postulacinio veiksnumo trūkumas gali būti sąlygotas faktinių aplinkybių, kurioms esant šalis negali asmeniškai veikti teisme arba dėl šalies sveikatą sąlygojančių priežasčių. Esant tokioms aplinkybėms, asmuo negali savarankiškai veikti civiliniame procese, nors ir turėdamas civilinį procesinį teisnumą ir veiksnumą. Tokiam asmeniui reikės atstovo pagalbos. Teisinio pobūdžio postulacinio veiksnumo trūkumas atsiranda tuomet, kai įstatymas atitinkamiems procesiniams veiksmams atlikti arba tam tikrose kategorijų bylose rengiant kreipimąsi ir pareiškimą į teismą, numato būtiną advokato kaip profesionalaus atstovo dalyvavimą. Atstovo postulacinis veiksnumas dažniausiai skirtingai nei proceso šalies postulacinis veiksnumas yra siejamas su atitinkamos teisinės kvalifikacijos (teisinio statuso: advokato, jo padėjėjo) turėjimu. Teismas negali tokiam atstovui leisti proceso šalies vardu atlikti jokių procesinių veiksmų. Postulacinio veiksnumo trūkumai lemia tai, kad advokato ar advokato padėjėjo atlikti procesiniai veiksmai vertinami kaip neįgalioto asmens atlikti procesiniai veiksmai, t. y. civilinės bylos iškėlimo stadijoje tokiam asmeniui padavus ieškinį – turi būti atsisakoma jį priimti (CPK 137 straipsnio 2 dalies 8 punktas) [38], o šiai aplinkybei paaiškėjus vėliau – pareiškimas turi būti paliekamas nenagrinėtas (CPK 296 straipsnio 1 dalies 3 punktas). sutartinio atstovavimo atveju iš atstovo yra reikalaujama ne tik faktinio galėjimo atlikti atitinkamus procesinius veiksmus šalies vardu, bet ir atitinkamos teisinės kvalifikacijos turėjimo, antraip, šaliai

[37] Žalėnienė I. Atstovavimas civiliniame procese (teorija ir praktika). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 105.

[38] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2004.

veikiant civiliniame procese savarankiškai, susiduriama su teisinio pobūdžio postulacinio veiksnumo trūkumu. Tik turėdamas atitinkamą kvalifikaciją, atstovas gali veikti civiliniame procese. Kaip jau buvo minėta, teisinis postulacinis veiksnumas numatytas CK ir civilinės bylos iškėlimui turi teisinę reikšmę. CK yra numatytos dvi bylų kategorijos, kuriose būtinas advokato dalyvavimas: priverstinio akcijų (dalių, pajų) pardavimo bylos ir juridinio asmens veiklos tyrimo bylos, be to Lietuvos įstatymų leidėjas kasacijos atveju taip pat yra įtvirtinęs privalomąjį advokato dalyvavimą byloje, nes kasacinį skundą surašo advokatas (išskyrus keletą išimčių pagal CPK 347 straipsnį). Taigi šiais atvejais šalis negali veikti civiliniame procese savarankiškai, nes susiduria su teisinio pobūdžio postulacinio veiksnumo trūkumais. Todėl tokiose bylose privalu naudotis profesionalaus atstovo – advokato paslaugomis. Tačiau privalomas advokato dalyvavimas rengiant pareiškimą į teismą yra privalomas tik dėl juridinio asmens veiklos tyrimo (CK 2.126 straipsnio 3 dalis). Apibendrinant, kaip jau buvo minėta, Lietuvos leidėjas kasacijos atveju taip pat yra įtvirtinęs privalomąjį advokato dalyvavimą byloje (išskyrus keletą išimčių), tačiau jokie papildomi reikalavimai byloje veikiantiems advokatams nėra keliami, kaip, pavyzdžiui, pagal Vokietijos ZPO, BRAO [39] galima skirti specialųjį pastulatinį veiksnumą – advokato teisę veikti Vokietijos Federaliniame Aukščiausiajame Teisme. Pagal šį dokumentą, Vokietijos Federaliniame Aukščiausiajame Teisme gali veikti tik į specialųjį sąrašą įtrauktas advokatas, kuriam yra draudžiama veikti kituose teismuose. Įstatymo norma Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo buvo pripažinta atitinkanti Vokietijos Konstitucijos (*Grundgesetz)* nuostatas[40]. Įtvirtinimo ribojimo paskirtis paaiškinama tuo, kad revizijoje veikiančių advokatų veiklos užduotys reikšmingai skiriasi nuo tų, kurias jie atlieka žemesnėse instancijose. Pagrindinis tokio advokato, veikiančio revizijoje, tikslas – surasti ir nurodyti teisės klaidas, pasitaikiusius trūkumus, taip pat teisiškai argumentuotai pagrįsti, jog tokių klaidų, kurias nurodo priešinga šalis kaip revizijos pagrindą, nėra. Svarbus reikalavimas, jog advokatas, turi į ginčo nagrinėjimą įstoti naujai, neatsižvelgdamas į ankstesnę proceso eigą. Tai padeda sėkmingai užbaigti revizijas, nes advokatai būtent nurodo tokius bylos aspektus, į kuriuos ankščiau nebuvo atkreiptas dėmesys arba jie buvo nagrinėti nepakankamai[41].

IŠVADOS

1. Nuo 2003 m. sausio 1 d., su tam tikrais pakeitimais, galiojančio CPK atstovavimo instituto nuostatos siejamos su teisės atstovauti teismuose suteikimu iš esmės tik advokatams ir advokatų padėjėjams. Lietuvos įstatymų leidėjas pasirinko apibrėžtojo subjektų, galinčių būti teisme atstovais, rato koncepciją, įtvirtintą CPK 56 straipsnyje „Asmenys, kurie gali būti atstovais pagal pavedimą“.
2. Atstovavimas pagal pavedimą gali būti skirstomas į dvi rūšis: profesionalųjį ir neprofesionalųjį. Profesionalių atstovo paslaugų dėka, šaliai atsiranda galimybė išvengti tų pasekmių, kurias sukeltų jos teisinių žinių trūkumas. Advokatai civiliniame procese įgyvendina ne tik savo atstovaujamųjų teises ir pareigas, o taip pat turi ir savarankiškų teisių ir pareigų.
3. Lietuvos civiliniame procese, atsiradus būtinojo advokato dalyvavimo kai kurių kategorijų bylose institutui, taip pat apribojus atstovų pagal pavedimą sąrašą, civilinio proceso doktrinoje aiškinant atstovavimo instituto esmę turi būti naudojamasi „postulacinio

[39]Bundesrechtsanwaltsordnung<http://beckonline.beck.de/Default.aspx?typ=reference&y=100&g=BRAO&p=164>.
[40] BGH, Beschluß vom 4. März 2002 – AnwZ 1/01 – wegen Zulassung zur Rechtsanwaltschaft bei dem Bundesgerichtshof. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-06-10]. www.jusline.de.
[41] Ten pat.

veiksnumo“ sąvoka. Postulaciniu veiksnumu yra laikoma šalies reali galimybė asmeniškai, savarankiškai civiliniame procese atlikti atitinkamus civilinius procesinius veiksmus.

LITERATŪRA

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. spalio 27 d. įsakymas Nr. 1R-345 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“ (Žin., 2005, Nr. 130-4681).
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 26 d. nutarimas Nr. 1067 „Dėl Advokatų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr. 133-4796).
3. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. lapkričio 28 d. įsakymas Nr. 1R-379 „Dėl Advokato kvalifikacinių egzaminų laikymo ir apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo (Dėl Advokatų kvalifikacinio egzamino ir advokatų veiklos organizavimo egzamino laikymo ir apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo)“ (Žin., 2005, Nr. 141-5081; TAR, 2014-04-30, Nr. 2014-04941).
4. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. 1R-160 „Dėl Advokatų drausmės bylų nagrinėjimo tvarkos aprašo skelbimo“ (Žin., 2012, Nr. 69-3545).
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 1340.
6. CPK 56 straipsnio 1 dalis „Asmenys, kurie gali būti teisme atstovais pagal pavedimą“. Keista: 2011-06-21 įstatymu Nr. XI-1480 (nuo 2011-10-01) (Žin., 2011, Nr. 85-4126).
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2004.
8. Valstybės žinios, 2000, Nr.74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).

Knygos, straipsniai

1. Vaišvila A. Atvira visuomenė ir teisinė valstybė // Teisės problemos. 1998, Nr. 1, p. 48.
2. Žalėnienė I. Atstovavimas civiliniame procese (teorija ir praktika). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 75.
3. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika, II tomas, p. 28.
4. Nekrošius, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.

REPRESENTATION

GITANA STANČIAUSKAITĖ

Kolping University of Applied Sciences

Vadovė: Simona Dementavičienė

SUMMARY

The 2003 January 1st. Civil code of Republic of Lithuania that have changed over the years, are improving the modern society now. In this article we are going to discuss these changes over the years. „Postulacinis veiksnumas“or „Postulate capability“ is a term that was never used In Lithuanian law of civil procedure until now. With the help of famous law authors, in this article I will be able to present this new term „Postulacinis veiksnumas‘‘, also I will try to analyze the meaning of optional (selectable) representation institute, the types of representation (the professional and non-professional) as its characteristics and the novelty of civil procedure.

IMPLICATION OF BANKING UNION IN THE EUROPEAN UNION

KRISTINA ŠALTENĖ
Vilnius University Of Applied Sciences Faculty Of Economics Banking Department
Constulant: Laima Steiblienė

SUMMARY

In 2014 ECB (European Central Bank) started implementing a new financial supervision system in the Eurozone. “Single Supervisory Mechanism” (SSM) was formed to supervise the national banks directly. In 2015 the “Single Resolution Mechanism” (SRM) and the “Single Deposit Guarantee Scheme” were launched. These three pillars should hold Europe’s Banking Union or, officially, the “European Stability Mechanism” (ESM). This change in Europe’s economic policy can be a big step towards efficient monetary integration and prevention of a potential crisis.The goal of this paper is to make a consecutive analysis of European Parliaments jurisprudence on Banking Union and to estimate the future impact on Eurozone welfare, based on economic theory.

BANKING UNION

Eurozone countries have launched a fundamental reform of the European financial market called the “Banking Union”. It consists of three pillars: Single Supervisory Mechanism, Single Resolution Mechanism and Single Deposit Guarantee Scheme.

“The most important recommendations advocated in the de Larosière report and later implemented in the Union were the establishment of a single rulebook and a European framework for macroprudential supervision where both elements in combination were aimed to ensure financial stability. The single rulebook ensures a robust and uniform regulatory framework facilitating the functioning of the internal market and prevents regulatory arbitrage opportunities. Within the internal market for financial services, macroprudential risks may however differ in a number of ways with a range of national specificities resulting in variances being observed for example with regard to the structure and size of the banking sector compared to the wider economy and the credit cycle.”

From the official European Commission website: “In response to the financial crisis that emerged in 2008, the European Commission pursued a number of initiatives to create a safer and sounder financial sector for the single market. These initiatives, which include stronger prudential requirements for banks, improved depositor protection and rules for managing failing banks, form a **single rulebook** for all financial actors in the 28 Member States of the European Union. The single rule book is the foundation on which the Banking Union sits.

As the financial crisis evolved and turned into the Eurozone debt crisis, it became clear that, for those countries which shared the euro and were even more interdependent, a deeper integration of the banking system was needed. That’s why, on the basis of the European Commission roadmap for the creation of the Banking Union, the EU institutions agreed to establish a **Single Supervisory Mechanism** and a **Single Resolution Mechanism** for banks. Banking Union applies to countries in the euro-area. Non-euro-area countries can also join.”

Figure 1 **Three pillars of the banking union**

SINGLE **S**UPERVISORY **M**ECHANISM	**S**INGLE **R**ESOLUTION **M**ECHANISM	**S**INGLE **D**EPOSIT **G**UARANTEE **S**CHEME
• Set up to ensure homogeneous supervisory standard across the euro area. • ECB to directly supervise significant banks. • Fully operational on November 4, 2014. • Beforehand: Comprehensive assessment (AQR and stress tests) based on a capital benchmark of 8 % Common Equity Tier 1.	• Entered in force on January 1, 2015. • Single Resolution Board is the single authority responsible for resolution of euro area banks. • Resolution to be financed by bank’s shareholders and creditors (bail-in equal to at least 8% of total liabilities, pre-defined cascade of liability) and backed by Single Resolution Fund (5% of total liabilities maximum). • Bail-in resolution functions to apply from January 1, 2016. • Fund financed by bank levies raised at national level as from 2016 and gradually mutualized in the course of 8 years. Volume: EUR 55 bn by 2024. Fund could borrow from the market.	• Harmonized deposit guarantee schemes as set out in the Single Rule Book (Directive on DGS). • EU savers are guaranteed that their deposits up to EUR 100 000 (per deposit/ per bank) are protected at all times and everywhere in the EU. • Financing requirements for DGS: target level for ex ante funds of 0.8% of covered deposits to be collected from banks over a 10-year period.

Single Supervising Mechanism

SSM is based on these legal frameworks: Art. 127 (6) of the Treaty on the Functioning of the European Union in October 2013, the EU adopted a regulation that confers specific tasks on the European Central Bank relating to the prudential supervision of credit institutions (SSM Regulation or in the following SSM-R). Documents concerning transparency and accountability of ECB supervision: Interinstitutional Agreement with the European Parliament and a Memorandum of Understanding with the Council of the EU.

To further clarify certain provisions of the SSM-R, the ECB has published additional regulations and decisions, the most important ones being the SSM Framework Regulation the ECB internal rules on the separation of functions and exchange of information and the ECB regulation on supervisory fees.

As required in Act. 6 (7) of the SSM-R, the SSM-FR elaborates further on this cooperation, including:

- the procedures for preparing and implementing ECB decisions by the NCAs regarding the supervision of significant institutions as well as assistance in verification activities;
- notifications about any material supervisory procedures and linked decisions, on which the ECB may express its views, with respect to LSIs.

Direct supervision of ECB will be conducted only in cases where institution or a group of institutions is considered to be “significant”. (When an institution or a group of institutions has been identified as “significant”, all institutions belonging to the group will be considered significant, irrespectively to whatever or not the subsidiaries individually fulfill the significance criteria.) This is the case if an entity or a group as a whole fulfills at least one of the following criteria pursuant to Act. 6 (4) SSM-R in connection with Articles 39 and 40 SSM-FR (‘significance criteria’):

- The ‘size’ criterion, according to which an institution is significant if its total asset value exceeds E30bn (based on the consolidation methods for prudential purposes and therefore typically determined on the basis of the year-end prudential consolidated reporting).
- The ‘economic importance’ criterion; in this case the significance is assumed if the total asset value exceeds E5bn and the ratio of the total assets over the GDP of the participating member state of establishment exceeds 20 per cent. Alternatively, the ECB might assess the importance for the economy according to the significance of the supervised entity or the supervised group for the specific economic sectors in the Union or a participating member state, and the substitutability of the supervised entity or supervised group as both a market participant and a client service provider.
- The ‘direct public financial assistance’ criterion, meaning that a credit institution has either received financial assistance directly from the ESM or its predecessor, the EFSF, or that an ESM member has requested a direct financial assistance under Act. 19 of the treaty establishing the ESM.
- The ‘three most significant credit institutions’ criterion, under which significance is given if a credit institution or a group is one of the three most significant credit institutions or supervised groups in a participating member state (unless using this criterion would not be justified by particular circumstances described in Articles 70– 72 SSM-FR). The criteria according to which significance is assessed are identical to the ones used for measuring ‘size’.
- The ‘cross-border activity criterion’, where significance is assumed if an entity has established banking subsidiaries in more than one participating member state, if the economic importance criterion is fulfilled and if its cross-border assets and liabilities represent at least 20 per cent of its total assets and liabilities, respectively.

But the ECB, as stated earlier, will not supervise all the banks. Cooperating closely with the NCAs. Act. 4 (1) SSM-R provides a list of the most important

activities under its supervision:

- granting and revoking licenses to conduct business for banks, including the fit assessment and the assessment of proper requirements for the persons responsible for the management of credit institutions;
- acquisition and disposal of qualifying holdings in credit institutions;
- ensuring compliance with own fund requirements, large exposure limits, liquidity and leverage requirements (pillar 1 supervision);
- reporting and public disclosure of information on those matters (pillar 3 supervision);
- conducting the supervisory review and evaluation process (SREP), including ensuring compliance with requirements to have in place robust governance arrangements and effective internal capital adequacy assessment processes (pillar 2supervision);
- carrying out supervisory tasks in relation to recovery plans, including structural changes required by credit institutions to prevent financial stress or failure, but excluding resolution powers.

Single Resolution Mechanism

SRM is described in Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of The Council of 15 May 2014.

The Single Resolution Mechanism is a complement to the Single Supervisory Mechanism and ensures that – notwithstanding stronger supervision – if a bank subject to the SSM faces serious difficulties, its resolution can be managed efficiently with minimal costs to taxpayers and

the real economy. The SRM will apply to all banks in the Euro Area and other Member States that opt to participate. The division of powers of the Single Resolution Board and national resolution authorities broadly follows the division of supervisory powers between the ECB and national supervisors in the context of the Single Supervisory Mechanism. The decision to resolve a failing bank will in most cases start with the ECB notifying that a bank is failing to the Board, the Commission, and the relevant national resolution authorities. The Board will then adopt a resolution scheme including the relevant resolution tools and any use of the Fund. Before the Board adopts its decision, the Commission will assess its compliance with State aid rules. The Commission will then assess the Board's decision against the resolution objectives and either endorse or object to the resolution scheme. Only when the Commission significantly modifies the amount of resources drawn from the Single Fund or contests the public interest in resolving the bank and considers it could be put into normal insolvency instead, this will be a subject to approval or objection by the Council (silence procedure). Where the Council or the Commission object to the resolution scheme, the Board will have to amend the resolution scheme. The resolution scheme will then be implemented by the national resolution authorities, in accordance with national law including relevant provisions transposing the Bank Recovery and Resolution Directive.

The Single Resolution Fund will be constituted from contributions from all banks in the participating Member States. It will be administrated by the Board. The Fund has a target level of €55 billion and can borrow from the markets if decided by the Board. It will reach the target level over 8 years. During the transition, the Fund will comprise national compartments, the resources accumulated in which will be progressively mutualized, starting with 40% of these resources in the first year. The Fund and the decision-making on its use is regulated by the SRM Regulation, while the transfer of contributions raised nationally towards the Single Fund and the mutualisation of the national compartments is set out in an inter-governmental agreement established among the participating Member States.

Single Deposit Guarantee Scheme

The Directive on Deposit Guarantee Schemes ensures that depositors will continue to benefit from a guaranteed coverage of €100,000 in case of bankruptcy backed by funds to be collected in advance from the banking sector. For the first time since the introduction of DGS in 1994, there are financing requirements for DGS in the Directive. In principle, the target level for ex ante funds of DGS is 0.8% of covered deposits (i.e. about € 55 billion) to be collected from banks over a 10-year period.

In addition, access to the guaranteed amount will be easier and faster. Repayment deadlines will be gradually reduced from the current 20 working days to 7 working days in 2024.

All EU citizens will benefit from these rules: not only will their savings be better protected, but they will also have a choice of the best saving products available in any EU country without worrying about differences in the level of protection. The new Directive will require better information to be provided to depositors to ensure that they are aware of how their deposits are protected by the guarantee schemes.

Stated in the Directive 2014/59/EU:

“(110)While financing arrangements are set up at national level, they should be mutualised in the context of group resolution, provided that an agreement is found between national authorities on the resolution of the institution. Deposits covered by deposit guarantee schemes should not bear any losses in the resolution process. When a resolution action ensures that depositors continue to have access to their deposits, deposit guarantee schemes to which an

institution under resolution is affiliated should be required to make a contribution not greater than the amount of losses that they would have had to bear if the institution had been wound up under normal insolvency proceedings.

(111) While covered deposits are protected from losses in resolution, other eligible deposits are potentially available for loss absorbency purposes. In order to provide a certain level of protection for natural persons and micro, small and medium-sized enterprises holding eligible deposits above the level of covered deposits, such deposits should have a higher priority ranking over the claims of ordinary unsecured, non-preferred creditors under the national law governing normal insolvency proceedings. The claim of the deposit guarantee scheme should have an even higher ranking under such national law than the aforementioned categories of eligible deposits. Harmonisation of national insolvency law in that area is necessary in order to minimise exposure of the resolution funds of Member States under the no creditor worse off principle as specified in this Directive.

(112) Where deposits are transferred to another institution in the context of the resolution of a institution, depositors should not be insured beyond the coverage level provided for in Directive 2014/49/EU. Therefore, claims with regard to deposits remaining in the institution under resolution should be limited to the difference between the funds transferred and the coverage level provided for in Directive 2014/49/EU. Where transferred deposits are superior to the coverage level, the depositor should have no claim against the deposit guarantee scheme with regard to deposits remaining in the institution under resolution.”

BANKING UNION IMPLICATION TO ECONOMIC THEORY

Traditional optimal currency theory

In theory, the optimal currency area or the optimal currency region is the geographical region in which the efficiency of economy is maximized by having a single currency. Europe is trying to implement this theory and it is the most modern and the largest case study of a try implementing OCA (Optimal Currency Area). In 1961, Robert Mundell created four basic criterions if a successful currency union:

1. *Labor mobility across the region*. It includes ability to travel (visas, workers’ rights – this all is covered in the EU), lack of cultural barriers for mobility (this is difficult in EU because of different languages, cultures etc.) and institutional arrangements (as pension or social benefit transfers throughout the region – this is partly covered in EU).

2. Openness with capital mobility and price and wage flexibility across the region. “The Eurozone members trade heavily with each other (intra-European trade is greater than international trade), and most recent empirical analyses of the 'euro effect' suggest that the single currency has increased trade by 5 to 15 percent in the euro-zone when compared to trade between non-euro countries.“

3. A risk sharing system such as an automatic fiscal transfer mechanism to redistribute money to areas/sectors which have been adversely affected by the first two characteristics. This would have to work somehow similarly as how the budgets in Germany are maintained. If one region is having a difficulties, better doing regions surplus is rellocated by the state. This is very difficult to accomplish in EU because of the strong sence of national pride and atachment to the homeland in different countries. As Milton Friedman (*The Times, November 19, 1997)* has sayed: „Europe exemplifies a situation unfavourable to a common currency. It is composed of separate nations, speaking different languages, with different customs, and having citizens feeling far

greater loyalty and attachment to their own country than to a common market or to the idea of Europe.“

4. Participant countries have *similar business cycles*. When one country experiences a boom or recession, other countries in the union are likely to follow. This allows the shared central bank to promote growth in downturns and to contain inflation in booms. This is actually not always the case, because EU is formed from differently doing countries and even if the general situation in the eurozone can be similar but some states are doing better or worse. The diversity is high so it is difficult for ECB to help one or another state, as the optimal monetary policy may harm the states under ECB supervision.

*“*Rather than moving toward more flexibility in exchange rates within Europe the economic arguments suggest less flexibility and a closer integration of capital markets. These economic arguments are supported by social arguments as well. On every occasion when a social disturbance leads to the threat of a strike, and the strike to an increase in wages unjustified by increases in productivity and thence to devaluation, the national currency becomes threatened. Long-run costs for the nation as a whole are bartered away by governments for what they presume to be short-run political benefits. If instead, the European currencies were bound together disturbances in the country would be cushioned, with the shock weakened by capital movements.“ This was an idea in 1937 and EU is now just strengthening it‘s capital positions by implimenting the BU. By paying more atention to the banking sector under the euro flag, the EU is eliminating as much as possible of the capital risk the banks take on. And as the whole economy runs trough banking sector (if a company wants to grow it usualy doesn‘t have the means and has to borow, or a private person wants to buy a real eastate, he has to borow, and by doing that, both of them add value to the economy and (or) increase consumption) it is only prudent to impliment more control in this sector.

Game theory

Game theory may not be the first thing one thinks of when thinking about the BU but it, in my personal opinion, should. Economy doesn’t always work in rational ways - it depends on a society as a whole, either it would be a national level or international level. ECB had to model competing behaviors of banks and other financial institutions, especially after the euro crisis, while trying to find solution concept for the financial sector.

As our markets now are not only regional but global, a banking union is a logical approach to further economic integration of Europe given the circumstances. If it’s possible to say, the EU and the ECB are simply following the Nash equilibrium. A set of strategies is a Nash equilibrium if each represents the best response to the other strategies. If all the players are playing the strategies in a Nash equilibrium, they have no unilateral incentive to deviate, since their strategy is the best they can do given what others are doing.

There are some contradictions to this strategy of the EU, stating that the BU’s initiation should have been a decision of people and not the goverments:”Banking union clearly cannot succeed or indeed proceed without adequate levels of electoral support, any more than the common currency can survive in such absence. The central issues of costs, benefits, and ‘who pays?’ need to be confronted directly in conjunction with a viable and shared policy discourse that has a great deal more regard for the realities of monetary union than the doctrinal jousting that is going on at the moment. It cannot be the case that the citizen-taxpayer guarantors of European financial and monetary space can be expected to lend ongoing political support to the current institutional and policy mix while they take a long-run economic hit, especially the young; that their national policy space is permanently reduced and this becomes grounded irrevocably in

national constitutions; those social risks can no longer successfully be pooled due to austerity – except perhaps in a few surplus countries (but for how long?). Are we serious, as the Treaty on European Union states, about “deepening the solidarity between [European] people”, about promoting “economic and social progress” for the same, and fostering ‘citizenship’ in the context of “ever closer union among the people of Europe”? Or are we for a Europe of a doctrinal smugness versus semi-permanent misery zones (in the long run we are all dead)? As I have written before, the Council and institutions of monetary union still appear more concerned with rescuing banks than citizens.“. This oppinion seams a little to severe as the EMU and EU serves to the citezens not against them. It is incredibly difficult to maintain such monetary union in chek, when all the states have different regulations, different working, business cultures, living standarts to maintain etc. And the author somehow excludes that finance sector is the platform for economic growt, so it must be maintained with caution and prudence.

CONCLUSION

1. After getting acquainted with a legal framework for the ESM and looking at the BU trough economic theories, I strongly believe that this mechanism is for the sake of a better financial and economic integration.
2. ESM, once it is working in full capacity, should not only help banks to manage their capital risk, help them in case of insolvency, but also help the society. For example, with DGS the depositors will feel safer and will be ensured trough all EU.
3. The conditions, under which the BU emerged and was accelerated to come to life, are unfortunate. The 2008 crisis hurt everyone without exceptions. I think, this is why the BU doesn’t get that much positive attention in the press or social media as it is another regulation mechanism. Also, these regulations were implemented from top to bottom, without a wide public discussion, directly to the finance sector through NCA. I think, society should have been informed at a stretch, coherently and these negative opinions could have been avoided.
4. Implementing the BU in the EU was a prudent and wise decision as the finance sector, economy and the citizens of the EU are more secure from any crisis that might appear from a capital risk or a cyclical fluctuation.

LITERATURE AND SOURCES

1. Official Juornal of the European Union: PROTOCOL (No 4) ON THE STATUTE OF THE EUROPEAN SYSTEM OF CENTRAL BANKS AND OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK. 2012 https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026en_protocol_4.pdf (v.10.09.2015)
2. DIRECTIVE 2014/59/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL 2014
3. Euoropean Comision statement: Finalising the Banking Union: European Parliament backs Commission’s proposals (Single Resolution Mechanism, Bank Recovery and Resolution Directive, and Deposit Guarantee Schemes Directive) 2014 http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-119_en.htm?locale=en (v. 09.09.2015)
4. Press release on banking union http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-14-119_en.htm?locale=en
5. European Comision Oficial site http://ec.europa.eu/finance/general-policy/banking-union/index_en.htm
6. Champ, Bruce; Freeman, Scott; Haslang, Joseph. *Modeling Monetary Economics* 2011 ISBN: 9780521177009
7. Economist, *Crash course* (2013).

8. http://www.economist.com/news/schoolsbrief/21584534-effects-financial-crisis-are-still-being-felt-five-years-article
9. Dietz, Thomas M. "*The Single Supervisory Mechanism: Ready to take over banking supervision in the euro area?*" Journal of Risk Management in Financial Institutions Vol. 8, 1 62–75 # Henry Stewart Publications 1752-8887 (2015) 2014
10. Larosiere, Jacques de. Report. The High - Level Group on Financial Supervision in the EU (2009).
11. http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/de_larosiere_report_en.pdf (v.25.08.2015)
12. Mundell, Robert. (1969). *A Plan for a European Currency* , http://www.knopers.net/webspace/marketupdate/A_Plan_For_a_European_Currency.pdf (v.02.09.2015)
13. Underhill, Geoffrey R.D. The political economy of (eventual) banking union (2012) http://www.voxeu.org/article/political-economy-eventual-banking-union (v.14.09.2015)

BANKŲ SĄJUNGOS IMPLIKACIJA EUROPOS SĄJUNGOJE

KRISTINA ŠALTENĖ
Vilnius kolegija
Konsultantė: Laima Steiblienė

ANOTACIJA

2014 metais Europos centrinis bankas (ECB) pradėjo naują financinės priežiūros bankams mechanizmą Eurozonoje. Europos stabilumo mechanizmas arba bankų sąjunga, statoma ant trijų pagrindinių polių: “Bendros priežiūros mechanizmas” (SSM) nuo 2014 m.; “Bendros priežiūros mechanizmas” (SRS) nuo 2015 m.; “Bendra indėlių apsaugos schema” (SDGS). Šių bendrų reikalavimų įvedimas į Europos ekonimikos politiką yra dar vienas žingsnis link efektyvesnės monetarinės politikos kūrimo ir galimų krizių prevencijos priemonė.Šio straipsnio tikslas yra pateikti nuoseklią Europos Parlamento teisės aktų analizę bei įvertinti galimą šios sąjungos poveikį Eurozonos gerovei rementis ekonomikos teorijomis.

VERSLO ANGLŲ KALBOS PROGRAMOS STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

EXPERIENCES AND PROSPECTS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY OF THE BUSIESS ENGLISH PROGRAMME STUDENTS.

THE OFFICIAL LANGUAGE AND LOCAL DIALECTS

MINDAUGAS BUZENKOVAS, DOMINYKAS VECKAS
Kolping University of Applied Sciences

Consultant: Rasa Šemiotienė

SUMMARY

In our article, we attempt to review the importance of dialects in today's world, in today's human approach to dialectal identity. The selected topic is relevant to the fact to maintain and nurture the uniqueness of the Lithuanian language, with the view to cherishing and fostering our dialects. We try to determine whether the general language usage in public does not derogate the prestige of dialects and whether we stimulate the extinction of dialects by speaking in public in strictly normative language.

INTRODUCTION

Dialects – language species, which are using in particular geographical area. In Lithuania were known two main dialects: Aukstaiciu and Zemaiciu. There are also two more dialects – Dzuku and Suvalkieciu. Lithuanian dialects, idioms and speech began increasingly differ 500, 300, 150 years ago. Lithuanian Grand Duke Vytautas in 1420 March of 11 said: "Aukstaiciai and Zemaiciai are the same Lithuania, because everywhere is speaking the same language and there are living the same people." 360 years ago Daniel Klein in his first Lithuanian grammar book "Grammatica Litvanica" (1653) indicated, that "there is one Kursiu dialect, different Zemaiciu, Klaipediskiu and The Grand Dutchy of Lithuania Lithuanians." with Vilnius, Kaunas, Kedainiai area dialects. Daniel Klein pointed out one of the main differences in dialect - the language features. Lithuanian ethnography suggests that differed not only in these areas way of speaking, but also for holidays or family tradition, traditional dishes, singing and narrative folklore, even wear ... It seems that in different locations Lithuanians was living completely different lives and their dialect was an integral part of their own, because they have their dialect all their life. All Lithuanians dialects was integral part of their lives, because dialect helped to keep connection with birthplace – home, also protected person uniqueness, his spiritual life and communication system. Lithuania's speaker Vytautas Kardelis says that referring dialect we can learn a lot about ethnography, folklore facts – what was people lives, how they were living, their traditions, manners. If there wasn't be dialects we think we couldn't knew about our history. In Lithuania dialects are huge value, but in public, media we are using generic, strict, normative speech. What influence this language attitude does to our speech and dialect. About that we would like to speak.

The aim : to overwiev the relation between the general language and local dialect.

The objectives to determine if the general language usage in public does not derogate the prestige of dialects and to establish wether we stimulate the extinction of dialects by speaking in public in strictly normative language.

1. Public speaking and Dialects

1.1 Dialects in Lithuania

The common language was launched in Lithuanian accent, morphology, vocabulary, syntax, only 90 years ago and now its influence is growing more and more every day. Ancient cemetery records show that even in 1880-1910. In addition, later on iron crosses were written in dialect. Lithuanian dialects are inexhaustible general language development and vocabulary enrichment source. Lithuanians, like any other nation members, speaks not all the same language. In various places we notice a lot of all kinds of deviations from the standard language standards. In some places are some digressions, elsewhere there are so many that dialect-speaking person sometimes is difficult and even completely impossible to understand. In public speaking dialect we cherish it, and at the same time encouraging to talk like we do - after all, just use the standard language to know that we understand all Lithuanians, rather than a tiny part of them. Lithuanian dialect language tradition is considered appropriate. It should be noted that the radio and TV, while the least - the media is one of the main common language media. A special role in the implementation of this mission given to representatives, because it is the language of a TV presenter should be correct- representing the standard and prestige of speaking in public.

1.2 The way common and standard language is understood in other countries

We could say that there are no languages without dialects. Only one language dialects have a lot of similarities, but the differences are relatively minor and different dialects, to people is easy to communicate (Belarusian, Russian and Polish - dialect) However, there are a huge language differences. That is why the same language with different dialects speaking people hardly understand each other (German dialect), or cannot understand overall (Chinese dialects). Dialects from one another and the common language differ not only by their vocabulary, but also phonetics (also pronounced the same sounds or replaced), morphology (unevenly formed and rotated words), even syntax (different sentence structure). Therefore, the standard language is fully understood in all countries. For example, a popular English language has many dialects, but the media is using only official language, while communicating respect and courtesy for certain phrases in relation with the director or other social status to have someone to be avoided is the abbreviated form of, for example, "I'd" "you're, we've," and so on. You need to take full proposals, for example, "I would," "You Care, We Have” instead. Also, usage and polite forms "would", "could", necessary for speaking with friends. Finnish - another unique example because it is felt particularly striking difference between the spoken and the standard language. General language they even call written, because they rarely speak correctly, but the media is still necessary to follow the standard language rules and regulations, that all people could understand the information which is said. So, the general language is being used when it applies to the majority of the population and it is necessary for the simple reason – to understand everybody what they are saying.

2. The negative effects of dialects

2.1 Embarrassment of speaking dialects

Some of the people who speak in their dialect are ashamed to do that, even when the companion also knows the dialect and understands it. It formed a dual view to the importance of dialects. One part of society does not give up to the mass culture and the global convergence, while others obeys to the modern society principles. Many dialects representatives can no longer boast of courage and their dialect cherishing - Suduva young folk do not value their own dialect and do not use it, Dzukai or east Aukštaiciai trying to speak dialect in public as well. Only

Zemaiciai are proud of their dialect, and even they have their own "passports" and "money" “but that is not enough.”

2.2 Negative stereotypes

Linguist Loreta Vaicekauskiene saw that dialects stigma has grown into a well-established habit and negative stereotypes. Studies have shown that people who speak dialect are considered rustic, old-fashioned, senile, uneducated and narrow-minded. Society reflects negative stereotypes and at the same time strengthen the various television shows, where creating dialect-speaking characters-losers. Some of us know "Dviracio sou" where are displayed villagers with rubber boots and forks in the city - this is an obvious stereotype that dialect is rustic sign and it is not inappropriate. The common language standard derogates not only as an object dialect, but also a dialect speaking man.

3. General and dialect language

3.1 Dialect language importance to Lithuanians

In this advanced era (XIX-XX century) people connection with native dialect was still pretty strong. Even Lithuanians lives had been changing and were pretty complicated because of the historical events, in this epoch there was a lot of writers, linguistics who were part of it, who understood not just formal Lithuanian language, but also dialect importance to people. One of them were Jonas Jabloskis – the founder of general Lithuanian language grammar science, who systemized Lithuanian grammar, who built speaking language and also folklore on his own. Jonas Jablonskis tried to apply a lot of dialect words and sayings, he introduced into general Lithuanian language some rarely used words, that way to mark importance of every dialect that there is. Next person is who improved a lot of our language is Jonas Basanavičius. With his initiative in XX century Lithuanias science fellowship was founded, which was one of the goals to study lithuanian language and dialects.

3.2 The use of the dialect language in the family and school

General languages use in public not just lowers dialect prestige but also makes bigger dialect vanishing problem. Eastern Aukstaičiai group leader Algirdas Svidinskas says, that interesting fact is that main dialects language enemies are Lithuanians language teachers. They need to teach Lithuanian languages, but they use faulty methods – there was a situations when some kid says something in his dialect and becomes object to laugh from... Pretty big part of todays community especally this generation lose connection more and more from dialect‘s roots. There a lot of explanations why is that. Firstly, changed familys values are one of the problems. It is really important to person in which speaking environment, space his is growning up, if in family dialects aren‘t valuing or it isn‘t important, that of course won‘t be important to person who is growing up in that environment. Secondly, because of the dialects disappearance is also guilty emigration to bigger cities, where person tries as fast as he can to fit in and not be outsider anymore. Furthermore, how we already covered up that the media is also one of the problem which tries to push our dialects from our lives in public spaces. So there rarely is a child who is teached how to speak not only general, but and in dialect languege, a lot of linguistis states that dialects are in dangered not the first time, that is why we need to motivate people to be proud of their dialects.

4. Dialect language promoters

Then appears question – how today translator can improve dialect‘s use? Older people are more loyal to dialect use. It is because they still feel connection with their homeplace, parents and grandparents roots and values that are important to them. For example Veronika Povilionienė who are famouse lithuanan folklore singer. Veronika Povilionienė sings folklore songs to prevent dialects from vanihsing. Also in 2013 in Lithuania was called dialect years, so events connected

with dialects was enough. Those type of events was to create trend to motivate dialect use. But this is just short-term events which not always include everyday life, that is why we think that those event weren‘t enought to secure this legacy. Linguistic Loreta Vaicekauskienė suggest to take example from from other countrys. In Slovenia‘s radio station people speak with their dialects in one of their shows, because they think that listeners need to hear publics voice. Also if famous, well known person speak with his dealect it effects people opinion about them. Let‘s say in province people really proud of that, if mayor ar other high rank government person speak with his dialect. This raise dialects to higher social level and boost their confidence.

CONCLUSION

1) In public speaking we try to cherish dialects and at the same time we encouraging to talk alike – after all, only using the general language we know that we were understood all Lithuanians, not a tiny part of them. Thus, the general language is being used when it applies to the majority of the population and it is necessary for the simple reason – to understand each other.

2) Dialect embarrassmet in society has grown into a well-established habit and nagative stereotypes and that undermines not only the dialect as a object, but also the dialect-speaking person.

3) Speaking with dialect suits not always and not everywhere, but dialects are major of our language treasure. According to linguistic Aleksas Girdenis, if we lose our dialects “we won‘t notice when we lose most important part our personality.“ Language and dialects aren‘t just symbol system, it‘s unique world model, like magical windows from what we look thru to the world. The more those windows be here – the more we will see, there will be bigger chance that country and even all people will learn more about world and themself. Especally because of this reason we hope that more people will rewiev their dialectual legancy and start to be proud of that, and while talking with the surroundings, won‘t be ashemed to talk with dialects and that way they will secure biggest Lithuanan treasure.

4) We hope that eventually it will become important to people who do not really care about their dialects and roots. After all person have to feel, have connection with home roots, because it isn‘t dissociated from themselfs and their life, and there will always be people who will try to save this unique language treasure.

REFERENCES

1. Ignatavičius, J. 2015. *Tarmių metai. Kalbėkime savo tarme.* Taken from: http://www.kalvarija.lt/popup2.php?ru=bS9tX2FydGljbGUvZmlsZXMvdl9hcnRpY2xlX3ByaW50LnBocA==&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=654 Taken on: 01-11-2015
2. Tamaševičius, G.2015. *Eterio įžymybių kalba* Taken from: http://www.sociolingvistika.lt/eterio-izymybiu-kalba.htm Taken on: 02-11-2015
3. Audenienė, R.2012. *Tarmių prestižo žudikai – gėda kalbėti ir mokytojai?* Taken from: http://www.alfa.lt/straipsnis/14935189/Tarmiu.prestizo.zudikai..geda.kalbeti.ir.mokytojai.=2012-07-03_18-12/#.Uv-rwLSGgy4 Taken on: 01-2015-11.
4. Mikulienenė, D. 2015. *Lietuvių kalbos tarmės ir jų klasifikacija* Taken from: http://www.tarmes.lt/index_meniu.php?id=1 Taken on: 01-2015-11.
5. Gerbutavičius, R. 2015. *Garsūs žmonės K.Donelaičio „Metus“ skaitys tarmiškai* Taken from: http://kultura.lrytas.lt/meno-pulsas/garsus-zmones-k-donelaicio-metus-skaitys-tarmiskai.htm Taken on: 07-11-2015.

BENDRINĖ KALBA IR DIALEKTAI

MINDAUGAS BUZENKOVAS, DOMINYKAS VECKAS
Kolpingo kolegija
Vadovas: Rasa Šemiotienė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje yra nagrinėjamos lietuviškų dialektų išsaugojimo problemos ir būtinybė, siekiant išlaikyti lietuvių kalbos grynumą bei autentiškumą, Diskutuojamas visuomenės požiūris į tarmiškų žodžių vartojimą bendrinėje lietuvių kalboje – kokią tai daro įtaką kalbos vystymuisi, gilinamasi ar tarmybės prisideda prie norminės kalbos turtinimo ar, priešingai, prie skurdinimo ir iškraipymo. Pabrėžiamas tautinės kalbos, kaip nacionalinio turto, vaidmuo ugdant šiuolaikinę žinių visuomenę.

LATVIAN BUSINESS STUDENTS` ETHICAL IDEOLOGIES AND ATTITUDES TOWARDS BUSINESS ETHICS

IEVA GRANTIŅA
LCC International University
Consultant: Dr. Jekabs Bikis

SUMMARY

The article aims at defining ethical ideologies of business studies students from Latvia, as well as to analyze whether these ethical ideology affects the individual student 's approach to business ethics. The results will contribute to the overall impression of the ethics education in business studies in Latvia and will lead to conclusions about these business ideologies influence the future generation of entrepreneurs in Latvia.

INTRODUCTION

Business ethics is a principle that is widely discussed in managing businesses. David W. Gill (2011), a writer of ethics, educator and consultant, emphasized that business ethics do not mean only “damage control” (p.12). Business ethics have to be more than an emergency service to contain damage and assign blame after occurring (p. 12). Throughout his work, Gill (2011) emphasized that despite the few exceptions when ethical businesses fail and unethical businesses succeed, generally; comprehensive, well thought through ethical practices lead businesses to true success. Consequently, business ethics education has become a part of business education in most of the business education programs. After the occurrence of large scandals in the business world, such as WorldCom and Enron cases, some form of business ethics education is recognized as an accreditation requirement for business schools and universities in the United States (Karassavidou & Glaveli, 2006). It is an essential part of the business education, because the ethics courses are intended to equip students with skills for ethical business practices and to prepare the students for dealing with ethical dilemmas.

Research shows that managers of businesses expect the students to graduate by receiving ethical business education. A research in the Icelandic context found that managers expect the students to be informed of business ethics in a variety of business disciplines, and to be able to deal with ethical dilemmas (Sigurjonsson et al., 2013). The Icelandic managers also emphasized that they would be willing to cooperate with the universities in developing better ethics education (Sigurjonsson et al., 2013). Similar results were found in a research about hotel managers' perception of business ethics education in the United States. The research concluded that “hotel general managers would like to encourage and see more ethics education awareness and training for hospitality students before they enter the industry” (Yeh, 2012, p. 84).

At the same time, research shows some troubling trends in the effectiveness of ethics education. A research on the impact of ethics training on the student values in Greece found that after finishing business studies, senior students perceived less importance in such values as idealism, generosity and honesty in comparison to freshmen students (Allen et al., 2005). Allen et al. (2005) pointed out similarity with these results and the study of Aspen Institute (2005) on 2000 graduates of 13 top business schools revealed that business education not only failed to improve the moral character of the students, but also actually weakened it. A research regarding MBA students and business ethics education also found that students feel lack of comprehensive knowledge about ethical business principles in practice (Gruber & Schlegelmilch, 2013, p. 102).

In the light of these issues, the central concern in this research is the ethical preparedness of Latvian business students in ethical business practices. King et al. (2000) claimed that Latvian business students in relation to the future of Latvian business environment were developing new values which were focused on the social benefit of the society. No significant research since then has been conducted regarding the values and the ethics of business students in Latvia. The purpose of this research is to provide newer and more specific insight on current attitudes towards business ethics among Latvian students.

The research will be based on Forysth’s (1980) Ethics Position Questionnaire, which consists of 20 Likert-type items, each with a 9-point response scale from "completely disagree" to "completely agree." The EPQ will be used to determine whether the Latvian students are more idealistic or more relativistic towards business ethics.

The main research questions are:

- *What are the Latvian business students' attitudes towards business ethics?*
- *What do the survey results imply about business ethics education in Latvia?*
- *What do the survey results imply about the future generation of business people/managers in Latvia?*

The hypothesis of the research claims that *students with higher idealistic views on ethics are expected to be more critical towards unethical business practices.* The hypothesis is based on previous findings in this field. Several researchers have found that individuals with higher idealism scores are more critical towards ambiguous ethical actions and judge unethical behavior more harshly (Comunale et al. 2006, Davis et al., 2001).

The study is expected to provide insight on the ethical views of Latvian business students. It is hoped to fill the gap in the research regarding business ethics education in Latvia. The population of this study are the students of the largest educational institutions in Latvia that provide business education – The University of Latvia, business college “Turība”, The University of Liepaja, Riga Technical University, Latvia University of Agriculture and Turība University. A convenient sampling of that population will be chosen for this study.

The following abbreviations will be used in the research:

EPQ – Ethics Position Questionnaire

LU – The University of Latvia

RTU – Riga Technical University

LiepU – University of Liepaja

The following chapter will review relevant literature regarding the development of ethics education in business education programs, the attitudes of students and employers towards business ethics education and the effectiveness of ethics education in business education programs. Then, the methodology of the research will be described. Next to methodology section, the data will be collected and analyzed. The research will be concluded with a discussion regarding the possible implications of ethics education for Latvian business students and the education of business ethics in the Latvian context.

Literature review

The Importance of Ethics

The importance of ethical codes and the importance of building ethical organizations is today a widely discussed topic. However, ethics are often perceived as integral part of one's nature that does not require additional attention. Gill (2011), an ethics professor and consultant, emphasized the fact that ethics require hard work, and codes of ethics do not apply themselves automatically (p. 119). He explained that ethics and excellence depend on organizational culture

and people. Culture is “what you are”, not “what you do” (Gill, 2011, p. 119). One of the most famous authors who has published works on self-management, Covey (2004), acknowledges in his books titled “The Habits of Highly Effective People” and “From Effectiveness to Greatness” that ethics are important not only for the success of the business, but also for becoming successful in life . Almost every managerial issue and life decision has a moral dimension and most of the failures in business and leadership are failures originating from immoral characteristic (Covey, 2004b; Acevedo, 2013). Covey surveyed over 54 000 people in his research and found integrity as the number one characteristic of effective leaders (2004b, p. 148).

Therefore, successful business people should strive for becoming ethically educated. Jackson describes an ethically educated business person as an individual with “ethical awareness, ethical reasoning skills, and core ethical principles, capable of responding to a changing legal and compliance environment and complex, conflicting, and sometimes highly problematic interests and opportunities” (2006, p. 66). In a perfect case, business schools prepare business students to be able to apply these characteristics in their workplaces and

Business Ethics Education

Unfortunately, ethics education in business has not been developed to its full capacity to equip students with the characteristics necessary for entering the world of business. In a discussion regarding the future of business schools, Hawawini (2005) emphasized the fact that incorporating ethical principles in the curriculum is one of the challenges of business schools. In most cases, the curriculum consists of one or two separate ethics courses, but the ethical principles are not incorporated throughout the studies. Hawawini suggested that instead of creating “stand-alone courses about ethics and social responsibility” business schools should have faculty who are specialized in incorporating ethical principles throughout the standard business courses. A research regarding the teaching of ethics and social responsibility in undergraduate business schools concluded that one of the main reasons for the ineffectiveness of ethics education could be the lack of faculty who are qualified to educate students in the areas of ethics and social responsibility (Nicholson & DeMoss, 2009). Just like Hawawini (2005), they emphasized the fact that ethics education lacks integration across the business class curricula. Research has identified another challenge as the lack of practical experience and exercises regarding the ethics in the workplaces and businesses. Students receive theoretical knowledge, because the history of management education has created an environment mostly devoted to scientific theory and academic rigor, rather than to reflective practice and experience (Kipka & Painter, 2014). This model prepares future managers and business people to deal with business situations in the “times of stability”, but does not provide experience in dealing with complex, ambiguous situations and ethical dilemmas. According to Kipka and Painter (2014), the focus of business school should be on implementing practical ways in which students would develop ethical understanding. Some examples of these practical experiences are corporate volunteering programs developed by NGOs or service-learning programs (Galea and Winkel, 2011) highlighted the same challenges emphasizing that the traditional management education has failed to prepare students for facing actual ethical dilemmas in a productive and successful way. In his research regarding the ethics of accounting students, Dellaportas (2014) discovered that ethics courses make a difference in the ethical characteristics of the students, but the results are partially successful. In a comparative study of two groups of accounting students, he discovered that the group with 30 extra credit hours, focused on ethics, had significantly higher ethical perceptions in the fields of company profit, friendship, team interest, personal morality, and rules. However, there were no significant differences in the fields of self-interest, efficiency, social responsibility, or laws (Dellaportas,

2014). Therefore, a significant increase in the credit hours had only partial benefits for the ethical preparedness of the students.

Employers' and Managers' Expectations towards Ethics Education

It is important to note that the future employers expect the business schools to equip students with the necessary skills to deal with ethical dilemmas and problems. A research from the United States regarding hotel managers' perceptions on business ethics education revealed that hotel general managers would like to encourage and see more ethics education awareness and training for hospitality students before they enter the industry (Yeh, 2012). Yeh suggested similar approach to business ethics education that is also suggested by Hawawini – to incorporate business ethics across the curriculum, instead of offering separate ethics courses. Sigurjonsson et al. (2013) researched the views of managers on business ethics education. Their study was focued on the Icelandic managers. The research pursued five objectives: examining managers' views on the role of business schools in business ethics education, evaluating the success of business schools in educating ethically responsible students, discovering areas in which business students lack ethical skills, suggesting improvements in business ethics education and exploring how businesses could collaborate with business schools in order to improve business ethics education. The main findings of this research indicated that nearly all managers see that the role of business schools is to strengthen the ethical awareness of students and that ethics studies should be an integral part of business education (Sigurjonsson et al., 2013). In the meantime, the research revealed that managers in Iceland see business graduates as unprepared to face ethical dilemmas. They expect the students to be able to be ethically educated, but the “supply” does not meet the “demand” (Sigurjonsson et al., 2013, p. 9). However, the views of the managers implied that they agree with the conventionally accepted way of teaching business ethics by teaching the “fundamentals of business ethics” (Sigurjonsson et al., 2013, p. 6), without much emphasis on the practical part of the ethical education, which is seen as very important by several researchers (Kipka & Painter, 2014, Assudani et al., 2011, Dellaportas, 2014, Radtke, 2004). However, Icelandic managers expressed that collaboration between business schools and industry could be a way to strengthen the ethical education, and this form of learning ethics is consistent with the practical implementation of ethics discussed by Kipka and Painter (2014), Galea (2004) and Winkel (2011).

The Impact on Students

The quality of ethics education in business schools can influence the attitudes, perceptions and ethical characteristics of students. Wide research has been done regarding the effects of ethics education in business schools in different parts of the world – the United States, Greece, Japan, France, Romania, and others. Few researchers found that there are cases when ethics education does not necessarily make a difference in the ethical attitudes of the students. In their research comparing the values of freshmen and senior students, Allen et al. (2005) discovered that actually “seniors were perceiving less importance in the heart values of generosity, idealism, compassion, friendliness, and honesty, as well as had a critical and questioning attitude toward authority” (p. 178,). The authors suggested that the problem is the academic focus on the ethics, and the lack of ethics being incorporated in the curriculum itself, and the separate ethics courses. Assudani et al. (2011) similarly emphasized that “business education appears not only to fail to improve the moral character of the students but may actually weaken it” (, p. 104). Their research on the impact of pedagogy on the attitudes towards business ethics and social responsibility revealed that a simple incorporation of an ethics course in the studies of management does not necessarily make the students more aware of their moral philosophy and ethical choices.

Besides, there are several other factors which impact the quality of ethics education and may influence the attitudes towards ethics of business students. As Assudani et al. (2011) pointed out, “many believe that individuals’ ethical development is virtually complete before college age” (, p. 106).

Demographics can be seen as other variables that influence the ethics of students. A research regarding business students' ethics in Greece revealed that “females appear to have higher ethical standards in particular issues of social concern” (Karassavidou & Glaveli, 2006, p. 360). Age is another demographic criterion that has been identified in relation to the ethical attitudes and choices. However, the findings are controversial. Some researches indicate that age has negative impact on the ethics, i.e. as people grow older they tend to lean more towards relativism (Allen et al., 2005, Assudani et al., 2011, Marques & Azevedo-Pereira, 2009). Other researches suggest that as professionals get older, their ethical awareness increases and they tend to move more towards idealism in the two of the typologies (Fernando et al., 2008).

Research also supports the view that the current ethical attitudes of students influence the ethical situation of the future businesses. Several authors (Shurden et al., 2010, Karassavidou & Glaveli, 2006, Wankel & Stachowicz-Stanusch, 2011) suggested that the input in today's business education, especially in the teaching of ethics, sustainability and social responsibility, can be reflected in the future business environment.

Ethics Position Questionnaire

The instrument used in the current study is Forysth’s (1980) Ethics Position Questionnaire (EPQ) which consists of 20 Likert-type items, each with a 9-point response scale from "completely disagree" to "completely agree."

EPQ was originally designed for the field of psychology, it has been widely used in order to assess the ethical values of both students and professionals in various fields. Several researches have been conducted research regarding the ethics of accounting students or professionals in the field of accounting (Comunale et al., 2006, Marques & Azevedo-Pereira, 2009, Radtke, 2004). Comunale et al.'s (2006) findings indicated that accounting majors are still influenced by the events surrounding the scandals of Enron and Arthur Andersen, and that this influence has helped shaping the ethical opinions of accountants and managers (p. 637). They also suggested that the information from EPQ assessment can help the educators understand the feelings of students towards unethical behavior in a better manner and adjust the teaching style. Radtke (2004) emphasized the usefulness of EPQ in order to raise students' awareness about ethical dilemmas, and implied that the insights from being aware about their ethical position can help applying the knowledge to their future workplaces.

Marques and Azevedo-Pereira (2009) like Comunale et al. (2006) used the EPQ in order to assess the ethical position of accounting professionals. They targeted accountants in Portugal. The findings of their study indicated that unlike in other studies, in that study men had stricter judgments against ethics than what women did. Consistent with Allen et al.'s (2005) and Assudani et al.'s (2011) findings, the age difference influenced the ethics negatively – the older the accountants, the more relative views on ethics could be identified (Marques & Azevedo-Pereira, 2009, p. 237).

EPQ has also been used to assess the ethics of managers. Fernando et al. (2008) used EPQ to assess the ethics of Australian managers, and the main focus of their research was to explore the importance of demographics in the differences of ethical position. Redfern and Crawford (2007) applied the EPQ in the Republic of China and explored the different attitudes towards ethics among Chinese managers. They approved the notion of other authors who had suggested that

idealism has a stronger prevalence in more Westernized societies. The Southern Chinese managers scored higher in idealism, and the Southern part was mostly seen as a more westernized society (Redfern & Crawford, 2007). Therefore, the findings of Redfern and Crawford research indicated that EPQ could be applied to researches aimed at identifying the differences in different regions (2007).

EPQ has been widely used to assess the ethical positions of students and professions in different fields, but it has also been viewed critically regarding its ability to successfully and thoroughly assess the ethical positions of researched subjects (). However, in a critical analysis of EPQ regarding the assessment of business ethics, Davis et al. (2001) suggested that even though there are mixed results regarding EPQ and its predictive validity, EPQ can still be useful in assessing business ethics.

Methodology

Data Collection

The population of the study is business students in Latvian universities. The data will be collected from five universities in Latvia, including, the University of Latvia (LU), the Business College “Turība”, the University of Liepaja (LiepU), Riga Technical University (RTU), and Latvia University of Agriculture. The LU currently has approximately 600 students in their business administration program; other universities currently do not provide information about the exact number of their students or breakdown in the numbers of their students.

Data will be collected by using the e-mail lists of the universities. Depending on the requirements of each university, an e-mail list will be obtained and the link of an online questionnaire will be sent to the students, or the link will be sent to the representative of university for further distribution among the students. In order to encourage the participation of students, all the respondents will be eligible to participate in a lottery. The prize of the lottery will be a gift card form a restaurant in Riga which will be granted to a participant randomly.

A non-probability convenient sampling method will be used by collecting the data from the students who are easy to reach. The link of the questionnaire will be sent to all students attending the study programs.

Measures of Idealism and Relativism

Forsyth's Ethics Position Questionnaire (see Table 1) will be used to measure the idealism and relativism of the students. The questionnaire consists of 20 questions. 10 questions are devoted to the measurement of idealism and 10 questions to the evaluation of relativism. Each question has a 9-point Likert response scale from "completely disagree" to "completely agree." The online questionnaire will be published in Latvian language for the ease of use by Latvian respondents.

Forsyth (1992) asserts that a determinant of individuals’ behavior in response to an ethical issue is their personal moral philosophy. Relativism and idealism, measured by Forsyth's EPQ, are two aspects of one's moral philosophy. According to Forsyth (1980), even though several different valid approaches can be taken into consideration when measuring one's moral philosophy, these two dimensions can provide prudent judgments about the moral thought of a person . In his research, Forsyth confirmed the fact that individuals, who differ in idealism and relativism, also respond differently in various life situations, including their behavior at workplace (1992). Similarly, Henle et al. (2005), in their research explored the relationship between the ethical ideologies of employees and the likeliness of workplace deviance and unethical actions. Their

research complements Forsyth's findings regarding the fact that the ethical ideologies of employees do play a role in their decision making at work.

The higher the score in relativism, the more a person is likely “to reject the possibility of formulating or relying on universal moral rules when making ethical judgments” (Redfern & Crowford, 2007, p. 199). People with higher relativism scores feel that moral actions depend more on the situation, and that circumstances are more prevalent than general, common ethical principles (Forsyth, 1992). Conversely, those who are low on relativism believe in “moral absolutes, or universal rules, that govern right and wrong behavior in all situations” (Redfern & Crowford, 2007, p. 199). They argue that these moral standards always require people to act in consistent, ethical way according to rules, laws and norms (Forsyth, 1992).

People, who score higher is idealism, are more likely to avoid situations that may harm others, and are not likely to choose the lesser of two evils (Forsyth, 1992). They believe that the best outcomes can be achieved by engaging in moral actions (Henle et al., 2005). Those, who score low on idealism, do not believe that moral actions always lead to the best outcomes. Low idealists believe that sometimes harm to others can help to achieve the greater good (Forsyth, 1992).

Table 1 **Ethics Position Questionnaire**

Dear Respondent, Please indicate if you agree or disagree with the following items. Each item represents a commonly held opinion and there are no right or wrong answers. We are interested in your reaction to such matters of opinion. Rate your reaction to each statement by writing a number to the left of each statement where: 1 = Completely disagree 2 = Largely disagree 3 = Moderately disagree 4 = Slightly disagree 5 = Neither agree nor disagree 6 = Slightly agree 7 = Moderately agree 8 = Largely agree 9 = Completely agree
1. People should make certain that their actions never intentionally harm another even to a small degree.
2. Risks to another should never be tolerated, irrespective of how small the risks might be.
3. The existence of potential harm to others is always wrong, irrespective of the benefits to be gained.
4. One should never psychologically or physically harm another person.
5. One should not perform an action which might in any way threaten the dignity and welfare of another individual.
6. If an action could harm an innocent other, then it should not be done.
7. Deciding whether or not to perform an act by balancing the positive consequences of the act against the negative consequences of the act is immoral.
8. The dignity and welfare of the people should be the most important concern in any society.
9. It is never necessary to sacrifice the welfare of others.
10. Moral behaviors are actions that closely match ideals of the most “perfect” action.
11. There are no ethical principles that are so important that they should be a part of any code of ethics.
12. What is ethical varies from one situation and society to another. 13. Moral standards should be seen as being individualistic; what one person considers to be moral may be judged to be immoral by another person.
14. Different types of morality cannot be compared as to “rightness.”
15. Questions of what is ethical for everyone can never be resolved since what is moral or immoral is up to the individual.
16. Moral standards are simply personal rules that indicate how a person should behave, and are not to be applied in making judgments of others.

17. Ethical considerations in interpersonal relations are so complex that individuals should be allowed to formulate their own individual codes.
18. Rigidly codifying an ethical position that prevents certain types of actions could stand in the way of better human relations and adjustment.
19. No rule concerning lying can be formulated; whether a lie is permissible or not permissible totally depends upon the situation.
20. Whether a lie is judged to be moral or immoral depends upon the circumstances surrounding the action.

Demographic Information

The questionnaire will be adapted by adding demographic information in order to describe the sample and explore possible correlation between the demographics of the students and their ethical positions. The demographic questions will include questions about gender, age, year of studies and nationality.

Attitudes towards Ethics Education and Ethics

The questionnaire will also include questions that will help to assess the educational background of the ethics that students have already had. The questions will ask the students to estimate the following information about their business education up to now: number of courses that were directly related to ethics, the degree to which ethics were incorporated in the whole curriculum, and how relevant students find the incorporation of ethics in their business education curriculum.

In order to get an insight into students' attitudes towards ethical dilemmas and ethics in business, the questionnaire will include 8 questions from Smyth and Oakley's (1997) research regarding ethical and social values of business students (see Table 2). A 6-point Likert scale from 1 = “ethically acceptable” to 6 = “ethically unacceptable” will be assigned to the students to indicate their opinion about each item.

Table 2 **Complementary Questions**

1. In an effort to increase profits, a general manager used a production process which exceeded legal limits for environmental pollution.
2. A small business received one-fourth of its gross revenue in the form of cash. The owner reported only one-half of the cash receipts for income tax purposes.
3. A corporate executive promoted a loyal friend and competent manager to the position of divisional vice president in preference to a better-qualified manager with whom he had no close ties.
4. An employer received applications for a supervisor’s position from two equally qualified applicants but hired the male applicant because he thought that some employees might resent being supervised by a female.
5. As part of the marketing strategy for a product, the producer changed its color and marketed it as “new and improved”, even though its other characteristics were unchanged.
6. A corporate director learned that his company intended to announce a stock split and increase its dividend. On the basis of this information, he bought additional shares and sold them at a gain following the announcement.
7. An owner of a small firm obtained a free copy of a copy-righted computer software program from a business friend rather than spending $500 to obtain his own program from the software dealer.
8. A comptroller selected a method of financial reporting which was legal but concealed some embarrassing financial facts which would otherwise have become public knowledge.

Data Analysis

The idealism score will be obtained by taking the mean from the answers to questions 1 to 10 in EPQ. The relativism score will be obtained by taking the mean from the answers to questions 11 to 20 in EPQ. Relativism and idealism are research scales. Therefore, there are no specific norms to interpret the results. The results will allow concluding what percentage of students is below or above the medians of idealism and relativism in this study.

The attitude towards business ethics will be examined using the questions from Smyth and Oakley's (1997) research, and will also be assessed by calculating the mean and median. The mean scores will allow to compare results between different groups of students and the median of the study.

According to Forstyth (1980), bivariate correlation analysis can be used to assess connection between the ideology of the study subjects and any other variables. In order to accept or decline the hypothesis (*students with idealistic view on ethics are expected to be more critical towards unethical business practices*), the bivariate correlation analysis will be used to examine whether there is a correlation between high idealistic scores and high unacceptance of unethical practices in business. Bivariate correlation analysis will also be used to assess any possible correlation between other variables examined in the study (e.g. age of the students, year of the studies, gender).

REFERENCES

1. Acevedo, A. (2013). But, is it ethics? Common misconceptions in business ethics education. *Journal of Education for Business, 88*(2), 63-69.
2. Alam, K. F. (1999). Business ethics in New Zealand organizations: views from the middle and lower level managers. *Journal of Business Ethics, 22,* 145-153.
3. Allen, W. R., Bacdayan, P., Kowalski, K. B., & Roy, M. H. (2005). Examining the impact of ethics training on business student values. *Education + Training, 47*(3), 170-182.
4. Ardichvili, A., Jondle, D., Kowske, B. (2012). Minding the gap: exploring differences in perceptions of ethical business cultures among executives, mid-level managers and non-managers. *Human Resource Development International, 15*(3), 337-352.
5. Assudani R. H., Chinta, R., Manolis, C., Burns, J. D. (2011). The effect of pedagogy on students' perceptions of the importance of ethics and social responsibility in business firms. *Ethics & Behavior, 21*(2), 103-117.
6. Comunale, C. L., Sexton, T. R., Gara, S. C. (2006). Professional ethical crises. *Managerial Auditing Journal, 21*(6), 636-656.
7. Covey, S. R. (2004)a. *The 7 habits of highly effective people: Restoring the character ethic.* New York: Free Press.
8. Covey, S. R. (2004)b. *The 8th habit: From effectiveness to greatness.* New York: Free Press.
9. Davis, M. A., Andersen, M. G., Curtis, M. B. (2001). Measuring ethical ideology in business ethics: a critical analysis of the ethics position questionnaire. *Journal of Business Ethics, 32*(1), 35-53.
10. Dellaportas, S. (2006). Making a difference with a discrete course on accounting ethics. *Journal of Business Ethics, 65*(4), 391-404.
11. Fernando, M., Dharmage, S., Almeida, S. (2008). Ethical ideologies of senior Australian managers: an empirical study. *Journal of Business Ethics. 82,* 145-155.
12. Forsyth, D. R. (1980). A taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology, 39,* 175-184.
13. Forsyth, D. R. (1992). Judging the morality of business practices: the influence of personal moral philosophies. *Journal Of Business Ethics, 11*(5/6), 461-470.
14. Forsyth, D., O’Boyle, E., & McDaniel, M. (2008). East meets west: a meta-analytic investigation of cultural variations in idealism and relativism. *Journal of Business Ethics, 83*(4), 813-833.
15. Galea, C. (Ed.), (2004). *Teaching business sustainability, Volume 1: from theory to practice*. Sheffield, South Yorkshire, GBR: Greenleaf Publishing.
16. Gill, D. W. (2011). *It's about excellence: Building ethically healthy organizations.* Eugene: Wipf & Stock Publishers
17. Gruber, V., & Schlegelmilch, B. B., (2013). Integration and exchange: How executive MBA students envision ethics education. *Journal of Marketing Education, 35*(2) 95-106.

18. Hawawini, G. (2005). The future of business schools. *Journal of Management Development, 24*(9), 770-782.
19. Henle, C. A., Giacalone, R. A., & Jurkiewicz, C. L. (2005). The role of ethical ideology in workplace deviance. *Journal of Business Ethics, 56*(3), 219-230.
20. Jackson, K. T. (2006). Breaking down the barriers: bringing initiatives and reality into business ethics education. *Journal of Management Education, 30*(1), 65-89.
21. Karassavidou, E., Glaveli, N. (2006). Towards the ethical or the unethical side? *International Journal of Educational Management, 20*(5), 348-364.
22. King, G. J., Barnowe, J. T., Pauna, D., & Krūmiņš, J. (2000). The new managerial generation in Latvia: The nature and role of values. *Journal of Baltic Studies, 31*(2), 148-171.
23. Kipka, M. C., Painter, M. (2014). The experience of learning: approaches to sustainability and ethics education. *Journal of Management Development, 33*(6).
24. Kolodinsky, R., Giacalone, R., & Jurkiewicz, C. (2008). Workplace values and outcomes: exploring personal, organizational, and interactive workplace spirituality. *Journal of Business Ethics, 81*(2), 465-480.
25. Marques, P. A., Azevedo-Pereira, J. (2009). Ethical ideology and ethical judgments in the Portuguese accounting profession. *Journal of Business Ethics, 86*, 227–242.
26. Nicholson, Y. C., DeMoss, M. (2009). Teaching ethics and social responsibility: an evaluation of undergraduate business education at the discipline level. *Journal of Education for Business, 84*(4), 213-218.
27. Radtke, R. R. (2004). Exposing accounting students to multiple factors affecting ethical decision making. *Issues in Accounting Education, 19*(1), 73-84.
28. Redfern K., Crawford, J. (2007). An empirical investigation of the ethics position questionnaire in the people's republic of china. *Journal of Business Ethics, 50,* 199-210.
29. Ruegger, D., & King, E. W. (1992). A Study of the Effect of Age and Gender upon Student Business Ethics. *Journal Of Business Ethics, 11*(3), 179-186.
30. Shurden, S. B., Santandreu, J., Shurden, M.C. (2010). How student perceptions of ethics can lead to future business behavior. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 13*(1), 117-127.
31. Sigurjonsson, T. O., Arnardottir, A. A., Vaiman, V., & Rikhardsson, P. (2013). Managers' views on ethics education in business schools: An empirical study. *Journal of Business Ethics, 130*, 1-13.
32. Smith, P. L., & Oakley III, E. F. (1997). Gender-related differences in ethical and social values of business students: implications for management. *Journal of Business Ethics, 16*(1), 37-45.
33. Wankel, C., Stachowicz-Stanusch, A. (2011). *Management education for integrity*. Bradford, GBR: Emerald Insight.
34. Yeh, R. (2012). Hotel general managers' perceptions of business ethics education: Implications for hospitality educators, professionals, and students. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, 11*(1), 72-86.

VERSLO STUDIJŲ STUDENTŲ IŠ LATVIJOS ETIKOS IDEOLOGIJOS IR INDIVIDUALUS POŽIŪRIS Į VERSLO ETIKĄ

IEVA GRANTIŅA
LCC tarptautinis universitetas
Vadovas: Dr. Jekabs Bikis

ANOTACIJA

Straipsnio tikslas yra apibrėžti verslo studijų studentų iš Latvijos etikos ideologiją, taip pat išanalizuoti, ar ši etikos ideologija daro įtaką individualiam studentų požiūriui į verslo etiką. Tyrimo rezultatai padės susidaryti bendrą įspūdį apie etikos ugdymą verslo studijose Latvijoje ir ves prie išvadų apie šių verslo ideologijų įtaką Latvijos ateities verslininkų kartoje.

STUDENT EXPERIENCE AND PERSPECTIVES IN CONTEMPORARY SOCIETY: BUSINESS ENGLISH LANGUAGE.

LACH INNA
Almaty Management University
Consultant: Serikbayeva Zhanna PhD

ANOTACIJA

The article describes the problem of business English, especially in the Republic of Kazakhstan and the University of ALMA example. The main issue of this article is Economic area and the extension of the globalization of the English language. Business English provides a competitive advantage to the Republic of Kazakhstan but every job market in the world market. Business level English language opens up many possibilities in a person's life. The article has different programs and approaches in the development of business English knowledge among students.

INTRODUCTION

English became the dominant language of business in the second half of the twentieth century, for various reasons. United States has become the most important economic power in the world, and was also one of the winners of the Second World War. As the international nature of the business, there was a need for a "common" language. English was an ideal candidate because it already was spoken as a first or second language by many people around the world (partly as a result of British colonialism). Currently, English language is known by over 500 million people in many areas. Therefore, business English is considered as the basis for people who want to work in any field of business, aviation, computing, etc. As the economy becomes more and more global, the importance of business English language continues to grow.

"Business English" is a broad covering term. It is used to describe the type of English that is used by people to do business. English for business is concentrated in such English language skills needed to communicate in an increasingly global business environment. The range of different subject areas included under generalizes the notion of "Business English" wide. The Oxford Dictionary of Business English course includes the following areas: accounting, trade, e-commerce, economics, finance, HR, insurance, IT, law, manufacturing, marketing, real estate, stock exchange, (international) trade, transport [Oxford English Dictionary; 2015]. Business English language is characterized by a number of features. For example, in the English writing business etiquette it is not accepted to use the vernacular words and jargons, because their presence in the form letter can subconsciously negative attitude to the sender as an uncultured man. However, in the commercial form of business writing, especially when it comes to advertising messages orientation, it is often founded and spoken formulas and slang. Business English communication has unique features. Its formation as a branch of language functioning in the sphere of communication, the limited scope of the professional activities of business are strongly influenced by extra-linguistic aspects of communicative situation, in particular the socio-psychological and technical.

In today's world it is already impossible to imagine business without effective international cooperation, international commerce and strong partnerships between companies from different countries. Accordingly, it is impossible to imagine a successful businessman without the knowledge of the English language, and not just readily available colloquial speech but Business English. Business language is characterized by a fairly narrow scope of use, and because even those who only speak English at a basic level will not have problem to learn

business English for understanding of business correspondence, telephone conversations or business presentations.

For me, as probably for everyone who learns foreign languages, it is important to choose exactly the course that will best fit my interests and goals, and as I have chosen to study Finance and English department, Business English has a strong practical side and has a prior place in my life. The Business English level usually includes that the person is proposed to be used at work or in business. On the one hand, this includes: regular daily contact with employees, superiors, subordinates, meeting new people, talking on the phone, record the meeting, presentations and participation in negotiations. In other words, business English emphasizes those lexical and grammatical areas that the students may be applicable even now in their work activities. A vision of how the material studied might already be applicable in today, maybe one of the greatest motivators in language learning. Business English, by virtue of its subject matter, affecting many areas related to business. It can be said that studying business English, we are, in fact, studying the business itself. Many so-called "Case study" are very similar to those used in the bachelor programs. They seemed to recreate the events that are often faced by managers of different ranks, inviting students to their joint analysis and solution. In addition, the training materials are covered by the topics of marketing, production, outsourcing, sales, management, logistics, etc. That is studying business English, we progressively immersed in a variety of economic topics from a variety of business sectors. This happens not only by reading the "Encyclopedia" articles, but by listening to audio materials, video presentations and reading texts with the real prospect of working and often expert opinion. Business English learning program involves the development of those skills in reading, writing, communication and listening skills that are tested on these international exams like BEC, TOEIC, BULATS and IELTS. Thus, by successfully completing a course of business English, the student can go to confirm their level of passing one of these exams. This is a plus, an advantage which speaks for itself. When I will work in a foreign company certificate that has international recognition and confirming your knowledge of business English at a certain level can play a significant role.

Development of business English language studying among the second language or foreign users has been growing rapidly for approximately last 5 years. In our country there are many educational centers, where anyone can start learning foreign languages. There are open more and more private teachers, language schools. However, successful language learning implies the need for fluency in communication situations - and here the usual language courses are often insufficient. To be fluent in English it is important to take practice. In the Republic of Kazakhstan English language was studying from Soviet time and still has prior place in the education process of the citizens of the country. Children are starting to learn English in the kindergarten and continue upgrade and improve language till the graduation. Level of the English is different in the differential educational institutions, and commonly business English is available at the university stage. The level of knowledge of English language among the adult population of Kazakhstan has been significantly improved. Most of the improvements belong to a group of adults aged 18 to 34 years. However, despite progress, a professional level of English in Kazakhstan remains below regional averages for groups of all ages and is located in a segment of the countries with limited English skills. Women in Kazakhstan speak English better than men [Forbes Kazakhstan; 2015, 27 of January]. According to the EF EPI index, Republic of Kazakhstan has very low proficiency and takes only 54th place out of 70 countries. The report shows that knowledge of English is a key indicator of the competitiveness of the economy, which was based on the parallels between the

level of English and a number of indicators such as income, quality of life, ease of doing business and international trade. This relationship remains stable over time [EF EPI 2015 Report].

One of the most commonly reason for such a huge spreading of English language usage can be a globalization of the Republic economy. A lot of international companies, which management and board of directors are English speaking persons, have appeared in the Kazakhstani market. A brightest example of which can be such companies as international banks (City Bank Kazakhstan, RBS Bank Kazakhstan), companies from “big four” (PWC, Ernst&Young, KPMG and Deloitte) and other international service and industrial companies in the different sectors of the economy. In Kazakhstan, as in the whole world gets more and more use of the English language, a language of intercultural communication in the field of business communication. At present, the knowledge of English language in Kazakhstan is not only included in the list of mandatory conditions for study abroad, but is also a determining element of competitiveness of the young specialist in the labor market, both at home and abroad. Proficiency in English, along with the Kazakh and Russian languages, have under the Constitution of the Republic of Kazakhstan, respectively, the status of state and official languages, was now the task of national importance. Recently the English language is designated as a condition for successful entry into the global economy, and has been regarded as one of the main priorities of state policy. This is confirmed and developed in recent years policy documents (State program of functioning and development of languages for 2011-2020), where we are talking about the need to address the widespread teaching of English and other foreign languages as a means of international communication business. For example, in the annual address to the nation on January 28, 2011. President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev noted that "for the modern Kazakhstani possession of three languages - it is a prerequisite of their own well-being." In this regard, there was a task that by 2020 the proportion of people who speak English language, was not less than 20 percent [Nazarbayev N.A. 2014].

As a student of English department of Almaty Management University, I know that problems of studying Business English and commonly high level of the language are very serious. Almaty Management University is one of the famous university in my country and has three departments, Russian – the most popular one, Kazakh and English. According to the statistics based on last 3 years in the university amount of students who has chosen English department has increased by 7% [Statistical Report of ALMA University; 2015]. According to the Picture 1 it can be concluded that only 7% of the student decide to study in English department, and of course this fact do not shows the high level of the trend to study Business English.

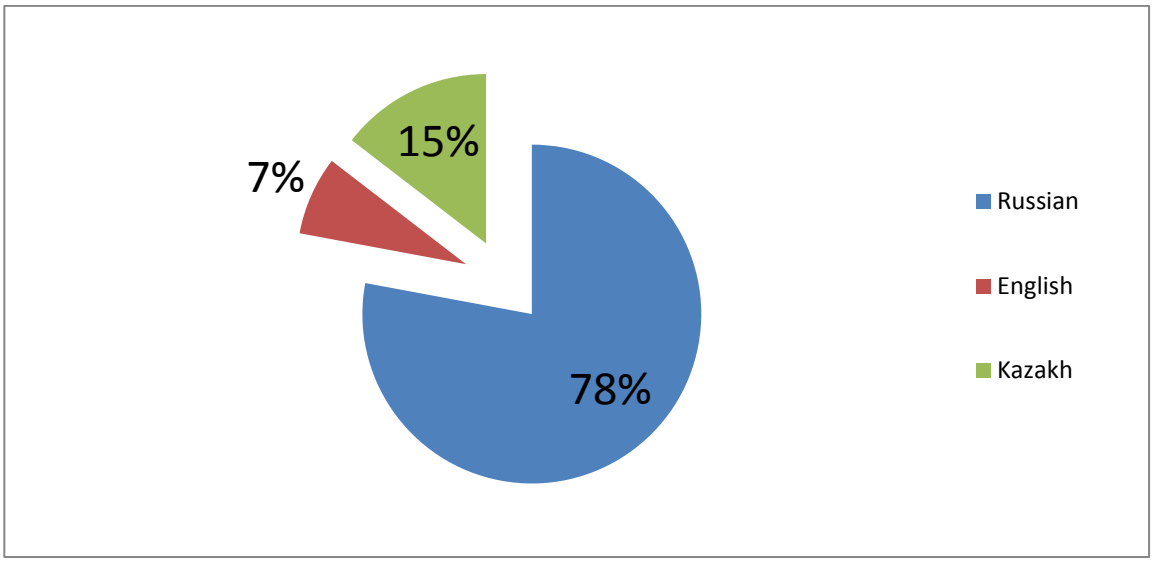

Picture 1. **Distribution of the students according to the language of the department; ALMAU 2014;**

Programs are slightly differs from each other, and one of the reason is different study materials. English department program contains mainly American books and materials and the level of English is significant higher, than the students have after graduation from school. But still learning in the English department is considered a prestigious one. Level of the quality of educational program in ALMA University is growing up. One of the reason of that is different government programs as for example Bolashak. Throughout the whole period of its realization Bolashak Scholarship has been granted to 11126 Kazakhstan citizens for study in 200 best universities of 33 countries. As a result of a stable and purposeful policy of Program’s implementation process improvement, at the VIII International Going Global Conference in Miami in 2014, Bolashak Scholarship has been named the best one among 11 academic mobility programs [Bolashak Program]. Approximately 20% of scholastic stuff of ALMA University have taken part in this program and develop the qualification skills. Besides government programs, university itself develops it`s quality of educational process in English department. Recently, management of ALMA University has directed professors from English department to language center. Preparation of highly qualified personnel is the main goal of the University and thus the competitiveness of graduates will significantly increase. This will allow students to ALMA University to have advantages with respect to other university graduates. Even now a lot of international organizations, apart from Kazakhstani companies, knows students of ALMA University and invited them in the firms for a work. Name of our University allow us to not have a problem with unemployment. I endorse wholeheartedly the opinion that development of quality of knowledge should be started from professors, and only then other educational stuff.

For last several years ALMA University have grown a business relationship with other international educational institutions. Students can choose any university to study at. ALMA University has such partners as Girne American University, International Business School at Vilnius University, University of New York in Prague, High school of Economics in Russia, ISM University of Management and Economics, International University in Geneva, Maastricht School of Management in Netherlands, Otto von Guericke University Magdeburg, Neoma Business School and IESEG School of Management in France, University of Chester and Sheffield Hallam

University in United Kingdom, Justice Academy of Turkey, Central European University and Corvinus University of Budapest and a lot of others. All this partners develop the quality of education in our University and share the bright experience within these relationships.

This summer, 2015, ALMA University made offer to take part in summer school in Latvia and Sweden. I decided that it is a great chance to have an international experience in my educational process. ALMA University together with Baltic University created and developed the summer program. About 200 students from ALMA University took part in this event. Second International Student Summer School which has name of course such as “Management and Marketing in Tourism: Financial Aspects” allowed us to get acquainted with representative from European Union and to listen his opinion about future of banking system, and of course, we developed our English with native speakers. Upgrading the level of English through educational traveling for me is the best way.

In my opinion, learning of the language is continuous process, it can take all of your life to be like a duck to water. Nowadays we have a brilliant opportunity to become a master in Business English. There are available a lot of schools and centers. Children are studied English for 11 years at school and then have lessons at university. In ALMA University there obliged subject for three and a half of years like Business English. Unfortunately, this subject is obliged only for the students of Russian and Kazakh department. Students have a brilliant native speakers professors and quiet sufficient developed program with audio, writing and conversational tasks. Recently, with the aim of development of Business English, was introduces several obliged subjects for students from Russian department in English. As an example of implementation of Business English study can be an implementation of subjects like Financial Management, Money Credits and Banking for the students of 4th course of Russian department. These students are going to have a 2 midterms, paper work and final exam in English. It is considered that those 3 and half years of Business English is enough for completed transfer to English studying of the subject. As the implementation of bilingual education is made first time, all consequences and results can be only imagined. But still the fact that studying in English department is considered as prestigious cannot be disputed since an aggressive shifting of university to studying in English will change the competitiveness of the labor force in our country. Thus, the presidential program "100 concrete steps" talks about the gradual transition to English teaching in high schools and universities. The main aim of this reform is an increasing the competitiveness of labor resources and increase the export potential of the education sector. Taking into account all these programs and methods of implementation of development Business level of the English language it is obvious the existence of huge need and profit.

One should, nevertheless, consider the problem from another angle. Nevertheless, one should accept that advanced study of the English language makes Kazakhstani students intensively study the Russian language – develop the quality of dictionaries, books for learning English in Russian. In the study of foreign languages most of the Kazakh language "pushed aside" - it is not claimed in their study. In-depth study of two world languages - Russian and English is fraught with the displacement of the Kazakh language of education. Perhaps we should also point out that fact of replacement the government language by international one is going to be a huge problem for the future development of the Kazakhstani culture. Another way of looking at this question is to make people understand the importance of all of these three languages and consciously learn them till the Business level.

Advantages of the language of international communication are significant. However, some experts point to the possible danger. The existence of such a language can lead to an elite

group of monolingual people with arrogance and disdain related to other languages. It is possible that the person holding them, especially those for whom it is native, will be able to think and work - and therefore will benefit from those who do not own, thereby exacerbating the differences between rich and poor. It is likely that the use of the language of international communication will not stimulate the study of other languages or restrict such opportunities.

Disadvantages with I deal in the university was still insufficient level of Kazakhstani students. Problem of studying English in Kazakhstan is associated with low levels of prepare of trainers:

- Teachers who were trained at the Institute of Foreign Languages, and then did not practice the skills, cannot teach English at the proper level. To get into the top thirty English-speaking countries it is required to have special training program for teachers and professors. In addition, schools should be arranged with after-school clubs and there should be created special training channel on the TV. It would be very useful to systematically send our children to practice in English-speaking countries at the expense of the state.

CONCLUSION

1. This, according to the article can be concluded that Business English contains several aspects. There are integrated business communication skills, business correspondence, the profile of the English language under the concept of Business English. Business communication skills needed for communication by telephone, making presentations and speeches with characteristic turns of speech and intonations. Such knowledge is necessary for employees of companies from secretaries to senior managers and directors. Business correspondence skills needed for service, its forms and rules. A study of professional English vocabulary is most often required to lawyers, financiers, economists, doctors, and professionals in other fields.
2. In addition, knowledge of business English opens up new horizons and allows you to always be aware of new trends and developments, makes it possible to read the business literature in the original language, because most of the time there is distorted translations and sometimes even insufficient quality. Fluency in English is simply necessary for participation in international conferences, as well as internships in the international companies, MBA programs and business schools in the US and the UK.
3. Knowledge of the English language is the criteria, necessary for a successful career. It is believed that in a few years employment in the prestigious job profiles of candidates without English skills will not even be considered. I, as a student of English department and participant of international simmer study program, truly believe the importance of the language knowledge, end especially knowledge the highly language quality as business level.

REFERENCES

1) Online Oxford English Dictionary as of 2015 available in the internet: www.oed.com
2) Article from the magazine Forbes Kazakhstan dated 27 of January 2015 available in the internet: www.forbes.kz
3) The EF EPI 2015 Report; Fifth Edition
4) Statistical information available in the internet: http://www.almau.edu.kz/
5) Speech of the President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev N.A. dated 28 of January, 2014 available in the internet: www.zakon.kz
6) Bolashak profram of the Republic of Kazakhstan available in the internet: www.bolashak.gov.kz

STUDENTŲ PATIRTIS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE: VERSLO ANGLŲ KALBA

INNA LACH
Almatos vadybos universitetas
Vadovas: Serikbayeva Zhanna PhD

ANOTACIJA

Straipsnyje aprašoma verslo anglų kalbos problema, remiantis Kazachstano Respublikos ir Almatos vadybos universiteto universiteto pavyzdžiu. Pagrindinis šio straipsnio klausimas yra ekonominės erdvės ir anglų kalbos vartojimo globalizacija. Verslo anglų kalba suteikia konkurencinių pranašumų tiek vietinėje darbo rinkoje, tiek pasaulinėje rinkoje. Verslo anglų kalba atveria daug galimybių kiekvienam asmeniškai. Straipsnyje apžvelgiamos skirtingos programas ir metodai plėtojant verslo anglų kalbos žinių lygį tarp studentų.

MANAGING CHANGE THROUGH ECOLOGICAL PROJECTS

ALINA SHADRINA
NEI “Almaty Management University”

Consultant: Kenzhegaranova M.K., senior lecturer, PhD

SUMMARY

ncontrolled use and consumption of natural resources has led humanity to the threatening consequences manifested in climate change, environmental pollution and rapid depletion of the earth's resources. The research problem we aspire to address is that there should be attempts to overcome the inertia and passivity of young people (youth) and society with respect to environmental responsibility. Through individual and ecological projects, we can change the situation and make a global impact. We believe that our efforts may energize youth with ideas to save and preserve our ecology and that these actions will have a positive impact on ecotourism in our country.

INTRODUCTION

This article consists of two parts: the first half of it is about the student's (the author’s) personal experiences related to her individual observation and conduct related to ecology and the impact that she is making on the Nature through daily activities. Although this section has a more distant relation to the ecotourism development in our country, the author of this article has a firm belief that below presented thoughts and activities both negatively (in terms of excessive consumption) and positively (in terms of actions that she undertakes to reduce consumption) affect the overall ecological situation in the region and therefore may have an adverse and/or advantageous impact on the ecotourism development in the country. The second half of our piece of study is devoted to our group activities that we have done within a framework of several projects at the University. A uniting goal of all these projects is quite explicit: we strive to raise awareness among the youth about importance of being active and merciful towards our Earth because only by our personal involvement in various ecological projects we can reach the change in the attitudes of young people to the environment they live in. Implications to ecological tourism are based on the careful attitude to the wealth of our planet and lie in searching for safer ways to contemplate natural surroundings.

Part 1. (personal observations, ecological awareness, lessons learned)

The human-induced increase of carbon dioxide into the atmosphere became an international concern raised at the Kyoto protocol in 1998. The reality is that the natural global system is not able to handle the consequences of human activities anymore.

An understanding of importance of preserving our Nature and the Earth for the future generations came to me at the moment when at age of ten I read a story named “Fresh air will kill you”. One of the personages visited a place where he had almost an asthma attack because of the clean air which was so crisp and fresh that it hurt his lungs to breath. The author’s irony towards peoples’ negligence to the environment made me think deeply and observe the way I, my relatives and friends lived.

I grew up in a small city and I have always wanted to live in a bigger city with a population over a million, however visiting my relatives there I started noticing that there was soot on the window sills if they kept the windows open over night. Also, heavy traffic, noisy streets and

overcrowded areas made me feel uncomfortable and even sick. I read the statistics about the city’s birth rate, disability and disease cases due to air pollution and other ecological problems and was not happy at all with what I learned. I understood that we needed change.

Change comes if everyone of us takes a responsibility to protect the planet and it starts today, now and at this moment. It is a process which should include incremental and quantum changes involving people from the top such as politicians, administrators, CEO’s of large corporations and companies (Cummings & Worley, 2005).

However, there is an opportunity to improve the situation related to Global warming as far as my personality is concerned. The following quality tools and resources have been used and will be used in order to understand the current status of the things and to find out problematic areas and ways to improve them:

1. Internet
2. Pie charts
3. Histograms
4. Books, articles and journals, video and DVD films related to the environmental protection
5. Action plan

The first step in changing the way I live is to do an energy audit. I live in an apartment, recently have bought a car and use the University bus to get to campus. I thought I was “green” but the footprint calculator indicated the opposite. Please, see the pie charts I, II and III below:

Pie Chart 1: My Monthly Carbon Footprints (in pounds)

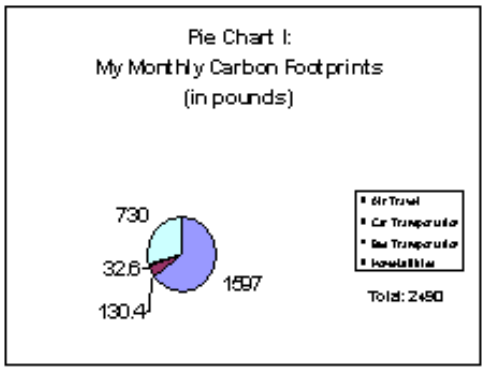

Pie Chart 2: My Yearly Carbon Footprints (in pounds)

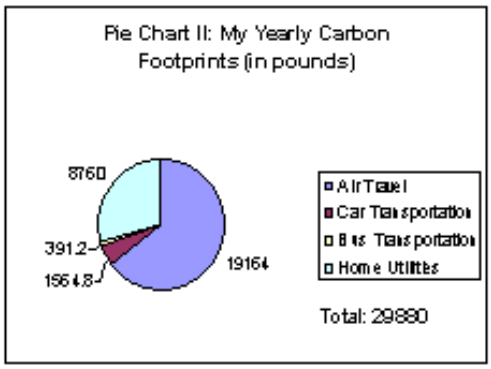

Pie Chart 3: 65% of all problems

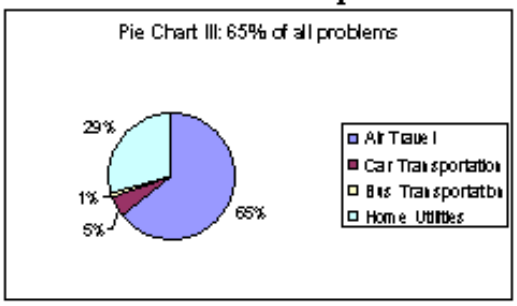

The Pie Chart N I shows that 33. 6 and 130.4 pounds of CO2 is emitted monthly as a result of transportation use. Furthermore, my monthly carbon footprint for the home utilities which include electricity, sanitation, sewer and garbage is 730 pounds. The Pie Chart N II illustrates my annual carbon release and it is shocking news to know that I am one of the “active” contributors to the global warming process. As it is seen in the Pie chart N III, 65% of my carbon dioxide emission is due to the air travel. All calculations have been done through utilizing the carbon

footprint measurement tool which is on the following website http://multimedia.wri.org/safeclimate_calculator.cfm

Another carbon calculator posed several questions and resulted in the numbers shown in the table 1

Table 1 – A brief list of questions

Questions	**My answers**
What city do you live in?	Almaty
How many people live in your household?	three
What kind of car do you drive?	Mercury Mystique
How many miles do you drive every year?	3000 miles
How many flights do you take every year?	30, 000 (6 flights)
Average electric bill?	$ 100
	Results: 10 tons of CO2 per year **National average: 7.5 tons**

http://www.climatecrisis.net/takeaction/carboncalculator

If I reduce my short distance flights to two long distance flights, then my carbon footprint is going to be 3.7 tons per year which is twice less than the average American citizen emits but still too much for one person’s ecological footprint and for the healthy environment. The Histogram N II shows the decrease in the bar line if the change in the number of flights is made (the step which I am planning to do):

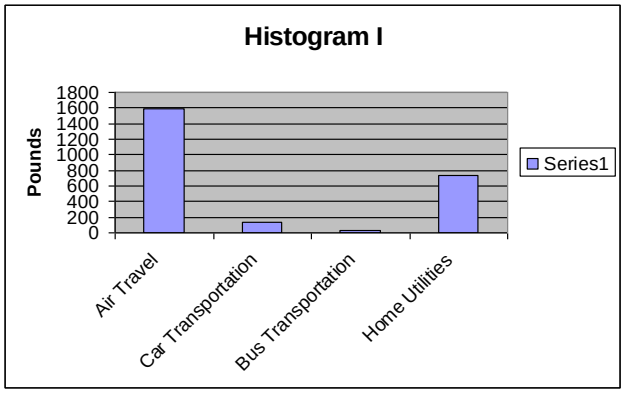

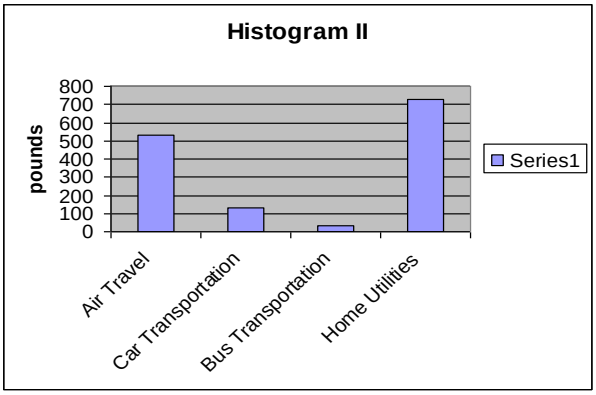

Having in mind my energy footprint analysis I have come up with an action plan (Table2):

Table 2 - Action plan

Type of action	**Measurement**
1. Calculate the carbon footprint every month and learn to find ways to reduce dioxide emission	N of footprints
2. Reduce my monthly 900 pounds of carbon footprinting to 600 pounds	Only 600 pounds of CO2 emitted
3. Find a more comprehensive types of carbon calculators	Number of effective calculators
4. Learn how to calculate food miles and learn how reduce carbon emission from food	N of reduced footprint

Additional activities to be done (Table 3):

Table 3 – Additional action plan

Things to do today	**Things to do this week/month**
Read an article, a book or a journal related to carbon footprinting, environmental protection and global warming	Keep reading, watching, observing, making notes when necessary about finding ways when and how to use energy products from renewable resources
Control the lights in the rooms, turn them off when not needed	Recycle papers, cans, plastic and metal bottles
Switch off the water faucet when brushing teeth	Change bulbs at home from incandescent to fluorescent ones

Reduce online shopping	Contact people who work to protect the environment and offer support and help
Disseminate information regarding carbon footprinting and its hazardous effects on our planet, nurture conscious approach in handling and using energy resources	Do not throw things which I can donate to those who really need them (includes clothes, stationeries, books etc)
Practice ecotourism, practice rational and responsible use of natural resources everywhere.	Look for ways to reduce a negative impact on popular touristic destinations. For example, search for alternative ways of tourism, instead of using an airplane, it is more ecologically safe to use a train. Search for new unpopular places

Having said all of that, I should say that there were things I did not accomplish, for example I did not read a book or a novel, whether it was science fiction or a documentary book on environmental issues.

Furthermore, I found instability in myself in trying to follow the action plan. I was not consistent in accomplishing small but critical steps like walking instead of driving etc. There is always something which makes me think that I could have done better or something that I failed to do because of my old habits.

“One of the more fundamental axioms of OD is that people’s readiness for change depends on creating a felt need for change.” (Cummings & Worley, p.157). Once change has begun, it is important to sustain the pace and keep going for it is a continuous process which requires dedication, motivation and knowledge. Therefore, I have developed these goals for the future which I intend to implement:

My goals:

1. Develop confidence in the righteousness of what I am doing, by reading, conversing with people and by analyzing and getting their feedback.
2. Be consistent and true to myself, no cheating!
3. Spread and promote the awareness model to others.
4. Involve friends, relatives and significant others and help them calculate their carbon footprints, make them think about their contributions to save the Earth for future generations, help them implement the action plan, encourage and motivate them even if the victories are small.
5. Join and promote change in the environmental society in Kazakhstan.
6. Start propaganda on the advantages of being a vegetarian, start with my family, and reduce meat consumption.
7. Find out which brands of cars use alternative fuels and plan to buy one (drive smart).
8. Look for Energy Star labeled products (buy smart).
9. Reduce, reuse, and recycle.
10. Learn from other educators.

In conclusion of part one, I need to devise some mechanisms of my ‘checks and balances’ to analyze if my plan is working and yielding results. One way of the internal assessment is going to be a journal in which all my failures and successes will be written and analyzed.

Part 2. (teamwork, contributions to ecotourism, public awareness and potential contribution of the “Zhasyl Iz” movement)

Analysis of the tourist market of Kazakhstan performed by the experts of Kazakhstan Tourist Association (KTA) indicates that Kazakhstan has a huge potential of unspoiled nature with many national parks and reserves. According to KTA’s estimates, a potential interest on the tour-product is 8.9 million people (or 63% of the total potential). Despite this, ecotourism has not been

a priority for the state tourism policy. This kind of tourism, which carries a pronounced social aspect has not been highlighted in any strategic state document (Kazakhstan Tourist Association). This way, having above stated issues in mind, it became clear that ecotourism needs to have a proper attention, especially noting that each region of the republic has unique natural resources for the development of ecotourism.

Initially, within a framework of the “Leadership” course our team of students decided to create a website, where through effective content that is full of useful materials and articles we have planned to popularize eco-tourism in Kazakhstan. We named our team and the website: "Zhasyl Iz" and from the Kazakh language it means a “green footprint”. Our intentions have included instilling the idea of environmental responsibility in the minds of people from an early age by supplying eco-information (the latest news in the environmental field) in the form of interactive presentations, blogs and online discussions.

Fortunately, creating a website has been just a beginning and we have gone far beyond the course requirements. Since the volume and the scope of our activities increased, we decided to name our website a portal. It has become an ecological web portal that highlights and transmits key issues of managing our natural environment by different stakeholders (we uploaded laws and regulations on ecology and enterprise liabilities pertaining to that), we posted information about different state programs, for example “Zhasyl El” (green nation) governmental project that youth can take part in and etc.

Below is a short description of activities that we have already carried out within "Zhasyl Iz" project. In May 2015 and in September 2015 we organized a “Clean Day”, the information was posted on our portal and we were able to organize groups of people who volunteered to clean public territories. After cleaning, flash mobs and quest games were organized (to increase participants’ motivation) and small rewards were given for those who won. Another event that we carried out was distribution of eco-bottles at the Alma University (special non-polluting and reusable bottles). The sales of the eco-bottles were carried out in several stages and completed successfully. We have managed to convey to our peers/students the idea of practical use of reusable bottles. We plan to run another project named “Unknown Kazakhstan” within which photos and short videos of beautiful but rarely visited places of the country will be showcased.

Activities performed by us earlier made us rethink many things. It is noteworthy to say that we have come up with the object of our research. It turned to be clear to us that we are building communications systems that allow us unite people around our topic and this way our main subject has become - ecology and environmental management and the focus segment is - youth. From the goal to promote ecotourism we have moved to a more global goal – through personal involvement in joint activities softly influence and raise care about the future of our city, country and planet from the ecological, societal, political and economical perspective.

One more important event we want to stress out is the coming Expo 2017. It will be held in Astana, the capital city of the Republic of Kazakhstan. We are proud to organize it, but at the same time realize the responsibility. The motto of the Expo 2017 is green economy policy and this sets the direction for many developments in this area. Ecotourism is becoming a priority sector now and is expected to contribute to sustainable economic development of our country. This way the country’s responsibility and outlook to saving and preserving resources is becoming a hallmark for the coming generations and the concept of being green is gaining popularity nowadays despite some inertia and indifference that are still present especially amongst young people.

CONCLUSIONS

Every activity or project undertaken by our team this way or another has played a huge role in the development of our team and in the promotion of the environmental movement (be it ecotourism, selling and promoting eco-products etc). Carried out projects have given rise to new goals and have become an incentive to continue them outside the university. Therefore, further we present some implications for future actions and research:

1. Popularize ecotourism through beginning the "Zhasyl Iz" movement (networking, collective actions that preserve natural resources, creating a common place for discussions and real actions);
2. Do benchmarking, apply the best world practice in the sphere of eco-tourism;
3. To liaise with Kazakhstan Tourist Association;
4. Make the city activities that are directed towards sustainable development, ecotourism on a permanent basis;
5. Establish partnerships with leading tourism companies in the city of Almaty and the whole country etc.

In conclusion we would like to note once again that Kazakhstan is a vast country, it has great perspectives for the development of ecotourism. Moreover, the country is proud of its active citizens and youth who are willing to make changes in their lives and in lives and environments of their counterparts. Finally, we are the team, we are the change agents who are not only witnessing the process of transformation but also the ones who are making this change.

REFERENCES

1. Cummings, T.G., & Worley, C.G (2005). *Organization Development and Change* (8th ed.) Cincinnati, OH: South-Western College.
2.*Calculate you Impact.* Accessed October 5th, 2015 from http://www.climatecrisis.net/takeaction/carboncalculator
3. *Carbon footprint calculator*. Accessed November 6th, 2015 from http://multimedia.wri.org/safeclimate_calculator.cfm
4. *Kazakhstan Tourist Association* Accessed November 5th, 2015 from http://www.kaztour-association.com/

Acknowledgements: the authors express their gratitude for all members of the “Zhasyl Iz” team for their contribution and support while preparing materials for this article.

POKYČIŲ VALDYMAS ĮGYVENDINTI EKOLOGINIUS PROJEKTUS

ALINA SHADRINA
Almatos vadybos universitetas
Vadovas: Kenzhegaranova M.K., vyresnysis lektorius, PhD

ANOTACIJA

Perteklinis ir nekontroliuojamas natūralių išteklių vartojimas žmoniją privedė prie bauginančių padarinių pasireiškiančių klimato kaita, aplinkos užterštumu ir sparčiai mažėjančiomis naudingomis žemės iškasenomis. Tyrimo problematika mes siekiame įveikti jaunų žmonių ir visos visuomenės inerciją ir pasyvumą atsižvelgiant į atsakomybę prieš aplinką. Dėka individualių ir ekologinių projektų, mes galime pakeisti situaciją ir padaryti reikšmingą poveikį. Mes tikime, kad mūsų pastangos gali paskatinti jaunimą išsaugoti ir išlaikyti mūsų ekologiją ir kad šie veiksmai turės teigiamą poveikį ekoturizmo vystymui mūsų šalyje.